

การศึกษาวิเคราะห์หลักกรรมและการให้ผลของกรรม
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
THE ANALYTICAL STUDY OF THE PRINCIPLES OF KAMMA AND THE
RESULT OF KAMMA IN THE COMMENTARY SCRIPTURE OF
DHAMMAPADA

พระวิวัฒน์ อดุลเปโม (เอี่ยมเปรมจิต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

การศึกษาวิเคราะห์หลักการและการให้ผลของกรรม
ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

พระวิวัฒน์ อุตตเปโม (เยี่ยมเปรมจิต)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**THE ANALYTICAL STUDY OF THE PRINCIPLES OF KAMMA AND THE
RESULT OF KAMMA IN THE COMMENTARY SCRIPTURE OF
DHAMMAPADA**

Phra Wipat Attapemo (Eiampramchit)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E.2010

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

.....ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุ โณ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

..... กรรมการ

(ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

..... กรรมการ

(ดร. ประพันธ์ สุขภร)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.มนตรี สืบด้วง)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร (พรรณา), ดร.ประธานกรรมการ

ดร. แม่ชีกฤษณา รักษาโณม

กรรมการ

ดร. ประพันธ์ สุขภร

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาวิเคราะห์หลักกรรมและการให้ผลของกรรม ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
ผู้วิจัย	: พระวิวัฒน์ อดุลเปโม (เอี่ยมเปรมจิต)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร (พรรณา), คร. ป.ช. ๗, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : ดร. แมซึกฤษณา รักษาโณม, อบ. (อภิธรรม), บ.ศ. ๕ ศศ.บ. (ภาษาไทย), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) : ดร. ประพันธ์ สุขยร, ป.ช. ๗. พธ.บ., (ศาสนา), ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑ เมษายน ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

ในการศึกษาวิจัยเรื่องกรรมในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ว่าเพื่อ
ได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องกรรมและการให้ผลกรรมในพระไตรปิฎก ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และ
อิทธิพลเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น กรรม คือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา และสามารถ
จำแนกกรรมออกไปตามรูปแบบได้หลายรูปแบบ คือ (๑) จำแนกตามเวลาที่เกิด (๒) จำแนกตาม
ลักษณะทางที่ทำให้เกิดกรรม (๓) จำแนกตามลักษณะการให้ผล (๔) จำแนกตามลักษณะอาการ
แสดงออก (๕) จำแนกตามคุณภาพของกรรม

ในคัมภีร์อรรถกถามีการจำแนกกรรม คือ (๑) จำแนกตามเวลาที่ให้ผล มี ๔ ประเภท
ได้แก่ กรรมให้ผลในปัจจุบัน กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ
ไป และกรรมเลิกให้ผล (๒) จำแนกตามการให้ผลตามหน้าที่ มี ๔ ประเภท ได้แก่ กรรมที่เป็นตัว
นำไปเกิด กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุน กรรมที่บีบบังคับกรรมอื่นให้ทุเลาลง และกรรมตัดรอนกรรมอื่น
ให้ขาดไป และ (๓) จำแนกตามความยักเยื้องหรือลำดับความแรงในการให้ผล มี ๔ ประเภท ได้แก่

กรรมหนัก กรรมที่ทำมามาก กรรมที่ทำเมื่อจวนจะตาย และกรรมสักว่าทำ กรรมยังมีความสัมพันธ์กับสังสารวัฏและปฏิจาสมุปบาท และหลักอริยสัจ ๔ ในฐานะที่เป็นผล คือทำให้ต้องเสวยกรรมและเวียนว่ายตายเกิด จึงทำให้เกิดทุกข์

พระอรรถกถาจารย์ให้ความสำคัญในการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่าเพื่ออธิบายความพระคาถาที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ให้กับผู้ที่กำลังศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนี้มีตัวอย่างของการให้ผลของกรรมที่สามารถมาศึกษาได้ ๘๖ ตัวอย่างด้วยกัน และสามารถวิเคราะห์จำแนกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและสังเคราะห์เข้ากับหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาได้หลายกรณี นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกการให้ผลของกรรมที่มีส่วนสัมพันธ์กับเวลาให้ผลของกรรมซึ่งมีทั้งให้ผลในชาตินั้น และมีทั้งให้ผลแบบข้ามภพข้ามชาติ การอธิบายเรื่องกรรมของพระพุทธเจ้าจะมีปรากฏอย่างเห็นได้ชัดในพระคาถา ส่วนพระอรรถกถาจารย์ใช้วิธีการเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นประกอบ

นอกจากนี้ เรื่องกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทยังมีอิทธิพลต่อคนในสังคมไทยหลายด้าน เช่น (๑) ด้านวิถีชีวิต เช่นวิถีชีวิตส่วนปัจเจกบุคคล และส่วนสังคม (๒) ด้านศิลปวัฒนธรรม เช่นงานสถาปัตยกรรม งานประติมากรรม และงานจิตรกรรม (๓) ด้านการปฏิบัติธรรม และ(๔) ผลงานทางด้านวรรณกรรม ทั้งหมดนี้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของคนในสังคม เพื่อให้อยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงาม

Thesis Title	: The Analytical Study of the Principles of Kamma and the Result of Kamma in the Commentary Scripture of Dhammapada.
Researcher	: Phra Wipat Attapemo (Eiampramchit)
Degree	: Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee	: Phramaha Somboon Vuḍḍhikaro (Phanna) Pali VII, B.A., M.A., Ph.D. : Dr. Kritsana Raksachom, Abhidnamma, Pali IX, Ph.D. : Dr. Prapan Supasorn Pali VII, M.A., Ph.D.
Date of Graduation	: 1 April 2011

ABSTRACT

In this research of Kamma, the researcher has set up the purpose of the study about Kamma and the result of Kamma in the Tipitaka, the scripture of the Commentaries of Dhammapada, and the influence of Kamma in the Commentaries of Dhammapada to the Thai societies.

According the principles of Kamma in Buddhism, Kamma is the action done with volition which assembles with can be separated to many forms, namely: (1) separated by time at which Kamma arises, (2) separated by the way which Kamma arises, (3) separated by its character, (4) separated by behavior with the person's bewitchment, (5) separated by quality of Kamma.

There are many kinds of Kamma in Atthakathā, they are: (1) classification according to the time of giving the result or taking effect, that is : the immediately effective kamma, the Kamma ripening in the next life, the indefinitely effective kamma and the lapsed or defunct kamma (2) four kinds of classification according to function, that is : the reproductive kamma, the consolidating kamma, the rustrating kamma and the supplanting kamma and (3) four kinds of classification according to the order of ripening wiich are : the weighty kamma, the habitual kamma, the proximate kamma and the reserve kamma. Kamma also has the relation with Saṅsaravatta and Paticcasamuppada and The Four Noble Truths, by reasons because they cause

the person to come across the obstacles and to revolve for being born, the fact of which causes the people to be in suffering.

The Commentators emphasized the importance of studying the senator of the Commentaries of Dhammapada in order to explain the meaning of the stanzas said by the Buddha to the students who were studying the scripture. In this scripture of the commentaries of Dhammapada, there were 86 examples to be analogized according to the arising circumstances and to be supported to the principles of Kamma in Buddhism in many ways. Besides, the division of the results of Kamma which is of the relation with the time of giving the result in this presents birth including the result in the past birth. The Buddha's explanation of Kamma has clearly appeared in many stanzas, On the contrary, the commentators used the methods of telling the past stories to cooperate with the stanzas.

In addition to the above mentioned statements, the subject of Kamma appearing in the commentaries of the Dhammapada is of the influence to the Thai people in Thai societies such as (1) in the way of living for the individual person and the societies (2) in the way of art and culture such as the architecture, the sculpture and the artistic work (3) in the way of practicing the Dhamma (4) the result of the literary works. All of which are the way of practice for the people in societies, so that they may keep themselves to be in Doctrinal principles.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จาก พระมหาสมบุรณ์ วุฑฺฒิกโร ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ดร. แมชี กฤษณา รักษาโถม และ ดร. ประพันธ์ ศุภสร กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ และให้แนวคิดในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชวรมณี (พล อากาศโร), ดร. อติตคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยที่อำนวยความสะดวกในการทำวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษา และให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์นี้

การทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ได้รับความสะดวกในการค้นคว้าข้อมูลจากหอสมุดแห่งชาติ จากหอสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล จากหอสมุดปริทัศน์ พนมยงค์ และห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุฯ และวัดศรีสุคาราม ซึ่งเจ้าหน้าที่ทุกท่านได้อำนวยความสะดวกเป็นอย่างดี

ในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ อาจมีความบกพร่องอยู่บ้าง ผู้วิจัยขอน้อมรับด้วยความเต็มใจ และขอประโชนอันเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จงเกิดมีแก่ทุกท่าน เพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและเป็นแนวทางในการปฏิบัติสืบต่อไป

พระวิวัฒน์ อดุลเปโม (เอี่ยมเปรมจิต)

๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
สารบัญแผนภูมิ	ญ
สารบัญตาราง	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฐ

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย	๑๑
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๒

บทที่ ๒ หลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก

๒.๑ ความหมาย ลักษณะและประเภทของกรรม	๑๓
๒.๑.๑ ความหมายของคำว่ากรรม	๑๓
๒.๑.๒ ลักษณะของกรรม	๑๕
๒.๑.๒.๑ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นภาระต่อผู้รับกรรม	๑๕
๒.๑.๒.๒ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อผู้รับกรรม	๒๐
๒.๑.๒.๓ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นเหตุให้ผู้รับกรรมต้องมาเกิดเพื่อรับกรรม	๒๐
๒.๑.๒.๔ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นเผ่าพันธุ์ของผู้รับกรรม	๒๒
๒.๑.๒.๕ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นที่พึ่งอาศัยของผู้รับกรรม	๒๒

๒.๑.๓ ประเภทของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๒๔
๒.๑.๓.๑ กรรมแบ่งตามเวลาที่เกิด ๒ ประเภท	๒๔
๒.๑.๓.๒. กรรมแบ่งตามลักษณะของหนทางที่ทำให้เกิดกรรม	๒๔
๒.๑.๓.๓ กรรมแบ่งตามลักษณะของกรรม ๔ ประเภท	๒๖
๒.๑.๓.๔ กรรมจำแนกออกตามลักษณะความประพฤตินี้ที่แสดงออก	๒๘
๒.๑.๔ ประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา	๓๐
๒.๑.๔.๑ กรรมประเภทที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่	๓๐
๒.๑.๔.๒ กรรมประเภทที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล	๓๓
๒.๑.๔.๓ กรรมประเภทที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผล	๓๗
๒.๒ คำสอนเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๑
๒.๒.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับสังสารวัฏและปฏิจสมุปบาท	๔๒
๒.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับอริยสัจ ๔	๔๗
๒.๓ กรรมกับการให้ผลของกรรม	๔๕
๒.๓.๑ เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม	๔๕
๒.๓.๒ ประเภทของบุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลกรรม	๕๓
๒.๓.๒.๑ ประเภทของบุคคลที่จะรับผลของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๕๓
๒.๓.๒.๒ ประเภทของบุคคลที่รับผลกรรมตามแนวความคิดของนักวิชาการศาสนา	๕๔
๒.๓.๓ การให้ผลของกรรมในระดับต่าง ๆ	๕๕
๒.๔ พุทธวิธีในการสอนเรื่องกรรม	๕๖
๒.๕ บทสรุปวิเคราะห์	๕๗
บทที่ ๓ กรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	๖๐
๓.๑ ความสำคัญของการศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	๖๐
๓.๒ ความหมายและประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	๖๑
๓.๒.๑ ความหมายของคำว่ากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	๖๑
๓.๒.๒ ประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท	๖๓
๓.๒.๒.๑ ประเภทของกรรมจำแนกตามทางการแสดง	๖๓
๓.๒.๒.๒ ประเภทของกรรมจำแนกตามคุณภาพของกรรม	๖๔

๓.๒.๒.๓ ประเภทของกรรมที่ทำตามแต่ละหน้าที่	๖๕
๓.๓ กรรมและการให้ผลของกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท	๖๕
๓.๓.๑ กรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ในแต่ละวรรค	๖๕
๓.๓.๒ ลักษณะของการให้ผลของกรรม	๕๓
๓.๓.๒.๑ การให้ผลของกรรมในช่วงเวลานั้น	๕๓
๓.๓.๒.๒ การให้ผลของกรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน	๑๐๒
๓.๓.๒.๓ การให้ผลของกรรมจากปัจจุบันต่อไปในอนาคต	๑๑๕
๓.๓.๒.๔ การให้ผลของกรรมต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงอนาคต	๑๑๘
๓.๔ วิธีการสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทของพระอรรถกถาจารย์	๑๒๐
๓.๔.๑ วิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมย	๑๒๑
๓.๔.๒ วิธีการสอนแบบเปรียบเทียบหลายแง่มุม	๑๒๓
๓.๔.๓ วิธีการสอนแบบตอบปัญหา	๑๒๔
๓.๔.๔ วิธีการสอนแบบสนทนาธรรม	๑๒๖
๓.๔.๕ วิธีการสอนโดยการพิจารณาจิตแต่ละบุคคล	๑๒๖
๓.๕. บทสรุปวิเคราะห์	๑๓๕
บทที่ ๔ วิเคราะห์เรื่องกรรมและการให้ผลกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย	๑๔๑
๔.๑ ความเชื่อและความเข้าใจเรื่องกรรมของคนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน	๑๔๑
๔.๑.๑ ความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม	๑๔๓
๔.๑.๒ ความเชื่อเรื่องกรรมที่ผสมผสานกับจารีตประเพณี	๑๔๕
๔.๑.๓ ความเชื่อเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่	๑๔๕
๔.๑.๔ ความเชื่อเรื่องกรรมกับการหลุดพ้นจากกรรม	๑๔๗
๔.๒ หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนไทย	๑๔๘
๔.๒.๑ อิทธิพลต่อวิถีชีวิตเฉพาะปัจเจกบุคคล	๑๔๘
๔.๒.๑.๑ การกระทำที่ทำให้คุณต่อวิถีชีวิตของตนเอง	๑๔๕
๔.๒.๑.๒ การกระทำที่ทำให้เกิดโทษในระดับปัจเจกบุคคล	๑๕๐
๔.๒.๒ อิทธิพลต่อวิถีชีวิตระดับสังคม	๑๕๒
๔.๒.๒.๑ ผลกระทบในทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี	๑๕๓

๔.๒.๒.๒ ผลกระทบทางด้านการปฏิบัติของคนในสังคม	๑๖๑
๔.๓ หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อ ศิลปวัฒนธรรมไทย	๑๖๖
๔.๓.๑ อิทธิพลต่อศิลปกรรมด้านการสร้างศาสนสถาน ในประเทศไทย	๑๖๖
๔.๓.๒ อิทธิพลต่องานทางด้านพุทธศิลป์	๑๖๘
๔.๔ หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อ การปฏิบัติธรรม	๑๘๐
๔.๔.๑ กรรมและผลของกรรมต่อพฤติกรรมทางด้านร่างกาย	๑๘๑
๔.๔.๒ กรรมและผลของกรรมต่อพฤติกรรมทางด้านวาจา	๑๘๖
๔.๔.๓ กรรมและผลของกรรมต่อพฤติกรรมทางจิตใจ	๑๘๘
๔.๕ รูปแบบและวิธีการอธิบายเรื่องกรรมในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อ วรรณกรรมไทยยุคปัจจุบัน	๑๕๐
๔.๕.๑ รูปแบบการอธิบายลักษณะและประเภทของกรรม	๑๕๐
๔.๕.๒ รูปแบบการอธิบายการให้ผลของกรรมและการพ้นจากกรรม	๑๕๒
๔.๖ บทสรุปวิเคราะห์	๒๐๕
 บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ	 ๒๑๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๑๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๒๒๑
บรรณานุกรม	๒๒๓
ภาคผนวก	๒๒๗
ประวัติผู้วิจัย	๓๒๕

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่ ๑ วงจรปฏิบัติงานสุขภาพ

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑ การแบ่งกรรมตามลักษณะของทางที่ทำให้เกิดกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ในอกุศลสูตร	๒๕
ตารางที่ ๒ ตารางการจัดกุศลกรรมบถและอกุศลกรรมบถสงเคราะห์ไว้ในหนทางทำกรรม	๒๘
ตารางที่ ๓ ตารางแสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรมในอกุศลมูลสูตร	๔๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ คือ ในส่วนของพระไตรปิฎก ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐ และฉบับภาษาไทยจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๕ โดยใช้อักษรย่อแทนชื่อเต็มคัมภีร์ตามระบบอ้างอิง เล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐๖/๖๕. หมายถึงพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาบาลี) เล่มที่ ๒๕ ชื่อที่ ๓๐๖ หน้า ๖๕ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒ – ๖๓. หมายถึงพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปนิณาสกั พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ ชื่อ ๗๐ หน้า ๖๒ – ๖๓ เป็นต้น

และในส่วนคัมภีร์อรรถกถา ผู้วิจัยได้อ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถาฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๔๕ และคัมภีร์อรรถกถาฉบับแปลเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยได้ใช้คัมภีร์อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาเป็นหลักฐานอ้างอิง โดยมีรูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นด้วยอักษรย่อชื่อคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ชื่อ/หน้า ตัวอย่าง ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๗. หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา เล่ม ๑ ชื่อ ๑ หน้า ๑๗ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑. หมายถึง ขุททกนิกาย อรรถกถา พระไตรปิฎกอรรถกถาแปล เล่ม ๔๐ ชื่อ ๑๑ หน้า ๑ เป็นต้น

พระวินัยปิฎก

วิ. มหา.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ. ม.	(บาลี) = วินัยปิฎก	มหาวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ. ม.	(ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ. จ.	(ไทย) = วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสูตรตันตปิฎก

ที. ส.	(ไทย) = สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ศีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ม.	(ไทย) = สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา.	(ไทย) = สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม. ม.	(บาลี) = สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปนิณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม. ม.	(ไทย) = สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปนิณาสกั	(ภาษาไทย)
ม. ม.	(บาลี) = สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปนิณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)

ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	มชฌิมนิกาย	อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	สัยฺยุตตนิคาย	สกาถวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สกาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	สัยฺยุตตนิคาย	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	ขันธวาวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิคาย	สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	ทุกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	จตุกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	ปญจกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	ฉกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิคาย	เอกาทสกนินบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิคาย	ธมฺมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิคาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ทุก.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิคาย	ทุกนินปาต ชาตคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	ทุกนินบาต ชาตค	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.นวก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	นวกนินบาต ชาตค	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.วิสต.	(บาลี) = สุตตฺตปิฎก	ขุททกนิคาย	วิสตินินปาตชาตคปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.วิสต.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	วิสตินินบาตชาตค	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	มหานินบาตชาตค	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิคาย	ปฐิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ก. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ (ภาษาไทย)

อรรถกถาวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา (ภาษาไทย)

วิ.ม.อ. (ไทย) = วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ม.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

ที.ปา.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฎิกวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

ม.ม.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทนี มัชฌิมปิณาสกั้อรรถกถา (ภาษาไทย)

ม.อุ.อ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทนี อุปรปิณาสกั้อรรถกถา (ภาษาไทย)

สั.ส.อ. (ไทย) = สัยุตตนิคาย สารีตตปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

สั.สพา.อ. (ไทย) = สัยุตตตนิคาย สารีตตปกาสินี สพายตนวนรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

อง.ติก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี ดิกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

อง.จตุกก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี จตุกกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

อง.ปญจก.อ. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย มโนรลปุรณี ปญจกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.ธ.อ. (บาลี) = ขุททกนิกาย ฌมมปทอฎฐกถา (ภาษาบาลี)

ขุ.ธ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.อุ.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี อุทานอรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.ป.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธัมมปกาสินี ปฏิสัมภิตามรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา คือการกระทำของมนุษย์ที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ใจที่จะกระทำ ไม่ว่าจะมีความเจตนาในการทำความคิด ประกอบด้วยจิตที่เป็นกุศล หรือทำความชั่วด้วยจิตที่เป็นอกุศล ล้วนแต่มีผลทั้งสิ้น ในชีวิตประจำวันของเราจึงต้องทำกรรมไปในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และต้องรับผลกรรมที่ตนเองได้กระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น
คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว^๑

คำว่า “กรรม” มีความหมายเป็นกลาง ไม่ได้ชี้ชัดไปว่าเป็นสิ่งดีหรือสิ่งไม่ดีแต่อย่างใด แต่ในปัจจุบันจะพบว่า คำว่า “กรรม” นี้มักจะถูกใช้คู่กับคำว่า “บุญ” เช่นคำพูดว่าแล้วแต่บุญแต่กรรม เป็นต้น คำว่ากรรมและบุญจึงเป็นเรื่องชี้ชัดอย่างหนึ่งว่า คนเข้าใจความหมายของกรรมในทางไม่ดี เอาบุญเป็นฝ่ายข้างดี แล้วเอากรรมเป็นฝ่ายตรงกันข้าม^๒ ดังนั้นคำว่ากรรมตามที่ปรากฏในวลีที่เป็นภาษาไทยนั้นมีความหมายคลาดเคลื่อนไปจากหลักกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาที่จะต้องศึกษากันต่อไป

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของกรรมที่จะต้องศึกษาเรื่องกรรม ก็คือ กรรมมีอิทธิพลต่อการควบคุมความประพฤติของมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันโดยผาสุก เป็นเครื่องชี้กำหนดแนวทางของสังคม^๓ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^๔ ที่คนในสังคมต้องควรจะศึกษา

ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ในปัจจุบัน มนุษย์ต้องประสบกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ที่ดี และเหตุการณ์ไม่พึงปรารถนา อาจกล่าวได้ว่ามนุษย์ทุกยุคทุกสมัยตกอยู่ในวังวนที่เรา

^๑ ส. ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่*, (กรุงเทพมหานคร : เติล็ดไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๔๗.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๕.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒., ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๖๐/๖๕๔., อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๘๕/๘๒๑.

เรียกว่า วัฏฏสงสาร^๕ ที่มนุษย์ผู้ยังไม่เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานจะต้องประสบพบเห็นวนเวียนอย่างนี้ตลอดไป เมื่อได้ทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม และวนเวียนในวัฏฏะสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ปัญหาที่พบในปัจจุบันที่เป็นแรงผลักดันให้ศึกษาเรื่องกรรมตามแนวพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง คือ การพิสูจน์กรรม ดังจะเห็นได้จากมีนักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาหลายท่านตั้งข้อสงสัยเรื่องนี้ และได้พยายามที่จะอธิบายเรื่องนี้ให้กระจ่าง ตามที่ วศิน อินทสระ ได้กล่าวไว้ว่า

“หลักกรรม หรือกฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขาย่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น” แต่เนื่องจากกรรมบางอย่าง หรือการกระทำบางครั้งอาจไม่มีผลปรากฏชัดในทันที ผู้มีปัญญาน้อยจึงมองไม่เห็นผลแห่งกรรมของตน ทำให้สับสน และเข้าใจไขว้เขว เพราะบางที่กำลังทำชั่วอยู่แท้ ๆ กลับมีผลดีมากมาย เช่น ลาก ยศ สรรเสริญ สุข หลังไหลเข้ามาในชีวิต ตรงกันข้าม บางคราวกำลังทำความดีอยู่อย่างมโหฬาร แต่กลับได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ มีผลไม่ดีมากมาย เช่น ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิทนาบว่าร้าย ถูกสบประมาท และความเจ็บไข้ได้ป่วย หลังไหลเข้ามาในชีวิต”^๖

ส่วนที่จะต้องศึกษาเรื่องกรรมในอรรถกถาธรรมบท เพราะว่าในคัมภีร์ดังกล่าวมีการแสดงถึงเรื่องกรรมด้วยการแสดงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงเหตุและผลของกรรมนั้น ๆ แล้วแต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่ามีที่มาอย่างไร และพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงอนาคตเบื้องหน้าเมื่อทำกรรมเอาไว้เป็นพระคาถาสั้น ๆ เพื่อแสดงธรรมในแต่ละเรื่อง ทำให้เข้าใจเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมได้ดียิ่งขึ้น

^๕ วัฏฏสงสาร หรือสังสารวัฏ หรือวัฏฏะ หรือ ไตรวัฏฏ์ หมายถึงองค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักร (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๘.) โดยมีปัจจัยประกอบกัน ๓ อย่างคือ

๑. กิเลสวัฏฏ์ คือ วงจรกิเลส ประกอบด้วยวิชา ตัณหา และอุปาทาน
๒. กรรมวัฏฏ์ คือ วงจรกรรม ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ
๓. วิปากวัฏฏ์ คือ วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปปีตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น

^๖ วศิน อินทสระ, **หลักกรรม และการเวียนว่ายตายเกิด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

ดังนั้น การศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท นอกจากจะต้องศึกษาเรื่องกรรมและผลของกรรมแล้ว ยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงการให้ผลของกรรมที่มนุษย์ได้ก่อขึ้นไว้ และต้องสามารถอธิบายด้วยหลักเหตุผลให้สมเหตุสมผลได้ด้วยว่ามีความสอดคล้องกันอย่างไรด้วย จึงจะสมบูรณ์แบบ

ในคัมภีร์ธรรมบท ได้กล่าวถึงเรื่อง “กรรม” โดยอยู่ในรูปแบบของ “ฉัมมปทกถา” คือเมื่อเกิดเรื่องขึ้นแล้ว พระพุทธองค์ทรงทราบและแสดงพระธรรมเทศนา และทรงแสดงเป็นพระคาถา เนื้อหาของเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท จะมีเพียงแต่พระคาถาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ที่แต่งคัมภีร์อรรถกถาได้ค้นคว้าและรวบรวมเหตุการณ์ที่ทำให้พระพุทธองค์ทรงแสดงพระคาถาเหล่านี้เอาไว้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาในคัมภีร์อรรถกถาและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์ธรรมบท ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจเรื่อง “กรรม” ที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทได้ดียิ่งขึ้น

ที่ต้องศึกษาเฉพาะอรรถกถาธรรมบท ก็เพราะว่าการอธิบายเรื่องกรรมเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ดังนั้นจึงควรจะยกตัวอย่างประกอบ ซึ่งกระจายอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎก ในคาถาธรรมบทในพระไตรปิฎกก็มีมากพอที่จะศึกษา ส่วนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อื่นก็มีตัวอย่างเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลเช่นกัน แต่ก็มีกระจายกันซึ่งทำให้ยากต่อการอธิบาย และจะเป็นการยากและต้องใช้เวลาอันนานเกินไปในการศึกษาเรื่องกรรมในพระไตรปิฎกของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาททั้งหมดทุกเล่ม ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบคำถามเรื่องกรรมและพิสูจน์กันให้เห็นกันได้อย่างชัดเจนที่สุดจึงต้องใช้ตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และคัมภีร์ที่อธิบายหลักคำสอนในอรรถกถาธรรมบท เช่น คัมภีร์วิสุทธรค และมิลินทปัญหา และคัมภีร์ที่ประยุกต์หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีอรรถกถาธรรมบทสอดแทรกมาใช้ในสังคมไทย เช่น ไตรภูมิพระร่วง ที่กล่าวถึงภูมิ ๓ ภูมิ คือนรกภูมิ สวรรค์ภูมิ และมนุษย์ภูมิ และกล่าวถึงเหตุที่ทำให้เข้าถึงภูมิแต่ละภูมิอย่างละเอียด และงานเขียนของนักปราชญ์ชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมในอรรถกถาธรรมบทมาเป็นข้ออ้างในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทั้งนี้ก็เพื่อจะก่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องกรรมได้ดียิ่งขึ้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ มีขอบเขตการวิจัย ๒ อย่าง คือ (๑) ขอบเขตของเอกสาร ผู้วิจัยจะศึกษาในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลัก และหนังสือ บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (๒) ขอบเขตของเนื้อหา ผู้วิจัยจะศึกษาถึงหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ต้องการทราบหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก

๑.๔.๒ ต้องการทราบหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๑.๔.๓ ต้องการทราบหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การศึกษาวิเคราะห์ หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์ แยกแยะให้เห็นเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในด้านต่าง ๆ

๑.๕.๒ คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายความพระบาลีคัมภีร์พระไตรปิฎก เล่ม ๒๕ เฉพาะหลักคำสอนที่ปรากฏในกถาธรรมบท คือ คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ซึ่งมีทั้งหมด ๒๖ วรรค

๑.๕.๓ กรรม หมายถึง การกระทำทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม^๓ ที่ประกอบด้วยเจตนา คีก็ตาม ชั่วก็ตาม^๔

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “กรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องกรรม และคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยเฉพาะหลักการเกี่ยวกับเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ดังจะได้เสนอต่อไปนี้

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๕.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

๑.๖.๑ พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส (ดอกกรัก) กล่าวถึงเรื่องกรรมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน ในงานวิทยานิพนธ์ ชื่อว่า “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” ท่านกล่าวสรุปถึงเรื่องบทบาทของกรรมที่มีต่อมวลมนุษยชาติเอาไว้เป็นข้อคิดไว้ว่า

“หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับกฎแห่งเหตุผล และสอดคล้องกับกฎศีลธรรมตามหลักสากล คำสอนของพระพุทธเจ้าล้วนเต็มไปด้วยเหตุผลทั้งหมด เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมเป็นเรื่องที่เร็นลับหรือสับสนยากที่จะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยปัญญาชั้น โลกียะได้ จะต้องใช้ปัญญาอันสุขุมรอบคอบเป็นเครื่องพิจารณาจึงจะเห็นได้ว่า ชีวิตของปวงสัตว์ทั้งมวลล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ชีวิตของสรรพสัตว์อยู่ภายใต้กรรมลิขิตของตนเอง กล่าวคือทำเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น กรรมเป็นของเฉพาะตน พระพุทธศาสนาจึงถูกขนานนามว่า เป็นกรรมวาที ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”^๕

การอธิบายเหตุผลเรื่องกรรมตามแนวคิดของท่านเป็นลักษณะที่ว่าจะขาดเหตุผลไม่ได้เอาเสียทีเดียว กรรมกับสังสารวัฏจะเกิดขึ้นและวนเวียนไปเช่นนี้ตามเหตุปัจจัยที่เกิดวนเวียนเช่นนั้น ๓ อย่าง คือ กิเลส กรรม และวิบาก ซึ่งเป็นเหตุทำให้เหล่าสรรพสัตว์ต้องเวียนว่ายตายเกิดกันต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๑.๖.๒ พระมหาไพฑูรย์ สุทธิวิฑูโร (น้อยวัน) ได้กล่าวถึงเรื่องกรรม ในงานวิทยานิพนธ์ของท่าน ชื่อว่า “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ท่านได้กล่าวถึงกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยอธิบายถึงกรรมประเภทต่าง ๆ ลักษณะของกรรม และเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม และโยงไปถึงผลที่เกิดกับจิตเมื่อกระทำความกรรมไปแล้วโดยอ้างหลักอภิธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา และท้ายที่สุดของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้กล่าวถึงการพ้นจากบาปกรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้น จนถึงขั้นบรรลุมรรคผลนิพพาน นอกจากนี้ ท่านยังให้ความเห็นว่า

“การศึกษาวิจัยก็ได้พบว่าทัศนะเรื่องบาปของคนสมัยก่อนพุทธกาล ก็มีเป็นอีกแบบหนึ่ง บางพวกก็บอกว่าบาปกรรมไม่มีคนเราตายแล้วก็สูญเปล่า บางพวกก็ว่ามียังยืน เช่น สัตว์ดิรัจฉานเมื่อตายลง ไปก็เป็นสัตว์ดิรัจฉานเหมือนเดิม แต่เมื่อมาถึงสมัยพระพุทธเจ้า มนุษย์ก็มีทัศนะเรื่องบาปไปอีกแบบหนึ่งว่า บาปมีจริงแต่ก็เป็นอนิจจัง เป็นทุกขัง เป็นอนัตตา ไม่เที่ยงแท้แน่นอน

^๕ พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวโส, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔). หน้า ๑๓๓ – ๑๓๔.

เมื่อมีเหตุเกิด มันก็เกิด เมื่อเหตุดับมันก็ดับไป ตามเหตุปัจจัย แต่บางพวกก็ยังยืนยันทัศนะแบบสมัยก่อนพุทธกาลก็มี เมื่อมาถึงสมัยปัจจุบันนี้ ทัศนะของคนเริ่มเปลี่ยนแปลงอีก เกิดความไม่แน่ใจว่าบาปเป็นอย่างไรแน่ บางพวกก็เชื่อว่าไม่มี เช่นนักวิทยาศาสตร์บางคน บางพวกก็เชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่ง ซึ่งปรากฏว่าพวกที่เชื่อว่าบาปมี และอ้างตนว่าเป็นพุทธศาสนิกชนก็ยังไม่เข้าใจบาปในทัศนะพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งเท่าไรเลย”^{๑๐}

งานวิทยานิพนธ์ของท่านจึงน่าสนใจและเนื้อหามีความสัมพันธ์กับงานวิทยานิพนธ์ที่ผู้วิจัยกำลังทำอยู่นี้ด้วย ผู้วิจัยเห็นว่างานวิทยานิพนธ์นี้สามารถอธิบายเรื่องกรรมทางฝ่ายพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ละเอียดเป็นอย่างดี

๑.๖.๓ พระมหาประสัคคี อคฺคปญฺโญ (ซ่งแสง) ได้กล่าวถึงทฤษฎีกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องกรรมของผู้คนในปัจจุบัน ในงานวิทยานิพนธ์ของท่าน เรื่อง “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” ในบทที่ ๔ ของวิทยานิพนธ์ของท่าน ท่านได้จำแนกหลักกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาออกเป็นลักษณะต่าง ๆ นอกจากนี้ ท่านยังกล่าวถึงความเชื่อทางโหราศาสตร์กับเรื่องกรรมในบทที่ ๕ ของวิทยานิพนธ์ของท่าน และได้กล่าวสรุปว่า

“ชาวพุทธไทยในปัจจุบันเชื่อเรื่องกรรมตามหลักของศาสนาที่ว่า “ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว” แต่ก็ยังไม่ทราบว่า จะได้ผลดี หรือผลชั่วที่ไหน เวลาใด ในลักษณะอย่างไร จึงต้องอาศัยโหราศาสตร์พยากรณ์โดยอาศัยจุดกำเนิดคนกับการโคจรของดวงดาว บทท้องฟ้า มาเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบดาวสุกเคราะห์ จะบอกผลกรรมดี ดาวบาปเคราะห์ จะบอกผลกรรมชั่ว เมื่อทราบแล้วจะได้เตรียมตัวเตรียมใจให้ถูกต้องกับการที่จะต้องเผชิญกับเหตุดีและเหตุร้าย และชาวพุทธยังประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์เกือบทุกเรื่อง ดังนั้น จึงมีผลให้ความเชื่อของชาวพุทธไทย โดยเฉพาะปัจจุบันเป็นไปในลักษณะที่เชื่อเรื่องโหราศาสตร์ แต่ไม่แน่นหนา แต่จะเน้นเรื่องกฎแห่งกรรมและบาปบุญคุณโทษมากกว่า”^{๑๑}

^{๑๐} พระมหาไพฑูริย์ สุทฺธวิฑูโร (น้อยวัน), “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖). หน้า ๑๓๖.

^{๑๑} พระมหาประสัคคี อคฺคปญฺโญ (ซ่งแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑). หน้า ๑๐๓.

ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน เรื่องของโหราศาสตร์จะลดบทบาทลงในสังคมไทยไปบ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีบทบาทในวิถีชีวิตของคนไทย และชาวโลกในปัจจุบันที่กำลังประสบกับปัญหาในชีวิตของตนอยู่เสมอ

๑.๖.๔ แม่ชีดวงพร คำหอมกุล ได้นำเสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปทัฏฐกถา” ได้อธิบายความสำคัญของการศึกษาคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถาหรืออรรถกถาธรรมบทว่ามีความสำคัญ คือ คัมภีร์ดังกล่าวเป็นแหล่งความรู้ด้านประวัติศาสตร์ และคติธรรมต่าง ๆ อธิบายเนื้อความที่ลุ่มลึกให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เป็นขุมขุมความคิดด้านศาสนา จริยธรรม และเป็นคัมภีร์ที่อธิบายลักษณะข้อธรรมที่มีความสำคัญของทุกบท จนเป็นที่ยอมรับของชาวพุทธทั้งในและต่างประเทศ เพราะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี เป็นคัมภีร์ให้แนวคิดทางจริยธรรม^{๑๒} นอกจากนี้ ธัมมปทัฏฐกถามีคำสอนที่เรียกว่าพุทธจริยศาสตร์ ที่สอนให้มนุษย์ประพฤติดี ละเว้นความชั่ว กรรมดีกรรมชั่วทำให้มีสุขบ้างทุกข์บ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง จนถึงนิพพาน^{๑๓}

๑.๖.๕ อัมพร หุตะสิทธิ ได้วิเคราะห์เรื่องกรรม ๑๒ ในพระพุทธานุศาสนานุกรม ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “กรรม ๑๒ และการให้ผล” ของมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี ว่าเรื่องกรรมกับการให้ผลเป็นกฎธรรมชาติที่ไม่มีตัวตน แต่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย และขึ้นอยู่กับเจตนา และกรรมเป็นเสมือนหนทางที่จะนำพาไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ทำให้เกิดความสงบสุข มีโอกาสในการพัฒนาชีวิตให้สูงขึ้น ๆ ขึ้นไป และทำให้เข้าใจว่าการเกิดของเราในชาติปัจจุบัน ไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยบังเอิญ แต่เป็นเพราะกรรมที่เราทำไว้อดีตส่งผลมาให้ และยังสามารถกล่าวถึงกรรมเอาไว้ว่า

“อาจกล่าวได้ว่า กรรมนั้นมีความแน่นอน การที่กรรมเป็นกฎธรรมชาตินั้น เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพืชพันธุ์ ก็จะเห็นว่า เมื่อเราปลูกพืชพันธุ์ใดลงไปในดินแล้ว พืชพันธุ์นั้นก็จะผลิดอกออกผล ออกมาเป็นพันธุ์เดิมของตน เช่น ปลูกมะม่วง ก็ได้ผลเป็นมะม่วง โดยสิ่งแวดล้อมไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นพืชพันธุ์อื่นได้ กรรมก็เช่นเดียวกัน เมื่อบุคคลกระทำลงไปแล้ว ทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว สิ่งแวดล้อม หรือกาลเวลาก็ไม่อาจเปลี่ยนกรรมดีให้เป็นกรรมชั่ว และเปลี่ยนกรรมชั่วให้เป็นกรรมดีไปได้”^{๑๔}

^{๑๒} แม่ชีดวงพร คำหอมกุล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปทัฏฐกถา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔). หน้า ๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๓.

^{๑๔} อัมพร หุตะสิทธิ, “กรรม ๑๒ และการให้ผล”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (โครงการบัณฑิตศึกษา : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖). หน้า ๑๖.

นอกจากนั้น ยังได้อธิบายถึงเรื่องของการให้ผลกรรมที่ออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ตามหลักกรรม ๑๒ โดยเน้นในคัมภีร์ธรรมบทเพื่อให้เห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลโดยได้นำตัวอย่างเรื่องกรรมที่ปรากฏชัดเจนในอรรถกถาธรรมบทจำนวน ๕๗ เรื่องด้วยกัน ซึ่งแนวทางในการวิจัยจะมีการเล่าเรื่องเป็นตอนและตั้งบทวิเคราะห์ ทำให้เข้าใจเรื่องกรรมในอรรถกถาธรรมบทได้ดียิ่งขึ้น

๑.๖.๖ ประพันธ์ ศุภษร ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ท่านสรุปเรื่องกรรมเอาไว้ว่า

“กรรมหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยความเจตนา เจตนามีบทบาทมากกว่าเจตสิกอื่นในฐานะเป็นสภาวะนำปรุงแต่งจัดแจงให้จิตมีคุณภาพดีและไม่ดีตามสภาพอารมณ์ที่มากระทบทางอายตนะ ถ้าเป็นอริยกรรมก็ปรุงแต่งให้มีคุณภาพดีเรียกว่ากุศลกรรมหรือบุญญาภิสังขาร ถ้าเป็นอนิยกรรมก็ปรุงแต่งให้จิตมีคุณภาพไม่ดีเรียกว่าอกุศลกรรมหรืออบุญญาภิสังขาร ถ้าปรุงแต่งจิตให้มั่นคงในฉานสมบัติเรียกว่าอเนกขาริกสังขาร และที่เป็นกลาง ๆ เรียกว่าอัพยาภุต และเจตนาที่เป็นมาตรฐานหลักในการตัดสินการกระทำของมนุษย์ทางพระพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกรรมอยู่ตลอดเวลาซึ่งแสดงออกทางไตรทวารคือกายกรรม วาจากรรมและมโนกรรม มโนกรรมถือว่าสำคัญที่สุดในฐานะเป็นตัวก่อและสั่งสมกรรมที่มีพลังและมีผลต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทั้งหมด กรรมเมื่อว่าตามมาตรฐานแห่งความดีความชั่วหรือบุญบาป มี ๒ ประเภท คือ กุศลกรรมและอกุศลกรรม โดยกุศลกรรมมีรากเหง้ามาจากอโลกะ อโทสะ และอโมหะ อกุศลกรรมมีรากเหง้ามาจากโลกะ โทสะ และโมหะ มี ๓ ประเภทด้วยการจัดตามไตรทวาร มี ๑๒ ประเภทด้วยการจัดตามความหนักเบาเป็นต้น”^{๑๕}

๑.๖.๗ พระวีรพรธม วุฑฒิชมฺโม (เชียรประโคน) ได้กล่าวถึงความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย ในงานวิทยานิพนธ์ของท่านเรื่อง “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย” ว่าความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทยนั้นสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของประเพณี” อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทรวมถึงความเชื่อในศาสนาอื่นนั้นก็มีอิทธิพลต่อประเพณีไทยเป็นอย่างมาก และสอดคล้องกับการ

^{๑๕} ประพันธ์ ศุภษร. “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐). หน้า ๓๑๑.

ดำเนินชีวิตของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน^{๑๖} ซึ่งเป็นความสำคัญของการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทประการหนึ่งของคนไทย

๑.๖.๘ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงประทานความเห็นเรื่องกรรม โดยทรงพระนิพนธ์หนังสือเรื่อง “กฎแห่งกรรม : ความเข้าใจเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เพื่อให้ผู้สนใจในธรรมได้ทำความเข้าใจเรื่องกรรมอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงตั้งประเด็นคำถามเกี่ยวกับเรื่องกรรมและทรงวิสัชนาด้วยพระองค์เองด้วยกัน ๓ ข้อใหญ่ ๆ เป็นแนวคิดในการศึกษาเรื่องกรรมตามแนวพระดำริของพระองค์ต่อไปไว้ว่า

(๑) กรรมคืออะไร พระองค์ทรงวิสัชนาไว้ว่า “พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แปลความว่า “เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือ มีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำ หรือทำด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่น ไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรม คือ ปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตาย จึงเป็นกรรม คือปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่ากรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน”^{๑๗}

ตามที่สมเด็จพระสังฆราชทรงวินิจฉัยความหมายของคำว่ากรรมในงานเขียนของพระองค์ท่านในครั้งนี้ สามารถสรุปความหมายของกรรมได้ว่าไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ถือว่าเป็นกรรม เพราะกรรมเหล่านั้นมีการให้ผลของกรรมที่อาจเป็นคุณหรือโทษได้เช่นกัน

(๒) จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร ทรงวิสัชนาพอเป็นแนวคิดแล้วสรุปตอนท้ายว่า^{๑๘}

- กรรมมี คือ มีความดีความชั่วในการทำของทุก ๆ คน
- กรรมวิบากมี คือ มีผลดีของความดี มีผลชั่วของความชั่ว
- กรรมเป็นของผู้ทำ คือ ใครทำกรรมอย่างใดก็ได้รับผลอย่างนั้น

(๓) เพราะเหตุไรจึงไม่เชื่อเรื่องกรรม ทรงสรุปประเด็นนี้ว่ามีเหตุ ๒ ประการคือ^{๑๙}

- ความลำเอียงเข้ากับตนเอง หรือถือเอาแต่ใจคน
- ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ

^{๑๖} พระวีรพรรณ วุฑฺฒินฺมโม. “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒). หน้า ๑๓๑.

^{๑๗} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน), กฎแห่งกรรม : ความเข้าใจเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๑ – ๒๒.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๕ – ๓๐.

คำถามทั้ง ๓ ข้อของพระองค์ที่ทรงแสดงเอาไว้ในงานพระนิพนธ์ของพระองค์ จึงเป็นแนวคิดและแนวทางในการศึกษาเรื่องกรรมในงานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ และเมื่อทรงตั้งประเด็นทั้ง ๓ ประเด็นนี้แล้ว จึงทรงวิชันาเรื่องกรรมตามแนวพระพุทธศาสนาในกาลต่อมา

๑.๖.๕ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ผู้จนาวรรณกรรม “กรรมที่ปณี” ซึ่งว่าด้วยเรื่องกรรม ผู้วิจัยสามารถแบ่งช่วงการสาธยายของท่านออกเป็น ๒ ส่วนด้วยกัน คือ ภาคแรกเป็นการแบ่งประเภทกรรมออกเป็น ๑๒ ประเภท (กรรม ๑๒) และภาคที่สองว่าด้วยการทำกรรมและผลของกรรมประเภทต่าง ๆ ไปจนถึงความสิ้นกรรม ดังความในปณามพจน์ที่ท่านกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าของถวายนมัสการองค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปในไตรภพ และพระนพโลกุตระธรรมอันล้ำเลิศ กับทั้งพระอริยสงฆ์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐด้วยเศียรเกล้าแล้ว จักอภิวัตนบโห้ท่านบูรพาจารย์ทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งญาณ และพระคุณอันบริสุทธิด้วยคารวะเป็นอย่างยิ่งแล้ว จักรจนาเรียบเรียงวรรณกรรมไทยซึ่งตั้งชื่อว่า “กรรมที่ปณี” เพื่อจะชี้แจงถึงประเภทแห่งกรรม ผลแห่งกรรม และการเผาผลาญทำลายล้างกรรม อันเป็นเรื่องที่น่ารู้ศึกษาตามหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น ขอมวลชนผู้มีปัญญาจงตั้งใจสดับอรรถวรรณนาของข้าพเจ้า ซึ่งจักพรรณนาในลำดับต่อไปนี้ด้วยดีเทอญ”^{๒๐}

๑.๖.๑๐ วศิน อินทสระ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด” เพื่ออธิบายเรื่องกรรมและเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๒ ตอน คือ ตอนแรกอธิบายเรื่องกรรมและผลแห่งกรรม ตอนที่สองว่าด้วยเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ท่านได้กล่าวถึงความสำคัญที่จะต้องศึกษาเรื่องกรรมเอาไว้ว่า

“เรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ทำให้บุคคลหายมมงายต่อความขึ้นลงของชีวิต ช่วยคลี่คลายความข้องใจในความสับสนของชีวิต เป็นเรื่องที่พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา ควรเรียนรู้และทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง เพื่อชีวิตของตนเองจะได้ดีขึ้น และทำผู้ใกล้ชิดเช่นบุตรหลานหรือบริวารชนให้มีความเข้าใจในปัญหาชีวิตของตน”^{๒๑}

นอกจากนี้ ท่านยังแสดงทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อตอบปัญหาเรื่องกรรมที่มีผู้สงสัยได้ตั้งประเด็นเอาไว้ เช่น ทำดีแล้วได้ดีจริงหรือ อย่างนี้เป็นต้น จึงเป็นประโยชน์ในการศึกษาและทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นอย่างยิ่งงานหนึ่ง

^{๒๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๒๑} วศิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, หน้า ๔ - ๕.

๑.๖.๑๑ ศาสตราจารย์พิเศษ เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต ได้กล่าวถึงความเข้าใจที่ผิดพลาดของชาวพุทธไทยเกี่ยวกับเรื่องหลักกรรม และท่านก็ได้อธิบายชี้แจงหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา ท่านได้แสดงความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมไว้เป็น ๓ ข้อ^{๒๒} คือ (๑) คนไทยส่วนมากเข้าใจว่า กรรม คือผลของความชั่วร้ายที่เราได้กระทำไว้แต่ชาติปางก่อน (๒) เชื่อกันว่า กรรมเป็นกฎสำเร็จรูปตายตัว ที่เราไม่มีโอกาสแก้ไข หรือทำอะไรไม่ได้ มีทางเดียวคือจำต้องยอมรับ และ (๓) เชื่อว่าทำอย่างไร ต้องได้อย่างนั้น ร้อยเปอร์เซ็นต์ ไม่มีเปลี่ยนแปลง

และท่านก็ได้อธิบายถึงแนวคำสอนเรื่องกรรม ประเภทของกรรมชนิดต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ในการทำวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องกรรมนี้ ยังคงศึกษาเน้นถึงภาพรวมของกรรมและการให้ผลของกรรม ส่วนการศึกษา คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยังไม่ปรากฏว่าผู้วิจัยท่านอื่น ๆ ได้ศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และการศึกษาอิทธิพลของหลักคำสอนในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทยยังศึกษาเฉพาะกรณีศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งเสนอเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยใช้กรอบการวิจัยเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเป็นหลัก

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยและเปรียบเทียบเชิงเอกสารอ้างอิงทางวิชาการ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมในคัมภีร์ธรรมบท โดย

๑.๗.๑ ผู้วิจัยศึกษา ค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารดังต่อไปนี้

๑.๗.๑.๑ เอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย และคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถาธรรมบทแปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระชันมปัทฐกถาแปล ภาคที่ ๑ ถึงภาคที่ ๘ เป็นหลักในการศึกษาวิเคราะห์

๑.๗.๑.๒ เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) สำหรับทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารที่เป็นงานวรรณกรรมที่มีเนื้อความเกี่ยวกับเรื่องกรรม รวมถึงหนังสือ วารสาร และบทความต่าง ๆ ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

๑.๗.๒ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิที่กล่าวถึงหลักคำสอนเรื่องกรรม โดยจะเน้นเฉพาะที่เกี่ยวกับคัมภีร์ธรรมบทเป็นหลัก

^{๒๒} ศ. (พิเศษ), เสฐียรพงษ์ วรรณปก, เพื่อความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับหลักกรรม, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

๑.๗.๓ ผู้วิจัยทำการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและเรียบเรียงหลักคำสอนเรื่องกรรม และกำหนดแบ่งเป็นหัวข้อย่อยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

๑.๗.๔ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เรื่องกรรมตามที่กำหนดแบ่งเป็นหัวข้อย่อยในแต่ละบทในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก

๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบถึงอิทธิพลของคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

บทที่ ๒

หลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก

สำหรับบทที่ ๒ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาเรื่องกรรม ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏเป็นหลักคำสอนในพระสูตรต่าง ๆ และคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องกรรมในพระไตรปิฎก ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานในการศึกษาเรื่องกรรม โดยจะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้ คือ (๑) ความหมาย ลักษณะ และประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก (๒) คำสอนเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) กรรมกับการให้ผลของกรรม (๔) พุทธวิธีในการสอนเรื่องกรรม

๒.๑ ความหมาย ลักษณะและประเภทของกรรม

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่ากรรม

คำว่า “กรรม” มาจากภาษาบาลี มีรูปวิเคราะห์ทางไวยากรณ์ว่า *กรณฺ์ กมฺมฺ* การกระทำ ชื่อว่ากัมมะ หรือ กรียเตติ กมฺมฺ กรรมที่บุคคลกระทำ ชื่อว่ากัมมะ^๑ คำว่า “กรรม” มาจากคำว่า “กรฺม” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งตรงกับคำว่า “กมฺม” ในภาษาบาลี ตามรูปศัพท์แปล “การกระทำ ซึ่งเหมือนกับคำว่า “กริยา” (ในสันสกฤตเป็น “กริยา” ซึ่งภาษาไทยนำมาใช้คนละความหมาย) แต่ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “กรรม” ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นหมายถึงเจตนา^๒

ความหมายของกรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเอาไว้ในแต่ละคราวนั้น มีความหมายเป็นนัยเดียวกัน ก็คือ ต้องประกอบด้วยเจตนา และจะแสดงออกได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ อย่างในนิพเพธิกสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงถึงคุณลักษณะของกรรมเอาไว้ว่า

^๑ ประพันธ์ ศุภษร, “การศึกษาวเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐). หน้า ๖๖. อ้างถึง พระพุทธปิغمหาเถระ, *ปทฺฐปฺลิตฺธิ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๐, พระมหาสมปอง มุทิโต, *แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์อภิธานวรรณนา*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑๖.

^๒ วัชระ งามจิตรเจริญ, *พุทธศาสนาเถรวาท*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

“เรากล่าวไว้เช่นนี้แล้ว เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม” เพราะอาศัยเหตุอะไรเราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น กิเลสทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการด้วยกาย วาจา ใจ”^๔

ในอรรถกถาของพระสูตรนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายคำว่าเจตนาเอาไว้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเจตนาที่มีการจัดแจง (สัมปยุตธรรม) ที่รวบรวมธรรมทุกอย่าง (กุศลธรรมและอกุศลธรรม) ไว้^๕ คือหมายถึงต้องมีเจตนาที่เป็นกุศลธรรม หรืออกุศลธรรมเข้ามาประกอบจึงจัดเป็นกรรม

ใน กัมมนิโรธสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงให้ความหมายของคำว่ากรรมเก่า และกรรมใหม่ ว่า **กรรมเก่า** คือ จักขุ (ตา) โสตะ (หู) ฆาณะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย และมโน (ใจ) อันบัณฑิตพึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า ถูกปัจจัยปรุงแต่ง สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา นี้เรียกว่ากรรมเก่า

กรรมใหม่ คือ กรรมที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา ใจ

ความดับกรรม คือ นิโรธที่ถูกต้องวิมุตติ เพราะดับกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมได้

ปฏิบัติที่ให้ถึงความดับกรรม คือ อริยมรรคมีองค์ ๘^๖

ในพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้นนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าอายตนะทั้ง ๖ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ดังที่ปรากฏในอรรถกถากรรมสูตรว่า “จักขุ ไม่เป็นของเก่า กรรมต่างหากเป็นของเก่า ตามชื่อแห่งปัจจัยเพราะเกิดแต่กรรม”^๗ กล่าวคือ อายตนะทั้ง ๖ นี้ มีจักขุเป็นต้นเป็นตัวรับรู้ผลกรรมที่ได้ก่อไปแล้วทางกาย ทางวาจา ทางใจ ซึ่งต้องประกอบด้วยเจตนา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงอธิบายความหมายของคำว่ากรรม โดยทรงให้ความหมายตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ที่ว่า “เจตนาหิ กิขฺเขว กมฺมํ วทามิ” ซึ่งแปลว่าเรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เอามาเป็นความหมายหลัก แต่พระองค์ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

^๓ เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม ฯลฯ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม หมายถึง เธอทั้งหลายถึงทราบกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างกันแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม (อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๑, อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗ – ๕๗๘.)

^๔ อ.จ.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^๕ อ.จ.ก.ก.อ. (ไทย) ๓๖/๓๓๔/๗๗๕.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๕, ส.ส.อ. (ไทย) ๒๘/๒๒๗/๒๗๕.

^๗ ส.ส.พ.อ. (ไทย) ๒๘/๒๓๑/๒๗๖.

“พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แปลความว่า เรากล่าวเจตนา (ความจงใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือ มีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำ หรือทำด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนา ไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรม คือ ปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตาย จึงเป็นกรรม คือ ปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่า กรรมสักล่าวทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่ถูกหมายถือว่าผิดในฐานะประมาท”^๘

จากพระดำรัสของพระองค์ท่านข้างต้น นอกจากกล่าวถึงความหมายคำว่ากรรมตามนัยของพระพุทธเจ้าที่ทรงหมายถึงต้องมีเจตนาประกอบแล้ว การกระทำที่ออกมาทางกาย ทางวาจา และทางใจ ก็จะทำให้เกิดกรรมใหม่ขึ้นถึงแม้ว่าจะไม่มีเจตนาก็ตาม ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมพระพุทธองค์จึงทรงให้เราท่านทั้งหลายสำรวมกาย วาจา และใจ และไม่ประมาทในธรรมทั้งปวงเป็นการรักษาตนเอาไว้ว่า

การสำรวมกายเป็นการดี การสำรวมวาจาเป็นการดี
 การสำรวมใจเป็นการดี การสำรวมในที่ทั้งปวงเป็นการดี
 บุคคลสำรวมในที่ทั้งปวงแล้วมีความละเอียดรอบาป เรากล่าวว่ารักษาตน^๙

ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “กรรม” ไว้ว่า คือ “การกระทำ, การงาน, กิจ, เป็นการดีก็ได้ ชั่วก็ได้”^{๑๐} ซึ่งมีความหมายเป็นกลาง ๆ และมีความหมายที่กว้างมาก คือไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม หรือการกระทำทั้งที่มีเจตนาหรือไม่ก็ตาม หรือการกระทำในลักษณะสักแต่ว่ากระทำก็ตาม จัดว่าเป็นกรรมทั้งสิ้น และจะส่งผลต่อไปภายภาคหน้า

พระอรุณันตมุนี (พุทธทาส อินทปญฺโญ) (๑๕ มิถุนายน ๒๕๐๐) ท่านได้อธิบายถึงความเข้าใจความหมายที่คลาดเคลื่อนของคำว่ากรรม ที่ชาวโลกโดยเฉพาะคนไทยเข้าใจผิดกันอยู่ โดยเปรียบเทียบกับความหมายทางภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาต้นตำรับเดิม งานนี้ของท่านปรากฏอยู่ในหนังสือชื่อ “โอसारัตถธรรม” โดยท่านอธิบายว่า

“คำพูดที่เป็นภาษาบาลี เช่นคำว่า กมฺม อย่างนี้ มันมีความหมายจำกัดชัดเจน เป็นอย่างอื่นไม่ได้ แต่ในภาษาไทย ชาวบ้านพูดกันอยู่ คำว่า กรรม นี้ เปลี่ยนความหมายไปเป็นอย่างอื่นก็มี

^๘ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **หลักกรรมในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^๙ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖/๑๓๕.

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๖๖), หน้า ๑๘.

คืนได้ก็มี ภาษาไทยเขาพูดว่า กรรม คือการกระทำ ทีนี้ การกระทำนี้มันมีหลายชนิด การกระทำที่เป็นกรรมก็มี การกระทำที่ไม่เป็นกรรมก็มี ฉะนั้น พูดว่า การกระทำคือกรรม นี้มันไม่ถูก แต่ถ้าภาษาบาลี พูดว่า กम्म แล้ว หมายถึงกรรมทีเดียว หมายความว่า การกระทำ ที่ประกอบไปด้วยเจตนาของสัตว์ที่มีความรู้สึก นี้ขอให้สังเกตไว้ด้วย

คำว่า กรรม ในภาษาไทยเปลี่ยนความหมาย มากลายเป็นของบางอย่าง เป็นสิ่งบางสิ่ง เช่นว่า ถึงแก่กรรมอย่างนี้ ก็หมายความว่าตาย ภาษาบาลีไม่มีอย่างนี้ ไม่เคยพูดอย่างนี้ ไม่เคยพูดว่า ถึงกรรมแล้วก็ต้องตาย เด็ก ๆ ร้องกันอยู่ ได้ยินบ่อย ๆ ว่า กรรมแล้วแก้วตาเอ๊ย อย่างนี้ คำว่า กรรม อย่างนี้มันเปลี่ยนความหมายหมดแล้ว มันหมายถึง การรับผลกรรม หรือกรรมมาถึงเข้าแล้ว คือ หมายความว่า ได้รับผลกรรม ไม่ใช่กรรม”^{๑๑}

อีกงานหนึ่งของท่านคือ “ตุลาการิกธรรม” ท่านได้บรรยายเรื่องกรรมในหัวข้อ “หลักปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา” ให้กับผู้ที่จะเป็นผู้พิพากษา ณ ห้องบรรยายของเนติบัณฑิตยสภา ท่านได้กล่าวถึงความหมายของกรรมว่า

“ก่อนที่จะศึกษาเรื่องกรรมทั้งสองแง่ เราควรพิจารณาคำว่ากรรมกันเสียก่อน จึงจะเข้าใจได้ง่ายในการศึกษาอาชนะกรรมได้อย่างไรสืบไป อะไรเป็นตัวกรรม พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เจตนาเป็นตัวกรรม คือตรัสว่า เจตนาหิ ภิกขเว กम्म วทามิ, ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม ที่ว่าเจตนาเป็นตัวกรรมนี้ ก็เป็นการแสดงอยู่ในตัวแล้วว่า การเคลื่อนไหวหรือการกระทำที่ไร้เจตนา นั้น ไม่จัดเป็นกรรม ถ้าอย่างนั้นจะจัดเป็นอะไร ก็จัดเป็นกิริยา การเคลื่อนไหวที่ไร้เจตนา เช่น กิ่งไม้หักลงมา นี่เป็นการเคลื่อนไหวของสิ่งที่ไร้เจตนา หรือว่าคนเราเดินไปหรือทำอะไรก็ตาม ในลักษณะที่ไม่มีเจตนา แต่การกระทำนั้นย่อมจะมีผลกระทบกระทั่งสิ่งนั้นสิ่งนี้บ้าง เช่นเราเดินไป มันก็เหยียบสัตว์ตัวเล็กตัวน้อย ที่อยู่ใต้แผ่น ดิน บอบช้ำหรือตายไปบ้างก็ได้ แต่การกระทำนั้นไร้เจตนาที่จะฆ่ามัน ฉะนั้นการกระทำ หรือการเคลื่อนไหวที่ไร้เจตนาอย่างนี้ ไม่จัดว่าเป็นกรรม แต่เป็นเพียงกิริยา ต่อเมื่อมีเจตนาที่จะทำเพื่อความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งจึงจะเรียกว่าเป็นกรรม ท่านผู้ฟังจะต้องรู้จักคำว่ากิริยา กับคำว่ากรรม ให้เห็นชัดว่าต่างกันไกล ตรงที่กิริยา ไม่หมายความว่ามิเจตนา รวมอยู่ด้วย และคำว่า กรรม ถือตัวเจตนาเป็นใหญ่ อาตมาขอบอกกล่าวเสียก่อนว่าคำพูดที่ใช้ในกรณีนี้ เป็นคำบัญญัติเฉพาะของพุทธศาสนา อย่าได้เอาไปใช้ในกรณีอื่น ๆ เช่นในกรณีทางภาษาธรรมดาเป็นต้น มันอาจจะไม่ตรงกันได้ แต่ถ้าภาษาธรรมะในทางพุทธศาสนาแล้ว เราบัญญัติกันไว้แบบนี้”^{๑๒}

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, โอสถเรตัพพธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖๑.

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ, ตุลาการิกธรรม เล่มที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๗), หน้า

ท่านยังได้อธิบายความหมายของคำว่า กรรม ในการบรรยายธรรมของท่านเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๑๔ ว่ากรรมต้องประกอบไปด้วยเจตนา เป็นการกระทำด้วยกาย วาจา ใจก็ตาม แล้วมันต้องเป็นของสัตว์ที่มีความรู้สึกนึกคิดที่รู้ชั่วรู้ดี และมีมูลเหตุมาจากกิเลส^{๑๓} ดังนั้นถ้าตัดกิเลสไปได้แล้ว กรรมไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศลก็จะไม่เกิดขึ้นอีกต่อไป และไม่ต้องประสบกับวิบากในวัฏฏะอีกต่อไป แต่ถ้ายังไม่สามารถละกิเลสได้ ก็จะต้องเจอกับกรรม และเสวยวิบากกรรมวนเวียนอย่างนี้กันต่อไปอย่างไม่รู้จบสิ้น

ท่านยังให้ข้อสังเกตในการแปลความหมายระหว่างคำว่ากรรมกับ กิริยา ว่าแปลว่า “กระทำ” คำทั้ง ๒ คำนี้ มีความหมายแตกต่างกัน คือ

ดังนั้น ความหมายของคำว่ากรรมตามที่ท่านพุทธทาสให้ความหมายเอาไว้จึงเน้นอยู่ที่สาเหตุของการเกิดกรรม ว่าเกิดมาจากการที่มีเจตนาเข้ามาประกอบกับการกระทำ ตามพุทธภาษิตที่ว่า เจตนาหิ ภิกขเว กम्मํ วทามิ ที่แปลว่าภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าวว่าเจตนาเป็นตัวกรรม เจตนาเท่านั้นที่จะเป็นตัวก่อกรรม โดยมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อน และต้องเป็นการกระทำของสัตว์ที่มีความรู้สึกรับผิดชอบชั่วดี ถ้าไม่มีเจตนา การกระทำนั้นก็เพียงแค่กิริยาที่มนุษย์ได้แสดงออกเท่านั้นเอง แต่ถึงอย่างไรเมื่อทำกิริยาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็จะเกิดผลกระทบติดต่อกันเป็นลูกโซ่ให้เราได้รับเช่นกัน แต่อาจไม่ใช่ผลกรรม ก็เพราะว่ายังขาดองค์ประกอบที่สำคัญอีกหนึ่งในสี่อย่าง คือเจตนา นั่นเอง ส่วนสัตว์ที่ไม่สามารถมีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีจะกระทำกิริยาต่าง ๆ นั้นเป็นสัญชาตญาณ ไม่ใช่การก่อกรรม เช่นการล่าสัตว์ไปเป็นอาหารก็เป็นสัญชาตญาณ ไม่ใช่การก่อกรรมแต่อย่างใด

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่ากรรม พร้อมกับอธิบายความเข้าใจความหมายของคำว่ากรรมที่คนไทยในปัจจุบันเข้าใจคลาดเคลื่อน เช่นเดียวกับพุทธทาสภิกขุซึ่งที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างแล้ว ท่านได้กล่าวถึงความหมายที่ถูกต้องตามที่ท่านได้อ้างพระสูตรชื่อว่า “วาเสฏฐสูตร” เอาไว้ว่า

“กรรมในที่นี้หมายถึง การกระทำ ที่เป็นอาชีพการงานทั้งหลาย เป็นขั้นของการกระทำประจำตัวที่มองเห็นเด่นชัด ง่าย ๆ หยาบ ๆ ปรากฏออกมาภายนอก นี่คือความหมายของกรรมที่น่าพิจารณา ซึ่งเห็นได้ว่าท่านมุ่งเอาสิ่งซึ่งมองเห็นปัจจุบันนี้แหละเป็นหลักก่อน เพราะการกระทำนี้เป็นคำกลาง ๆ ไม่ได้พูดว่าเมื่อไร พอพูดขึ้นมาว่ากรรม ก็ต้องมองที่ปัจจุบันเป็นจุดเริ่มก่อน แต่ถ้าพูดจำกัดลงไปว่าการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ ไม่ว่าจะในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้น ๆ ก็เป็นกรรมทั้งนั้น”^{๑๔}

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ. โอสารัตถ์พธรรม, หน้า ๒๖๔.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐักรกรรม แกักรกรรม, (กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๔๔.

ความเห็นของท่านจึงคล้ายกันกับสมเด็จพระสังฆราช และท่านพุทธทาส ที่ยึดหลักว่าต้องมีเจตนาเป็นหลัก คือ เอาตามหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ คือ ต้องทำด้วยเจตนาเป็นหลัก แต่ยังมีกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ไม่จำเป็นต้องมีเจตนาที่ต้องศึกษากันไปว่าเป็นอย่างไร สามารถที่จะให้ผลในลักษณะใดได้บ้าง ในงานเขียนของท่านเรื่องกรรมนี้ได้กล่าวถึงประเด็นนี้พอเข้าใจได้ว่ากรรมที่ทำโดยไม่เจตนาจะมีผลก็เพียงแก่ทางโลกเท่านั้น ไม่มีวิบากกรรมที่ต้องชดใช้กันต่อไป แต่ผลกระทบทางกายภาพที่เกิดขึ้นจะส่งผลย้อนกลับมายังตนเองอย่างแน่นอน

ดร. วัชร งามจิตรเจริญ ได้อธิบายความหมายรากศัพท์คำว่ากรรม ทั้งที่มาจากภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต และอธิบายเปรียบเทียบกับหลักคำสอนเรื่องกรรมของศาสนาฮินดูและศาสนาเชน โดยให้เหตุผลว่า การกระทำที่จัดเป็นกรรมหมายเอาเฉพาะการกระทำที่มีเจตนา การกระทำที่มีเจตนาคือการกระทำด้วยความจงใจหรือตั้งใจ มิได้หมายถึงการกระทำที่ทำโดยไม่มีเจตนา ดังพุทธพจน์ในนิพเพธิกสูตรที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ เรากล่าวว่าเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^๕ จากพุทธพจน์นี้ จึงถือได้ว่า กรรมกับเจตนาซึ่งเป็นเหตุการณ์หรือพฤติกรรมทางจิตอย่างหนึ่งเป็นอันเดียวกัน และอาจกล่าวได้ว่า คำว่า “กรรม” ยังมีความหมายครอบคลุมถึงการกระทำที่เกิดจากเจตนาด้วยเพราะเป็นการแสดงออกของเจตนาดังพุทธพจน์ที่ตรัสว่าคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกายวาจาและใจ แต่แนวคิดสายอภิธรรมถือว่าการกระทำคือการเคลื่อนไหวทางกายและวาจาที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน (จิตขรูรูป) ไม่ใช่ตัวกรรม แต่จัดเป็นสิ่งที่เกิดร่วมกับกรรม ซึ่งเป็นการถือเอาความหมายอย่างตรงตัวหรือถือเอาตามองค์ธรรมในจิตที่เป็นตัวการสำคัญในเรื่องนี้เท่านั้น กรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทจึงต่างจากศาสนาฮินดูที่เห็นว่า การกระทำที่แสดงออกมาทางกายโดยเฉพาะในการประกอบพิธีกรรมคือตัวกรรม และต่างจากเซนที่เห็นว่า “กรรม” เป็นสสารประเภทหนึ่งที่ทำให้ชีวะสกลปรก^๖

ตามที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้บรรยายถึงความหมายของคำว่า “กรรม” ไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ ยังยึดความหมายจากพุทธพจน์ที่ว่า เจตนาหิ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ กรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องมีเจตนาที่ประกอบด้วยกิเลสตามหลักของวิภูฏสงสาร เมื่อมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อน ก็จะเกิดเป็นกรรม และต้องเสวยวิบากกรรมต่อไป และทำให้เกิดกิเลสและต้องสร้างกรรมกันต่อไป

แต่ก็มีกรรมบางประเภทที่เกิดโดยที่ไม่ได้เจตนาได้ด้วยเช่นกัน กรรมที่เกิดในลักษณะนี้ กรรมที่ไม่ประกอบด้วยเจตนาไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างแน่ชัดในพระไตรปิฎก แต่ปรากฏใน

^๕ อัง.น.ก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^๖ ดร. วัชร งามจิตรเจริญ, รศ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖๗ – ๒๖๘.

คัมภีรอรรถกถา ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่ากรรมชนิดนี้ทำไปโดยไม่รู้^{๑๑} จึงจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่งเช่นกัน

๒.๑.๒ ลักษณะของกรรม

กรรม เป็นสิ่งที่ควรพิจารณาในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม เพราะกรรมจะส่งผลต่อชีวิตทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต ทำให้มีอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม ที่เราเกิดมาได้ นี้ ก็เป็นเรื่องของกรรม เมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องประสบกับผลของกรรมที่ก่อไว้ในอดีต ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้พิจารณาเพื่อละการทำความชั่ว และเร่งกระทำความดีให้พ้นจากกรรมชั่ว ความตอนหนึ่งในฐานสูตร และจูฬมมวิภังคสูตรว่า “สตรี บุรุษ คฤหิณี หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”^{๑๒}

๒.๑.๒.๑ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นภาระต่อผู้รับกรรม

เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปแล้ว กรรมนั้นย่อมให้ผลอย่างแน่นอน ในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องยืนยันถึงเมื่อเราทำกรรมลงไปแล้วว่าจะต้องได้รับผลแน่นอนที่สุด ตั้งแต่ในขณะที่ทำกรรมลงไป เช่น ขณะเรากำลังฆ่าคนหรือสัตว์ คนหรือสัตว์นั้นรู้ตัวแล้วต่อสู้ดิ้นรน ทำให้เราได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต เป็นต้น อาจกล่าวเป็นภาษาชาวบ้านโดยทั่วไปได้ว่าเป็นกรรมทันตาเห็น บางทีกรรมบางอย่างให้ผลแบบต่อเนื่องไปถึงอนาคต เช่น ไปแอบขโมยของของคนอื่น ตอนแรกเจ้าของยังไม่ทราบว่าเป็นฝีมือใคร ตอนนั้นจึงรอดตัว แต่เมื่อรวบรวมหลักฐานได้แล้วให้เจ้าหน้าที่เข้าไปจับกุม นี่ก็เป็นผลกรรมที่ยังไม่ทันตาเห็น แต่รอให้ผลเมื่อถึงเวลาของมัน กรรมเหล่านี้จะให้ผลไปจนถึงที่สุดแห่งกรรมนั้น คือเป็นกรรมที่ไม่สามารถให้ผลอีกต่อไปแล้ว คือ เป็นอโหสิกรรมจึงจะไม่ต้องเสวยผลกรรมนั้นอีกต่อไป คือไม่ต้องรับภาระแก้กรรมกันอีก ดังนั้น กรรมจึงเปรียบเสมือนสมบัติที่ตนเองพึงจะได้รับในอนาคต หรือหนี้สินที่ตนเองต้องชดเชยอย่างเลี่ยงไม่ได้ในอนาคต มนุษย์จึงมีกรรมเป็นของตน และกรรมนี้เองนำไปสู่การสร้างภพสร้างชาติ สร้างเป็นชั้น ๑ ชั้น ๒ ชั้น ๓ ชั้น ๔ ชั้น ๕ ชั้น ซึ่งเป็นภาระต่อไปไม่รู้จบ ดังพุทธพจน์ที่ว่าภาระนั้น ได้แก่ อุปาทานชั้น (กองอันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น) ๕ ประการ คือ รูปอุปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือรูป) เวทณูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือเวทนา) สัญญูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสัญญา) สังขารูปาทานชั้น (อุปาทานชั้นคือสังขาร) วิญญาณ

^{๑๑} อภ.ติก. ๓๔/๔๗๓/๑๒๕.

^{๑๒} อภ.ปญจ. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

ปาทานยขันธ (อุปาทานขันธคือวิญญาณ) การถือภาระ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วย ความเพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินใน อารมณฺ์นั้น ๆ ได้แก่ กามตัณหา (ความทะยานอยากในกาม) ภวตัณหา (ความทะยานอยากในภพ) วิภวตัณหา (ความทะยานอยากในวิภพ) การวางภาระ คือความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความ สละ ความสละคืน ความพ้น ความไม่อาศัยในตัณหา^{๑๕}

๒.๑.๒.๒ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นสิ่งที่ส่งผลต่อผู้รับผลกระทบ

ในอรรถกถาจุฬามณีวิภังคสูตร ได้อธิบายถึงการเป็นผู้รับผลของกรรมไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า เป็นทายาทแห่งกรรม”^{๒๐}

ดังนั้น หลังจากที่ได้อำนาจอย่างใดอย่างหนึ่งไปแล้ว จะเกิดผลกรรมขึ้นมา ซึ่งอาจ เกิดทันที หรืออาจให้ผลภายหลังตามแรงกรรม และผู้ที่จะได้รับผลกรรมโดยตรงก็คือตัวผู้กระทำเอง ไม่มีใครรับผลกระทบแทนกันได้ หากว่ากรรมที่กระทำเป็นกุศลกรรม กรรมนั้นก็จะเป็นมรดกตกทอดให้ผู้ทำกรรมนั้นได้รับทันที ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในจุฬามณีวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๔ ว่า “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๒๑}

เมื่อได้รับมรดกกรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้น ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้าทำกรรมดี ก็จะได้แต่สิ่งดีเป็นมรดก ถ้าทำกรรมชั่วก็จะได้ผลกรรมชั่วเป็นมรดกให้กับตนเอง และไม่มีทางที่จะได้ผลตรงกันข้าม เช่นทำดีแล้วได้ชั่ว หรือทำชั่วแล้วได้ดี ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในกุกกุรวตติกสูตร ว่าด้วยการประพาศวัตรเวียนแบบสุนัขของซีเปลือยที่ชื่อว่าเสนียะ แก่บุตรของชายโกถียะชื่อว่าปุณณะ ว่า ครั้นบำเพ็ญกุกกุรวตริ บำเพ็ญตนตามปกติแบบสุนัข บำเพ็ญจิตแบบสุนัข บำเพ็ญกิริยาอาการแบบสุนัขอย่างสมบูรณ์ไม่ขาดสายแล้ว หลังจากตายไป เขาย่อมไปเกิดในหมู่สุนัข^{๒๒} สามารถกล่าวได้ว่าทำอะไรก็ได้เช่นนั้นนั่นเอง และเป็นการกระทำที่สามารถจำแนกผู้กระทำได้ว่าเป็นคนดีหรือคนเลว ซึ่งเราสามารถสังเกตได้จากผลของการกระทำนั่นเอง

๒.๑.๒.๓ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นเหตุให้ผู้รับกรรมต้องมาเกิดเพื่อรับกรรม

ตามความที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “เรามีกรรมเป็นกำเนิด” ว่า “กรรมเป็นทายาทคือเป็นภักษะของสัตว์

^{๑๕} ส.ข. (ไทย) ๑๓/๒๒/๓๔ - ๓๕.

^{๒๐} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๑/๕๕๗/๒๖๒.

^{๒๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๗/๓๕๖.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๗๕/๗๖.

เหล่านั้น กรรมเป็นกำเนิดคือเป็นเหตุของสัตว์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า มีกรรมเป็นกำเนิด”^{๒๓}

ในอุปกัมมวิภังคสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงสาเหตุที่มนุษย์และสัตว์โลกทั้งหลายเกิดมาไม่เหมือนกันต่อหน้าสุกมาณพโตเทยยบุตร เมื่อสุกมาณพโตเทยยบุตรทูลถาม และพระพุทธองค์ทรงวิชันว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน^{๒๔}

จากพระสูตรนี้จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าที่เราเกิดมาแล้วต้องเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ก็เพราะกรรมที่เราได้ก่อไว้ในกาลก่อนแทบทั้งสิ้น ถ้าทำแต่สิ่งที่เป็นกุศลมาแต่ก่อน กุศลกรรมที่ได้ก่อขึ้นก็จะประจักษ์ทำให้ประสบแต่สิ่งที่ดีในปัจจุบัน เช่น เกิดมารวย ก็เพราะกรรมดีมีการทำบุญให้ทานเป็นต้น เป็นเหตุปัจจัยเกื้อหนุน แต่หากว่าก่ออกุศลกรรม คือทำความชั่ว เช่น ไปลักขโมยของ เป็นต้น เหตุปัจจัยดังกล่าวก็จะทำให้เกิดมามีฐานะยากจน อย่างนี้เป็นต้น

ในจิตตสัมภุตชาดก พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาที่จิตตบัณฑิตแสดงต่อหน้าพระพักตร์ของพระเจ้าสัมภุตผู้เคยเป็นพี่น้องกับท่านเมื่อชาติปางก่อน ว่า

ขอเดชะพระองค์ผู้จอมชน ชาติกำเนิดของนรชนไม่สมำเสมอ

ในหมู่มนุษย์ กำเนิดแห่งคนจันทราลนับว่าต่ำต้อยที่สุด

ในชาติก่อน พวกเราได้อาศัยอยู่ในครรภ์ของหญิงจันทราล

เพราะกรรมชั่วช้าของตน^{๒๕}

พระสูตรนี้เป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่ทรงแสดงให้เห็นว่า เราจะทำอะไรก็ตาม ก็ส่งผลให้ตนเองได้รับผลจากการกระทำนั้น ๆ ด้วย เช่นเดียวกับกับอุปกัมมวิภังคสูตร ก็คือ ถ้าได้ทำความดีเอาไว้ ก็จะได้รับผลดี ซึ่งอาจส่งผลเร็วหรือช้า เราจะได้รับผลอย่างแน่นอน และถ้าทำกรรมชั่ว ก็จะได้รับผลกรรมชั่วที่ตนเองได้ทำไว้เช่นกัน

วคิน อินทสระ ได้อธิบายประเด็นนี้โดยยึดหลักการอธิบายแบบเดียวกับหลักปฏิจสมุปบาทและสังสารวัฏ ซึ่งท่านกล่าวว่าคนเราเกิดมาเพราะยังมีกรรมอยู่ คือยังมีกิเลส มีกรรมและมีวิบากคือผลกรรม ผลของกรรมย่อมส่งวิญญาณให้เกิดในที่ต่าง ๆ ตามความเหมาะสมแก่กรรม จะมีแต่คนไม่มีกรรมแล้วเช่นพระอรหันต์ย่อมไม่เกิดอีก^{๒๖}

^{๒๓} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๕๗/๒๖๒.

^{๒๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘/๓๔๘ – ๓๕๐.

^{๒๕} พุ.ชา.วิสตติ. (ไทย) ๒๓/๓๘/๔๗๖.

^{๒๖} วคิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพมหานคร: เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๕๒.

๒.๑.๒.๔ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นเผ่าพันธุ์ของผู้รับกรรม

อรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายของคำว่า “เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์” ในมัชฌิมนิกาย อุปปริยตตปิฎก ว่า “กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของสัตว์เหล่านั้น เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นชื่อว่า มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์”^{๒๗} เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว กรรมนั้นจะส่งผลตามอำนาจของกรรมทันที โดยจะส่งผลได้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต กล่าวคือ กรรมที่เราได้ทำไว้จะส่งผลให้เราเกิดมีและจะไปตามแรงกรรม จึงเปรียบเสมือนเป็นเผ่าพันธุ์ของตัวผู้กระทำความกรรมต่อไปในอนาคตนั่นเอง โดยจะส่งผลได้ทั้ง ๓ ระยะเวลา คือ

- ๑) ในปัจจุบัน หรือในภพนี้ เรียกว่า ทิฏฐุชรรณเวทนียกรรม^{๒๘}
- ๒) ในภพหน้า เรียกว่า อุปปีชชเวทนียกรรม^{๒๙}
- ๓) ในภพต่อ ๆ ไป เรียกว่า อปรายเวทนียกรรม^{๓๐}

๒.๑.๒.๕ ลักษณะของกรรมในฐานะเป็นที่พึ่งอาศัยของผู้รับกรรม

ในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของสิ่งมีชีวิตทุกชีวิตที่เกิดมาและอาศัยอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ล้วนแต่อาศัยกรรมเก่าที่ทำไว้ปางก่อน และกรรมที่ทำไว้ในปัจจุบัน พระมหาไพฑูริย์ สุทฺธวิฑูโร (๒๕๓๖) ได้กล่าวถึงการอาศัยอยู่กับกรรมของสัตว์ โลกทั้งหลายไว้ว่า

“ในสังคมมนุษย์นี้ ปรากฏว่ามีคนหลายประเภทที่แตกต่างกัน เช่น บางคนหูหนวก ตาบอด ปัญญาอ่อน บ้า ไข้ พิการ แต่กำเนิดก็มี หรืออาศัยสิ่งแวดล้อม อุบัติเหตุบางอย่าง หรือการกระทำบางอย่างแล้วกลายเป็นคนพิการก็มี และที่เห็นชัดก็คือ มีสัตว์หลายประเภทที่อาศัยอยู่ร่วมโลกใบเดียวกับมนุษย์ อะไรคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์เหล่านั้นและสัตว์เหล่านั้นต่างกันไป สิ่งที่ทำให้มนุษย์และมนุษย์หรือมนุษย์กับสัตว์แตกต่างกันออกไปเช่นนั้น เพราะผลแห่งกรรม หรือกรรม

^{๒๗} ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๕๓/๒๖๒.

^{๒๘} ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ดิกนิบาต กล่าวว่า ทิฏฐุชรรณเวทนียกรรมนั้น ให้วิบากในอรรถภาพนี้เท่านั้น (อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๑๒๒.).

^{๒๙} ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ดิกนิบาต มีคำอธิบายว่าอุปปีชชเวทนียกรรมนั้น อำนวยผลในอรรถภาพต่อไป แต่ในบรรดาบุคคลทุกฝ่ายนี้ อุปปีชชเวทนียกรรมในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมบัติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งอนันตริยกรรม ๕ ผู้ที่ได้สมบัติ ๘ จะเกิดในพรหมโลก ฝ่ายผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ จะเกิดในนรกด้วย (อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๑๒๒ – ๑๒๓.).

^{๓๐} ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย ดิกนิบาต มีคำอธิบายว่า อปรายเวทนียกรรมนั้น ได้โอกาสเมื่อใดในอนาคตกาล เมื่อนั้น จะให้ผล เมื่อความเป็นไปแห่งสังสารวัฏฏะยังมีอยู่ กรรมนั้นจะชื่อว่า เป็นอโหสิกรรมย่อมไม่มี (อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๑๒๓.).

ให้ผลนั่นเอง ไม่มีใครบันดาล ใครทำกรรมใดไว้ก็ได้รับผลกรรมนั้น ซึ่งการสร้างกรรมนั้น อาศัยเจตนาเป็นตัวการ แม้บาปอกุศลกรรมก็มีเจตนาที่เป็นตัวชักนำนี้เป็นตัวทำหน้าอกุศลเจตสิกทั้งหมดเป็นตัวการทำให้สำเร็จแล้วจำแนกสัตว์ให้ได้รับทุกข์แตกต่างกันไป”^{๓๐}

ในจูพนันทียชาดก^{๓๑} พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายที่กำลังวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของพระเทวทัตที่หาทางลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าหลายครั้งแล้ว จึงทรงแสดงชาดกนี้และตรัสพระคาถาว่า

คนทำกรรมใดไว้	ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน
คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี	คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว
คนหว่านพืชเช่นใด	ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ^{๓๒}

ทั้งสองพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงต่อหน้าภิกษุทั้งหลายที่มีความสงสัยเรื่องกรรม ก็ทรงยืนยันว่า ทำกรรมอะไรเอาไว้ ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้ผลชั่ว เหมือนกับการหว่านเมล็ดพันธุ์พืชชนิดใด ย่อมได้พันธุ์พืชเช่นนั้นเป็นการตอบแทนอย่างแน่นอนเช่นเดียวกัน

อีกพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้า คือ กุมารกสูตร ที่ทรงแสดงแก่เด็กที่กำลังจับปลาอยู่ในระหว่างกรุงสาวัตถีกับพระเชตวันให้เลิกจับปลาด้วยพุทธอุทานว่า

ถ้าเธอทั้งหลายกลัวความทุกข์
ถ้าความทุกข์ไม่เป็นที่รักของเธอทั้งหลาย
ก็อย่าได้ทำบาปกรรมในที่แจ้ง^{๓๔} หรือบาปกรรมในที่ลับ^{๓๕}
เพราะถ้าเธอทั้งหลายจักทำ หรือกำลังทำบาปกรรมอยู่
ถึงจะเหาะหนีไป เธอย่อมไม่พ้นจากความทุกข์ไปได้”^{๓๖}

^{๓๐} พระมหาไพฑูรย์ สุพุทธวิโร, “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖). หน้า ๗๗.

^{๓๑} ในอรรถกถาพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย ทุกนิบาตชาดก เล่ม ๓ ภาค ๓ หน้า ๓๘๕ ใช้คำว่า “จูถนันทียชาดก” แทน “จูพนันทียชาดก” (จุ.ชา.ทก. (ไทย) ๕๗/๒๕๒ – ๒๕๔/๓๘๕ – ๓๘๔).

^{๓๒} จุ.ชา.ทก. (ไทย) ๒๗/๑๔๓ – ๑๔๔/๑๐๓.

^{๓๔} บาปกรรมในที่แจ้ง หมายถึงกรรมชั่วทางกาย และทางวาจา (จุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑๑๕/๕๒๐).

^{๓๕} บาปกรรมในที่ลับ หมายถึงกรรมชั่วทางใจ (จุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๑๑๕/๕๒๐).

^{๓๖} จุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๔/๒๖๐.

ตามหลักคำสอนลักษณะของกรรมดังที่ได้กล่าวมา ณ เบื้องต้น การสร้างกรรมของบุคคลผู้ก่อกรรมกรรมนั้นจะส่งผลต่อไปในภพภาคหน้า ทั้งในส่วนของสภาพจิตใจ หรือแม้แต่สภาพแวดล้อม เปรียบเสมือนการสร้างที่อยู่อาศัยให้กับตนเอง

๒.๑.๓ ประเภทของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พระพุทธเจ้าตรัสว่าด้วยกรรม ทรงแสดงให้เห็นว่า กรรม มีอยู่จริง และสามารถส่งผลให้มนุษย์และเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายให้เสวยวิบากในลักษณะที่แตกต่างและไม่เหมือนกัน ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

๒.๑.๓.๑ กรรมแบ่งตามเวลาที่เกิด ๒ ประเภท

ในกัมมณีโรธสูตร^{๓๓} พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรมและความดับกรรม โดยตรัสแบ่งประเภทของกรรมตามช่วงเวลาที่เกิดไว้ดังนี้

๑) กรรมเก่า คือ จักขุ (ตา) โสตะ (หู) ฆานะ (จมูก) ชิวหา (ลิ้น) กาย (กาย) มน (ใจ) อันบัณฑิตถึงเห็นว่าเป็นกรรมเก่า อันปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่งแล้ว สำเร็จด้วยเจตนา เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา

ในอรรถกถากัมมณีโรธสูตร สิ่งที่เป็นกรรมเก่า คือ สิ่งที่อายตนะภายใน มีตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความว่าอายตนะทั้งหลาย มีจักขุ (ตา) เป็นต้น ไม่เป็นของเก่า กรรมต่างหากเป็นของเก่า แต่ท่านกล่าวอย่างนั้นตามชื่อแห่งปัจจัยเพราะเกิดแต่กรรม^{๓๔} อายตนะภายในเหล่านี้เมื่อกระทบกับอายตนะภายนอกแล้ว จะเป็นเหตุให้เกิดเวทนาต่อไป และเวทนาจึงจะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะซึ่งเป็นเหตุให้ต้องก่อกรรมใหม่ขึ้น

๒) กรรมใหม่ คือ กรรมที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา ใจ ในบัดนี้

ในพระสูตรดังกล่าว พระพุทธเจ้ายังทรงแสดงถึงความดับกรรม เมื่อดับกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ก็จะถึงความดับกรรม ส่วนการปฏิบัติให้ถึงความดับกรรมนั้น ต้องปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด

๒.๑.๓.๒ กรรมแบ่งตามลักษณะของหนทางที่ทำให้เกิดกรรม

ในอกุศลสูตร^{๓๕} พระพุทธเจ้าตรัสถึงการกระทำที่แสดงออกมา ๓ ทาง ที่จะเป็นอกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ดังนี้

^{๓๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๕, ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๘/๒๒๗/๒๗๕.

^{๓๔} ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๘/๒๓๑/๒๗๖.

^{๓๕} อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖/๑๔๔ – ๑๔๕, อ.จ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔๗/๓๕๕.

ตารางที่ ๑ การแบ่งกรรมตามลักษณะของทางที่ทำให้เกิดกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ในอภิสลสูตร

ฝ่ายอกุศลกรรม	ฝ่ายกุศลกรรม
กายกรรมที่เป็นอกุศล	กายกรรมที่เป็นกุศล
วจีกรรมที่เป็นอกุศล	วจีกรรมที่เป็นกุศล
มโนกรรมที่เป็นอกุศล	มโนกรรมที่เป็นกุศล

อกุศลกรรม (Unwholesome) คือ กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่นฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ^{๔๐} อกุศลกรรม ยังแบ่งย่อยออกเป็น ๓ ประการ คือ กายทุจริต วจีทุจริต และ มโนทุจริต^{๔๑} และทั้ง ๓ ประการนี้ ยังแบ่งออกเป็น

๑) กายทุจริต แบ่งออกเป็น ๓ คือ^{๔๒} การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจ
 ๒) วจีทุจริต แบ่งออกเป็น ๔ คือ^{๔๓} การกล่าวคำเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ และคำเพ้อเจ้อ

๓) มโนทุจริต แบ่งออกเป็น ๓ คือ^{๔๔} ความเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่นเขา ความพยายาพ และความเห็นผิด

การประพฤตินอกอกุศลกรรมดังที่ได้กล่าวมานี้ ไม่ว่าจะเป็เพียงเล็กน้อยก็ตาม บุคคลผู้นั้นมีความเห็นผิด และหากว่ามีการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๔๕} หรือบางทีจะได้รับผลในชาติที่ทำการม เช่น พระราชารับสั่งให้จับโจรแล้วให้ลงโทษด้วยวิธีการต่าง ๆ^{๔๖} ดังนั้นจะเห็นได้ว่าทำไมพระพุทธเจ้าจึงให้เล็งการทำอกุศลกรรมทุกชนิด

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๕.

^{๔๑} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๑๑๘/๒๓๘.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๕๕.

^{๔๖} ุรยละเอียดใน อจ. ทฎ. (ไทย) ๒๐/๑/๕๘.

กุศลกรรม (Wholesome) คือ กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ^{๔๗} กุศลกรรม ยังแบ่งออกตามหนทางที่แสดงออก ตามหลักพระพุทธศาสนาจำแนกออกเป็น ๓ ประการ คือ กายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต^{๔๘} และทั้ง ๓ ประการเหล่านี้ ยังแบ่งออกเป็นวิธีการย่อย ๆ คือ

๑) กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย (Good conduct in act) มี ๓ คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกามสุมิฉาจาร^{๔๙}

๒) วาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา (Good conduct in word) มี ๔ คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้ามกับ มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา และสัมผัปปลาปะ^{๕๐}

๓) มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ (Good conduct in thought) มี ๓ คือ อกุศลจิต อพยาบาท และสัมมาทิฏฐิ^{๕๑}

หากว่าได้ทำกุศลกรรมเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็เพียงเล็กน้อยก็ตาม กรรมนั้นก็จะมีผลหากว่าได้ทำไปโดยเจตนาแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์และจะเสวยความสุข^{๕๒} และจะได้านิสงส์แห่งสุจริต ๕ อย่าง คือ ตนก็ดีเตียนตนเองไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันงามย่อมจรไป ไม่หลงลืมสติดาย และหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๕๓} ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างแน่นอน

๒.๑.๓.๓ กรรมแบ่งตามลักษณะของกรรม ๔ ประเภท

ในสังคีตสูตร^{๕๔} สังฆิตตสูตร วิตถารสูตร โสณกายนสูตร ปฐมสิกขาปทสูตร ทุติยสิกขาปทสูตร อริยมัคคสูตร โพชนังคสูตร^{๕๕} พระพุทธเจ้าทรงแสดงประเภทของกรรม โดยทรง

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๕.

^{๔๘} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๑๑๘/๒๓๘.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๕๒} คุรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖ – ๑๓๗/๑๐๐.

^{๕๓} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๓๑.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๘๑/๓๕ – ๘๑,

อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒/๓๔๕.

^{๕๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๓ – ๒๓๕/๓๔๖ – ๓๕๕.

จำแนกตามลักษณะการให้ผลที่แตกต่างกัน ๔ อย่าง โดยนัยเดียวกัน และทรงจำแนกลักษณะของกรรมและการให้ผลของกรรมไว้ดังนี้

๑) กรรมดำ มีวิบากดำ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ปรุ้งแต่ง^{๕๖} กายสังขาร^{๕๗} ที่มีความเบียดเบียน ปรุ้งแต่งวจีสังขาร^{๕๘} ที่มีความเบียดเบียน และปรุ้งแต่งมโนสังขาร^{๕๙} ที่มีความเบียดเบียน เขาครีนปรุ้งแต่งแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่มีความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกผัสสะที่มีความเบียดเบียนกระทบเข้าย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เหมือนพวกสัตว์นรก นี้เรียกว่ากรรมดำมีวิบากดำ

ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต พระอรรถกถาจารย์อธิบายถึงเรื่องกรรมดำนี้ว่า กรรมดำ คืออกุศลกรรมบอล ๑๐ อกุศลกรรมบอลเหล่านี้มีวิบากดำ เพราะให้เกิดในอบาย^{๖๐}

๒) กรรมขาว มีวิบากขาว คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ปรุ้งแต่งกายสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน ปรุ้งแต่งวจีสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียนและปรุ้งแต่งมโนสังขารที่ไม่มีความเบียดเบียน เขาครีนปรุ้งแต่งแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่ไม่มีความเบียดเบียนนั้น เขาถูกผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียนกระทบเข้าย่อมเสวยเวทนาที่ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขโดยส่วนเดียว เหมือนพวกเทวดาชั้นสุภกนิหะ นี้เรียกว่ากรรมขาวมีวิบากขาว

ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต พระอรรถกถาจารย์อธิบายถึงเรื่องกรรมขาวนี้ว่า กรรมขาว คือ กุศลกรรมบอล ๑๐ กุศลกรรมบอลเหล่านี้มีวิบากขาว เพราะให้เกิดในสวรรค์^{๖๑}

๓) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ปรุ้งแต่งกายสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ปรุ้งแต่งวจีสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง และปรุ้งแต่งมโนสังขารที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง เขาครีนปรุ้งแต่งแล้วย่อมเข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง ย่อมถูกต้องบุคคลผู้เข้าถึงโลกที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้าง เขาถูกผัสสะที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มีความเบียดเบียนบ้างกระทบเข้าย่อมเสวยเวทนาที่มีความเบียดเบียนบ้าง ไม่มี

^{๕๖} ปรุ้งแต่ง ในที่นี้หมายถึงการสังสมพอกพูน (อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๒๓๓/๔๔๐).

^{๕๗} กายสังขาร หมายถึง กองเจตนาในกายทวาร (อง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๖๒/๗๖).

^{๕๘} วจีสังขาร กองเจตนาในวจีทวาร (อง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๖๒/๗๖).

^{๕๙} มโนสังขาร กองเจตนาในมโนทวาร (อง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๖๒/๗๖).

^{๖๐} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๒/๕๘๓.

^{๖๑} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๒/๕๘๓.

ความเบียดเบียนบ้าง มีสุขและทุกข์ระคนกันเหมือนมนุษย์ เทวดาบางพวก^{๖๒} และวินิปาติกะ^{๖๓} บางพวก นี้เรียกว่า กรรมทั้งดำและขาวมีวิบากทั้งดำและขาว

ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต พระอรรถกถาจารย์อธิบายถึงเรื่องกรรมทั้งดำและขาวไว้ว่า เป็นกรรมคละกัน มีวิบากทั้งสุขและทุกข์ จริงอยู่ บุคคลทำกรรมคละกันแล้ว เกิดในกำเนิดเดิรฉานด้วยกุศลในฐานะเป็นมงคลหัตถิเป็นต้น เสวยสุขในปัจจุบันด้วยกุศล บุคคลเกิดแม้ในราชตระกูลด้วยกุศล ย่อมเสวยทุกข์ในปัจจุบันด้วยกุศล^{๖๔}

๔) กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ บรรดากรรมเหล่านั้น เจตนา^{๖๕} เพื่อละกรรมดำที่มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวที่มีวิบากขาว และเจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำและขาวที่มีวิบากทั้งดำและขาว นี้เรียกว่า กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต พระอรรถกถาจารย์อธิบายถึงเรื่องกรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาวว่าที่ไม่ดำ ไม่ขาว เพราะไม่ให้วิบากทั้งสอง ท่านประสงค์เอามรรคญาณ ๔ อันทำกรรมให้สิ้นไป^{๖๖}

๒.๑.๓.๔ กรรมจำแนกออกตามแนวทางความประพฤติที่แสดงออก

ในสังคีตีสสูตรหมวด ๑๐ พระสารีบุตรได้จัดหมวดหมู่กุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมบถ โดยจำแนกตามลักษณะอาการแสดงออกของผู้กระทำความผิดในลักษณะต่าง ๆ ออกมา โดยมีเจตนา และมีกิเลสเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลทำกรรม โดยทรงจัดเป็นหมวดหมู่ดังนี้

^{๖๒} เทวดาบางพวก หรือ เทพบางพวก ในที่นี้หมายถึงกามาวจรเทวดา ๖ ชั้น คือ จาคุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรนิมมิตวสวัตตี (อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๓/๕๘๖).

^{๖๓} วินิปาติกะ หมายถึงเวมานิกเปรต ได้แก่ เปรตผู้อยู่ในวิมาน เสวยสุขและทุกข์สลับกันไป เวลาเสวยสุขอยู่ในวิมานมีร่างกายเป็นทิพย์สวยงาม แต่เวลาจะเสวยทุกข์ก็ต้องออกจากวิมานไป และร่างกายก็กลายเป็นร่างกายที่น่าเกลียดน่ากลัว (อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๓/๕๘๖).

^{๖๔} อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๒/๕๘๓.

^{๖๕} เจตนา ในที่นี้หมายถึงเจตนาในอริยมรรค ที่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงวิวิญญะ คือ พระนิพพาน (อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๓/๕๘๖).

^{๖๖} อภ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๓๒/๕๘๓.

๑) กุศลกรรมบถ (ทางแห่งกุศลกรรม) ๑๐ ประการ^{๖๗} มีเจตนาจงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาจงดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนาจงดเว้นจากการประพฤตินอกใจในกาม เจตนาจงดเว้นจากการพูดเท็จ เจตนาจงดเว้นจากการพูดส่อเสียด เจตนาจงดเว้นจากการพูดคำหยาบ เจตนาจงดเว้นจากการพูดเพื่อเจื้อย ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ความไม่คิดร้าย และความเห็นชอบ

๒) อกุศลกรรมบถ (ทางแห่งอกุศลกรรม) ๑๐ ประการ^{๖๘} มีการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจในกาม การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดคำหยาบ การพูดเพื่อเจื้อย ความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ความคิดร้าย และความเห็นผิด

กุศลกรรมบถและอกุศลกรรมบถตามที่ได้ยกมาแสดงนี้สามารถจำแนกออกตามลักษณะหนทางแสดงออกได้ดังตารางต่อไปนี้ คือ

ตารางที่ ๒ ตารางการจัดกุศลกรรมบถและอกุศลกรรมบถสงเคราะห์เข้าในหนทางทำกรรม

หนทางทำกรรม	กุศลกรรมบถ	อกุศลกรรมบถ
กายกรรม	๑. จงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ๒. จงดเว้นจากการลักขโมย ๓. จงดเว้นจากการประพฤตินอกใจในกาม	๑. การฆ่าสัตว์ ๒. การลักทรัพย์ ๓. การประพฤตินอกใจในกาม
วจีกรรม	๑. จงดเว้นจากการพูดเท็จ ๒. จงดเว้นจากการพูดคำส่อเสียด ๓. จงดเว้นจากการพูดคำหยาบ ๔. จงดเว้นจากการพูดคำเพื่อเจื้อย	๑. การพูดเท็จ ๒. การพูดส่อเสียด ๓. การพูดคำหยาบ ๔. การพูดเพื่อเจื้อย
มโนกรรม	๑. ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ๒. ไม่คิดร้าย ๓. มีความเห็นชอบ	๑. เพ่งเล็งอยากได้ของของเขา ๒. มีความคิดร้าย ๓. มีความเห็นผิด

การที่จะทำกุศลกรรมบถ หรืออกุศลกรรมบถในแต่ละข้อแล้วจะทำให้เกิดกรรมได้นั้น จำเป็นต้องมีเจตนาเข้ามาประกอบในการทำกรรมเสมอ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ”^{๖๕}

^{๖๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒ – ๓๖๓, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑ – ๔๓๒, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๕ – ๔๗๘.

^{๖๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๔๓๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๓ – ๔๗๕.

^{๖๕} อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

๒.๑.๔ ประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต มีเรื่องของกรรมเพียงหมวดเดียวคือหมวด ๑๒ กรรม ๑๒ ปรากฏในคัมภีร์นี้ จัดออกเป็น ๓ หมวด คือ^{๑๐}

๒.๑.๔.๑ กรรมประเภทที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่

ใน กิจจตุกกะ คือ กรรมประเภทที่ว่าโดยหน้าที่นี้ มีหน้าที่ส่งผลให้ผู้กระทำความผิดกับวิบากกรรมตามที่ได้ก่อกรรมไว้ และกรรมนี้จะมีส่วนสัมพันธ์กับกรรมอื่นด้วย ตามนัยแห่งพระอรรถกถาจารย์ที่พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘) ได้กล่าวไว้ว่า “ว่ามีอยู่ ๔ หมวดด้วยกัน คือ”^{๑๑}

๑) ชนกกรรม (Productive karma; Reproductive kamma)

ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสกัให้ความหมายว่า “กรรมที่ให้เกิดปฏิสนธิ ชื่อว่า ชนกกรรม”^{๑๒} ส่วนในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายพร้อมอธิบายเพิ่มเติมว่า “กรรมที่ให้เกิดปฏิสนธิอย่างเดียว ไม่ให้เกิดปวัตติกาล กรรมอื่นยอมให้เกิดวิบากในปวัตติกาล ชื่อว่าชนกกรรม อุปมาเสมือนหนึ่งว่า มารดาให้กำเนิดอย่างเดียว ส่วนพี่เลี้ยง นางนม ประคบประหงมฉันใด ชนกกรรมก็เช่นนั้น เหมือนกัน ให้เกิดปฏิสนธิเหมือนมารดา (ส่วน) กรรมที่มาประจวบเข้าในปวัตติกาล เหมือนพี่เลี้ยง นางนม”^{๑๓}

พระพรหมโมลี ให้บทวิเคราะห์และอธิบายความหมายของชนกกรรมว่า “ชนกกรรม” แปลว่า “กรรมใด ย่อมทำวิบากนามขันธ์ และกัมมชรูปให้เกิดขึ้น กรรมนั้น ชื่อว่า ชนกกรรม”^{๑๔} ชนกกรรมนี้ ย่อมเป็นกรรมที่ทำให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้น ทั้งในปฏิสนธิกาลและประวัติกาล หมายความว่า ครั้นสัตว์ทั้งหลายตายลงแล้ว เมื่อจะไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในสังสารวัฏนี้ เช่น ไปเกิดเป็นสัตว์เดียรัจฉานในดิรัจฉานภูมิก็ดี ไปเกิดเป็นเทวดาในเทวภูมิก็ดี หรือมาเกิดเป็นมนุษย์ในมนุษย์ภูมิก็ดี เหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งชนกกรรม ซึ่งทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในปฏิสนธิกาลทั้งสิ้น และเมื่อสัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ต้องมีอวัยวะน้อย

^{๑๐} อัง.ติก. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๑๒๑.

^{๑๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๔.

^{๑๒} ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๕๓/๒๖๔.

^{๑๓} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๑๒๕.

^{๑๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๔ – ๒๕.

ใหญ่เกิดขึ้นตามสมควรแก่สัตว์นั้น ๆ พร้อมทั้งมีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส และการรักษาภพ (ภวังค์) เกิดขึ้นตามสมควร เหล่านี้ย่อมเป็นไปด้วยอำนาจแห่งชนกรรม ซึ่งทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในประวัติกาล^{๓๕}

๒) อุปัตถัมภกรรม (Supportive karma; Consolidating kamma)

ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปีณณาสก์ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่า “กรรมที่อุ้มชูด้วยการทำให้ถึงพร้อมด้วยโภคะเป็นต้น แก่บุคคลผู้เกิดในตระกูลทั้งหลาย มีตระกูลมีโภคะน้อยเป็นต้น ชื่อว่าอุปัตถัมภกรรม”^{๓๖} และในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาตรได้อธิบายหน้าที่ของอุปัตถัมภกรรมว่า “ไม่สามารถให้เกิดวิบากได้ แต่จะสนับสนุนทุกทุกข์ที่เกิดขึ้นในเพราะวิบาก ที่ให้เกิดปฏิสนธิที่กรรมอื่นให้ผลแล้ว ย่อมเป็นไปตลอดกาลนาน”^{๓๗}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์หรืออธิบายขยายความหมายของ อุปัตถัมภกรรม ว่า “อุปตุลลภคิตติ อุปตุลลภกั” แปลว่า “กรรมใด ย่อมทำหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์รูปนาม ที่เป็นวิบากของชนกรรมให้เจริญ กรรมนั้น ชื่อว่า อุปัตถัมภกรรม”^{๓๘} อุปัตถัมภกรรม นี้ มีหน้าที่ช่วยอุปถัมภ์ค้ำชูสัตว์ทั้งหลายที่ไปเกิดในภูมิต่าง ๆ ให้ได้รับความทุกข์และความสุขตามสมควรแก่กรรมของตน กล่าวอย่างนี้รู้สึกว่าจะเข้าใจยาก ไปสักหน่อย คืออย่างนี้ อุปัตถัมภกรรมนี้ มีอยู่ ๒ ฝ่าย คือ อุปัตถัมภกรรมฝ่ายที่เป็นอกุศล และอุปัตถัมภกรรมฝ่ายที่เป็นกุศล อุปัตถัมภกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลก็ย่อมทำหน้าที่อุปถัมภ์ค้ำชูกรรมที่เป็นอกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ยกตัวอย่าง เช่น บุคคล บุคคลบางจำพวก กระทำอกุศลกรรมอันเป็นบาปหยาบเข้าในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงคราวดับขันธตายไปชนกรรมฝ่ายอกุศลก็ทำหน้าที่ชักนำไปปฏิสนธิเป็นสัตว์เดรัจฉาน คือ เป็นเสื่อ ซึ่งมีนิสสัยร้ายอันเป็นฝ่ายทุกขิตี เสร็จแล้วอุปัตถัมภกรรมฝ่ายอกุศลก็เข้าทำหน้าที่ คลบบังคาลให้เสื่อร้ายนั้นประกอบอกุศลกรรมทำปาณาติบาตอยู่เนื่อง ๆ อุปัตถัมภ์ค้ำชูบาปเก่าให้เจริญ คือให้บาปนั้นมีกำลังแก่กล้ามากมายยิ่งขึ้น จะได้ทนทุกข์เวทนาอยู่ในทุกคติภูมินั้นนาน ๆ

ส่วนอุปัตถัมภกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล ก่อนทำหน้าที่อุปถัมภ์ค้ำชูกรรมอันเป็นกุศลให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ยกตัวอย่าง เช่น บุคคลบางจำพวก กระทำกุศลกรรมความดีงามในโลกนี้แล้ว เมื่อถึงคราวดับขันธตายไป ชนกรรมฝ่ายกุศลก็ทำหน้าที่ชักนำไปปฏิสนธิเป็นเทพดา ณ สรวงสวรรค์อันเป็นฝ่ายสุคติ เสร็จแล้วอุปัตถัมภกรรมฝ่ายกุศลก็เข้ามาทำหน้าที่บังคาลให้เทพดา

^{๓๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๕.

^{๓๖} ม.อ.อ. (ไทย) ๒๑/๕๕๗/๒๖๔.

^{๓๗} อ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๐.

^{๓๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๓๖.

นั่นเกิดความอดสาหัสกระทำกองการกุศลสลับไปเบื้องหน้า มีการสดับฟังพระสัทธรรมเทศนาและบูชาพระจุฬามณีเจดีย์เจ้า ณ สวรรค์เทวโลกนั้นอยู่เนื่อง ๆ อุปถัมภ์คำชุบุญกุศลเก่าให้เจริญ คือ ให้บุญกุศลนั้นมีกำลังแก่กล้ามากมายยิ่งขึ้น อันจะเป็นเหตุให้ได้เสวยทิพยสมบัติเป็นสุขสถิตอยู่ ณ เทวโลกนั้น นาน ๆ^{๗๕}

๓) อุปปีพกรรม (Obstructive karma; Frustrating kamma)

ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ให้ความหมายไว้ว่า “กรรมที่เบียดเบียน บีบคั้นสุขทุกข์ที่เกิดขึ้นในเพราะวิบากที่ให้เกิดปฏิสนธิ ที่กรรมอื่นให้ผลแล้ว จะไม่ให้ (สุขหรือทุกข์นั้น) เป็นไปตลอดกาลนาน ชื่อว่า อุปปีพกรรม”^{๗๖} และในคัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัญญาสกมีการอุปมาเอาไว้ว่า เครื่องบริหารครรภ์ก็ไม่มี เวลาทารกคลอดแล้ว น้ำนมของมารดาที่จะขาด ทารกเมื่อไม่ได้บริหาร ก็ถูกบีบคั้น ปราศจาการส เทียวแห้ง ไร้ค่า นี้ชื่อว่า อุปปีพกรรม^{๗๗}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์และอธิบายความหมายอุปปีพกรรมว่า “อุปปีเพตติอุปปีพกั” แปลว่า “กรรมใด ย่อมทำหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่น ๆ ที่มีสภาพตรงข้ามกับตน กรรมนั้นชื่อว่า อุปปีพกรรม”^{๗๘} ส่วน ท่านอุปปีพกรรม นี้ ย่อมทำหน้าที่เบียดเบียนซึ่งสุขและทุกข์อันกรรมอื่นให้บังเกิดอันกรรมอื่นให้อุบัติแล้วตัดซึ่งสุขและทุกข์อันกรรมอื่นให้บังเกิด มิได้ให้เพื่อจะให้ผลแก่กรรมอื่น ตัดเสียซึ่งผลแห่งกรรมอื่น แล้วให้ผลด้วยตนเอง”^{๗๙} กล่าวคืออุปปีพกรรมทำหน้าที่เป็นอุปสรรคในการให้ผลของกรรมอื่น ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องนางมัลลิกา ในคราวที่นางมัลลิกาซึ่งได้เคยทำบุญไว้มาก แต่เสพเมถุนกับสุนัขครั้งหนึ่ง กรรมที่เกิดจากการเสพเมถุนกับสุนัขเป็นอุปปีพกรรมให้นางต้องตกนรก และกรรมชั่วนั้นยังยับยั้งการให้ผลกรรมดีที่เคยทำ ต่อเมื่อนางพ้นจากนรกแล้ว จึงได้รับผลกรรมดีนั้นต่อไป

๔) อุปฆาตกรรม (Destructive karma; Supplanting kamma)

ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตกล่าวถึงความหมายว่า “ส่วนอุปฆาตกรรม ที่เป็นกุศลบ้าง มีอยู่เอง จะตัดรอนกรรมอื่น ที่มีกำลังเพลกว่า ห้ามวิบากของกรรม

^{๗๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมทีปนี เล่ม ๑, หน้า ๑๖ – ๑๗.

^{๗๖} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๐.

^{๗๗} ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๕๗/๒๖๔.

^{๗๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมทีปนี เล่ม ๑, หน้า ๕๓.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

นั้นไว้แล้วทำโอกาสแก่วิบากของตน ก็เมื่อกรรมทำ (ให้) โอกาสอย่างนี้แล้ว กรรมนั้นเรียกว่าผลัดผลแล้ว”^{๘๔}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์และอธิบายความหมายคำว่า “อุปฆาตกรรม” ว่า “อุปฆาตเตตติ อุปฆาตกัม” แปลว่า “กรรมใด ย่อมทำหน้าที่เข้าไปฆ่ากรรมอื่น ๆ กรรมนั้น ชื่อว่า อุปฆาตกรรม”^{๘๕} อุปฆาตกรรม นี้ มีหน้าที่เข้าไปฆ่ากรรมอื่น และวิบากคือผลแห่งกรรมอื่นให้สิ้นลงอย่างเด็ดขาดทีเดียว เพื่อความเข้าใจในเรื่องอุปฆาตกรรมนี้โดยง่าย ก่อนอื่นต้องทราบว่าอุปฆาตกรรมนี้ เมื่อจะกล่าวเป็นพวกเป็นฝ่ายก็ย่อมเป็นเช่นเดียวกับกรรมอื่น ๆ คือ ย่อมแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย ได้แก่ อุปฆาตกรรมฝ่ายที่เป็นอกุศล และฝ่ายกุศล อุปฆาตกรรมฝ่ายอกุศลเมื่อตามมาทันเข้าแล้ว ก็ย่อมทำหน้าที่เข้าไปฆ่าอกุศลกรรม และวิบากแห่งอกุศลกรรมของบุคคลให้สิ้นลงอย่างเด็ดขาด ไม่ให้เหลือเลย โดยนัยตรงกันข้าม คือ อุปฆาตกรรมฝ่ายกุศล เมื่อตามมาทันเข้าแล้ว ก็ย่อมทำหน้าที่เข้าไปฆ่าอกุศลกรรมและวิบากแห่งอกุศลกรรมของบุคคล ให้สิ้นลงอย่างเด็ดขาดเหมือนกัน ฉะนั้นท่านจึงเรียกชื่อกรรมนี้อีกอย่างหนึ่งว่า อุปัจเจกกรรม ซึ่งแปลว่า กรรมที่เข้าไปตัด คือ กรรมทำหน้าที่เข้าไปตัดกรรมอื่นและวิบากแห่งกรรมอื่น อันเป็นสภาพตรงกันข้ามกับตน^{๘๖} อุปฆาตกรรมนี้มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอย่างชัดเจนเพียงไม่กี่เรื่อง ดังตัวอย่างเรื่องพระโสไธโรเถระ ในคราวที่เป็นฆราวาสมีจิตเป็นอกุศลเมื่อพบกับพระมหากัจจายนะแล้วใคร่อยากได้เป็นภรรยากรรมชั่วนั้นทำให้เพศกลับเป็นหญิง ต่อเมื่อได้มาขอขมาพระมหากัจจายนะแล้วจึงกลับเป็นชายเหมือนเดิม

๒.๑.๔.๒ กรรมประเภทที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล

เมื่อได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมเหล่านี้ จะมีความหนักเบาของกรรมต่างกัน กรรมชนิดไหนมีกำลังใหญ่ให้ผลก่อนเป็นลำดับแรก กรรมชนิดไหนมีกำลังรองลงมาให้ผลเป็นลำดับรองลงมา กรรมชนิดไหนมีอาวุโสน้อยให้ผลเป็นลำดับหลัง ในคัมภีร์จุททกนิกาย สัทธัมมปกาสิณี ปฏิสัมภิตามรรคอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้จำแนกกรรมประเภทนี้ออกเป็น ๔ ประเภทด้วยกัน คือ^{๘๗}

^{๘๔} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๓๒.

^{๘๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๗๗.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๗๗ – ๗๘.

^{๘๗} พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๘/๕๒๔/๔๒๑.

๕) ครุกกรรม (Weighty kamma)

ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “ในบรรดากรรมหนักและกรรมไม่หนัก ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล กรรมใดหนัก กรรมนั้นชื่อว่า ครุกกรรม”^{๘๘} และในคัมภีร์ขุททกนิกาย สัทธัมมปกาสินี ปฏิสัมภิตามรรคอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายถึงการให้ผลของครุกกรรมเอาไว้ว่า “กรรมใดหนัก (อนันตริยกรรม) มีข่ามารดาเป็นต้น หรือมหัคคตกรรม (กรรมเกิดจากการได้มาน) กรรมนั้นแลให้ผลก่อน”^{๘๙} ดังนั้น จึงสามารถวิเคราะห์จำแนกได้ว่าครุกกรรมมีทั้งส่วนที่เป็นกุศล กล่าวคือส่วนที่เป็นอกุศลจะมีแต่ อนันตริยกรรม ๕ อย่าง^{๙๐} ซึ่งประกอบด้วย มาตุฆาต (ฆ่ามารดา) ปิตุฆาต (ฆ่าบิดา) อรหัตฆาต (ฆ่าพระอรหันต์) โลหิตุปบาท (มีจิตประทุษร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อด้วยจิตคิดร้าย) และสังฆเภท (ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน) ส่วนครุกกรรมที่เป็นกุศลกรรมมีเพียงอย่างเดียว คือมหัคคตกรรม (กรรมเกิดจากการได้มาน)

พระพรหมโมลี ให้บทวิเคราะห์และอธิบายความหมายคำว่า ครุกกรรม หรือ ครุกกรรม ว่าเป็น “ครุกก็ กมฺมนฺติ ครุกมฺมฺ” แปลว่า “กรรมใด เป็นกรรมหนักแน่น เพราะกรรมอื่น ๆ ไม่สามารถที่จะห้ามการให้ผลได้ กรรมนั้นชื่อว่า ครุกกรรม”^{๙๑} ครุกกรรม นี้ เป็นกรรมหนักมาก สามารถที่จะให้ผลแก่บุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรมในชาติที่ ๒ คือ ในชาติหน้า กรรมอื่น ๆ ไม่มีอำนาจที่จะสามารถกัั้นการให้ผลแห่งครุกกรรมนี้ไว้ได้ นอกจากจะเป็นครุกกรรมด้วยกันเท่านั้น ครุกกรรมใดมีกำลังแรงกว่า ครุกกรรมนั้นย่อมทำหน้าที่เป็นตัวเอก คือ เป็นตัวให้ผล ส่วนครุกกรรมที่มีกำลังอ่อนกว่า ก็เป็นแต่เพียงช่วยอุดหนุน ก็ยังเป็นครุกกรรมอยู่ หากไม่มีครุกกรรมที่มีกำลังแรงกว่าแล้ว ก็จะต้องเข้าทำหน้าที่เป็นตัวเอก คือ ให้ผลแก่ผู้เป็นเจ้าของกรรมอย่างแน่นอน^{๙๒}

ครุกกรรมจึงเป็นกรรมที่ผู้จะทำการนี้จะต้องสำรวมระวัง ให้ทำแต่กรรมดีเอาไว้เสมอ เพราะหากทำกรรมชั่วอย่างหนักเช่นนี้ จะไม่มีกรรมใดที่จะมาลบล้างหรือตัดรอนได้เลย จนกว่ากรรมนั้นจะมีกำลังอ่อนลง ครุกกรรมนี้มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเพียงไม่กี่ครั้ง ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม ดังเช่นเรื่องพระเทวทัตซึ่งประกอบอกุศลกรรมอันหนักด้วยการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าจนทำให้พระพุทธเจ้าห้อพระโลหิต และเรื่องนางลูกสุกร ที่

^{๘๘} อจ.ตัก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๓.

^{๘๙} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๘/๕๒๔/๔๒๑.

^{๙๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๔๑/๕๕๕.

^{๙๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**, หน้า ๑๑๗.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นในวันหนึ่งแล้วตรัสบุรพกรรมของนางลูกสุกรนั้นว่าเมื่อสมัยที่เกิดเป็นราชา ทรงแยงปฐมฉานให้เกิดขึ้นได้ ทำให้เมื่อตายไปแล้วได้เกิดในพรหมโลก

๖) อาสันนกรรม (Death threshold kamma; proximate kamma)

ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความหมายและการให้ผลของอาสันนกรรมไว้ว่า “กรรมที่ระลึกถึงก็ดี กรรมที่ทำแล้วก็ดี ในเวลาใกล้ตาย ชื่อว่า อาสันนกรรม จริงอยู่ ผู้ใกล้จะตายอาจจะระลึกถึงหรือทำกรรมใด การได้เอาเสวนะบ่อย ๆ พ้นจากกรรม ๑ เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยกรรมนั้นนั่นเอง”^{๕๓}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์ว่า “อาสนุเน กตฺ อาสนนํ” แปลว่า “การกระทำที่ดีหรือไม่ดี ในเวลาที่ใกล้จะตาย ชื่อว่า อาสันนกรรม”^{๕๔} ท่านอธิบายขยายความหมายคำว่า “อาสันนกรรม” ว่า อาสันนกรรม นี้ ได้แก่กรรมคือการกระทำสิ่งที่ดีหรือกระทำสิ่งที่ไม่ดีในเวลาใกล้จะตาย อีกนัยหนึ่งว่า อาสันนกรรมนี้ ได้แก่การระลึกถึงสิ่งที่ดีหรือไม่ดีในเวลาใกล้จะตาย เพื่อความเข้าใจในเรื่องนี้ง่าย ๆ ก่อนอื่นขอให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายพึงทราบว่ อาสันนกรรมนี้ เมื่อจะแบ่งออกเป็นฝ่ายใหญ่ ๆ ก็มีอยู่ ๒ ฝ่ายด้วยกัน คือ อาสันนกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล และอาสันนกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล^{๕๕}

ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า อาสันนกรรมนี้จะเกิดขึ้นด้วยวิธีการดังนี้ วิธีใดวิธีหนึ่ง คือ

(๑) ได้ทำกรรมนั้นไว้ก่อนตาย ดังตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องมัญจุกุณฑลิตี เห็นพระพุทธเจ้าก่อนตายแล้วเกิดปีติ จึงทำให้ไปเกิดในสวรรค์ เป็นต้น

(๒) ได้ประสบกับเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งก่อนตาย ดังตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องพระติสสเถระที่เกิดเป็นเส้นเพราะก่อนตายนั้นหวังจิวรที่พี่สาวของท่านถวายให้

(๓) ได้ระลึกถึงกรรมที่ตนได้ทำไว้แล้วในขณะที่กำลังจะตาย ดังตัวอย่างเรื่องนางมัลลิกาเทวีที่เสพเมถุนกับสุนัข และนางระลึกได้ขณะกำลังจะสิ้นพระชนม์ เป็นต้น

๗) อาจिณณกรรม หรือพหุลกรรม^{๕๖} (Habitual kamma)

ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ดิถนิบาต ให้ความหมายคำว่าพหุลกรรมว่า “ส่วนในกุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้งหลาย กรรมใดมาก กรรมนั้นชื่อว่า พหุลกรรม พหุลกรรมนั้น พึงทราบด้วยอำนาจอาเสวนะที่ได้แล้ว ตลอดกาลนาน อีกอย่างหนึ่ง ในฝ่ายกุศลกรรม กรรมใดที่มีกำลังสร้างโสมนัสให้ ในฝ่ายอกุศลกรรม สร้างความเดือดร้อนให้ กรรมนั้นชื่อว่า พหุลกรรม

^{๕๓} พ.ป.อ. (ไทย) ๖๘/๕๒๔/๔๒๑.

^{๕๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๑๕๘.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๘.

อุปมาเสมือนหนึ่งว่า เมื่อนักมวยปล้ำ ๒ คนขึ้นเวที คนใดมีกำลังมาก คนนั้นจะทำให้อีกฝ่ายหนึ่งล้ม (แพ้) ไป ฉะนั้น พหุกรรมนั้น ก็ฉนั้นเหมือนกัน จะทั้บถกรรมพวกนี้ที่มีกำลังน้อย (ชนะ) ไป กรรมดีมากโดยการเสพจนคุ้น หรือมีกำลังโดยอำนาจทำให้เดือดร้อนมาก กรรมนั้นจะให้ผลเหมือนกรรมของพระเจ้าทูลฐคามณีอภัย ฉะนั้น”^{๕๗}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์และอธิบายความหมายของอาจิณกรรม ดังนี้ว่า “อาจิตติ ปุณฺณปุณฺณิ กรียตฺติ อาจิณฺณ” แปลว่า “กรรมใดที่บุคคลสั่งสมไว้ คือกระทำไว้บ่อย ๆ กรรมนั้น ชื่อว่า อาจิณกรรม”^{๕๘} อาจิณกรรม นี้ ได้แก่กรรมคือการกระทำสิ่งหนึ่งนั้นแลอยู่บ่อย ๆ สั่งสมสิ่งที่ดีหรือไม่ดีไว้ในสันดานของตนมาก ๆ ซึ่งต่างจากครุกรรมตรงที่อาจิณกรรมนั้นต้องทำกรรมนั้นบ่อย ๆ ส่วนครุกรรมทำเพียงครั้งเดียวก็เป็นครุกรรม เช่นการ ฆ่าพ่อแม่เป็นต้น กรรมคือการกระทำสิ่งหนึ่งนั้นเป็นประจำนี้ เรียกชื่อว่า อาจิณกรรม ก็อันว่าอาจิณกรรมนี้ บางที่ท่านเรียกว่า พหุกรรม ก็มี เพื่อความเข้าใจดี ในเบื้องต้นนี้ ของให้ท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายได้รับทราบไว้ว่าอาจิณกรรมนี้ เมื่อจะแบ่งออกเป็นฝ่ายใหญ่ ๆ ก็แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ อาจิณกรรมที่เป็นฝ่ายอกุศล และอาจิณกรรมที่เป็นฝ่ายกุศล^{๕๙}

๘) กตัตตากรรม หรือกฏัตตาวาปนกรรม หรือกตัตตาวาปนกรรม^{๖๐} (Reserve kamma; Casual act)

ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎกใช้คำว่ากฏัตตาวาปนกรรม ซึ่งมีความหมายเดียวกับคำว่ากตัตตากรรม โดยให้ความหมายของกฏัตตาวาปนกรรมว่า กรรมนอกเหนือจากกรรม ๓ ดังกล่าวมาแล้วนี้ (คือ ครุกรรม อาสันนกรรม และอาจิณกรรม) ทำไปโดยไม่รู้ ชื่อว่า กฏัตตาวาปนกรรม กฏัตตาวาปนกรรมนั้น อำนวยวิบากได้ในกาลบางครั้ง เพราะไม่มีกรรมอื่นเข้ามาแทรก เหมือนท่อนไม้ ที่คนขว้างไป จะตกไปในที่ ๆ ไม่มีจุดหมายฉนั้น^{๖๑}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์และอธิบายว่า “กตตฺตา เอว กมฺมฺนฺติ กตตฺตํกมฺมํ” แปลว่า “การกระทำอันได้ชื่อว่ากรรม ก็โดยความเป็นกรรมที่สักว่ากระทำลงไปแล้วเท่านั้น กรรมที่สักว่ากระทำลงไปแล้วนี้แล เรียกชื่อว่า กตัตตากรรม”^{๖๒} กตัตตากรรม นี้ หมายถึงอกุศลกรรมและ

^{๕๗} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๔.

^{๕๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๑๘๖ – ๑๘๗.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๕๘.

^{๖๑} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๕.

^{๖๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๑๕.

อกุศลกรรมที่สัตว์บุคคลได้กระทำมาแล้วในอดีตภพ คือในชาติก่อน ๆ ซึ่งได้แก่ อปรายเวทนียกกรรมอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง กตัตตการณนี้ หมายถึงอกุศลกรรมและอกุศลกรรมอย่างสามัญ ที่สัตว์บุคคลพากันกระทำในภพปัจจุบันคือในชาตินี้ ที่ไม่เข้าถึงความเป็นครุกรรม อาสันนกรรม และอาจิณณกรรม เป็นการกระทำโดยธรรมดา ผู้กระทำไม่ได้มีเจตนา ไม่ได้มีความตั้งใจอย่างเต็มที่ คล้ายกับว่าไม่เต็มใจทำ^{๑๐๓}

๒.๑.๔.๓ กรรมประเภทที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผล

ในปากกาลจตุกคะหรือประเภทแห่งกรรมที่ว่าโดยเวลาที่ให้ผลนี้มีอยู่ ๔ กรรมด้วยกัน คือ^{๑๐๔}

๕) ทัฏฐธรรมเวทนียกกรรม (Karma to be experienced here and now; immediately effective kamma)

ในอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภีทามรรค กล่าวถึงการเกิดของทัฏฐธรรมเวทนียกกรรมเอาไว้ว่า “ในกรรมเหล่านั้นชนวนเจตนาครั้งแรก เป็นกุศลก็ดี เป็นอกุศลก็ดี ในจิต ๗ ดวง ในชวนวิถิจิต ๑ ดวง ชื่อว่าทัฏฐธรรมเวทนียกกรรม ทัฏฐธรรมเวทนียกกรรมนั้นย่อมให้ผลในอตภาพนี้เท่านั้น แต่เมื่อไม่อาจให้ผลอย่างนั้นก็เป็นอโหสิกรรม”^{๑๐๕} และในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย พระอรรถกถาจารย์ได้ยกตัวอย่างกรณีของนันทยักษ์ นันทมาณพ นันทโคฆาต ภิกษุโกกาลิกะ พระเจ้าสุปปพุทธะ เป็นต้น^{๑๐๖} ที่ทำกรรมไปแล้วได้รับผลทันทีในชาตินั้น

พระพรหมโมลีให้บทวิเคราะห์ว่า “ทัฏฐมฺเม เวทนียฺหิตี ทัฏฐมฺมเวทนียิ” แปลว่า “กรรมใด ที่สัตว์ทั้งหลายจะพึงได้เสวย คือได้รับในอตภาพที่ปรากฏในชาตินี้ กรรมนั้นเรียกชื่อว่า ทัฏฐธรรมเวทนียกกรรม”^{๑๐๗} ซึ่งพอเข้าใจได้ว่าผลกรรมที่เกิดหลังจากพ้นกำหนดนี้แล้ว ไม่จัดเป็น ทัฏฐธรรมเวทนียกกรรมต่อไป นอกจากนี้ ท่านยังอธิบายความหมายของคำว่า ทัฏฐธรรมเวทนียกกรรมเอาไว้ว่า “ทัฏฐธรรมเวทนียกกรรมนี้ เป็นกรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือให้ผลในชาตินี้ หมายความว่า เมื่อบุคคลกระทำทัฏฐธรรมเวทนีย กรรมเข้าแล้ว ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมที่ตนทำให้ชาติปัจจุบันนี้

^{๑๐๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๑๕.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๑๕.

^{๑๐๕} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๕/๕๒๔/๔๒๐.

^{๑๐๖} อจ.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๑๑๘/๑๒๒.

^{๑๐๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๑๕.

ที่เดียว ไม่ต้องไปรอรับผลเอาในชาติหน้าหรือชาติไหน ๆ ทั้งนี้ เป็นกรรมที่ให้ผลทันตาเห็นอย่าง
น่าแปลกประหลาดใจ”^{๑๐๘}

ทิวฏฐธรรมเวทนิยกรรมนี้จึงเป็นกรรมที่สามารถรับรู้ผลได้ทันในชาติเดียว ส่วนกรรมที่
เป็นทิวฏฐธรรมเวทนิยกรรมนั้น จะส่งผลต่อไปเป็นอุปัชชเวทนิยกรรมหรืออปราปรียเวทนิยกรรม
ต่อไปได้นั้น จะขึ้นอยู่กับความแรงของกรรมที่ได้ก่อไว้ ถ้าแรงมากพอก็สามารถส่งผลต่อไปได้

๑๐) อุปัชชเวทนิยกรรม (Karma to be experienced of rebirth; kamma ripening in the
next life)

ในคัมภีร์อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระอรรถกถาจารย์
อธิบายอุปัชชเวทนิยกรรมไว้ว่า “ส่วนชวนเจตนาดวงที่ ๗ ที่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ชื่อว่า อุปัชช-
เวทนิยกรรม อุปัชชเวทนิยกรรมนั้น อำนาจผลในอภัพตต่อไป แต่ในบรรดากุศลอกุศลทั้งสอง
ฝ่ายนี้ อุปัชชเวทนิยกรรมในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมวัตติ ๘ ในฝ่ายที่เป็น
อกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมวัตติ ๘ ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่ง
อนันตริยกรรม ๕ บรรดากรรมทั้งสองฝ่ายนั้น ผู้ที่ได้สมวัตติ ๘ จะเกิดในพรหมโลก ด้วยสมวัตติ
อย่างหนึ่ง ฝ่ายผู้กระทำอนันตริยกรรม ๕ จะบังเกิดในนรกด้วยกรรมอย่างหนึ่ง สมวัตติที่เหลือ และ
กรรม (ที่เหลือ) จึงความเป็นอโหสิกรรมไปหมด คือเป็นกรรมที่ไม่มีวิบาก”^{๑๐๙}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์และอธิบายคำว่า อุปัชชเวทนิยกรรม ว่า “อุปัชช
เวทนิยฺ ผลฺ เอตฺสชาติ อุปัชชเวทนิยฺ” แปลว่า “ผลที่จะพึงได้รับในภพที่ ๒ มีอยู่แก่กรรมนั้น ฉะนั้น
กรรมนั้น จึงชื่อว่า อุปัชชเวทนิยกรรม”^{๑๑๐} อุปัชชเวทนิยกรรม นี้ เป็นกรรมที่ให้ผลในชาติที่ ๒
หมายความว่า เมื่อบุคคลทำอุปัชชเวทนิยกรรมนี้เข้าแล้ว ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมที่ตนทำนั้น ใน
ชาติที่ ๒ คือในชาติหน้าซึ่งต่อจากชาตินี้อย่างแน่นอนโดยไม่ต้องสงสัย^{๑๑๑} ตัวอย่างการให้ผลกรรม
ในชาติหน้าปรากฏอย่างเห็นได้ชัดในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน ดังเช่น เรื่องนาง
กาลิยักษิณี ที่คู่กรณีต่างฝ่ายต่างจองเวรกันไปมา เรื่องสุปปพุทธศากยะ ที่ถูกแผ่นดินสูบเป็นต้น

๑๑) อปราปรียเวทนิยกรรม (Karma to be experienced in some subsequent becoming;
indefinitely effective kamma)

^{๑๐๘} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาณวโร ป.ร. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๒๔๐.

^{๑๐๙} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๓๔/๔๗๓/๑๒๒ – ๑๒๓.

^{๑๑๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ภาณวโร ป.ร. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๓๐๕.

^{๑๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๐๕.

ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสกั ได้อธิบายถึงอุปปราปรีชเวทนิยกรรมไว้ว่า “ชวนเจตนา ๕ ดวง ในระหว่างกรรมทั้งสอง ย่อมชื่อว่า อุปปราปรีชเวทนิยกรรมกรรมนั้น ย่อมได้ออกาสเมื่อใด ย่อมให้ผลเมื่อนั้นในอนาคต เมื่อยังมีการเวียนว่ายอยู่ในสังสาร ชื่อว่าโอหสิกรรมย่อมไม่มี”^{๑๑๒}

พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์และอธิบายคำว่า อุปปราปรีชเวทนิยกรรม เอาไว้ว่า “อุปปราปรีช เวทนี ย่อ อุปปราปรีชเวทนีย่อ” แปลว่า “กรรมที่พึงจะได้รับในภพอื่น ๆ ชื่อว่า อุปปราปรีชเวทนิยกรรม”^{๑๑๓} และ อุปปราปรีชเวทนิยกรรม นี้ เป็นกรรมที่ให้ผลในภพอื่น ๆ คือ ตั้งแต่ภพที่ ๓ เป็นต้นไป หมายความว่า เมื่อบุคคลใด ทำกรรมนี้เข้าแล้ว ย่อมจะได้รับผลแห่งกรรมที่ตนทำนั้น ตั้งแต่ชาติที่ ๓ เป็นต้นไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น^{๑๑๔}

อุปปราปรีชเวทนิยกรรมนี้ เป็นกรรมที่ให้ผลในภพชาติต่อ ๆ ไป ในบางกรณีกรรมประเภทนี้อาจให้ผลต่อจากทิวฐุธรรมเวทนิยกรรม หรืออุปัชชเวทนิยกรรม ดังตัวอย่างเรื่องนางสุมนมาลาการ ที่ถวายเป็นพุทธานุชา จึงได้รับการยกย่องในชาตินั้นและได้รับผลกรรมดีในชาติต่อ ๆ มา แต่บางกรณีจะให้ผลในภพต่อ ๆ ไปต่อจากกรรมอื่นที่มีกำลังอ่อนลง ดังเช่นเรื่องนางมัลลิกาเทวี ที่เสพเมถุนกับสุนัข แต่เคยทำกรรมดี มีการถวายเป็นต้น กรรมดีเหล่านั้นส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป หรือกรณีของพราหมณ์โกคูลุกลิกรื่องนางสามาวดี ที่เคยทิ้งลูกตนเอง กรรมชั่วนั้นส่งผลต่อจากกรรมดีในชาติต่อ ๆ ไป ทำให้เกิดมาถูกทิ้ง เป็นต้น

๑๒) อโหสิกรรม (Lapsed or defunct kamma)

ในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎกขุททกนิกาย ปฎิสัมภิตามรรคได้กล่าวถึงอโหสิกรรมพอเข้าใจได้ว่า เมื่อทิวฐุธรรมเวทนิยกรรม หรืออุปัชชเวทนิยกรรม หรืออุปปราปรีชเวทนิยกรรม นั้น เลิกให้ผลแล้ว ก็จะกลายเป็นอโหสิกรรม คือเลิกให้ผลไปโดยปริยาย^{๑๑๕} พระพรหมโมลีท่านให้บทวิเคราะห์ว่า “อโหสิ จ ตั กมฺมญฺจาติ อโหสิกมฺม” แปลว่า “กรรมใดที่ชื่อว่าอโหสิ คือ ทำสำเร็จไปแล้วก็ไช้ เป็นกรรมก็ไช้ ฉะนั้น กรรมนั้น จึงชื่อว่า อโหสิกรรม”^{๑๑๖} ท่านให้คำอธิบายคำว่า อโหสิกรรม เป็นกรรมที่มีลักษณะที่ไม่สามารถอธิบายได้ แต่ท่านได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้ คือ^{๑๑๗}

^{๑๑๒} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๑/๕๓๔/๑๖๕.

^{๑๑๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๑๔๖.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๑๑๕} ขุ.ป.อ. (ไทย) ๖๕/๕๒๓/๔๒๐ - ๔๒๑.

^{๑๑๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๑๕๑.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕๘.

๑) สำเร็จเป็นอโหสิกรรม แต่ผลแห่งกรรมนั้นจะเกิดขึ้นแล้วในอดีตก็หาไม่

๒) สำเร็จเป็นอโหสิกรรม แต่ผลแห่งกรรมนั้นจะเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันก็หาไม่

๓) สำเร็จเป็นอโหสิกรรม แต่ผลแห่งกรรมนั้นจักเกิดขึ้นในอนาคตก็หาไม่

วสิน อินทสระ กล่าวถึงการหยุดให้ผลกรรมว่า กรรมจะหยุดให้ผลด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ^{๑๑๘}

๑) หมดแรง คือให้ผลจนสมควรแก่เหตุแล้ว อุปมาเหมือนนักโทษที่ได้รับโทษครบตามกำหนดแล้ว ก็จะพ้นโทษ การให้ผลของกรรมก็เช่นเดียวกัน

๒) กรรมจะหยุดให้ผลเมื่อกรรมอื่นเข้ามาแทรกแซงเป็นครั้งคราว ตัวอย่างในขณะที่กรรมชั่วให้ผลอยู่ ซึ่งอาจเป็นครุกรรม เป็นต้น มันจะหยุดให้ผลชั่วคราวเมื่อบุคคลผู้นั้นทำกรรมดีแรง ๆ

๓) บุคคลผู้ทำกรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตัดวัฏฏะคือการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้ มีชีวิตอยู่เป็นชาติสุดท้าย กรรมย่อมไม่สามารถให้ผลในภพชาติต่อ ๆ ไปอีก

กรรม ๑๒ ที่มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ๑๑ ประเภท คือไม่ทรงแสดงว่าอโหสิกรรมว่าเป็นชนิดของกรรมประเภทหนึ่ง แต่ทรงแสดงอโหสิกรรมว่าเป็นการสิ้นไปแห่งกรรม พระอรรถกถาจารย์ได้ให้คำอธิบายว่า

“ในชวนจิตทั้ง ๗ กรรมในชวนจิตที่ ๑ นั้นใด เมื่อมีปัจจัย ก็ได้วาระที่จะให้ผลทันที กรรมนั้นจัดเป็นทวิภูชธรรมเวทนิยกรรม เมื่อไม่มีปัจจัย ก็จะชื่อว่าเป็นอโหสิกรรม ส่วนกรรมในชวนจิตที่ ๗ อันใด กรรมนั้นเมื่อมีปัจจัย ก็จะเป็นอุปปีชเวทนิยกรรม เมื่อไม่มีปัจจัย ก็จะชื่อว่าเป็นอโหสิกรรม และกรรมในชวนจิตทั้ง ๕ ในท่ามกลางอันใด กรรมนั้นชื่อว่า อปราปรียเวทนิยกรรม ตราบเท่าที่ยังท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ บุรุษ (บุคคล) นี้ทำกรรมนั้นไว้จะพึงเสวยได้ โดยอาการใด ๆ ในบรรดาอาการเหล่านี้ ก็จะเสวยวิบากของกรรมนั้น โดยอาการนั้น ๆ ที่เดียว”^{๑๑๙}

ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “อโหสิกรรม” นี้ ยังมีผู้ให้ความเห็นที่แตกต่างจากนี้ กองบรรณาธิการวารสารพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกให้ความเห็นว่า

“คนที่ทำกรรมด้วยเจตนาข่มสร้างวิบาก (ผลของกรรม) ให้แก่ตนทั้งสิ้น จะหนักหรือเบาเท่านั้น ไม่สามารถยกเลิกวิบากหรือผลกรรมได้ ทำได้แต่เพียงเลื่อนเวลาการให้ผลของกรรมออกไปเท่านั้น เช่นสมมติว่าน้ำเกลือในแก้วเป็นกรรมชั่ว แต่เราเติมน้ำเปล่าลงไปเรื่อย ๆ โดยเปลี่ยน

^{๑๑๘} ดูรายละเอียดใน วสิน อินทสระ, หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพมหานคร : เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑ – ๓๓.

^{๑๑๙} อ.จ.ต.อ. (ไทย) ๒๐/๕๔๑/๔๕๖.

จากแก้วเป็นอ่าง เป็นตุ่ม และอื่น ๆ น้ำเกลือก็จะเจือจางลงจนหมดความเค็มสำหรับการรับรู้ด้วยลิ้นของเรา แต่เกลือก็ยังคงอยู่ ไม่หายไปไหน กรรมชั่วก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราทำความดีเติมลงไปให้มากขึ้นเรื่อย ๆ กรรมชั่วก็ไม่ให้ผล กรรมที่ไม่แสดงผลนี้คือ “อโหสิกรรม” ถ้าเมื่อใดเราเลิกทำความดี และสะสมความชั่วต่อไป ความชั่วก็จะแข็งแรงจนให้ผลชั่วแก่เราได้ ในกฎแห่งกรรมนั้น แม้ผู้ถูกกระทำจะไม่เอาเรื่อง ไม่ถือโทษ แต่กระบวนการของกรรมและการให้ผลของกรรมก็ยังดำเนินต่อไป เช่นเดียวกับการที่เจ้าทุกข์ไม่เอาเรื่องในคดีอาญา แต่กฎหมายก็ต้องลงโทษ”^{๑๒๐}

ดังนั้น กรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมได้ กรรมนั้นต้องไม่แสดงผล ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายมานั้นเป็นไปในลักษณะของกรรมที่หมดกำลังที่จะส่งผลต่อไปแล้ว คือกรรมนั้นเคยส่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างมาแล้วในอดีต จนหมดแรงกรรมแล้ว กรรมก็หมดไปถึงจะเป็นอโหสิกรรม แต่ในบทความในวารสารพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก กล่าวถึงอโหสิกรรมเป็นกรรมที่ไม่แสดงผลในช่วงเวลาหนึ่ง ยังไม่ถือว่าหมดกรรมอย่างสิ้นเชิง

อัมพร หุตะสิทธิ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของกรรม ๑๒ ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “กรรม ๑๒ และการให้ผล” ของท่านว่าจะมีส่วนช่วยให้บุคคลที่ได้อ่านและศึกษา มีความเข้าใจในเรื่องของกรรมและความซับซ้อนในเรื่องการให้ผลของกรรมมากยิ่งขึ้น จนสามารถอธิบายและแก้คำกล่าวในกรณีที่คนบางคนมักชอบกล่าวแย้งกับข้อความที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” มาเป็นคำกล่าวที่ว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” ซึ่งเป็นแนวคิดสะท้อนภาพทางลบ คำกล่าวนี้คงจะได้รับการอธิบายให้เข้าใจได้อย่างสมเหตุสมผลตามแนวทางของเรื่องกรรม ๑๒ และการให้ผล^{๑๒๑}

ดังนั้น การศึกษาเรื่องกรรม ที่ปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ จึงจะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาจิตใจ คุณธรรม และความคิดของคนในสังคม และจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมด้านอื่น ๆ ต่อไป ถึงแม้ว่าเราจะไม่สามารถพ้นจากผลกรรมชั่วที่ตนเองได้ทำในอดีตก็ตาม การทำความดีก็จะ เป็นเหตุที่จะทำให้เราได้รับสิ่งที่ดีเป็นมงคลชีวิตอย่างแน่นอนเสมอ นอกจากนี้ การที่เราเชื่อเรื่องกรรมก็จะทำให้เราได้สิ่งที่พึงในภายภาคหน้าต่อไป

๒.๒. คำสอนเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักคำสอนเรื่องกรรมที่เหล่านักวิชาการทางด้านศาสนา มักจะกล่าวถึงอยู่หลายทฤษฎีด้วยกัน โดยส่วนใหญ่จะเป็นการอธิบายความสัมพันธ์กันระหว่างเรื่องกรรมกับสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ คือ

^{๑๒๐} กองบรรณาธิการ, อโหสิกรรม, วารสาร พ.ศ.ล., ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๒๖๘ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๒) : ๒.

^{๑๒๑} อัมพร หุตะสิทธิ์, “กรรม ๑๒ และการให้ผล”, หน้า ๓๕๕.

๒.๒.๑. ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับสังสารวัฏและปัจจุสมุปบาท

สังสารวัฏ หรือเรียกอีกอย่างว่า วัฏฏะ นี้ มีผู้ที่ให้ความหมายไปในทางเดียวกันหลายท่านด้วยกัน ดังที่จะได้ยกมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) พระพุทธโฆสจารย์ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรม กับสังสารวัฏเอาไว้ว่า สังสารวัฏ หรือที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกว่าสังสารจักร ก็อวิชชาเป็นคุมของสังสารจักรนั้น เพราะเป็นมูลเหตุ มีชรามรณะเป็นกง เพราะเป็นที่สุด ธรรม ๑๐ อย่างที่เหลือเป็นกำ เพราะมีอวิชชาเป็นมูลเหตุ และเพราะมีชรามรณะเป็นที่สุด^{๑๒๒} และสังสารวัฏนี้มีอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพและอรุภพ สิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นเหตุปัจจัยยังกันและกันให้เกิดขึ้นได้ และท่านได้แบ่งธรรมเหล่านั้นออกเป็น ๔ ส่วน คือ อวิชชาและสังขารเป็นส่วนที่หนึ่ง วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ และเวทนาเป็นส่วนที่สอง ตัณหา อุปาทานและภพเป็นส่วนที่สาม และชาติและชรามรณะเป็นส่วนที่สี่ ส่วนที่หนึ่งเป็นอดีตตธา ส่วนที่สองและสามเป็นปัจจุปปันนตธา ส่วนที่สี่เป็นอนาคตตธา^{๑๒๓} ธรรมเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์กัน โดยเป็นเหตุยังกันและกันให้เกิดขึ้น หรือเรียกว่าปัจจุสมุปบาท เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า อาศัยกันและกัน ยังธรรมที่สืบเนื่องกันให้เกิดขึ้น^{๑๒๔} และในองค์ปัจจุสมุปบาทมีการสนธิกันเพื่อให้อย่างกันและกันให้เกิดได้ พระพุทธโฆสจารย์ได้อธิบายว่า ระหว่างสังขารกับวิญญาณ เป็นสนธิหนึ่ง ระหว่างเวทนาจับตัณหา เป็นสนธิหนึ่ง และระหว่างภพกับชาติ เป็นสนธิหนึ่ง^{๑๒๕} แต่หากว่าไม่มีการสนธิเกิดขึ้น สิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถยังกันและกันให้เกิดได้ ทำให้ไม่เกิดความสัมพันธ์ระหว่างส่วนที่เป็นอดีต (อดีตตธา มีอวิชชาและสังขาร) ส่วนที่เป็นปัจจุบัน (ปัจจุปปันนตธา มี วิญญาณ เป็นต้น) และส่วนที่เป็นอนาคต (อนาคตตธา มีชาติและชรามรณะ) และส่งผลให้ระบบสังสารวัฏถูกทำลายไปและจะไม่มีการเกิดอีกต่อไป

๒) พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความหมายของกฎแห่งวัฏฏะ หรือกฎของสังสารวัฏว่า “กฎแห่งวัฏฏะ คือความหมุนเวียน ในสิ่งที่หมุนเวียน ของสิ่งที่หมุนเวียน ซึ่งก็คือ กิเลส กรรม และวิบาก”^{๑๒๖} ซึ่งเมื่อเราทำกรรมด้วยอำนาจของกิเลสทั้งหลาย จึงเกิดเป็นกรรม และจะต้องเสวยวิบากกรรม ครั้นรับวิบากกรรมแล้ว ก็จะเป็นเหตุปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดกิเลสอีก และทำกรรมต่อไปอีก แล้วก็เสวยกรรมอีก วนเวียนอย่างนี้เรื่อยๆไม่รู้จักจบสิ้น และท่านยังเคยกล่าวถึง

^{๑๒๒} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๘/๑๘๖.

^{๑๒๓} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๘/๑๘๕.

^{๑๒๔} วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๓/๑๐.

^{๑๒๕} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๘/๑๘๕.

^{๑๒๖} พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๖.

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับสังสารวัฏ ซึ่งเป็นไปตามกฎอิทัปปัจจยตาหรือปฏิจสมุปบาทว่าเมื่อมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย สิ่งนี้จะเกิดขึ้น โดยสมควรแก่เหตุปัจจัยนั้น ๆ นั่นคือกฎแห่งกรรม ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ หลีกเลี่ยงไม่พ้น และตรงแนบ ยุติธรรม ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา เมื่อทำสิ่งใดลงไปอย่างนี้ผลจะต้องออกมาอย่างนี้ ถูกต้องตามกฎเกณฑ์นั้น ๆ ก็ต้องเรียกว่าพระเจ้าแห่งกรรม แห่งวิบาก แห่งกิเลส คือวิภูษะนั่นเอง^{๑๒๗} คือมีกิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม สิ่งเหล่านี้จัดเป็นกฎแห่งกรรม เพราะกฎแห่งกรรม คือการเคลื่อนไหว ต้องมีปฏิภริยา ต้องมีเจตนาจึงจะเรียกว่ากรรม ถ้าไม่มีเจตนาที่เรียกว่าปฏิภริยา การเคลื่อนไหวที่ประกอบด้วยเจตนาเรียกว่ากรรม^{๑๒๘} แต่ถ้าหากว่าเรารู้ทันและควบคุมอิทธิพลของสิ่งเหล่านี้ได้ คือทำให้เกิดความปรกติขึ้นมาในแต่ละคน เมื่อกาย วาจา และใจเป็นปรกติแล้ว สังคมก็ไม่ปั่นป่วน เป็นปรกติ เพราะเราควบคุมกิเลสได้ จึงไม่มีกิเลส เมื่อไม่มีกิเลส จึงไม่เกิดกรรม และไม่เกิดวิบาก มันก็ไม่มีอะไรระส่ำระสายเป็นทุกข์เดือดร้อนแล้วเราก็จะเป็นมนุษย์เต็มตามความหมาย^{๑๒๙}

๓) พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมาย และองค์ประกอบของวิภูษะเอาไว้ว่า วิภูษะ ๓ หรือไตรวิภูษณ์ แปลตามความหมายของศัพท์ได้ว่า วน หรือ วงเวียน หรือ องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักร หรือสังสารจักร ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๓ อย่าง คือ^{๑๓๐}

(๑) กิเลสวัฏฏ์ วงจรกิเลส (Round of Defilements) ประกอบด้วยอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน

(๒) กรรมวัฏฏ์ วงจรกรรม (Round of Karma) ประกอบด้วยสังขารและกรรมภพ

(๓) วิปากวัฏฏ์ วงจรวิบาก (Round of results) ประกอบด้วย วิญญูญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่าอุปบัติตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น

๔) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้ให้ความหมายว่า “คำว่า สงสาร^{๑๓๑} หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด คำว่า วัฏฏ์^{๑๓๒} หมายถึง วงกลม การหมุน การเวียนไปรอบแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย สังสารวัฏแปลตามอักษรว่า การเวียนว่ายตายเกิดเป็นวงกลม โดยใจความ

^{๑๒๗} พุทธทาสภิกขุ, ใจวัชยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๖), หน้า ๗๓.

^{๑๒๘} พุทธทาสภิกขุ, อริยศีลธรรม, หน้า ๓๕๖.

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙.

^{๑๓๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๑๘.

^{๑๓๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๗๗๗.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๖.

หมายถึง การที่มีชีวิตโดยเฉพาอย่างยั่งยืนมนุษย์เวียนตายเวียนเกิด คือ เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีกแล้วเกิดใหม่อีก วนเวียนอยู่อย่างนี้ไม่มีวันจบสิ้น นี่คือการท่องเที่ยวเป็นวงกลม^{๑๓๓}

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสิ่งที่ทำให้เกิดกรรม ซึ่งทำให้สัตว์โลกต้องวนเวียนอยู่ในวัฏฏะสงสาร ก็คือ กิเลสนั่นเอง หรือเรียกว่ากรรมกิเลส กรรมกิเลส^{๑๓๔} ๔ ประการที่อริยสาวกจะได้แล้ว^{๑๓๕} ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมี

- ๑) กรรมกิเลส คือ ปาณาติบาต
- ๒) กรรมกิเลส คือ อทินนาทาน
- ๓) กรรมกิเลส คือ กามสุมิฉฉาจาร
- ๔) กรรมกิเลส คือ มุสาวาท

เรื่องกรรมกิเลสนี้ พระพุทธเจ้าทรงให้ระลึกอยู่เสมอ ๆ เพื่อที่จะเตือนสติว่าการตกอยู่ในอำนาจของกิเลส แล้วไปก่อกรรมดังกล่าว ก็จะเกิดวิบากกรรมในสังสารวัฏจัน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ความว่า

ถ้าในอดีต กรรมกิเลสไม่พึงมีแก่เรา
ในปัจจุบัน อัคภพนี้ก็ไม่พึงมีแก่เรา
ในอัคภพนี้ กรรมกิเลสจักไม่มีแก่เรา
ในอนาคต วิปากวัฏก็จักไม่มีแก่เรา^{๑๓๖}

กรรมกิเลสจึงเป็นสาเหตุที่จะทำให้ไปก่อกรรมต่อไปในอนาคต และเมื่อได้ก่อกรรมไปแล้ว ก็จะต้องประสมกับวิบากกรรมกันต่อไป ซึ่งเกิดจากผลกระทบจากกรรมที่เขาก่ออันเนื่องมาจากกรรมกิเลสเหล่านี้เอง และกรรมกิเลสเหล่านี้จะเกิดมีขึ้นมาได้ก็ต้องอาศัยวิปากวัฏเป็นป่อเกิดเช่นกัน

พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมกับปฏิจสมุပ္บาทว่ามีส่วนสัมพันธ์กันชนิดที่ว่าขาดเสียมิได้ในการศึกษาเรื่องกรรม ก็ต้องศึกษาเรื่องปฏิจสมุပ္บาทด้วย รวมไปถึงเรื่อง

^{๑๓๓} นายสุนทร ฌ รั้งยี, ราชบัณฑิต, “ความสัมพันธ์ระหว่างสังสารวัฏกับมรรคผลนิพพานในพุทธปรัชญา”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๕๓๓). (อัดสำเนา).

^{๑๓๔} คำว่า **กรรมกิเลส** พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายว่า ชื่อว่า กรรมกิเลส เพราะกรรมนั้นเป็นกิเลส เพราะสัมปยุตด้วยกิเลส จริงอยู่ คนมีกิเลสเท่านั้นย่อมฆ่าสัตว์ เพราะฉะนั้น ปาณาติบาตท่านจึงกล่าวว่าเป็นกรรมกิเลส แม้ในกรรมกิเลสมือทินนาทานเป็นต้น ก็มีนัยนี้แล (ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๒๐๖/๕๕.).

^{๑๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐, ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๖/๑๓๔ – ๑๓๕/๓๕.

^{๑๓๖} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๖๘/๓๑๗.

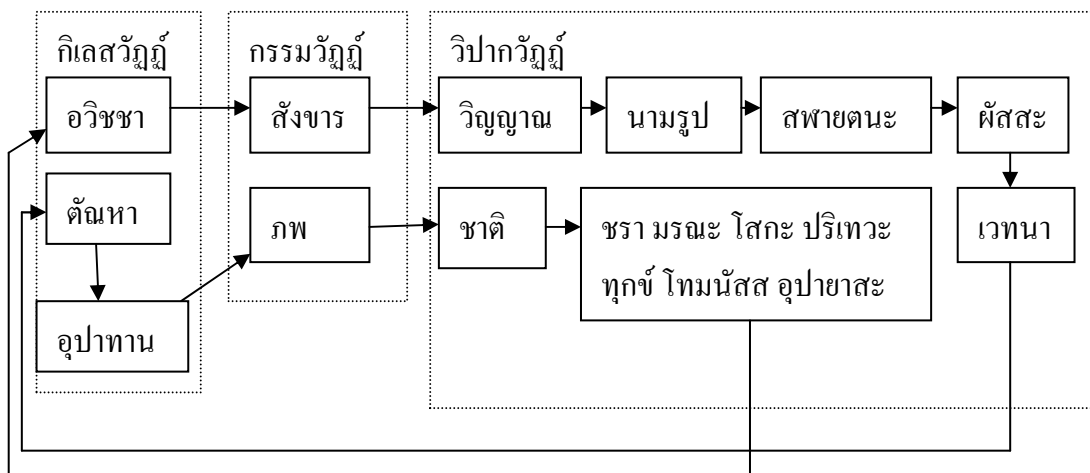
สังสารวัฏก็เป็นเรื่องเดียวกับปัจจุสมุปบาท กล่าวคือ องค์ประกอบของปัจจุสมุปบาททั้ง ๑๒ ประการ สามารถแยกได้ดังนี้ คือ^{๑๓๗}

หมวดที่ ๑ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เรียกว่าเป็นกิเลส (กิเลสวัฏฏ์ ในสังสารวัฏ)

หมวดที่ ๒ สังขาร ภพ เรียกว่าเป็นกรรม (กรรมวัฏฏ์ ในสังสารวัฏ)

หมวดที่ ๓ คือนอกจากนั้น มีวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ เป็นต้น เรียกว่าเป็นวิบาก (วิปากวัฏฏ์ ในสังสารวัฏ)

ปัจจุสมุปบาทกับกรรมมีส่วนสัมพันธ์ในเชิงเป็นเหตุเป็นผลกันและกัน กล่าวคือ กรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีกิเลสวัฏฏ์ ๓ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เป็นเหตุให้เกิดกรรมวัฏฏ์ อวิชชา คือกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดสังขารเมื่อไม่รู้จริงตามหลักอริยสัจ ๔ คือไม่รู้ถึงความทุกข์ ไม่รู้ถึงสาเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้ถึงความดับทุกข์ และไม่รู้ว่าหนทางดับทุกข์ จึงแสดงพฤติกรรมออกมาทางกาย ทางวาจา และทางใจ จึงเกิดปฏิสนธิวิญญาณต่อไป วนเวียนเป็นวัฏจักรของสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังแผนภูมิ



แผนภูมิที่ ๑ วงจรปัจจุสมุปบาท

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในปัจจุสมุปบาท จึงต้องอาศัยกันและกัน เกิดขึ้นมา พุทธทาสภิกขุ จึงได้ยกเอาพุทธภาษิตแสดงถึงการเกิดปัจจุสมุปบาทว่า

อิมสุมี สติ อิทํ โหติ

อิมสุสปปาธา อิทํ อุปชชติ

^{๑๓๗} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐักรรรม แกักรรรม, (กรุงเทพมหานคร : ส่องศยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๔๖.

อิมสุมี อสติ อิทัน โหติ

อิมสุส นิโรธา อิทํ นิรุชฌติ^{๑๓๘}

ท่านได้แปลความหมายว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้ จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป” ดังนั้นถ้าจะทำให้ สิ่งที่เกิดขึ้นในปฏิจสุมุขบาทอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นหรือดับไป จึงต้องค้นหาสาเหตุและและตัด สิ่งที่เป็นสาเหตุนั้นทิ้ง ไป และสิ่งที่จะเกิดขึ้นต่อ ๆ ไป ก็จะไม่เกิดขึ้น ก็เพราะไม่มีเหตุปัจจัยให้ เกิดขึ้น ในสังสารวัฏนั้น กรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีกิเลส กิเลสจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีวิบากกรรม ของกรรมเก่า และวิบากจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีกรรมเกิดขึ้น ถ้าเราตัดกิเลสได้ กรรมก็ไม่เกิด ถ้าหากว่า เราตัดกรรม คือไม่ให้เกิดกรรมได้ ก็จะไม่เกิดวิบาก และถ้าหากว่าเกิดมีวิบากกรรมแล้ว เรามีสติยับยั้ง ไม่ให้วิบากกรรมนั้นทำให้เกิดกิเลสได้ กิเลสก็จะไม่เกิด ดังนั้นเราสามารถตัดกรรมได้ก็ต่อเมื่อละ กิเลสได้ วงจรปฏิจสุมุขบาทก็จะถูกทำลายลงจนสูญสิ้นไป ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงความเกิด ดับของปฏิจสุมุขบาทดังที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น

ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ได้กล่าวถึงสังสารวัฏ ซึ่งเป็นระบบการเวียนว่ายตายเกิดอย่างหา จุดเริ่มต้นและสิ้นสุดไม่ได้ว่า

“สัตว์โลกเกิดในโลกนี้ ก็ตายในโลกนี้ ตายจากโลกนี้แล้วก็ไปเกิดในโลกอื่น เกิดใน โลกนั้นก็ตายในโลกนั้น ตายจากโลกนั้นแล้วก็เกิดในโลกอื่น การเวียนตายเวียนเกิดอย่างนี้แหละ เรียกว่าสังสาร อุปมาเหมือนอย่างว่าบุรุษคนหนึ่งกินมะม่วงสุก แล้วปลุกเมล็ดไว้ เมล็ดมะม่วงนั้น ก็ เกิดเป็นต้นมะม่วงใหญ่ขึ้น จนกระทั่งมีผลมะม่วง บุรุษนั้นก็กินมะม่วงสุกจากมะม่วงต้นนั้น แล้ว ปลุกเมล็ดมะม่วงไว้อีก เมล็ดมะม่วงนั้นก็เกิดเป็นต้นมะม่วงใหญ่โตขึ้นจนมีผล ต้นแก่ก็ตายไป ที่สุด เบื้องต้นแห่งต้นมะม่วงเหล่านั้น ย่อมไม่ปรากฏว่ามีมาแต่เมื่อไร ข้อนี้ฉันใด การเวียนตายเวียนเกิด ของสัตว์ทั้งหลาย ก็ไม่ปรากฏเบื้องต้นฉันนั้น”^{๑๓๙}

จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นครมดีหรือกรรมชั่ว กรรมเหล่านี้จะส่งผลให้ต้องเวียนว่าย ตายเกิดอยู่ในกามภพ รูปภพ และอรุภพ ยังเป็นกรรมที่ต้องเวียนว่ายไปในโลกหรือโลกิยะ^{๑๔๐} ไม่ ส่งผลให้เข้าถึงมรรคผลนิพพาน นอกเสียจากว่าจะตัดวงจรปฏิจสุมุขบาท หรือสังสารวัฏได้เท่านั้น ตรายใดที่มีกิเลส คืออวิชชา ตัณหา หรืออุปาทานอยู่ กิเลสเหล่านี้เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิด

^{๑๓๘} พุทธศาสนิกฯ, ปฏิจสุมุขบาทจากพระโอบุส, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๑), หน้า ๓.

^{๑๓๙} พระธรรมมหาวิราวุธ, มิลินทปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา, (กรุงเทพมหานคร : ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒๒ – ๑๒๓.

^{๑๔๐} พุทธศาสนิกฯ, อิทปปัจจยตา, หน้า ๓๘๕.

วงจรปฏิจสมุปบาทหรือสังสารวัฏในส่วนกรรมวัฏฏ์ กล่าวคืออวิชชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร ตัณหา และอุปาทานทำให้เกิดภพ และจะทำให้เกิดสังสารวัฏในส่วนวิปากวัฏฏ์ต่อไปอย่างไม่รู้จบ

๒.๒.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับอริยสัจ ๔

กรรมเป็นสิ่งที่สามารถเกิดขึ้นได้ตามเหตุปัจจัย เมื่อกรรมส่งผลทำให้เกิดวิบากที่ทำให้เกิดความทุกข์ และต้องเวียนว่ายตายเกิด พุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาเรื่องอริยสัจ ๔ ที่มีความสำคัญต่อการวนเวียนไปในสังสารวัฏ ที่ทำให้ต้องก่อกรรมและเสวยวิบากกรรมต่อไป โดยยกพุทธพจน์ ที่ตรัสไว้ในโกฏิกามวรรคว่า ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดในทุกข์อริยสัจ ไม่รู้แจ้งแทงตลอดในทุกขสมุททยอริยสัจ ไม่รู้แจ้งแทงตลอดในทุกขนิโรธอริยสัจ ไม่รู้แจ้งแทงตลอดในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ จึงต้องเที่ยวเร่ร่อนไปตามกาลยาวนานอย่างนี้ แต่เมื่อได้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ เหล่านี้แล้ว ถอนตัณหาซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และเกิดภพได้แล้ว ภพก็จะสิ้นไป ภพใหม่ก็จะไม่มีอีก^{๑๔๑}

ความสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึง ก็คือเวียนเกิดเวียนตายของสัตว์โลก ที่ต้องวนเวียนไปตามแรงกรรมของตนเอง เพื่อให้ทราบถึงความลำบากในการเกิดมาเป็นมนุษย์เพื่อหาทางปฏิบัติให้พ้นไปจากสังสารวัฏ และวิธีการสำคัญก็คือรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัจ ๔ ดังความที่ท่านยกมาจากพุทธพจน์ที่ทรงอุปมาไว้ว่า สัตว์ที่ได้เกิดกลับมาสู่หมู่มนุษย์นั้นมีน้อย เปรียบเสมือนความแตกต่างระหว่างฝุ่นดินหนึ่งเท่าที่พระพุทธรองค์ทรงซ้อนขึ้นด้วยปลายพระนขา (เล็บ) นี้กับมหาปฐพี แล้วตรัสถึงอริยสัจ ๔ ว่า สัตว์ทั้งหลายที่กลับมาเกิดในหมู่มนุษย์มีเพียงเล็กน้อย ส่วนสัตว์ที่กลับมาเกิดนอกจากมนุษย์มีจำนวนมากกว่า เพราะไม่ได้เห็นอริยสัจ ๔ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงควรทำความเพียรเพื่อทำความรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔^{๑๔๒}

อริยสัจ ๔ เป็นหมวดธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นถึงความเป็นเหตุปัจจัย เช่นเดียวกันกับปฏิจสมุปบาท ที่เกิดขึ้นและดับไปตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัย อริยสัจ ๔ ที่ทรงแสดงในมหาสติปัฏฐานสูตร ประกอบด้วย

๑) ทุกข์ (Suffering) คือ ความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงอธิบายขยายความถึงความทุกข์ในอริยสัจดังที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร ว่ามีดังนี้คือ^{๑๔๓} (๑) ความเกิด (๒) ความแก่ (๓) ความตาย (๔) ความเศร้าโศก (๕) ความคร่ำครวญ (๖) ความทุกข์ทางกาย (๗) ความทุกข์ทางใจ (๘) ความคับแค้น (๙) การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ (๑๐) การพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็น

^{๑๔๑} คุรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๐๕๑/๖๐๕ - ๖๐๖.

^{๑๔๒} คุรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๕/๑๑๓๑/๖๔๐.

^{๑๔๓} ดูเทียบใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๒๐ - ๑๓๒/๑๑๘ - ๑๒๑.

ที่รักเป็นทุกข์ (๑๑) การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ (๑๒) ว่าโดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ ประการเป็นทุกข์

๒) ทุกขสมุทัย หรือเรียกสั้น ๆ ว่า สมุทัย (Cause of Suffering) คือ สาเหตุแห่งความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ โดยตรัสในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ว่า “อิทฺโห ปน ภิกฺขเว ทุกฺขสมุทโย อริยสจฺจํ ยายํ คณฺหา โปโนพฺภวิกา นนฺทิราคสฺสคฺคา ตฺตฺร ตฺตฺราภินฺนุทฺติเน เสยฺยเถทํ กามคณฺหา ภวคณฺหา วิภวคณฺหา”^{๑๔๔} แปลความได้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกขสมุทย-อริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความเพติดเพลินและความกำหนด มีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”^{๑๔๕}

๓) ทุกขนิโรธ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงการดับทุกข์ว่า “อิทฺโห ปน ภิกฺขเว ทุกฺขนิโรธอริยสจฺจํ โย ตฺสฺสาเยว คณฺหาเย อเสตฺวิราคฺคํ โจ จาโค ปฏฺฐินิสฺสคฺคํ มุตฺติ อนาลโย”^{๑๔๖} แปลความได้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้เป็นทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ความดับตัณหาไม่เหลือด้วยวิราคะ ความสละ ความสละทิ้ง ความพ้นความไม่อาลัยในตัณหา”^{๑๔๗}

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งพอให้เข้าใจได้ง่าย ๆ ว่า มรรค หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยมรรคมีองค์ ๘^{๑๔๘} ซึ่งประกอบด้วย (๑) สัมมาทิฏฐิ (๒) สัมมาสังกัปปะ (๓) สัมมาวาจา (๔) สัมมากัมมันตะ (๕) สัมมาอาชีวะ (๖) สัมมาวายามะ (๗) สัมมาสติ (๘) สัมมาสมาธิ

เรื่องอริยสัจ ๔ จึงมีความสอดคล้องกัน ในฐานะที่เป็นเหตุเป็นผลกันเช่นเดียวกันกับหลักปฏิจจสมุปบาท กล่าวคือไม่มีสิ่งใดที่สามารถเกิดขึ้นได้เองโดยไม่มีเหตุปัจจัย เรื่องกรรมก็เช่นกัน คือ เกิดจากกิเลส คือตัณหา ซึ่งในหลักปฏิจจสมุปบาทแสดงถึงกิเลสที่ทำให้เกิดกรรมก็คือ อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ถ้าไม่มีอวิชชา สังขารในกรรมวัฏฏ์ก็ไม่สามารถเกิดได้ ถ้าไม่มีตัณหา อุปาทาน ภพชาติขรามณะ โสกะปริเทวทุกขโทมนัสสุขายาสก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ส่วนในหลักอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเราจะเห็นได้ว่าที่เราต้องเกิดมารับผลกรรมในภพชาติต่าง ๆ ก็เกิดจากกิเลส คือ ตัณหา ซึ่งทำให้สัตว์โลกต้องคืนชนทำกรรมกันต่อไป จึงต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย

^{๑๔๔} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔.

^{๑๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๑๔๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๔/๑๔.

^{๑๔๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

^{๑๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๒.

ประสบกับความทุกข์วนเวียนอย่างนี้อย่างไม่รู้จักจบสิ้นตราบเท่าที่ยังไม่รู้จริงในหลักอริยสัจ ๔ และปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในกัมมนิโรธสูตร ว่า ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับกรรม คืออริยมรรคมีองค์แปด มีสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (คำริชชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๔๕}

เรื่องกรรม กับอริยสัจ ๔ และปัจจุสมุปบาทมีความสัมพันธ์ในลักษณะเชิงเหตุผล และมีกิเลสเป็นสาเหตุของการเกิด กรรมในสังสารวัฏมีกิเลสเป็นสาเหตุให้เกิดกรรม ความทุกข์ในหลักอริยสัจ ๔ ก็มีกิเลส คือ ตัณหา (ความอยาก) เป็นเหตุเกิดทุกข์ ซึ่งก็จัดอยู่ในส่วนของวิบากกรรมในสังสารวัฏ และจะวนเวียนเป็นวัฏจักร จนกว่าเราจะได้เข้าใจหลักปัจจุสมุปบาททางสายดับ และปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด

๒.๓ กรรมกับการให้ผลของกรรม

๒.๓.๑ เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม

ตามหลักสังสารวัฏที่ได้อธิบายไปแล้วว่ากิเลสเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม และกรรมจะให้ผลทำให้สัตว์โลกผู้ก่อกรรมนั้น ๆ ต้องพบกับวิบากกรรมของตนเอง ในอภิสถมุตสูตร^{๔๖} พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงกิเลสที่เป็นเหตุทำให้เกิดกรรมขึ้น และทรงแสดงถึงกุศลมูล ๓ ประการ ดังที่แสดงในตารางที่ ๔

ตารางที่ ๓ ตารางแสดงเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรมในอภิสถมุตสูตร

ฝ่ายกุศลมูล	ฝ่ายอกุศลมูล
อโลภะ (ความไม่ยอกได้)	โลภะ (ความยอกได้)
อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย)	โทสะ (ความคิดประทุษร้าย)
อโมหะ (ความไม่หลง)	โมหะ (ความหลง)

ถ้าพิจารณาตามหลักปัจจุสมุปบาทให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า กิเลสเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับตนเองก็ต่อเมื่อตนเองไปไปประสบกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้า เช่นอายตนะภายในกระทบอายตนะภายนอก ตัวอย่างเช่น สพายตนะ (อายตนะ ๖) อย่างหนึ่งคือตาไปเห็นสิ่งของมีค่า เกิดจักขุผัสสะขึ้น

^{๔๕} คุรายละเอียคิน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๓๕ - ๑๘๐.

^{๔๖} อภ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๒๓๕ - ๒๓๕.

และเกิดเวทนา จึงเกิดอกุศลมูล คือ โภคะซึ่งจะตรงกับตัณหา ๓ ประการตัวหนึ่ง คือ ภวตัณหา แล้ว จึงทำการแสวงหาวิธีการที่จะได้มา อุปาทานจึงเกิด ทำให้เกิดกรรมในสังสารวัฏ คือ ภพ ขึ้น เมื่อภพ เกิด ชาติ (การเกิด) จึงมี และจะมีชรามรณะ และความทุกข์ทั้งปวงเกิดขึ้น

แต่กรรมจะเกิดขึ้นอย่างไรนั้น ยังต้องมีเหตุปัจจัยอย่างอื่นเข้ามาประกอบอีก ดังคำกล่าวของพระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ) กล่าวถึงเหตุปัจจัยที่เป็นแรงเสริมหรือห้ามกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมเอาไว้ว่ามีเหตุปัจจัยตามที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก ดังต่อไปนี้

๑) สมบัติ ๔ และวิบัติ ๔^{๕๑}

ก. สมบัติ ๔ ประการ

(๑) คติสมบัติ ได้แก่ คติที่สมบูรณ์ คือ เทวโลก และมนุษย์โลก

(๒) อุปธิสมบัติ ได้แก่ ความสำเร็จด้วยดีในอรรถภาพ

(๓) กาลสมบัติ ได้แก่ กาลอันเจริญของพระราชาสู่ทรงธรรม และชนผู้มีใจดี

(๔) ปโยคสมบัติ ได้แก่ การประกอบโดยชอบ

ข. วิบัติ ๔ ประการ

(๑) คติวิบัติ ได้แก่ คติชั่ว คือ อบายภูมิ ๔

(๒) อุปธิวิบัติ ได้แก่ ความมีอรรถภาพเลว

(๓) กาลวิบัติ ได้แก่ กาลที่มีพระราชาชั่วและบุคคลผู้มีใจทราม

(๔) ปโยควิบัติ ได้แก่ การประกอบในทางที่ผิด

ด้วยอำนาจของสมบัติ ๔ ประการ และวิบัติ ๔ ประการดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการให้ผลของกรรม ซึ่งส่งผลได้ทั้งในทางที่ดีและทางไม่ดี คือสามารถทำให้กรรมนั้นส่งผลเร็วขึ้นหรือยับยั้งกรรมนั้นก็ได้ ตามที่พระอรธกถาจารย์ได้กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกอรธกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาตว่า^{๕๒}

(๑) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง ห้ามคติสมบัติ ยังไม่ให้ผล

(๒) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง ห้ามอุปธิสมบัติ ยังไม่ให้ผล

(๓) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง ห้ามกาลสมบัติ ยังไม่ให้ผล

(๔) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง ห้ามปโยคสมบัติ ยังไม่ให้ผล

(๕) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง อาศัยคติวิบัติจึงให้ผล

(๖) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง อาศัยอุปธิวิบัติจึงให้ผล

^{๕๑} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๓๘/๘๔๘/๓๐๘ - ๓๐๙.

^{๕๒} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๓๔/๔๓๓/๑๓๓.

- (๗) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง อาศัยกาลวิบัติจึงให้ผล
 (๘) กรรมสมาทานชั่วบางอย่าง อาศัยปโยควิบัติจึงให้ผล
 (๙) กรรมสมาทานดีบางอย่าง ห้ามคติวิบัติ ยังไม่ให้ผล
 (๑๐) กรรมสมาทานดีบางอย่าง ห้ามอุปธิวิบัติ ยังไม่ให้ผล
 (๑๑) กรรมสมาทานดีบางอย่าง ห้ามกาลวิบัติ ยังไม่ให้ผล
 (๑๒) กรรมสมาทานดีบางอย่าง ห้ามปโยควิบัติ ยังไม่ให้ผล
 (๑๓) กรรมสมาทานดีบางอย่าง อาศัยคติสมบัติจึงให้ผล
 (๑๔) กรรมสมาทานดีบางอย่าง อาศัยอุปธิสมบัติจึงให้ผล
 (๑๕) กรรมสมาทานดีบางอย่าง อาศัยกาลสมบัติจึงให้ผล
 (๑๖) กรรมสมาทานดีบางอย่าง อาศัยปโยคสมบัติจึงให้ผล
- ๒) นิยาม ๕ ประการ

(๑) กรรมนิยาม พระอรรถกถาจารย์ได้ให้ความหมายคำนี้ว่า “การให้ผลแห่งกุศลที่นำปรารภ การให้ผลแห่งอกุศลที่ไม่นำปรารภ”^{๑๕๓} พระอรรถกถาจารย์ได้ยกตัวอย่างสมมติว่าหญิงคนหนึ่งทะเลาะกับสามีประสพจะผูกคอตาย จึงสอดคอเข้าไปในบ่วงเชือก บุรุษคนหนึ่งลับมืออยู่เห็นหญิงนั้นประสพจะตัดเชือก จึงวิ่งไปปลดบ่วงหญิงนั้นว่าน้องอย่ากลัว น้องอย่ากลัว เชือกกลายเป็นอสรพิษรัดคอหญิงอยู่ บุรุษนั้นกลัวรีบหนีไป หญิงนั้นตาย ณ ที่นั่นเอง ดังนั้นท่านจึงให้เหตุผลว่ากรรมนิยามนี้เป็นผลของการทำกรรมนั่นเอง

อัมพร หุตะสิทธิ์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องกรรมนิยามว่า เป็นการกล่าวถึงความแน่นอนในการให้ผลของกรรมโดยอัตโนมัติ จึงเรียกว่าเป็นกฎธรรมชาติ หรือเราอาจเรียกว่ากฎแห่งกรรม ซึ่งแตกต่างจากกฎเกณฑ์ที่คนในสังคมสร้างขึ้น^{๑๕๔} ดังนั้น กรรมนิยามจึงขึ้นอยู่กับผลกรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้นเอง แล้วกรรมนั้นจะเสริมหรือลดทอนกรรมอื่น ๆ ตามคุณสมบัติของกรรมนั้น ๆ

(๒) อุดุนิยาม พระอรรถกถาจารย์ยกตัวอย่างอธิบายว่า “ในชนบทนั้น ๆ ในกาลนั้น ๆ การเก็บดอกไม้และผลไม้เป็นต้นต้น โดยตัดครั้งเดียวเท่านั้น ลมพัด ลมไม่พัด แดดกล้า แดดอ่อน ฝนตก ฝนไม่ตก ดอกบัวกลางวันแย้ม กลางคืนหุบ อย่างนี้เป็นต้น เป็นอุดุนิยาม”^{๑๕๕} อุดุนิยามจึงเป็นเรื่องผลกระทบที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติ ซึ่งอาจเกิดจากธรรมชาติเอง หรือจากการกระทำของมนุษย์ก็ได้ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวไว้ว่า

^{๑๕๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖/๑๐๐.

^{๑๕๔} อัมพร หุตะสิทธิ์, “กรรม ๑๒ และการให้ผล”, หน้า ๑๖.

^{๑๕๕} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖/๑๐๑.

“อุตุ คือเรื่องอุณภูมิ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ พุดอย่างชาวบ้านก็เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็เหงื่อออก อากาศเย็นลง เย็นมาก ๆ เข้า น้ำก็กลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้นน้ำก็กลายเป็นไอ นี้เรียกว่าอุตุนิยาม”^{๕๖}

(๓) พืชนิยาม พระอรรถกถาจารย์ยกตัวอย่างว่า “ผลข้าวสาลีย่อมเป็นผลจากพืชข้าวสาลีอย่างเดียว รสหวานย่อมเป็นผลจากน้ำหวาน รสขมย่อมเป็นผลจากพืชขม นี้เป็นพืชนิยาม”^{๕๗} พืชนิยามจึงเป็นกฎเกี่ยวกับการดำรงเผ่าพันธุ์ พืชนิยามจึงมีอิทธิพลต่อการให้ผลกรรมเช่นเดียวกัน

(๔) จิตตนิยาม พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า “ธรรมคือจิตและเจตสิกดวงก่อน ๆ เป็นปัจจัย โดยอุปนิสัยปัจจัยแห่งธรรมคือจิตและเจตสิกดวงหลัง ๆ เพราะฉะนั้น การเกิดขึ้นแห่งสัมปฏิจันนะเป็นต้นในลำดับแห่งจกขุวิญญาณเป็นต้น นี้ เป็นจิตตนิยาม”^{๕๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายว่า “กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่อจิตอย่างนี้เกิดขึ้นจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้น จะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้ อันไหนร่วมไม่ได้ เมื่อจิตจะขึ้นสู่วิถีออกรับอารมณ์ มันจะดำเนินไปอย่างไร ก่อนออกจากภวังค์ ก็มีภวังคจลนะ (ภวังค์ไหว) แล้วจึงภวังคุปัจเฉท (ตัดภวังค์) จากนั้นมีอะไรต่อไปอีกจนถึงชวันจิต แล้วกลับตกภวังค์อย่างเดิมอีก อย่างนี้เรียนกว่ากฎแห่งการทำงานของจิต คือ จิตตนิยาม”^{๕๙}

(๕) ธรรมนิยาม พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า “ความเป็นไปแห่งความหวั่นไหวในหมื่นโลกธาตุ ในการเสด็จลงสู่พระครรภ์พระมารดาแห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย นี้ชื่อธรรมนิยาม”^{๖๐} ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์อธิบายคำว่าธรรมนิยามครอบคลุมถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นเหตุและปัจจัยกัน โดยกล่าวว่า “ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรม คือ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย คือความเป็นไปตามธรรมคาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนเกิดมาแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป เป็นต้น”^{๖๑}

เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ตามเหตุปัจจัย ดังนั้น ในบางที่เราทำกรรมดีก็จริงอยู่ แต่ถ้าอยู่ในสภาพแวดล้อมที่กรรมดีนั้นสามารถส่งผลได้ พระพรหม

^{๕๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐักรรรม แกักรรรม, หน้า ๔๘.

^{๕๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖/๑๐๑.

^{๕๘} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖/๑๐๑.

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐักรรรม แกักรรรม, หน้า ๔๘.

^{๖๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๕๖/๑๐๑.

^{๖๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐักรรรม แกักรรรม, หน้า ๔๘.

คุณากรจึงให้พิจารณาเรื่องสมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ไปด้วยในขณะที่ทำกรรมดี^{๑๖๒} เพื่อไม่ให้เกิดมิจฉาทิฏฐิว่า “ทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีถมไป” และเพื่อไม่ทำให้ตนเองตกอยู่ในอบายภูมิต่อไป

๒.๓.๒ ประเภทของบุคคลและสิ่งมีชีวิตที่จะรับผลของกรรม

๒.๓.๒.๑ บุคคลที่จะได้รับผลของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในสังคีตสูตร ได้แบ่งบุคคลที่จะต้องรับกรรมตามที่ตนได้กระทำไว้ ซึ่งมีดังนี้ คือ^{๑๖๓}

- ๑) ตโม ตมปรายโน ผู้มีคมา และมีคไป
- ๒) ตโม โชติปรายโน ผู้มีคมา แต่สว่างไป
- ๓) โชติ ตมปรายโน ผู้สว่างมา แต่มีคไป
- ๔) โชติ โชติปรายโน ผู้สว่างมา และสว่างไป

ในหลักกรรมที่ได้ศึกษามา ณ เบื้องต้นนี้จะเห็นได้ว่าการที่สัตว์โลกต้องเสวยกรรมในปัจจุบันนี้ ต้องเคยได้ทำสาเหตุให้เกิดกรรม หากว่าได้ทำกรรมดีเอาไว้ในชาติก่อน ก็จะทำให้เกิดมามีฐานะดี มีผู้คอยช่วยเหลือ เป็นต้น ในชาติปัจจุบัน จึงเปรียบเสมือนผู้ที่สว่างมา แต่ถ้าเคยทำกรรมชั่วในชาติก่อน เกิดมาในชาติปัจจุบันอย่างอัศจรรย์ขจัดสน เสวยความทุกข์ แทบจะไม่มีโอกาสได้ทำความดี จึงเปรียบเสมือนผู้ที่มีคมา ก็ต้องเสวยกรรมชั่วที่ตนเองได้ก่อเอาไว้

ในขณะที่มีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ก็สามารถที่จะทำกรรมดีหรือกรรมชั่วยุก็ได้ หากว่าปัจจุบันเราทำกรรมดีเอาไว้มาก ๆ ก็จะทำให้ต่อไปในภพภคหน้าจะพบกับสิ่งดี ๆ จึงเปรียบเสมือนผู้ที่สว่างไป แต่หากว่าในปัจจุบันเราทำกรรมชั่วเอาไว้ ก็จะทำให้ในภพภคหน้าต้องประสบกับสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ จึงเปรียบเสมือนผู้ที่มีคไป ดังนั้น กรรมดีหรือกรรมชั่วยุก็สามารถทำให้ได้รับผลกรรม ถ้าเป็นกรรมดี ก็จะได้รับผลดี ถ้าเป็นกรรมชั่ว ก็จะได้รับผลชั่ว

ในสังคีตสูตร ได้แบ่งบุคคลที่จะต้องเป็นไปตามกรรมที่ตนได้กระทำไว้ คือ^{๑๖๔}

- ๑) เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
- ๒) เป็นผู้ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน
- ๓) เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำให้ผู้อื่นให้เดือดร้อน

^{๑๖๒} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *เชื้อกรรม ฐักรรรม แกักรรรม*, หน้า ๗๓ – ๗๗.

^{๑๖๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๕๗.

^{๑๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๕๘.

๔) เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว ด้บริวณ เย็นใจ เสวยสุขมีตนอันประเสริฐอยู่ในปัจจุบันเทียว

ในสังคิทธิหมวด ๔ ยังได้กล่าวถึงบุคคล ๔ ประเภทอีกนัยหนึ่งที่มีการปฏิบัติที่แตกต่างกัน ๔ บุคคล คือ^{๑๖๕}

- ๑) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น
- ๒) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง
- ๓) เป็นผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง และไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น
- ๔) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง และปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น

๒.๓.๒.๒ ประเภทของบุคคลที่รับผลกระทบตามแนวความคิดของนักวิชาการศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้แบ่งประเภทของบุคคลที่จะได้รับผลกระทบเอาไว้ โดยกล่าวว่าหลักกรรมแยกได้เป็น ๒ ระดับ ได้แก่^{๑๖๖}

๑) กรรมระดับปัจเจกบุคคล ตามนัยพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “กมฺมํ สตุเต วิภชตี ยทิตฺถินํ ปุณฺณิตตาย”^{๑๖๗} เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์ไปต่าง ๆ คือ ให้ทรมานและประณิต กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือเมื่อสัตว์โลกไปทำกรรมอะไรก็ตาม กรรมนั้นจะส่งผลทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่ตัวผู้กระทำการเอง

๒) กรรมในระดับสังคม ตามนัยพุทธพจน์ที่ตรัสว่า “กมฺมุนา วตุตตี โลโก กมฺมุนา วตุตตี ปชา” แปลความว่า โลก คือสังคมมนุษย์ เป็นไปตามกรรม หมู่สัตว์เป็นไปตามกรรม กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ สังคมโดยรวม เช่นคนรอบข้าง คนที่เกี่ยวข้อง สังคม รวมไปถึงโลกทั้งมวล ย่อมได้รับผลกระทบที่ตนเองได้กระทำเอาไว้ด้วย

วคิน อินทสระ ได้จำแนกประเภทบุคคลที่จะได้รับผลกระทบจากการสร้างกรรมเอาไว้เป็น ๕ ประเภท คือ^{๑๖๘}

๑) ตนเอง คือได้รับผลกระทบเฉพาะตนเอง เช่นตนเองไปทำร้ายชกต่อยเพื่อนบ้าน จึงถูกต่อยสวนกลับมา เป็นต้น

^{๑๖๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๔/๒๕๘.

^{๑๖๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *เชิงกรรม ฐกกรรม แกกกรรม*, หน้า ๑๐๗ – ๑๐๘.

^{๑๖๗} ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๕๗/๒๖๘.

^{๑๖๘} ดูรายละเอียดใน วคิน อินทสระ, *หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด*, (กรุงเทพมหานคร: เรือนธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔ – ๓๕.

๒) ครอบครัว คือผลกระทบนั้นส่งผลถึงครอบครัวของตนเองด้วย เช่น พ่อแม่ไปขโมยของในห้างสรรพสินค้า จนถูกตำรวจจับ ทำให้ลูกต้องอยู่อย่างอดอยาก เป็นต้น

๓) หมู่คณะหรือสังคม คือผลกระทบนั้นส่งผลถึงบุคคลอื่นในสังคมของตนเองด้วย เช่น นักเรียนรวมพวกคิดกัน นอกจากตนเองเดือดร้อนแล้ว ทำให้คนอื่นในสังคมเดือดร้อนด้วย

๔) ประเทศชาติ คือผลกระทบนั้นส่งผลถึงประเทศชาติของตนเองด้วย เช่น การรับใช้ชาติด้วยการเป็นทหารออกรบป้องกันอธิปไตย ทำให้ประเทศชาติได้รับผลก็คือรอดพ้นจากการรุกรานของประเทศอื่น เป็นต้น

๕) โลก คือผลกระทบนั้นส่งผลต่อสังคมโลกทั้งมวลด้วย เช่น การทำลายสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ทำให้โลกต้องประสบกับภัยพิบัติจากธรรมชาติ เป็นต้น

ไม่ว่าตนเองจะทำกรรมใดก็ตาม สิ่งที่ควรคำนึงถึงอย่างหนึ่งก็คือการให้ผลของกรรม ซึ่งจะนำไปตามเหตุและปัจจัยส่งผลกระทบต่อตนเอง และบุคคล สัตว์ สิ่งของรอบข้างด้วยเสมอ เราทำสิ่งที่ดี สิ่งเหล่านั้นก็จะเป็เหตุทำให้อีกหลายสิ่งเกิดขึ้นแล้วส่งผลกลับมายังตัวเราแน่นอนอย่างที่สุด

๒.๓.๓ การให้ผลของกรรมในระดับต่าง ๆ

กรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้น มีอิทธิพลต่อสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่แวดล้อมกับตัวผู้ทำกรรมเอง อิทธิพลของกรรมมีอยู่ด้วยกัน ๔ ระดับ คือ^{๑๖๕}

๑) ระดับภายในจิต เมื่อทำกรรมชนิดใดก็ตาม โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นการกระทำทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ กรรมนั้นก็จะส่งผลกระทบต่อจิตของผู้กระทำ ทั้งนี้แล้วแต่ว่ากรรมที่ทำนั้นเป็นกุศลกรรม (กรรมดี) หรืออกุศลกรรม (กรรมชั่ว) เช่น บริจาคสิ่งของด้วยความเต็มใจให้ ก็จะทำให้เกิดกุศลจิต ทำให้มีความสุข แต่หากทำอกุศลกรรม เช่น ไปดักทำร้ายศัตรู ก็จะทำให้เกิดความหวาดระแวงภายในจิตใจของผู้กระทำแล้วว่าเขาจะตอบโต้หรือแก้แค้น แล้วจะเป็นเหตุปัจจัยก่อกิเลสและกรรมต่อ ๆ ไป

๒) ระดับบุคลิกภาพ ขึ้นอยู่กับกรรมว่าจะเป็กรรมดีหรือกรรมชั่ว โดยไม่จำกัดว่าจะเป็นการกระทำทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ และไม่จำกัดช่วงเวลาของการให้ผลของกรรม ดังมีตัวอย่างที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทก็มีหลายกรณีที่สามารถนำไปเป็นกรณีศึกษา เช่น เกิดมาหน้าตาอัปลักษณ์ เกิดมาผิวพรรณดี เป็นคนพิการ เป็นต้น หรือแม้แต่มีนิสัยและความประพฤติที่แสดงออกมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพไปตามกรรมที่ได้ก่อไว้ เช่นการฟังธรรมของ

^{๑๖๕} สุราษฎร์เชียนใน ศิลปาโล, กรรมลิจิต ฉบับคู่มือเดือนสติ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๒ – ๓๔.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สามารถทำให้ตนเองละความตระหนี่ได้^{๑๑๐} แม้ตนเองจะมีฝ้านุ่งห่มเพียงผืนเดียวก็สละได้

๓) ระดับวิถีชีวิต กรรมจะชักนำให้ตนเองมีวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ในอรรถกถาธรรมบทมีกรณีศึกษาอยู่หลายกรณี เช่นทำให้มีฐานะร่ำรวยหรือยากจน มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีการสรรเสริญ มีการถูกนิทา เหล่านี้ล้วนเกิดจากกรรมที่ตนเองได้ก่อไว้ทั้งสิ้น ในปัจจุบันจะเห็นวิบากกรรมของคนในสังคมที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ซึ่งเกิดจากกรรมดีหรือกรรมชั่ว เช่น เป็นคนขี้เกียจ ทำให้ยากจน เป็นคนขยัน ทำให้ร่ำรวย เป็นผู้มีน้ำใจต่อคนรอบข้าง จึงมีเพื่อนมาก อย่างนี้เป็นต้น เมื่อได้รับผลของกรรมของตนเองแล้ว จะทำให้เกิดการดำเนินวิถีชีวิตตามกรรมที่ก่อไว้ เช่น เป็นคนจนเพราะทำกรรมไม่ดีแล้ว ต้องอยู่อย่างอดอยาก เป็นนักโทษต้องถูกจำคุก เพราะไปทำความผิดและถูกจับได้ เป็นต้น

๔) ระดับสังคม กรรมที่ตนเองก่อไว้จะส่งผลต่อความเป็นไปของสังคมด้วย เช่นอยู่ในสถานการณ์ไม่ดี เช่นคนในสังคมทะเลาะกัน แล้วก่อกรรมดีเช่นเป็นคนกลางเจรจาจับข้อพิพาท เพื่อให้เกิดความสามัคคีกัน ตนเองก็จะได้ผลของการกระทำกรรมดีพร้อมกับสังคมที่ตนเองอยู่ด้วย ในอรรถกถาธรรมบทที่แสดงผลของกรรมที่มีต่อสังคม ดังเช่นเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทะเลาะวิวาทกันจนทำให้พระพุทธเจ้าทรงห้าม และทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนและแสดงการตอบโต้ด้วยการเลิกถวายอาหาร^{๑๑๑} เป็นต้น

๒.๔ พุทธวิธีในการสอนเรื่องกรรม

ลักษณะการสอนของพระพุทธเจ้านั้น ทรงมีวิธีการสอนแบบต่าง ๆ ที่สามารถทำให้ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่หลักธรรมต่าง ๆ รวมถึงเรื่องกรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ด้วย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ใ้คำอธิบายวิธีการต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเอาไว้ดังนี้ คือ^{๑๑๒}

๑) แบบสากัจฉา หรือสนทนา จะทรงใช้มาก เพราะเรื่องกรรมนี้เป็นเรื่องที่มีคนพูดคุยกถกเถียงกันมากในสมัยนั้น ดังจะเห็นได้จากเจ้าลัทธิต่าง ๆ เช่น การตรัสโต้ตอบกับอุบาลีคหบดี ซึ่งในขณะนั้นเป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร และมีความเห็นผิดในเรื่องกรรม^{๑๑๓} กับอีกกรณีหนึ่งที่

^{๑๑๐} ุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔ - ๘.

^{๑๑๑} ุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๘ - ๕๑.

^{๑๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (กรุงเทพมหานคร : ชรรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓ - ๕๑.

^{๑๑๓} ุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖ - ๓๓/๕๓ - ๓๕.

ปรากฏในกุกกุรวตติกสูตร^{๑๗๔} ซึ่งเป็นการตรัสสนทนากับผู้ที่มีความเห็นผิดในเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

๒) แบบบรรยาย ตามที่ได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกนั้น ปรากฏว่าทรงใช้วิธีนี้โดยตรงน้อยมาก เช่นในกัมมนิโรธสูตร^{๑๗๕} ทรงแสดงเรื่องกรรมเก่าและกรรมใหม่และการปฏิบัติเพื่อให้ถึงการดับกรรมแบบบรรยายให้พระภิกษุฟัง สำหรับวิธีนี้ พระพุทธเจ้ามักจะไม่ค่อยใช้วิธีสอนแบบบรรยายโดยตรง แต่จะทรงสอนเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นกับบุคคล สัตว์ และสิ่งของต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในธรรมบทอรรถกถาแปลหลายกรณีด้วยกัน ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

๓) แบบตอบปัญหา จะสังเกตได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีถามย้อนกลับ แล้วจึงทรงแสดงด้วยการแยกแยะตอบ ดังตัวอย่างในจุฬกัมมวิภังคสูตร ที่ทรงแสดงกับสุกมาณพโตเทยบุตร สุกมาณพุลลตาม แล้วทรงตอบแบบแยกแยะตอบโดยไม่มีการย้อนถามกลับ ทรงแสดงผลของกรรมออกเป็น ๒ นัย คือผลที่จะเกิดในปัจจุบัน และผลที่จะเกิดในภพภาคหน้า ส่วนในอุปาสิทวาสูตร ทรงใช้วิธีสนทนาธรรมถามตอบปัญหาแบบโต้กันไปมากับนิครนถ์ชื่อว่าตปัสสี และอุบาลีหบดี จนทั้งสองยอมรับเหตุผลของพระพุทธเจ้า และในกุกกุรวตติกสูตรก็ทรงใช้วิธีนี้เช่นกัน

๒.๕ บทสรุปวิเคราะห์

ในการศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก สามารถสรุปได้เป็นประเด็นดังนี้ คือ

๒.๕.๑ ความหมายของคำว่ากรรม

คำว่ากรรม มาจากคำภาษาบาลีว่า "กมฺม" ซึ่งตรงกับคำภาษาสันสกฤตว่า "กรรม" แปลตามรูปศัพท์ได้ว่า "การกระทำ" การกระทำที่จัดว่าเป็นกรรมอย่างแน่นอนตามหลักพระพุทธศาสนา คือต้องประกอบด้วยเจตนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า "เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ" แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม" แต่ก็ยังมีนักวิชาการบางท่านยังแสดงความเห็นว่าการกระทำที่ปราศจากเจตนาที่เป็นกรรมเช่นเดียวกัน โดยจัดเป็น "กัตตดากรรม" หรือที่เรียกว่า "กรรมสักว่าทำ"

๒.๕.๒ ลักษณะของกรรม

กรรม เป็นสิ่งที่บุคคลได้ทำลงไปแล้ว สามารถส่งผลต่อตนเองและสังคมอย่างแน่นอน ซึ่งจะเป็นภาระแก่ตัวผู้รับกรรม โดยกรรมจะส่งผลตามอำนาจของกรรม ทำให้วิถีชีวิตของตนเองเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ กรรมบางอย่างยังส่งผลต่อสังคม และสภาพแวดล้อม

^{๑๗๔} คุรยลละเอียดยใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘ – ๘๒/๓๕ – ๘๓.

^{๑๗๕} คุรยลละเอียดยใน ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๕ – ๑๘๐.

๒.๕.๓ ประเภทของกรรม

๑) ประเภทของกรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีการแบ่งประเภทของกรรม ออกเป็นดังนี้ คือ

(๑) แบ่งตามเวลาที่เกิด แบ่งได้ ๒ ประเภท คือ (๑) กรรมเก่า และ (๒) กรรมใหม่

(๒) แบ่งตามลักษณะของหนทางที่ทำให้เกิดกรรม แบ่งได้ ๓ ประเภท คือ กายกรรม (การกระทำทางกาย) วจีกรรม (การกระทำทางวาจา หรือคำพูด) และ มโนกรรม (การกระทำทางใจ)

(๓) แบ่งตามลักษณะของกรรม แบ่งเป็น ๔ ประเภท คือ (๑) กรรมดำ (๒) กรรมขาว (๓) กรรมทั้งดำและขาว (๔) กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว

(๔) แบ่งออกตามลักษณะแนวทางการประพฤติที่แสดงออก แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ (๑) กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และ (๒) อกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

(๕) แบ่งตามคุณภาพของกรรม แบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ กุศลกรรม (กรรมที่เป็นกุศล) และอกุศลกรรม (กรรมที่เป็นอกุศล)

๒) ประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา มีอยู่หมวดเดียว คือ กรรม ๑๒ แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ประเภทที่ ๑ กรรมที่ว่าโดยหน้าที่ มี ๔ คือ (๑) ชนกกรรม (กรรมเป็นเหตุให้เกิด) (๒) อุปถัมภกกรรม (กรรมที่ช่วยอุปถัมภ์กรรมอื่น) (๓) อุปปีฬกกรรม (กรรมที่เบียดเบียนกรรมอื่น) และ (๔) อุปฆาตกรรม (กรรมที่ทำหน้าที่ทำลายกรรมอื่น) ประเภทที่ ๒ กรรมที่ว่าโดยลำดับการให้ผล มี ๔ คือ (๑) คุรุกรรม (กรรมหนัก) (๒) อาสันนกรรม (กรรมที่ทำในขณะที่ใกล้จะตาย) (๓) อาจิณณกรรม (กรรมที่ทำไว้บ่อย ๆ) และ (๔) กตัตตกรรม (กรรมสักว่าทำ) และประเภทที่ ๓ กรรมที่ว่าโดยเวลาให้ผล มี ๔ คือ (๑) ทิฏฐุชรรณเวทนียกรรม (กรรมที่ส่งผลในชาตินี้) (๒) อุปปีชชเวทนียกรรม (กรรมที่ส่งผลในชาติหน้า) (๓) อปราปรียเวทนียกรรม (กรรมที่ส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป) และ (๔) อโหสิกรรม (กรรมที่เลิกให้ผล)

๒.๕.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับปฏิจสุมุปาทและอริยสัจ ๔

๑) กรรมมีส่วนสัมพันธ์กับสังสารวัฏและปฏิจสุมุปาท โดยกรรม เป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ หรือปฏิจสุมุปาทซึ่งประกอบด้วย ๓ ส่วนคือ (๑) กิเลสวัฏฏ์ (๒) กรรมวัฏฏ์ และ (๓) วิปากวัฏฏ์ ทั้งสามส่วนนี้จะเป็นเหตุปัจจัยยังกันและกันให้เกิดขึ้น และวนเวียนเช่นนี้ไม่มีที่สิ้นสุด โดยกิเลสวัฏฏ์เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกรรมวัฏฏ์ กรรมวัฏฏ์เป็นเหตุให้เกิดวิปากวัฏฏ์ วิปากวัฏฏ์เป็นเหตุให้เกิดกิเลสวัฏฏ์

๒) กรรมมีความสัมพันธ์กับหลักอริยสัจ ๔ ในลักษณะที่เป็นเหตุปัจจัยให้ผู้รับกรรม ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะสงสารอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทำให้ผู้รับกรรมต้องเสวยทุกข์ซึ่ง

เป็นส่วนของวิปាកวิภูฏ์โดยไม่รู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัจ ๔ คือ (๑) ไม่รู้สภาพความทุกข์ที่แท้จริงในปัจจุบัน (๒) ไม่รู้สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ (๓) ไม่รู้เป้าหมายของการดับทุกข์ และ (๔) ไม่รู้ทางดับทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อไม่รู้สาเหตุให้เกิดทุกข์ ก็ไม่สามารถดับทุกข์ได้ และต้องเวียนเกิดเวียนตายอย่างนี้เรื่อยๆไม่รู้จักจบสิ้น แต่เมื่อรู้ว่าค้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ และสามารถละค้นหาได้ ด้วยการกระทำพระนิพพานให้แจ้งด้วยการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดแล้ว ก็จะไม่มีการเกิดทุกข์อีกต่อไป และค้นหานั้นก็ไม่สามารถเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดอุปาทาน จนถึงเหตุให้เกิดทุกข์ตามหลักปฏิจสมุปบาท เป็นเหตุให้วงจรปฏิจสมุปบาทขาดลง ทำให้กรรมใหม่ไม่สามารถเกิดได้ และจะเข้าสู่นิพพานต่อไป

๒.๕.๕ การให้ผลของกรรม

การให้ผลของกรรมจะขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยแวดล้อมด้วย ในที่นี้มี สมบัติ ๔ ประการ คือ (๑) คติสมบัติ (๒) อุปธิสมบัติ (๓) กาลสมบัติ (๔) ปโยคสมบัติ วิบัติ ๔ ประการ คือ (๑) คติวิบัติ (๒) อุปธิวิบัติ (๓) กาลวิบัติ (๔) ปโยควิบัติ และนิยาม ๕ ประการ คือ (๑) กรรมนิยาม (๒) อุตุนิยาม (๓) พีชนิยาม (๔) จิตตนิยาม (๕) ชัมมนิยาม

กรรมจะให้ผลกับบุคคลดังต่อไปนี้ คือ (๑) ต่อตนเอง (ปัจเจกบุคคล) และ (๒) ต่อสังคม เช่น ครอบครัว หมู่คณะ ประเทศชาติ นอกจากนี้ กรรมยังมีอิทธิพล ๔ ระดับ คือ (๑) ระดับภายในจิต (๒) ระดับบุคลิกภาพ (๓) ระดับวิถีชีวิต และ (๔) ระดับสังคม

๒.๕.๖ พุทธวิธีในการสอนเรื่องกรรม

พระพุทธเจ้าทรงมีหลักการสอนและวิธีการสอนธรรม รวมถึงเรื่องกรรมดังนี้คือ

วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการแสดงธรรม พระพรหมคุณาภรณ์ได้สรุปไว้ได้ ๔ ประการ คือ (๑) แบบสากัจฉา หรือสนทนา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา และ (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ

พุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าตามที่ได้แสดงมานี้ สามารถทำให้พุทธศาสนิกชนสามารถเข้าใจเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาได้ดียิ่งขึ้น แต่วิธีการแต่ละวิธีจะเหมาะกับแต่ละสถานการณ์เท่านั้น ดังนั้น สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงในการอธิบายเรื่องกรรม คือต้องทำความเข้าใจกับสถานการณ์ เช่น สภาพแวดล้อม ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อในแต่ละคน และตัวปัจเจกบุคคล ทั้งนี้ก็เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการอธิบายเรื่องกรรม ซึ่งจะช่วยให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจหลักกรรม และหลักคำสอนอื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาซึ่งมีอีกมาก

บทที่ ๓

กรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในบทนี้ จะศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นการศึกษาไว้ ๓ หัวข้อ (๑) ความสำคัญของการศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท (๒) ความหมายและประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท (๓) กรรมและการให้ผลของกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท (๔) วิธีการสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทตามแนวของพระอรรถกถาจารย์ ที่ได้อธิบายประกอบในแต่ละพระคาถา ซึ่งจะได้อธิบายไปตามลำดับ

๓.๑ ความสำคัญของการศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

จากการศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของการศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมากในการให้การศึกษาเกี่ยวกับเรื่องกรรมที่ปรากฏเป็นตัวอย่างเป็นตัวอย่างให้ศึกษาต่อไปในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธโฆสาจารย์ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์ที่ประพันธ์คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ได้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในปณามกถา (คานมัสการ) พอสรุปได้ว่า^๑

(๑) เพื่อเป็นการอธิบายบทพยัญชนะแห่งคาถาทั้งหลายที่พระพุทธเจ้า ยังมีได้ทรงอธิบายไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชัมมปทัฏฐกถา

(๒) เพื่อนำความปิติปราโมทย์แก่นักปราชญ์ทั้งหลาย

(๓) เพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลที่กำลังศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นอยู่

นอกจากนี้ การศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีความสำคัญต่อชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งมีเหตุการณ์อื่น ๆ แทรกอีกนับประมาธมิได้ เช่น ปวดเมื่อย หิว กระจาย เป็นต้น มากบ้างน้อยบ้าง ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนพระคาถาเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาต่อไป

^๑ คุรายละเอียดยใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระชัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑,

๓.๒ ลักษณะและประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๓.๒.๑ ลักษณะของคำว่ากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในอรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความหมายของกรรมที่เกิดขึ้นโดยมีความหมายเป็นกลาง ๆ ว่าเป็นการกระทำ ในการศึกษาเรื่องความหมายของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จะเห็นได้ว่าลักษณะความหมายของคำว่ากรรมจะไม่ปรากฏเด่นชัด แต่จะเป็นไปในลักษณะของการอธิบายเรื่องราวที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่าในหลักคำสอนที่ปรากฏในพระคถาแต่ละคถาที่เกี่ยวกับเรื่องกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้จะกล่าวถึงการกระทำของผู้ทำกรรมบางอย่างว่าจะได้ผลอย่างไร ผู้วิจัยจึงต้องทำการวิเคราะห์รวบรวมและเรียบเรียงความหมายของกรรม ซึ่งสามารถเรียบเรียงความหมายของกรรมได้ดังนี้

๑) กรรม คือการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาที่มาจากใจที่ประกอบด้วยกุศลกรรม หรืออกุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังเช่นในพระคถาแรกและพระคถาที่ ๒ ในยมกวรรคที่ ๑ ที่ทรงแสดงว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุคอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น ดุจล้อหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่ ฉะนั้น”^๒ และ “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผองใสแล้ว พุคอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนี้ เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น”^๓ ส่วนการกระทำที่ทำไปโดยไม่เจตนา หรือไม่ได้ตั้งใจกระทำ กรรมนั้นก็เป็กรรรมเช่นกัน เรียกว่ากตัตตากรรม^๔ แต่กรรมชนิดนี้ไม่มีผลทางด้านจิตใจ จึงไม่ต้องไปเสวยกรรม ดังเช่นคถาที่เป็นพุทธพจน์ที่ปรากฏในยมกวรรคคถาหนึ่งว่า “ฝนย่อมร่ำรดเรือนที่มุงไม่ดีได้ฉันใด ราคะย่อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ฉันนั้น ฝนย่อมร่ำรดเรือนที่มุงดีแล้วไม่ได้ฉันใด ราคะก็ย่อมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ฉันนั้น”^๕ และในปาปวรรคพระคถาที่ ๘ ความว่า “ถ้าแปลไม่พึงมีในฝ่ามือไชรี บุคคลพึงนำยาพิษไปด้วยมือได้ เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉันใด บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ ฉะนั้น”^๖

^๒ พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑.

^๓ พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑ – ๒.

^๔ กตัตตากรรม หรือ กฏัตตวาปนกรรม อำนวยวิบากได้ในกาลที่ไม่มีกรรมอื่นที่หนักกว่าให้ผล (อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๓๔/๕๖๒/๑๒๕., พุ.ป.อ. (ไทย) ๖๕/๕๒๔/๔๒๑).

^๕ พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓ – ๑๔/๕๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓.

^๖ พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๔/๒๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒ – ๓.

๒) กรรม คือการกระทำที่ประกอบด้วยกิเลส ทั้งในส่วนที่เป็นกุศล คืออโลภะ อโทสะ อโมหะ และอกุศล คือ โลภะ โทสะ โมหะ ดังความในพุทธพจน์ที่ทรงอธิบายถึงกรรมที่ทำด้วยความโกรธในยมกวรรคว่า ในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย ก็แต่ย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า” ในส่วนที่เป็นกุศลกรรมก็เช่นกัน ก็เกิดจากกิเลสเช่นกัน เช่นในเรื่องของการทำบุญทำทานดังที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทในบางเรื่องจะทำได้ด้วยความอยาก หรือค้นหา เช่นเรื่องลาชเทวธิดาที่เห็นผลของการทำบุญแล้วอยากให้ผลบุญนั้นคงอยู่ตลอดไป เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแต่ทำไปตามอำนาจของกิเลสวัฏฏ์ มีอวิชชา ค้นหา และอุปาทาน

๓) กรรม คือการกระทำที่ให้ผลอย่างแน่นอน กรรมที่ผู้ทำกรรมก่อนขึ้น ถ้าเป็นกุศลกรรม ก็จะส่งผลดีให้ แต่ถ้าทำอกุศลกรรม ก็จะได้รับผลชั่วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน ดังคาถาพุทธพจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน เช่น ในยมกวรรค มีพระคาถาที่กล่าวถึงการให้ผลของกรรมไว้ว่า “ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาเห็นความหมจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง”^๘ และ “ผู้ปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง เขาย่อมเดือดร้อนว่า กรรมชั่วเราทำแล้ว ไปสู่ทุกข์ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น”^๙ และในพาลวรรคมีพระคาถายืนยันการให้ผลของกรรมไว้ว่า “บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง เป็นผู้มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ให้เสวยผลของกรรมใดอยู่ กรรมนั้นอันบุคคลกระทำแล้วไม่ดีเลย”^{๑๐} และ “บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อน ในภายหลังเป็นผู้โอปิม มีใจดี ย่อมเสวยผลของกรรมใด กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้วเป็นกรรมดี”^{๑๑} นอกจากนี้แล้ว แม้ว่าตัวผู้ทำกรรมจะไปอยู่ที่ใดก็ตาม ก็ต้องได้รับผลกรรมอย่างแน่นอน ดังคำตรัสของพระพุทธเจ้าในอรรถกถาธรรมบทที่ว่า

“บุคคลที่ทำกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีเข้าไปสู่ชอกภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ เพราะเขาอยู่แล้วในประเทศแผ่นดินใด พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่”^{๑๒}

^๘ พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕/๔๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒.

^๙ พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๖/๑๐๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๔.

^{๑๐} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๑๑๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๔.

^{๑๑} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๗/๓๕๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๒.

^{๑๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๘/๓๖๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๑.

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๗/๓๓., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๘/๓๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๓.

๓.๒.๒ ประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๓.๒.๒.๑ ประเภทของกรรมจำแนกตามทางการแสดง

(๑) การแสดงออกทางใจ ปรากฏในเรื่องของพระจักขุบาล^{๑๓} พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงลักษณะของใจที่เป็นอกุศลไว้ว่าคือจิตที่เป็นไปในภุมิ ๔ กล่าวคือสภาวะจิตในขณะที่จะทำถ้าเป็นอกุศลแล้ว จะพูดหรือทำสิ่งใดแล้ว กรรมที่ทำนั้นจะเป็นแรงส่งให้ตนเองไปสู่อบายภูมิ ก็เพราะว่าจิตหรือใจนั้นประกอบด้วยอกุศลกรรมแล้วก็เป็นตัวนำไปสู่อารมณ์ที่เป็นอกุศลนั้น แต่หากว่าสภาวะจิตในขณะที่จะทำเป็นกุศลแล้ว จะพูดหรือกล่าวสิ่งใดก็ตามแล้ว กรรมที่ทำนั้นจะเป็นแรงส่งให้ตนเองไปสู่ภพภูมิที่ดี หรือส่งผลให้ตนเองมีความสุข พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ”^{๑๔} ดังนั้นพระอรรถกถาจารย์จึงได้กล่าวถึงผู้ที่มีใจเป็นอกุศลว่าเป็นหัวหน้าของกรรมเหล่านั้นด้วยอรรถว่าเป็นปัจจัยเครื่องยังธรรมให้เกิดขึ้นเหมือนอย่างว่าเมื่อใจเป็นอันมากทำใจกรรมมีปล้นบ้านเป็นต้นอยู่ด้วยกัน เมื่อมีใครถามว่าใครเป็นหัวหน้า ผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกมัน ไม่ว่าชื่อใดก็ตามเรียกว่าหัวหน้าของมัน ใจก็เช่นกัน เป็นหัวหน้าของกรรมทั้งหลายเหล่านั้น เมื่อใจเป็นอกุศลแล้ว เขาพูด ย่อมพูดแต่วจีทุจริต ๔ อย่าง ย่อมทำเฉพาะแต่กายทุจริต หรือแม้แต่ทำมโนทุจริต ๓ อย่างให้เต็ม และที่สุดความทุกข์ทั้งหลายก็จะตามมา

หากว่าการกระทำใดก็ตาม ที่ทำด้วยใจที่เป็นกุศล ก็จะเป็นเหตุให้เกิดกรรมดีติดตามมา พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเรื่องใจที่ประกอบด้วยกุศลกรรมในเรื่องมัญญกุณฑล^{๑๕} โดยอุปมาไว้ว่าเหมือนอย่างว่าเมื่อทายกเป็นอันมาก กำลังทำบุญ มีถวายบาตรและจีวรเป็นต้น แก่ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ดี มีบุชาอันยิ่ง และฟังธรรม และตามประทีป และทำสักการะด้วยระเบียบดอกไม้เป็นต้นก็ดีด้วยกัน เมื่อมีผู้กล่าวว่าใครเป็นหัวหน้าของทายกเหล่านั้น ทายกผู้ใดเป็นปัจจัยของพวกเขา คือพวกเขาอาศัยทายกผู้ใดจึงทำบุญเหล่านั้นได้ ทายกผู้นั้นชื่อใดก็ตาม ประชุมชนย่อมเรียกว่าเป็นหัวหน้าของพวกเขาฉันใด ใจชื่อว่าเป็นหัวหน้าของกรรมเหล่านี้ เมื่อใจที่ประกอบด้วยกุศลกรรมแล้ว จะพูดอะไรก็ตาม หรือจะทำอะไรก็ตาม ย่อมพูดแต่วจีสุจริต ๔ อย่าง เมื่อจะทำ ย่อมทำแต่กายสุจริต ๓ อย่าง หรือแม้แต่ไม่ทำอะไร แต่มีใจเป็นกุศล ย่อมทำแต่มโนสุจริต ๓ อย่างให้เต็มที่ตั้งเช่นตอน

^{๑๓} คุรยลละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๕ - ๓๘.

^{๑๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๔.

^{๑๕} คุรยลละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๔ - ๕๕.

ก่อนที่มีภูษณทนต์จะเสียชีวิตไป ดังนั้นการกระทำทางใจจึงเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะจะเป็นตัวกำหนดการกระทำทางกายและทางวาจาต่อไป

(๒) การแสดงออกทางกาย ในอรรถถาธรรมบทกล่าวไว้หลายเรื่องด้วยกัน ดังเช่นเรื่องนายจุนทสุกริก ซึ่งได้ฆ่าสุกรเพื่อเลี้ยงชีพเป็นเวลาถึง ๕๕ ปี เป็นตัวอย่างการกระทำความชั่วทางกายที่เห็นผลได้ในชาตินั้น และตามที่ได้ศึกษามานี้จะเห็นว่าการกระทำความชั่วทางกายเช่นนี้ผู้กระทำจะได้รับผลของความชั่วอย่างแน่นอน ส่วนผู้ที่ได้ทำกรรมดีทางกาย เช่น เรื่องพระนางมัลลิกาเทวีถึงแม้ทำความชั่ว แต่กรรมดีก็ช่วยให้นางได้รอดพ้นจากอบายภูมิ ไปสู่สุคติภูมิได้เช่นกัน ดังนั้น การกระทำทางกายจึงมีความสำคัญในการทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

(๓) การแสดงออกทางวาจา ในอรรถถาธรรมบทมีเรื่องที่เป็นกรณีศึกษาของการทำกรรมทางวาจาไว้ ตัวอย่างเช่นเรื่องของพระเทวทัตได้ยุยงให้สงฆ์แตกแยกด้วยการนำเรื่องวัตถุ ๕ ประการที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตมาเป็นข้ออ้างทำการยุยง^{๑๖} และการโกหกของพระนางมัลลิกาเทวีที่โกหกว่าตนเองไม่ได้ทำสังฆะ (เสพเมถุน) กับสุนัข ทำให้พระนางต้องตกรถถึง ๗ วัน^{๑๗}

๓.๒.๒.๒ ประเภทของกรรมจำแนกตามคุณภาพของกรรม

(๑) กุศลกรรม หรือกรรมดี กุศลกรรมมีปรากฏในอรรถถาธรรมบทถึง ๕๔ เรื่องด้วยกัน จากทั้งหมดที่ยกมาศึกษาจำนวน ๘๖ เรื่อง และเกิดเป็นจำนวน ๘๔ ครั้งด้วยกัน หลักคำสอนเรื่องกุศลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถถาธรรมบทที่สามารถอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของกุศลกรรมมีอยู่ เช่นในยมกวรรค พระพุทธเจ้าได้ตรัสเป็นพระคาถาแสดงลักษณะของกุศลกรรมไว้ว่า “ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกรนี้ ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิงในโลกรทั้งสอง เขาเห็นความหมจดแห่งธรรมของตน ย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง”^{๑๘}

ในพาลวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงลักษณะของกุศลกรรมเมื่อได้กระทำไปแล้ว ความในพระคาถามีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง เป็นผู้เอิบอิม มีใจดี ย่อมเสวยผลของกรรมใด กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้วเป็นกรรมดี”^{๑๙} อีกพระคาถาหนึ่งที่ทรงแสดงในปาปวรรค แสดงถึงลักษณะของกุศลกรรมเมื่อบุคคลได้ทำไปแล้ว จะทำให้เกิดความสุข

^{๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๓.

^{๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๖๘.

^{๑๘} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๖/๑๐๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๔.

^{๑๙} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๘/๓๖๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๑.

ความในพระคานานั้นมีอยู่ว่า “ถ้าบุรุษพึงทำบุญไชริ์ พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ พึงทำความพอใจในบุญนั้น เพราะว่าการที่ความสั่งสมบุญทำให้เกิดสุข”^{๒๐}

ดังนั้น ลักษณะของกุศลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถสรุปความได้ว่า เป็นกรรมที่บุคคลใดก็ตามได้ทำไปแล้วเกิดผลดี และทำให้เกิดความสุขในชาตินี้ และอาจส่งผลดีต่อไปในภายภาคหน้า กรรมนั้นเป็นกุศลกรรม

(๒) อกุศลกรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทถึง ๕๒ เรื่องและมีจำนวน ๗๖ ครั้งด้วยกัน จากเรื่องทั้งหมดที่ยกมาศึกษาจำนวน ๘๖ เรื่อง หลักคำสอนที่แสดงถึงลักษณะของอกุศลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายตอน เช่น ในยมกวรรค พระพุทธเจ้าตรัสพระคานาหนึ่ง ความว่า “ผู้ปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง เขาย่อมเดือดร้อนว่า กรรมชั่วเราทำแล้ว ไปสู่ทุกขีย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น”^{๒๑} ในพาลวรรค พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของอกุศลกรรมที่ทำไปแล้วต้องได้รับผลอีกพระคานาหนึ่ง ความมีอยู่ว่า “ก็กรรมชั่วอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่ให้ผล เหมือนน้ำมันที่รีดในขณะนั้น ยังไม่แปรไปฉะนั้น บาปกรรมย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟอันเถ้ากลบไว้ฉะนั้น”^{๒๒}

ในปาปวรรค พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ถ้าบุรุษพึงทำบาปไชริ์ ไม่ควรทำบาปนั้นบ่อย ๆ ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น เพราะว่าการที่ความสั่งสมเป็นเหตุให้เกิดทุกข์”^{๒๓} ในอิตตวรรค พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “บาปอันตนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็นแดนเกิด ย่อมย่ำยีบุคคลผู้มีปัญญา ทราม ดุจเพชรย่ำยีแก้วมณี อันเกิดแต่หินฉะนั้น”^{๒๔} ฉะนั้น ลักษณะของอกุศลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถสรุปได้ว่า เป็นกรรมที่บุคคลใดก็ตามได้ทำไปแล้วเกิดผลเสีย เป็นบาปกรรมต่อผู้ทำกรรมนั้นในโลกนี้ และอาจส่งผลต่อไปในภายภาคหน้า เป็นกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงกระทำ เพราะกรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม

๓.๒.๒.๓ ประเภทของกรรมที่ทำตามแต่ละหน้าที่

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีหลักคำสอน และเรื่องราวต่าง ๆ ที่สามารถสงเคราะห์เข้ากับหลักกรรม ๑๒ ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้เรียบเรียงไว้ได้ดังต่อไปนี้

^{๒๐} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๖/๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๔.

^{๒๑} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๑๑๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๒.

^{๒๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๑/๓๗๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๑ – ๑๕๒.

^{๒๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๗/๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕.

^{๒๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๑/๑๑๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๒๑๑.

(๑) ทัศนธรรมเวทนียกรรม กรรมนี้ เป็นกรรมที่ให้ผลในทันทีภายในชาตินั้น ตัวอย่างเช่น การถวายดอกไม้เป็นพุทธบูชาในเรื่องนายสุนนมาลาการ การถวายทานของราชพราหมณ์ส่งผลให้ได้บวชในเรื่องพระราชเถระ การที่ได้กลายเป็นหญิงในทันทีของโสโรยเศรษฐีบุตรในเรื่องพระโสโรยเถระ เป็นต้น

(๒) อุปัชฌายเวทนียกรรม กรรมนี้ เป็นกรรมที่จะให้ผลในภพชาติหน้า ตัวอย่างเช่น ชัมมิกอุบาสกที่ได้ฟังธรรมก่อนที่จะตายในเรื่องชัมมิกอุบาสก การสร้างสาธารณูปโภคของมฆมาณพก่อนที่จะเกิดเป็นท้าวสักกะในเรื่องท้าวสักกะ การใส่ความของนางจิญจมาณวิกาซึ่งทำให้นางต้องตกนรกในเรื่องนางจิญจมาณวิกา เป็นต้น

(๓) อปราปรียเวทนียกรรม กรรมนี้ เป็นกรรมที่แสดงผลในชาติต่อ ๆ ไป ต่อเนื่องจากทัศนธรรมเวทนียกรรมและอุปัชฌายเวทนียกรรม หรือต่อเนื่องจากกรรมอื่นที่หมดผลกรรมแล้ว เช่น กรรมที่นางสามาวดีที่ต้องถูกเผาทั้งเป็นในเรื่องพระนางสามาวดีเพราะเคยเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อหลายร้อยชาติมาก่อน กรรมชัมพูกาชีวิตที่เป็นผู้มีมิถิชาติปฏิฐิเพราะเคยด่าพระอรหันต์มาหลายชาติในเรื่องชัมพูกาชีวิต เป็นต้น

(๔) อโหสิกรรม กรรมที่จะเป็นอโหสิกรรมได้นั้นต้องเป็นกรรมที่ให้ผลจนหมดแรงกรรมนั้นแล้วเท่านั้น เช่น กรรมนิพพานของพระมหาโมคคัลลานะซึ่งในอดีตชาติเคยฆ่าพ่อแม่ของตนเองเพราะใช้กรรมหมดแล้ว เป็นต้น

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเกี่ยวกับประเภทของกรรมทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นพระคาถาอย่างรวมความไว้ ดังเช่นพระคาถาที่ปรากฏในยมกวรรคว่า “ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาเห็นความหมดจดแห่งธรรมของตน ย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง”^{๒๕} และ “ผู้ปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละไปแล้ว ย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนในโลกทั้งสอง เขาย่อมเดือดร้อนว่า กรรมชั่วเราทำแล้ว ไปสู่ทุกคติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น”^{๒๖} แสดงให้เห็นถึงการให้ผลของกรรมที่สามารถส่งผลทั้งในชาติปัจจุบัน ที่เรียกว่าทัศนธรรมเวทนียกรรม ที่สามารถส่งผลไปในชาติหน้า หรือที่เรียกว่าอุปัชฌายเวทนียกรรม และที่สามารถส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป ที่เรียกว่าอปราปรียเวทนียกรรม ต่อไปจนกระทั่งกรรมนั้นหมดผลกรรมจึงจะกลายเป็นอโหสิกรรม คือไม่มีผลต่อไป

^{๒๕} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๖/๑๐๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๕.

^{๒๖} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๗/๑๑๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๕.

(๕) ชนกรรม กรรมนี้ เป็นกรรมที่ทำหน้าที่ให้กำเนิดผลกรรมใหม่ ๆ ขึ้น กรรมนี้จะส่งผลดีหรือส่งผลชั่วก็แล้วแต่ว่ากรรมนั้นจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม เช่น กรณีอดีตชาติของพระจกขุบาลซึ่งก่อกรรมคือการจงใจทำให้คนอื่นตาบอด จึงเป็นกรรมที่ทำให้ท่านต้องตาบอด

(๖) อุปัตถัมภกรรม กรรมชนิดนี้มีหน้าที่เสริมแรงกรรมอื่นให้แสดงผลหนักมากขึ้น เช่น การสร้างวิหารของพระมหากัปปิยะและบริวารในชาติที่เกิดเป็นกุกุมพินในเรื่องพระมหากัปปิยะ ซึ่งกรรมนี้ไปสนับสนุนกรรมดีที่เคยได้ทำในชาติก่อนหน้านั้นอีก และกรณีการถวายทานของนางวิสาขาที่เป็นอุปัตถัมภกรรมเช่นกันเพราะสนับสนุนกรรมดีที่นางเคยถวายทานแด่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ เป็นต้น

(๗) อุปปีฬกรรม กรรมชนิดนี้ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงอิทธิพลของอุปปีฬกรรมที่ไปเบียดเบียนการส่งผลของกรรมอื่น ๆ ทำให้กรรมนั้นแสดงผลออกมาช้ากว่าปกติซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมได้ ดังปรากฏในปาปวรรคพระคาถาหนึ่งว่า “แม้คนผู้ทำบาป ย่อมเห็นว่าบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่เสียดผล แต่เมื่อใดบาปเสียดผล เมื่อนั้นเขาย่อมเห็นบาปว่าชั่ว ฝ่ายคนทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่เสียดผล แต่เมื่อใดกรรมดีนั้นเสียดผล เมื่อนั้นเขาย่อมเห็นกรรมดีว่าดี”^{๒๗} กรรมชนิดนี้มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทอย่างชัดเจนในเรื่องพระติสสเถระผู้ถึงสกุลนายช่างแก้ว และเรื่องท้าวสักกะเท่านั้น

(๘) อุปฆาตกรรม กรรมชนิดนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีปรากฏในเรื่องเจ้าหญิงโรหิณีที่เป็นโรคเรื้อนแล้วทำบุญและปฏิบัติธรรมจึงพ้นจากกรรมนั้น เป็นต้น อุปฆาตกรรมนี้ เป็นกรรมที่ไปตัดรอนผลกรรมของกรรมอื่นจนไม่สามารถให้ผลต่อไปได้ กรรมที่ถูกตัดรอนด้วยกรรมนี้จะกลายเป็นอโหสิกรรมไปในทันที ดังกรณีอดีตภรรยาของท้าวสักกะเมื่อชาติก่อนไม่เคยทำความดีไว้จึงเกิดเป็นนกกาง แต่เมื่อได้รักษาศีล ๕ อย่างเคร่งครัด ชาติต่อมาจึงเกิดเป็นภรรยาท้าวสักกะเช่นเดิม เป็นต้น

(๙) ครุกรรม กรรมชนิดนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีพระคาถาหนึ่งที่กล่าวถึงโทษของการทำกรรมชั่วที่อาจเกิดจากการทำกรรมหนักถึงขั้นครุกรรมไว้ว่า

“ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย ผู้ไม่มีอาชญาด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ ๑๐ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือ ถึงเวทนากลา ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความสลายแห่งสิริระ ๑ อาพาธหนัก ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ ความขัดข้องแก่พระราชา ๑ การถูกกล่าวต่ออย่าง

^{๒๗} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๕ - ๑๒๐/๑๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๑.

ร้ายแรง ๑ ความข่อยยับแห่งเครื่องอาถรรพ์ ๑ ความเสียหายแห่งโศกะทั้งหลาย ๑ อีกอย่างหนึ่ง ไฟป่าข้อม
ไหม้เรือนของเขา ๑ ผู้นั้นมีปัญญาธรรม เพราะกายแตก ข้อมเข้าถึงนรก”^{๒๘}

ครุกรรมนี้ มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเพียงไม่กี่เรื่อง เช่นในเรื่องพระมหา
โมคคัลลานะ ที่เมื่อหลายชาติก่อนเคยฆ่าบิดามารดาของท่านเองในเรื่องพระมหาโมคคัลลานะ และ
กรณีการลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าของพระเทวทัตในเรื่องพระเทวทัต เป็นต้น

(๑๐) อัจฉินกรรม กรรมชนิดนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง
การกระทำกุศลกรรมและอกุศลกรรมเอาไว้บ่อย ๆ ว่า

“บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบาปว่า บาปมีประมาณน้อยจักไม่มาถึง แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วย
หยาดน้ำที่ตกลง (ทีละหยาด ๆ) ได้ฉันใด ชนพาลเมื่อสั่งสมบาปแม้ทีละน้อย ๆ ข้อมเต็มด้วยบาปได้
ฉันนั้น”^{๒๙} บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า บุญมีประมาณน้อยจักไม่มาถึง แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำ
ที่ตกลงมา (ทีละหยาด ๆ) ได้ฉันใด ชีรชน (ชนผู้มีปัญญา) สั่งสมบุญแม้ทีละน้อย ๆ ข้อมเต็มด้วยบุญ
ได้ฉันนั้น”^{๓๐}

อัจฉินกรรมนี้มีปรากฏชัดในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเพียงไม่กี่เรื่อง เช่น กรณีการฆ่า
สัตว์เพื่อเลี้ยงชีพในเรื่องนายจุนทสุกริกและเรื่องบุตรของนาย โคฆาตัก หรือกรณีการฟุ้งซันเป็น
ประจำของธัมมิกอุบาสก เป็นต้น

(๑๑) อาสันนกรรม กรรมชนิดนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีปรากฏไม่กี่เรื่อง ดัง
ตัวอย่างเรื่องมัญจกณทลี ที่เห็นพระพุทธเจ้าในวาระสุดท้ายของชีวิตแล้วเกิดกุศลจิตจึงไปเกิดใน
สวรรค์ หรือเรื่องนางมัลลิกา ที่ระลึกถึงกรรมชั่วของตนขณะเสียชีวิต ทำให้ต้องตกนรก เป็นต้น

(๑๒) กตัตตากรรม กรรมชนิดนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีเนื้อความในพระคาถา
ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับคุณลักษณะของกตัตตากรรมในยมกวรรคบทหนึ่ง ความว่า “ฝนข้อมรั่วรดเรือนที่
มุงไม่ดีได้ฉันใด รากะข้อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมแล้วได้ฉันนั้น ฝนข้อมรั่วรดเรือนที่มุงดีแล้ว
ไม่ได้ฉันใด รากะก็ข้อมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้วไม่ได้ฉันนั้น”^{๓๑} พุทธภาษิตนี้ตรัสกับพระนันทะ
ซึ่งสามารถสำรวมจิตมิให้เป็นไปตามอำนาจกิเลสคือรากะและกิเลสอื่น ๆ ได้แล้ว เมื่อสำรวมจิตได้
แล้ว กรรมที่จะทำต่อไปก็จะเป็นกตัตตากรรม คือไม่มีผลทางด้านจิตใจ และอีกพุทธภาษิตหนึ่งที่
ปรากฏในปาปวรรค ความมีอยู่ว่า “ถ้าแผลไม่พียงมีในฝ่ามือไซ้รู้ บุคคลพึงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้

^{๒๘} บุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๓ - ๑๔๐/๕๒ - ๕๓., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๐๑.

^{๒๙} บุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๑/๑๒., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๕.

^{๓๐} บุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๒/๑๕., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๐.

^{๓๑} บุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓ - ๑๔/๕๓., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓.

เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉะนั้น บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ฉนั้น”^{๓๒} ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าหากว่าไม่มีเจตนาที่จะทำกรรมนั้นจะไม่มีผล

๓.๓ กรรมและการให้ผลของกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องกรรม โดยมีเหตุการณ์เกิดขึ้น แล้วจึงแสดงธรรมประกอบ ดังนั้น จึงไม่ปรากฏเด่นชัดว่าทรงจำแนกหลักกรรมดังเช่นที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ เพราะฉะนั้น การศึกษาเรื่องประเภทของกรรมที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทนั้น จำเป็นต้องศึกษาพุทธพจน์ที่ทรงแสดงเป็นพระคาถาสรุปท้ายเรื่องในแต่ละเรื่อง และเรื่องราวที่เป็นสาเหตุของการตรัสพระคาถาเหล่านั้นมาประกอบด้วย ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ กรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในแต่ละวรรค

สำหรับตัวอย่างของการให้ผลของกรรมที่จะยกมาแสดงนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้ว จึงพิจารณาโดยมีหลักเกณฑ์การเลือกเรื่องที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเป็นตัวอย่างประกอบที่มีการแสดงการทำกรรม และการแสดงการให้ผลของกรรมนั้น เพราะตัวอย่างดังกล่าว นั้น ผู้วิจัยสามารถอธิบายความสัมพันธ์กันระหว่างการทำกรรมและการให้ผลของกรรมได้ กับเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสพระคาถาเกี่ยวกับกรรมและการให้ผลของกรรม ตัวอย่างดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

๑) ขมกวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๑๓ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระจกขุपाल^{๓๓} เรื่องนี้เป็นเรื่องที่กล่าวถึงผลกรรมชั่วที่ส่งผลมาจากชาติก่อนของพระจกขุपाल กรรมที่ท่านทำให้คนอื่นตาบอดนั้น เป็นเหตุให้ท่านต้องมารับกรรมดังกล่าว กรรมที่ท่านได้ก่อนี้เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทั้งทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นอปราปริยเวทนิยกรรม เพราะส่งผลจากชาติก่อน ๆ เป็นชนกกรรม เพราะเป็นผลกรรมใหม่ที่ส่งผลต่อผู้รับกรรมโดยตรง และในกรณีที่ท่านเป็นพระอรหันต์ตาบอดเดินจงกรมเหยียบแมลงตาย เป็นกตัตตากรรม เพราะไม่มีเจตนาฆ่า ส่วนในกรณีของบุคคลอื่นที่ได้ทำกรรมมีดังนี้ คือ สามเณรपालิตะผู้เป็นหลานของจกขุपाल ได้ทำกรรมชั่ว คือการละเมิดศีล ๑๐ ด้วยการเสพเมถุน กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะรับผลกรรมทันทีในชาตินี้ เป็นชนกกรรม เพราะเป็นผลกรรมใหม่ ส่วนท้าวสักกะที่นำพระจกขุपालมาส่งที่เมืองสาวัตถี และจกขุपालะที่

^{๓๒} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๔/๒๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๐.

^{๓๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๘ – ๓๘.

ทำการต้อนรับท่านด้วยภัตตาหาร เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย แต่ยังไม่สามารถวิเคราะห์เข้ากับหลักกรรม ๑๒ ได้ เพราะพระอรรถกถาจารย์มิได้กล่าวถึงผลของกรรมนี้เอาไว้

(๒) เรื่องมัญญกุณฑล^{๓๔} เรื่องนี้ เป็นเรื่องการทำใจให้เป็นกุศลก่อนที่ตนเองจะตาย กุศลกรรมที่เกิดขึ้นในเรื่องมัญญกุณฑลเมื่อมัญญกุณฑลกำลังป่วยและใกล้จะสิ้นชีวิต ก่อนจะสิ้นใจได้ทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จมาพบ เมื่อสิ้นใจแล้ว จึงเกิดในวิมานทองในสวรรค์ แสดงให้เห็นถึงการทำความดีไม่จำเป็นต้องแสดงออกทางกายหรือทางวาจาก็ได้ ทางใจก็สามารถแสดงได้เช่นกัน เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และเป็นอาสันนกรรม เพราะเป็นการทำกรรมนั้นก่อนที่จะตาย

(๓) เรื่องพระติสสเถระ^{๓๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงความเป็นคนว่ายากสอนยากของพระติสสเถระที่คิดเป็นนิสัยตั้งแต่ชาติปางก่อน กรรมที่ปรากฏในเรื่องพระติสสเถระนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่ากรรมของพระติสสเถระที่เคยทำไว้ ทำให้กลายเป็นคนมีนิสัยว่ายากสอนยากในชาติปัจจุบัน กรรมดังกล่าวเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางกาย เป็นกรรมเก่าส่งผลให้เป็นเช่นนี้ และจะเป็นกรรมใหม่ที่จะต้องให้เสวยผลกรรมต่อไป กรรมดังกล่าวเป็นอุปราชเวทนิยกรรม เพราะกรรมนั้นส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๔) เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลิย์กษิณี^{๓๖} เรื่องนี้ กล่าวถึงผลกรรมจากการจองเวรกันและกัน และผลดีของการเลิกจองเวรกันและกัน จากเรื่องนางกาลิย์กษิณีนี้สามารถวิเคราะห์กรรมที่หญิงทั้งสองได้ทำต่อกันและกันได้ว่า ทั้งคู่ได้ทำกรรมแบบเดียวกัน คืออกุศลกรรมซึ่งแสดงออกมาทางใจและทางกาย ด้วยการฆ่าลูกของฝ่ายตรงกันข้ามกินเป็นอาหาร เป็นกรรมที่ผู้ทำกรรมลงไปแล้ว ต้องยอมรับผลกรรมที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงเป็นทายาทแห่งกรรมนี้ เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม และอุปราชเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป และเป็นอโหสิกรรมเมื่อไม่มีการจองเวรกันอีก เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ คือการจองเวรกันและกัน

(๕) เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๓๗} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทะเลาะวิวาทของภิกษุในวัดชื่อโฆสิตาราม ในเมืองโกสัมพี และผลกรรมจากการทะเลาะวิวาทกัน ในเรื่องนี้ สามารถวิเคราะห์กรรมที่บุคคลต่าง ๆ ที่แสดงไว้เป็นกรณีได้ดังนี้คือ กรณีพระวินัยธรกับพระธรรมกถึกเถียงกันเรื่องวินัย ทั้งคู่ทำกรรมที่เป็นอกุศลกรรมออกมาทางวาจา คือการเถียงกัน และการทำสงฆ์ให้แตกกันก็

^{๓๔} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๕ - ๕๖.

^{๓๕} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๗ - ๖๗.

^{๓๖} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๖๘ - ๗๗.

^{๓๗} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๘ - ๘๒.

เป็นอกุศลกรรมซึ่งเกิดขึ้นทางวาจา แต่ทั้งคู่ไม่ได้หวังให้เกิดเช่นนี้ จึงยังไม่ถึงอนันตริยกรรม แต่กรรมนั้นเป็นกรรมดำ มีผลเป็นวิบากดำ คือเป็นอกุศลกรรมซึ่งจะให้ผลร้าย และสามารถสงเคราะห์เข้ากับหลักกรรม ๑๒ ได้ เพราะผลกรรมที่เกิดขึ้นส่งผลในชาตินี้ หรือที่เรียกว่าทิวฐุทธรมเวทนิยกรรม เป็นชนกรรมเพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อทุกฝ่ายสามัคคีกันเหมือนเดิม

กรณีของช่างปารีเลยยกะและวานรอีกตัวหนึ่งอุปฐากพระพุทธเจ้า เป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย กุศลกรรมนั้นจึงทำหน้าที่ส่งผลให้เมื่อตายไปแล้วเกิดเป็นเทพบุตรสงเคราะห์เข้ากับหลักกรรม ๑๒ ได้ว่ากรณีนี้เป็นกรรมประเภทอุปชเวทนิยกรรมคือกรรมส่งผลในชาติหน้า และเป็นชนกรรมคือทำให้เกิดผลกรรมใหม่ คือต้องเกิดเป็นเทพบุตร

(๖) เรื่องจุลกกาลและมหากาล^{๓๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงภิกษุบวชใหม่สองพี่น้อง ผู้ที่อายุมากแล้วและเบียดทางโลกแล้ว ส่วนผู้น้องยังหนุ่มอยู่ ผู้ที่สามารถอดทนต่อการขยันของภรรยาของตนเองและบรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนผู้น้องไม่สามารถทนได้จึงต้องสึกไป หากจะวิเคราะห์กรรมในเรื่องพระจุลกกาลและมหากาลนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ ๒ กรณี คือ กรณีของพระจุลกกาล เป็นผู้พ่ายแพ้ต่อกิเลส คล้ายกับบุญมีแต่กรรมบัง การบวชของท่านเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางกาย เป็นกรรมสักว่าทำหรือกตัตตากรรม ส่วนกรณีของพระมหากาลการออกบวชของท่านเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางกาย และปฏิบัติจนบรรลุพระอรหันต์ จึงเป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว เพราะเป็นการปฏิบัติเพื่อพ้นจากกรรมทั้งปวง

(๗) เรื่องพระเทวทัต^{๓๖} เรื่องนี้ กล่าวถึงผลกรรมจากชาติปางก่อนของพระเทวทัต คือการขโมยจีวรของพระปัจเจกพุทธเจ้าเพื่อไปล่าช้าง ซึ่งทำให้ชาติปัจจุบันเมื่อห่มจีวรแล้วจึงถูกตำหนิว่าห่มจีวรที่สมควรกับตนเอง จากเรื่องพระเทวทัต สามารถวิเคราะห์ตามหลักกรรมได้ว่า กรณีนายพรานช่างขโมยจีวร และกรณีนายพรานช่างล่าช้าง ยังไม่ทราบถึงผลของกรรมที่เกิดขึ้น แต่กรณีที่ใช้จีวรเพื่อหลอกผู้อื่น เป็นกรรมที่ส่งผลให้พระเทวทัตมีนิสัยดังกล่าวในชาตินี้ กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย เป็นอปรापரியเวทนิยกรรมในหลักกรรม ๑๒ และกรรมนี้เป็นอกุศลกรรม ทำหน้าที่เป็นเผ่าพันธุ์ของพระเทวทัตเอง เพราะส่งผลต่อจิตใจ และบุคลิกภาพของตัวผู้ก่อกรรมเอง

^{๓๕} คุราชละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๔ – ๑๐๗.

^{๓๖} คุราชละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๐๘ – ๑๑๕.

(๘) เรื่องสัญญาชัย^{๔๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่ก่อนประสูติ จนถึงพระอัครสาวก ทูลขอบรรพชาอุปสมบท ซึ่งมีปรากฏในโพธิกถา^{๔๑} และเรื่องสัญญาชัยนี้ มีบุคคลที่ต้องเสวยผลกรรมที่ทำไว้ในชาติปางก่อน ดังจะชี้แจงเป็นกรณีดังนี้ คือ กรณีของบุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นการทำกุศลกรรมสั่งสมมาแต่ชาติปางก่อน กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย จัดเป็นกรรมขาว มีวิบากขาว คือเป็นกรรมดีมีวิบากกรรมดี จัดเป็นอุปราชเวทนิยกรรมในหลักกรรม ๑๒ คือส่งผลข้ามชาติมาจนนับไม่ถ้วน กรณีบุรพกรรมของขสกุณบุตรและสหายรวม ๕๕ คน บุรพกรรมของภัทรวักคีย์ ๓๐ คน บุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้อง และบุรพกรรมของพระอัครสาวก ทั้งสองก็เป็นเช่นเดียวกัน บุรพกรรมเหล่านี้จึงส่งผลให้ชาติปัจจุบันได้เป็นไปตามที่หวังไว้

ส่วนกรณีของอดีตพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ที่ยกยกอกกัตตอาหารที่จะถวาย พระภิกษุสงฆ์เพื่อกินกันเอง เป็นอกุศลกรรมที่เริ่มจากกิเลส และแสดงออกทางมโนกรรมแล้วแสดง ออกมาทางกาย เป็นกรรมดำ มีวิบากดำ คือทำให้ต้องเป็นเปรต เป็นกรรมที่ให้ผลในชาติหน้า หรือ เป็นอุปชเวทนิยกรรม และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ในหลักกรรม ๑๒

(๙) เรื่องพระนันทเถระ^{๔๒} เรื่องนี้ เป็นเรื่องกรรมของพระนันทะในชาติก่อนที่ทำให้ ชาตินี้เกิดมามีนิสัยเช่นนั้น คือ ชอบเพศตรงกันข้ามที่มีความสวยงาม เป็นอกุศลกรรมที่เกิดจากกิเลส คือราคะ เป็นกรรมที่ส่งผลข้ามหลายภพหลายชาติ หรือที่เรียกว่า อุปราชเวทนิยกรรมในหลัก กรรม ๑๒ และตอนท้ายเรื่องพระนันทะได้ปฏิบัติตนเพื่อถึงมรรคผลนิพพาน เป็นกรรมใหม่ซึ่งเป็น กุศลกรรมที่ทำขึ้นมาในขณะที่บวช เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว ส่งผลให้เข้าถึงมรรคผลนิพพาน

(๑๐) เรื่องนายจุนทสุกริก^{๔๓} จากเรื่องนายจุนทสุกริก นายจุนทสุกริกเป็นผู้ฆ่าหมูเพื่อ เลี้ยงชีพ การฆ่าหมูถือเป็นกรรมชั่ว หรืออกุศลกรรมที่แสดงออกทางกายด้วยการฆ่า เป็นกรรมดำ มี วิบากดำ กรรมเหล่านี้จึงส่งผลทำให้นายจุนทสุกริกนี้ไปเกิดในนรก ดังนั้นกรรมจึงเป็นแดนเกิดของ เขาเอง นอกจากนี้ ยังเป็นทิวฐฐกรรมเวทนิยกรรม คือได้รับผลกรรมชาตินี้ เป็นอุปชเวทนิยกรรม คือได้รับผลในชาติหน้าด้วย เป็นอาจินณกรรม เพราะทำกรรมนี้เป็นประจำ และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

^{๔๐} คุรยละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๖๖ – ๑๕๔.

^{๔๑} คุรยละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑.

^{๔๒} คุรยละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๕ – ๑๖๕.

^{๔๓} คุรยละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๐ – ๑๗๔.

(๑๑) เรื่องธัมมิกอุบาสก^{๔๔} ในเรื่องนี้เป็น การแสดงถึงกุศลกรรมของธัมมิกอุบาสกที่ ทำบุญฟังธรรมมาโดยตลอดชีวิต กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจ เป็นอาจิณณกรรม เพราะทำเป็นประจำ เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะเห็นผลในชาตินี้ และอุปชชเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลในชาติหน้า เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๑๒) เรื่องพระเทวทัต^{๔๕} จากการที่พระเทวทัตได้ทำกรรมตั้งแต่บวชมานั้น สามารถ จำแนกได้ดังนี้ คือ กรรมที่พระเทวทัตทำให้พระพุทธเจ้าหือพระโลหิต และยังสงฆ์ให้แตกกัน กรรม นั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจ ทางกายและทางวาจา เป็นครุกกรรม เพราะเป็น อนันตริยกรรม เป็นชนกกรรม เป็นอุปชชเวทนิยกรรม เป็นอกุศลกรรมทั้ง ๒ กรรม กรรมพระเจ้า อชาศศัตรูปลงพระชนม์พระเจ้าพิมพิสารก็เป็นอนันตริยกรรม กรรมนั้นจึงเป็นอกุศลกรรมที่แสดง ออกมาทางใจและทางกาย และเป็นครุกกรรม และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมพระเทวทัตลอบปลงพระชนม์ในเรื่องนี้ปรากฏถึง ๓ ครั้ง จึงเป็นกรรมต่างวาระกัน ทั้งหมดเป็นอกุศลกรรม เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมทั้ง ๓ เหตุการณ์ เพราะส่งผลภายในชาตินี้ ส่วน บุรพกรรมของพระเทวทัต เป็นอกุศลกรรม เป็นอาจิณณกรรมที่ทำเป็นประจำ

(๑๓) เรื่องสุนนาเทวี^{๔๖} เรื่องนี้ กล่าวถึงผลของการตั้งใจฟังธรรมของนางสุนนาเทวี ซึ่ง เป็นกุศลกรรม และสามารถอธิบายเรื่องกรรมได้ว่านางสุนนาเทวีฟังธรรม กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่ เกิดทางใจ ส่งผลให้บรรลุตธรรม เป็นกรรมชนิดไม่ดำไม่ขาว กรรมนี้เป็นชนกกรรม คือทำให้เกิดผล กรรมใหม่ เป็นอุปชชเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า

๒) อัปมาทวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๕ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องนางสามาวดี^{๔๗} เรื่องนี้ กล่าวถึงผลกรรมในชาติปางก่อนของบุคคลหลาย บุคคลและหลายกรรม ในเรื่องนางสามาวดี สามารถจำแนกกรรมในกรณีต่าง ๆ ได้ดังนี้ คือ กรรมนาย โทศุหลิกที่ถูกลง ซึ่งเป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางกาย กรรมของการทิ้งลูกยังไม่ตามสนองใน ชาติที่เกิดเป็นสุนัขและเป็นเทพบุตร แต่ตามสนองในชาติที่เกิดเป็นมนุษย์ชื่อว่า โฆสกซึ่งถูกทิ้ง เพื่อให้อายุถึง ๗ ครั้งด้วยกัน จึงจัดเป็นอุปชชเวทนิยกรรม เป็นชนกกรรม

กรรมของนายโทศุหลิกที่เกิดเป็นสุนัข เพราะอาสันนกรรมที่ทำไว้ก่อนตายให้ผล กรรม นั้นเป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจ เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ขึ้น และเป็นอุปชช

^{๔๔} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๙๕ - ๑๘๐.

^{๔๕} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๘๑ - ๒๐๒.

^{๔๖} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๓ - ๒๐๘.

^{๔๗} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๒๐ - ๓๐๕.

เวทนิยกรรม เมื่อเป็นสุนัขได้ทำกุศลกรรมไว้ คือ เป็นผู้ที่นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าให้มาที่เรือนของผู้เป็นนาย และมีความจงรักภักดีต่อพระปัจเจกพุทธเจ้า กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม และอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้าและชาติถัดไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

กรณีเศรษฐีทิ้งโหมสกเพื่อให้อยู่ตาย ถึงแม้ว่าจะไม่ตายก็ตาม ก็ยังเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกายของเศรษฐีผู้เป็นพ่อของโหมสกเศรษฐีถึง ๗ วาระด้วยกัน กรรมนั้นจึงจัดเป็นอาจินนกรรม คือทำเป็นปกติ เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลชาตินี้ และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

กรณีของมิตตกุฎุมพีและโหมสกเศรษฐีรับนางสามาวดีมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม กุศลกรรมก็เกิดขึ้นทางใจและทางกายของทั้งมิตตกุฎุมพีและโหมสกเศรษฐี เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลทันทีในชาตินั้น และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

กรณีบุรพกรรมของพระเจ้าจันทรปัชโชติที่ได้พาหนะต่าง ๆ เกิดจากกรรมในชาติปางก่อนที่เคยถวายบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าอย่างริบเร้งด้วยศรัทธา กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย เป็นอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

กรณีบุรพกรรมของเทวดาที่สิงอยู่ที่ต้นไทร เกิดจากกรรม คือการรักษาศีล ๘ ซึ่งเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจ ทางกายและทางวาจา กรรมนั้นเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอาสันนกรรม เพราะทำกรรมไว้ก่อนตาย และเป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า ส่วนดาบสทั้งหลายที่บรรพชาแล้วบรรลอรหัตตผล เป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว เพราะเป็นไปเพื่อนิพพาน

กรณีที่นางมาคันทิยาแก้แค้นพระพุทธเจ้าด้วยการจ้างให้ผู้อื่นฆ่าพระพุทธรองค์ เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางวาจา ส่วนการใส่ความนางสามาวดี เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางวาจา กรรมเหล่านี้เป็นอุปถัมภกกรรมที่ให้ผลหลังจากนางมาคันทิยาฆ่านางสามาวดีแล้ว เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม และกรณีที่นางมาคันทิยาเผานางสามาวดีทั้งเป็นพร้อมหญิงบริวาร กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางกาย เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลชาตินี้ เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

กรณีบุรพกรรมของนางสามาวดีและหญิงบริวาร ที่เคยเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าในชาติปางก่อน กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม และอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า และชาติต่อ ๆ ไป เป็นครุกรรม และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

กรณีบูรพกรรมของนางบุษชุดตรา กรณีที่เกิดเป็นหญิงค่อม เป็นการก่ออกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติถัดไป กรณีที่เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เกิดจากการก่ออกุศลกรรมซึ่งเกิดทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป ส่วนกรณีที่เป็นหญิงรับใช้ เกิดจากการก่ออกุศลกรรมด้วยการใช้ภิกษุณีที่เป็นพระอรหันต์ จึงต้องใช้กรรมที่เป็นอกุศลกรรมนั้น ซึ่งเป็นอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๒) เรื่องกุมภโฆสก^{๔๘} เรื่องนี้ กล่าวถึงความขยันทำกินของกุมภโฆสก เมื่อกุมภโฆสก ประกอบกรรมที่เป็นกุศล คือขยัน และใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย เป็นต้น จึงได้รับผลกรรมในชาตินี้หรือที่เรียกว่าทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม คือ ได้รับการยกย่อง และกรรมนั้นยังเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย

(๓) เรื่องพระจูฬปันถกเถระ^{๔๙} เรื่องนี้ กล่าวถึงกรณีการหัวเราะเยาะพระภิกษุที่กำลังเรียนอยู่ของพระจูฬปันถกที่เกิดขึ้นเมื่อชาติก่อน ทำให้ชาตินี้ท่านเป็นคนโง่ กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางวาจาของท่าน เป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาตินั้น กรรมนั้นเป็นอุปชฆเวทนิยกรรม และอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะเห็นได้ชัดว่ากรรมนั้นให้ผลทั้งในชาตินี้ ชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป และเป็นอโหสิกรรมเมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๔) เรื่องท้าวสักกะ^{๕๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงการบำเพ็ญประโยชน์ให้กับสังคม โดยการสร้างสาธารณสถาน เช่น การสร้างศาลาการเปรียญ การสร้างถนนหนทาง เป็นต้น สำหรับเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงคุณความดีที่ท้าวสักกะทำในชาติที่เป็นมฆมาณพที่ไม่โกรธเมื่อมีคนมาเบียดเบียน และแผ่เมตตาให้กับผู้อื่น ทำให้พระราชาพระราชทานเครื่องใช้สอยรวมทั้งนายบ้านพร้อมบุตรและภริยา และช้าง รวมถึงได้พรรคพวก กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมต่างกรรมต่างวาระรวม ๓ ครั้งด้วยกันที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย เป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม และอุปชฆเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลทั้งชาตินี้และชาติหน้า เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนนายบ้านแค้นมฆมาณพจึงใส่ความ ทำให้พระราชาทรงลงโทษมฆมาณพอย่างไม่เป็นธรรม กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม เป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้

^{๔๘} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๑๐ – ๓๒๒.

^{๔๙} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๒๓ – ๓๔๔.

^{๕๐} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๕๖ – ๓๗๘.

กรณีหม่อมมาพและภรรยาอีก ๓ คนสร้างศาลาที่พัก กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌาณกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า ส่วนกรณีนางสุชาดา ภรรยาอีกคนหนึ่งไม่ทำความดีเลย จึงเกิดเป็นนกกางใน กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจ เป็นอุปัชฌาณกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า เป็นอุปัชฌาณกรรม เพราะไปตัดรอนกุศลกรรมที่เคยสั่งสมเอาไว้ในอดีต แต่เมื่อได้รักษาศีลก็ได้เกิดเป็นธิดาของช่างหม้อก็รักษาศีล ๕ ตายไปจึงเกิดเป็นธิดาอสูร และเป็นภรรยาของท้าวสักกะ กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจของนาง เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปัชฌาณกรรม และอุปการิตกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้าและชาติถัดไป

(๕) เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกตติอยู่ในนิคม^{๕๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงบุรพกรรมของพระพุทธรเจ้าในขณะเสวยพระชาติเป็นพระยานกแขกเต้าผู้มักน้อยสันโดษ^{๕๑} กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นกรรมขาว มีวิบากขาว เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และเป็นอุปการิตกรรมที่มีส่วนทำให้พระพุทธรองค์บรมครูผลนิพพาน

๓) จิตตวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๔ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระภิกษุในยสังฆรักจิตเถระ^{๕๒} เรื่องพระภิกษุในยสังฆรักจิตเถระนี้ กล่าวถึงการกระทำโดยมิได้เจตนา โดยกรณีพระภิกษุในยสังฆรักจิตใจลอยคิดอยากสึกและคิดไปไกลในขณะที่ยืนพัดให้พระเถระผู้เป็นลุง แล้วตีหัวพระเถระด้วยอาการใจลอยนั้น กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางกาย เป็นกตัตตากรรม เพราะไม่ได้ตั้งใจจะทำ แต่ต้องเสวยผลกรรมในชาตินั้นด้วยการถูกจับไปสอบสวน จึงเป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม

(๒) เรื่องพระปุคคัตตติสสเถระ^{๕๓} เรื่องพระปุคคัตตติสสเถระนี้ กล่าวถึงผลกรรมของพระปุคคัตตติสสเถระที่เคยเป็นพรานล่าเนื้อ จากเรื่องราวดังกล่าวสามารถวิเคราะห์ได้ว่าเมื่อชาติก่อนท่านเคยทำอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย คือการทรมานและฆ่าสัตว์ กรรมนั้นเป็นอุปการิตกรรม แต่ท่านได้ทำกุศลกรรมไว้เช่นกัน คือการถวายบิณฑบาตแก่พระจิณาสพและเล็กอาชีพนี และตั้งจิตอธิษฐานของเป็นพระอรหันต์ กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางกายและทางใจ เป็นอุปการิตกรรม เพราะส่งผลมายังชาติปัจจุบันของท่าน และเมื่อนิพพานแล้วกรรมเหล่านั้นจึงกลายเป็นอโหสิกรรมไป

^{๕๐} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๘๒ - ๓๘๖.

^{๕๑} พุ.ช.านวก (ไทย) ๒๗/๒๐ - ๒๘/๓๐๔ - ๓๐๕.

^{๕๒} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๒ - ๔๑๗.

^{๕๓} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๕ - ๔๔๐.

(๓) เรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา^{๕๕} สำหรับเรื่องนี้ พระภิกษุทั้งหลายได้ก่อกรรมโดยไม่เจตนาרבกวนเทวดาเหล่านั้น กรรมนั้นจึงเป็นกัตตดากรรม และได้รับผลในขณะนั้น ซึ่งเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางกาย จึงเป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม ส่วนกรรมที่ภิกษุสาชายนเมตตสูตรให้แก่เทวดาทั้งหลาย กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจ และได้รับผลขณะนั้น เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลขณะนั้นทันที

(๔) เรื่องพระโสเรยเถระ^{๕๖} ในเรื่องพระโสเรยเถระนี้ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายว่าเรื่องการกลับเพศจากชายเป็นหญิง หรือหญิงเป็นชาย ก็เพราะบุญกรรมของตนเอง ซึ่งสามารถศึกษาได้จากเรื่องราวที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ส่วนเรื่องกรรมที่ปรากฏในเรื่องนี้มี ๒ ครั้ง คือ ครั้งที่โสโรยะมีความคิดลามกจะเอาพระมหากัจจายนะเป็นภรรยา กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจ และเป็นทิวฐธรรม-เวทนิยกรรม เพราะให้ผลขณะนั้น และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดกรรมใหม่ อีกครั้งหนึ่งก็คือคราวที่โสโรยะมาขอมาโทษ ทำให้กรรมที่ทำในครั้งแรกนั้นหมดไป กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้ และเป็นอุปมาตกรรม เพราะทำให้กรรมเก่าหมดไป

๔) ปุบผวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๓ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ^{๕๗} เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะนี้ กล่าวถึงการอาฆาตจองเวรของพระเจ้าวิฑูทกะที่ผูกอาฆาตเหล่าศากยวงศ์ โดยสามารถแยกเป็นกรณีย่อย ๆ ได้หลายกรณี เช่น กรณีนางมัลลิกาได้สูญเสียสามีและลูกชายทั้งหมดจากการที่พระราชานแห่งเมืองสาวัตถีเข้าใจผิดว่าจะยึดครองราชบัลลังก์ เป็นกรรมของพระราชานได้ก่อไว้โดยอำนาจกิเลส คือโมหะ เพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางกายและทางใจ และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดกรรมใหม่ เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาตินี้ จึงทำให้พระราชานต้องเสียพระทัย และต้องสูญเสียราชบัลลังก์ในที่สุด

อีกกรณี คือกรณีที่พระเจ้าวิฑูทกะยกทัพไปฆ่าเหล่าศากยวงศ์ เป็นการก่ออกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะเห็นผลในชาตินี้ เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรณีบุรพกรรมเก่าของเหล่าศากยวงศ์ที่ไปรยาพิษลงในแม่น้ำ เป็นอกุศลกรรม เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปปราปรีชเวทนิยกรรม คือให้ผลในชาติถัดไป

^{๕๕} คุรยละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๒๘ - ๔๓๔.

^{๕๖} คุรยละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๔๕ - ๔๕๔.

^{๕๗} คุรยละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๑ - ๑๒.

(๒) เรื่องนางปติปฐิกา^{๕๔} เรื่องนี้ เป็นการบำเพ็ญกุศลกรรมของนางปติปฐิกาที่ระลึกชาติได้ว่าตนเองเคยเป็นนางเทพธิดา กรรมเหล่านี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า

(๓) เรื่องนางวิสาขา^{๕๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงการสั่งสมกรรมดีของนางวิสาขาที่ได้ทำกรรมดีสั่งสมมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ โดยการถวายทานเป็นเนืองนิตย์ จนถึงสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันนี้ก็ยังรู้จักการถวายทานเป็นประจำ เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางกายและทางใจ กรรมที่ทำตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระเป็นต้นมา เป็นอปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนการถวายทานในครั้งต่อ ๆ มา เป็นอุปถัมภ์ภกกรรม เพราะช่วยส่งเสริมกรรมนั้น และเป็นอาจิณณกรรม เพราะทำอย่างต่อเนื่อง

๕) พาลวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๑๑ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง^{๖๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงบุรพกรรมของเปรต ๔ ตน ที่พยายามบอกกล่าวธรรมสอนมนุษย์ ในเรื่องนี้สามารถจำแนกเป็นกรณีดังนี้ คือ กรณีนางมัลลกาได้ทำกุศลกรรมคือการไม่ทำปาณาติบาตถึงสองชาติด้วยกัน ทำให้ไม่เกิดการทำปาณาติบาตต่อชีวิตเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้ภิกษุทั้งหลายได้สรรเสริญ กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย และการทำกรรมครั้งแรกจึงเป็นอปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนที่ทำในชาติปัจจุบันนี้เป็นอุปถัมภ์ภกกรรม เพราะสนับสนุนกุศลกรรมดังกล่าว ส่วนกรณีของเปรตทั้ง ๔ ตนเมื่อชาติก่อนมีโอกาสมัทำกุศลกรรมก็ไม่ทำ ตายไปจึงต้องเป็นเปรต กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจ เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า และเป็นชนกกรรม คือ ทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๒) เรื่องสัตถิวีฬาริกของพระมหากัสสปเถระ^{๖๑} เรื่องนี้ มีความสัมพันธ์กับอดีตชาติของพระมหากัสสปะที่เคยเกิดเป็นนกขมิน และสัตถิวีฬาริกซึ่งเกิดเป็นลิง ภิกษุสัตถิวีฬาริกรูปนี้มีนิสัยไม่ดีมาแต่ชาติปางก่อน เพราะถูกอำนาจกิเลสครอบงำซึ่งเป็นเหตุให้ทำอกุศลกรรมดังกล่าวซึ่งแสดงออกมาทางใจและทางกาย กรรมนี้จึงส่งผลให้ในชาติปัจจุบันเกิดมามีนิสัยอย่างนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่ามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ของตนเอง คือต้องเป็นคนพาลนั่นเอง เมื่อภิกษุนี้ทำกรรมเช่นเดียวกันนี้กับ

^{๕๔} รุราชละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๓ - ๔๘.

^{๕๕} รุราชละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๗๓ - ๑๑๕.

^{๖๐} รุราชละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๓ - ๑๗๓.

^{๖๑} รุราชละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๔ - ๑๘๑.

พระมหากัสสปะซึ่งเป็นพระอรหันต์ กรรมจึงส่งผลแรงขึ้นเพราะทำกับพระอรหันต์ กรรมนี้เป็น ติฎฐ-ธรรมเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาตินี้ เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม คือ ส่งผลในชาติหน้า เป็น ชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๓) เรื่องอานนทเศรษฐี^{๖๒} เรื่องนี้ กล่าวถึงความตระหนี่ที่เป็นกิเลสทำให้อานนทเศรษฐี ต้องเกิดเป็นลูกหญิงจันทาล เป็นอกุศลกรรมซึ่งแสดงออกมาทางใจ กรรมนี้เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อมา และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๔) เรื่องสุปปพุทธกฐิ^{๖๓} สุปปพุทธกฐิเคยร่วมกับพวกฆ่าชิงทรัพย์โสเภณีคนหนึ่ง เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางกายและทางใจ ซึ่งในชาติต่อมาทำให้ตนเองต้องถูกแม่โคลูกอ่อน ขวิดตาย กรรมนี้เป็นอปรายเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติถัดไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรณีที่เป็นโรคเรื้อน ก็เพราะเคยถ่มน้ำลายในพระปัจเจกพุทธเจ้า เป็น อกุศลกรรม เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรมและอปรายเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้าและชาติ ถัดไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๕) เรื่องชวานา^{๖๔} เรื่องนี้เป็นเรื่องการกระทำของชวานาคนหนึ่งที่ถูกความโลภ ครอบงำเมื่อเห็นทรัพย์จำนวนมาก ทำให้เกิดอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจขึ้น และต้องถูกจับ ดำเนินคดี กรรมนั้นเป็นติฎฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลชาตินี้ เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนตอนที่สำนึกผิดและสารภาพความจริง พระพุทธเจ้าจึงทรงช่วยไว้ได้ กรรม นั้นจึงเป็นอโหสิกรรมไป

(๖) เรื่องนายสุมนมมาลาการ^{๖๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงการที่นายสุมนมมาลาการได้นำดอกไม้ พระพุทธเจ้า ซึ่งทำด้วยใจที่เป็นกุศล จึงเกิดเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางวาจา เป็น ติฎฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลในชาตินี้ เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะจะส่งผลถึงชาติหน้า และเป็นอปรายเวทนิยกรรม เพราะจะส่งผลถึงชาติต่อ ๆ ไป และจะกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อ นายสุมนมมาลาการนี้ได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าและปรินิพพานแล้วตามที่ทรงพยากรณ์เอาไว้

(๗) เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี^{๖๖} เรื่องนี้ กล่าวถึงพระอุบลวรรณาเถรีที่ถูกนันทมาณพ ข่มขืน นันทมาณพก็รับกรรมในขณะนั้น คือธรณีสูบ กรรมของนันทมาณพนั้นเป็นอกุศลกรรมที่

^{๖๒} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๙๒ – ๑๙๖.

^{๖๓} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๙๔ – ๑๙๘.

^{๖๔} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๙๕ – ๒๐๓.

^{๖๕} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๔ – ๒๑๒.

^{๖๖} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๓ – ๒๑๗.

แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติปัจจุบัน กรรมนี้เป็นอุปชชเวทนิยกรรม เพราะส่งผลถึงชาติหน้า และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมนี้ส่งผลให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทภิกษุณีไม่ให้อยู่ในป่าเพื่อกันมิให้ภิกษุณีได้รับอันตรายในป่า

(๘) เรื่องขัมพุกาชีวิต^{๖๗} เรื่องนี้ กล่าวถึงขัมพุกาชีวิตที่ได้ทำกรรมไว้แต่ปางก่อน คือการคำพระอรหันต์ ซึ่งเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางวาจา ทำให้ในชาตินั้นไม่สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้ กรรมนั้นเป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติปัจจุบัน กรรมนั้นเป็นอุปชชเวทนิยกรรม เพราะส่งผลต่อในชาติหน้า เป็นอปราปรียเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อไป และกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อได้บรรลุพระอรหันต์ และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๙) เรื่องอหิเปรด^{๖๘} เรื่องนี้ กล่าวถึงบุรพกรรมของเปรดตนนี้ในชาติที่เกิดเป็นชวานา ซึ่งได้เผาบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงทำให้มหาชนที่ศรัทธาในพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่พอใจและได้ฆ่าชวานานั้น กรรมของชวานาที่ทำนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้ เป็นอุปชชเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า คือเกิดในอเวจีมหานรก และส่งผลในชาติต่อไป หรือที่เรียกว่าอปราปรียเวทนิยกรรม คือเกิดเป็นเปรด

(๑๐) เรื่องสัจฉิกุญเปรด^{๖๙} เรื่องนี้ กล่าวถึงบุรพกรรมของเปรดตนนี้ที่เคยทำกรรม คือการปลงพระชนม์พระปัจเจกพุทธเจ้า ถือว่าเป็นกรรมหนัก แต่ยังไม่ถึงอนันตริยกรรมเพราะไม่ใช่ปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า และไม่ใช่เป็นการฆ่าพระอรหันต์ และเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาตินี้ เป็นอุปชชเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า คือเกิดในอเวจี และเป็นอปราปรียเวทนิยกรรม คือส่งผลในชาติต่อไป คือเป็นเปรด

(๑๑) เรื่องพระสุธรรมเถระ^{๗๐} การที่พระสุธรรมโกธและไปคำจิตตคฤหบดี ทำให้พระพุทธเจ้าต้องให้ท่านไปขอโทษจิตตคฤหบดี กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางวาจา กรรมนั้น

^{๖๗} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๘ - ๒๓๑.

^{๖๘} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๒ - ๒๓๕.

^{๖๙} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๕ - ๒๔๕.

^{๗๐} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๖ - ๒๕๘.

เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลในชาตินี้ คืออุกถกโทษจากคณะสงฆ์ และเป็นอโหสิกรรมเมื่อจิตตคฤหตียกโทษให้แล้ว

ส่วนกรณีบุรพกรรมเก่าของจิตตคฤหตียก็ได้บรรณาการต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก เป็นผลจากกรรมเมื่อชาติก่อน ได้ทำการบูชาและถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ และในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ได้ถวายอาหารและบูชาพระภิกษุ และอธิษฐานไว้ กรรมเหล่านี้เป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางวาจา การบูชาสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนในชาติต่อมาเป็นอุปถัมภกกรรม คือมีหน้าที่สนับสนุนกรรมนั้น กรรมเหล่านั้นยังเป็นอาจิณณกรรม คือทำกันเป็นประจำ และเป็นอาสันนกรรม เพราะก่อนสิ้นใจก็ยังทำการนี้อยู่ เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะส่งผลต่อไปในชาติหน้า และเป็นอปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้าด้วย

๖) ปณทิตวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๑ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระราชาเถระ^{๑๑} เรื่องนี้ กล่าวถึงความพยายามขอบรรพชาอุปสมบทของราชพราหมณ์ ซึ่งได้ผล เพราะเคยทำกรรมดี คือเคยถวายข้าวแด่พระสารีบุตร การที่ราชพราหมณ์ได้เคยถวายข้าวแม้เพียงทัพพีหนึ่งในครั้งนี้แก่พระสารีบุตร ทำให้เกิดผลคือพระสารีบุตรต้องทำการบวชให้กับราชพราหมณ์ กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และเป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะรับผลในชาตินี้ทันที และกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อพระราชาบรรลุเป็นพระอรหันต์และปรินิพพาน

(๒) เรื่องพระมหากัปปิณะ^{๑๒} เรื่องนี้ กล่าวถึงการออกบรรพชาของพระราชาทรงพระนามว่าพระมหากัปปิณะ เมื่อศึกษาเรื่องนี้แล้วจะเห็นว่าการทำงานบุญด้วยการสร้างบรรณศาลาแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า และการสร้างวิหารถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะของพระราชาพระองค์นี้ ล้วนเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย กรรมนี้เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า และเป็นอปราปริยเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป ในกรณีแรก เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรณีที่สองเป็นอุปถัมภกกรรม เพราะเข้าไปช่วยส่งเสริมชนกกรรมที่ยังไม่หมดผลกรรม

(๓) เรื่องบัณฑิตสามเณร^{๑๓} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำความดีในชาติก่อนของบัณฑิตสามเณรซึ่งเกิดเป็นคนขัดสนซื้อมหาทุกตะ เมื่อได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะแล้ว

^{๑๑} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๕๖ – ๒๕๖๒.

^{๑๒} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๕๕ – ๓๑๓).

^{๑๓} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๘ – ๓๔๐.

ก็ได้รับผลดีมาตลอด กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะได้ผลในชาตินี้ คือได้ทรัพย์เป็นจำนวนมาก เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า คือได้เกิดเป็นเทวดา เป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป

๙) อรหันตวรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี^{๗๔} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำความกรรมโดยไม่ได้ตั้งใจ ในกรณีที่พระเถระไม่ได้ตั้งใจใช้พัดตีไปโดนตาของสามเณรจนตาแตก เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางกาย เป็นกตัตตกรรม เพราะไม่ได้เจตนากระทำ แต่ก็ได้รับผลทำให้เกิดความไม่สบายใจ จึงเป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะได้รับผลในชาตินี้ และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๒) เรื่องพระขทิวณิยเรวตเถระ^{๗๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงบุรพกรรมของพระสิวลิที่ทำได้ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสิดังกล่าว กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า คือทำให้เป็นเทวดา เป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะส่งผลต่อในชาติต่อ ๆ ไป ส่วนกรณีที่เป็นพระราชแล้วทรงยกทัพล้อมเมืองหนึ่งเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม เพราะส่งผลต่อในชาติหน้า คือเกิดในนรก และเป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะส่งผลต่อในชาติถัดไป

๘) สหสวารค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๔ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีคราแดง^{๗๖} เรื่องนี้ เป็นเรื่องของเพชฌฆาตที่ต้องประหารโจรตามหน้าที่ เมื่อพ้นจากหน้าที่แล้วทำบุญครั้งเดียวในชีวิต การฆ่าโจรจึงเป็นหน้าที่ถึงเป็นอกุศลกรรมก็ตาม ดังนั้นกรรมนี้จึงเป็นกตัตตกรรม เป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้เท่านั้น

(๒) เรื่องพาทิหารุจิริยะ^{๗๗} เรื่องนี้ กล่าวถึงบุรพกรรมของพระพาทิหารุจิริยะในชาติก่อน สำหรับเรื่องพาทิหารุจิริยะนี้ มีประเด็นเรื่องกรรมที่น่าศึกษา เช่น ในกรณีอดีตชาติของท่านบำเพ็ญสมณธรรมไว้มาก กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางวาจา กรรมนั้นเป็นอุปัชฌเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า เป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรณีที่ไม่เคยสงเคราะห์ผู้อื่น เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจ เป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติถัดไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรณีที่ถูกแม่โคนมขวิดจนเสียชีวิต เกิดจากกรรมในชาติปางก่อนก็

^{๗๔} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๘๕ - ๓๕๔.

^{๗๕} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๕๘ - ๔๑๑.

^{๗๖} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๑๘ - ๔๒๔.

^{๗๗} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๕ - ๔๓๓.

เพราะเคยร่วมกันฆ่าชิงทรัพย์หญิงโสเภณีคนหนึ่งดังที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องสุปปพุทธกฐฐิที่ได้กล่าวมาแล้ว กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม และเป็นอปรายเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๓) เรื่องพระสัปทาสเถระ^{๗๘} พระสัปทาสเคยได้ทำกรรมเอาไว้ในชาติปางก่อน ๒ ครั้งด้วยกัน ครั้งแรกทำเพราะความโลภอยากได้บริวารของภิกษุที่จะสึกออกไป กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม เป็นอปรายเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนครั้งที่ ๒ คือการบำเพ็ญสมณธรรม แต่ยังไม่บรรลุพระอรหันต์ เป็นกรรมที่ทำให้ชาติสุดท้ายบรรลุพระอรหันต์ เป็นกรรมชนิดที่ไม่ดำไม่ขาว และเป็นอปรายเวทนิยกรรม เพราะส่งผลถึงชาติสุดท้ายของท่านเอง

(๔) เรื่องนางปฎาจารา^{๗๙} นางปฎาจาราได้เคยทำกุศลกรรมในอดีตชาติ คือการทำความดีเพื่อเป็นภิกษุณีผู้เป็นเลิศทางทรงพระวินัย กรรมนี้กุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอปรายเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติสุดท้ายของนางเอง กรรมนั้นยังเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์และปรินิพพาน

๕) ปาปวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๕ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพราหมณ์ชื่ออุพเพกสาฎก^{๘๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำบุญของพราหมณ์ผู้นี้ได้ถวายผ้าสาฎกแด่พระพุทธเจ้า กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางกายและทางใจ เป็นทิฐฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้ คือได้ทรัพย์เป็นจำนวนมากจากพระราชา และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนในชาติก่อนก็ได้ทำเช่นนี้เหมือนกัน ก็ได้ผลกรรมเช่นเดียวกัน

(๒) เรื่องพระเสยยสกัตเถระ^{๘๑} เรื่องนี้ กล่าวถึงการบัญญัติสิกขาบทเมื่อมีพระภิกษุกระทำการที่ไม่เหมาะสมไม่ควร เมื่อพระศาสดาได้บัญญัติสิกขาบทปฐมสังฆาติเสสแล้ว จึงได้ตรัสพระคาถาเป็นการเตือนสติไม่ให้ทำกรรมชั่ว และให้สำรวมระวังเอาไว้ว่า

ปาปญฺเจ ปุริโส กยิรา น นํ กยิรา ปุนปฺปุนํ
น ตมฺหิ จนฺทํ กยิราถ ทุกฺโข ปาปสฺส อจฺจโย^{๘๒}

^{๗๘} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๓ - ๔๘๘.

^{๗๙} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๕ - ๔๘๘.

^{๘๐} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔ - ๘.

^{๘๑} คุรยลละเอียคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕ - ๑๐.

^{๘๒} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๑๓/๓๓., บุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๓/๔., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕.

ถ้าบุรุษพึงทำบาปไซ้^{๘๓} ไม่ควรทำบาปนั้น
 บ่อย ๆ ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น เพราะว่า
 ความสังสมบาปเป็นเหตุให้เกิดทุกข์^{๘๔}

จากการที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสดังนี้ ก็เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดก็ตาม โดยเฉพาะพระภิกษุไป
 กระทำในสิ่งที่ไม่ควร เพราะถึงจะเป็นบาปเพียงเล็กน้อย ถ้าทำเป็นประจำแล้ว บาปนั้นก็ส่งสมไป
 เรื่อย ๆ ทำให้ได้รับผลของบาปกรรมนั้นหนักขึ้น เปรียบเสมือนการตักน้ำใส่ตุ่ม แม้ตักใส่เพียงครั้ง
 ละนิดหน่อย ก็ทำให้น้ำเต็มตุ่มได้ การทำกรรมก็เช่นกัน

(๓) เรื่องนางลาชเทวธิดา^{๘๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำบุญแล้วได้ขึ้นสวรรค์ของลาช
 เทวธิดาได้เคยทำกรรมดี คือการถวายข้าวตอกแก่พระมหากัสสปะ กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดง
 ออกมาทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นอาสันนกรรม เพราะเป็นกรรมที่ทำไว้ก่อนตาย เป็นชน
 กรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และเป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า

(๔) เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี^{๘๖} เรื่องนี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่ากรรมไม่ว่าจะดีหรือชั่ว
 ต้องอาศัยระยะเวลาและโอกาสในการให้ผล ส่วนการทำบุญของเศรษฐีนั้น เป็นกุศลกรรมที่
 แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม คือให้ผลในชาตินี้ เป็นอุปถัมภกกรรม
 เพราะช่วยส่งเสริมกรรมดีที่ท่านได้ทำไว้แล้วให้มีกำลังมากยิ่งขึ้น และการถวายทานของท่านก็เป็น
 อาจิณณกรรม เพราะทำบ่อยครั้ง

(๕) เรื่องเศรษฐีชื่อพิพาลปทกะ^{๘๗} เรื่องนี้เป็นเรื่องของการทำงานบุญเพียงน้อยนิดที่เศรษฐี
 ชื่อพิพาลปทกะได้ทำไว้ เป็นกุศลกรรมที่ตนเองได้ก่อเพียงเล็กน้อยก็จริงอยู่ แต่ถ้าทำบ่อย ๆ เข้าก็จะ
 เกิดการสังสมกรรมดังกล่าว กรรมที่ทำครั้งแรกจะเป็นชนกรรม ส่วนในครั้งต่อไปเป็นอุปถัมภ
 กกรรม และให้ผลต่อไปในอนาคต และเรื่องนี้เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า “บุคคลไม่ควรดู
 หมิ่นว่า ‘บุญมีประมาณน้อยจักไม่มาถึง’ แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา (ทีละหยาด ๆ) ได้
 ฉันทิ ชีรชน (ชนผู้มีปัญญา) สังสมบุญแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้ฉันทิ”^{๘๘}

^{๘๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕.

^{๘๔} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๑ – ๑๕.

^{๘๕} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๖ – ๒๓.

^{๘๖} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๗ – ๓๑.

^{๘๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๐.

(๖) เรื่องนายพรานกุกกุกุมิตร^{๘๘} เรื่องนี้ ได้กล่าวถึงบุรพกรรมที่ครอบครัวยของ นายพรานกุกกุกุมิตรเคยได้ทำในชาติปางก่อน คือการสร้างเจดีย์ กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่ แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า เป็นอุปปราปรียเวทนิ ยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนในชาติปัจจุบัน ที่ภรรยาที่บรรลุนิเวศน์แต่ยังเด็กของนายกุกกุกุมิตรหิบบังคับอาวุธส่งให้นายพรานผู้เป็นสามี จัด เป็นกตัตตกรรม เพราะไม่ได้มีความประสงค์หรือเจตนาจะฆ่าสัตว์เหล่านั้น

(๗) เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ^{๘๙} เรื่องนี้ เป็นเพราะนายพรานคิดจะฆ่าพระเถระด้วย การให้สุนัขไล่ล่า จึงเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางกายและทางใจ ทำให้ต้องรับกรรมในชาตินั้น จึงจัดเป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ คือ ต้องถูกสุนัข กัดตาย ส่วนบุรพกรรมเก่าของนายพรานนี้ครั้งเป็นหมองูก็ทำกุศลกรรมเช่นกัน คือหลอกให้เด็ก ไปจับงู และผลกรรมก็สนองทันที กรรมนั้นจึงเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย และเป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลในทันที และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผล กรรมใหม่

(๘) เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว^{๙๐} เรื่องนี้ สามารถอธิบายเรื่องกรรมได้ ว่า ธรรมเนียมการนั้นได้ทำทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม กล่าวคือ ได้ถวายภัตตาหารแก่พระเถระ เป็นประจำ จัดเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอาจิณณกรรม เพราะทำเป็นประจำ เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนการทำร้ายพระเถระด้วยความโกรธ เป็น อกุศลกรรม เป็นกรรมหนักแต่ยังไม่ถึงขั้นอนันตริยกรรม เพราะไม่ได้ฆ่าพระอรหันต์ ดังนั้นจึงยัง ไม่เป็นครุกรรม เป็นอุปปีพกกรรม เพราะไปบีบบังคับกรรมอื่น ไม่ให้ให้ผล เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า และกรณีของภรรยาช่างแก้วได้ถวายภัตตาหารแก่พระเถระเป็นประจำ เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางกายและทางใจ เพราะทำให้เกิดในเทวโลก เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอาจิณณกรรม เพราะทำ เป็นประจำ

(๙) เรื่องชน ๓ คน^{๙๑} เรื่องนี้เรื่องแรกจะเป็นกรรมของกาในชาติก่อนที่ต้องถูกเผาทั้ง เป็น ก็เพราะกรรมเก่าที่ทำไว้แต่ชาติก่อน คือการเผาโคของตนเองทั้งเป็น กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่

^{๘๘} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๖ - ๔๔.

^{๘๙} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๕ - ๔๖.

^{๙๐} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๐ - ๕๓.

^{๙๑} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๔ - ๖๐.

แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลทั้งในชาติหน้าและชาติถัดไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

เรื่องที่สองเป็นเรื่องภรรยาขายเรือที่ถูกถ่วงน้ำ เพราะชาติก่อนเคยจับสุนัขถ่วงน้ำ กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลทั้งในชาติหน้าและชาติถัดไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

และเรื่องภิกษุ ๗ รูปอาศัยในถ้ำแล้วถูกหินปิดปากถ้ำ ก็เพราะกรรมเก่า คือการขังหีบเป็นเวลา ๗ วัน เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้าและชาติถัดไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๑๐) เรื่องเจ้าสุปปพุทธสาकยะ^{๕๒} เรื่องนี้ กล่าวถึงการขัดขวางการเสด็จบิณฑบาตของพระพุทธเจ้า ซึ่งขัดขวางโดยเจ้าสุปปพุทธสาकยะ กรรมที่สุปปพุทธสาकยะกระทำนั้น เป็นอกุศลกรรมที่ค่อนข้างหนักที่แสดงออกทางใจและทางวาจา แต่ยังไม่ถึงขั้นครุกรรม เป็นทิฏฐิธรรมเวทนียกรรม และอุปัชฌเวทนียกรรม เพราะได้รับผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

๑๐) ทัณฑวารค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๕ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระโกณฑธานเถระ^{๕๓} เรื่องนี้ กล่าวถึงพระประสงค์ที่จะระงับข้อโต้แย้งกันด้วยความเข้าใจผิดทั้งสองฝ่าย เพื่อที่จะระงับไม่ให้ภิกษุและชาวพุทธทั้งหลายไปทะเลาะวิวาทกัน เพราะอาจทำให้เกิดเรื่องร้ายแรงได้ ส่วนเรื่องบุรพกรรมที่ทำให้พระโกณฑธานเถระต้องมีภพดวงตาติดตามอยู่ก็เพราะเคยทำกรรมชั่วนี้กับพระภิกษุในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางกายและทางใจ กรรมนั้นเป็นอุปัชฌเวทนียกรรม และกรรมนั้นเป็นอปราปรียเวทนียกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้าและชาติถัดไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๒) เรื่องอชครเปต^{๕๔} เรื่องนี้ กล่าวถึงผลกรรมของเปตตนนี้ที่เคยทำอกุศลกรรมกับเศรษฐีผู้ไม่คิดร้ายและพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ด้วยการทำลายสิ่งของต่าง ๆ ด้วยความโกรธกรรมเหล่านี้เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย กรรมเหล่านี้เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้าและชาติต่อไป ทำให้เกิดในนรก และเป็นเปต

^{๕๒} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๑ - ๖๕.

^{๕๓} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๗๖ - ๘๕.

^{๕๔} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๕ - ๙๔.

กรรมที่ทำในครั้งแรกเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนที่ทำในครั้งต่อมาเป็นอุปถัมภ์ภกกรรม เพราะช่วยเสริมแรงชนกกรรมให้แรงยิ่งขึ้น

(๓) เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ^{๕๕} บุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะตอนที่ฆ่าพ่อแม่ตนเอง เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย ซึ่งทำให้ตนเองต้องเกิดในนรกและต้องถูกทรมานตาย ๑๐๐ ชาติภาพ กรรมนี้เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลทั้งในชาติหน้าและชาติต่อไป เป็นอนันตริยกรรม ดังนั้นจึงจัดอยู่ในครุกรรม คือ กรรมหนักเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และเป็นอโหสิกรรมเมื่อปรินิพพานแล้ว ส่วนกรรมของพวกเขาเปรียบเทียบกับพวกโจรที่ฆ่าพระมหาโมคคัลลานะซึ่งเป็นพระอรหันต์ กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย กรรมนี้เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอนันตริยกรรม จึงจัดอยู่ในครุกรรม คือ กรรมหนัก เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เพราะได้รับผลทันทีในชาตินี้ ส่วนที่จะได้รับผลในชาติหน้าอย่างไรนั้นยังไม่สามารถสรุปได้

(๔) เรื่องสันตติมหาอำมาตย์^{๕๖} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำบุญของสันตติมหาอำมาตย์ซึ่งได้เคยชักชวนคนมาทำบุญ เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางวาจา ซึ่งได้ก่อไว้ในชาติก่อน กรรมนี้เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม อุปัชฌเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้และชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อปรินิพพานไปแล้ว

(๕) เรื่องสุขสามเณร^{๕๗} ในชาติก่อนสุขสามเณรเคยได้ถวายภัตตาหาร และอธิษฐานไว้ว่าขอให้บรรลุนิพพานเช่นเดียวกับพระปัจเจกพุทธเจ้าในสมัยนั้น กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้ คือ ได้รับตำแหน่งเศรษฐี เป็นอุปัชฌเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า คือ ได้เป็นเทวดา และเป็นอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

๑๑) ชรวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องของพระนางมัลลิกาเทวี^{๕๘} เรื่องนี้ กล่าวถึงผลกรรมที่พระนางมัลลิกาเทวีที่ได้ทำไว้ในขณะมีชีวิตอยู่ มีทั้งกรรมดีและไม่ดี กล่าวคือ พระนางมัลลิกาเป็นผู้ที่ชวนชวายนในการบุญ มีการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทาง กรรม

^{๕๕} คุรยละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๕๕ - ๑๐๓.

^{๕๖} คุรยละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๑๓ - ๑๒๐.

^{๕๗} คุรยละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๒๖ - ๑๔๐.

^{๕๘} คุรยละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๖๖ - ๑๗๑.

นั้นเป็นอุปสรรคปริยเวณียกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนความยินดีในการทำอสังกรรมสันถวะ (เสพเมถุน) กับสุนัข เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวณียกรรม และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมนั้นเป็นอาสันนกรรม เพราะระลึกถึงกรรมชั่วนั้นก่อนที่จะตาย ทำให้ต้องเสวยกรรมช่วนั้นก่อน และกรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรม เพราะหมดแรงกรรมนั้นแล้ว ส่วนการกล่าวเท็จของนาง เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกมาทางใจและทางกาย เป็นอุปัตถัมภกกรรม เพราะส่งเสริมกรรมชั่วที่เคยเสพเมถุนกับสุนัขให้มีความแรงยิ่งขึ้น และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

ในเรื่องพระนางมัลลิกาเทวีนี้ แสดงให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนของการให้ผลกรรม ซึ่งอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมได้ ก็เพราะในช่วงที่เป็นมนุษย์ได้ทำกรรมทั้งดีและไม่ดี ซึ่งนางมัลลิกาเคยทำความดีเอาไว้มากจนได้รับการยกย่องจากผู้อื่น แต่ทำกรรมชั่วเพียงครั้งเดียว และกรรมช่วนั้นส่งผลให้ก่อนเพราะว่าก่อนตายระลึกถึงกรรมช่วนี้ กรรมช่วนั้นส่งผลให้ได้ไปเกิดในนรก ต่อมาเมื่อหมดผลกรรมแล้วนางจึงได้ไปสู่สวรรค์

(๒) เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก^{๘๕} เรื่องนี้ กล่าวถึงความประมาทในชีวิตของบุตรเศรษฐีคนนี้ คือคบคนชั่วเป็นมิตร และชอบดื่มสุรา ทำให้เสียทรัพย์ กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางกาย กรรมนี้เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ก็ต้องเป็นขอตาน และเป็นทิฏฐธรรมเวณียกรรม เพราะส่งผลในชาตินี้

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่าการประพฤติดนด้วยการคบคนชั่วเป็นมิตรนั้นให้โทษหลายประการ เช่นทำให้หมดทรัพย์ และทำให้หมดโอกาสที่จะมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต และการใช้ชีวิตเช่นนี้ทำให้ต้องประสบกับความยากลำบากในยามแก่ชราต่อไป

๑๒) อัครวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องโพธิราชกุมาร^{๑๐๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำความผิดในชาติก่อนของโพธิราชกุมาร เอาไปนก ลูกนก และแม้นกวัยเจริญพันธุ์มากินเป็นอาหาร ทำให้ชาตินี้พระองค์จึงไม่มีบุตรหรือธิดาเลย กรรมที่ก่อนนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปสรรคปริยเวณียกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ คือเกิดมาเป็นผู้ไม่มีบุตรธิดา

(๒) เรื่องอุบาสกช้อมหากล^{๑๐๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำความชั่วไว้ในชาติก่อนของอุบาสกช้อมหากล คือการใส่ความผู้อื่นจนถูกลงโทษถึงแก่ความตาย ชาตินี้ของท่านจึงต้องโดนฆ่า

^{๘๕} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๘๑ - ๑๘๕.

^{๑๐๐} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๘๘ - ๑๙๔.

^{๑๐๐} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๒๐๕ - ๒๑๒.

ตาย กรรมที่เขานำนั้นเป็นอกุศลกรรมที่เกิดทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม และอุปปราปริยเวทนิยกรรม เพราะกรรมนั้นส่งผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้า คือต้องลงนรก และต้องถูกฆ่า เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

๑๓) โลกวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระอังกุลิมาลเถระ^{๑๐๒} เรื่องพระอังกุลิมาลเถระมีรายละเอียดในพระสูตรชื่อ ว่าอังกุลิมาลสูตร^{๑๐๓}แล้ว แต่ที่จะนำมาศึกษาในที่นี้เป็นข้อสงสัยของพระภิกษุทั้งหลายที่สงสัยว่า พระอังกุลิมาลก่อนบวชฆ่าคนมาเยอะแล้วทำไมจึงบรรลุประอรหันต์และปรินิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสว่าเพราะอังกุลิมาลนั้นไม่ได้กัลยาณมิตรสักคนหนึ่ง จึงได้ทำบาป แต่ภายหลังเธอได้กัลยาณมิตรเป็นปัจฉิม จึงได้เป็นผู้ไม่ประมาท เหตุนั้น บาปกรรมนั้นอันบุตรของเราละได้แล้วด้วยกุศล ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลใด ละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วได้ด้วย

กุศล บุคคลนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง เหมือน

ดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น^{๑๐๔}

แต่อย่างไรก็ตามองคุลิมาลยังต้องเสวยผลกรรมชั่วของตนเองถึงแม้เป็นพระอรหันต์ไปแล้วก็ตาม ดังในคราวที่เข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีในวันหนึ่ง ก่อนดิน ก่อนกรวดและท่อนไม้ที่คนแม้ขวาง ไปทางอื่นก็ตกลงที่กายของท่านจนทำให้ศีรษะท่านแตก พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้อดทนไว้ และตรัสว่าท่านได้เสวยวิบากกรรมซึ่งเป็นเหตุให้หมกไหม้อยู่ในนรกหลายพันปีในปัจจุบันแล้ว^{๑๐๕}

ในเรื่องพระอังกุลิมาลนี้ กล่าวถึงการทำความกรรม และรับผลกรรมภายในชาติเดียวที่ท่านได้ทำไว้ กล่าวคือการฆ่ามนุษย์เป็นจำนวนมาก กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกายด้วยอำนาจกิเลสคือโมหะ กรรมนั้นเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และเป็นทิสฐธรรมเวทนิยกรรม เพราะต้องรับผลกรรมในชาตินั้นทันที และกรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อท่านปรินิพพานไปแล้ว ส่วนการกลับตัวกลับใจแล้วบรรพชาอุปสมบทเป็นพระนั้น เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นอุปปีฬกรรม เพราะไปเบียดเบียนกรรมอื่น คือไป

^{๑๐๒} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๔๓ - ๒๔๔.

^{๑๐๓} คุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๓ - ๓๕๒/๔๒๑ - ๔๓๓.

^{๑๐๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๔๔.

^{๑๐๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๕๒/๔๒๕ - ๔๓๐.

เบียดเบียนผลกรรมที่เกิดจากการฆ่ามนุษย์ให้มีผลเบาบางลง และกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อปรินิพพานไปแล้ว

สำหรับเรื่องนี้ได้ข้คิดว่าคุณคณที่เคยทำกรรมชั่วไว้มาก เมื่อกลับตัวกลับใจแล้วประพฤติปฏิบัติตนด้วยการประกอบกรรมดี กรรมดีเหล่านั้นก็สามารถบรรเทาผลกรรมชั่วที่ตนเองได้เคยทำเอาไว้ได้เช่นกัน

(๒) เรื่องนางจิญจมาณวิกา^{๑๐๖} เรื่องนี้ กล่าวถึงกรณีนางจิญจมาณวิกา กับพวกเดียรถีย์ ร่วมกันวางแผนใส่ความพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดความเข้าใจผิดในพระพุทธเจ้า กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางกาย ทางวาจาและทางใจ และนางจิญจมาณวิกา กับชนเหล่านี้เสวยผลกรรมในชาตินี้ จึงเป็นทัญญธรรมเวทนิยกรรม และเป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม คือทำให้ต้องตกนรก และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรณีในชาติก่อนของนางจิญจมาณวิกาที่ไปใส่ความพระพุทธเจ้าในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นมหาปทุมกุมาร เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจ และทางวาจา และเป็นทัญญธรรมเวทนิยกรรม เพราะรับผลในชาตินั้นทันที

๑๔) พุทธวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๑ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องยมกปาฏิหาริย์^{๑๐๗} เรื่องนี้ กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงก่อนการแสดงยมกปาฏิหาริย์ จนถึงเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่มนุษยโลก ในเรื่องนี้ สามารถวิเคราะห์การกระทำของบุคคลที่เกี่ยวข้องที่ถูกการกล่าวถึงในเรื่องนี้เป็นกรณีได้หลายกรณีด้วยกัน ในกรณีแรก ที่เดียรถีย์ชื่อว่าปุณณะ ที่พยายามทำลายการทำยมกปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า และฆ่าตัวตายเพื่อหนีความอับอาย ทั้งหมดเป็นอกุศลกรรมซึ่งแสดงออกทางใจและทางกาย และทางวาจา ที่ทำให้ต้องเสวยผลกรรมชั่วนั้น กรรมเหล่านั้นเป็นทัญญธรรมเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาตินั้นทันที เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะให้ผลต่อไปในชาติหน้า เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอาสันนกรรม เพราะทำไว้ในขณะที่กำลังจะตาย

ในกรณีที่ ๒ เป็นการเปรียบเทียบผลการทำบุญให้ทานระหว่างเทวดา ๒ คน ระหว่างการทำบุญกับผู้ที่มีศีลธรรมอันดี กับการทำบุญกับชนเหล่าอื่นเว้นผู้มีศีลธรรมอันดี กรรมของเทวดาทั้งสองนี้ล้วนเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า คือเกิดเป็นเทวดา และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

ในกรณีที่ ๓ คือกรณีค้างคาวหนูได้ฟังการท่องพระอภิธรรม กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจ เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้

^{๑๐๖} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๕๕ - ๒๖๑.

^{๑๐๗} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.อ. ๔๒/๒๔/๒๕๗ - ๓๒๒.

เกิดผลกรรมใหม่ และกรรมนี้เป็นอุปถัมภ์กรรม เพราะช่วยส่งเสริมกรรมอื่น คือเมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์แล้วบวชเป็นพระภิกษุ กรรมนั้นสนับสนุนให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานได้เร็วยิ่งขึ้น

๑๕) โกชวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี^{๑๐๘} เรื่องนี้ กล่าวถึงกล่าวถึงการเสวยกรรมของเจ้าหญิงที่ต้องเป็นโรคผิวหนัง และการปฏิบัติตนจนพ้นจากกรรมนั้น ที่เจ้าหญิงโรหิณีต้องเป็นโรคผิวหนังนั้น เกิดจากกรรมเก่าที่เป็นอกุศลกรรมซึ่งแสดงออกทางใจและทางกาย คือ การผูกอาฆาตแค้นนักฟ้อนคนหนึ่งด้วยการโปรยผงเต่าร้างทำให้นักฟ้อนนั้นเป็นโรคผิวหนัง กรรมนั้นเป็นอุปสรรคเวทนียกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อ ๆ ไป เป็นชนกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรรมการทำบุญในชาตินี้ของนาง เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะเห็นผลในชาตินี้ เป็นอุปฆาตกรรม เพราะกรรมนี้เข้าไปตัดรอนผลกรรมเก่าของนาง

(๒) เรื่องอุตตราอุบาสิกา^{๑๐๙} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำความดีและผลของกรรมของคนในครอบครัวของนางอุตตรา ซึ่งสามารถแยกเป็นกรณีได้ดังต่อไปนี้ คือ กรณีของนายปุณณะผู้เป็นพ่อของนางได้ถวายทานให้กับพระสารีบุตรแล้วได้ผลในทันที กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินั้นทันที และเป็นชนกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรรมของนางอุตตราที่หาโอกาสทำบุญ เป็นกุศลกรรมซึ่งแสดงออกทางใจ ทางวาจาและทางกาย เป็นชนกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ กรรมนั้นเป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะได้ผลในชาตินี้ คือทำให้นางสิริมาได้มีโอกาสทำบุญและบรรลุมรรค

๑๖) มลวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๔ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องบุตรของนายโคฆาตัก^{๑๑๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงกรณีการตายของนายโคฆาตัก ซึ่งเกิดจากอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย คือการฆ่าโคเป็นประจำเป็นอาชีพของตน กรรมนี้เป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้ เป็นอุปชชเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า คือเกิดในอเวจี เป็นชนกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอาสันนกรรม เพราะเป็นกรรมที่ทำให้ไว้อ่อนตาย และเป็นอาจินนกรรม เพราะทำความดีเป็นประจำถึง ๕๕ ปี ส่วนกรรมของบุตรของนายโคฆาตักได้ทำบุญถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์ และฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ส่งผลให้ได้บรรลุมรรคเป็นพระอนาคามี กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐธรรมเวทนียกรรม

^{๑๐๘} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๖ - ๔๓๑.

^{๑๐๙} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๓๕ - ๔๔๗.

^{๑๑๐} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕ - ๑๒.

เพราะส่งผลในชาตินี้ และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ และกุศลกรรมนี้เป็นเหตุปัจจัยบรรลุมรรคผลนิพพานต่อไป

(๒) เรื่องพระติสสเถระ^{๑๑๑} เรื่องนี้ กล่าวถึงตอนก่อนที่พระติสสเถระจะมรณภาพนั้น จิตของท่านได้ไปจดจ่ออยู่กับจิตรของท่าน เมื่อมรณภาพจึงเกิดเป็นเส้นเกาะจิตรนั้น กรรมนี้เป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจ เป็นอาสันนกรรม เพราะทำกรรมนี้ไว้ก่อนตาย และกรรมนั้นเป็นอุปชชเวทนียกรรม เพราะส่งผลต่อไปในชาติหน้า

(๓) เรื่องเมณฑกเศรษฐี^{๑๑๒} เมณฑกเศรษฐีเป็นผู้ที่ได้ทำกุศลกรรมในชาติก่อนถึง ๒ ชาติด้วยกัน ชาติหนึ่งร่วมสร้างพระคันธกุฎีถวายพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปชชเวทนียกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า และอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะส่งผลต่อในชาติต่อไป อีกชาติหนึ่งได้ถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินี้ คือได้ข้าว และได้ความอุดมสมบูรณ์กลับมา และเป็นอุปชชเวทนียกรรมและอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า และชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๔) เรื่องสุภัททปริพาชก^{๑๑๓} เรื่องนี้ กล่าวถึงการทำความกรรมในชาติก่อนของสุภัททปริพาชก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นผู้ประมาทในการทำบุญ เพราะทำเพียงแค่ครั้งสุดท้ายเท่านั้น ชาตินี้จึงได้เข้าเฝ้าพระศาสดาในปัจฉิมโพธิกาล แต่กรรมนั้นก็เป็อกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อไป เมื่อท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงกลายเป็นอโหสิกรรม คือเลิกให้ผล

ในเรื่องนี้มีข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องกรรมว่าเมื่อมีโอกาสทำกุศลกรรมแล้ว หากว่าตนเองไม่เร่งรีบทำเสียแต่ในตอนนั้น ก็จะทำให้เสียโอกาสในการทำกุศลกรรมนั้นได้

๑๑) มรรควรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๑ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องสุกรเปรต^{๑๑๔} เรื่องนี้ กล่าวถึงกรรมในอดีตชาติของสุกรเปรตในคราวที่เกิดเป็นมนุษย์ และได้เป็นพระธรรมกถึก แต่ทำการยุ่งให้ภิกษุแตกคอกัน กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางวาจา เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เพราะเสวยผลกรรมในชาตินั้น คือต้อง

^{๑๑๑} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๑๖ – ๒๐.

^{๑๑๒} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๒๓/๒๘/๔๗ – ๕๕.

^{๑๑๓} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๒ – ๖๔.

^{๑๑๔} ุรายละเอียดใน พ.ร.อ. ๔๓/๓๐/๑๑๐ – ๑๑๗.

ถูกขับไล่ออกจากหมู่คณะ เป็นอุปัชฌายะเพราะได้รับผลในชาติหน้าด้วย คือต้องเกิดในอเวจี เป็นอุปราชปริยเวทนิยกรรรม เพราะได้รับผลในชาติต่อไป คือเกิดเป็นเปรต เป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ขึ้น และกรรรมนั้นมีความหนักมาก ดังนั้นจึงจัดเป็นครุกรรรม

๑๘) ปกณณการรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๑ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่^{๑๘๕} เรื่องนี้ เป็นเรื่องราวที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างการจองเวรกันและกันตลอด ๕๐๐ ชาติ การจองเวรเช่นนี้ เป็นอกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย กรรรมนั้นเป็นอุปัชฌายะนิยกรรรมและอุปราชปริยเวทนิยกรรรม เพราะส่งผลให้ในชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป ต้องถูกจองเวร เป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ขึ้น และกรรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรรม เมื่อทั้งคู่เลิกจองเวรกันและกัน

๑๙) นิรยวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๔ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องนางปริพาชกาชื่อสุนทรีย^{๑๘๖} เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงผลกรรรมชั่วภายในชาติเดียว ที่ทำไว้กับพระพุทธเจ้าของพวกเดียรถีย์ กรรรมของพวกเดียรถีย์ที่ได้ทำไว้นั้นเป็นอกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจ ทางกายและทางวาจา มีการฆ่านางสุนทรีย และการใส่ความพระพุทธเจ้า กรรรมนั้นเป็นทิฏฐุชรรรมเวทนิยกรรรม เพราะได้รับผลกรรรมชาติปัจจุบัน และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ขึ้น

(๒) เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน^{๑๘๗} กรณีนี้ เปรตตนนั้นได้ทำกรรรมชั่วในขณะที่บวชในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ กรรรมนั้นเป็นอกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจ กรรรมนั้นเป็นอุปราชปริยเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในชาติต่อไป และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ สำหรับเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระคาถาโดยมีเนื้อความอธิบายถึงการให้ผลของกรรรมว่า “ชนเป็นอันมาก มีคอปันด้วยผ้ากาสาอะ เป็นผู้มิชรรรมลามก ไม่สำรวม ชนผู้ลามกเหล่านั้น ย่อมเข้าถึงนรกเพราะกรรรมลามกทั้งหลาย”^{๑๘๘} ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่ว่าเป็นใครก็ตาม หากว่าทำกรรรมชั่วก็ต้องเข้าถึงนรกด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

(๓) เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ^{๑๘๙} เรื่องนี้ กล่าวถึงกรรรมที่นายเขมกะได้ทำในชาติก่อนที่เคยยกทรงทอง ๒ แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสถูปของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เป็นกุศล

^{๑๘๕} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๑/๑๕๕ - ๑๖๑.

^{๑๘๖} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๑๕๕ - ๒๐๐.

^{๑๘๗} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๑ - ๒๐๒.

^{๑๘๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๒.

^{๑๘๙} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๕ - ๒๐๘.

กรรมซึ่งแสดงออกทางใจและทางกาย กุศลกรรมนั้นเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ เป็นอปรปรียาเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป

(๕) เรื่องหญิงจีหิง^{๑๒๐} เรื่องนี้ กล่าวถึงความหึงหวงสามีของหญิงจีหิงคนนี้ กรรมที่นาง ได้ทำนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เพราะเป็นการทำร้ายผู้อื่นโดยเจตนา กรรม ชั่วนั้นเป็นทิวฐฐกรรมเวทนิยกรรม เพราะเสวยกรรมในขณะนั้น และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

๒๐) ตัณหาพรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๕ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องปลาช็อกปีละ^{๑๒๑} บุรพกรรมของปลาช็อกปีละเริ่มในชาติก่อนที่เป็นภิกษุผู้มี มิฉลาดิฐฐ แล้วเที่ยวค้าภิกษุอื่น จึงเกิดในนรกและเกิดเป็นปลาทองปากเหม็น กรรมนั้นจึงเป็น อกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางวาจา เป็นทิวฐฐกรรมเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลในชาตินั้น คือไม่มีใครอยากคบหาด้วย เป็นอุปัชชเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติหน้า คือเกิดในนรก เป็น อปรปรียาเวทนิยกรรม เพราะส่งผลในชาติต่อไป คือเกิดเป็นปลาทองปากเหม็นและต้องเกิดในอเวจี เช่นเดิม และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนมารดาและน้องสาวของตนบวชแล้ว เที่ยวค้าภิกษุทั้งหลายก็เป็นเช่นเดียวกัน แต่ยังไม่ได้มาเกิดหลังจากตกนรกแล้ว

ส่วนกรณีของโจร ๕๐๐ คนได้ทำการโจรกรรม จึงถูกชาวชนบทฆ่าตาย กรรมของโจร เหล่านั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิวฐฐกรรมเวทนิยกรรม เพราะรับผลใน ชาตินั้นทันที และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ แต่ในกรณีโจรเหล่านี้กลับมา สมาทานศีล เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจ เป็นอุปัชชเวทนิยกรรม เพราะได้รับผลในชาติหน้า คือได้เป็นเทวดา และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่

(๒) เรื่องนางลูกสุกร^{๑๒๒} เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงกรรมของนางลูกสุกรแต่ปางก่อนที่เกิด ทางใจ เมื่อมีใจที่เป็นกุศล เพราะได้ฟังธรรมแล้ว ทำกาละไปแล้วก็อยู่ในสุคติภูมิ แต่ถ้าใจเป็นอกุศล ทำกาละไปแล้วจะเกิดในทุคติภูมิหรือภูมิที่ต่ำกว่า ในที่นี้คือการจุติจากพรหมโลกมาเป็นสัตว์ เจริจจาน ในส่วนหลังจากเกิดเป็นลูกสุกรก็เช่นกัน ก็เกิดเป็นมนุษย์ แล้วมีใจเป็นกุศลและทำกรรม ดีก็สามารถบรรลุนิพพานได้ ดังนั้นเรื่องนี้จึงแสดงผลของกรรมที่ทำให้เกิดความไม่แน่นอนของชีวิต

ในเรื่องนี้สามารถจำแนกชนิดของกรรมที่เกิดขึ้นได้ดังนี้คือ การได้ฟังธรรมในครั้งนั้น เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจ เป็นอุปัชชเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า กล่าวคือได้เกิด

^{๑๒๐} คุรยลละเอียคใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๒ – ๒๑๓.

^{๑๒๑} คุรยลละเอียคใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๓๑ – ๒๓๐.

^{๑๒๒} คุรยลละเอียคใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๓๑ – ๒๓๕.

เป็นมนุษย์ และอุปราชเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในชาติหน้าและชาติต่อไป และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ ส่วนความปริวิตกในครั้งที่อยู่ในพรหมโลกนั้น เป็นอกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจ เป็นอุปัชชเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในชาติต่อมา และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่

(๓) เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน^{๒๓} บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน ได้สร้างกุศลกรรรมด้วยการถวายของเคี้ยวกินเป็นอาหารแก่พระอรหันต์ กรรรมนั้นเป็นกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ เป็นอุปัชชเวทนิยกรรรม และอุปราชเวทนิยกรรรม เพราะส่งผลในชาติหน้าและชาติต่อไป และกลายเป็นอโหสิกรรรมเมื่อนิพพานแล้ว

(๔) เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร^{๒๔} ในเรื่องนี้ เศรษฐีได้ทำกรรรม ๒ ครั้งด้วยกัน ครั้งแรกเป็นการถวายอาหารบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า ถึงแม้ว่าทำด้วยความเสียดาย ก็ยังได้รับผลดี คือทำให้เกิดในสวรรค์ ๗ ครั้ง และได้เกิดเป็นเศรษฐี กรรรมนั้นเป็นกุศลกรรรมที่แสดงออกทางกาย เพราะเป็นการทำกรรรมดี กรรรมนั้นเป็นอุปัชชเวทนิยกรรรม และอุปราชเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในชาติหน้าและชาติถัดไป และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่

ส่วนกรรรมที่ทำในครั้งที่ ๒ คือการฆ่าหลานชายเพื่อแย่งสมบัติ กรรรมนั้นเป็นอกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เพราะเป็นการทำความชั่ว เป็นอุปราชเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในชาติต่อไป และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ ทำให้ต้องเกิดมาไม่มีบุตร

๒๑) ภิกขุวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องภิกษุชื่อ โกกาลิกะ^{๒๕} ในเรื่องภิกษุชื่อ โกกาลิกะในตอนนีกล่าวถึงกรรรมที่ทำกับพระอัครสาวก คือการด่าพระอัครสาวกของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นอกุศลกรรรมที่แสดงออกทางใจและทางวาจา กรรรมชั่วนั้นเป็นอุปัชชเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในชาติหน้า คือไปเกิดในปทุมนรก เป็นอาสันนกรรรม เพราะเป็นการทำกรรรมก่อนที่จะถูกแผ่นดินสูบตาย และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่ขึ้น ส่วนบุรพกรรรมของพระโกกาลิกะก็ทำไว้เช่นเดียวกัน คือการคิดจะด่าคนอื่น กรรรมนั้นเป็นอกุศลกรรรม เป็นทิวฐธรรมเวทนิยกรรรม เพราะให้ผลในทันที คือตกลงมาตายนั่นเอง และเป็นชนกกรรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรรมใหม่

^{๒๓} คุรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๐๒ – ๓๑๐.

^{๒๔} คุรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๒๕ – ๓๓๓.

^{๒๕} คุรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๓ – ๓๕๖.

(๒) เรื่องสุมนสามเณร^{๑๒๖} ธรรมเนียมกรรมของพระอนุรุทธะในเรื่องนี้ ธรรมเนียมแรกท่านเคยทำการถวายทาน และทำการบุญต่าง ๆ และอธิษฐานขอให้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุในชาติปางก่อน กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌาเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลทั้งในชาติหน้าและชาติต่อไป เป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ธรรมเนียมที่สองเป็นชาติถัด ๆ มาของท่านก็ได้ทำการถวายทานแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า และอุทิศส่วนบุญให้กับผู้อื่นด้วย กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นทิฏฐธรรมเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาตินั้น คือได้รับการยกย่อง และได้รับทรัพย์จากผู้ที่ตนอุทิศส่วนบุญให้ด้วย เป็นอุปัชฌาเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลทั้งในชาตินี้และชาติหน้าด้วย และเป็นอุปถัมภ์ภกกรรม เพราะส่งเสริมกรรมอื่นที่ส่งผลอยู่แล้ว

ส่วนธรรมเนียมของสุมนสามเณร ได้ทำบุญร่วมกันกับพระอนุรุทธะ กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌาเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลในชาติหน้าและชาติถัดไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ขึ้น และกรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อสุมนสามเณรปรินิพพาน

๒๒) พราหมณวรรค มีเรื่องราวที่สามารถนำมาอธิบายได้ ๒ เรื่อง ดังนี้

(๑) เรื่องพระจันทกเถระ^{๑๒๗} พระจันทกเถระเป็นผู้ที่เคยทำกรรมดีไว้ในชาติปางก่อน ด้วยการร่วมกับเพื่อนถวายไม้จันทน์แดงไว้เป็นพุทธบูชา กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย กรรมนั้นเป็นอุปัชฌาเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะส่งผลถึงทั้งในชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ขึ้น

(๒) เรื่องพระโชติกเถระ^{๑๒๘} เรื่องพระโชติกเถระนี้กล่าวถึงบุรพกรรมของเศรษฐี ๒ คนที่มีความสัมพันธ์กัน ธรรมเนียมแรกเป็นธรรมเนียมของโชติกเศรษฐีจนถึงบวชเป็นพระภิกษุ เริ่มจากในอดีตกาลได้ถวายลำตาลแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า กรรมนั้นเป็นกุศลกรรม เป็นอุปัชฌาเวทนียกรรม และอปราปรียเวทนียกรรม เพราะให้ผลทั้งในชาติหน้าและชาติต่อไป คือได้เกิดเป็นเทพบุตรและต่อมาเกิดเป็นเศรษฐี และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ ส่วนกรรมที่ทำภายหลังในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี คือได้สร้างพระคันธกุฎีถวายให้กับพระศาสดา กรรมนั้นเป็นกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางกาย เป็นอุปัชฌาเวทนียกรรม และเป็นอปราปรียเวทนียกรรม

^{๑๒๖} คุราวละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๕ - ๔๐๕.

^{๑๒๗} คุราวละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๒ - ๕๐๘.

^{๑๒๘} คุราวละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๕ - ๕๕๒.

เพราะให้ผลทั้งในชาติหน้าและชาติถัดไป คือได้เป็นเทพบุตร และเกิดมาเป็นเศรษฐีอีก และเป็นอุปถัมภ์ภรรยา เพราะกรรมนี้สนับสนุนกุศลกรรมที่กำลังให้ผลอยู่

ส่วนกรณีชฎิลเศรษฐีก่อนที่จะได้บวชเป็นพระภิกษุและบรรลอรหัตผลนั้น เคยทำกุศลกรรมซึ่งแสดงออกทางใจและทางกาย คือเคยถวายทองเพื่อช่วยสร้างสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ กรรมนั้นเป็นอุปราชเวทนิยกรรม เพราะให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป และเป็นชนกกรรม เพราะทำให้เกิดผลกรรมใหม่ แต่ก่อนที่จะถวายทองได้ทำกุศลกรรมไว้ คือดำทำให้เอาพระศาสดาของท่านลำนแม่น้ำเสีย กรรมนั้นเป็นอกุศลกรรมที่แสดงออกทางใจและทางวาจา เป็นอุปัชฌเวทนิยกรรมและอุปราชเวทนิยกรรม เพราะกรรมนั้นส่งผลในชาติหน้าและชาติต่อไป คือต้องถูกทิ้งลงแม่น้ำตอนตลอดถึง ๗ ชาติด้วยกันจนถึงชาติสุดท้ายบรรลุพระอรหัตแล้วจึงกลายเป็นอโหสิกรรม

๓.๓.๒ ลักษณะของการให้ผลของกรรม

การให้ผลกรรมจะมีส่วนสัมพันธ์กับเรื่องของเวลาในการให้ผล เพราะว่ากาลเวลา มีความสัมพันธ์กับการกระทำกรรมของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เมื่อได้ทำกรรมไปแล้ว กรรมทั้งหลายที่ได้ทำไปแล้วจะส่งผลอย่างแน่นอน แต่จะได้รับผลเมื่อใดนั้นขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่ส่งผลว่าจะได้รับผลกรรมเมื่อใด ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ ในเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องเนื่องกับเรื่องกรรม ว่ามีเหตุปัจจัยหลายประการด้วยกันที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม เช่น สมบัติ ๔ วิบัติ ๔ นิยาม ๕ ประการ เป็นต้น และเหตุปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการให้ผลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในเรื่องต่าง ๆ ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถจำแนกออกได้ดังนี้

๓.๓.๒.๑ การให้ผลของกรรมในช่วงเวลานั้น

ในเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าการให้ผลของกรรม และอิทธิพลเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวเนื่องให้เกิดผลกรรมภายในชาตินั้น ผู้วิจัยจะได้จำแนกออกเป็นส่วนของกุศลกรรมและอกุศลกรรม ซึ่งมีดังต่อไปนี้

ส่วนที่เป็นกุศลกรรม

๑) เรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา^{๑๒๕} กล่าวถึงการแผ่เมตตาจิตให้กับสรรพสัตว์ทั้งหลายของพระภิกษุทั้งหลาย การกระทำดังกล่าวจัดเป็นการทำกุศลกรรมทางใจ เพื่อให้เทวดาทั้งหลายที่สิงสถิตในบริเวณนั้นได้อยู่อย่างมีความสุขและไม่มารบกวนอีกต่อไป และก็ได้รับผลในขณะนั้นทันที

^{๑๒๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๒๘ - ๔๓๔.

๒) เรื่องเศรษฐีซื้อพิพาลปทกะ^{๑๑๐} แสดงถึงความฉลาดในการพูดของบัณฑิตเรียไรเงินที่ไปเรียไรกับเศรษฐีที่มีความตระหนี่มาก ทำให้รอดตายและพระศาสดาได้ตรัสว่า “อย่าดูหมิ่นบุญว่านิดหน่อย” กรรมนี้เป็นเหตุปัจจัยทำให้เศรษฐีที่กำลังคิดจะฆ่าบัณฑิตนั้นเลิกล้มความตั้งใจในทันที และไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่ากรรมนี้จะส่งผลไปยังช่วงเวลาต่อ ๆ ไป

๓) เรื่องอนาถปิณฑิกเศรษฐี^{๑๑๑} เรื่องนี้แม้ท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีจะตกอับยากจนอย่างไรก็ยังขวนขวายในการทำบุญ ท้าวสักกะจึงให้ความช่วยเหลือจนกลับมาเป็นเศรษฐีได้ดั้งเดิม เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงผลกรรมที่ยังไม่แสดงผลในทันที แต่ให้ผลในเวลาต่อมา แต่ก่อนหน้านั้นอนาถปิณฑิกเศรษฐีต้องสูญเสียทรัพย์ไปด้วยเหตุอื่น คือทรัพย์ส่วนหนึ่งถูกน้ำพัดพาไป เป็นกรรมที่อาศัยอุณิยามจึงให้ผล และอีกส่วนหนึ่งได้ให้คนอื่นยืมไปใช้ซึ่งเป็นการกระทำของท่านเอง และไม่ปรากฏว่าหลังจากนั้นท่านกลับมาจนอีกเลย ก็เพราะการไม่ย่อท้อต่อการทำบุญของท่าน สิ่งนี้จึงเป็นกรรมนิยามที่ส่งผลต่อการให้ผลกรรมของกรรมอื่น มาช่วยหยุดผลกรรมไม่ดีของท่านไม่ให้แสดงผลต่อไป

๔) เรื่องเจ้าหญิงโรहिณี^{๑๑๒} เรื่องนี้กล่าวถึงเจ้าหญิงโรहिณี ที่ทำกรรมดี คือ การสร้างหาฉันทถวายเป็นพุทธบูชาและทำความสะอาดหอนั้นเป็นประจำ กรรมนี้ส่งผลทำให้กรรมเก่าของนางซึ่งทำในชาติปางก่อน คือ การทำร้ายผู้อื่นด้วยการโปรยหมามุ่ยลงบนที่นอนผู้อื่น นั้นหมดไปในชาตินั้นเอง

๕) เรื่องอุตตราอุบาลิกา^{๑๑๓} มีเหตุการณ์ที่สามารถพิสูจน์ถึงการทำความกรรมและผลกรรมส่งผลในชาติเดียวอยู่ ๓ เหตุการณ์ด้วยกัน เหตุการณ์แรกคือการทำบุญของชาวนาผู้เป็นพ่อแม่ของนางอุตตรา ทำให้ได้ผลในชาตินั้น คือ ได้เป็นเศรษฐี เหตุการณ์ที่สอง คือ นางสิริมาอิจจาริษยานางอุตตราจึงทำร้ายนางอุตตรา ทำให้หญิงบริวารของนางอุตตราที่เห็นเหตุการณ์รุมทำร้าย และเหตุการณ์ที่สาม คือนางอุตตราให้อภัยแก่นางสิริมาเมื่อนางได้มาขอโทษ นางอุตตราจึงได้สหายคือนางสิริมาอีกคนหนึ่ง กรรมเหล่านี้เป็นทิวฏฐธรรมเวทนิยกรรมทั้งสิ้น ในเหตุการณ์ที่สองเป็นอกุศลกรรมที่นางสิริมาทำไว้ และถูกระงับด้วยการขอมาลาโทษต่อนางอุตตรา จึงไม่มีผลต่อไป และในเหตุการณ์ที่สามมีการให้อภัยกัน ทั้งคู่จึงเป็นสหายกันทันที

^{๑๑๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๗ - ๓๑.

^{๑๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๖ - ๒๓.

^{๑๑๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๖ - ๔๓๑.

^{๑๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๓๕ - ๔๔๗.

๖) เรื่องพระราชเถระ^{๑๓๔} เรื่องนี้กล่าวถึงผลดีของการเป็นผู้วางยาสอนง่ายที่มีต่อสังคม แต่ในเรื่องนี้ก็มีเรื่องความกตัญญูของพระสารีบุตรที่ได้รับการสงเคราะห์จากราชาพราหมณ์แล้ว เมื่อราชาพราหมณ์อยากบวชจึงรับเป็นอุปัชฌาย์ต่อพระพักตร์พระพุทธเจ้า กรรมนี้ส่งผลภายในชาติเดียวเท่านั้น เพราะพระสารีบุตรเป็นพระอรหันต์ และราชาพราหมณ์เมื่อได้บวชแล้วต่อมาก็บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ ทั้งคู่ไม่ต้องกลับมาเกิดอีกจึงไม่ต้องเสวยผลกรรมต่อไป

ส่วนที่เป็นอกุศลกรรม

๑) เรื่องพระติสสเถระเถระ^{๑๓๕} กล่าวถึงความเป็นผู้ว่ายากสอนยากของพระติสสะที่บวชเมื่อตอนอายุมากแล้ว พระติสสะเสวยผลกรรมในชาตินั้นบัดนั้นทันที คือถูกค่าประณามจากเหล่าพระภิกษุสงฆ์ กรรมนี้ส่งผลในทันทีเพราะไม่มีเหตุปัจจัยอื่นมาคอยขัดขวางการให้กรรม มีแต่เหตุปัจจัยสนับสนุนที่เรียกว่าปโยควิบัตติ เพราะไม่พยายามทำความเพียรพยายามในหน้าที่ของตน ส่วนอีกเหตุการณ์หนึ่งในอดีตชาติของพระติสสะก็เป็นผู้ว่ายากสอนยากเช่นกัน และกรรมเหล่านั้นก็สนองตอบภายในชาตินั้นทันทีเช่นเดียวกับในชาติปัจจุบัน

๒) เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๑๓๖} กล่าวถึงความแตกแยกของเหล่าพระภิกษุที่อยู่ในวัดโฆสิตารามในเมืองโกสัมพีระหว่างกลุ่มพระวินัยธรและกลุ่มพระธรรมกถึก กรรมนี้ก็ให้ผลในทันทีในช่วงเวลานั้น และที่ให้ผลในคราวนั้นก็เพราะมีเหตุปัจจัย คือการเสด็จเข้าไปห้ามปรามของพระพุทธเจ้า และความไม่พอใจของชาวบ้านที่ได้ทราบข่าว สิ่งเหล่านี้จึงก่อให้เกิดเป็นกาลสมบัติห้ามผลนั้นไว้ได้ระยะเวลาหนึ่ง นอกจากนั้นแล้วไม่ปรากฏเหตุปัจจัยอื่นที่จะช่วยขัดขวางการให้กรรมนั้นแต่อย่างใด

๓) เรื่องพระติสสเถระผู้มีปกติอยู่ในนิคม^{๑๓๗} กล่าวถึงพระติสสะที่เกี่ยวข้องรับบิณฑบาตแต่พอประมาณในเฉพาะนิคมที่ท่านอาศัยอยู่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสชมเชยท่าน กรรมนี้ของท่านที่ให้ผลในชาตินั้นก็เพราะความถึงพร้อมด้วยเหตุปัจจัยเกื้อหนุน คือสมบัติทั้ง ๔ ประการ ก่อให้เกิดเป็นกรรมนิยามเข้ามาเร่งให้ได้รับผลกรรมเร็วขึ้นขึ้น นอกจากนี้ การกระทำของท่านนั้นเป็นเหตุให้เกิดปโยคสมบัติ เร่งให้ได้รับผลกรรมดีเร็วขึ้นเช่นกัน

^{๑๓๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๕๖ - ๒๕๗.

^{๑๓๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๗ - ๕๘.

^{๑๓๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๘ - ๕๓.

^{๑๓๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๘๒ - ๓๘๖.

๔) เรื่องพระภาติในยสังฆรักจิตเถระ^{๑๓๘} กล่าวถึงการประพฤติวัตรปฏิบัติระหว่างพระอุปัชฌาย์และสัทธวิหาริก ฝ่ายสัทธวิหาริกมีอาการใจลอยคิดฟุ้งซ่านทำให้ไปทำร้ายพระอุปัชฌาย์ของตนที่เป็นพระอรหันต์อย่างไม่ตั้งใจ แต่ก็ต้องรับกรรมในทันที เพราะพระภิกษุรูปอื่นคิดว่าตั้งใจทำร้ายท่าน จึงเป็นเหตุเดียวที่กตัตตากรรมนั้นให้ผล

๕) เรื่องพระโสโรยเถระ^{๑๓๙} เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับระยะเวลาให้ผลในขณะนั้น และจบลงภายในชาตินั้น โดยมีเหตุปัจจัยที่ทำให้ต้องรับกรรมขณะนั้น เพราะทำกับพระอรหันต์ กรรมนั้นจึงแรงมาก และไม่มีเหตุปัจจัยอื่นมาสกัดกั้น และที่จบในชาตินั้นก็เพราะได้ทำกรรมที่มีผลตรงกันข้าม คือการเข้าไปขอขมาลาโทษ กรรมนั้นจึงหยุดให้ผล

๖) เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ^{๑๔๐} กล่าวถึงกรรมของพระเจ้าวิฑูทกะที่ยกทัพไปทำลายล้างสาकขวงส์ และได้รับผลกรรมในชาตินั้นทันที คือถูกน้ำพัดพาไปทิ้งกองทัพขณะยกทัพกลับ กรรมนี้อาศัยอุณิยามในการให้ผลกรรมในชาตินั้นนั่นเอง คือได้รับผลกรรมในช่วงน้ำหลากมา

๗) เรื่องชวานา^{๑๔๑} กล่าวถึงเหตุการณ์ที่โจรปล้นบ้านเมืองแล้วทำทรัพย์สินตกหล่นบนที่นาของชวานาคนหนึ่ง พวกเจ้าทรัพย์ติดตามมาคิดว่าชวานานั้นเป็นขโมย พระพุทธเจ้าทรงเห็นและทรงเป็นพยาน ทำให้กรรมของชวานาที่เกิดความโลภแล้วพยายามทำทรัพย์สินนั้นให้เป็นของตนนั้นสิ้นสุดลงในขณะนั้นนั่นเอง แม้มาก่อนหน้านั้นชวานามีความโลภอยากได้ก็ตาม

๘) เรื่องพระสุธรรมเถระ^{๑๔๒} ที่ไปดำจิตตคหบดี เรื่องนี้การให้ผลของกรรมก็จบลงเพียงชาติเดียวเช่นกัน กรรมนี้เกิดขึ้นเมื่อพระสุธรรมเกิดความไม่พอใจจิตตคหบดีแล้วไปดำจิตตคหบดี พระพุทธเจ้าจึงทรงให้ไปขอขมาจิตตคหบดี เมื่อพระสุธรรมละทิฐิมานะได้แล้วจึงไปขอขมา การขอขมาถือว่าเป็นกรรมคืออย่างหนึ่งที่เป็นอุปปีพกรรม คือบีบคั้นกรรมชั่วของท่านเอง และกรรมชั่วนั้นก็กลายเป็นอโหสิกรรม เมื่อจิตตคหบดีให้อภัย

๙) เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี^{๑๔๓} เรื่องนี้กล่าวถึงการกระทำที่ปราศจากเจตนา คือไม่เจตนาทำให้ดวงตาของสามเณรแตก และภายหลังจากได้ขอขมา และหลังจากนั้นพระติสสบรรลุนิพพานพระอรหันต์ จึงไม่ต้องกลับมาเกิดอีก ดังนั้นกรรมจึงให้ผลแต่ในชาตินั้นชาติเดียว

^{๑๓๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๒ - ๔๑๓.

^{๑๓๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๔๕ - ๔๕๔.

^{๑๔๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๑ - ๑๒.

^{๑๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๕ - ๒๐๓.

^{๑๔๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๖ - ๒๕๘.

^{๑๔๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๘๕ - ๓๙๔.

๑๐) เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก^{๑๔๔} แสดงให้เห็นถึงผลเสียของอบายมุขประการหนึ่งคือทำให้ต้องเสียทรัพย์ เรียกว่าเป็นกรรมที่ให้ผลในชาตินั้นนั่นเอง กรรมนี้ของบุตรเศรษฐีให้ผลทำให้เกิดปโยควิบัตติ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยส่งให้รับกรรมเร็วขึ้นและภายในชาตินั้น

๑๑) เรื่องนางปริพาชกาซื้อสุนทรีย^{๑๔๕} ความตอนหนึ่งบรรยายถึงผลกรรมที่พวกเดียริถย์ที่ไปใส่ความพระพุทธเจ้าว่าฆ่านางสุนทรีย แต่ที่จริงพวกตนจ้างคนไปฆ่านางสุนทรียแล้วหมกศพอยู่ในพระเชตวัน กรรมนี้สนองในชาตินั้นทันที เพราะมีเหตุปัจจัยภายนอก คือความสงสัยของพระเจ้าปเสนทิโกศล จึงแอบส่งคนไปสืบและทรงทราบความจริง ดังนั้นเดียริถย์เหล่านั้นจึงรับกรรมเร็วขึ้นในชาตินั้นนั่นเอง และในเรื่องนี้พระอรรถกถาจารย์ไม่ได้กล่าวถึงผลกรรมในชาติหน้าหรือชาติต่อไปแต่อย่างใด

๑๒) เรื่องหญิงจีหิง^{๑๔๖} เรื่องนี้หญิงจีหิงได้ทำร้ายหญิงรับใช้คนหนึ่งด้วยการตัดจมูกและหูและขังไว้ กรรมนั้นระงับไปเพราะพระศาสดาทรงแสดงว่าทุจริตแม้เพียงเล็กน้อยก็ไม่ควรทำ จึงสำนึกผิดและไม่ทำกรรมนั้นอีกในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่าเพราะปโยคสมบัติมาห้ามผลกรรมนั้น แต่กรรมนั้นหมดในชาตินั้นหรือไม่พระอรรถกถาจารย์ไม่ได้อธิบายเพิ่มเติมเอาไว้

เหตุปัจจัยที่ทำให้ต้องรับกรรมภายในชาติที่ทำกรรมเพียงชาติเดียวช่วงเวลาเดียวในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถสรุปและตั้งข้อสังเกตได้ดังนี้

๑) กรรมที่เป็นกัตตดากรรมนั้นมักจะส่งผลต่อไปในชาติหน้า เพราะไม่มีกิเลสเป็นปัจจัยให้เกิดกรรม จึงไม่ต้องเสวยผลกรรมต่อไปในชาติหน้า ดังเช่นเรื่องพระภาทินยสังฆรักจิตเถระ เป็นต้น

๒) หากว่าตัวบุคคลผู้ทำกรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้นแล้ว ก็จะไม่กลับมาเกิดอีก กรรมเหล่านั้นก็จะกลายเป็นอโหสิกรรมไปหลังจากนิพพานไปแล้ว ดังเช่นเรื่องพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น แต่ก่อนจะนิพพานก็ต้องใช้กรรมนั้นก่อน ซึ่งทุกเรื่องในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่อโหสิกรรมปรากฏ ผู้รับกรรมเป็นพระอรหันต์ต้องรับกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังกรณีโจรส๕๐๐ คนทูปตีพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น ส่วนกรรมที่ทำหลังจากบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว จะเป็นกัตตดากรรม คือกรรมสักแต่ว่าทำ เพราะว่าไม่มีกิเลสเป็นปัจจัยให้เกิดกรรมอีกต่อไป ดังนั้นจึงไม่ต้องเสวยวิบากกรรมต่อไป

^{๑๔๔} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๘๑ - ๑๘๕.

^{๑๔๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๓๒/๑๕๕ - ๒๐๐.

^{๑๔๖} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๓๒/๒๑๒ - ๒๑๓.

๓) ก่อนที่กรรมนั้นจะหมดไปในช่วงเวลานั้น หากว่าผู้ทำกรรมได้ทำกรรมที่มีผลตรงกันข้าม และมีความแรงของกรรมนั้นมากพอ กรรมนั้นอาจเข้าไปตัดผลกรรมที่กำลังแสดงผลอยู่ให้หมดไปเป็นอโหสิกรรมได้เช่นกัน ดังเช่นเรื่องพระโสโรยเถระ เป็นต้น

๓.๓.๒.๒ การให้ผลของกรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การให้ผลแบบนี้ เกิดจากการทำกรรมบางอย่างตั้งแต่ในอดีต เช่นในชาติก่อนทำกรรมชั่วเอาไว้ ชาติปัจจุบันจึงต้องได้รับผลชั่วจากกรรมนั้น ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์มักจะอธิบายผลกรรมที่ทำได้ตั้งแต่อดีตจนถึงชาติปัจจุบันในรูปแบบของการแสดง “บุรพกรรม” หรือกรรมเก่าของสัตว์โลกเหล่านั้นที่เคยทำมาก่อนจนถึงชาติปัจจุบัน และเรื่องราวที่เกิดขึ้นในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลาจากอดีตถึงปัจจุบันนี้ถึง ๔๐ เรื่อง ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นส่วนที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมได้ดังนี้ ดังต่อไปนี้

ส่วนที่เป็นกุศลกรรม

๑) เรื่องสญชัย^{๑๔๓} พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงบุรพกรรมของพระอริยบุคคลตั้งแต่พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น พระอริยบุคคลเหล่านี้ได้เคยสั่งสมบุญเป็นอันมาก และตั้งความปรารถนาเป็นเลิศทางด้านที่ตนเองปรารถนา กรรมเหล่านี้เกิดจากกิเลสที่เป็นฝ่ายกุศลที่ต้องสั่งสมเป็นเวลานานหลายภพหลายชาติ และในชาติสุดท้ายของแต่ละท่านก็ได้รับผลกรรมดีนั้นตามที่ตนเองปรารถนาไว้และกุศลกรรมนั้นกลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อท่านเหล่านั้นปรินิพพานแล้ว คือไม่ต้องมาเสวยผลกรรมอีกต่อไป

๒) เรื่องนางสามาวดี เรื่องนี้มีกรณีศึกษากรณีหนึ่ง คือเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลของเทวดาตนหนึ่ง แม้เพียงแค่ไม่ทันข้ามคืน ตายไปแล้วได้เป็นเทวดา การรักษาศีลของเทวดาตนนั้นก่อให้เกิดคติสมบัติ คือได้ไปเกิดในที่ที่ดี และกรรมนี้เป็นอาสันนกรรม ซึ่งให้ผลทันทีเมื่อตายไปแล้ว

๓) เรื่องนางวิสาขา^{๑๔๔} บุรพกรรมของนางวิสาขาที่เคยสั่งสมมาแต่ชาติปางก่อนนี้ ทำให้เกิดเหตุการณ์หลายเหตุการณ์ในชาติปัจจุบันของนาง แต่ละเหตุการณ์เกิดจากกรรมที่ต่างกัน เหตุการณ์แรก ในชาติก่อนได้ถวายจิวรสาฎกแก่ภิกษุสองหมื่นรูปแล้วถวายค่าย เข็มและเครื่องข้อม เป็นต้น ทำให้ชาตินี้นางมีเครื่องประดับมากมายที่ราคาแพง

^{๑๔๓} บุ.ธ.อ.(ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๖ – ๑๕๔.

^{๑๔๔} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๗๓ – ๑๑๕.

เหตุการณ์ที่ ๒ ในชาติก่อนได้ถวายเบญจโครสถานแก่ภิกษุสองหมื่นรูป แม้ภิกษุสามเณรเหล่านั้นห้ามอยู่ว่าพอแล้ว ก็ยังถวายอีก ทำให้ชาติปัจจุบันนางได้โคเป็นจำนวนมาก

เหตุการณ์ที่ ๓ ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ นางเห็นอุบาสิกาผู้เป็นเลิศแห่งหญิงผู้ปฏิบัติกุศล จึงตั้งความปรารถนาจะเป็นเช่นนั้นบ้างในอนาคต และทำบุญให้ทานมาโดยตลอด ในชาตินี้จึงได้เป็นเลิศแห่งหญิงผู้ปฏิบัติกุศล

จากเรื่องนางวิสาขาจะเห็นได้ว่าในชาติก่อนนางได้ทำบุญด้วยการถวายทานเป็นเวลาหลายภพหลายชาติด้วยกัน จะสังเกตได้ว่าในช่วงระยะเวลาในการให้ผลกรรมนี้ของนางทำให้เกิดในที่ดีทั้งสิ้น กรรมดีเหล่านี้อาศัยคติสมบัติจึงให้ผลในชาติต่อไป คือเกิดในที่ดีตลอดมา

๔) เรื่องพระมหากัปปิณะ^{๔๕} ก่อนที่พระมหากัปปิณะจะได้เป็นพระอรหันต์นั้น เคยได้ทำบุญด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายภพหลายชาติ เช่นในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ท่านเกิดเป็นหัวหน้าช่างหูกในหมู่บ้านช่างหูก ได้ร่วมกันทำบุญแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณพันรูปด้วยการถวายอาหารและจัดเสนาสนะถวายให้ จึงได้เกิดในสวรรค์ ต่อมาในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ได้เกิดเป็นหัวหน้ากุมภพิจิตรพร้อมด้วยกุมภพิจิตรทั้งหลายได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะเป็นประมุข ส่วนภรรยานอกจากได้ทำบุญแล้ว ยังได้ถวายดอกอังกาบแล้วอธิษฐานขอให้สีผิวของนางจะมีสีเหมือนดอกอังกาบ และขอให้ตนเองมีนามว่าโนชา กรรมนั้นทำให้ชนเหล่านั้นเมื่อละจากโลกนั้นแล้วบังเกิดเทวโลก และเกิดมาเป็นพระราช จะเห็นได้ว่ากรรมดีที่พระมหากัปปิณะและเหล่าบริวารทั้งหลายทำไว้นั้น เป็นเหตุปัจจัยทำให้ได้ผลกรรมดีในชาติหน้าและชาติต่อไปจนถึงชาติสุดท้าย กรรมเหล่านั้นส่งผลโดยอาศัยคติสมบัติที่เกิดขึ้น ทำให้เกิดในภพภูมิที่เป็นสุคติภูมิ และเมื่อชนเหล่านั้นบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว กรรมนั้นจึงไม่สามารถส่งผลให้เกิดในชาติต่อไปได้อีก จึงกลายเป็นอโหสิกรรมไปโดยปริยาย

๕) เรื่องบัณฑิตสามเณร^{๔๖} เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่กรรมส่งผลต่อเนื่องตั้งแต่ในชาติที่ได้ทำกรรมเอาไว้ จนถึงชาติสุดท้ายที่บรรลุพระอรหันต์ ดังนั้นกรรมที่บัณฑิตสามเณรได้เคยทำเอาไว้ นั้นจึงมีความสัมพันธ์กับกาลเวลาในการให้ผลตั้งแต่ชาติอดีตจนถึงชาติสุดท้าย คือชาติที่เกิดเป็นบัณฑิตสามเณร ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงบุรพกรรมของบัณฑิตสามเณรครั้งเมื่อเป็นมหาอุคคตพราหมณ์ที่เมื่อเร่งทำการงานหาอาหารเพื่อถวายภัตตาหาร โดยไม่เจาะจงว่าเป็นพระภิกษุรูปใด โดยเฉพาะ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะทรงพิจารณาแล้วจึงไปรับภัตตาหาร ณ บ้าน

^{๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๕๕ - ๓๑๓.

^{๔๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๘ - ๓๔๐.

ของมหาทุกคตพราหมณ์ เมื่อได้ทำบุญแล้ว บ้านของมหาทุกคตพราหมณ์จึงเต็มไปด้วยแก้ว ๗ อย่าง
กรรมนี้เป็นทิฏฐุธรรมเวทนิยกรรม คือให้ผลทันที และให้ผลในชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป

เรื่องพระขทิวณิยเวตเถระ^{๕๑} กล่าวถึงบุรพกรรมของพระสิวลีซึ่งมีผลต่อชาติปัจจุบัน
พอสรุปได้ว่า เมื่อสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ได้ทำบุญร่วมกับผู้อื่นด้วยการร่วมกัน
ถวายน้ำผึ้งแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ทำให้ในชาติต่อมาได้เสวยสุคติภูมิ คือได้
เกิดในเทวโลก และเกิดเป็นพระราช และเสขกรรมที่เหลือยังส่งผลมาถึงชาติสุดท้าย และกลายเป็น
อโหสิกรรมทันทีเมื่อท่านนิพพานแล้ว

๖) เรื่องพระทวารุจิรียเถระ^{๕๒} พระทวารุจิรียะเป็นผู้ที่สามารถตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าได้
อย่างรวดเร็วที่ตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าได้อย่างรวดเร็ว ก็เพราะสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ
ท่านได้ทำสมณธรรมเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์อย่างเต็มกำลัง แต่ในชาตินั้นยังไม่สามารถบรรลุ
เป็นพระอรหันต์ได้ และมรณภาพไปแล้วเกิดในเทวโลก และเมื่อได้เกิดมาพบกับพระพุทธเจ้าใน
ชาติปัจจุบัน เษขกรรมที่เหลือเป็นปัจจัยทำให้ตรัสรู้ได้เร็ว เหตุปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการให้ผลกรรม
ดีเช่นนี้เป็นกรรมนิยาม และเป็นกาลสมบัติ คือได้เกิดในสมัยศีลธรรมรุ่งเรือง

๗) เรื่องนางปฎาจารา^{๕๓} การที่นางปฎาจาราจะได้เป็นพระอรหันต์และเป็นพระเถรีผู้
ทรงวินัยเช่นนี้ ก็เพราะนางได้ตั้งความปรารถนาไว้ในชาติก่อน กล่าวคือ ในสมัยพระพุทธเจ้าทรง
พระนามว่าปทุมุตตระ นางได้ตั้งความปรารถนาว่าจักเป็นผู้เลิศกว่าพระเถรีผู้ทรงวินัยทั้งหลาย แล้ว
กระทำความดีเรื่อยมาจนถึงชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้าย กรรมนี้ให้ผลในชาติปัจจุบันนี้เอง เพราะ
ต้องใช้เวลาในการสั่งสมบารมีเป็นอย่างมาก

๘) เรื่องนางลาชเทวธิดา^{๕๔} เทพธิดานี้ได้ทำกุศลกรรมไว้ก่อนตาย กล่าวคือได้
ถวายน้ำดอกแก่พระมหากัสสปะหลังจากที่ท่านออกจากนิโรธสมบัติ กรรมนั้นส่งผลทางด้าน
จิตใจในทันที และเมื่อละโลกนี้แล้วจึงเกิดเป็นนางเทพธิดา ในเรื่องนี้นางลาชเทวธิดาได้คติสมบัติ
จากการทำบุญในครั้งนั้น กรรมดีนั้นจึงส่งผลให้เป็นเทพธิดา

๙) เรื่องพรานกุกกภูมิต^{๕๕} นายพรานผู้นี้กับครอบครัวได้เคยทำกรรมดีไว้ในแต่ปาง
ก่อน กล่าวคือเมื่อชาติก่อนครอบครัวนายพรานนี้เคยร่วมกันกับชนหมู่อื่นอีกจำนวนมากสร้างเจดีย์

^{๕๑} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๕๘ - ๔๑๑.

^{๕๒} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๕ - ๔๓๓.

^{๕๓} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๕ - ๔๘๘.

^{๕๔} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๑ - ๑๕.

^{๕๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๖ - ๔๔.

บรรจुพระธาตุพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่ากัศสปะ พร้อมทั้งมอบกายถวายชีวิตเพื่อดูแลเจดีย์นี้ กรรมนี้ทำให้ทั้งครอบครัวมีอุปนิสัยแห่งโศคาปิตติมรรค แต่เนื่องจากในชาตินั้นไม่ได้พบกับผู้ที่สามารถชี้แนวทางให้บรรลุโศคบันได้ เหตุปัจจัยนี้จึงเป็นกาลวิบัติของกุศลกรรมนั้น กรรมนั้นจึงไม่ ให้ผลในชาตินั้น ชาติปัจจุบันเกิดเป็นนายพราน ปัจจัยนี้เป็นคติวิบัติ กรรมนั้นจึงยังไม่ให้ผล แต่เมื่อ พบกับพระพุทธรเจ้าและได้ฟังอนุปพิภพิกถาแล้ว กรรมนั้นจึงให้ผล เพราะเหตุปัจจัยดังกล่าวเป็นกาล สมบัติ คืออยู่ในช่วงเวลาแห่งการอยู่ร่วมกับผู้ที่สามารถแนะแนวทางได้

๑๐) เรื่องสันตติมหาอำมาตย์^{๑๕๖} ที่อำมาตย์ท่านนี้ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ด้วยการ ฟังพระธรรมคาถาเพียงคาถาเดียว ก็เพราะในชาติปางก่อนได้เคยชวนคนอื่นมาทำบุญด้วยการฟัง ธรรม ผลกรรมที่ทำไว้ก็สนองตั้งแต่ชาตินั้นเป็นต้นมาจนถึงชาติสุดท้าย ทั้งนี้ก็เพราะในชาติที่ทำ กุศลกรรมนี้ท่านอยู่ในกาลสมบัติ คืออยู่ในช่วงเวลาที่มิผู้มีศีลธรรม และมีผู้สนับสนุนท่าน กรรมจึง ให้ผล มาถึงชาตินี้ในช่วงแรกเป็นมหาอำมาตย์ กรรมยังไม่ให้ผลเพราะอยู่ในช่วงกาลวิบัติ ต่อเมื่อได้ อยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธรเจ้า จึงอยู่ในช่วงกาลสมบัติ กรรมนั้นจึงมีโอกาสให้ผลจนกระทั่ง นิพพานแล้วจึงกลายเป็นอโหสิกรรม

๑๑) เรื่องสุขสามเณร^{๑๕๗} มีเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกรรมจากชาติปางก่อนที่ นายกัศตภิกะได้ทำงานอย่างแข็งขันเพื่อหาภัตตาหารแก่พระปัจเจกพุทธรเจ้า กรรมนั้นทำให้นาย กัศตภิกะได้ทรัพย์จากเศรษฐีผู้เป็นนายจ้างครั้งหนึ่ง และได้เป็นสหายกับเศรษฐีนั้นด้วย ดังนั้นกรรม นั้นจึงทำให้ได้ทั้งโภคทรัพย์และบริวาร ได้ดำรงชีวิตอย่างนี้ตลอดชีวิตแล้ว กรรมนั้นยังเป็นกรรม นิยามบันดาลให้เกิดในสวรรค์ และเมื่อเกิดบนโลกมนุษย์ ทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างมีความสุข ดังนั้นจึงมี ชื่อว่าสุขกุมาร นอกจากนี้ ผลของกรรมยังส่งผลต่ออุปนิสัยในการบรรพชาเป็นสามเณรและบรรลุ เป็นพระอรหันต์ เมื่อนิพพานแล้ว กรรมนั้นจึงกลายเป็นอโหสิกรรม

๑๒) เรื่องเมณฑกเศรษฐี^{๑๕๘} มีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรม กับกาลเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบันเหตุการณ์หนึ่ง คือ เศรษฐีท่านนี้ได้เคยสร้างพระคันธกุฎี ตั้ง ธรรมาสน์ประดับด้วยแพะทองคำ ทำให้เกิดในสุคติภูมิ และเมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์อีก ก็ได้ทำบุญ เช่นนี้อีกในคราวที่เกิดภัยพิบัติ ถึงแม้ว่าภัยพิบัตินี้ซึ่งเป็นอุคฺนิยามและยับยั้งผลกรรม แต่กรรมนี้ สนองในชาตินั้นด้วยอำนาจแห่งกรรมเอง หรือเรียกว่าเป็นกรรมนิยาม และส่งผลไปยังชาติต่อไปอีก จนถึงชาติปัจจุบัน

^{๑๕๖} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๑๓ - ๑๒๐.

^{๑๕๗} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๒๖ - ๑๔๐.

^{๑๕๘} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๔๗ - ๕๕.

๑๓) เรื่องปลาปักเป้า มีกรณีหนึ่งที่กล่าวถึงการรักษาศีลของโจรที่กลับใจเป็นคนดี ก่อนที่ถูกประหาร กรรมนี้ส่งผลทันทีเมื่อตายแล้ว เพราะทำในขณะที่กำลังจะตายซึ่งขณะนั้นจิตใจของโจรเหล่านั้นบริสุทธิ์แล้ว ส่งผลให้เป็นคติสมบัติก่อนตาย จึงได้ไปเกิดในเทวโลก และเมื่อหมดอายุขัยจากเทวโลกแล้ว จึงเกิดเป็นชาวประมง

๑๔) เรื่องนางลูกสุกร^{๑๕๕} ก่อนที่จะเกิดเป็นนางลูกสุกรนั้น ได้เกิดเป็นแม่ไก่ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากุกสันธะแล้ว ได้ฟังเสียงประกาศธรรม เมื่อได้ฟังแล้วจิตเป็นกุศล ส่งผลให้เกิดเป็นคติสมบัติ จึงได้เกิดในพรหมโลก แต่เมื่อเกิดความสับสนด้วยอำนาจจิตซึ่งเป็นอำนาจกิเลสฝ่ายอกุศล จึงเกิดเป็นคติวิบัติ ต้องจุติจากพรหมโลกมาเกิดเป็นนางลูกสุกร

๑๕) เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร^{๑๖๐} มีเหตุการณ์ที่ทำให้เศรษฐีนี้รวยแต่ไม่มีบุตร เพราะผลกรรมในอดีตชาติอยู่ ๒ เหตุการณ์ด้วยกัน คือเศรษฐีนี้เคยถวายบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า จึงเกิดในสวรรค์ ๗ ครั้ง และเกิดเป็นเศรษฐี ๗ ครั้ง แต่ทำให้ทานไปแล้วเกิดความเสียดายบิณฑบาต จึงเป็นอุปนิสัยความตระหนี่ของเศรษฐี เพราะความเสียดายนี้จึงเป็นจิตตนิยามส่งผลให้เป็นเช่นนั้น

๑๖) เรื่องสุมนสามเณร^{๑๖๑} เรื่องนี้มีกรรมที่ส่งผลข้ามภพชาติจากอดีตจนถึงปัจจุบันของพระอนุรุธะ และสุมนสามเณรทำร่วมกันดังนี้ คือ

(๑) พระอนุรุธะเคยถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ เป็นประมุขเป็นเวลา ๗ วัน และตั้งความปรารถนาว่าจะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต กรรมนั้นยังไม่ให้ผลในชาตินั้น เพราะเพิ่งเริ่มทำกุศลกรรมนั้น แต่กุศลกรรมนั้นให้ผลในชาติต่อมา คือกรรมนั้นส่งผลทางด้านจิตใจในขณะนั้นทันที ส่งผลให้เป็นคติสมบัติแก่ตนเอง ต่อมาในชาติที่ตนเองเกิดเป็นคนยากจน กรรมนั้นหยุดให้ผล เพราะเป็นช่วงกาลวิบัติ คือเกิดเป็นคนยากจน แต่ก็ได้ถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าอีก กรรมคืนนั้นจึงเป็นแรงเสริมกรรมเก่าของท่าน และในชาติสุดท้าย เพราะถึงพร้อมด้วยกาลสมบัติและกรรมนั้นส่งผลด้วยแรงกรรมนั่นเอง

(๒) ในชาติที่เกิดเป็นคนยากจนของพระอนุรุธะ สุมนเศรษฐีซึ่งในชาติสุดท้ายได้เกิดเป็นสุมนสามเณร ได้เห็นการทำบุญของท่าน จึงขอส่วนบุญและแบ่งทรัพย์ให้ ก็ได้ดังที่หวังไว้ ทั้งสองจึงเป็นสหายนับแต่นั้นเป็นต้นมา กรรมนั้นเป็นกรรมนิยามส่งผลให้ในชาติสุดท้ายได้อยู่กัน และเป็นเหตุปัจจัยให้ถึงมรรค ผล นิพพานต่อไป

^{๑๕๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๘๑ - ๒๘๕.

^{๑๖๐} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๒๕ - ๓๓๓.

^{๑๖๑} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๕ - ๔๑๕.

๑๗) เรื่องพระจันทาทกเถระ^{๑๖๒} เรื่องนี้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่กรรมมีส่วนสัมพันธ์กับกาลเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือได้เคยให้ไม้จันทน์แดงเพื่อสร้างสถูปบูชาพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ กรรมนั้นเป็นกรรมนิยามส่งผลต่อจิตใจของตนเองให้เป็นกุศล จึงทำให้ในชาติต่อมาเกิดในเทวโลก และต่อมาเกิดเป็นผู้มีรัศมีเปล่งออกมาจากกาย

๑๘) เรื่องพระโชติกเถระ^{๑๖๓} ในเรื่องนี้กล่าวถึงบุรพกรรมของเศรษฐี ๒ ท่าน คือโชติกเศรษฐีและชฎิลเศรษฐีซึ่งเป็นเหตุปัจจัยต่อมาจนถึงการเข้าถึงมรรคผลนิพพาน เริ่มตั้งแต่

(๑) บุรพกรรมของโชติกเศรษฐีมีอยู่ว่า สองพี่น้องคู่หนึ่ง คนหนึ่งถวายอภัยแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ส่วนคนหนึ่งอนุโมทนาส่วนบุญ ทั้งคู่จึงเกิดร่วมกันในเทวโลก และต่อมาได้เกิดมาเป็นพี่น้องกัน และในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ได้เคยฟังธรรมด้วยกัน และคนที่ได้ออกบวชจนบรรลุพระอรหันต์ ส่วนคนน้องได้อุปถัมภ์พระศาสนา มีการสร้างพระคันธกุฎีเป็นต้น ดังนั้นคนน้องจึงได้เกิดเป็นโชติกเศรษฐี กรรมดีเหล่านี้ส่งผลต่ออุปนิสัยของทั้งสองพี่น้องให้เข้าสู่กระแสनिพพานง่ายขึ้น

(๒) บุรพกรรมของชฎิลเศรษฐีนั้นได้เคยร่วมกันสร้างพระเจดีย์ของพระกัสสปลัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ก่อนหน้านั้น ได้ค้าพระอรหันต์และพระพุทธเจ้าไว้ แต่สำนึกได้ภายหลัง จึงมีทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ผลของกรรมชั่วเมื่อเศรษฐีได้เกิดเป็นมนุษย์จึงถูกโยนลงน้ำตามที่ได้ค้าไว้ ส่วนกรรมดีที่ได้ก่อไว้เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดเป็นอุปนิสัยในการบรรลุมรรค ผล นิพพานต่อไป

๑๙) เรื่องท้าวสักกะ^{๑๖๔} ก่อนที่ท้าวสักกะจะได้เป็นท้าวสักกะ ได้ทำกรรมดีที่ส่งผลต่อไปถึงชาติปัจจุบัน คือ วัตตบท ๗ ประการ คือ เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ตลอดชีวิต พுக่อนหวานตลอดชีวิต ไม่พูดส่อเสียดตลอดชีวิต มีจิตปราศจากความตระหนี่ เป็นผู้กล่าวคำสัตย์ตลอดชีวิต เป็นผู้ไม่โกรธตลอดชีวิต กรรมเหล่านี้จึงส่งผลให้ได้รับผลดีในชาตินั้นทันที และมีผลต่อในชาติต่อ ๆ มา กรรมนั้นเป็นกรรมนิยาม คือให้ผลโดยไม่อาศัยนิยามอื่น และกรรมดีนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกุศลจิต ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดคติสมบัติ คือเกิดในที่ที่มีความสุขในที่นี้คือเกิดในสวรรค์นั่นเอง

๒๐) เรื่องยมกปาฏิหาริย์^{๑๖๕} มีอยู่ ๒ กรณีที่กรรมส่งผลจากอดีตชาติ จนถึงชาติปัจจุบัน คือ กรณีของเทวดา ๒ คนที่ได้รับผลกรรมดีจากการให้ทานที่แตกต่างกันเพราะคนหนึ่งถวายข้าว

^{๑๖๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๒ – ๕๐๘.

^{๑๖๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๑๕ – ๕๕๒.

^{๑๖๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๕๖ – ๓๗๘.

^{๑๖๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๒๘๗ – ๓๒๒.

เพียงทัพพีหนึ่งแต่พระภิกษุผู้มีศีลธรรม กับอีกคนหนึ่งให้ทานแก่คนทั่วไป ทำให้ได้ผลในชาติปัจจุบันที่แตกต่างกัน คือผู้ที่ถวายให้กับผู้ทรงศีลจะได้บุญมากกว่าให้กับคนทั่วไป และกรณีที่ ๒ คือกรณีข้างคาวหนูได้ฟังการท่องพระอภิธรรม ในชาติปัจจุบันเมื่อเกิดเป็นมนุษย์และได้บวชเป็นพระภิกษุแล้ว กรรมนั้นส่งผลให้มีความเข้าใจพระอภิธรรมเป็นอย่างดี

ส่วนที่เป็นอกุศลกรรม

๑) เรื่องพระจักษุบาล^{๑๖๖} เมื่อชาติก่อนพระจักษุบาลเคยเป็นหมอรักษาดวงตา แต่ตั้งใจทำให้หญิงคนหนึ่งตาบอดด้วยความโกรธ ในชาติปัจจุบันท่านจึงต้องตาบอด แต่ในชาติก่อนกรรมไม่สามารถให้ผลได้ เพราะยังไม่มีเหตุปัจจัยให้ได้รับกรรม และมาถึงชาติปัจจุบันมีเหตุคือเกิดโรคเกี่ยวกับดวงตาของท่านซึ่งเป็นปโยควิบัติ กรรมนั้นจึงอาศัยปโยควิบัตินั้นแล้วจึงให้ผล กรรมนี้ให้ผลจนท่านนิพพานจึงกลายเป็นอโหสิกรรม คือไม่ต้องมาเสวยกรรมอีกต่อไป

๒) เรื่องนางกาลิย์กนิณี^{๑๖๗} เกิดจากการจองเวรกันและกันด้วยการกินลูกของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นเวลาถึง ๗ ชาติด้วยกันด้วยความโกรธแค้นอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นกิเลสที่ทำให้เกิดกรรม ในที่นี้คือการจองเวร และเมื่อเกิดกรรมจึงต้องเสวยวิบากกรรม ในที่นี้คือถูกจองเวรตอบและทำให้เกิดกิเลสต่อไปอีก กรรมนี้ระงับไปได้ก็เพราะพระพุทธเจ้าทรงเตือนสติทั้งคู่ให้เลิกจองเวรกันและกัน

๓) เรื่องนางสามาวดี^{๑๖๘} ในเรื่องนี้ มีตัวอย่างเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในการให้ผลของกรรมจากอดีตจนถึงชาติปัจจุบันหลายเหตุการณ์ด้วยกัน เหตุการณ์แรกคืออดีตชาติของโสมสกะเศรษฐีที่ถูกทอดทิ้งถึง ๗ ครั้ง ก็เพราะเมื่อชาติที่เป็นพราหมณ์ชื่อโกตุหฺลิกได้ทิ้งลูกของตนเอง ทำให้ลูกตนเองต้องตาย เป็นกรรมชั่ว แต่เนื่องจากในชาตินั้นก็เพราะในชาตินั้นเป็นผู้นำครอบครัว และอาศัยอยู่กับผู้ใจบุญ ปัจจัยเหล่านี้เป็นกาลสมบัตียับยั้งกรรมชั่วของเขาไว้ให้แสดงผลในชาติต่อ ๆ ไป และในช่วงระหว่างนั้นได้ทำกรรมอื่นอีก คือก่อนตายคิดอิจฉาสุนัขตัวหนึ่ง จึงเกิดเป็นสุนัข กรรมนี้เป็นอาสันนกรรม ส่งผลในชาติต่อมา และชาติต่อมาได้ทำกุศลกรรม คือรับใช้พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความรัก ซึ่งเป็นอาสันนกรรมส่งผลในชาติต่อมาอีก คือได้เป็นเศรษฐี แต่ก่อนหน้านั้นต้องถูกทอดทิ้ง และยังไม่มียุติฐานที่กล่าวถึงการให้ผลกรรมนี้ต่อไปในอนาคตอย่างไร

เหตุการณ์ที่ ๒ เป็นบุรพกรรมของนางสามาวดีที่ถูกเผาพร้อมทั้งบริวาร ที่เป็นเช่นนี้เพราะเคยได้ทำกรรมชั่วเอาไว้ในชาติปางก่อนด้วยการเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าเพื่อกลบกลืนความ

^{๑๖๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๘ - ๑๘.

^{๑๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๖๘ - ๗๗.

^{๑๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๒๐ - ๓๐๕.

ผิดของพวกเขา ในชาตินี้กรรมยังไม่ให้ผลเพราะนางยังอยู่ในกาลสมบัติ คือยังเป็นนางสนมอยู่ และไม่มีบุคคลอื่นทราบเรื่องราว แต่เมื่อตายไปแล้วกรรมนั้นจึงให้ผล เพราะเป็นกรรมหนัก จึงต้องไหม้อยู่ในนรก พันจากนรกก็ถูกเผาทั้งเป็น ๑๐๐ อัฏฐภาพ และในชาติปัจจุบันต้องถูกเผาทั้งเป็นอีก

เหตุการณ์ที่ ๓ เป็นบุรพกรรมของนางขุชชุตตรา ที่เป็นหญิงค่อม เพราะเมื่อชาติปางก่อนไปล้อเลียนพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีศรัทธาค่อม แต่กรรมยังไม่ให้ผลเพราะนางยังอยู่ในกาลสมบัติ และที่นางเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกและมีปัญญามาก ก็เพราะในชาตินี้นางเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายถือบาตรอันเต็มด้วยข้าวปายาสร่อน หญิงนั้นเห็นเข้าก็ถวายเป็นอภิวาทเพื่อให้อาหารระหว่างพระหัตถ์กับบาตร แต่กรรมนี้ยังไม่ให้ผลในชาตินี้เพราะยังเป็นข้าราชการบริวารในพระราชวัง ปัจจัยนี้จัดในกาลวิบัติ กรรมดีนี้จึงยังไม่ให้ผล แต่ให้ผลในชาติที่เป็นนางขุชชุตตรา เพราะได้อยู่ในหมู่ของผู้มีศีลธรรมซึ่งเป็นกาลสมบัติของกรรมนั้น และที่นางต้องเป็นหญิงรับใช้ก็เพราะเคยกล้าใช้ภิกษุณีจีณาสพองค์หนึ่งในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ แต่ในชาตินี้นางอยู่ในช่วงกาลสมบัติ กรรมชั่วนี้จึงยังไม่ให้ผล

๔) เรื่องพระจูฬปันถก^{๑๖๕} เป็นเรื่องหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับระยะเวลาในการให้ผลของกรรมจากอดีตชาติจนถึงชาติปัจจุบัน เกิดเป็นคนโง่และไม่สามารถท่องคาถาไม่ได้ แม้แต่บทเดียว ทั้งนี้ก็เพราะในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ได้หัวเราะเยาะภิกษุเขลาคนหนึ่งที่กำลังเรียนอุเทศอยู่ กรรมนั้นยังไม่ให้ผลในชาตินี้ เพราะยังไม่มีเหตุปัจจัยส่งผล แต่เมื่อเกิดในชาติปัจจุบันต้องไปอยู่กับผู้อื่นตั้งแต่เด็กจึงอาจส่งผลให้มีระดับสติปัญญาที่ต่ำ แต่เมื่อได้รับคำแนะนำจากพระพุทธเจ้าและปฏิบัติตามจึงบรรลุปะเป็นพระอรหันต์จึงกลายเป็นอโหสิกรรม

๕) เรื่องพระเจ้าวิฑูฑกะ^{๑๖๖} เรื่องนี้มีตัวอย่างความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับระยะเวลาการให้ผลจากอดีตถึงปัจจุบันเหตุการณ์หนึ่ง คือเรื่องบุรพกรรมของเจ้าศากยะทั้งหลายที่ต้องถูกฆ่าโดยกองทัพของพระเจ้าวิฑูฑกะ ว่าเกิดจากกรรมในชาติปางก่อน คือชนเหล่านี้เคยไปรยายาพิขลงในแม่น้ำ กรรมนั้นส่งผลในชาติปัจจุบัน โดยอาศัยปโยควิบัติ ซึ่งในเรื่องนี้มีการกระทำที่ไม่เป็นธรรมกับพระเจ้าวิฑูฑกะคือการตั้งข้ออ้างเท็จว่าพระองค์เป็นลูกของนางทาสี ซึ่งในชาติที่ทำการกรรมไว้ไม่มีเหตุปัจจัยเช่นนี้จึงไม่ให้ผลในชาติก่อน

๖) เรื่องสุปปพุทธกฏฐิ^{๑๖๗} มีเหตุการณ์ที่ทำให้เกิดกรรมที่มีความสัมพันธ์กับช่วงระยะเวลาให้ผลจากอดีตถึงปัจจุบัน ๒ เหตุการณ์ด้วยกัน เหตุการณ์แรกที่ทำให้ต้องถูกแม่โคขวิด

^{๑๖๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๒๓ - ๓๔๔.

^{๑๖๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๑ - ๑๒.

^{๑๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๔ - ๑๕๘.

ตาย ก็เพราะเคยร่วมกับพวกฆ่าหญิงโสเภณีคนหนึ่ง กรรมนั้นส่งผลให้โสเภณีนั้นตามมาจองเวรด้วยการเกิดเป็นยักษ์ณีแปลงกายเป็นแม่โคโนงเข้ามาขวิดตาย

เหตุการณ์ที่ ๒ ที่เกิดมาเป็น โรคเรื้อนก็เพราะเมื่อชาติก่อนได้ถ่มน้ำลายใส่พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง กรรมนั้นทำให้ต้องตกนรก และเกิดมาเป็น โรคเรื้อน กรรมนั้นยังไม่ให้ผลในชาติที่ทำกรรมนี้ เพราะยังไม่มีเหตุปัจจัยเกื้อหนุน แต่ให้ผลในชาติต่อมาโดยอาศัยคติวิบัติ คือได้ไปเกิดในนรก และอุปวิบัติ คือเกิดมาเป็น โรคเรื้อนจึงให้ผล

๑) เรื่องชัมพูกาชีวิต^{๑๒๒} อาชิวกคนนี้เคยทำกรรมทั้งดีและไม่ดีในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ได้บวชเป็นพระภิกษุ แต่ค่าภิกษุจีณาสพ ในชาตินี้จึงต้องใช้ชีวิตแบบเดียวกับที่ตนเองได้ค่าไว้ คือ กินคูด (อุจจาระ) เป็นอาหาร เป็นชีเปลือย นอนบนพื้นดิน และถูกถอนผมด้วยแปรงตาล กรรมนี้ยังไม่ให้ผลในชาติที่ทำกรรมเพราะอยู่ในช่วงกาลสมบัติ คืออยู่ในท่ามกลางผู้มีศีลธรรมอันดีงาม แต่มาสนองในชาติปัจจุบัน โดยเกิดในตระกูลที่เป็นมิชฌาภิกขุ กรรมนั้นจึงให้ผล และกรรมนี้หมดไปก็เพราะกรรมดีที่เคยก่อไว้ให้ผล คือการเจริญสมณธรรมตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเสด็จโปรดจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ จึงไม่ต้องเสวยผลกรรมอีกต่อไป

๒) เรื่องอหิปรต^{๑๒๓} ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่าเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแล้วทำความชั่วก็ต้องได้รับผลชั่ว กาดัวนี้ได้ทำกรรมชั่วคือได้ขโมยกินข้าวที่ผู้คนนำมาถวายพระสงฆ์ จึงต้องตกนรก และเกิดเป็นกากปรต (ปรตที่มีอวัยวะเหมือนกา) กรรมนี้อาศัยคติวิบัติแล้วให้ผล คือไปเกิดในนรก และเกิดเป็นปรต

๓) เรื่องสลัญญิกฏปรต^{๑๒๔} เป็นเรื่องการทำกรรมอันหนัก คือการทำให้พระปัจเจกพุทธเจ้าบาดเจ็บจนต้องรีบเข้าสู่ปรินิพพาน กรรมนี้ให้ผลตั้งแต่ชาติที่ปรตคนนี้ทำกรรมจนถึงปัจจุบัน เพราะในชาตินั้นถูกพวกมนุษย์ทั้งหลายที่นับถือพระปัจเจกพุทธเจ้าลงโทษจนตาย ดังนั้นกรรมนี้จึงอาศัยกาลวิบัติจึงให้ผลในชาตินั้น และอาศัยคติวิบัติจึงให้ผลในชาติต่อไป

๔) เรื่องพระขทรวนิยเรวตเถระ^{๑๒๕} กล่าวถึงบุรพกรรมของพระสิวลีซึ่งมีผลต่อชาติปัจจุบันพอสรุปได้ว่า ในชาติหนึ่งเคยเกิดเป็นพระราชามือเมืองพาราณสี ไปยึดพระนครหนึ่งด้วยการยกทัพไปล้อมเมืองนั้นเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ทำให้ชาติต่อมาต้องตกนรกสิ้นกาลนาน และ

^{๑๒๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๘ - ๒๓๑.

^{๑๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๒ - ๒๓๘.

^{๑๒๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๙ - ๒๔๓.

^{๑๒๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๕๘ - ๔๑๑.

เศษกรรมที่เหลือทำให้ชาติสุดท้ายของท่านต้องอยู่ในครรภ์มารดาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน เมื่อท่านนิพพานแล้ว กรรมนี้จึงกลายเป็นอโหสิกรรมทันที

๑๑) เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง^{๑๑๖} มีเหตุการณ์การก่อกรรมในอดีตชาติที่ส่งผลมาถึงชาติปัจจุบัน คือบุรุษนี้ได้ร่วมกับพวกฆ่าโสเภณีคนหนึ่ง และโสเภณีนั้นเมื่อตายแล้วผูกอาฆาต เมื่อเกิดเป็นยักษ์ก็หาทางจองเวรมาตลอด แต่ที่ไม่สามารถฆ่าบุรุษนี้ได้ก็เพราะว่าไม่มีโอกาส เนื่องจากบุรุษฆ่าโจรนี้อาศัยอยู่กับชาวเมืองซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับกรรมนี้ และมีกิจกรรมทำบุญกับพระสารีบุตร สภาพแวดล้อมนี้จัดอยู่ในประเภทกาลสมบัติ คืออยู่ในช่วงเวลาที่อาศัยอยู่ด้วยกับผู้มีศีล กรรมนี้จึงยังไม่ให้ผล ต่อเมื่อบุรุษฆ่าโจรนี้ออกมาจากกลุ่มผู้มีศีลเป็นที่รักแล้วจึงได้โอกาส เพราะอยู่ในช่วงกาลวิบัตินั่นเอง

๑๒) เรื่องพระทวารุจิระ^{๑๑๗} พระทวารุจิระเป็นผู้ที่สามารถตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าได้อย่างรวดเร็ว แต่ก็ปรินิพพานเร็วเช่นกัน ทั้งนี้มาจากกรรมที่ท่านทำเอาไว้ในชาติปางก่อน ๒ เหตุการณ์ด้วยกัน คือ

(๑) ที่ท่านต้องไปแสวงหาจิรเองนั้นเป็นเพราะไม่เคยสงเคราะห์ผู้อื่นด้วยบาตรหรือจิรแม้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง เพราะไม่ได้ทำกรรมนี้ จึงไม่มีผลกรรมนี้

(๒) ที่ต้องนิพพานอย่างรวดเร็ว ก็เพราะเมื่อหลายชาติก่อนได้ร่วมกับพวกฆ่าโสเภณีคนหนึ่ง โสเภณีนี้อาฆาตมาตลอดจนชาติสุดท้ายเป็นนางยักษ์ณีแปลงกายเป็นแม่โคเข้าขวิดท่าน หลังจากบรรลุปะระอรหันต์แล้ว นางยักษ์ณีได้โอกาสแก้แค้นหลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จออกไปแล้ว และท่านก็ไปแสวงหาบาตรและจิร ในช่วงเวลาอยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าจึงเป็นกาลสมบัติ กรรมชั่วจึงไม่ให้ผล แต่เมื่อพ้นจากพระพักตร์พระพุทธเจ้าแล้ว เป็นช่วงกาลวิบัติ กรรมชั่วจึงให้ผลในทันที

๑๓) เรื่องพระสัปทาสเถระ^{๑๑๘} กรรมในเรื่องนี้เกิดขึ้นเพราะความโลภอยากได้บริวารของภิกษุอื่นในชาติปางก่อนของท่านเองในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ด้วยการกล่าวถึงคุณความเป็นคุณให้ภิกษุอื่นเสีย ทำให้ในชาติปัจจุบันเกิดความกระสันอยากสึก ส่วนสมณธรรมที่ท่านได้เคยทำไว้แต่ชาติปางก่อนเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของท่านเอง ทำให้ท่านบรรลุปะระอรหันต์ในชาติปัจจุบันซึ่งเป็นชาติสุดท้ายของท่านเอง

^{๑๑๖} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๑๘ - ๔๒๔.

^{๑๑๗} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๕ - ๔๓๓.

^{๑๑๘} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๓๓ - ๔๘๘.

๑๔) เรื่องชน ๓ คน^{๑๗๕} เป็นเรื่องการเสวยผลกรรม ๓ เหตุการณ์ พอสรุปความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลาในการให้ผลจากอดีตจนถึงชาติปัจจุบันได้ดังนี้ คือ

(๑) เหตุการณ์ที่ ๑ กาถูกไฟไหม้ตายในอากาศ เพราะชาติก่อนเคยเป็นชวานาที่ฆ่าโคของตนด้วยการสุมไฟเผา จึงต้องตกนรกสั้นกาลนาน เกิดเป็นกาถูกไฟไหม้ ๗ ครั้งจนถึงชาติปัจจุบัน กรรมนี้กรรมนิยาม เพราะกาตัวนั้นบินผ่านมา เปลวไฟก็ถูกไปติดตัวกาตัวนั้น และกรรมนี้ส่งผลเป็นพิษนิยาม คือส่งผลต่อการเกิดในชาติหน้าให้เป็นคติวิบัติ มีการเกิดในนรกเป็นต้น

(๒) เหตุการณ์ที่ ๒ ภรรยาขายเรือถูกถ่วงน้ำ เพราะเคยจับสุนัขซึ่งเป็นอดีตสามีของตนกลับชาติมาเกิดเป็นสุนัขไปถ่วงน้ำ กรรมนี้ส่งผลให้ไปอยู่ในทุกคติภูมิ หรือทำให้เกิดคติวิบัตินั่นเอง และกรรมนี้อาศัยพิษนิยามจึงให้ผลด้วย ภรรยาขายเรือนั้นต้องตกนรกสั้นกาลนาน และถูกจับถ่วงน้ำถึง ๑๐๐ ชาติ

(๓) เหตุการณ์ที่ ๓ พระภิกษุ ๗ รูปถูกหินกลิ้งมาปิดปากถ้ำจึงถูกขังในถ้ำเป็นเวลา ๗ วัน เป็นเพราะเมื่อหลายชาติก่อนขังเหยี่ยวตัวหนึ่งเอาไว้ ๗ วัน กรรมนั้นอาศัยพิษนิยาม และคติวิบัติจึงให้ผลในชาติต่อมา

๑๕) เรื่องพระโกณฑธานเถระ^{๑๗๖} ท่านเคยทำกรรมชั่วสมัยเป็นเทวดา คือทำให้เกิดความเข้าใจผิดระหว่างพระภิกษุ ๒ รูปที่เป็นเพื่อนกัน กรรมนี้มีความสัมพันธ์กับกาลเวลาในส่วนของ การให้ผลจากอดีตชาติถึงชาติปัจจุบัน กล่าวคือ กรรมชั่วนั้นส่งผลทำให้จิตของเทวดานั้นเศร้าหมองและตกนรกเป็นเวลานาน และมาถึงชาติปัจจุบันจะมีสิ่งที่ทำให้คนอื่นเข้าใจผิดอยู่เสมอโดยที่ไม่รู้ตัว และกรรมนี้กลายเป็นอโหสิกรรมเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอธิบายความจริงให้ฟัง

๑๖) เรื่องอชกรเปรต^{๑๗๗} เปรตตนนี้ได้ทำกรรมชั่วไว้ในหลายชาติก่อน แล้วเสวยผลกรรมมาจนถึงชาติปัจจุบัน กล่าวคือในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เปรตตนนี้ได้ทำกรรมชั่ว เช่น ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น รวมถึงเผาพระคันธกุฎี โดยเมื่อได้โอกาสก็ทำกรรมชั่ว แต่ผลกรรมชั่วยังไม่ให้ผลในชาตินั้นทันทีก็เพราะสมัยนั้นอยู่ในท่ามกลางของผู้มีศีลเป็นที่รัก รวมถึงคู่กรณียังแผ่เมตตาให้ กรรมจึงยังไม่ให้ผลในชาตินั้น แต่ให้ผลทางด้านจิตใจ ทำให้จิตเศร้าหมองก่อให้เกิดเป็นจิตนิยาม ดังนั้นเมื่อได้ตายไปแล้ว คติวิบัติที่เกิดจากจิตที่เศร้าหมองนั้นจึงส่งผลให้เกิดในอเวจีสั้นกาลนาน ในชาติปัจจุบันเกิดเป็นอชกรเปรต

^{๑๗๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๔ - ๖๐.

^{๑๗๖} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๗๖ - ๘๕.

^{๑๗๗} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๕ - ๙๔.

๑๗) เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ^{๑๘๒} ในทศวรรคนี้ได้กล่าวถึงกรรมชั่วของท่านที่เป็นเหตุให้ต้องถูกโจรทุบจนร่างกายแตกละเอียด เพราะเมื่อหลายชาติก่อนท่านเคยทุบตีมารดาบิดาของตนเองจนเสียชีวิต กรรมนั้นส่งผลต่อจิตสันดานของท่านทันที จึงเป็นเหตุปัจจัยส่งผลให้ต้องอยู่ในนรกหลายแสนปี ด้วยวิบากที่ยังเหลือจึงถูกทุบตายนั่นอีก ๑๐๐ ชาติ และเมื่อท่านนิพพานแล้ว กรรมนั้นจึงกลายเป็นอโหสิกรรม คือไม่มีผลอีกต่อไป

๑๘) เรื่องโพธิราชกุมาร^{๑๘๓} กล่าวถึงเรื่องการไม่มีบุตร ซึ่งเป็นผลมาจากกรรมในชาติปางก่อนที่เคยจับลูกนกกินเป็นอาหารในขณะที่ตนเองลำบากอยู่ เป็นกรรมที่ก่อขึ้นด้วยอำนาจของกิเลสคือความอยาก และกรรมนั้นส่งผลเป็นวิบากกรรมในชาติที่เกิดเป็นโพธิราชกุมาร และกรรมมาสนองในชาตินี้ด้วยการอาศัยอุปริวัตติ คือความไม่สมประกอบของร่างกายจึงไม่สามารถมีบุตรได้

๑๙) เรื่องอุบาสกช้อมหากล^{๑๘๔} กรรมชั่วที่อุบาสกช้อมหากลนี้ได้ทำ คือการใส่ความผู้อื่นจนผู้นั้นถูกทุบตาย กรรมนั้นยังไม่ให้ผลในชาตินั้น ก็เพราะตนเองยังมีอำนาจ และไม่มีใครรู้ความจริง กรรมนั้นจึงอาศัยกาลสมบัติจึงยังไม่ให้ผล แต่ส่งผลหลังจากตายไปแล้วเพราะพ้นจากกาลสมบัตินั้นแล้ว กรรมนั้นจึงให้ผลมาจนถึงชาติปัจจุบัน กรรมนี้อาศัยกรรมนิยามจึงให้ผล เพราะอาศัยแรงกรรมและอยู่ในสถานการณ์ที่กรรมนั้นสามารถส่งผลได้

๒๐) เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี^{๑๘๕} เป็นกรรมที่ก่อในชาติปางก่อน และมาให้ผลและสิ้นสุดในชาติปัจจุบัน จึงมีส่วนสัมพันธ์กับกาลเวลาจากอดีตจนถึงปัจจุบันในส่วนของกาให้ผล กรรมนี้ไม่ให้ผลในชาตินั้นก็เพราะสมัยนั้นเป็นอุปริสมบัติและกาลสมบัติแก่นาง แต่ให้ผลในชาติปัจจุบัน เพราะอยู่ในสมัยอุปริวัตติ ทำให้เกิดเป็นโรคเรื้อน

๒๑) เรื่องสุกรเปรต^{๑๘๖} เป็นอีกเรื่องที่กรรมมีส่วนสัมพันธ์กับกาลเวลาในส่วนของกาให้ผลกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เปรตนั้นในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ได้เป็นพระภิกษุธรรมถึกมาอาศัยร่วมกับพระเถระ ๒ รูปในอาวาสแห่งหนึ่ง ถูกลาภสักการะครอบงำจึงยุยงให้พระเถระแตกแยกกันและออกจากอาวาส แล้วตนเองได้เป็นเจ้าอาวาสเอง กรรมได้สนองตั้งแต่ชาตินั้นเมื่อพระเถระทั้งสองได้ทราบความภายหลังจึงไล่พระธรรมถึก และส่งผลให้ตกนรก และเกิดเป็นเปรตต่อมา เพราะไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาห้ามผลกรรมนี้

^{๑๘๒} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๕๕ - ๑๐๓.

^{๑๘๓} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๘๘ - ๑๕๔.

^{๑๘๔} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๒๑๐ - ๒๒๑.

^{๑๘๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๔๒๖ - ๔๓๑.

^{๑๘๖} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๐/๑๑๐ - ๑๑๗.

๒๒) เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่^{๑๘๗} เรื่องนี้เป็นการจ้องแค้นและกันด้วยการกินลูกของกันและกันตลอด ๗ ชาติ กรรมของคู่กรรมที่ได้ก่อไว้ทำด้วยอำนาจกิเลสคือโทสะ ทำให้เกิดกรรม และต้องเสวยวิบากต่อไป กรรมนี้สนองถึงชาติหน้าเพราะกิเลสที่เกิดจากวิบากเป็นตัวนำ

๒๓) เรื่องปลาชื้อกปีละ^{๑๘๘} มีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลาการให้ผลกรรมจากอดีตถึงปัจจุบัน คือ ในชาติปางก่อนของปลาชื้อกปีละกับญาติได้ค่าพระอรหันต์ กรรมนั้นสนองในชาตินั้นทันทีตามแรงกรรมนั่นเอง หรือที่เรียกว่ากรรมนิยาม และส่งผลในชาติหน้าและชาติต่อไปเพราะไม่มีเหตุปัจจัยอื่นมาขัดขวางผลกรรม

๒๔) เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร^{๑๘๙} มีเหตุการณ์ที่ทำให้เศรษฐีนี้รวยแต่ไม่มีบุตร ก็เพราะผลกรรมในอดีตชาติอยู่ ๒ เหตุการณ์ด้วยกัน แต่มีเพียงเหตุการณ์หนึ่งที่เป็นอนุสกรรม คือ เศรษฐีนี้เคยฆ่าหลานของตนเอง เพราะจะแย่งชิงสมบัติ ส่งผลให้ในชาติต่อ ๆ มาต้องตกนรก และเกิดมาไม่มีบุตรถึง ๗ ชาติ

เมื่อได้ศึกษาถึงผลกรรมในตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เฉพาะเรื่อง ที่พระอรรถกถาจารย์อธิบายผลกรรมจากอดีตชาติที่ส่งผลมาถึงปัจจุบันชาติแล้ว ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตไว้ดังนี้

(๑) การให้ผลกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมจะให้ผลแบบข้ามภพข้ามชาติได้นั้น ในตัวอย่างที่ได้ศึกษายังไม่พบว่ากตัตตกรรมให้ผลแบบข้ามภพข้ามชาติได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ต้องมีเจตนาที่มีกิเลสเป็นเหตุปัจจัยให้เกิด ตัวอย่างกรรมที่เป็นกตัตตกรรมที่ไม่สามารถให้ผลในภพชาติต่อไป เช่น กรรมพระภิกษุที่เป็นสัททวิหาริกผลอดิหวัพระอุปัชฌาย์ของตนเองที่ปรากฏในเรื่องพระภาคินยสังฆรักจิตเถระ เป็นต้น

(๒) การให้ผลกรรมทั้งที่เป็นกุศลกรรมและอกุศลกรรมนั้นต้องมีความแรงมากพอ และไม่พบว่ามีอุปฆาตกรรมเข้ามาตัดผลกรรมนั้นในชาติก่อน และหากว่ากรรมนั้นจะหมดผลกรรมในชาติปัจจุบัน ผู้รับกรรมนั้นต้องทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีผลตรงกันข้ามกับกรรมนั้น ดังตัวอย่างการประกอบกรรมดีของนางลาชเทีได้เกิดเป็นเทพธิดาที่ปรากฏในเรื่องนางลาชเทวธิดา เป็นต้น

(๓) ลักษณะการให้ผลของกรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มักจะให้ผลในลักษณะดังที่ภายิตไทยที่ว่า ตาต่อตา ฟันต่อฟัน ตัวอย่างเช่น กรรมที่พระจักษุपालที่ต้องตาบอดเพราะเคยทำให้หญิงคนหนึ่งตาบอดที่ปรากฏในเรื่องพระจักษุपाल กรรมเงา

^{๑๘๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๑/๑๕๕ - ๑๖๑.

^{๑๘๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๗๑ - ๒๘๐.

^{๑๘๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๒๕ - ๓๓๓.

หญิงตามพระโกณฑธานเถระเพราะเคยเป็นเทวดาแปลงกายเป็นหญิงแล้วเดินตามพระภิกษุรูปหนึ่ง จนเกิดเรื่องเข้าใจผิดในเรื่องพระโกณฑธานเถระ กรณีการตายด้วยการถูกเผาของนางสามาวดีเพราะเคยเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าในเรื่องนางสามาวดี เป็นต้น แต่ในบางเรื่องบางกรณีจะให้ผลกระทบที่ใกล้เคียงกัน ดังเช่น กรณีการไม่มีบุตรของโพธิราชกุมารเพราะเคยกินไข่นกและลูกนกในเรื่องโพธิราชกุมาร กรณีเศรษฐีผู้ไม่มีบุตรเพราะเคยฆ่าหลานชายตนเองเมื่อชาติก่อน เป็นต้น

๓.๓.๒.๓ การให้ผลของกรรมจากปัจจุบันต่อไปในอนาคต

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงเรื่องที่สามารถนำมาศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลาในการแสดงผลกรรมจากปัจจุบัน ในที่นี้ปัจจุบันคือเรื่องที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายประกอบในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท กรรมที่จะส่งผลต่อไปในอนาคตต่อไปเช่นนี้มักจะปรากฏในลักษณะของการคาดการณ์ หรือการทำนายจากบุคคลที่ญาณหยั่งรู้ดังเช่นพระพุทธเจ้า หรือบางเรื่องอาจเกิดขึ้นต่อจากที่ได้ทำกรรมไปแล้วและมีผู้รู้หรือทาย ซึ่งสามารถจำแนกเป็นส่วนกุศลกรรมและอกุศลกรรมได้ดังนี้

๑) เรื่องมัญญุกุณฑล^{๑๕๐} เป็นตัวอย่างการให้ผลกรรมจากชาติปัจจุบันต่อไปในชาติหน้า โดยอาศัยคติสมมติ และกรรมนิยาม กรรมคตินั้นจึงส่งผลให้อยู่ในสุคติภูมิ

๒) เรื่องธัมมิกอุบาสก^{๑๕๑} เรื่องนี้เป็นเช่นเดียวกับเรื่องมัญญุกุณฑล คือก่อนที่ธัมมิกอุบาสกจะตายนั้นมีจิตที่เป็นกุศลเพราะมีโอกาสได้ฟังธรรม กรรมนั้นเป็นกรรมนิยามให้ผลในทันที ก่อนตาย และเพราะจิตของท่านไม่เศร้าหมองจึงทำให้เกิดคติสมมติก่อนตาย ดังนั้นจึงได้ไปสวรรค์

๓) เรื่องนางปติปุชิกา^{๑๕๒} เรื่องนี้มีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลาให้ผลของกรรมที่ทำในปัจจุบันไปยังอนาคต คือ ความตอนที่นางปติปุชิกาครั้งเมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้วทำกุศลกรรมเพื่อไปสวรรค์ เป้าหมายและการกระทำของนางเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดคติสมมติ ทำให้กรรมนั้นให้ผลเมื่อนางได้ละโลกนี้ไปแล้ว จึงได้เกิดเป็นเทพธิดาอีกครั้งหนึ่ง

๔) เรื่องนายสุมนมาลาการ^{๑๕๓} เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงทำนายอนาคตของนายสุมนมาลาการภายหลังจากการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้จำนวนมากแล้วว่า “นายมาลาการ จักดำรงอยู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จังไม่ไปสู่อุทกคติตลอดแสนกัลป์ นี้เป็นผลแห่งกรรมนั้น ภายหลัง

^{๑๕๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๕ - ๕๖.

^{๑๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๕ - ๑๘๐.

^{๑๕๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๓ - ๔๘.

^{๑๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๔ - ๒๑๒.

เขาจักเป็นพระปัจเจกพุทธะ นามว่าสุมนะ”^{๑๕๔} กรรมที่นายสุมนมาลาการนี้ส่งผลภายในจิตสันดานของตนเอง ทำให้จิตเป็นกุศล นอกจากนี้ กรรมนั้นส่งผลในชาตินั้นทันที เพราะทำในที่สาธารณะ และทำกับบุคคลที่เป็นรักที่ชอบ นอกจากนี้ จิตที่เป็นกุศลเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดคติสมบัติ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดในชาติหน้าในภพภูมิที่ดี และยังเป็นเหตุปัจจัยส่งผลให้เกิดเป็นอุปนิสัยแห่งการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ต่อไป

๕) เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง^{๑๕๕} เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับการให้ผลจากปัจจุบันถึงอนาคต เมื่อละวางหน้าที่เป็นเพศฆาตแล้ว ได้ฟังธรรมจนบรรลุนิโรธดับ กรรมดินนั้นส่งผลโดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นเหตุทำให้จิตเป็นกุศล จึงทำให้เกิดคติสมบัติ ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงได้เกิดในสวรรค์

๖) เรื่องพระคิสาเถระผู้ถึงสกุลนายช่างแก้ว^{๑๕๖} มีเหตุการณ์ที่เป็นกุศลกรรม คือ ภรรยา นายช่างแก้ว เป็นผู้ใจบุญ ทำบุญทำทานมาโดยตลอดเป็นประจำ กรรมนั้นส่งผลโดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาประกอบ จึงจัดเป็นกรรมนิยาม และกรรมนั้นส่งผลต่อจิตใจให้เป็นกุศลจิต เป็นเหตุให้เกิดคติสมบัติ ทำให้เกิดในสุคติภูมิเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว คือได้เกิดในสวรรค์

ส่วนที่เป็นอกุศลกรรม

๑) เรื่องนายจุนทสุกริก^{๑๕๗} เพราะนายจุนทสุกริกฆ่าหมูเป็นประจำ กรรมชั่วนั้นจึงส่งผลให้ใจของเขาเศร้าหมอง ดังนั้นก่อนตายจึงมีอาการทรมานทรมายเพราะกรรมที่อยู่ในจิตสันดานแสดงผล ดังนั้นกรรมนี้จึงเป็นกรรมนิยาม คือให้ผลโดยตรง และใจที่เศร้าหมองก่อให้เกิดคติวิบัติ ก่อนที่จะตาย ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงไปสู่อบายภูมิ

๒) เรื่องอานนเศรษฐี^{๑๕๘} เรื่องนี้ในชาติปัจจุบันอานนท์เศรษฐีเป็นคนตระหนี่ และสอนให้ลูกของตนตระหนี่ด้วย อุปนิสัยเช่นนี้เป็นกรรมที่เศรษฐีได้ก่อขึ้น ทำให้ใจเศร้าหมองด้วยโลภะ เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดคติวิบัติ และกรรมนั้นจึงให้ผล จึงเกิดในที่ไม่เจริญ คือเกิดเป็นขอทาน

๓) เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี^{๑๕๙} มีเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงผลกรรมที่ทำในปัจจุบันที่ส่งผลต่ออนาคตเหตุการณ์หนึ่ง คือนันทมาณพมขีนพระอุบลวรรณาเถรี กรรมชั่วของมาณพมขีน

^{๑๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๔ – ๒๑๒.

^{๑๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๑๘ – ๔๒๔.

^{๑๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๐ – ๕๓.

^{๑๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๐ – ๑๓๔.

^{๑๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๘๒ – ๑๘๖.

^{๑๕๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๓ – ๒๑๗.

ทำให้จิตของมาณพนั้นจึงเป็นอกุศล ส่งผลให้เกิดคติวิบัติ ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงไปเกิดในอเวจีมหานรก

๔) เรื่องนายพรานสุนัขชื่อ โโกกะ^{๒๐๐} เป็นเรื่องการทำกรรมชั่วในชาติปัจจุบัน ซึ่งมีผลต่อไปในอนาคต กล่าวคือ การให้สุนัขรุมกัดพระเถระผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ กรรมนั้นส่งผลโดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาประกอบ จึงจัดเป็นกรรมนิยาม และกรรมนั้นทำให้จิตของตัวผู้กระทำความผิดเป็นอกุศลจิต จึงเป็นเหตุให้เข้าถึงคติวิบัติ ดังนั้น เมื่อตายไปแล้ว จึงไปสู่ทุกขภูมิ

๕) เรื่องพระติสสเถระผู้ถึงสกุลนายช่างแก้ว^{๒๐๑} มีเหตุการณ์ที่เป็นอกุศลกรรม คือ นายช่างแก้วได้ทำร้ายพระติสสเถระผู้เป็นพระอรหันต์เพราะเข้าใจผิดว่าท่านขโมยแก้วมณี ถึงแม้ว่าจะได้ทำบุญไว้มาก และได้ขอขมาเมื่อทราบความจริงแล้ว แต่กรรมชื่อนั้นเป็นกรรมหนักมาก จึงส่งผลก่อนกรรมอื่น กรรมชื่อนั้นทำให้จิตของนายช่างแก้วนั้นเศร้าหมอง จึงเป็นเหตุให้เกิดคติวิบัติ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดในทุคติภูมิ คือเกิดในนรก ส่วนกรรมดีที่ได้ก่อไว้ยังไม่ให้ผล

๖) เรื่องสุปปพุทธสาकยะ^{๒๐๒} กล่าวถึงกรรมชั่วของเจ้าสุปปพุทธสาकยะที่ตั้งใจขวางทางเสด็จบิณฑบาตของพระพุทธเจ้า หลังจากนั้นจึงมีพุทธทำนายว่าอีก ๗ วันสุปปพุทธสาकยะจะถูกธรณีสูบ กรรมนี้ของเจ้าสุปปพุทธสาकยะ ทำด้วยเจตนาที่เป็นอกุศล เป็นกรรมที่ส่งผลโดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาประกอบ กรรมนั้นทำให้จิตของตนเองเศร้าหมอง เมื่อจิตเศร้าหมอง จึงเป็นเหตุให้เกิดคติวิบัติ ดังนั้นเมื่อถูกธรณีสูบแล้วจึงเกิดในอเวจีนรก

๗) เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี^{๒๐๓} เรื่องนี้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลาให้ผลจากปัจจุบันถึงอนาคตที่สลับซับซ้อนกว่าอีกหลายเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็เพราะว่าบุคคลเดียวทำกรรมดีและกรรมไม่ดีเอาไว้ในชาติเดียวกัน กรรมที่พระนางมัลลิกาได้รับผลก่อน คือกรรมชั่วเพียงครั้งเดียวที่พระนางระลึกได้ก่อนตาย กรรมนั้นจึงเป็นเหตุปัจจัยส่งผลให้เกิดในนรกก่อน เมื่อหมดกรรมนั้นแล้ว กรรมดีที่เคยทำ คือ การทำบุญถวายทาน เป็นต้น จึงส่งผลให้เกิดในสุคติภูมิ คือเกิดในสวรรค์ต่อไป

๘) เรื่องนางจิญจมาณวิกา^{๒๐๔} กล่าวถึงการใส่ความพระพุทธเจ้าของนางจิญจมาณวิกา กรรมชั่วดังกล่าว ทำด้วยใจที่เป็นอกุศล นางได้รับกรรมในทันทีเพราะทำต่อหน้า

^{๒๐๐} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๕ - ๔๕.

^{๒๐๑} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๐ - ๕๓.

^{๒๐๒} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๑ - ๖๕.

^{๒๐๓} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๖๖ - ๑๗๑.

^{๒๐๔} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๕๕ - ๒๖๑.

ประชาชนที่กำลังฟังธรรมจำนวนมาก นอกจากนี้ กรรมชั่วดังกล่าวส่งผลโดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาประกอบ จึงจัดอยู่ในกรรมนิยาม และกรรมนั้นส่งผลในระดับจิตใจ ทำให้จิตใจเศร้าหมองก่อนที่ถูกรณีสืบ ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงเกิดในอเวจี

๕) เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์^{๒๐๕} มีเหตุการณ์ที่เรื่องกรรมมีความสัมพันธ์กับกาลเวลาให้ผลจากปัจจุบันถึงอนาคต คือกรรมของนายโคฆาตก์ที่ฆ่าโคเป็นประจำ กรรมนั้นเกิดการสั่งสมเป็นเวลานาน การทำกรรมชั่วสั่งสมเป็นเวลานานส่งผลทางด้านจิตใจของนายโคฆาตก์ ทำให้เป็นบุคคลที่เห็นการฆ่าสัตว์เป็นเรื่องปกติ และไม่คิดเลิกทำ และเป็นเหตุปัจจัยทำให้เกิดคดีวิบัติ ก่อนที่จะตาย กรรมนี้ส่งผลโดยตรงโดยไม่มีเหตุปัจจัยอื่นเข้ามาประกอบ จึงจัดเป็นกรรมนิยาม ดังนั้นจึงส่งผลให้นายโคฆาตก์ต้องเกิดในอเวจี

๑๐) เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ^{๒๐๖} เรื่องนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลา จากปัจจุบันไปยังอนาคต คือการด่าพระอัครสาวก กรรมนั้นทำด้วยอำนาจโทสะ ทำให้จิตเศร้าหมอง กรรมนั้นส่งผลตั้งแต่ชาติปัจจุบัน เพราะทำให้เกิดความไม่พอใจกับคนอื่น และส่งผลในชาติต่อไป โดยจิตที่เศร้าหมองที่เกิดจากกรรมนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดคดีวิบัติ ส่งผลให้เกิดในปทุมมรณ

๑๑) เรื่องยมกปาฏิหาริย์^{๒๐๗} มี ๑ กรณี คือ กรณีของปุณณกัสสปะพยายามทำลายการทำยมกปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จ และไม่สามารถทำปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้าได้ จึงถูกชนทั้งหลายตำหนิ และเกิดความอายจึงฆ่าตัวตาย และเกิดในอเวจีมหานรก

กรรมที่จะให้ผลต่อไปในอนาคตนี้ต้องเป็นกรรมใหม่ และจะส่งผลต่อไปได้ก็ต่อเมื่อกรรมนั้นมีความแรงมากพอ และตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังไม่ปรากฏว่ากตัตตกรรม ซึ่งเป็นกรรมที่มีการให้ผลอย่างเบามากสามารถให้ผลจากปัจจุบันไปในภพชาติต่อไปนั้นได้

๓.๓.๒.๔ การให้ผลของกรรมต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงอนาคต

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับกาลเวลา ตั้งแต่การกระทำกรรมในอดีตที่ส่งผลถึงอนาคตชาติ สามารถจำแนกเป็นส่วนกุศลกรรมและอกุศลกรรมได้ดังนี้ คือ

ส่วนที่เป็นกุศลกรรม

๑) เรื่องพระเทวทัต^{๒๐๘} กล่าวถึงหลังจากที่พระเทวทัตได้สำนึกผิดแล้ว ได้ให้เหล่าลูกศิษย์ทั้งหลายพามาขอมาขอพระพุทธเจ้า แต่ถูกรณีสืบระหว่างทาง ก่อนที่จะถูกรณีสืบจนมิดตัวได้

^{๒๐๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕ - ๑๒.

^{๒๐๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๓ - ๓๕๖.

^{๒๐๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๒๘๓ - ๓๒๒.

^{๒๐๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๘๑ - ๒๐๒.

ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าและขอเป็นที่พึ่ง กรรมนี้เป็นกุศลกรรมที่พระพุทธเจ้าทรงทำนายว่าในที่สุดแห่งแสนกัลป์แต่กัลป์นี้ พระเทวทัตจะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า นามว่าอัญญิสสระ กรรมนี้จะส่งผลเมื่อพ้นจากครุกรรมที่ได้ก่อเอาไว้ก่อนหน้านี้

๒) เรื่องนางลูกสุกร^{๒๐๕} เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงผลกรรมดีและไม่ดีที่ทำไว้ในชาติปางก่อนซึ่งมีผลมาถึงชาติปัจจุบันและต่อไปในชาติหน้าและชาติถัดไป การให้ผลของกรรมในเรื่องนี้ค่อนข้างจะสลับซับซ้อนระหว่างผลกรรมดีและกรรมชั่ว กล่าวคือตั้งแต่ชาติที่เกิดเป็นแม่ไก่ได้ฟังการสาธยายธรรม กรรมนั้นส่งผลต่อจิตใจ ทำให้เป็นกุศลจิต เป็นเหตุให้เกิดคติสมบัติ ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงเกิดในสวรรค์ ต่อเมื่อเกิดกิเลสที่ชื่อว่าวิจิจฉา คือความสงสัย ทำให้ต้องจุติลงมาเกิดเป็นนางลูกสุกรในสมัยพุทธกาลได้ฟังธรรม ก็เกิดจิตเป็นกุศลอีก นางต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ถึง ๑๓ ชาติด้วยกัน และในชาติสุดท้ายจึงได้บรรลอรหัตตผล

ส่วนที่เป็นอกุศลกรรม

๑) เรื่องพระเทวทัต^{๒๐๐} ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงการกระทำของพระเทวทัต ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับกาลเวลาจากอดีตชาติ มาถึงปัจจุบัน และมีผลต่อเนื่องไปในอนาคตพอสรุปได้ว่าตั้งแต่ชาติปางก่อนเทวทัตได้เคยจองเวรพระพุทธเจ้าสมัยที่พระองค์ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ เช่นเดียวกับที่ได้ทำกับพระพุทธเจ้าในชาตินี้ ทั้งนี้ทำไปก็เพราะอำนาจของความอยากทั้งสิ้น ความทะยานอยากนี้จึงส่งผลให้เป็นอุปนิสัยในความทะยานอยากต่อมา จึงได้ทำกรรมชั่วมกับพระพุทธเจ้าต่อในชาติปัจจุบัน คือได้ทำให้พระพุทธเจ้าทรงหื้อพระโลหิต และทำลายสงฆ์ให้แตกกัน กรรมเหล่านี้เป็นกรรมหนัก จึงให้ผลก่อนกรรมอื่น ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงเกิดในอเวจีมหานรก

๒) เรื่องปลาช็อกบิลละ^{๒๐๑} เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่กรรมมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาในการให้ผลจากอดีตจนไปถึงอนาคต ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวต้องเสวยผลกรรมอย่างเดียวโดยไม่มีโอกาสได้ทำกรรมอื่นได้เลย ก็เพราะกรรมชั่วมของปลาช็อกบิลละที่เคยไปด่าพระอรหันต์เมื่อชาติก่อนนั้นถึงแม้ว่าจะไม่ถึงขั้นครุกรรม แต่ก็เป็นกรรมที่หนักมาก กรรมชั่วนั้นทำให้จิตใจเศร้าหมอง จึงเป็นเหตุให้เกิดคติวิบัติ ดังนั้นเมื่อตายไปแล้วจึงเกิดในนรก ต่อมาเกิดเป็นปลาช็อกบิลละได้พบกับพระพุทธเจ้าในชาติปัจจุบัน และเมื่อตายไปแล้วยังต้องไปเกิดในนรกเช่นเดิมเพราะไม่อยู่ในฐานะที่สามารถทำกรรมดีได้

หากจะตั้งข้อสังเกต ก็จะเห็นว่ากรรมที่ให้ผลจากอดีตถึงอนาคตจะมีลักษณะดังนี้

^{๒๐๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๕๑ - ๒๕๕.

^{๒๐๐} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๑ - ๒๐๒.

^{๒๐๑} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๕๑ - ๒๕๐.

(๑) เป็นกรรมไม่ใช่สักว่าทำ คือไม่มีเจตนากระทำ ดังเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเห็นชัดว่ากัศตดากรรมหรือกรรมที่ไม่มีเจตนากระทำให้ผลแก่ชาติปัจจุบันเท่านั้น ดังเช่นเรื่องนายพรานกุกกุกุมิตรมีภริยาหนึ่งคือ ภรรยาของนายพรานซึ่งบรรลุมิเป็นพระโสดาบันเตรียมอาวุธให้นายพรานเพื่อล่าสัตว์ ภรรยาของนายพรานไม่ได้มีจิตคิดฆ่า แต่ภิกษุทั้งหลายเกิดความสงสัยจึงทูลถามพระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนว่า “ถ้าแผลไม่พียงมีในฝ่ามือไซ้ บุคคลพียงนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้ เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉะนั้นบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่นั้น”^{๒๑๒}

(๒) มีเหตุปัจจัยส่งผลต่อเนื่อง กรรมถึงจะแสดงผลอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นเหตุปัจจัยภายใน คือตัวกิเลส มีโลภะเป็นต้น และอาจมีเหตุปัจจัยภายนอกที่สามารถส่งอิทธิพลต่อการแสดงผลกรรม เช่น เรื่องนิยาม ๕ สมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ดังที่ได้อธิบายแล้วในบทที่ ๒ เป็นต้น ดังเช่นการจองเวรกันและกันที่ปรากฏในเรื่องนางกาลิย์กษิณีและนางกุมาริกากินไข่ไก่ และการทำกุศลกรรมในชาติปางก่อนของพระมหากัปปินะกับบริวารในเรื่องพระมหากัปปินเถระ เป็นต้น

(๓) หากว่าเป็นครุกรรม ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมนั้นจะส่งผลก่อนกรรมอื่น และส่งผลชนิดข้ามภพข้ามชาติ ส่วนกรรมอื่นนั้นจะส่งผลชนิดข้ามภพข้ามชาติได้ก็ต่อเมื่อเป็นกรรมที่มีผลกระทบหนักมากพอ ดังกรณีการยุบยงให้สงฆ์แตกกันของพระเทวทัตซึ่งทำให้ต้องตกนรกในเรื่องพระเทวทัต กรณีการข่มขืนพระอุบลวรรณาเถรีของนันทมาณพที่ส่งผลให้นันทมาณพต้องตกนรกเช่นกันในเรื่องพระอุบลวรรณาเถรี และกรณีการได้ฉานสมบัติที่ปรากฏในเรื่องนางลูกสุกรที่ทำให้เกิดในพรหมโลก เป็นต้น

๓.๔ วิธีการสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทของพระอรรถกถาจารย์

การความในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ที่พระอรรถกถาจารย์นำมาอธิบายนั้น ท่านได้คงเนื้อหาในส่วนที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คือในส่วนของพุทธพจน์ที่ปรากฏเป็นพระคาถาในแต่ละเรื่อง หากจะสังเกตให้ดีแล้ว ในแต่ละคถานั้นพระพุทธเจ้าทรงอธิบายด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ซึ่งบ่งบอกถึงความมหัศจรรย์ในการสอนของพระพุทธเจ้า ที่สามารถแสดงธรรมและให้บุคคลต่าง ๆ สามารถบรรลุธรรมได้ เป็นปาฏิหาริย์ที่พระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ในการแสดงธรรม ทั้งในส่วนของอิทธิปาฏิหาริย์ ก็ทรงใช้อย่างเช่นในเรื่องนายพรานกุกกุกุมิตร ในเรื่องยมกปาฏิหาริย์ เป็น

^{๒๑๒} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๐.

ต้น ทั้งในส่วนของอนุสาสนีปาฏิหาริย์^{๒๑๓} ซึ่งเป็นหนึ่งในพุทธกิจที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติทุกวัน และในส่วนของอนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือการพร่ำสอนว่า “ท่านจงตรึกตรองอย่างนี้ อย่าตรึกตรองอย่างนั้น จงใส่ใจอย่างนี้ อย่าใส่ใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้จึงเข้าถึงสิ่งนี้อยู่เถิด”^{๒๑๔} ก็ทรงใช้เพื่อในการแสดงธรรมทั้งสิ้น รวมทั้งหลักธรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่เช่นกัน พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงความมหัศจรรย์ในการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าในเรื่องนางวิสาขาไว้ว่า

“พระศาสดา ตรัสว่า ‘ท่านจงนั่งนอกมานก็ตาม ที่ฝาเรือนคนอื่นก็ตาม ฟากภูเขาหิน โนนก็ตาม ฟากจักรวาล โนนก็ตาม เราเชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้า ย่อมอาจจะให้ท่านได้ยินเสียงของเราได้’ ดังนี้แล้ว ทรงเริ่มอนุப்புพิกถาเพื่อแสดงธรรม คุจจับต้นหว้าใหญ่สั้น และคุจยังฝนคืออมตธรรมให้ตกอยู่ ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมอยู่ ชนผู้ยืนอยู่ข้างหน้าก็ตาม ข้างหลังก็ตาม อยู่เลยร้อยจักรวาล พันจักรวาลก็ตาม อยู่ในภพอนกนิษฐ์ก็ตาม ย่อมกล่าวกันว่า ‘พระศาสดา ย่อมทอดพระเนตรดูเราคนเดียว ทรงแสดงธรรมโปรดเราคนเดียว’ แท้จริง พระศาสดาเป็นคุจทอดพระเนตรดูชนนั้น ๆ และเป็นคุจตรัสกับคนนั้น ๆ”^{๒๑๕}

สำหรับการศึกษาวิธีการสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้น พระอรรถกถาจารย์นั้นจะคอยอธิบายเนื้อความในพระคาถาแต่ละคาถา รวมทั้งเล่าเรื่องราวประกอบว่าเนื้อความแต่ละพระคาถานั้นตรัสเมื่อเกิดเหตุการณ์ใดขึ้นเท่านั้นเอง ดังนั้นสิ่งที่จะศึกษาดังต่อไปนี้คือพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้ในการสอนเรื่องกรรมในส่วนที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแสดงหลักกรรมทางหลักพระพุทธศาสนาที่พระอรรถกถาจารย์ได้ใช้ในการอธิบายในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และในพุทธวิธีการสอนที่สามารถนำไปประยุกต์ได้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่พระอรรถกถาจารย์นำมาใช้นี้ สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้คือ

๓.๔.๑ วิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมย

พระพุทธเจ้าทรงสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นและเข้าใจได้ยาก วิธีการสอนเช่นนี้จะพบในพระคาถาที่ทรงแสดงมาก โดยมักจะทรงแสดงควบคู่ไปกับการอุปมาอุปไมย ดังเช่นพระคาถาในปาปวรรค เรื่องพรานกุกกุฏเมตต์ ตอนที่ภิกษุทั้งหลายมีความสงสัยว่าพระโศคบัณฑิตอย่างภรรยานายพรานนั้นที่ส่งอาวุธให้นายพรานผู้เป็นสามีเพื่อไปล่าสัตว์ ว่าสามารถทำปาณาติบาตได้หรือไม่ ความว่า

^{๒๑๓} ที.ที. (ไทย) ๘/๔๘๕/๒๑๕.

^{๒๑๔} ที.ที. (ไทย) ๘/๔๘๖/๒๑๖.

^{๒๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๘๘.

ถ้าแปลไม่พียงมีในฝ่ามือไซริ์ บุคคลพียงนำ
 ยาพิษ ไปด้วยฝ่ามือได้ เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าสู่
 ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉนั้นใด บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่
 ฉนั้น^{๒๑๖}

ดังนั้น พระโศดาบันเมื่อไม่มีกิเลสที่นำไปสู่การทำอกุศลกรรม มีการมาสัตว์ดังเช่นใน
 เรื่องนายพรากกุกกุกมิตต์ เมื่อไม่มีกิเลส จึงไม่เกิดกรรม เมื่อไม่เกิดกรรม วิบากกรรมก็จะไม่เกิด
 เปรียบเสมือนฝ่ามือไม่มีแผล จึงสามารถนำยาพิษไปด้วยฝ่ามือได้โดยที่ยาพิษนั้นจะไม่สามารถซึม
 เข้าไปยังร่างกายได้ เหตุฉนั้น การสำรวมใจจึงมีความสำคัญในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังที่พระพุทธเจ้า
 ตรัสในเชิงอุปมาอุปไมยอีกในพระคาถาในเรื่องพระจักขุปาลและเรื่องมัญญกุณฑลิตี ว่า

เรื่องพระจักขุปาล

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
 สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้าย พุคอยู่ก็ดี
 ทำอยู่ก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุฉนั้น
 คุณลือหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำเอกไปอยู่ฉนั้น^{๒๑๗}

เรื่องมัญญกุณฑลิตี

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
 สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจพองใสแล้ว
 พุคอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมไปตามเขา
 เพราะเหตุฉนั้น เหมือนเงาไปตามตัวฉนั้น^{๒๑๘}

การอธิบายเรื่องกรรมแบบอุปมาอุปไมยที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายยังมีปรากฏในการ
 อธิบายลักษณะการให้ผลของกรรม ดังที่ปรากฏในเรื่องอหิเปรต และเรื่องเศรษฐีชื่อพิพาลปทกะว่า

เรื่องอหิเปรต

ก็กรรมชั่วอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่ให้ผล
 เหมือนน้ำมันที่รดในขณะฉนั้น ยังไม่แปรไปฉนั้น

^{๒๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๐.

^{๒๑๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๗., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๔.

^{๒๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๓.

บาปกรรม ย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟอันเถ้า
 กลบไว้ ฉะนั้น^{๒๑๕}

เรื่องเศรษฐีซื้อพิพาลปทกะ

บุคคลไม่ควรดูหมิ่นว่า ‘บุญมีประมาณน้อย
 จักไม่มาถึง’ แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา
 (ที่ละหยาด ๆ) ได้ฉันใด ชีรชน (ชนผู้มีปัญญา) ตั้งสม
 บุญแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้ฉันนั้น^{๒๒๐}

๓.๔.๒ วิธีการสอนแบบเปรียบเทียบหลายแง่มุม

การสอนแบบเปรียบเทียบหลายแง่มุม เป็นการสอนด้วยการกำหนดสถานการณ์
 ตัวอย่างและอธิบายไปตามเหตุผล ซึ่งมีทั้งการแสดงไปในแง่เดียวกัน และสองแง่ คือการปฏิบัติ
 ตรงกันข้ามกันและกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องกรรมด้วยวิธีการดังกล่าว ดังตัวอย่างที่ปรากฏ
 ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เช่น

๑) เรื่องพระติสสเถระ

ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความ โกรธนั้นไว้ว่า ‘ผู้โน้น
 ได้ค่าเรา ผู้โน้นได้ดีเรา โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้น
 ได้สิ่งของของเราแล้ว’ เวนของชนเหล่านั้น ย่อมไม่
 ระวังได้ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความ โกรธนั้น
 ไว้ว่า ‘ผู้โน้นได้ค่าเรา ผู้โน้นได้ชนะเรา
 ผู้โน้นได้สิ่งของของเราแล้ว’ เวนของชนเหล่านั้น
 ย่อมระวังได้^{๒๒๑}

๒) เรื่องนางขัณฑ์ชื่อกาลิ

ในกาลไหน ๆ เวนทั้งหลายในโลกนี้
 ย่อมไม่ระวังด้วยเวรเลย ก็แต่เวรย่อมระวังด้วย
 ความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า^{๒๒๒}

^{๒๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๖.

^{๒๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๐.

^{๒๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๖๖.

^{๒๒๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๓.

๓) เรื่องนายจันทะฆ่าสุกร

ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเสรำโศกในโลกนี้
 ละไปแล้วย่อมเสรำโศก ย่อมเสรำโศกในโลกทั้งสอง
 เขาเห็นกรรมเสรำหมองของตนแล้ว ย่อมเสรำโศก
 เขาย่อมเดือดร้อน^{๒๒๓}

๔) เรื่องอุบาสกผู้ประพฤติธรรม

ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว
 ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงใจในโลกทั้งสอง เขา
 เห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง
 เขาย่อมรื่นเริง^{๒๒๔}

๓.๔.๓ วิธีการสอนแบบตอบปัญหา

แนวทางการสอนเรื่องกรรมด้วยการตอบปัญหา ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าและเหล่าสาวก ที่พระพุทธองค์ทรงได้ใช้วิธีการดังกล่าวในการอธิบายเรื่องกรรมในสถานการณ์เฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นแล้วมีผู้ทูลถาม ดังตัวอย่างเช่นการที่ภิกษุทั้งหลายทูลถามถึงบุรพกรรมของพระจกขุपालในเรื่องพระจกขุपाल หรือแม้แต่การทูลถามถึงบุรพกรรมของบุคคลอื่น ๆ ในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายเรื่องที่พระอรรถกถาจารย์ได้ยกตัวอย่างเป็นกรณีศึกษาก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน นอกจากนี้ ในบางครั้งอาจมีผู้สงสัยถึงการให้ผลของกรรม ตัวอย่างเช่นในเรื่องพระเวททัตมีภิกษุสงสัยว่าพระเวททัตทำกรรมชั่วเช่นนี้แล้วจะไปเกิด ณ ที่ใด ก็จะทรงมีวิธีตอบเพื่อมิให้ใครทำตามอย่างที่ไม่ดีของพระเวททัต คือตรัสตามตรงว่าเกิดในอเวจี แต่ต่อไปอีกแสนกัลป์จะได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า^{๒๒๕} แต่ในเรื่องพระนางมัลลิกาจะทรงมีวิธีการที่แตกต่างจากเรื่องอื่น ก็เพราะว่านางมัลลิกาทำทั้งความดีและความชั่ว ในเรื่องความชื่อนั้นไม่มีใครทราบนางได้ทำชั่วเอาไว้ และกรรมนี้ให้ผลหลังจากตายไปแล้วก่อน พระสวามีของพระนางเห็นทางทำกรรมดีเพียงอย่างเดียว เมื่อพระองค์ทรงทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงสนทนาเรื่องอื่นจนทำให้พระองค์ทรงลืมถามเรื่องนี้ จนกระทั่งพระนางมัลลิกาพ้นจากนรกแล้วขึ้นสวรรค์จึงตรัสตอบ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงเหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงทำเช่นนั้นว่า

^{๒๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๑.

^{๒๒๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๕.

^{๒๒๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๕.

“พระนางมัลลิกานันเป็นทีโปรดปรานพอพระทัยของพระราชานั่นอย่างที่สุด เพราะฉะนั้นท้าวเธอทราบว่พระนางเกิดในนรกแล้ว ก็จะทรงยึดมิฉนาคทัญญู ด้วยทรงดำริว่ถ้าหญิงสมบูรณด้วยศรัทธาเห็นปานนี้ เกิดในนรกไซ้ร้ เราจะถวายทานทำอะไร ดังนี้แล้วก็จะรับสั่งให้เลิกนิตยภัตทีเป็นไปในพระราชนิเวศน์เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปแล้วพึงเกิดในนรก”^{๒๒๖}

ในเรื่องมัลลิกานันี้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของการให้ผลกรรมของนางมัลลิกา ทีทั้งทำกรรมดีและกรรมชั่ว ในส่วนของกรรมชั่วนั้น ไม่มีใครทราบ ทำให้บุคคลรอบข้างมีความเห็นว่ นางไม่เคยทำกรรมชั่ว และกรรมชั่วนั้นเป็นอาสันนกรรม จึงให้ผลก่อนคือต้องตกนรก ส่วนกรรมดีนั้นให้ผลในภพชาติถัดมา หากว่พระพุทธเจ้าตรัสความจริงเลยทีเดียวก็ทำให้บุคคลทั่วไปเข้าใจผิดว่ทำกรรมดีแล้วยังต้องไปนรกโดยไม่ทำกรรมชั่วเลย ก็จะไม่ทำดีต่อไป

ส่วนอีกสถานการณ์ลักษณะหนึ่ง คือ พระพุทธเจ้าจะทรงใช้คำถามนำ ซึ่งส่วนใหญ่จะทรงถามภิกษุทั้งหลายทีกำลังสนทนาธรรมกันอยู่ด้วยคำถามว่ “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรเล่า”^{๒๒๗} เช่นนี้แล้ว เมื่อผู้ถูกถามทูลตอบแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเรื่องกรรมนี้ให้ฟัง ลักษณะการอธิบายหลักกรรมดังกล่าวมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน ดังตัวอย่างเช่นทีปรากฏในเรื่องนางสามาวดี ทีตรัสถึงบุรพกรรมของพระนางสามาวดีกับบริวารทีถูกเผาทั้งเป็น^{๒๒๘} หรือตัวอย่างทีปรากฏในเรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีเคราแดง ทีตรัสถึงภพภูมิทีผู้ฆ่าโจรนั้นได้เกิดใหม่^{๒๒๙} เป็นต้น

ในบางกรณีเมื่อถูกทูลถามแล้ว แต่พระพุทธองค์ทรงให้บุคคลอื่นช่วยตอบ แล้วพระพุทธองค์ทรงยืนยันในภายหลัง ดังเช่นกรณีพระมหากัปปินะ ทีกำลังเข้าจานสมาบัติอยู่แล้วอุทานว่ “สุขหนอ สุขหนอ” ทำให้ภิกษุทั้งหลายเข้าใจว่ท่านคิดถึงความสุขทีตนเคยได้รับในสมัยเป็นพระราชา แล้วจึงกราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงให้พระมหากัปปินะชี้แจงก่อนว่ ไม่ได้เป็นเช่นนั้น แต่เป็นความสุขทีเกิดจากการปฏิบัติธรรม แล้วพระพุทธองค์จึงทรงยืนยันทีพระมหากัปปินะชี้แจง และตามด้วยการแสดงธรรมและกล่าวพระคาถาว่ “บุคคลผู้เฝิบอิมในธรรม มีใจผ่องใส ย่อมอยู่เป็นสุข บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมทีพระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ”^{๒๓๐}

^{๒๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๖๘ – ๑๖๙.

^{๒๒๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๓๖.

^{๒๒๘} ุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๐๐ – ๓๐๑.

^{๒๒๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๓.

^{๒๓๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๖.

จากการที่ได้ศึกษาวิธีการสอนนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสรุปได้ว่า วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้มี (๑) ตอบข้อสงสัยโดยตรง (๒) เมื่อจำเป็นต้องใช้คำถามกลับไปก็จะทรงถามให้ตอบแล้วพระองค์จะทรงสรุปปิดท้าย (๓) ให้ผู้อื่นตอบแทนแล้วพระองค์จะทรงยืนยันทีหลัง ซึ่งในแต่ละวิธีจะเหมาะกับในแต่ละสถานการณ์ ซึ่งจะต้องพิจารณาก่อนที่จะนำไปใช้

๑.๔.๔ วิธีการสอนแบบสนทนาธรรม

อีกวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการแสดงเรื่องกรรมที่พบหลายครั้งในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท แต่ที่ทรงสนทนาธรรมเรื่องกรรมจะมีเพียงไม่กี่เรื่อง โดยที่พระองค์จะทรงเข้าเนื้อหาด้วยการตรัสเรื่องที่ใกล้ตัวของผู้ฟัง หรือสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นเฉพาะหน้า ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดดังเช่น (๑) กรณีชัมพูกาชีวก^{๒๓๑} ที่พระพุทธเจ้าทรงสนทนาธรรมกับชัมพูกาชีวกเกี่ยวกับกรรมชั่วที่ชัมพูกาชีวกเคยทำไว้ในชาติก่อน จึงต้องได้รับผลกรรมชั่วนั้น จนชัมพูกาชีวกคลายจากมิจฉาทิฎฐิ กลับมามีสัมมาทิฎฐิ (๒) กรณีนางลาชเทพธิดา^{๒๓๒} ที่เสียใจที่ไม่ได้ทำบุญต่อไปเพราะตนเองตายจากโลกมนุษย์แล้วเกิดในสวรรค์แล้วรับบุญอย่างเดียว จึงทรงปลอบใจด้วยการสนทนาธรรมกับนางแล้วตรัสสอนเรื่องกรรม อย่างนี้เป็นต้น

๑.๔.๕ วิธีการสอนโดยการพิจารณาจริตแต่ละบุคคล

การสอนเรื่องกรรมจึงจำเป็นต้องพิจารณาจริตแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร เพื่อที่จะได้เลือกเอาเรื่องราวหรือหลักธรรมที่เหมาะสมกับจริตแต่ละคน เพื่อให้นำไปปฏิบัติและได้ผลตามเป้าหมายที่วางไว้ในขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้กล่าวถึงหลักธรรมที่เหมาะสมกับจริตแต่ละคนว่า

“พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสสุภกถาแก่บุคคลราคะจริต ตรัสการเจริญเมตตาแก่บุคคลโทสจริต ย่อมทรงแนะนำบุคคลโมหจริตให้ดำรงอยู่ในการเล่าเรียน การไต่ถาม การฟังธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาล การอยู่ร่วมกับครู ย่อมตรัสอานาปานสติแก่บุคคลวิตกจริต ตรัสบอกนิมิตที่น่าเลื่อมใส ความตรัสรู้ชอบของพระพุทธเจ้า ความเป็นธรรมดีแห่งพระธรรม การปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ และศีลของตนแก่บุคคลสัทธาจริต ย่อมตรัสนิมิตแห่งวิปัสสนา มีอาการไม่เที่ยง มีอการเป็นทุกข์ มีอาการเป็นอนัตตาแก่บุคคลญาณจริต”^{๒๓๓}

^{๒๓๑} คุราวละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๒๖ – ๒๒๘.

^{๒๓๒} คุราวละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๘/๑๔.

^{๒๓๓} พุ.ม. (ไทย) ๒๘/๑๕๖/๔๓๐.

การที่จะสอนหลักธรรมต่าง ๆ แก่บุคคลแต่ละบุคคล พระพุทธเจ้าจะทรงพิจารณาตามขั้นตอน พระอรหันตสาวกจะได้อธิบายถึงวิธีการพิจารณาวิธีการแสดงธรรมแก่บุคคลแต่ละบุคคลซึ่งมีวิธีดังนี้ คือ ทรงแยกบุคคลที่เป็นอภัพบุคคลออกไป คงเหลือแต่ที่พอจะโปรดได้โดยทรงใช้พระญาณกำหนดบุคคลเหล่านี้ และทรงแยกจริตของแต่ละคนก่อนที่จะแสดงธรรม พระอรหันตสาวกก็ได้จำแนกจริต ๖ แล้วพระพุทธเจ้าจึงทรงพิจารณาแสดงธรรมให้เหมาะกับจริตประเภทต่าง ๆ ดังนี้^{๒๓๔}

๑) ราคจริต พระพุทธเจ้าจักแสดงสัมมาปริพพาชกนิยสูตร^{๒๓๕} (สูตรว่าด้วยเรื่องที่พักเรือนโดยชอบ)

๒) โทสจริต พระพุทธเจ้าจักแสดงกลหวิวาทสูตร^{๒๓๖} (สูตรเกี่ยวกับเรื่องทะเลาะวิวาท)

๓) โมหจริต พระพุทธเจ้าจักแสดงมหาพยุหสูตร (สูตรว่าด้วยพวกใหญ่)

๔) วิตกจริต พระพุทธเจ้าจักแสดงจุพยุหสูตร (สูตรว่าด้วยพวกน้อย)

๕) สัทธาจริต พระพุทธเจ้าจักแสดงตวัฏฏกปฏิบัติปา (ข้อปฏิบัติของนกกุ่ม)

๖) พุทธิจริต พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมาภสูตร^{๒๓๗} (สูตรว่าด้วยเรื่องแตกในอนาคต)

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้อธิบายจริตของแต่ละบุคคลตามหลักพระพุทธศาสนาเอาไว้ว่า จริตคือความประพฤติ พื้นนิสัย หรือพื้นเพแห่งจิตของคนทั้งหลายที่หนักไปด้านใดด้านหนึ่ง แตกต่างกันไปคือ^{๒๓๘}

๑) ราคจริต ผู้มีราคะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางรักสวยรักงาม มักคิดใจ) บุคคลที่มีราคจริต เป็นผู้ที่หนักไปทางรักสวยรักงาม ชอบความสวยงาม พระพุทธเจ้ามักทรงใช้วิธีการให้ผู้ฟังเข้าถึงสภาพความจริงของชีวิต ว่าสรรพสิ่งทุกอย่างตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์ และ อนัตตา ความไม่มีตัวตน คนที่มีราคจริตเป็นคนที่ติดกับผัสสะทั้งห้าอย่างแนบแน่น และต้องการกอบโกยแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาเพียงเพื่อสนองต่อความต้องการของจิต^{๒๓๙} ดังเช่นเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่พระพุทธเจ้าได้

^{๒๓๔} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๔/๑๐๐.

^{๒๓๕} คูรายละเอียดใน บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๖๒ - ๓๓๘/๕๘๔ - ๕๘๘.

^{๒๓๖} คูรายละเอียดใน บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๖๕ - ๘๘๔/๓๐๘ - ๓๑๓.

^{๒๓๗} คูรายละเอียดใน บุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๘๕๕ - ๘๖๘/๓๐๕ - ๓๐๘.

^{๒๓๘} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖). หน้า ๓๘ - ๓๙.

^{๒๓๙} ดร. อนุสร จันทพันธ์, ดร. บุญชัย โกศลธนากุล, *จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖). หน้า ๑๘.

แสดงเรื่องกรรมกับบุคคลที่มีราคะจริตเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ บุตรเศรษฐีนี้เคยได้ทำกรรมดีในชาติปางก่อน คือ ได้ยกทอง ๒ แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสถูปของพระทศพล แล้วตั้งความปรารถนาไว้ว่า “เว้นหญิงที่เป็นญาติสาโลหิตเสีย หญิงที่เหลือเห็นเราแล้วจงกำหนด”^{๒๔๐} และในชาติปัจจุบันจึงเป็นนักเลงผู้หญิง เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสถึงโทษของการเสพภรรยาของคนอื่นไว้ว่า “นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึงฐานะ ๔ อย่าง คือ การได้สิ่งที่มีใช้บุญ เป็นที่ ๑ การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา เป็นที่ ๒ การนินทา เป็นที่ ๓ นรก เป็นที่ ๔ การได้สิ่งมิใช่บุญอย่างหนึ่ง คดีลามกอย่างหนึ่ง ความยินดีของบุรุษผู้กลัวกับด้วยหญิงผู้กลัว มีประมาณน้อยอย่างหนึ่ง พระราชาย่อมลงอาชญาอันหนักอย่างหนึ่ง เพราะ ฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น”^{๒๔๑}

ในเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีแสดงให้เห็นถึงโทษของกามคุณเข้ามายับยั้งบุคคลที่มีราคะจริตอย่างแรงกล้า เพราะในตอนนั้นไม่สามารถใช้วิธีอื่นได้ และวิธีนี้เหมาะกับผู้ที่ชอบผิดลูกเมียคนอื่น เพราะทำให้นายเขมกะนี้เห็นโทษนั้นง่ายขึ้น

๒) โทสะจริต ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติกติ (หนักไปทางใจร้อนขี้หงุดหงิด) บุคคลที่มีโทสะจริต มักจะใจร้อนขี้หงุดหงิด เมื่อมีอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเข้ามากระทบ ไม่ว่าจะเป็นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือใจ แล้วเกิดความไม่พอใจ และจะแสดงออกทางใดทางหนึ่ง เช่น ทางกาย หรือทางวาจา หรือทางใจ ซึ่งจะออกมาในลักษณะต่าง ๆ กลุ่มโทสะจริตมักจะคาดหวังว่าโลกจะเป็นอย่างที่ตัวเองคิดและทุกคนก็ควรทำตามสิ่งที่ตัวเองทำอยู่เสมอ^{๒๔๒} ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกทั้งหลายได้ใช้วิธีการสอนเรื่องกรรมกับคนที่มีโทสะจริตโดยเฉพาะไว้ดังนี้

(๑) เรื่องนางกาลิย์กษิณี เรื่องนี้เกิดขึ้นจากการอิจฉาริษยากันระหว่างหญิงสองคนใน ๗ ชาติก่อน แล้วต่างฝ่ายต่างจองเวรกันและกันด้วยการกินลูกของอีกฝ่ายหนึ่งถึง ๗ ชาติด้วยกัน เมื่อพบกับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงเรียกทั้งคู่มาไกล่เกลี่ยกัน และตรัสแสดงธรรมว่า “เวรย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร หาระงับได้ด้วยเวรไม่”^{๒๔๓} ทั้งคู่จึงเลิกจองเวรกันในที่สุด วิธีเรียกคู่กรณีมาไกล่เกลี่ยและแสดงเรื่องกรรมที่ทั้งสองได้กระทำต่อกันและกัน คือการจองเวรกันและกัน ให้ฟังนี้ พระพุทธเจ้ามักจะทรงใช้ก็ต่อเมื่อมีฝ่ายหนึ่งต้องการเลิกจองเวร

^{๒๔๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๘.

^{๒๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๖.

^{๒๔๒} ดร. อนุสร จันทพันธ์, ดร. บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน, หน้า ๔๓.

^{๒๔๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๓.

(๒) เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ เรื่องนี้มีการสอนเรื่องกรรมโดยพระพุทธเจ้าหลังจากที่ทรงห้ามพระเจ้าวิฑูทกะมิให้ยกทัพไปทำลายศากยวงศ์สำเร็จถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ชื่อว่าเงาของหมู่พระญาติเป็นของเย็น”^{๒๔๔} จึงทำให้พระเจ้าวิฑูทกะมีสติคิดได้จึงยกทัพกลับ แต่ในครั้งที่ ๔ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาถึงบุรพกรรมของเจ้าศากยะทั้งหลายแล้วว่าเคยทำกรรมชั่วเอาไว้ กับทั้งความอาฆาตแค้นของพระเจ้าวิฑูทกะนั้นมีมากเกินกว่าจะทรงห้ามต่อไปได้ จึงไม่เสด็จทรงห้ามเหมือนครั้งก่อนอีกเลย เหล่าเจ้าศากยะที่เคยร่วมทำกรรมชั่วนั้นจึงถูกสังหาร ส่วนพระเจ้าวิฑูทกะและเหล่าทหารที่ทำการสังหารเจ้าศากยะก็ต้องรับกรรม ด้วยการถูกน้ำพัดพาไปจนถึงพระชนม์

(๓) เรื่องพระโกณฑธานเถระ ในตอนที่ภิกษุทั้งหลายเข้าใจท่านผิดว่าท่านเป็นคนทุศีลเพราะเห็นเงาสตรีที่ยาวไปข้างหลัง ซึ่งเหตุนี้เกิดจากกรรมเก่าในชาติปางก่อน ท่านจึงโกรธและด่ากลับไป^{๒๔๕} พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงสอบสวนก่อน เมื่อความจริงปรากฏแล้วจึงทรงแสดงบุรพกรรมเก่าของพระโกณฑธานที่ต้องเจอกับเรื่องเช่นนี้ และตรัสต่อไปว่า “ภิกษุ เธออาศัยกรรมลามกนี้ จึงถึงประการอันแปลกนี้แล้ว บัดนี้ การที่เธอถือทิฏฐิฉันลามกเห็นปานนั้นอีก ไม่สมควร เธออย่ากล่าวอะไร ๆ กับภิกษุทั้งหลายอีก จงเป็นผู้ไม่มีเสียง เช่นกิ้งก่าล่อนเขาตัดขอบปากแล้ว เมื่อทำอย่างนั้นจักเป็นผู้ชื่อว่าบรรลุนิพพาน”^{๒๔๖} การตรัสเช่นนี้กับผู้ที่มิมีโทษจริตก็เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการจองเวรกันและกันอีกต่อไป

(๔) เรื่องกุมาริกากินไขไก่ เป็นเรื่องการจองเวรกันและกันด้วยการกินลูกของคู่กรณีถึง ๕๐๐ ชาติด้วยกัน ในที่สุดนางหนึ่งเกิดเป็นยักษ์ณี นางหนึ่งเกิดเป็นกุลธิดาในเมืองสาวัตถี เป็นการจองเวรกันครั้งสุดท้าย พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกทั้งคู่และระงับการจองเวรด้วยการแสดงธรรมว่าด้วยการไม่จองเวร^{๒๔๗} และตรัสพระคาถาตามที่ได้แสดงแล้วในการให้ผลของกรรม กรณีนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีแสดงให้เห็นถึงโทษของการจองเวรกันโดยไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

(๕) เรื่องหญิงจีหิง หญิงนั้นมัดมือมัดเท้าหญิงรับใช้แล้วตัดหูตัดจมูกและขังไว้ ส่วนตนเองไปวัดนั่งฟังธรรม ญาติของนางมาที่เรือนของนางแล้วเห็นเข้าจึงพาหญิงรับใช้นั้นไปวัดด้วยกัน และได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทั้งคู่ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ทุจริต แม้เพียงเล็กน้อยบุคคลไม่ควรทำ ด้วยสำคัญว่า ‘ชนพวกอื่นย่อมไม่รู้กรรมนี้ของเรา’ ส่วนสุจริตนั้นแหละ เมื่อคนอื่นแม้ไม่รู้ก็

^{๒๔๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๓๕.

^{๒๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๒.

^{๒๔๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๓.

^{๒๔๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๑/๑๖๐.

ควรทำ เพราะว่ามันขึ้นชื่อว่าทุจริต แม้บุคคลปิดทำ ย่อมทำการเผาผลาญในภายหลัง ส่วนสุจริตย่อมยังความปรารถนาอย่างเดียวให้เกิดขึ้น”^{๒๔๘}

(๖) เรื่องระงับความทะเลาะแห่งหมู่ญาติ^{๒๔๙} พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีห้ามญาติด้วยการแสดงผลกรรมของการจองเวรต่อกันและกันระหว่างพวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโคลิยะ ซึ่งเป็นพระญาติของพระพุทธเจ้าทั้งสองฝ่ายที่กำลังจะทำศึกแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี โดยการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เสด็จไปทางอากาศ และประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี พระญาติทั้งหลายเห็นพระศาสดาแล้วทึ่งอาวูหแล้วถวายบังคม จึงตรัสถามและเตือนสติให้คิดวาระหว่างน้ำกับชีวิตนั้นอะไรสำคัญกว่ากัน พระญาติทั้งหลายเมื่อได้สติคิดได้แล้วจึงตกลงแบ่งน้ำกัน แต่ก่อนจะแบ่งน้ำกันนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงโทษของการทะเลาะแย่งชิงกัน

กล่าวโดยสรุป พุทธวิธีในการแสดงธรรมเพื่อให้เข้าใจเรื่องกรรมแก่บุคคลโทสจริต จะสังเกตได้ว่าผู้มีโทสจริตมักจะมีทิฏฐิมานะ ดังนั้นหากว่าเป็นกรณีการทะเลาะวิวาทกัน พระพุทธเจ้ามักจะทรงใช้วิธีการดังนี้ คือ

(๑) หากว่าคู่กรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทำผิดจะทรงชี้แจงความผิดเป็นอันดับแรกและทรงให้ละเหตุที่ทำให้เกิดความผิดนั้น ดังเช่นเรื่องพระติสสะที่เป็นผู้ว่ายากสอนยาก เรื่องพระสุธรรมเถระ เมื่อทรงชี้แจงความผิดแล้ว จะตรัสกับอีกฝ่ายหนึ่งไม่ให้จองเวร

(๒) กรณีเกิดความขัดแย้ง จะตรัสเตือนสติและห้ามจองเวรด้วยการตรัสถึงผลเสียของการจองเวรกัน และผลดีของการไม่จองเวรกัน ดังเช่นเรื่องนางกาลิยักษิณี เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่

(๓) กรณีที่ตรัสเตือนสติแล้วยังไม่ฟัง จะทรงใช้วิธีการที่จะทำให้เห็นโทษของการจองเวรกันและกัน ดังเช่นกรณีภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน

(๔) หากไม่ใช้การทะเลาะวิวาทกัน จะทรงมีวิธีทรมานเพื่อให้ละทิฏฐิมานะ ดังเช่นกรณีนายพรานกุกกุกมิตต์ที่ไม่พอใจพระพุทธเจ้าที่ทำให้ตนล่าเนื้อไม่ได้

(๕) หากเป็นการเข้าใจผิดกัน พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงให้เห็นความจริงที่เกิดขึ้น เช่นการสอบสวนหาความจริงในกรณีพระโกณฑธานเถระ ที่ภิกษุอื่นเข้าใจว่าท่านเป็นผู้ทุศีล เมื่อทุกฝ่ายทราบความจริงแล้วจึงทรงให้เลิกจองเวรกัน

๓) โมหจริต ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางหลงงมงาย) คนที่เป็นโมหะจริตมักจะมองเข้าข้างใน ไม่ค่อยมองออกข้างนอก คือ ถ้าจะคิด มักจะนึกคิดเฉพาะเรื่องของตัวเอง กลุ่มใจกับเรื่องของตัวเอง เสียใจกับปัญหาของตัวเอง จนแทบไม่ได้คิดว่าคนอื่นเขามีปัญหา

^{๒๔๘} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๒.

^{๒๔๙} คุราลละเอียดยใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๕/๓๖๒ - ๓๖๖.

อะไรบ้าง จะช่วยเขาได้อย่างไร^{๒๕๐} แต่มีจุดคืออย่างหนึ่งคือไม่ค่อยคิดฟุ้งซ่านจึงเข้าใจอะไรได้ค่อนข้างง่าย ดังนั้นจึงสามารถแสดงธรรมขั้นพื้นฐานให้ฟังได้บ้างพอสมควร สำหรับเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีเรื่องของผู้ที่มิโมหจริตตั้งเรื่องราวต่อไปนี้

(๑) เรื่องนายจุนทสุกริก ในเรื่องนี้ ภิคุชจันวณหนึ่งมีความเข้าใจว่าในขณะที่นายจุนทสุกริกเสวยกรรมชั่วของตนที่ฆ่าสุกรเพื่อเลี้ยงชีพ ว่าเขากำลังทำการมงคล พระพุทธเจ้าจึงทรงแก้ไขความเข้าใจผิดด้วยการแสดงความจริงว่าเขากำลังเสวยผลกรรมชั่วนั้นอยู่ และตรัสแสดงธรรมว่า “ภิคุชทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ประมาทแล้ว เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ย่อมเสร์ว โสกในโลกรทั้งสองเป็นแท้”^{๒๕๑} และเมื่อทรงแสดงธรรมจบแล้ว ภิคุชเหล่านั้นจึงทราบความจริงและบรรลุปะเป็นพระโสดาบัน

(๒) เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง ในพาลวรรค เป็นเรื่องของการแสดงธรรมแก่พระราชารู้เป็นพระสวามีของพระนางมัลลิกาเทวี ที่คิดว่าเสียงที่พระองค์ได้ยินนั้นเป็นนางร้ายของพระองค์เอง เรื่องนี้อาศัยพระนางมัลลิกาเทวีเป็นผู้แนะนำให้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเป็นเสียงของเปรต ๔ คน ที่พยายามจะกล่าวธรรมกถา และตรัสถึงบุรพกรรมของเปรตเหล่านั้น และตรัสถึงธรรมกถาที่เปรตเหล่านั้นพยายามกล่าว ซึ่งเป็นบุรพกรรมของเปรตเหล่านั้นที่ไม่เคยทำกรรมดีแล้ว^{๒๕๒} และในการแสดงธรรมครั้งนั้นของพระพุทธเจ้า ทำให้พระราชาคลายจากความเห็นผิดไปได้ การที่จะใช้วิธีนี้ในการอธิบายเรื่องกรรม ผู้อธิบายต้องมีความรู้แจ้งเห็นจริงในเรื่องที่ผู้ฟังสงสัยเท่านั้นจึงสามารถทำได้

(๓) เรื่องขัมพุกาชีวิต เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงพฤติกรรมของขัมพุกาชีวิตด้วยการสนทนาธรรมกับขัมพุกาชีวิตเองว่าไม่ใช่แนวทางในการบรรลุเป็นพระอรหันต์ และทรงแสดงว่าพฤติกรรมที่เป็นมิจฉาทิฏฐิสังกล่าวเกิดขึ้นจากกรรมชั่วของท่านเอง และจะพ้นจากกรรมชั่วนั้นต้องละมิจฉาทิฏฐินั้นแล้วปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเองจนบรรลุเป็นพระอรหันต์

(๔) เรื่องนางปฎาจารา ตอนที่นางปฎาจาราสูญเสียสามีและลูก และทราบข่าวว่าเสียพ่อแม่และพี่ชาย จึงเหลือตัวคนเดียว และกลายเป็นคนเสียสติด้วยความเสียใจ พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้วิธีการปลอบใจและแสดงความเป็นกันเอง ทำให้นางมีความรู้สึกว่าคุณเองยังมีญาติอยู่คือพระพุทธเจ้าเอง เมื่อนางได้สติแล้วจึงตรัสธรรมกถาเพื่อการดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท^{๒๕๓} ใน

^{๒๕๐} ดร. อนุสร จันทพันธ์, ดร. บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน, หน้า ๗๑.

^{๒๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๓.

^{๒๕๒} คุรายละเอียคนใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๖๔ - ๑๖๕.

^{๒๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๕๕.

กาลจบเทศนา นางได้บรรลุโศคาปัตติผล หลังจากนั้น นางปฎาจาราจึงได้ของบวชเป็นภิกษุณี และภายหลังได้บรรลุเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภทาตามที่ได้อธิษฐานไว้และสังสมบุญบารมีเอาไว้ตั้งแต่ชาติปางก่อน

(๕) เรื่องเศรษฐีชื่อพิพาลปทกะ เศรษฐีผู้นี้เป็นผู้มีมัจฉาทิฎฐิ คือเป็นผู้มีความตระหนี่กิเลสดังกล่าวเป็นเหตุบังจยให้เป็นบุคคลโมหจริต เมื่อมีบุรุษผู้หนึ่งมาเรียไรของทำบุญก็ให้แก่เมล็ดข้าว ๒ - ๓ เมล็ด และหากว่าบุรุษนั้นกล่าวโทษก็จะฆ่าทิ้งเสีย บุรุษนั้นไม่ได้กล่าวโทษเศรษฐีแต่อย่างใด แต่ยังสรรเสริญการทำบุญของเศรษฐี ดังนั้นเศรษฐีจึงขอโทษที่มีจิตคิดพยาบาทบุรุษนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อทรงได้โอกาสอันสมควรแล้ว จึงสอนเรื่องกรรมแก่เศรษฐีนั้น จึงตรัสกับเศรษฐีว่า “อุบาสก ขึ้นชื่อว่าบุญ อันใคร ๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า ‘นิดหน่อย’ อันบุคคลถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเช่นเราเป็นประธานแล้ว ไม่ควรดูหมิ่นว่า ‘เป็นของนิดหน่อย’ ด้วยว่าบุรุษผู้บัณฑิตทำบุญอยู่ ย่อมเต็มไปด้วยบุญโดยลำดับแน่แท้ เปรียบเหมือนภาชนะที่เปิดปาก ย่อมเต็มไปด้วยน้ำฉะนั้น”^{๒๕๔}

(๖) เรื่องโพธิราชกุมาร ความเป็นโมหจริตของโพธิราชกุมารปรากฏเด่นชัดเมื่อถึงการฉลองปราสาท โดยทรงลาดแผ่นฝ้าน้อยด้วยทรงดำริว่า “ถ้าเราจักได้บุตรหรือธิดาไซ้ พระศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นฝ้าน้อยนี้”^{๒๕๕} พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงไม่ทรงเหยียบและทรงแสดงผลกรรมที่ทำให้พระองค์ต้องไม่มีบุตรหรือธิดา ทำให้พระองค์ทรงคลายจากมัจฉาทิฎฐิ และบรรลุเป็นพระโศคาบันในที่สุด

(๗) เรื่องนางปริพาชกาชื่อสุนทรีย์ พระพุทธเจ้าทรงให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวตอบกับชาวเมืองสาวัตถีที่เข้าใจผิดว่าพระพุทธเจ้าทรงฆ่านางสุนทรีย์ตามข้อกล่าวหาของพวกเดียรถีย์ทั้งหลาย โดยให้ภิกษุทั้งหลายกล่าวพระคาถาว่า “ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก หรือแม่ ผู้ใดทำแล้ว กล่าววว่า ‘ข้าพเจ้าไม่ได้ทำ’ จนแม่ทั้งสองนั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลกอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน”^{๒๕๖}

จากพระคาถาที่ทรงแสดงไว้แสดงให้เห็นถึงผลของการทำกรรม ไม่ว่าจะป็นกรรมชั่วหรือกรรมดี ไม่ว่าจะทำไปโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือรู้ยู่แล้วว่าจะกรรมจะให้ผลอย่างไร หากว่ากรรมที่ท่านั้นทำโดยมีเจตนาที่จะกระทำ กรรมนั้นย่อมให้ผลอย่างแน่นอน ไม่มีการยกเว้นว่า

^{๒๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๐.

^{๒๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๒/๑๕๐.

^{๒๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๑๕๘.

รู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือไม่ วิธีการดังกล่าวเป็นการให้ภิกษุแสดงธรรมโดยตรงกับผู้ที่เป็นโมหะจริตที่ยังไม่เห็นความจริง เพื่อป้องกันมิให้ชนเหล่านั้นต้องตกนรก

(๘) เรื่องนิครนถ์^{๒๕๖} พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนเรื่องกรรมกับภิกษุทั้งหลายที่มีความเห็นผิดว่าพวกนิครนถ์มีความประพฤติดีกว่าพวกชีเปลือย ด้วยการแสดงพระคาถาเหล่านี้ว่า “สัตว์ทั้งหลาย ย่อมละอายเพราะสิ่งอันไม่ควรละอาย ไม่ละอายเพราะสิ่งที่ควรละอาย สมทานมิจนาทิฏฐิ ย่อมถึงทุกคติ สัตว์ทั้งหลาย มีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว และมีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว สมทานมิจนาทิฏฐิ ย่อมถึงทุกคติ”^{๒๕๗}

กล่าวโดยสรุป บุคคลที่มีโมหะจริตที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทตามที่พระอรชกถาจารย์ได้กล่าวไว้โดยมากจะเป็นการหลงผิดด้วยอำนาจมิจนาทิฏฐิ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลเหล่านี้มักใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันกับผู้ที่เป็นมิจนาทิฏฐิด้วยกัน บุคคลเหล่านี้มีความเชื่อไปตามความคิดของตนเอง และบางครั้งถึงขั้นแสดงออกทางกาย หรือทางวาจาด้วยอำนาจของกิเลสคือโมหะ ส่วนบางคนอาจถูกกิเลสบางอย่างครอบงำอยู่ เช่น ความห妒ุ้เชิงชิม เป็นต้น เหล่านี้ถูกจัดอยู่ในบุคคลโมหะจริตด้วย ดังนั้น การที่จะแสดงธรรมแก่ชนเหล่านี้ เพื่อให้เข้าใจถึงหลักกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าจะทรงเน้นเรื่องการแสดงเหตุผลชี้แจงตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เพื่อทำลายความเข้าใจผิดเหล่านั้น และทรงใช้วิธีอื่นเข้ามาประกอบในบางกรณี เช่น เรื่องนางปฎาจารา ซึ่งเสียใจและเกิดความห妒ุ้เมื่อต้องสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้นจึงต้องปลอบใจกันก่อน และแสดงธรรมให้ฟัง

๔) สัทธาจริต ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ (หนักไปทางน้อมใจเชื่อ) การแสดงเรื่องกรรมให้กับบุคคลที่มีสัทธาจริตนั้นมีสิ่งที่ควรคำนึงถึงอย่างหนึ่งก็คือ ผู้มีศรัทธาจริตแรงกล้าจะไม่รู้จักประนีประนอม ความจริงมีอยู่เพียงหนึ่งเดียว ความคิดเห็นอะไรก็ตามที่ไม่เหมือนของคนที่ไม่ถูกต้อง ไม่สามารถยอมรับได้ ดังเช่นที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีบุคคลที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงจากศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญามาเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาได้ เช่น กรณีของสญชัยเวลัฏฐบุตร เป็นต้น ดังนั้นจึงไม่ค่อยปรากฏว่าพระพุทธเจ้าจะทรงเน้นบุคคลเหล่านี้เท่าใดนัก แต่จะเน้นกับบุคคลที่เป็นสัทธาจริตที่มีปัญญาเจือปนอยู่บ้าง คนที่มีศรัทธามาก ปัญญามักจะน้อยลงไป^{๒๕๘} เมื่อปัญญาน้อยจึงไม่สามารถรับรู้อะไรได้อย่างลึกซึ้งเลย ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีเรื่องที่พระพุทธเจ้าและพุทธบริษัททั้งหลายสอนเรื่องกรรมกับบุคคลที่มีสัทธาจริตไว้ดังต่อไปนี้

^{๒๕๖} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๓ – ๒๑๕.

^{๒๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๕.

^{๒๕๘} ดร. อนุสร จันทพันธ์, ดร. บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน, หน้า ๑๓๘.

(๑) เรื่องจูฬปันถก จะกล่าวถึงพระจูฬปันถกเถระที่มีศรัทธาอยากบวชในพระพุทธศาสนา แต่ตนเองเกิดมามีสติปัญญาอ่อนจนไม่สามารถท่องมนต์ได้แม้แต่พระคาถาเดียว ทั้งนี้เนื่องจากเป็นกรรมเก่าในชาติปางก่อนของท่านเอง ทำให้เกิดความท้อถอยและอยากสึก พระพุทธเจ้าจึงประทานท่อนผ้าสะอาด และให้บริกรรมว่า “รโฆหณฺ รโฆหณฺ” (ผ้าเช็ดธุลี ๆ) และท่านได้บริกรรมเช่นนี้จนเห็นว่าท่อนผ้าเศร้าหมองแล้วจึงคิดว่า “ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ ๆ แต่อาศัยอัฏภพนี้จึงจะปกติเดิมเสีย กลายเป็นของเศร้าหมองอย่างนี้ไปได้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ”^{๒๖๐} ดังนี้แล้วจึงเริ่มเจริญวิปัสสนาจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ ภิภุทั้งหลายจึงสรรเสริญพระพุทธเจ้าที่ทรงทำให้ผู้ที่โง่เขลาให้ปฏิบัติจนบรรลุเป็นพระอริยบุคคลได้โดยที่ไม่ตรัสสอนมาก แสดงให้เห็นถึงการสอนให้พ้นจากกรรมด้วยการให้ปฏิบัติอย่างเดียวของพระพุทธเจ้าในครั้งนี้

(๒) เรื่องพระพาหิยทารุจิริยะ ที่เข้าใจว่าตนเป็นพระอรหันต์เพราะชาวเมืองเห็นว่าตนบุงไบไม้แล้วจึงบูชาสักการะ จึงทำให้สหายเดิมที่ปฏิบัติธรรมมาด้วยกันในชาติก่อนที่ได้เกิดในสวรรค์ชั้นพรหม ได้มาแนะแนวทาง^{๒๖๑} จึงเร่งรีบเดินทางเป็นระยะทาง ๑๒๐ โยชน์ภายในเวลาคืนเดียว และได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในขณะที่ทรงบิณฑบาตอยู่และทูลขอให้ทรงแสดงธรรมให้ฟังถึง ๓ ครั้ง พระพุทธเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยแห่งอรหัตผลของท่านจึงทรงแสดงธรรมเพียงสั้น ๆ ว่า “เมื่อรูปเราให้เห็นแล้ว รูปจักเป็นเพียงเราเห็น”^{๒๖๒} เพียงนั้นก็ทำให้ท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์ และเป็นเลิศกว่าภิภุทั้งหลายผู้ตรัสรู้เร็ว ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเมื่อชาติก่อน ได้บำเพ็ญสมณธรรมถึงสองหมื่นปี เพื่อบรรลุพระอรหันต์ จึงมีอินทรีย์แก่กล้าพออยู่แล้ว และการที่ท่านรีบเดินทางสามารถพิสูจน์ความศรัทธาของท่านไปในตัว

(๓) เรื่องเมณฑกเศรษฐี เศรษฐีผู้นี้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากครั้งหนึ่ง เศรษฐีนั้นได้สดับว่าพระศาสดาเสด็จมาแล้วจึงเตรียมรับเสด็จ ขณะนั้นได้พบพวกเดียรฉัตรในระหว่างทาง จึงถูกพวกเดียรฉัตรเหล่านั้นกล่าวห้ามไว้ ก็ไม่สนใจ แล้วได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า^{๒๖๓} เมณฑกเศรษฐีมีความศรัทธาอยู่แล้ว จึงทรงแสดงธรรมให้เข้าใจง่าย ๆ และเท่าที่จำเป็น โดยการตรัสว่า พโยขของบุคคลเหล่านี้เห็นได้ง่าย ฝ่ายโยขของตนเห็นได้ยาก เพราะว่ามี

^{๒๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๓๑.

^{๒๖๑} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๕.

^{๒๖๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๓๐.

^{๒๖๓} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕๗ – ๕๘.

บุคคลนั้น ย่อมโพรยโทษของบุคคลเหล่านั้น เหมือนบุคคลโพรยแกลบ แต่ว่าปกปิด (โทษ) ของตน เหมือนพรานนกปกปิดอัตรภาพด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น”^{๒๖๔}

สำหรับบุคคลที่มีสัทธาจริตที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังที่ได้ยกมาแสดง เป็นกรณีตัวอย่าง จะสังเกตได้อย่างหนึ่ง คือชนเหล่านี้มีศรัทธาและพร้อมที่จะทำไปตามความเชื่อของตนเอง ซึ่งอาจเป็นศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา คือรู้ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ หรือเป็นศรัทธาที่ปราศจากปัญญาก็ได้ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมชี้แนะเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แล้วเข้าถึงการปฏิบัติจนบรรลุมรรค ผล นิพพาน ดังเช่นกรณีพระเจ้ากชุกบาล พระมหากัปปินะ และพระเจ้าพหุทวารุจิริยะ แต่บางกรณีพระพุทธเจ้าจะทรงแนะนำแนวทางปฏิบัติเพียงอย่างเดียว เช่นกรณีของพระเจ้าอุเทนที่สามไม่สามารถเรียนรู้อะไรได้เลย เพราะถึงแสดงธรรมก็ไม่สามารถจำได้ จึงไม่เป็นประโยชน์กับผู้ฟังแต่อย่างใด

๕) พุทธิจริต ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติเป็นปกติ (หนักไปทางคิดพิจารณา) ลักษณะเด่นของบุคคลที่มีนิสัยของพุทธิจริตที่สำคัญ คือคิดอะไรเป็นเหตุเป็นผลบนพื้นฐานของข้อเท็จจริง^{๒๖๕} ดังนั้นจึงเข้ากันได้ดีกับการแสดงธรรมด้วยวิธีการอธิบายถึงความเห็นเหตุ^{๒๖๖} ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสเพียงนิดหน่อยเท่านั้น และมักเร่งใจให้เกิดการปฏิบัติเพื่อให้เห็นจริงด้วยตนเองเสมอ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีเรื่องราวของการแสดงหลักกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

(๑) เรื่องสญชัย ตอนที่เกี่ยวกับพระสารีบุตร ก่อนที่พระสารีบุตรจะได้บรรลุธรรม ท่านได้สั่งสมกุศลกรรมซึ่งเป็นบุญบารมีในการบรรลุธรรมขั้นสูงในพระพุทธศาสนา ในขณะที่ยังไม่บวชเป็นพระภิกษุ ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ และได้ถึงความสำเร็จแห่งศิลปะทุกอย่าง^{๒๖๗} นอกจากนี้ท่านยังออกแสวงหาโมกขธรรม จนกระทั่งได้พบกับพระอัสชิวแล้วสนทนาธรรมกับท่าน จึงได้ดวงตาเห็นธรรม นี้แสดงให้เห็นว่าพระสารีบุตรมีลักษณะของบุคคลพุทธิจริต เพราะหมั่นแสวงหาความรู้อยู่เสมอ อุปนิสัยนี้สืบต่อเนื่องมาจากชาติก่อน ๆ ของท่านที่ประสงค์จะเป็นพระอัครสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีปัญญา ที่ท่านตั้งความประสงค์ไว้ตั้งแต่ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ และแสวงหาความรู้จนเป็นอาจารย์สอนลูกศิษย์หลายภพหลายชาติด้วยกันจนถึงชาติสุดท้ายก็ได้เป็นพระสารีบุตร และเป็นอัครสาวกผู้เป็นเลิศทางด้านปัญญา

^{๒๖๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕๘.

^{๒๖๕} ดร. อนุสร จันทพันธ์, ดร. บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน, หน้า ๑๕๐.

^{๒๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑.

^{๒๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๒.

(๒) เรื่องบัณฑิตสามเณร บัณฑิตสามเณรเป็นผู้ที่มีการสังเกตเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า และเมื่อสงสัย ก็จะหาความรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ดังเช่นในวันหนึ่งสามเณรนั้นเข้าไปบิณฑบาตกับพระสารีบุตร เห็นเหมือนในระหว่างทางจึงเรียนถามพระเถระ และเมื่อได้คำตอบแล้ว จึงคิดต่อว่า “ถ้าคนทั้งหลายไขน้ำซึ่งไม่มีจิตแม้เห็นปานนี้ที่ ๆ คนปรารถนาแล้ว ทำการงานได้ เหตุไฉน คนมีจิตแท้ ๆ จักไม่อาจเพื่อทำจิตของคนให้เป็นไปในอำนาจแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม”^{๒๖๘} ลักษณะอุปนิสัยเช่นนี้ของบัณฑิตสามเณรที่เห็นชัดว่าเป็นบุคคลพุทธิจริต ซึ่งเกิดจากกรรมเก่าในสมัยเกิดเป็นพรหมมณียากจนเชื่อว่าหาบุคคละที่ได้เคยยอมทำงานหนักเพื่อให้ได้ภัตตาหารมาถวายภิกษุโดยไม่เจาะจงไปว่าเป็นรูปใดรูปหนึ่ง แต่พระพุทเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะเป็นผู้รับภัตตาหารนั้นด้วยพระองค์เอง

(๓) เรื่องมหาชนวานิช กล่าวถึงความฉลาดของพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง ที่พวกโจรกำลังดักปล้น แต่ไม่สามารถดักปล้นได้ เพราะพ่อค้าทราบข่าวจากพระภิกษุกลุ่มหนึ่ง ความเป็นคนช่างสังเกตและแก้ปัญหาเช่นนี้เป็นลักษณะหนึ่งของบุคคลพุทธิจริต เมื่อพระพุทเจ้าทรงทราบความจากภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเปรียบเทียบกับการละกรรมชั่วและกระทำความดี โดยตรัสเป็นพระคาถาว่า “บุคคลพึงเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย เหมือนพ่อค้ามีทรัพย์มาก มีพวกน้อย เว้นทางอันพึงกลัว (และ) เหมือนผู้ต้องการจะเป็นอยู่ เว้นยาพิษฉะนั้น”^{๒๖๙}

การที่จะแสดงหลักกรรมให้กับบุคคลผู้เป็นพุทธิจริตที่ปรากฏเห็นเด่นชัดที่สุดในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นปรากฏชัดเจนเพียงแค่นี้ก็เรื่องเท่านั้น และแต่ละเรื่องจะเห็นได้ว่าบุคคลผู้มีพุทธิจริตมักจะคิดไปตามหลักเหตุผล และคิดไปตามขั้นตอน บางครั้งจะมีการเปรียบเทียบในเชิงตรรกะดังเช่นเรื่องบัณฑิตสามเณร และมักจะมีคำถามที่ต้องการคำตอบเสมอ

๖) วิตกจริต ผู้มีวิตกเป็นความประพตติปกติ (หนักไปทางคิดจับจดฟุ้งซ่าน) ลักษณะพื้นฐานคือ พุดไม่หยุด ประเทน้ำไหลไฟดับ ชอบแสดงความคิดเห็น มีคำถามเยอะแยะไปหมด เพราะสมองเต็มไปด้วยความคิด ความฟุ้งซ่าน ความสับสนวุ่นวายอลหม่าน มีความคิดหลายอันซ้อนกันอยู่ แต่มักสรุปประเด็นสำคัญหรือจัดระบบความคิดไม่ได้ อยากรู้ก็ตาม คนทั่วไปมักมองว่าคนที่เป็นวิตกจริตมีปัญหาสูง เพราะเป็นคนที่สามารถคิดได้เร็ว พุดได้เร็ว และพุดมาก ประเด็นเต็มไปหมด ฟังเผิน ๆ แล้วน่าประทับใจยิ่งถ้าไม่คิดหรือวิเคราะห์อะไรมา วิตกจริตไม่สามารถหยุดความคิดของตัวเองได้ และไม่สามารถเลือกว่าจะคิดอะไรดีในเวลาไหนและคิดทำไม การคิดมักจะ

^{๒๖๘} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๓๔.

^{๒๖๙} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๕.

ย้าคิดในทางลบ มองโลกในแง่ร้าย จับผิดผู้อื่นอยู่เสมอ^{๒๗๐} วิตกจริตมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา
 ธรรมบทอยู่หลายเรื่องเช่นกัน การที่ผู้ฟังธรรมเป็นบุคคลวิตกจริตทำให้การเผยแผ่เรื่องกรรมนั้นต้อง
 ประสบกับอุปสรรค แต่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีตัวอย่างการแก้ปัญหาในกรณีต่าง ๆ
 ดังต่อไปนี้

(๑) เรื่องพระสัปปทาสเถระ ก่อนที่ท่านจะบรรลुเป็นพระอรหันต์ ท่านได้เสวยกรรม
 เก่าในชาติปางก่อน คือ ได้เคยพรณาคณความเป็นคฤหัสถ์ เพื่อให้ภิกษุผู้เป็นสหายนิกแล้วตนเอง
 จะได้บิหารต่าง ๆ ทำให้ชาติสุดท้ายเมื่อบวชแล้วจึงมีความคิดอยากตาย กลายเป็นบุคคลวิตกจริต มี
 จิตฟุ้งซ่าน แต่เมื่อได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้ว จึงได้บรรลुเป็นพระอรหันต์พร้อมด้วย
 ปฏิสัมภิตาทั้งหลาย ทั้งนี้ก็เพราะว่าสมณธรรมที่ท้าวไว้ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ
 เกิดเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของภิกษุนั้น (พระสัปปทาสเถระ) ในกาลบัดนี้^{๒๗๑}

(๒) เรื่องนางลาชเทวธิดา เมื่อนางลาชได้เกิดเป็นเทพธิดา เพรากรถวายข้าวตอกแก่พระ
 มหากัสสปะ แล้วเกิดวิตกว่าบุญนั้นจะหมดไป นางจึงคิดว่า “เราได้สมบัติเห็นปานนี้ เพราะกรรมนิค
 หน้อยอย่างนี้ บัดนี้เราไม่ควรประมาท เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัตินี้ให้ถาวร”^{๒๗๒}
 จึงช่วยอุปัฏฐากพระเถระ เมื่อพระเถระทราบจึงห้ามไม่ให้ทำอีก นางจึงเสียใจ พระพุทธเจ้าเมื่อทรง
 ทราบแล้วจึงปลอบใจแล้วแสดงธรรมแก่นางว่า “ถ้าบุรุษพึงทำบุญไชร้ พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ พึงทำ
 ความพอใจในบุญนั้น เพราะว่า ความตั้งสมบุญทำให้เกิดสุข”^{๒๗๓}

(๓) เรื่องนายพรานสุนัขชื่อ โกกะ ในตอนที่พระเถระรูปหนึ่งที่เกิดความวิตกว่าศีลของ
 ท่านค้างพร้อยหรือไม่^{๒๗๔} ทั้งนี้เนื่องมาจากนายพรานสุนัขนั้นได้ให้สุนัขของตนรุมกัดท่าน แต่เมื่อ
 ท่านหนีขึ้นไปบนต้นไม้ และขณะนั้นจิวรของท่านหลุดลงมาคลุมนายพรานนั้น สุนัขนั้นเข้าใจว่า
 ท่านตกลงมาแล้วจึงรุมกัดนายพรานนั้นจนถึงแก่ความตาย จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว พระพุทธองค์
 จึงตรัสปลอบใจว่า “ศีลของเธอไม่ค้างพร้อย สมณภาพของเธอยังมีอยู่ เขาประทุษร้าย ต่อเธอผู้ไม่
 ประทุษร้ายจึงถึงความพินาศ”^{๒๗๕} แล้วจึงตรัสถึงบุรพกรรมของนายพรานนั้นที่ต้องมาเสวยกรรม
 เช่นนี้

^{๒๗๐} ดร. อนุสร จันทพันธ์, ดร. บุญชัย โกศลธนากุล, จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน, หน้า ๙๖ – ๙๗.

^{๒๗๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๓ – ๔๘๘.

^{๒๗๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๒.

^{๒๗๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๔.

^{๒๗๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๖.

^{๒๗๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๗.

(๔) เรื่องสุภัททปริพาชก กล่าวถึงความตั้งใจเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาของสุภัททปริพาชก ที่ไม่ได้ทูลถามตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ เพราะคิดว่ายังเป็นเด็ก จนกระทั่งจะปรินิพพานจึงตัดสินใจ ทูลถามด้วยความคิดว่า “ก็บัดนี้ เป็นกาลปรินิพพานของพระสมณโคดมแล้ว วิปัสสนาถึงบังเกิดแก่เรา ในภายหลัง เพราะเหตุไม่ถามพระสมณโคดม”^{๒๗๖} ลักษณะเช่นนี้เกิดจากกรรมเก่าของตนเองที่ทำให้ มีนิสัยเช่นนี้ และลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าสุภัททปริพาชกเป็นบุคคลวิตกจริตในขณะที่ พระพุทธเจ้าใกล้จะปรินิพพาน เมื่อได้เข้าเฝ้าแล้วจึงถามปัญหา ๓ ข้อว่า ชื่อว่ารอยเท้าในอากาศ มีอยู่ หรือหนอแล ชื่อว่าสมณะภายนอกแต่ศาสนานี้มีอยู่หรือ สังขารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง มีอยู่หรือ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระคาถาว่า “รอยเท้าในอากาศ ไม่มีสมณะภายนอกไม่มี หมูสัตว์เป็นผู้ ยินดียิ่งแล้วในธรรมเครื่องเน้นช้ำ พระตถาคตทั้งหลาย ไม่มีธรรมเครื่องเน้นช้ำ รอยเท้าในอากาศนั้น เทียวไม่มี สมณะภายนอกไม่มี สังขารทั้งหลาย (ชื่อว่า) เที่ยงไม่มี กิเลสชาติเครื่องหวนไหว ไม่มีแก่ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๒๗๗}

(๕) เรื่องภิกษุว่ายาก กล่าวถึงภิกษุ ๒ รูป รูปหนึ่งเกิดความวิตก เมื่อตนเองเด็ดหญ้าต้น หนึ่ง เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น จึงเข้าไปหาและถามว่ามีโทษอย่างไรบ้าง พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุ นั้น ทรงแสดงกรรมที่บุคคลทำแบบย่อหย่อน ไม่มีผลมาก ด้วยการตรัสพระคาถาว่า “หญ้าคาที่บุคคล จับไม่ดี ย่อมบาดมือตนเองฉันใด คุณเครื่องเป็นสมณะ ที่บุคคลลุ่มคลำไม่ดี ย่อมคร่าเขาไปในนรก ฉะนั้น การงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ย่อหย่อน วัตรใดที่เศร้าหมอง พรหมจรรย์ที่ระลึกลงด้วยความ รังเกียจ กรรมทั้งสามอย่างนั้น ย่อมไม่มีผลมาก หากว่าบุคคลถึงทำกรรมใด ควรทำกรรมนั้นให้จริง ควรบากบั่นทำกรรมนั้นให้มั่น เพราะว่ามีสมณธรรมเครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี้ยธุลีลง”^{๒๗๘}

กล่าวโดยสรุปบุคคลที่มีลักษณะวิตกจริตที่ปรากฏเห็นชัดในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จะมีลักษณะที่เห็นได้ชัด คือ (๑) มักจะชอบทะเลาะวิวาท ทำร้ายจิตใจผู้อื่น ดังเช่นมิกคารเศรษฐี ก่อนที่นางวิสาขาจะแจ้งความเข้าใจผิดของเศรษฐีเอง (๒) มักมองโลกในแง่ร้าย อย่างเช่นกรณีของ พระสัพพทาสนเถระ (๓) มีความคิดฟุ้งซ่านและลังเลใจ อย่างกรณีของพราหมณ์ชื่อจูเพกสาฎก (๔) มีความวิตกกังวล ดังกรณีนางสาชเทวธิดา เรื่องนายพรานสุนัขชื่อ โกกะ และเรื่องภิกษุว่ายาก และ (๕) ชอบผัดวันประกันพรุ่ง อย่างเช่นกรณีสุภัททปริพาชก ดังนั้น การที่จะสอนเรื่องกรรมกับบุคคลที่มี วิตกจริตนั้น พระพุทธเจ้ามักทรงแสดงโดยนัยเดียว และมักจะทรงกระตุ้นให้ปฏิบัติตามหลักคำสอน

^{๒๗๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๒.

^{๒๗๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๓.

^{๒๗๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๐.

ของพระพุทธองค์เอง และเพื่อต้องการลดวิตกจริตของผู้ฟัง จึงมักทรงแสดงให้เห็นความจริง และเห็นคุณค่าของการปฏิบัติดี และโทษของการปฏิบัติผิดทาง

๓.๕. บทสรุปวิเคราะห์

๓.๕.๑ ความสำคัญของการศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ตามที่พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงความสำคัญของการศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังที่ปรากฏในปณามกถาซึ่งสามารถสรุปได้ว่า

๑) เพื่อเป็นการอธิบายบทพยัญชนะแห่งคถาทั้งหลายที่พระพุทธเจ้า ยังมีได้ทรงอธิบายไว้ในคัมภีร์จุททกนิกาย ธรรมปัทฏฐกถา

๒) เพื่อนำความปิติปราโมทย์แก่นักปราชญ์ทั้งหลาย

๓) เพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลที่กำลังศึกษาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นอยู่

๓.๕.๒ ความหมายของคำว่ากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

เมื่อได้ศึกษาความหมายของคำว่ากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้ว จะพบว่ามีความเหมือนกับความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวคือ

๑) กรรมคือการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาที่มาจากใจที่ประกอบด้วยกุศลกรรม หรืออกุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

๒) กรรมคือการกระทำที่ประกอบด้วยกิเลส ทั้งในส่วนที่เป็นกุศลและอกุศล

๓) กรรมคือการกระทำที่ให้ผลอย่างแน่นอน กรรมที่ผู้ทำกรรมก่อขึ้น ถ้าเป็นกุศลกรรม ก็จะส่งผลดีให้ แต่ถ้าทำอกุศลกรรม ก็จะได้รับผลชั่วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน

๓.๕.๓. ประเภทของกรรมที่ปรากฏในที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๑) ประเภทของกรรมจำแนกตามทางการแสดง มีทั้งการแสดงออกทางใจ การแสดงออกทางกาย และการแสดงออกทางวาจา

๒) ประเภทของกรรมจำแนกตามคุณภาพของกรรม มี ๒ ประเภทคือ กุศลกรรม หรือกรรมดี และอกุศลกรรม หรือกรรมชั่ว ลักษณะของอกุศลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท สามารถสรุปได้ว่าเป็นกรรมที่บุคคลใดก็ตามได้ทำไปแล้วเกิดผลเสีย เป็นบาปกรรมต่อผู้ทำกรรมนั้นในโลกนี้ และอาจส่งผลต่อไปในภพภวหน้า เป็นกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงกระทำ เพราะกรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม

๓.๕.๔. ช่วงเวลาในการให้ผลของกรรม

ช่วงเวลาในการให้ผลของกรรมเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่จะได้นำมาศึกษา ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทพระอรรถกถาจารย์ได้ยกตัวอย่างเรื่องราวที่เกิดขึ้น ระยะเวลาให้ผลของกรรมนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

เหตุปัจจัยที่ทำให้ต้องรับกรรมภายในชาติที่ทำกรรมเพียงชาติเดียวช่วงเวลาเดียวในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถสรุปและตั้งข้อสังเกตได้ดังนี้

๑) กรรมที่เป็นกตัตตากรรมนั้น ยังไม่ปรากฏส่งผลต่อไปในชาติหน้า ดังเช่นเรื่องพระภาภิไนยสังฆมรคจิตเถระ เป็นต้น

๒) หากว่าตัวบุคคลผู้ทำกรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาตินั้นแล้ว ก็จะไม่กลับมาเกิดอีก กรรมเหล่านั้นก็จะกลายเป็นอโหสิกรรมไปหลังจากนิพพานไปแล้ว ดังเช่นเรื่องพระสุธรรมเถระ เป็นต้น

๓) ก่อนที่กรรมนั้นจะหมดไปในช่วงเวลานั้น หากว่าผู้ทำกรรมได้ทำกรรมที่มีผลตรงกันข้าม และมีความแรงของกรรมนั้นมากพอ กรรมนั้นอาจเข้าไปตัดผลกรรมที่กำลังแสดงผลอยู่ให้หมดไปเป็นอโหสิกรรมได้เช่นกัน ดังเช่นเรื่องพระนางโรหิณี เป็นต้น

กรรมที่ให้ผลข้ามภพชาติได้จะมีลักษณะพอสรุปได้ดังนี้

๑) เป็นกรรมไม่ใช่สักว่าทำ คือไม่มีเจตนากระทำ ดังเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเห็นชัดว่ากตัตตากรรมหรือกรรมที่ไม่มีเจตนากระทำให้ผลแก่ชาติปัจจุบันเท่านั้น

๒) ต้องมีเหตุปัจจัยส่งผลต่อเนื่อง กรรมถึงจะแสดงผล ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นเหตุปัจจัยภายใน คือตัวกิเลส มีโลภะ เป็นต้น และเหตุปัจจัยภายนอกที่สามารถส่งอิทธิพลต่อการแสดงผลกรรม เช่น เรื่องนิยาม ๕ มีกรรมนิยาม เป็นต้น

๓) หากว่าเป็นครุกรรม ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม กรรมนั้นจะส่งผลก่อนกรรมอื่น และส่งผลชนิดข้ามภพข้ามชาติ ส่วนกรรมอื่นนั้นจะส่งผลชนิดข้ามภพข้ามชาติได้ก็ต่อเมื่อเป็นกรรมที่มีผลกรรมหนักมากพอ

๓.๕.๕. วิธีการสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

วิธีการสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่ปรากฏอย่างเห็นได้ชัดสามารถสรุปได้ดังนี้ (๑) วิธีการสอนแบบอุปมาอุปไมย (๒) วิธีการสอนแบบเปรียบเทียบหลายแง่มุม (๓) วิธีการสอนแบบตอบปัญหา (๔) วิธีการสอนแบบสนทนาธรรม และ (๕) วิธีการสอนโดยการพิจารณาจริตแต่ละบุคคล

บทที่ ๔

วิเคราะห์เรื่องกรรมและการให้ผลกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

ในบทที่ ๔ นี้ จะได้ศึกษาอิทธิพลของหลักคำสอนเรื่องกรรมที่มีผลต่อสังคมไทย โดยเฉพาะหลักคำสอนเรื่องกรรมที่มาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งมีอิทธิพลทั้งทางด้านการดำเนินชีวิต และทางด้านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจะศึกษาในประเด็นดังต่อไปนี้ คือ (๑) ความเชื่อและความเข้าใจเรื่องกรรมของคนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน (๒) หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อวิถีชีวิตของคนไทย (๓) หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมไทย (๔) หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อการปฏิบัติธรรมและ (๕) รูปแบบและวิธีการอธิบายเรื่องกรรมในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อวรรณกรรมไทยยุคปัจจุบัน

๔.๑ ความเชื่อและความเข้าใจเรื่องกรรมของคนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

คนไทยมีความเชื่อเรื่องกรรมในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องกฎแห่งกรรม พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรมในลัทธิอื่นที่เป็นมิจนาคาทิกฎี ๓ ลัทธิ คือ^๑

๑) ปุพเพกตวาท ลัทธิเชื่อกกรรมเก่า หรือลัทธินิครนถ์ของศาสนาพราหมณ์ เรียกกัณฑ์ทั่วไปว่า ศาสนาเซน การสอนของลัทธินี้มีวาทะว่า “สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขก็มิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามที่คนเคยได้เสวยทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเพราะกรรมที่ทำในปางก่อน

๒) อิศวรนิมิตตวาท ลัทธิเชื่อพระเจ้า ลัทธิที่มีความเชื่ออย่างนี้เรียกว่า “สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะว่า มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามที่คนเราได้เสวย ทั้งหมดนั้นล้วนเป็นเพราะการบันดาลของพระเจ้า”

๓) อาเหตุวาท ลัทธิปฏิเสธเหตุปัจจัย ลัทธิที่มีความเชื่ออย่างนี้เรียกว่า “สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามที่คนเราได้เสวย ทั้งหมดนั้นล้วนหาเหตุหาปัจจัยไม่ได้”

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เชื่อกกรรม รู้กรรม แก่กรรม, (กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔ - ๑๖.

นอกจากนั้น ท่านยังกล่าวถึงความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในเรื่องกรรมของคนในยุคปัจจุบัน ๒ ประการ คือ^๒

๑) จับเอาส่วนเดียวของอดีตมาเป็นเหตุ แล้วทำเสมือนกรรมนั้นมีลักษณะตายตัวเป็นคำเป็นขาว อันที่จริงกรรมเป็นของกลาง ที่เป็นขาวและดำขึ้นกับจิตตสังขารของเจ้าของ ซึ่งคนไทยมักจะมองเรื่องกรรมอยู่ ๒ แง่มุมด้วยกัน^๓ แล้วจับเอาแค่ส่วนเดียวมาเป็นเหตุ กล่าวคือ

(๑) มองกรรมในแง่อดีต คือมองในแง่ว่าเป็นเรื่องผ่านมาแล้วแสดงผล และจะมองในแง่ที่ไม่ดี สมมติว่าตัวเราเกิดมาจน ก็มักจะคิดว่าเป็นกรรมเก่า บางคนก็มักจะไม่แก้ไข แนวความเชื่อดังกล่าวนี้เหมือนกับ “บุพเพทวาร” ซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิ^๔

(๒) มองกรรมในแง่เป็นผล อย่างที่พูดว่า “จงกัมน้ำรับกรรมไปเกิด” ซึ่งความเชื่ออย่างนี้ทำให้คนไทยไม่สนใจที่จะแก้กรรม และมักจะรอผลกรรมต่อไปโดยไม่สร้างกรรมใหม่ ดังจะเห็นได้ว่าคนไทยบางคนไปพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อของคนไทยกลุ่มนี้จึงจัดอยู่ในลัทธิ “อิศวรนิรมิตวาท” ซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิ ส่วนคนไทยอีกกลุ่มหนึ่งจะรอคอยโชคชะตา จึงจัดอยู่ในลัทธิ “อเหตุวาท” ซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิเช่นกัน ความเชื่อดังกล่าวของคนไทยกลุ่มดังกล่าวนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ^๕ ความเชื่อดังกล่าวจึงไม่ใช่ผลที่เกิดมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่เกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้พิจารณาตามเหตุผลว่าทำอย่างไรก็จะได้ อย่างนั้น ในหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าเมื่อจะตรัสแต่ละพระคาถาเกี่ยวกับการทำกรรมในลักษณะต่าง ๆ ก็มักจะทรงแสดงเรื่องกรรมในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลกัน ไม่ใช่เกิดขึ้นเพราะใครบันดาลเหมือนกับที่คนไทยพูดว่า “สวรรค์ลิขิต” หรือ “พรหมลิขิต” และไม่ใช่เรื่องของโชคชะตาตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

๒) มองกรรมแบบแยกส่วนตัดตอน จริง ๆ แล้ว เมื่อทำกรรมดีผลดีย่อมเกิดขึ้นขณะ ๆ ระหว่างกระทำดี ส่งผลดีกับคนรอบข้างที่ร่วมทำกรรมดีกับเรา และจาริกเป็นรหัสลับของจิตที่เป็นผลดี นอนเนื่องสนับสนุนให้ผลดีอยู่ตลอดเวลา ถ้าทำกรรมชั่ว ผลชั่วก็จาริกขณะกระทำ ผู้นั้นก็เป็นคนชั่วทันที ผลชั่วก็ตามให้ผลอยู่ต่อเนื่องทั้งกับตนเองและกับสังคมรอบข้างตั้งแต่บัดนั้นจนถึงอนาคตอันยาวไกล

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม*, (กรุงเทพมหานคร : เติ๊ดไทย, ๒๕๕๑). หน้า ๑๑๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔.

^๔ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕.

^๕ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *กรรม ตามนัยแห่งพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๑). หน้า ๑๓๘.

คนไทยและคนในยุคปัจจุบันนี้มีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนดังกล่าวนี้กันมาก ดังจะเห็นได้จากบางคนเมื่อประสบกรรมแล้ว มักจะกล่าวในลักษณะทำใจไว้ว่าเป็นกรรมเก่าของตน แล้วปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม และไม่สนใจสร้างกุศลกรรมใหม่ ปล่อยตัวปล่อยใจไปกับการรับกรรมเก่า ดังนั้นจึงไม่มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้ชีวิตของตนนั้นดีขึ้นแต่อย่างใด ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนไทยไม่ได้รับอิทธิพลหลักคำสอนเรื่องกรรมจากพระพุทธศาสนาเพียงศาสนาเดียว ยังมีศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูที่มีบทบาทสำคัญกับวิถีชีวิตของคนไทย^๖ เป็นต้น

ดังนั้น ความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมการให้ผลของกรรมของคนไทยนี้ จึงอาจเป็นเพราะอิทธิพลจากลัทธิความเชื่อหรืออิทธิพลจากหลักคำสอนของศาสนาอื่น ที่ผสมกลมกลืนกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่คนไทยที่ยังมีการศึกษาน้อยอาจแยกหลักคำสอนเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ออกจากแนวความเชื่ออื่น ๆ จึงเป็นเหตุให้เข้าใจเรื่องกรรมผิดไป

๔.๑.๑ ความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม

กรรมตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้นเป็นสิ่งที่สามารถให้ผลไปในลักษณะต่าง ๆ ตามกรรมที่ได้ก่อไว้ และเมื่อกรรมนั้นเกิดขึ้นมาก็ต้องมีการตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัย ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถึงกรรม และการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับกรรม ในนิพเพธิกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ” สิ่งที่เกิดขึ้นโดยมีเจตนาจะทำให้เกิดกรรมอย่างแน่นอน และจะเป็นเหตุให้ต้องเสวยวิบากกรรมกันต่อไปตามกรรมที่ก่อไว้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายที่มีความสงสัยเรื่องการให้ผลของกรรมที่ปรากฏในเรื่องนายจุนทสุกริก ว่า “ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเสรำโศกในโลกลี้ ละไปแล้วย่อมเสรำโศก ย่อมเสรำโศกในโลกลี้ทั้งสอง เขาเห็นกรรมเสรำหมองของตนแล้ว ย่อมเสรำโศก เขาย่อมเดือดร้อน”^๗ และในเรื่องธัมมิกอุบาสก ว่า “ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกลี้ ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกลี้ทั้งสอง เขาเห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง เขาย่อมรื่นเริง”^๘ ดังนั้นกรรมจึงเป็นสิ่งที่ตนเองได้ก่อไว้ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดชะตาชีวิตของแต่ละบุคคล

แต่ในสังคมไทยยุคปัจจุบันมักจะเข้าใจว่ากรรมเป็นสิ่งที่เลวร้าย ดังนั้นความเชื่อเรื่องการให้ผลของกรรมของคนไทยจึงมักเชื่อว่าให้ผลไปในทางไม่ดีเช่นกัน ทั้งนี้เป็นเพราะเมื่อคนไทย

^๖ พระวีรพรรณ วุฑฒิชูมโม. “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๕๐.

^๗ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๓.

^๘ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๗๕.

ประสบกับเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง ก็มักพูดว่า “แล้วแต่บุญแต่กรรม”^๕ เราก็แปลคำว่าบุญเป็นฝ่ายดี ส่วนคำว่ากรรมก็จะหมายถึงการกระทำชั่ว

เมื่อความจริงกรรมเป็นเช่นนี้ กรรมจึงต้องอาศัยเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดกรรม เพราะกรรมจะเกิดขึ้นมาโดยไม่มีเหตุปัจจัยไม่ได้ และไม่ใช่ว่าใครมาดลบันดาลให้ กรรมนั้นเมื่ออาศัยเหตุปัจจัย กล่าวคือทำอะไรก็จะได้อย่างนั้น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนสติบุคคลทั้งหลายให้สร้างกุศลกรรม ดังที่ปรากฏในเรื่องนางวิสาขาว่า “สัตว์ผู้มีอันจะต้องตาย เมื่อเกิดมาแล้ว ควรสร้างกุศลไว้ให้มาก เหมือนช่างดอกไม้ร้อยพวงมาลัยไว้เป็นจำนวนมากจากกองดอกไม้ จะนั้น”^๖ ทั้งนี้ก็เพราะว่าหากตนเองไม่ได้ทำกุศลกรรมดังกล่าวแล้ว จิตของตนก็จะถูกรอบงำด้วยอำนาจของกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้ก่อกรรมต่อไป ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลายที่ปรากฏในเรื่องพระภาลินยสังฆรักจิตเถระ ที่มีภิกษุผู้เป็นสัทธาวิหริกผลอดตีหัวอุปัชฌาย์ตนเองด้วยความไม่ตั้งใจ ว่า “มาเถิดภิกษุ เธออย่าคิดไปเลย ธรรมดาจิตนี้มีหน้าที่รับอารมณ์ แม้มีอยู่ในที่ไกล ควรที่ภิกษุจักพยายามเพื่อประโยชน์แก่การพ้นจากเครื่องผูกคือราคะ โทสะ โมหะ”^๗

ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทยว่าคนไทยมีความเข้าใจว่ากรรมเป็นสิ่งที่ส่งผลร้ายต่อชีวิต ทั้ง ๆ ที่ความหมายตามรากศัพท์เดิมนั้น คำว่ากรรม เป็นคำที่มีความหมายกลาง ๆ ทำให้คนไทยบางคนไม่อยากจะประสบกับคำว่ากรรม แต่อย่างไรก็ตาม ความเชื่อที่ว่า “ทำชั่วได้ชั่ว” ทำให้พุทธศาสนิกชนชาวไทยมีทัศนคติไปในแง่ของการทอดธุระ หรือไม่มีความรับผิดชอบ แต่ก็ยังมีส่วนคืออยู่ตรงที่ทำให้เกิดการยอมรับความผิดที่ถูกต้อง^๘ แต่ถึงอย่างไรคนไทยก็ต้องศึกษาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาต่อไป

ความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทยที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นค่านิยมของคนไทย ซึ่งส่วนมากเข้าใจความหมายไปตามค่านิยมทางวัตถุ เช่นทำดีแล้วได้ลาภ หรือทำดีแล้วได้เลื่อนยศ เป็นต้น^๙ ความเข้าใจของคนไทยเช่นนี้ทำให้คนไทยที่ยังไม่เข้าใจหลักกรรมอย่างแท้จริงได้ตั้งใจทำกรรมดีเพียงเพื่อหวังวัตถุที่ตนพึงจะได้ ซึ่งจะมีปัญหาทันทีเมื่อทำความดีแล้วไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ แล้วสิ่งที่ตามมาก็คือ ไม่เชื่อว่าทำดีแล้วได้ดีต่อไป จึงเป็นปัญหาที่ต้องแก้กันต่อไป

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม*, หน้า ๔๗.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๗ บ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๖.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม*, หน้า ๖.

^๙ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๑.

๔.๑.๒ ความเชื่อเรื่องกรรมที่ผสมผสานกับจารีตประเพณี

การศึกษาการให้ผลของกรรมของคนในสังคมยุคปัจจุบัน ทำให้ชาวโลกโดยทั่วไปได้ทราบถึงเหตุผลว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการเพียรระวางมิให้บาปอกุศลธรรมเกิดขึ้น (สังวรปธาน) เพียรละบาปอกุศลธรรมออกไป (ปหานปธาน) เพียรเจริญกุศลธรรม (ภาวนาปธาน) และ เพียรรักษากุศลธรรม (อนรักขนาปธาน) ซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยพ้นจากความทุกข์^{๑๔} การศึกษาเรื่องกรรมจึงเป็นตัวกำหนดความคิดในการวางกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อให้สังคมอยู่กันอย่างสงบสุข ดังเช่นประเพณีบุญข้าวสาก ซึ่งมีที่มาจากการหยุดจองเวรของหญิง ๒ คน ในเรื่องนางชัณฉิ ซึ่งในสมัยพุทธกาล คนหนึ่งได้เกิดเป็นมนุษย์ ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นนางชัณฉิ^{๑๕} กรณีการทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปตชนทั้งหลาย ซึ่งมีที่มาจากการทำบุญของพระเจ้าพิมพิสารที่ปรากฏในเรื่องสญชัย^{๑๖} เป็นต้น

๔.๑.๓ ความเชื่อเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่

พระมหาประศักดิ์ อัครคณฺโณ (ชังแสง) ได้ทำการวิจัยความเชื่อของคนไทยเกี่ยวกับเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ สรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนร้อยละ ๕๕ เชื่ออย่างยิ่งว่าคนที่ยังมีกิเลสอยู่จะต้องเกิดต้องตายอยู่เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด ร้อยละ ๓๕ เชื่อ ร้อยละ ๔ ไม่แน่ใจ ร้อยละ ๓ เชื่อบ้าง ร้อยละ ๓ ไม่เชื่อเลย^{๑๗} ข้อมูลจากการทำการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธไทยเกินครึ่งหนึ่งมีความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเห็นได้ชัด คนไทยในยุคปัจจุบันยังคงมีความเชื่อในเรื่องของการตายแล้วเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ได้ก่อขึ้นไว้

นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนชาวไทยยังมีความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา ว่าทำเช่นใดได้รับผลเช่นนั้น การก่อกรรมก็เช่นกัน หากเป็นกุศลกรรม ก็จะได้กุศลกรรม และได้วิบากกรรมที่เป็นกุศล แต่หากว่าทำอกุศลกรรม ก็จะได้อกุศลกรรม และได้รับวิบากกรรมที่เป็นอกุศล

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๑๓ - ๑๑๔.

^{๑๕} กรมศิลปากร, นามานุกรมขบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), (กรุงเทพมหานคร : แอดวานซ์วิชั่นเซอร์วิส, ๒๕๕๐). หน้า ๑๐๐.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๐๖.

^{๑๗} พระมหาประศักดิ์ อัครคณฺโณ (ชังแสง), “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓). หน้า ๑๖.

หากว่าได้ศึกษาเรื่องของการเกิดในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่าเรื่องของการเกิดของสรรพสัตว์ทั้งหลายนั้นมีวิธีการเกิด ๔ อย่างด้วยกัน คือ^{๑๘}

- ๑) กำเนิดอันทชชะ การเกิดในไข่ คือ เหล่าสัตว์ผู้จำทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด
- ๒) กำเนิดชลาพุชะ การเกิดในครรภ์ คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรภ์
- ๓) กำเนิดสังเสทชะ การเกิดในถ้ำไคลหรือที่ขึ้นแฉะ คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาน้ำ ซากศพน้ำ ขนมนมูด น้ำครำ หรือถ้ำไคล
- ๔) กำเนิดโอปปาติกะ การเกิดผุดขึ้น คือ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก

การเกิดใหม่ตามหลักพระพุทธศาสนาจึงไม่มีหลักตายตัวว่าเมื่อตายไปแล้วจะเกิดเป็นอะไร ทั้งนี้แล้วแต่กรรมที่ได้ก่อไว้ก่อนที่จะตาย และเมื่อได้ศึกษาผลกรรมที่มีต่อการเกิดใหม่ที่ปรากฏตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้ว จะเห็นได้ว่าผู้ที่ทำกรรมจะสามารถเกิดในภพภูมิต่อไปได้หลายภพภูมิด้วยกัน กล่าวคือสามารถเกิดเป็นอะไรก็ได้ตามกรรมที่ได้ก่อเอาไว้ อย่างไรก็ตามอย่างหนึ่ง ดังเช่นเรื่องนางสามาวดีได้กล่าวถึงการก่อกรรมในขณะที่จะตายของพราหมณ์โกตุลลิกที่อิฉาสนุขที่ได้กินของที่ดีกว่าของตน จึงทำให้เกิดเป็นสุนัข^{๑๙} และเรื่องยมกปาฏิหาริย์ตอนที่กล่าวถึงการได้ฟังการสาธยายพระอภิธรรมของคางคาวผู้หนึ่ง ซึ่งเมื่อได้ฟังแล้วเมื่อถึงคราวตายจึงได้เกิดเป็นเทวดา^{๒๐} และยังมีอีกหลายเรื่องด้วยกันที่กล่าวถึงการทำกรรมแล้วได้เกิดในภพภูมิต่าง ๆ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนไว้ในจุฬกัมมวิภังคสูตรว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้แล้วและดีต่างกัน”^{๒๑}

แต่ความเห็นของพระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ท่านแนะนำว่าไม่ควรให้ความสำคัญกับเรื่องของการเกิดใหม่ในชาติหน้ามากนัก เพราะวา^{๒๒}

- ๑) จะเป็นการชวนให้คนหันไปวุ่นกับการคิดหวังผลในโลกหน้า จนละเลยประโยชน์สุขและความดีงาม ที่ตนและหมู่ชนควรพยายามเข้าถึงให้ได้ในชีวิตนี้

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑ – ๑๕๒.

^{๑๙} คุรยละเอียดใน จุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๓๑.

^{๒๐} คุรยละเอียดใน จุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๕.

^{๒๑} ม. อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๕/๓๕๐.

^{๒๒} คุรยละเอียดใน พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), กรรม ตามนัยแห่งพุทธธรรม,

๒) การย่ำความสำคัญของผลดีผลร้ายในชาติหน้ามากเกินไป เป็นการมองข้ามหลักการฝึกกุศลฉันทะหรือธรรมฉันทะหรือถ้าจะกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ มนุษย์จะทำความดีด้วยความโลภ ซึ่งเป็นกิเลสฝ่ายอกุศลกรรม ซึ่งจะทำให้เกิดวิบากเป็นอกุศล เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ต่อไป

๓) การเกิดใหม่ในชาติหน้าเป็นเรื่องที่พิสูจน์ให้เห็นกันได้โดยยาก จึงอาจเป็นเหตุให้ต้องเสียเวลาพิสูจน์มาก เป็นการเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์ ท่านจึงแนะนำให้พิสูจน์ในเรื่องการให้ผลในชาตินี้ และควรเอาใจใส่ในผลที่จะได้ในปัจจุบันชาตินี้ให้มากกว่า

ส่วนความเห็นของพุทธทาสภิกขุเกี่ยวกับเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่ ท่านเห็นว่ากรรมชนิดที่ตามหลักของพุทธศาสนานี้ที่เป็นธรรมชาติแท้เป็นปฏิจกสมุปป็นนธรรมแท้^{๒๗} กล่าวคือเรื่องของกรรมเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ธรรมชาติซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจกสมุปบาทนั่นเอง ดังนั้นหากว่าทำกรรมอะไรไว้ กรรมนั้นจะทำหน้าที่ของมันเอง เช่นทำให้เกิดใหม่เป็นเช่นนั้นเช่นนั้น

๔.๑.๔ การหลุดพ้นจากกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา

เรื่องของการหลุดพ้นจากกรรมนี้ เราจะสามารถพ้นจากกรรมทั้งปวงได้ก็ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงสงเคราะห์เข้ากับหลักอริยสัจ ๔ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเรื่องสาเหตุของการเกิดกรรม และการดับกรรมไว้ในพระสูตรชื่อว่านิพเพธิกสูตรเอาไว้ว่า

“เรากล่าวไว้เช่นนี้แล้ว ‘เธอทั้งหลายพึงทราบกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างกันแห่งกรรม วิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรม

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้ว จึงกระทำกรรมด้วยกาย วาจา ใจ

เหตุเกิดแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ ผัสสะเป็นเหตุเกิดแห่งกรรม

ความต่างกันแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ กรรมที่พึงเสวยในนรกก็มี กรรมที่พึงเสวยในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็มี กรรมที่พึงเสวยในแดนเปรตก็มี กรรมที่พึงเสวยในมนุษยโลกก็มี กรรมที่พึงเสวยในเทวโลกก็มี นี้เรียกว่า ความต่างกันแห่งกรรม

วิบากแห่งกรรม เป็นอย่างไร คือ เรากล่าววิบากแห่งกรรมว่ามี ๓ ประการ คือ กรรมที่พึงเสวยในปัจจุบัน กรรมที่พึงเสวยในอภัพพัตถไป กรรมที่พึงเสวยในอภัพพตต่อ ๆ ไป นี้เรียกว่า วิบากแห่งกรรม

^{๒๗} พุทธทาสภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ, กรรมตามหลักพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : เพชรประกาย, ๒๕๕๐). หน้า ๑๗.

ความดับแห่งกรรมเป็นอย่างไร คือ เพราะผัสสะดับ กรรมจึงดับ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งกรรมได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ คือ สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (พูดโดยชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ความระลึกได้ชอบ) สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจมั่นชอบ)”^{๒๔}

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ท่านยกตัวอย่างพระสูตรที่ว่าด้วยการเผาผลาญกรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงวิธีการที่จะเผาผลาญกรรมอีกหลายพระสูตร จำแนกตามเนื้อหาได้ดังนี้

๑) นิทานสูตร ว่าด้วยการละอกุศลมูลทั้ง ๓ คือ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลง) วิธีการละอกุศลมูล ตนเองต้องปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด มีสัมมาทิฏฐิ คือ เห็นชอบตามหลักอริยสัจ ๔ เป็นต้น

๒) ทุกตสูตร สุขิตตสูตร และเวปุลลปัพพตสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยภัยในวิภวสงสาร เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้รู้แจ้งเห็นจริงแล้วทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง ความเบื่อหน่ายจะเป็นแรงขับให้ตนเองเร่งปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อก้าวถึงความพ้นทุกข์

ถ้าจะกล่าวโดยย่อ การปฏิบัติตนเพื่อที่จะทำให้ตนพ้นจากกรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่ทางเดียวก็คือ การปฏิบัติตนตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง ซึ่งทั้งสองพระสูตรนี้แสดงถึงปฏิบัติให้ถึงความดับกรรมทั้งปวง คือ อริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ

๔.๒ หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อวิถีชีวิตของคนไทย

จากหลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ตามเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและกรรมนั้นก็ส่งผลให้กับสังคมในระดับต่าง ๆ ที่สามารถเป็นบทเรียนต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนไทย ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ อิทธิพลต่อวิถีชีวิตเฉพาะปัจเจกบุคคล

วิถีชีวิตในระดับนี้เป็นวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตส่วนตัว ไม่เกี่ยวเนื่องกับบุคคลอื่น ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมที่ตัว

^{๒๔} อจ. นฤก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗ - ๕๗๘.

ปัจเจกบุคคลได้ก่อเอาไว้ ในบางเรื่องที่ปรากฏกรรมจะมีผลเฉพาะตัวผู้กระทำเอง ซึ่งจะได้กล่าวโดย
จำแนกตามผลการกระทำกรรมออกมาเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑.๑ การกระทำที่ให้คุณต่อวิถีชีวิตของตนเอง

๑) ผลของการดำรงชีวิตในระดับปัจเจกบุคคล

(๑) การแสวงหาปัจจัยต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงหลักการแสวงหาปัจจัย ๔ และ
การแสวงหาอย่างรู้จักพอเพียง ครั้งหนึ่งเมื่อพระภิกษุทั้งหลายวิพากษ์วิจารณ์ถึงการเข้าไปบิณฑบาต
เฉพาะตระกูลที่มีความคุ้นเคยของพระติสสะผู้มีปกตಿಯูนนิคม พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ความเป็นผู้มีมีความปรารถนาน้อยนี้ เป็นแบบแผน เป็นประเพณี
ของเรา ข้อที่พระติสสะผู้มีปกตಿಯูนนิคม บุตรของเรา ได้อาจารย์เช่นเราแล้วเป็นผู้มีความ
ปรารถนาน้อย ไม่น่าอศจรรย ธรรมคาภิกษุ พึงเป็นผู้มีความมกน้อยเหมือนติสสะผู้มีปกตಿಯูนนิคม
เพราะว่าภิกษุเห็นปานนั้น เป็นผู้ไม่ควรเสื่อมจากมรรคและผล ย่อมอยู่ในที่ใกล้แห่งพระนิพพาน
โดยแท้ทีเดียว”^{๒๕}

อีกครั้งหนึ่งในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดพราหมณ์ชื่ออุพเพกสาฎกและ
เหล่าพุทธศาสนิกชน ณ พระวิหารเชตวัน ทำให้พราหมณ์นั้นละความตระหนี่และถวายผ้าที่ตนเอง
นุ่งให้กับพระพุทธเจ้า พระราชาเมื่อทรงเห็นจึงพระราชทานผ้าสาฎก ๓๒ คู่ แต่พราหมณ์นั้นถือเอา
แค่ ๒ คู่เพื่อใช้สอยเท่านั้น ที่เหลือถวายแด่พระพุทธเจ้า การอยู่อย่างพอเพียงเช่นนี้ทำให้ได้รับการ
ยกย่องสรรเสริญ

(๒) การจัดสรรทรัพยากรในการทำบุญกุศล ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีเรื่องราวของ
การจัดสรรสิ่งที่มีตนมีอยู่เพื่อการทำบุญดังเช่นเรื่องของอนาถปิณฑิกเศรษฐีที่ถึงคราวตกยาก ก็ยัง
ทำบุญ ก็เพราะในคราวที่ตนเองมีทรัพย์ก็ทำบุญ บุญนั้นส่งผลให้เกิดความสุขใจ เศรษฐีนั้นจึงทำบุญ
ตลอดมาแม้ว่าบุญนั้นยังไม่ให้ผลอย่างชนิดที่จับต้องได้ก็ตาม แต่เมื่อถึงคราวตกยากเทวดาก็ช่วย
ให้กลับมามีทรัพย์เหมือนเดิม ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ตราบใดที่กรรมดียังไม่ให้ผล ตราบนั้นคน
ดีจะเห็นกรรมดีว่าชั่ว แต่เมื่อใด กรรมดีให้ผล เมื่อนั้นคนดีจะเห็นกรรมดีว่าดีแท้”^{๒๖}

^{๒๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๘๕.

^{๒๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๕ - ๑๒๐/๖๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๑.

๒) แนวทางในการปฏิบัติเพื่อดำรงชีวิตระดับปัจเจกบุคคล

(๑) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในทางที่ดีขึ้น จากการทำบาปกรรมเป็นปกติในชีวิตประจำวัน ดังเช่นเรื่องนายพรานกุกกุกมิตรที่ได้ฟังอนุพพิทกา ๕ ประการแล้วจึงเลิกเป็นพรานล่าสัตว์^{๒๗}

(๒) วัตรปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องพระภาทินยสังฆรักจิตเถระ เมื่อพระผู้เป็นหลานชายของท่านได้บวชแล้ว ได้ช่วยยื่นพัดให้กับตนเอง ก่อนที่จิตของตนจะฟุ้งซ่านและใช้ด้ามพัดตีพระเถระ โดยไม่รู้ตัว^{๒๘} นี้แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ของผู้ที่ควรปฏิบัติต่อผู้ใหญ่

(๓) การขอขมาลาโทษ และการให้อภัยกัน เป็นลักษณะเด่นของพุทธศาสนิกชนอย่างหนึ่ง การขอขมาลาโทษนี้ปรากฏเป็นที่เด่นชัดในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องพระโสไรยเถระตอนที่โสไรยะคิดอกุศลต่อพระมหากัจจายนะ กรรมนั้นทำให้ท่านกลายเป็นผู้หญิงทันที เมื่อสำนึกได้แล้วจึงทำการขอขมา จึงพ้นกรรมนั้น แล้วจึงบวชเป็นพระภิกษุ ต่อมาก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๔.๒.๑.๒ การกระทำที่ทำให้เกิดโทษในระดับปัจเจกบุคคล

(๑) ความเป็นมิฉนาคิฏฐิ มิฉนาคิฏฐิ คือความเห็นผิดตามครรลองธรรม ในบางกรณีมิฉนาคิฏฐิเกิดจากกรรม ดังเช่นเรื่องชัมพูกาชีวิตที่ค่าพระมหาเถระผู้ชีณาสพ^{๒๙} กรรมนั้นจึงส่งผลให้ตนต้องเสวยผลกรรมโดยไม่พบหนทางบรรลุมรรคผลนิพพาน ซึ่งเป็นผลที่ได้รับเฉพาะตน

(๒) กรรมที่ทำให้ไม่มีบุตร ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงนำอดีตนิทาน ซึ่งก็คือเรื่องราวในชาติก่อนของโพธิราชกุมารมาแสดงแก่โพธิราชกุมารนั้น ว่าเมื่อชาติปางก่อนได้เกี่ยวกินไข่มกเมื่อไข่มก จึงจับลูกนกกินเป็นอาหาร เป็นต้น ทำให้เกิดมาไม่มีบุตร อีกเรื่องคือเรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงบุรพกรรมของเศรษฐีคนหนึ่งที่ไม่มีความดี ก็เพราะเคยฆ่าหลานของตนเองเพื่อแย่งสมบัติในชาติก่อนด้วยการบีบคอบจนตาย^{๓๐} จึงเกิดมาไม่มีบุตรในชาติปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่าในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงการไม่มีบุตรว่าเกิดจากกรรมที่เคยไปฆ่าหรือทำลายทายาทหรือลูกหลานของผู้อื่น ดังนั้นการฆ่าบุตรของผู้อื่นหรือทำลายทายาทของสิ่งมีชีวิตอื่น จึงอาจเป็นปัจจัยให้ตนเองต้องเกิดมาไม่มีบุตรในชาติต่อไปก็ได้

^{๒๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๕.

^{๒๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๓.

^{๒๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๒๘.

^{๓๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๓๑.

(๓) กรรมที่ทำให้เกิดมาจน กรรมนี้เกิดมาจากความตระหนี่ของตนเองจึงทำให้เกิดมาจน ดังเช่นเรื่องอานนทเศรษฐีที่มีความตระหนี่และสอนให้ลูกตระหนี่ด้วย เมื่อตายไปแล้วเกิดในตระกูลคนจัญทาล^{๓๐}

(๔) ผลจากการเป็นผู้ว่ายากสอนยาก ในเรื่องพระติสสเถระจะเห็นได้ว่าการทำตัวเป็นผู้ว่ายากสอนยาก ทำให้ผู้อื่นรังเกียจ และอาจเป็นชนวนเหตุทำให้เกิดการทะเลาะกันก็ได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงเรื่องผลกรรมที่เกิดจากการเป็นผู้ว่ายากจึงได้ตรัสพระคาถาว่า “ชนเหล่าใด เข้าไปผูกเวรว่า ‘คนนี้ได้ค่าเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป’ เสร็จของชนเหล่านั้น ย่อมไม่สงบระงับ”^{๓๑}

(๕) การแตกความสามัคคี ในเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีได้แสดงถึงผลของการแตกความสามัคคี หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามแล้วยังไม่ฟัง จึงเกิดผลก็คือ (๑) ทำให้พระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยเสด็จหลีกหนีไปจำพรรษาในป่ารกชัฏวัน (๒) ทำให้เหล่าอุปัฏฐากของแต่ละฝ่ายไม่พอใจจึงถวายเป็นนิคมเพียงแค่นี้ให้มีชีวิตอยู่เท่านั้น นอกจากนี้ในเรื่องพระ โภคณาธานเถระยังมีการอธิบายถึงผลของการแตกความสามัคคีของภิกษุ ๒ รูปเมื่อถูกอุให้แตกคอกัน ทำให้ความสนิทสนมกันตั้งแต่แรกหมดไปแม้เมื่อได้ทราบความจริงในภายหลัง^{๓๒}

(๖) การบริโภคลิขิตที่ผู้อื่นยังไม่ได้ให้ มีปรากฏในเรื่องสญชัย ตอนบูรพกรรมของพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ที่กินอาหารที่เขาอุทิศภิกษุสงฆ์ พวกเขากินอาหารที่ถวายสงฆ์แล้ว เพราะกายแตกได้เกิดเป็นเปรตวิสัยแล้ว^{๓๓} การให้ผลของกรรมในตอนนี้มีผลต่อการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนที่ต้องห้ามเอาของที่จะถวายพระหรือถวายไปแล้วมาเป็นของตน โดยที่ไม่ขออนุญาตพระก่อน และยังอาจขยายผลไปถึงการห้ามการเข้าไปถือครองสิ่งของผู้อื่น โดยที่ผู้อื่นไม่ให้ด้วยก็ได้

(๗) อบายมุข อบายมุข หมายถึง ช่องทางของความเสื่อม เหตุเครื่องนิบหนวย หรือเหตุย่อยยับแห่งโภคทรัพย์ ทางแห่งความพินาศ^{๓๔} มี ๖ ประการ คือ^{๓๕}

- ก. การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
- ข. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน

^{๓๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๘๒.

^{๓๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓/๒๔.

^{๓๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๘.

^{๓๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๘๕.

^{๓๔} พระราชาวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๗.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

- ค. การเที่ยวคุมหฺรศพ
- ง. การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
- จ. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร
- ฉ. การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน

สำหรับเรื่องอบายมุขที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้น ปรากฏชัดเจนที่สุดในเรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก ที่บุตรเศรษฐีคบกับพวกนักเลง ซึ่งเป็นคนชั่วมาเป็นมิตร เป็นเหตุให้บุตรเศรษฐีถูกชักชวนให้ติดอยู่ในอบายมุขจนหมดตัวและกลายเป็นขอทาน พระพุทธเจ้าเมื่อทรงเห็นบุตรของเศรษฐีดังกล่าวแล้ว จึงตรัสถึงผลเสียของการหลงติดอยู่กับอบายมุขกับพระอานนทว่า

“อานนท์ เธอจงดูบุตรเศรษฐีผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มากผู้นี้ ผลาญทรัพย์เสีย ๑๖๐ โกฎิ พากรรษาเที่ยวขอทานอยู่ในนครนี้แล ก็ถ้าบุตรเศรษฐีไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดสิ้น จักประกอบกิจการงานในปฐมวัย ก็จักได้เป็นเศรษฐีชั้นเลิศในนครนี้แล และถ้าจักออกบวช ก็จักบรรลอรหัตต์ แม้ภรรยาของเขาจักดำรงอยู่ในอนาคามีผล ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดไป จักประกอบกิจการงานในมัชฌิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๒ ออกบวชจักได้เป็นอนาคามี แม้ภรรยาของเขาจักดำรงอยู่ในสกทาคามีผล ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้สิ้นไป ประกอบกิจการงานในปัจฉิมวัย ได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๓ แม้ออกบวช ก็จักได้เป็นสกทาคามี แม้ภรรยาของเขาจักดำรงอยู่ในโสคาปัตติผล แต่เดี๋ยวนี้บุตรเศรษฐีนั้นทิ้งเสื่อมแล้วจากโภคะของคฤหัสถ์ ทั้งเสื่อมแล้วจากสามัญผล ก็แล ครั้นเสื่อมแล้ว จึงเป็นเหมือนนกกระเรียนในเปือกตมแห่งนั้น”^{๓๓}

(๘) ความตระหนี่ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีการกล่าวถึงผลกระทบของเศรษฐีท่านหนึ่งที่มีความตระหนี่ คือเรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร เมื่อชาติก่อนเศรษฐีนี้ได้ถวายบิณฑบาตแด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า แต่ด้วยความเสียดาย จึงคิดว่า “พวกทาสหรือพวกกรรมกรพึงกินบิณฑบาตนี้ยังดีกว่า เพราะว่าพวกเขาครั้งกินบิณฑบาตนี้แล้ว จักทำการงานให้เรา ส่วนสมณะนี้ ครั้งกินแล้ว ก็จักนอนหลับ บิณฑบาตของเราฉิบหายแล้ว”^{๓๔} กรรมนั้นจึงส่งผลให้เกิดมารวยแต่ไม่กล้าใช้ทรัพย์ของตน

๔.๒.๒ อิทธิพลต่อวิถีชีวิตระดับสังคม

พุทธศาสนิกชนชาวไทยยังได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนจากเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล และสมัยก่อนหน้านั้น ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องของ

^{๓๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๘๓ - ๑๘๔.

^{๓๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๓๐.

กรรมและการให้ผลของกรรม อิทธิพลในเรื่องดังกล่าวยังส่งผลต่อวิถีชีวิตในระดับสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับประเทศชาติ ดังที่จะได้กล่าวต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ ผลกระทบในทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

ขนบธรรมเนียมไทยที่จำเป็นต้องปฏิบัติในสังคม ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่องกรรมจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังจะอธิบายในแต่ละประเพณีได้ดังนี้

๑) การทำบุญตักบาตร พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่า การทำบุญตักบาตรเป็นการสร้างบุญกุศลให้ตนเอง และเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว^{๓๙} ตัวอย่างที่ปรากฏอย่างชัดเจน เช่นบรรพกรรมของพระสิวลีที่เมื่อชาติก่อนเคยถวายน้ำผึ้งแด่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสิ^{๔๐} เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงผลกรรมดี ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเป็นแบบอย่างในการทำบุญตักบาตรของชาวพุทธในปัจจุบัน

การทำบุญของชาวไทยพุทธบางคนอาจทำเป็นบางครั้ง บางเวลา แต่สำหรับผู้ที่ทำกันเป็นประจำอย่างอนาถปิณฑิกเศรษฐี ผลบุญยังไม่เกิดในตอนที่ท่านเป็นเศรษฐี แต่เป็นเพราะว่าท่านทำบุญเป็นประจำ จึงมีเทวดาช่วยให้กลับมาเป็นเศรษฐีเหมือนเดิม เหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า

“ดูก่อนคฤหบดี แม้นบุคคลผู้ทำบาปใน โลกนี้ ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่ผลัดผล แต่เมื่อใด บาปของเขาผลัดผล เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่วแท้ ๆ ฝ่ายบุคคลผู้ทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่ผลัดผล แต่เมื่อใด กรรมดีของเขาผลัดผล เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่าดีจริง”^{๔๑}

กล่าวโดยสรุป การทำบุญตักบาตรไม่ว่าจะทำบุญแบบนาน ๆ ทำครั้งหนึ่ง หรือทำเป็นประจำ จะทำน้อยหรือทำมาก การทำบุญนั้นมีผลดีทั้งสิ้น

๒) การทำบุญเลี้ยงพระ การทำบุญเลี้ยงพระเป็นการทำบุญด้วยการนิมนต์พระมาสวดมนต์ กมลพรรณ บุญสุทธิ ได้กล่าวถึงพิธีการทำบุญเลี้ยงพระของคนไทยที่เป็นชาวพุทธเอาไว้ว่า

“การทำบุญเลี้ยงพระเป็นการนิมนต์พระสงฆ์ สามเณรมาสวดมนต์ ฉันทน์ และรับเครื่องจตุปัจจัยไทยธรรม ในอดีตมักจะกระทำพิธี ๒ วัน โดยการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์และสามเณรมาเจริญพระพุทธมนต์ในตอนเย็น และวันรุ่งขึ้นจะถวายภัตตาหาร แต่ในสมัยปัจจุบันสภาพแวดล้อม

^{๓๙} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๘๓.

^{๔๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๓/๔๐๘.

^{๔๑} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๑.

ทางสังคมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้เปลี่ยนแปลงไป คนส่วนใหญ่มักคำนึงถึงเรื่องเวลาเป็นสิ่งสำคัญ ส่งผลให้การกระทำพิธีจาก ๒ วันจึงลดลงให้เสร็จสิ้นภายในวันเดียว”^{๔๒}

สำหรับการทำบุญเลี้ยงพระ มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทอยู่หลายเรื่อง ซึ่งหากว่าได้นำมาเปรียบเทียบกับชาวพุทธไทยในปัจจุบัน จะพบว่ามีความแตกต่างกันบ้างในการปฏิบัติ แต่เป้าหมายยังเหมือนกัน คือเพื่อทำบุญ อย่างกรณีของบุตรของนายโคฆาตักที่นิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประธาน เมื่อเสร็จภัตกิจแล้วบุตรของนายโคฆาตักจึงทูลขอให้ทรงอนุโมทนาให้แก่บิดาของตนที่เสวยกรรมในนรกอยู่^{๔๓} และในเรื่องสญชัย ตอนที่เปรตที่เคยเป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารมาขอส่วนบุญจากพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้แสดงเรื่องราวที่เกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแนะนำไว้แล้ว เรื่องราวดังกล่าวมีอยู่ว่า

“รุ่งขึ้น พระราชาถวายผ้าจีวรทั้งหลาย แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขแล้ว ทรงให้ส่วนบุญว่า ‘ขอผ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหลายจงสำเร็จแก่เปรตเหล่านั้น แต่จีวรทานนี้เกิด’ ในขณะที่ตนเอง ผ้าทิพย์เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้นแล้ว เปรตเหล่านั้นละอรรถภาพของเปรต ดำรงอยู่โดยอรรถภาพอันเป็นทิพย์แล้ว พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ทรงทำอนุโมทนาด้วยติโรกุทเทสุตร^{๔๔} ว่า ‘ติโรกุทเทสุ ติภูจนฺติ’ เป็นอาทิ ในที่สุดอนุโมทนา ธรรมภิกษุสงฆ์ ได้มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล้ว พระศาสดา ครั้นตรัสเรื่องแห่งชฎิล ๓ พี่น้องแล้ว ทรงนำพระธรรมเทศนาเมื่อนี้มาแล้ว ด้วยประการฉะนี้”^{๔๕}

จะเห็นได้ว่าในสองเรื่องนี้ได้กล่าวถึงผลกรรมที่เป็นแบบอย่างในประเพณีทำบุญเลี้ยงพระในลักษณะของการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งอาจมีทั้งส่วนที่คล้ายกันและต่างกับกับประเพณีการทำบุญเลี้ยงพระในงานอวมงคล แต่ก็มีเป้าหมายเดียวกัน คือทำบุญแล้วอุทิศให้ผู้ที่ตายไปแล้วทั้งสองเรื่อง

๓) การอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากพุทธประวัติ ตอนเปรตที่เคยเป็นพระญาติของพระเจ้าพิมพิสารมาขอส่วนบุญจากพระเจ้าพิมพิสาร เพราะทราบว่าพระองค์ได้ทำบุญเอาไว้แล้ว แต่ไม่ได้อุทิศส่วนบุญให้ พระองค์จึงทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็น

^{๔๒} กรมศิลปากร, นามานุกรมชนบทประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๘๓.

^{๔๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๘.

^{๔๔} คูรายละเอียดใน พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑ - ๑๒/๑๕ - ๑๓.

^{๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๔๑ - ๑๔๒.

ประมุข ถวายทานในวันรุ่งขึ้นแล้วได้พระราชทานส่วนบุญว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าน้ำอันเป็นทิพย์จงสำเร็จแก่พวกเปรตเหล่านั้น แต่มหาทานนี้”^{๔๖} ข้าน้ำอันเป็นทิพย์จึงมีแก่เปรตเหล่านั้น

ในเรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ บุตรของนายโคฆาตก์ทำบุญให้กับพ่อของตนเองที่เกิดในอเวจีมหานรก เพราะฆ่าโคเพื่อเลี้ยงชีพเป็นเวลานาน ด้วยการนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในเวลาเสร็จกตกิจแล้วจึงกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทำการอนุโมทนาแก่บิดาของตน^{๔๗}

การอุทิศส่วนบุญกุศลยังสามารถอุทิศให้กับผู้ที่มีชีวิตอยู่ก็ได้ ดังที่ปรากฏในเรื่องสุขสามเณร ตอนบูรพกรรมของสุขสามเณรที่เคยทำในขณะที่ตนเป็นนายภัตตคฤหัสถ์ ด้วยการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับคันธเศรษฐีที่ขอส่วนบุญในครั้งนั้นด้วยการกล่าวว่า “สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพันทีเดียว ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพันทีเดียว ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนแก้วมณีโชติรส ฉะนั้น”^{๔๘} เมื่ออุทิศให้แล้ว ทั้งคู่จึงอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

แต่สำหรับการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน มักจะมีการกรวดน้ำเป็นสัญลักษณ์ของการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล

๔) ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ซึ่งนิยมทำกันในช่วงเดือน ๑๐ นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการไว้ว่าในพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนว่ายังไม่มีความแน่ชัดว่ามีมูลเหตุมาจากสาเหตุใด แต่ทรงคาดเดาน่าจะมาจากพุทธประวัติตอนที่นางสุชาดาหุงข้าวมธุปายาสด้วยนมโคสดถวายแด่พระพุทธเจ้าในวันที่จะตรัสรู้ หรือนิทานเรื่องที่ปรากฏในมงคลทิพย์นิราศเรื่องเศรษฐีที่ตระหนี่หุงข้าวปายาสบริโลกเอง^{๔๙} ดังนั้นประเพณีนี้ส่วนหนึ่งจึงน่าจะมีที่มาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องสญชัย ซึ่งมีการกล่าวถึงการเสวยข้าวปายาสที่นางสุชาดานำมาถวายของเจ้าชายสิทธัตถะว่า

“ในวันวิสาขบุรณมี เจ้าครูเสวยข้าวปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้ว ทรงลอยถาดทองคำในแม่น้ำเนรัญชรา เวลาเย็นทรงรับหญ้าที่นายโสตติยะถวาย มีพระคุณอันพระยาภานาคราชชมเชยแล้ว เสด็จสู่ควงไม้โพธิ์ ทำปฏิญาณว่า ‘เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่เข้าไปถือมัน’ ประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา”^{๕๐}

^{๔๖} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๔๑.

^{๔๗} คูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๘.

^{๔๘} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๓๒.

^{๔๙} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๓๐.

^{๕๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๔๕.

๕) การทำข้าวยาคุในเทศกาลสารทเดือนสิบ ประเพณีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชโองการไว้ในพระราชนิพนธ์เรื่องพระราชพิธีสิบสองเดือนว่า “ตอนที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงบุรพชาติของพระอัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งเสวยชาติเป็นกุกุมพี ชื่อ จุลกาฬ ไคบาเพ็ญกุศลด้วยคัพภสาสิทธิาน โดยการนำข้าวสาลีที่กำลังตั้งห้องออกรวงอ่อนเป็นนํ้านม ต้มกับนํ้านมสด เนยใส นํ้าผึ้ง และนํ้าตาลกรวด ถวายพระพุทธรูปเจ้าวิปัสสี”^{๕๑}

ดังนั้น เรื่องการทำข้าวยาคุในเทศกาลสารทเดือนสิบ จึงมีที่มาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องสญชัย ตอนบุรพกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ^{๕๒} ที่พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงเอาไว้ การทำบุญเช่นนี้จัดอยู่ในลักษณะของการนำผลผลิตที่เกิดขึ้นในครั้งแรกก่อนออกขายหรือบริโภคมานำบุญ ส่งผลให้เกิดเป็นคติความเชื่อดังที่พระยาอนุมานราชชนได้กล่าวไว้ว่า เมื่อการเก็บเกี่ยวได้ผลเป็นครั้งแรก จะต้องนำสิ่งนั้นมาสังเวชบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือเสียก่อน^{๕๓}

๖) ประเพณีการตัดบาตรดอกไม้ เป็นประเพณีที่พระภิกษุออกบิณฑบาต เพื่อรับดอกไม้ของประชาชนมาเป็นพุทธบูชา ประเพณีนี้มาจากการบูชาพระพุทธรูปเจ้าด้วยดอกไม้ของนายสุมนมาลาการ^{๕๔} และผลจากการบูชาพระพุทธรูปเจ้าด้วยดอกไม้เช่นนายสุมนมาลาการนี้ พระพุทธรูปเจ้าจึงทรงพยากรณ์ว่า “นายสุมนมาลาการ จักดำรงอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่ไปสู่อุคติตลอดแสนกัลป์ นี้เป็นผลแห่งกรรมนั้น ภายหลังเขาจักเป็นพระปัจเจกพุทธะ นามว่าสุมนะ”^{๕๕} ซึ่งคำทำนายนี้จึงอาจเป็นเหตุให้เกิดประเพณีนี้ก็เป็นได้

๗) ประเพณีการถวายข้าวพระพุทธรูปในพิธีกรรมต่าง ๆ ประเพณีนี้มีที่มาจากพุทธประวัติ ตอนที่นางสุชาดาถวายข้าวต้มสุกปายาส ในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนชาวไทย เมื่อมีการทำบุญเลี้ยงพระหรือถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ก็ต้องถวายแด่พระพุทธรูป องค์แทนพระพุทธรูปผู้เป็นประมุขด้วย^{๕๖} จากหลักฐานดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงไปถึงคัมภีร์อรรถกถาธรรม

^{๕๑} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๓๐.

^{๕๒} คุรยลละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๒ – ๑๓๖.

^{๕๓} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๓๕ – ๓๖.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๕๕} พุ.ธ.อ. ๔๑/๑๕/๒๑๐.

^{๕๖} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๘๑.

บท เรื่องสญชัย ตอนนางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส^{๕๗} และเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่สู่ประเทศไทย ก็ได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมนี้มาประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมในส่วนของฆราวาส

๘) ประเพณีบุญข้าวประดับดิน งานบุญนี้ชาวอีสานถือปฏิบัติในวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ โดยนำอาหารคาวหวาน ผลไม้ หมากพลู บุหรี่ห่อด้วยใบตอง และไปวางไว้ตามพื้นดิน แขนงตามกิ่งไม้ หรือนำไปวางไว้ตามศาลเจ้า สันนิษฐานได้ว่าที่มาของประเพณีนี้น่าจะมาจากเรื่องราวในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังต่อไปนี้ คือ^{๕๘}

(๑) เรื่องสญชัย^{๕๙} ตอนที่พระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้วมิได้ทำการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล บรรดาเปรตซึ่งเป็นพระญาติจึงพากันมาส่งเสียงร้องโหยหวน จึงตกใจและรุ่งเช้าจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบวรกรรมเก่าของเปรตเหล่านั้น และทรงแนะนำให้ทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลให้กับเปรตเหล่านั้น

(๒) เรื่องมัญญุกุณฑลี^{๖๐} ตอนที่มัญญุกุณฑลีเสียชีวิตไปแล้ว บิดาของมัญญุกุณฑลีจึงนำอาหารและของใช้ของบุตรชายไปกองไว้ในป่าช้า แล้วร้องไห้เรียกให้บุตรมารับเอาของไป ประเพณีนี้จึงอาจเป็นผลมาจากการให้ผลของกรรมที่ทำให้อนุชนรุ่นหลังนำเอามาเป็นแบบอย่างในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ล่วงลับไปแล้วของชาวอีสานในยุคปัจจุบันนี้

๙) ประเพณีบุญข้าวสาก ประเพณีนี้เป็นงานบุญเดือนสิบและสลากภัตของชาวอีสาน จัดขึ้นในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ประเพณีนี้เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่เกิดขึ้นเพราะแนวความเชื่อเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ สันนิษฐานได้ว่า ได้แนวความเชื่อจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มาจากเรื่องนางกาลิยักษิณี ที่หญิง ๒ คน จอมเวรกันและกันด้วยการกินลูกอีกฝ่ายหนึ่งเป็นเวลา ๗ ชาติด้วยกัน ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไม่ให้พยาบาทจอมเวรกันแล้ว ยักษิณีไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา ยักษิณีนำอาหารที่ได้รับเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระภิกษุสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือเอาสลากภัตหรือบุญข้าวสากนี้เป็นประเพณีสืบมา^{๖๑}

๑๐) ประเพณีปอยเดือนสิบเอ็ด ซึ่งตรงกับเดือนตุลาคมของทุกปี ความเป็นมาของประเพณีนี้มีข้อสันนิษฐานว่า ได้รับคติความเชื่อตามพุทธประวัติ ในตอนที่กล่าวถึงการต้อนรับ

^{๕๗} พ.ร.อ. ๔๐/๑๑/๑๑๕.

^{๕๘} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๑๐๖ – ๑๐๗.

^{๕๙} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๕ – ๑๔๒.

^{๖๐} คุรยละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๔๑ – ๔๒.

^{๖๑} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๑๑๐.

พระพุทธเจ้าที่เสด็จกลับมายังโลกมนุษย์^{๖๒} ซึ่งตรงกับเนื้อความในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่อง ยมกปาฏิหาริย์ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับมายังโลกมนุษย์ ในประเพณีนี้ ชาวไทยเชื้อสายไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอนให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยยึดถือจุดสำคัญจากเรื่องราวในพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าตอนที่เสด็จเสด็จกลับจากการโปรดพุทธมารดา จุดสำคัญของพิธีกรรมคือ จะพากันสร้างจอบพารา ที่มีลักษณะเหมือนปราสาท หรือซุ้มรับเสด็จ และมีการแสดง ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยมีศูนย์กลางการจัดงานอยู่ในบริเวณวัดพระธาตุคอกงมู จากความเป็นมาของพิธีกรรมนี้แสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่อง ยมกปาฏิหาริย์ ตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์สู่มนุษยโลก

๑๑) ประเพณีปอยส่างลอง ส่างลอง เป็นภาษาล้านนา ปอย มีความหมายว่า งาน ประเพณี ส่างลองเป็นภาษาไทยใหญ่ มีความหมายว่า ผู้ที่เตรียมจะบวชเป็นสามเณร เป็นประเพณีที่ ชาวไทยใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ประเพณีนี้สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากพุทธประวัติตอนหนึ่ง ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องสญชัย ตอนกำเนิดเจ้าชายสิทธัตถะจนถึงออกบรรพชา ประเพณีปอยส่างลองมีความเป็นมาที่เชื่อกันว่าเป็นการจำลองเหตุการณ์เรื่องราวในพุทธประวัติของ พระพุทธเจ้า ตอนที่พระพุทธองค์ดำรงอยู่ในเพศนราวาสเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ก่อนที่จะออกบวช พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏในช่วงเวลาที่เป็นส่างลองจึงเปรียบประหนึ่งเป็นการปฏิบัติต่อ พระมหากษัตริย์^{๖๓}

๑๒) ประเพณีเนื่องในวันวิสาขบูชา วันวิสาขบูชามีส่วนสัมพันธ์กับพุทธประวัติในช่วง ที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ประสูติ ได้ออกบรรพชาจนถึงตรัสรู้ ซึ่งมีความปรากฏอยู่ในเรื่องสญชัย ตั้งแต่ ตอนที่พระโพธิสัตว์เสด็จลงสู่พระครรภ์หลังจากเทวดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันอาราธนาว่า “ข้า แต่พระมหาวีระ กาลนี้ เป็นกาลของพระองค์ ขอพระองค์ จงเสด็จอุบัติในพระครรภ์พระมารดา ตรัส รุ้อมตบตบ ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ข้ามอยู่”^{๖๔} นอกจากนี้ วันวิสาขบูชายังตรงกับวันพระพุทธเจ้า ดับขันธุ์ปรินิพพาน ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทปรากฏว่ามีเนื้อความที่บอกถึงเรื่องราวก่อนที่ พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานในเรื่องสุกัททปริพาชก ที่เมื่อชาติก่อนที่ทำบุญครั้งสุดท้ายครั้งเดียว จึงได้ เป็นสาวกองค์สุดท้ายที่บรรลุพระอรหันต์ก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

๑๓) ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง ประเพณีนี้เป็นประเพณีบุญออกพรรษาของชาวอีสาน โดยการนำขี้ผึ้งมาตักแต่งประดับประดาเป็นรูปปราสาทในจินตนาการ แล้วแห่ไปถวายวัดเพื่อเป็น

^{๖๒} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๑๒๗.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๓๑.

^{๖๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๗.

พุทธบูชา^{๖๕} ประเพณีนี้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากเหตุการณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทอยู่ ๒ เหตุการณ์ คือ

(๑) เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในเรื่องยมกปาฏิหาริย์นี้มีเหตุการณ์ตอนที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์คนหนึ่งว่า เหล่ามนุษย์และสัตว์ที่มาเฝ้ารอก็เกิดความปลาบปลื้มปีติในพุทธบารมี จนเกิดจินตนาการเห็นปราสาทอันสวยงามเหมือนวิมานบนสวรรค์ จึงพากันคิดว่าต้องประพุดิตนให้อยู่ในศีลธรรมอันดี จะได้มีอานิสงส์ไปอยู่ในวิมานบนสวรรค์ จากนั้นจึงมีผู้คิดทำบุญด้วยการสร้างปราสาทให้มีความวิจิตรงดงามตามความเชื่อดังกล่าวสืบต่อมาเป็นประเพณี^{๖๖}

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ได้กล่าวถึงตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จถึงมนุษย์โลกเกี่ยวกับประเด็นนี้ จะปรากฏแต่เพียงว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระฉัพพรรณรังสีไปแล้ว มนุษย์ในบริษัทซึ่งมีปริมาณ ๓๖ โยชน์แม่คนหนึ่ง เมื่อแลดูสิริของพระพุทธเจ้าในวันนั้นแล้ว เชื่อว่าไม่ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า มิได้มีเลย”^{๖๗} ฉะนั้น จินตนาการที่เกิดขึ้นจึงอาจเป็นสิ่งที่เกิดเฉพาะตน และเป็นแนวความเชื่อที่ปฏิบัติสืบต่อมา จนเป็นประเพณีท้องถิ่นในวันออกพรรษาสืบต่อมา

(๒) เหตุที่เอาน้ำผึ้งมาทำเป็นปราสาทนั้น มาจากตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาที่ดงไม้สาละใหญ่ในเขตป่ารกชัฏวัน ไกลบ้านपालิโลก มีช้างपालิโลกนำน้ำและผลไม้มาถวาย ส่วนลิงนำรวงผึ้งมาถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเสวยแล้ว ถึงดีใจกระโดดโหนกิ่งไม้แล้วพลัดตกลงมาตายด้วยอานิสงส์นี้ ลิงจึงได้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ความตอนนี้จะตรงกับหลักคำสอนในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ที่ทะเลาะวิวาทกันในวัดโฆสิตารามตอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาในป่ารกชัฏวัน

๑๔) ประเพณีตักบาตรเทโว เป็นวันที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากเทวโลกในวันออกพรรษา หรือวันมหาปวารณา ในวันนั้นจะมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาหลายอย่างด้วยกัน ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าได้ทรงตั้งพระทัยจะเสด็จลงมาจกสวรรค์ ดังนั้นเมื่อพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลถามจึงตรัสว่า “โมคคัลลานะ ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ไป เราจักลงที่ประตูเมืองสังกัสสะ ในวันมหาปวารณา ผู้ใคร่จะพบเราก็จงไปที่นั่นเถิด ก็แล สังกัสสะนครจากกรุงสาวัตถี มีประมาณ ๓๐

^{๖๕} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๒๕๒.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๒.

^{๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๗.

โยชน์ ในทางเท่านั้น กิจที่จะต้องเตรียมเสปียง ย่อมไม่มีแก่ใคร ๆ เธอจึงบอกแก่คนเหล่านั้นว่า ‘ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้รักษาอุโบสถไป ดุจไปสู่วิหารใกล้เพื่อฟังธรรมเถิด’^{๖๘}

เมื่อพิจารณาตามที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ดังกล่าวจะเห็นว่ามิจิจกรรมที่สำคัญ อยู่ คือ รักษาศีล และฟังธรรม แต่ในขณะที่เสด็จลงมาถึงมนุษย์โลกแล้ว พุทธศาสนิกชนจัดเตรียม อาหารพร้อมเครื่องสักการะไปรอถวายพระพุทธองค์ ณ เชิงบันไดทิพย์ที่เมืองสังกัส^{๖๙} จึงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่าเมื่อถึงวันดังกล่าวแล้วพุทธศาสนิกชนทุกคนต้องมาทำบุญตักบาตร

๑๕) ประเพณีเนื่องในวันอาสาฬหบูชา เป็นวันที่พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเป็นครั้งแรก หรือที่เรียกว่าปฐมเทศนา ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงวันอาสาฬหบูชาไว้ตอนหนึ่ง ที่เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมในชาติปางก่อนของปัญจวัคคีย์ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นหัวหน้า และยสกุณฑลบุตรกับพรรคพวก ในเรื่องสญชยว่า

“ในวันอาสาฬหุณมีเสด็จถึงที่อยู่ของภิกษุปัญจวัคคีย์ ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้น ซึ่งเรียกร้องพระองค์ด้วยถ้อยคำอันไม่สมควรให้สำนึกตัวแล้ว เมื่อจะยังพรหม ๑๘ โกฎิ มีพระอัญญาโกณฑัญญะเป็นประมุข ให้ดื่มน้ำอมตะ จึงทรงแสดงพระธรรมจักร ทรงมีธรรมจักรบวรอันให้เป็นไปแล้ว ในคติที่ ๕ แห่งปักษ์ ทรงยังภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด ให้ตั้งอยู่ในพระอรหัต วันเดียวกันนั้น ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของยสกุณฑลบุตรแล้ว ตรัสเรียกเขาซึ่งเบื้อหน้า ละเรือนออกมาในตอนกลางคืนว่า ‘มานี่เถิด ยสะ’ ทำเขาให้บรรลุโสดาปัตติผลในตอนกลางคืนนั้นเอง ในวันรุ่งขึ้นให้ได้รับบรรลุพระอรหัต ทรงยังสหายของยสะนั้น แม้พวกอื่นอีก ๕๔ คน ให้บรรลุพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาแล้ว ให้ได้รับบรรลุพระอรหัต’^{๗๐}

ในประเทศไทย ประเพณีเนื่องในวันอาสาฬหบูชา จะมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้^{๗๑}

- (๑) การทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ในเวลาเช้าหรือเพล
- (๒) การสวดมนต์ทำวัตรในอุโบสถ
- (๓) การสวดธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
- (๔) การแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับวันอาสาฬหบูชา

^{๖๘} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๖.

^{๖๙} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๒๕๘.

^{๗๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๐.

^{๗๑} กรมศิลปากร, นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา), หน้า ๓๐๗.

(๕) การเวียนเทียน

กล่าวโดยสรุป อิทธิพลของหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีต่อวิถีชีวิตของคนไทยในด้านต่าง ๆ ทั้งในส่วนการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล และสังคมไทย จะเห็นได้จากการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวไทย เช่น (๑) การรู้จักพอด้วยการใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด (๒) ความเชื่อที่เป็นแนวทางปฏิบัติที่ทำกันจนเป็นประเพณี

๔.๒.๒.๒ ผลกระทบทางด้านการปฏิบัติของคนในสังคม

๑) การเข้าหาบุคคลสำคัญ เช่นการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า การที่จะได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่ทำได้ยากประการหนึ่ง เพราะว่าการอุปถัมภ์ของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ต้องใช้เวลานานมาก การเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน ซึ่งสามารถกล่าวสรุปถึงสาเหตุของการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ดังนี้

(๑) เป็นธรรมเนียมปฏิบัติหลังออกพรรษา ดังปรากฏในเรื่องพระจักขุปาล ที่ถึงแม้ดาบอดเพราะผลกรรมของตนเอง ก็ยังต้องเดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหลังจากออกพรรษาแล้วถึงแม้ต้องประสบกับความยากลำบากในการเดินทางเพราะมองไม่เห็นทางเดิน

(๒) เพื่อได้ฟังธรรม ดังที่ปรากฏในเรื่องพาทิหารุจิริยะ และสันตติมหาอำมาตย์ ที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าเพียงไม่กี่คำก็สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้

(๓) เพื่อพิสูจน์ ดังที่ปรากฏในเรื่องพระจันทกเถระ ที่จันทกพราหมณ์ขอเข้าเฝ้าเพื่อพิสูจน์เปรียบเทียบมรรห้วงของตนกับของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ก็เพราะว่าตนเองได้ทำบุญด้วยการบริจาคไม้จันทน์แดงเพื่อสร้างพระสถูปเป็นพุทธบูชาไว้เมื่อชาติก่อน ชาติต่อมาจึงมีรัศมีรอบตัวเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า

ในปัจจุบัน การเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าไม่สามารถกระทำได้ เนื่องจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว จะมีแต่การบูชาพระสถูปเจดีย์ และพระพุทธรูปซึ่งเป็นเครื่องหมายแทนพระพุทธเจ้า และจุดประสงค์ของการบูชา ก็จะแตกต่างกันออกไปตามจุดประสงค์ของการบูชา

๒) การบูชาพระพุทธเจ้า การบูชาพระพุทธเจ้าสามารถทำได้ ๒ วิธีใหญ่ ๆ คือ

(๑) อามิสบูชา คือการบูชาด้วยอามิส คือ ด้วยสิ่งของมีคอกไม้ ของหอม อาหาร และวัตถุอื่น ๆ^{๑๒} ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทปรากฏเหตุการณ์การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยสิ่งของอยู่หลายเรื่องด้วยกันเช่น

^{๑๒} พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๑๑.

ก. เรื่องนายสุนนมาลาการ นายสุนนมาลาการนี้ได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้จำนวน ๘ ทะนาน ผลกรรมที่เกิดขึ้นคือพระราชาทรงพอพระทัยจึงพระราชทานสิ่งของแก่นายสุนนมาลาการ เหตุนี้ พระศาสดาจึงตรัสสรรเสริญว่า “นายมาลาการ จักดำรงอยู่ในเทวตและมนุษย์ทั้งหลาย จักไม่ไปสู่ทุกคติ ตลอดแสนกัลป์ นี้เป็นผลแห่งกรรมนั้น ภายหลังจากเป็นพระปัจเจกพุทธชนนามว่าสุนนะ”^{๑๓}

ข. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเพกสาฎก พราหมณ์ชื่อจูเพกสาฎกได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยการถวายฟ้านางของตนเองที่มีใช้แก่ผิวนั้นผืนเดียว แต่กว่าที่จะถวายได้นั้นต้องประสบกับความตระหนี่ทำให้เกิดความลังเล แต่ตัดสินใจถวายในที่สุด จูเพกสาฎกก็ได้รับผลกรรมดีนี้ทันที ภิกษุทั้งหลายได้จับกลุ่มสนทนากถาถวายทานครั้งนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “กรรมงามอันบุคคลผู้เมื่อกระทำ ไม่ให้จิตที่เกิดขึ้นเสื่อมเสียควรทำในทันทีนั่นเอง ด้วยว่า กุศลที่บุคคลทำซ้ำ เมื่อให้สมบัติ ย่อมให้ซ้ำเหมือนกัน เพราะฉะนั้น พึงทำกรรมงามในลำดับแห่งจิตอุปบาททีเดียว”^{๑๔}

ค. เรื่องนายพรานกุกกุกุมิตร เมื่อชาติก่อนนายพรานกุกกุกุมิตรและครอบครัว ได้เคยให้ทรัพย์เพื่อสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ และเป็นทาสของเจดีย์^{๑๕} กรรมนี้เป็นอุปนิสัยแห่งโศคาปัติมรรคของนายพรานกุกกุกุมิตรและครอบครัว

ง. เรื่องพระจันทกเถระ เมื่อชาติก่อนจันทกพราหมณ์ได้เคยร่วมก่อพระเจดีย์บูชาพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ด้วยไม้จันทน์แดง ผลกรรมนี้ทำให้เกิดเป็นเทพบุตร และชาติสุดท้ายเกิดเป็นพราหมณ์ผู้มีศรัทธาเช่นเดียวกับด้วยมณฑลพระจันทร์^{๑๖} และเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วจึงบรรลुเป็นพระอรหันต์

(๒) ปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติ คือ ประพฤติตามธรรมคำสั่งสอนของท่านบูชาด้วยการประพฤติปฏิบัติ กระทำสิ่งที่ดีงาม^{๑๗} ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทปฏิบัติเพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้านี้ปรากฏเพียงไม่กี่เรื่อง ดังเช่นในเรื่องพระติสสเถระ เมื่อท่านทราบว่าพระพุทธเจ้าจักปรินิพพานภายใน ๔ เดือน จึงอยู่ผู้เดียวเท่านั้นในอิริยาบถ ๔ จนบรรลुเป็นพระอรหันต์ ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านแล้วจึงคิดว่าท่านไม่เคารพพระพุทธเจ้า จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความรักในเรา จงเป็นเหมือนติสสเถระ แม้คนกระทำการบูชาด้วยของ

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๐.

^{๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๗.

^{๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๓.

^{๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๔.

^{๑๗} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๔.

หอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ไม่เชื่อว่าบุชารเราเลย แต่คนผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่กรรมนั้นแหละ
ชื่อว่าบุชารเรา”^{๗๘}

๓) การตำรวมระวาง หลักปฏิบัติในการตำรวมระวางนี้ มีข้อปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์
อรรถกถาธรรมบทอยู่หลายเรื่องด้วยกัน ข้อปฏิบัติเหล่านั้นมีดังนี้

(๑) ในเรื่องนางวิสาขา นางวิสาขาได้กล่าวถึงชน ๔ จำพวกวิ่งไปไม่งาม”^{๗๙} ในคราวที่
พรหมณ์ทั้งหลายได้ถามเมื่อเห็นนางยังเดินตากฝนอย่างตำรวมว่ามี (๑) พระราชา (๒) ช่างมกคล
ของพระราชา (๓) พระภิกษุ และ (๔) สตรี ว่าชนเหล่านี้หากวิ่งไปแล้วจะถูกตำหนิติเตียนจากสังคม
หลักปฏิบัตินี้ เป็นหลักปฏิบัติตนของพระมหากษัตริย์ไทย พระภิกษุ และสตรีไทยที่ปฏิบัติมาจนถึง
ปัจจุบันนี้

(๒) โอวาท ๑๐ ข้อของธนัญชัยเศรษฐี ที่ให้แก่นางวิสาขาในวันแต่งงานของนาง และ
นางวิสาขาได้อธิบายอย่างพิสดารแก่มีการเศรษฐี ข้อปฏิบัตินี้เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่มีบทบาทใน
สังคมไทยยุคปัจจุบันในฐานะเป็นข้อปฏิบัติที่ต้องพึงสังวรระวาง ซึ่งมีดังต่อไปนี้^{๘๐}

ก. ไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก หมายถึง ไม่เอาเรื่องที่ไม่ดีที่เกิดในครอบครัว
ไปเล่าให้คนนอกครอบครัวฟัง

ข. ไม่ควรนำไฟภายนอกเข้าไปภายใน หมายถึง ไม่ควรนำเรื่องที่ไม่ดีจากภายนอก
ครอบครัวมากล่าวกันในครอบครัว

ค. พึงให้แก่คนที่ให้เท่านั้น หมายถึง ควรให้แก่คนที่ถือเครื่องอุปกรณ์ที่ยืมไปแล้ว
ส่งคืนเท่านั้น

ง. ไม่พึงให้แก่คนที่ไม่ให้ หมายถึง ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ถือเอาเครื่องอุปกรณ์ที่ยืมไปแล้ว
ไม่ส่งคืน

จ. พึงให้แก่คนที่ให้ทั้งที่ไม่ให้ หมายถึง เมื่อมีใครมาขอด้วยความยากจน ชน
เหล่านั้นอาจจะใช้คืน หรือไม่ก็อาจก็ตาม ให้แก่ญาติและมิตรเหล่านั้นนั้นแหละ ควร

ฉ. พึงนั่งให้เป็นสุข หมายถึง การนั่งในที่ ๆ เห็นแม่ฟัวพ่อฟัวและสามีแล้วต้องลุกขึ้น
ไม่ควร

ช. พึงบริโภคให้เป็นสุข หมายถึง การไม่บริโภคก่อนแม่ฟัวและสามี เลี้ยงดูท่าน
เหล่านั้น รู้สิ่งที่ท่านเหล่านั้นทุก ๆ คน ได้แล้วหรือยังไม่ได้ แล้วตนเองบริโภคที่หลัง จึงควร

^{๗๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๘๒.

^{๗๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๘๐.

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๘๖ – ๘๗.

ช. ฟังนอนให้เป็นสุข หมายถึง ไม่ฟังขึ้นที่นอน นอนก่อนแม่ฟัวพ่อฟัวและสามี ควรทำวัตรปฏิบัติที่ตนควรทำแก่ท่านเหล่านั้นแล้ว ตนเองนอนที่หลังจึงควร

ฉ. ฟังบ่าเรอไฟ หมายถึง การเห็นทั้งแม่ฟัวพ่อฟัวทั้งสามี ให้เป็นเหมือนกองไฟและเหมือนพระยานาค จึงควร ก็ต้องให้ความเคารพแม่ฟัวพ่อฟัวและสามีนั่นเอง

ญ. ฟังนอบน้อมเทวดาภายใน หมายถึง การเห็นแม่ฟัวพ่อฟัวและสามี ให้เป็นเหมือนเทวดาจึงสมควร

(๓) การรักษาสีงของ เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีเรื่องราวที่เกี่ยวกับการรักษาสีงของปรากฏในเรื่องนางวิสาขา ในตอนที่หญิงคนใช้ของนางวิสาขาลืมเครื่องประดับไว้ที่วิหาร พระอานนท์ไปพบเข้าจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “จงเก็บไว้ในที่สุดข้างหนึ่งเถิด อานนท์”^{๘๑} จึงเป็นธรรมเนียมของชาวพุทธที่เมื่อพบเห็นของตกหล่นหรือใครลืมของเอาไว้ต้องช่วยเก็บรักษาเพื่อรอคืนเจ้าของต่อไป

(๔) การไม่กล่าวคำหยาบ เป็นลักษณะสำคัญอีกอย่างของพุทธศาสนิกชนชาวไทย ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทปรากฏว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระโกณฑธานเถระและภิกษุทั้งหลายที่คำทอกันด้วยคำหยาบเพราะเข้าใจผิดว่าพระโกณฑธานเถระนั้นต้องอาบัติหนักเพราะเห็นเงาหญิงซึ่งเป็นภพมาขาเดินตามท่าน กรรมนี้เป็นกรรมของท่านเองเมื่อชาติก่อน พระพุทธเจ้าได้ทรงพิสูจน์ความจริงให้เห็นแล้วตรัสว่า

“ภิกษุ เธออาศัยกรรมลามกนี้ จึงถึงประการอันแปลกนี้แล้ว บัดนี้ การที่เธอถือทิฐิอันลามกเห็นปานนั้นอีก ไม่สมควร เธออย่ากล่าวอะไร ๆ กับภิกษุทั้งหลายอีก จงเป็นผู้ไม่มีเสียง เช่นกิ้งกวดอันเขาตัดปากขอบแล้ว เมื่อทำอย่างนั้น จักเป็นผู้ชื่อว่าบรรลุนิพพาน”^{๘๒}

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงแสดงความสงบ ในขณะที่ยังได้คำพระพุทธองค์ มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องนางสามาวดี ในตอนที่นางมาคันทियाได้ว่าจ้างแก่ชาวเมืองให้คำพระพุทธเจ้า เพราะไม่พอใจพระพุทธเจ้าที่ทรงคำหานาง ซึ่งเป็นกรรมสักว่าทำของพระพุทธองค์ จนเหล่าพระภิกษุสงฆ์ไม่สามารถทนฟังได้ พระอานนท์จึงกราบทูลให้ไปประทับที่อื่น แต่ไม่ทรงไปประทับที่อื่น และตรัสกับพระอานนท์ว่า “อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างตัวก้าวลงสู่สงคราม ก็

^{๘๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๐๔.

^{๘๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๓.

การอดทนถูกศรัอันมาจาก ๔ ทิศ ย่อมเป็นภาระของช้างซึ่งก้าวลงสู่สงครามฉันใด ชื่อว่าการอดทน ต่อถ้อยคำอันคนทุศีลเป็นอันมากกล่าวแล้ว ก็เป็นภาระของเราฉันนั้นเหมือนกัน”^{๘๓}

และเรื่องจิตฺตจมาณวิกา ในคราวที่นางใส่ความพระพุทธเจ้าว่าทำให้นางตั้งครรภ์ต่อหน้า พุทธศาสนิกชนจำนวนมาก จนพระพุทธองค์ทรงงดกรรมกถา และตรัสสั้น ๆ ว่า “น้องหญิง ความที่ คำอันเจ้ากล่าวแล้ว จะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้นที่รู้”^{๘๔} ความทราบถึงท้าวสักกะจึงช่วยพิสูจน ความจริงต่อหน้าสาธารณชน เมื่อชนทั้งหลายทราบความจริงแล้ว จึงรุมประชาทัณฑ์ แต่นางหนีมาได้ ถึงอย่างไรนางก็ถูกรณินสูบและบังเกิดในอเวจีมหานรก

การเป็นผู้ที่มีความอดทนต่อคำด่า คำตำหนิติฉินินทาทำให้เกิดความสงบขึ้นในสังคม ทั้งต่อตนเองและผู้ที่อยู่รอบข้าง โดยเฉพาะสังคมของชาวพุทธที่มีความอดทนเช่นสังคมไทยเป็นต้น การได้ศึกษาผลดีของการเป็นผู้มีความอดทนต่อคำด่าในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้วจะเห็นได้ถึง ผลดีดังกล่าวที่ชาวพุทธในสังคมไทยควรปฏิบัติต่อไป

(๕) ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เป็นลักษณะสำคัญของพุทธศาสนิกชนชาวไทยอีกอย่าง หนึ่งที่ได้รับอิทธิพลคำสอนจากพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีเรื่องของพระราชา ซึ่งเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ที่ท่านได้บวชก็เพราะเคยทำกรรมดี คือ ได้ถวายข้าวทัพพีหนึ่งแก่พระสารี บุตร และนอกจากนี้ ยังได้ช่วยงานวัดถึงแม้ว่าตนเองมีอายุมากแล้ว การบวชของท่านจึงเป็นวิบาก ของกุศลกรรมเหล่านี้ และการที่ท่านเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธรรมคาถิกษุควรเป็นผู้ว่าง่ายเหมือนราชา”^{๘๕}

(๖) การรู้จักการให้อภัย มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องอุตตราอุบาสิกา เมื่อนางสิริมาได้ทำร้ายนางอุตตรา บรรดาสาวใช้ของนางอุตตราช่วยจับไว้ นางสิริมาสำนึกได้แล้วจึงขอ โทษนางอุตตรา และนางก็ให้อภัย แต่ต้องไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วยกันก่อน^{๘๖}

จากการให้ผลของกรรม ทั้งที่มีตัวอย่างปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และที่ ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น ๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้เพื่อที่จะเป็นตัวอย่างที่ดีในการ ปฏิบัติตนในสังคม และศึกษาตัวอย่างที่ไม่ดีเพื่อที่จะได้สอนตนเองและผู้อื่นให้หลีกเลี่ยงการกระทำ นั้น จึงทำให้เกิดระบบจาริตประเพณี และแนวทางปฏิบัติเพื่อให้คนในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างมี

^{๘๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๕๖.

^{๘๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๕๖.

^{๘๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๕๕.

^{๘๖} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๔๔๕.

ความสุข ตนเองก็จะมีความสุข และจะเป็นเหตุให้ตนเองได้รับผลดีจากการประพฤติตามหลัก จารีตประเพณี นอกจากนั้น ยังเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุมรรค ผล นิพพานต่อไป

๔.๓. หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมไทย

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ทำให้พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเป็นพระคาถา ที่ปรากฏ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีหลายเหตุการณ์ที่กลายเป็นแบบอย่างต่อการสร้างศิลปวัฒนธรรมไทย ในแขนงต่าง ๆ อิทธิพลของหลักคำสอนเกี่ยวกับเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มี ต่อศิลปวัฒนธรรมไทยเหล่านี้ สามารถจำแนกเป็นประเด็นปลีกย่อยได้ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ อิทธิพลต่อศิลปกรรมด้านการสร้างศาสนสถานในประเทศไทย

๑) การสร้างวัด วัดแห่งแรกของท้าวพระพุทธศาสนาได้ถูกสร้างขึ้นมาจากการทำบุญ ถวายเป็นพุทธบูชาของพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย ในตอนที่พระพุทธเจ้าทรงพระดำริว่าจักเปลื้องปฏิกุญญาที่ถวายไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร ทรงทราบข่าวการเสด็จมาของพระพุทธองค์แล้ว จึงเสด็จมาเฝ้าพร้อมด้วยพราหมณ์และคฤหบดี จำนวนมาก เมื่อได้เข้าเฝ้าแล้วพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรม ในวันรุ่งขึ้นเมื่อทรงทำภัตติกะในพระ ราชนิเวศน์แล้ว ทรงรับเวฬุวนารามซึ่งเป็นวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนาจากพระเจ้าพิมพิสาร^{๘๗} ด้วยเหตุผลที่ต้องทรงถวายเพราะทรงดำริว่า “อุทยานเวฬุวันของเรานี้ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้าน นัก คมนาคมสะควก ผู้ประสงค์ถึงเข้าเฝ้าได้ กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อีกทีก เว้น จากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการมลทินของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น อย่างกระนั้นเลย เราพึง ถวายอุทยานเวฬุวันแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข”^{๘๘} การถวายวัดในครั้งนั้นจึงเป็น แบบอย่างในการถวายวัดของพุทธศาสนิกชนทั่วไปจนถึงปัจจุบันนี้

๒) การสร้างศาลาที่พักอาศัยแก่สาธุชน การสร้างศาลาเพื่อให้นักผ่านไปผ่านมา ได้ใช้ถือว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง สันนิษฐานได้ว่าส่วนหนึ่งได้แนวปฏิบัติมาจากเรื่องท้าวสักกะ ในตอนที่เกิดเป็นมฆมาณพ ลักษณะศาลาที่มฆมาณพกับภรรยาได้ทำไว้นั้นมีเอกลักษณ์อย่างหนึ่ง คือมีช่อฟ้า และช่อฟ้านี้ต้องได้ไม้ช่อฟ้าที่เขาตัดตากสลักแล้วเก็บไว้ในก่อนจึงจะใช้ได้^{๘๙} ภรรยาของ

^{๘๗} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๒

^{๘๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๓๑.

^{๘๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๖๔.

มฆมาณพจึงช่วยกันหาซื้อข้อฟ้ามาเป็นส่วนประกอบของศาลา จะเห็นได้ว่าพุทธศาสนิกชนชาวไทย เมื่อจะสร้างศาลาจะต้องมีข้อฟ้าเป็นส่วนประกอบเสมอ

๓) การสร้างเจดีย์ ในประเทศไทยมีการสร้างเจดีย์ในที่ต่าง ๆ สันนิษฐานได้ว่าแนวคิดในการสร้างส่วนหนึ่งมาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ที่พระอรรถกถาจารย์ได้ยกตัวอย่างของการกระทำกับเจดีย์ซึ่งเป็นกุศลกรรม ทำให้ได้รับผลกรรมดีไว้หลายเรื่อง ดังเช่น

(๑) เรื่องนายพรานกุกกภูมิตร์ ที่ได้บรรลุโสดาบันก็เพราะเคยร่วมกันจัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ นอกจากนี้ในเรื่องนี้พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายการสร้างเจดีย์ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะไว้ว่า

“หรรคาลและมโนสิลาจักเป็นดินเหนียว น้ำมันงาจักเป็นน้ำเชื้อ พวกเขาตำหรรคาลและมโนสิลาแล้ว ผสมกับน้ำมันงา ก่อด้วยอิฐ ปิดด้วยทองคำ แล้วเขียนลวดลายข้างใน แต่มุขภายนอกมีอิฐเป็นทองทั้งแท่งเทียว อิฐแห่งหนึ่ง ๆ ได้มีค่าแสนหนึ่ง พวกเขาเมื่อเจดีย์สำเร็จแล้ว จนถึงกาลจะบรรจุพระธาตุ คิดกันว่าในกาลบรรจุพระธาตุ ต้องการทรัพย์มาก พวกเราจักทำใครหนอแลให้เป็นหัวหน้า”^{๕๐}

วิธีการสร้างพระเจดีย์ดังกล่าวเป็นรูปแบบพื้นฐานในการก่อสร้างเจดีย์ในสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ส่วนรายละเอียดในการก่อสร้างอาจมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปบ้างแล้วแต่จินตนาการและความมีฝีมือของผู้สร้างนั่นเอง

(๒) เรื่องพระจันทกเถระ มีการกล่าวถึงอานิสงส์ของการบูชาพระเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ด้วยไม้อันทนแคงของพระจันทกเถระในชาติที่เกิดเป็นพ่อค้า กรรมนั้นส่งผลให้ท่านมีรัศมีเช่นกับด้ายมณฑลแห่งพระจันทร์ตั้งขึ้นจากมณฑลแห่งนาภีของเขา^{๕๑} และเหตุนี้เองจึงเป็นเหตุปัจจัยส่งผลให้ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อได้เรียนรู้การเจริญกรรมฐานและปฏิบัติธรรมแล้วก็สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ภายในเวลา ๒ – ๓ วัน

จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นการสร้างพระเจดีย์ หรือการทำการบูชาพระเจดีย์ กรรมเหล่านั้นล้วนส่งผลดีให้กับผู้กระทำกรรมดีนั้นทั้งสิ้น การได้กุศลกรรมจากการสร้างเจดีย์นั้นนั่นเอง ทำให้เกิดการสร้างเจดีย์ในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งสามารถสังเกตได้ว่าในสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วัดวาอาราม สังฆนียสถาน เป็นต้น มักจะมีการสร้างเจดีย์เป็นเครื่องหมายอยู่ด้วยเสมอ

^{๕๐} บ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๒.

^{๕๑} บ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๔.

๔) สังกะสีสถาน ในที่นี้คือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา และดับขันธปรินิพพาน ในสถานที่เหล่านี้ที่ถูกกล่าวถึงนั้น มีปรากฏในเรื่องสญชัยอยู่ ๓ สถานที่ แต่ปรากฏอย่างชัดเจน ๒ สถานที่คือ

(๑) สถานที่ตรัสรู้ ที่ปรากฏอย่างเด่นชัดก็เพราะว่ามีการระบุถึงชื่อสถานที่ คือในราว ปามหาวันริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา และจุดที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ระบุชัดเจนว่าอยู่ที่ควงไม้โพธิ์^{๕๒} นอกจากนี้ยังปรากฏในเรื่องปฐมโพธิกาล ซึ่งกล่าวยืนยันว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ณ ควงไม้โพธิ์^{๕๓} เช่นกันกับเรื่องสญชัย และการที่พระพุทธเจ้าประทับนั่งผินพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา^{๕๔} หรือทิศ ตะวันออกตลอดราตรีจนถึงอรุณขึ้นจึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนไทยจึงถือเอาทิศ ตะวันออกเป็นทิศที่มีความมงคล โดยจะสังเกตได้จากการจัดโต๊ะหมู่บูชา ซึ่งมักจะให้ตั้ง พระพุทธรูปไปทางทิศตะวันออก รวมไปถึงการสร้างอุโบสถก็มักจะสร้างให้พระประธานหันพระ พักตร์ไปทางทิศตะวันออกด้วย

(๒) สถานที่ทรงแสดงปฐมเทศนา มีปรากฏว่าในวันอาสาฬหบูชาจะมีเสด็จถึงที่อยู่ของ ภิกษุปัญจวัคคีย์ ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงยังภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นซึ่งเรียกร้องด้วยถ้อยคำ อันไม่สมควรให้สำนึกตัวแล้ว จึงทรงแสดงพระธรรมจักร ทรงมีธรรมจักรบวรอันให้เป็น ไปแล้ว^{๕๕}

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสุภททปริพาชก ยังได้มีการกล่าวถึงสถานที่ ประณีพพานของพระพุทธเจ้า ว่าประณีพพานในป่าสาวัน ใกล้กับเมืองกุสินารา โดยในเรื่องสุภทท ปริพาชก พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความก่อนที่จะประณีพพานว่า “พระศาสดา ผมแล้วบนพระ แทนเป็นที่ประณีพพาน ในสาวันของเจ้ามัลละทั้งหลาย อันเป็นที่แะพัก ใกล้พระนครกุสินารา”^{๕๖}

๔.๓.๒ อิทธิพลต่องานทางด้านพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ คืองานศิลปะที่มีความเกี่ยวเนื่องกันกับพระพุทธศาสนา เช่นการสร้าง พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานประติมากรรม ภาพจิตรกรรมในโบราณสถานที่อยู่ในวัด เป็นต้น และในการศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนี้ จะศึกษารวมไปถึงพุทธศิลป์

^{๕๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๕.

^{๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๓๘.

^{๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๕.

^{๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๐.

^{๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๒.

แขนงต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม งานพุทธศิลปะที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถจำแนกได้ดังนี้ คือ

๑) งานทางด้านประติมากรรม

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงของการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งเป็นงานประติมากรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยอ้างถึงตำนานพระแก่นจันทน์ว่าครั้งที่พระพุทธองค์เสด็จจำพรรษาอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลมีความรัญจนถึงพระพุทธองค์ จึงตรัสสั่งให้นายช่างทำพระพุทธรูปด้วยแก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสน์ที่พระพุทธเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาแล้ว ก็บันดาลให้พระพุทธรูปแก่นจันทน์เลื่อนไป แต่พระพุทธเจ้าตรัสให้รักษาพระพุทธรูปนั้นไว้ เพื่อสาธุชนจะได้ใช้เป็นแบบอย่างสร้างพระพุทธรูปต่อไป^{๕๗}

งานประติมากรรมในประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ส่วนมากจะเป็นพระพุทธรูป และพระเครื่อง งานประติมากรรมดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังนี้ คือ

(๑) พระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ พระพุทธรูปปางนี้เป็นปางประจำวันพุธกลางคืน พระพุทธรูปปางนี้อยู่ในอิริยาบถประทับนั่งบนก้อนศิลา ห้อยพระบาททั้งสองข้างลง ทอดพระบาทเล็กน้อย พระหัตถ์ซ้ายคว่ำวางบนพระชานุซ้าย พระหัตถ์ขวาหลายวางบนพระชานุขวา เป็นกิริยาทรงรับ มีข้างหมอบถือหมอน้ำยื่นถวาย และมีลิงหมอบถือรังผึ้งถวายอยู่ข้างหน้า^{๕๘} พระพุทธรูปปางนี้มีที่มาจากเรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งสมัยหนึ่งภิกษุเหล่านั้นก่อการทะเลาะวิวาทเพราะเรื่องอาบัติเพียงเล็กน้อย แต่ด้วยทิฏฐิมานะ จึงไม่ฟังพระโอวาทของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปจำพรรษาที่ป่ารักจิตวัน ชาวเมืองเมื่อทราบข่าว จึงถวายภัตตาหารเพียงแค่ว่ายังอัฐภาพของภิกษุเหล่านั้นให้อยู่รอดเพื่อขอขมาพระพุทธเจ้าเท่านั้นจนกระทั่งภิกษุเหล่านั้นทูลขอขมาแล้วทูลให้เสด็จยังเมืองโกสัมพี จึงถวายภัตตาหารตามปกติ^{๕๙} เหตุนี้ พระพุทธรูปปางนี้จึงเป็นอนุสรณ์แสดงถึงการทะเลาะวิวาทกันจนพระพุทธเจ้าต้องจำพรรษาในป่าเพียงพระองค์เดียว เมื่อออกพรรษาแล้วจึงตรัสกับภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้งหลายที่มากราบทูลเชิญเสด็จยังเมืองโกสัมพี

^{๕๗} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, (กรุงเทพมหานคร : ดินธรรม, ๒๕๔๑). หน้า ๒๕.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๕.

^{๕๙} คูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๘ - ๘๕.

ในประเทศไทยมีการสร้างพระพุทธรูปปางนี้ ที่สำคัญ เช่น พระองค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่ที่พระวิหารวัดป่าเลไลยก์วิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ที่คนไทยเรียกว่า “หลวงพ่โต” ซึ่งเป็นศิลปะสมัยอุทอง^{๑๐๐}

(๒) พระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวบนพระชานุ (เข่า) นิ้วพระหัตถ์ชี้ลงพื้นธรณี ปางนี้ นิยมทำรัศมีบนพระเศียรแล้ว นิยมทำเป็นพระประธานในพระอุโบสถ พระพุทธรูปปางนี้มีที่มาจากพุทธประวัติ ตอนตรัสรู้ ซึ่งเรื่องนี้มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในเรื่องสญชัย เรื่องนี้พระอรรถกถาจารย์ได้เริ่มอธิบายถึงการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าตั้งแต่สุเมธดาบสเป็นต้นมา^{๑๐๑} การบำเพ็ญบารมีเช่นนี้ เป็นการทำกุศลกรรมอย่างหนึ่ง จนถึงวันวิสาขบูชา และได้เสวยข้าวปายาสซึ่งนางสุชาดาถวายแล้วทรงลอยถาดในแม่น้ำเนรัญชรา ทรงรับหญ้าที่นายโสตถิยะถวายแล้วเสด็จสู่ควงไม้โพธิ์ ทำปฏิญญาว่าเราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่เข้าไปถือมัน เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคต ทรงกำจัดมารและพลมารได้^{๑๐๒}

สมพร ไชยภูมิธรรม ได้กล่าวถึงอิทธิพลของพุทธประวัติตอนทรงมีชัยต่อพญามารว่า ถือเป็นนิมิตอันประเสริฐ จึงมีผู้นำมาสร้างเป็นพระพุทธรูปขึ้นปางหนึ่ง เรียกว่าปางมารวิชัยหรือปางสะคั้งมาร^{๑๐๓} และพระพุทธรูปปางนี้จึงเป็นที่นิยมสร้างกันมากในประเทศไทย และมักจะถูกนำไปประดิษฐาน ณ ศาสนสถานที่สำคัญ เช่น ในอุโบสถ เป็นต้น ในประเทศไทยมีการสร้างพระพุทธรูปปางนี้ ซึ่งมีทั้งแบบขัดสมาธิราบ และขัดสมาธิเพชร และมีชื่อเรียกต่าง ๆ ดังเช่นพระพุทธชินราช ซึ่งประดิษฐานที่พระวิหาร วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก^{๑๐๔} พระพุทธสิหิงค์ ซึ่งประดิษฐานที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่^{๑๐๕} และยังมีปรากฏ ณ สถานที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยอีกหลายที่ด้วยกัน

(๓) พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา หรือ ปางแสดงธรรมจักร พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในอิริยาบถนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ขวายกขึ้นจับนิ้วพระหัตถ์เป็นรูปวงกลม เป็นกิริยาแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นประคอง บางแห่งพระหัตถ์ซ้ายแบวางบนพระเพลาบ้าง ยกขึ้นถือชายจีวรบ้าง

^{๑๐๐} วรณันท์ ชัชวาลทิพากร, พระพุทธรูปคู่บ้าน คู่เมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ทิพากร, ๒๕๔๓). หน้า ๑๕๒.

^{๑๐๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๖๖.

^{๑๐๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๕.

^{๑๐๓} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๑๐๓.

^{๑๐๔} วรณันท์ ชัชวาลทิพากร, พระพุทธรูปคู่บ้าน คู่เมือง, หน้า ๒๘.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๔.

บางแห่งทำแบบนั่งห้อยพระบาทก็มี พระพุทธรูปปางนี้มีที่มาจากพุทธประวัติตอนแสดงปฐมเทศนา (เทศนาครั้งแรก) แก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ คน มีโกณฑัญญพราหมณ์เป็นหัวหน้า ดังความที่ปรากฏใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในเรื่องสญชัย^{๑๐๖} ตั้งแต่ตอนที่ท้าวสหัมบดีพรหมทูลอาราธนาให้แสดงธรรมแก่สัตว์โลกทั้งหลาย จึงตัดสินใจพระทัยแสดงธรรมเพื่อประกาศหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การแสดงปฐมเทศนาในครั้งแรก ทำให้โกณฑัญญพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นคนแรกของพระพุทธศาสนาตามที่ตนปรารถนาในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี และพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ พร้อมทั้งการถวายทานอันเลิศหลายครั้งด้วยกัน^{๑๐๗}

ในประเทศไทยจะมีปรากฏพระพุทธรูปปางนี้นี้นาคใหญ่เพียงไม่กี่แห่ง เช่น พระพุทธรูปทักษิณมิ่งมงคล ซึ่งถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งการอยู่ร่วมกันโดยสันติระหว่างพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามในภาคใต้ของประเทศไทย^{๑๐๘} โดยเริ่มสร้าง ณ ที่ประดิษฐาน คือบริเวณพุทธอุทยาน วัดเขากงมงคลมิ่งมิตรปฏิพัทธาม ตำบลถ้ำกู อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ และพระพุทธรูปพระเชษฐาสวดีสมมัยมุนีศรีทวารวดีปุชนียบพิตร ที่ประดิษฐาน ณ บริเวณชั้นลด ด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม^{๑๐๙}

(๔) พระพุทธรูปปางถวายเนตร มีที่มาจากพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาเรื่องสญชัย^{๑๑๐} ก่อนที่จะทรงตัดสินใจแสดงธรรม เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์เสด็จประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ที่ต้นศรีมหาโพธิ์เป็นเวลา ๗ วัน ไปประทับยืนกลางลำทางทิศอีสานของต้นศรีมหาโพธิ์นั้น ทรงทอดพระเนตรต้นศรีมหาโพธิ์โดยไม่ได้กะพริบพระเนตรถึง ๗ วัน สถานที่เสด็จประทับยืนทอดพระเนตรต้นศรีมหาโพธิ์นั้น เรียกว่า “อนิมิสสเจดีย์” หรือ “อมิสสเจดีย์”^{๑๑๑} พระพุทธจริยาที่ทรงเพ่งพระเนตรดูต้นพระศรีมหาโพธิ์ในครั้งนั้น เป็นเหตุให้มีการสร้างพระพุทธรูปปางถวายเนตรขึ้น และคนไทยนิยมสร้างพระพุทธรูปปางนี้ไว้เพื่อสักการบูชาโดยเฉพาะผู้ที่เกิดวันอาทิตย์^{๑๑๒}

^{๑๐๖} คุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๐.

^{๑๐๗} คุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๔.

^{๑๐๘} วรรณานันท์ ชัชวาลทิพากร, พระพุทธรูปคู่บ้าน คู่เมือง, หน้า ๕๖.

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๐.

^{๑๑๐} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๐.

^{๑๑๑} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๔๗.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๗.

(๕) พระพุทธรูปปางตรัสรู้ เป็นปางที่มีที่มาจากพุทธประวัติตอนตรัสรู้ ซึ่งปรากฏใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย ในคราวที่พระพุทธเจ้าทรงกำจัดมารและพลมารได้ ทรงบรรลุ ปุพเพนิวาสญาณในปฐมยาม บรรลุจตุปปาตญาณในมัชฌิมยาม หยั่งพระญาณลงในปัจฉยยาม ในที่สุดปัจฉิมยาม^{๑๑๓} และตรัสรู้ในที่สุดหลังจากที่ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลาหลายภพหลายชาติจน นับไม่ถ้วน เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นเหตุให้มีการสร้างพระพุทธรูปปางตรัสรู้ เพื่อเป็นพุทธานุสติ อนุสรณ์ พระพุทธรูปปางตรัสรู้ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิราบ พระหัตถ์ทั้งสองหลายวาง ซ้อนกันบนพระเพลา คือ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย พระชงฆ์ขวาทับพระชงฆ์ซ้าย^{๑๑๔}

(๖) พระพุทธรูปปางรำพึง มีที่มาจากพุทธประวัติตอนตัดสินใจพระทัยจะแสดงพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย ซึ่งกล่าวถึงพระพุทธเจ้า ที่กำลังประทับที่โคนไม้ชบาลนิโครธว่า “ในสัปดาหที่ ๘ ประทับนั่งที่โคนไม้ชบาลนิโครธ ทรงถึงความเป็นผู้ชวนชวนน้อย ด้วยพิจารณาเห็นว่าธรรมเป็นสภาพลิกซึ่ง อันทำสหัมบดีพรหม ผู้มีมหาพรหมหมื่นหนึ่งเป็นบริวารเชื่อเชิญให้ทรงแสดงธรรม ทรงพิจารณาคู้สัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ แล้ว ทรงรับคำเชิญของพรหม”^{๑๑๕}

พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ทั้งสองประสานยกขึ้นประทับที่พระอุระ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย เป็นกิริยารำพึง บางแห่งสร้างเป็นแบบนั่งก็มี พระพุทธรูปปางนี้ นิยมสร้างขึ้นเป็นที่สักการบูชาประจำวันของคนเกิดวันศุกร์^{๑๑๖}

(๗) พระพุทธรูปปางนาคปรก มีประวัติความเป็นมาจากพุทธประวัติ ซึ่งปรากฏใน คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย ในขณะที่เสด็จจารัมไม้ชบาลนิโครธ ไปยังร่มไม้จิก (มุจลินท์) ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย พระอรรถกถาจารย์ได้แสดงอย่างย่อ ๆ จึงไม่ปรากฏเหตุการณ์นี้อย่างเด่นชัดในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท แต่ในพระวินัยปิฎกได้แสดงไว้อย่างชัดเจนถึงเหตุการณ์ในตอนนีว่

“ครั้งนั้น ได้บังเกิดเมฆใหญ่ขึ้นในสมัยมิใช่ฤดูกาล เป็นฝนเจือลมหนาวตกพรำตลอด ๗ วัน ลำดับนั้น พญานาคมุจลินท์ได้ออกจากที่อยู่ของตนไปโอบรอบพระกายของพระผู้มีพระภาค ด้วยขนด ๗ รอบ แผ่พังพานใหญ่ปกคลุมเหนือพระเศียรด้วยหวังว่า ‘ความหนาว อย่าได้เบียดเบียน พระผู้มีพระภาค ความร้อน อย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค สัมผัสจากเหล็อบ ยุง ลม แดด

^{๑๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๕.

^{๑๑๔} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๖๕ – ๖๖.

^{๑๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๐.

^{๑๑๖} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๖๕.

สัตว์เลื้อยคลานอย่าได้เบียดเบียนพระผู้มีพระภาค ครั้น ๗ วันผ่านไป พญานาคมัจฉินที่รู้ว่า ผนหาย ปลอดภัยแล้ว จึงคลายขนออกจากพระกายของพระผู้มีพระภาค จำแลงร่างของตนเป็นมาณพ ยืน ประนมมือถวายอภิวาทอยู่เบื้องพระพักตร์^{๑๑๗}

พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในอิริยาบถนั่งขัดสมาธิราบ ทรงหลายพระหัตถ์ทั้งสอง แขนง ซ้อนกันบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาซ้อนกับพระหัตถ์ซ้าย มีพญานาคแผ่พังพานปกคลุมเบื้องพระ เสาทร บางแห่งสร้างเป็นแบบนั่งขัดสมาธิเพชร^{๑๑๘} ในประเทศไทยมีการสร้างพระพุทธรูปปางนี้ ที่ เป็นพระองค์ใหญ่ ๆ ประดิษฐานอยู่ ๒ สถานที่ คือ พระพุทธอังคีรสมุนีนาถ อุรคอาสนอำไพ ที่ ประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดเศวตฉัตรนันทรวรวิหาร เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร^{๑๑๙} และพระพุทธ ชินสีห์มุนีนาถ อุรคอาสนบัลลังก์อุทกังทิศภาคนาถปรก คิลกภพพิตร ซึ่งประดิษฐาน ณ พระวิหาร ด้านทิศตะวันตก มุขหน้า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร^{๑๒๐}

(๘) พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว สันนิษฐานว่ามีที่มาจากพุทธประวัติหลังจากตรัสรู้ ซึ่ง ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย เมื่อตรัสรู้แล้ว ๓ สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ ๔ พระพุทธเจ้าก็เสด็จจากจกกรมแก้วไปทางทิศพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) แห่งต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประทับนั่งขัดสมาธิในเรือนแก้ว ซึ่งเทวดานิรมิตขึ้นถวาย ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎก ณ เรือน แก้วนั้น และสถานที่ประดิษฐานเรือนแก้วเป็นนิมิตมหามงคล เรียกว่า “รัตนฆรเจดีย์”^{๑๒๑} พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิอยู่ในเรือนแก้ว หงายพระหัตถ์ทั้งสองซ้อนกัน พระหัตถ์ขวาวางทับพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา มีเรือนแก้วรอบพระกายงามวิจิตร

(๙) พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระบาท พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถ ยืน พระหัตถ์ทั้งสองข้างห้อยลงประสานที่พระเพลา พระบาทซ้ายทรงเหยียบหลังพระบาทขวา เป็น กิริยากดพระบาทอันเป็นอาการสังวร ตั้งพระทัยประดิษฐานให้รอยพระบาทปรากฏชัด มีลายลักษณ์ พระบาทครบบริบูรณ์ พระพุทธรูปปางนี้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากพุทธประวัติ ๓ เหตุการณ์ด้วยกัน คือ การประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท ณ ริมฝั่งแม่น้ำนัมตามหานที การประดิษฐานพระพุทธรบาท ณ เขาสังพันซ์ และการประดิษฐานรอยพระพุทธรบาท ณ แคว้นกุรุรัฐ^{๑๒๒} แต่ที่เกี่ยวกับเรื่องของผล

^{๑๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕/๘.

^{๑๑๘} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๓๕.

^{๑๑๙} วรนนันท์ ชัชวาลทิพากร, พระพุทธรูปคู่บ้าน คู่เมือง, หน้า ๕๘.

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

^{๑๒๑} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๑๐๕.

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

กรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีอยู่แค่เรื่องเดียว คือ เรื่องนางสามาวดี ในตอนที่ พระพุทธเจ้าเสด็จโปรดมาคันทียพราหมณ์และครอบครัว เพราะทรงเห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลู่เป็น พระอนาคามีของทั้งคู่ เมื่อถึงตอนที่ทั้งคู่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ประสงค์จะถวายบุตรสาวของ ตนเอง แต่พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธด้วยการแสดงธรรมว่า “เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็น นางตันทา นางอรดี และนางราคา ไฉนเล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วย มุตรและกรีธ เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้ แม้ด้วยเท่า”^{๑๒๓}

ในการแสดงพระกถานี้ของพระพุทธเจ้า ทำให้มาคันทียพราหมณ์และภรรยาได้บรรลู่ เป็นพระอนาคามี ส่วนนางมาคันทียาผู้เป็นลูกสาวเมื่อได้ฟังแล้วได้ผูกอาฆาตในพระพุทธเจ้าด้วย ความโกรธซึ่งเป็นกิเลส จึงทำให้เกิดการจองเวรด้วยวิธีการต่าง ๆ มีการจ้างคนให้มาด่าเป็นต้น รวมถึงการตามหาเรื่องรังควานนางสามาวดีซึ่งมีความศรัทธาในพระพุทธเจ้าจนถึงต้องฆ่าด้วยการ เผาทั้งเป็น ซึ่งผลกรรมเหล่านี้ของนางสามาวดีและหญิงบริวารนี้ก็มีส่วนสัมพันธ์ในฐานะที่เป็น ผลจากกรรมที่ตนเองได้ก่อขึ้นในอดีตชาติที่ได้เผาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งยังมีพระชนม์อยู่และกำลัง เจ้านิโรธสมาบัติ

(๑๐) พระพุทธรูปปางลีลา สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากพุทธประวัติตอนที่เสด็จจาก สวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากได้ทรงแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา ซึ่งได้ตั้งสมบุญบารมีมาตั้งแต่ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ในขณะที่แสดงธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น อินทกเทพบุตร และอังกูรเทพบุตรได้มาฟังธรรมด้วย เมื่อเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกัน อังกูรเทพบุตรจึงต้องถอย ร่นออกไปถึง ๑๒ โยชน์ ส่วนอินทกเทพบุตรยังคงได้อยู่ที่เดิม พระพุทธเจ้าจึงทรงมีพระประสงค์จะ ให้ทราบถึงผลทานที่แตกต่างกันโดยตรัสว่า

“พืชแม้มาก อันบุคคลหว่านแล้วในนาตอนผลย่อมไม่ไผ่บุลย์ ทั้งไม่ยังชวานาให้ยินดี ฉันทไค ทานมากมาย อันบุคคลตั้งไว้ในหมู่ชนผู้ทุศีล ผลย่อมไม่ไผ่บุลย์ ทั้งไม่ยังทายกาให้ยินดี ฉันท นั้นเหมือนกัน พืชแม้เล็กน้อย อันบุคคลหว่านแล้วในนาดี เมื่อฝนหลังสายน้ำถูกต้อง (ตามกาล) ผล ก็ย่อมยังชวานาให้ยินดีได้ ฉันทไค เมื่อสักการะแม้เล็กน้อยอันทายกาแล้วในเหล่าท่านผู้มิศีล ผู้มีคุณ คงที่ผลก็ย่อมยังทายกาให้ยินดีได้ ฉันทนั้นเหมือนกัน”^{๑๒๔}

เมื่อพระพุทธเจ้ากำลังเสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น พระพุทธองค์อยู่ใน ท่ามกลางเทวดาและพรหมห้อมล้อม เป็นอริยาบถที่งามนัก ถึงกับพระสารีบุตรได้กล่าว

^{๑๒๓} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๗๒.

^{๑๒๔} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๒.

สรรเสริญ^{๑๒๕} จึงเป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า “ปางลีลา” พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถยืน ยกส้นพระบาทขวาสูงขึ้นจากพื้น ปลายพระบาทยังจรดอยู่กับพื้นอยู่ในท่าจะก้าว เพื่อทรงพระราชดำเนิน พระหัตถ์ขวาห้อยอยู่ในท่าไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระ ตั้งฝ่าพระหัตถ์ป้องไปเบื้องหน้า เป็นกิริยาเดิน บางรูปท่ายกพระหัตถ์ขวาก็มี บางแห่งทำเป็นจีบพระองค์ก็มี

(๑๑) พระพุทธรูปปางประทานอภัย พระพุทธรูปปางนี้ มี ๒ แบบ คือ แบบหนึ่งอยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ ยกพระหัตถ์ทั้งสองป้องเสมอพระอุระ ตั้งฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองนั้นหันเข้าหากัน เบนออกไปข้างหน้าเล็กน้อย อีกแบบหนึ่งอยู่ในพระอิริยาบถยืน ยกพระหัตถ์ทั้งสองเสมอพระอุระ ตั้งฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้าแบบพระปางห้ามญาติ พระพุทธรูปปางนี้สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากเรื่องพระเทวทัต ที่เมื่อบวชแล้ว เป็นผู้มิใฝ่สูง คิดทำลายพระพุทธเจ้า รวมถึงการยังสงฆ์ให้แตกกัน เพื่อให้ตนเองได้ปกครองคณะสงฆ์ ทำให้พระเทวทัตต้องถูกธรณีสูบ และต้องไปเกิดในอเวจีมหานรก แต่ก่อนที่จะถูกธรณีสูบ ได้สำนึกผิดและเดินทางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ถูกธรณีสูบก่อนที่จะได้เข้าเฝ้า พระพุทธจริยาตาอบประทานอภัยโทษนี้ ทรงแสดงแก่พระเจ้าอชาตศัตรู ที่หลงผิดเพราะเชื่อฟังคำของพระเทวทัต ภายหลังสำนึกผิดได้ เป็นเหตุให้สร้างพระพุทธรูปปางนี้^{๑๒๖}

(๑๒) พระพุทธรูปปางโปรดพระพุทธรูปมารดา พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระชานุ พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ จีบพระองค์เป็นกิริยาแสดงธรรมโปรด บางทีทำเป็นรูปพระหัตถ์กำไว้ คือ งามพระองค์ลงเล็กน้อย เป็นกิริยากำไว้ให้เข้ากับเรื่องว่า ทรงกำพระหัตถ์ตรีศเรียกพระมารดาให้เข้ามานั่งใกล้ เพื่อรับพระธรรมเทศนาที่ตั้งพระทัยเสด็จมาโปรด พระพุทธรูปปางนี้สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากพุทธประวัติตอนที่เสด็จโปรดพระพุทธรูปมารดา ซึ่งปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องยมกปาฏิหาริย์ ในขณะที่ทรงแสดงพระอภิธรรมแก่พุทธมารดานั้น พระสารีบุตรเถระไปทำวัตรแต่พระศาสดาในที่นั่งพระพุทธเจ้าจึงตรัสกับพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร วันนี้เราภยิตธรรมชื่อเท่านี้ เองจงบอกแก่ภิกษุ ๕๐๐ ผู้เป็นนิติตของตน”^{๑๒๗} เพราะทรงเห็นอุปนิสัยแห่งการบรรลุลุทธิธรรมของภิกษุเหล่านั้น เพราะภิกษุเหล่านั้นเมื่อชาติก่อนสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เกิดเป็นค่างควา ขณะนั้นมีพระเถระ ๒ รูปจงกรมแล้วท่องอภิธรรมอยู่ ถึงแม้ว่าค่างควาเหล่านั้นไม่เข้าใจเนื้อความ แต่ก็ทำให้เกิดในเทวโลก และชาติต่อมาได้เกิดเป็นมนุษย์และได้บวชในสำนักของพระสารีบุตร และได้เป็นผู้

^{๑๒๕} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๑๓๔.

^{๑๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕ – ๑๔๑.

^{๑๒๗} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๕.

ชำนานูในปกรณ์ ๗ ก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง^{๑๒๘} จากพุทธประวัติตอนนี้แสดงให้เห็นว่าในขณะที่พระพุทเจ้าทรงแสดงอภิธรรมโปรดพระพุทฆมารดาอยู่ ก็ยังไม่ทรงละเลยชนเหล่าอื่นที่สามารถบรรลุธรรมได้เลย พระพุทฆนจริยาตอนที่โปรดพระพุทฆมารดา^{๑๒๙} เป็นเหตุให้สร้างพระพุทฆรูปที่เรียกว่า “ปางโปรดพระพุทฆมารดา”^{๑๓๐}

(๑๓) พระพุทฆรูปปางอธิษฐานเพศบรรพชิต หรือปางมหาภิเนษกรรม^{๑๓๑} พระพุทฆรูปปางนี้สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากพุทธประวัติ ตอนเสด็จออกบรรพชา ความของพระพุทฆประวัติตอนนี้มีปรากฏอยู่ในพระสูตรชื่อว่ามหาปทานสูตร ในพระสูตรต้นนปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค^{๑๓๒} และคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องสญชัย ตอนทรงเห็นเทวทูตแล้วเสด็จบรรพชา คือทรงเห็นคนแก่ คนเจ็บ และคนตาย โดยลำดับ ทรงเกิดความสังเวช และในวันที่ ๔ ทรงเห็นบรรพชิต ยังความพอพระทัยในการบรรพชา จึงทรงพระดำริว่า “ การบรรพชาดี”^{๑๓๓} แล้วจึงตัดสินใจออกบรรพชาเมื่อโกณฑัญญพราหมณ์ได้ทราบข่าวแล้ว จึงตามเสด็จ เพราะมีความปรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนภิกษุทั้งหลายมาตั้งแต่สมัยพระพุทเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสิ^{๑๓๔}

(๑๔) พระพุทฆรูปปางประทานเอหิภิกขุ เป็นพระพุทฆรูปที่มีที่มาจากการประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่บุคคลที่พระพุทของค์ทรงเห็นว่าควรบวช ดังเช่นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีหลายเหตุการณ์ที่พระพุทเจ้าต้องใช้วิธีบวชเช่นนี้ ผู้ที่ได้รับการบวชด้วยวิธีนี้ล้วนแต่เคยได้สั่งสมกรรมดี และบุญบารมีมาเป็นเวลาหลายภพหลายชาติ ซึ่งผลกรรมเหล่านี้เป็นเหตุปัจจัยส่งผลให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน เมื่อพระพุทเจ้าทรงพิจารณาแล้วสมควรบวชจะตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมานเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด” ดังเช่นทรงประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาแก่อุปติสสะ และโกณฑิยะ^{๑๓๕} และพระมหากัปปินะพร้อมด้วยบริวาร^{๑๓๖}

(๑๕) พระพุทฆรูปปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ พระพุทฆรูปปางนี้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากพุทธประวัติตอนทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องยมกปาฏิหาริย์

^{๑๒๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๕.

^{๑๒๙} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทฆรูป, หน้า ๑๕๑.

^{๑๓๐} คูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๑ - ๕๓/๕๑ - ๕๕.

^{๑๓๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๘.

^{๑๓๒} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๒ - ๑๓๔.

^{๑๓๓} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๐.

^{๑๓๔} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๐.

พุทธประวัติตอนนี้มีความสัมพันธ์กับกรรมและการให้ผลของกรรมที่เหล่าเดียรถีย์ทั้งหลายได้ก่อไว้ คือการเบียดเบียนพระพุทธเจ้ามิให้ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ได้ แต่ไม่สามารถขัดขวางพระพุทธองค์ได้ ทั้งตนเองก็ไม่สามารถแสดงปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธองค์ได้เช่นกัน กรรมนั้นทำให้ปุณณกัศสปะซึ่งเป็นเดียรถีย์ผู้นำการแสดงปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้าต้องอับอายจนต้องกระโดดน้ำฆ่าตัวตาย และไปเกิดในอเวจี^{๑๗๕} พระพุทธรูปปางนี้ อยู่ในพระอิริยาบถประทับนั่งบนบัลลังก์ ห้อยพระบาททั้งสองแบบนั่งเก้าอี้ ที่พระบาทมีออกบัวรองรับ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวา ยกขึ้นเสมอพระอุระ จีบพระองค์ลี เป็นกิริยาทรงแสดงธรรม^{๑๗๖}

(๑๖) พระพุทธรูปปางเปิดโลก สันนิษฐานได้ว่ามีที่มาจากพุทธประวัติหลังจากที่เสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์กลับมายัง โลกมนุษย์ ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องยมกปาฏิหาริย์ ตอนพระพุทธองค์ทรงเปิดโลก ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลก พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความตอนนี้ไว้ว่า

“พระศาสดาประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงทำยมกปาฏิหาริย์ในกาลที่เสด็จลงจากเทวโลก ทรงแลดูข้างบนแล้ว สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้วทั้งหลาย ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงพรหมโลก ทรงแลดูข้างล่าง สถานที่อันพระองค์ทรงแลดูแล้ว ได้มีเนินเป็นอันเดียวกันจนถึงอเวจี ทรงแลดูทิศใหญ่และทิศเฉียงทั้งหลาย จักรวาลหลายแสน ได้มีเนินเป็นอันเดียวกัน เทวดาเห็นพวกมนุษย์ แม้พวกมนุษย์ก็เห็นพวกเทวดา พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหมด ต่างเห็นกันแล้วเฉพาหน้าทีเดียว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปล่งพระฉัพพรรณรังสีไปแล้ว มนุษย์ในบริษัทซึ่งมีปริมณฑล ๓๖ โยชน์แม่คนหนึ่ง เมื่อแลดูสิริของพระพุทธเจ้าในวันนั้นแล้ว ชื่อว่าไม่ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า มิได้มีเลย พวกเทวดาลงทางบันบันไคทอง พวกมหาพรหมลงทางบันบันไคเงิน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จลงทางบันบันไคแก้วมณี^{๑๗๗}

จากการที่ทรงเปิดโลก ให้ชาวโลกทั้งหลายได้เห็นกันและกัน ทำให้มนุษย์โลกได้ทราบถึงความเป็นอยู่ในภพภูมิสวรรค์ และนรก ว่าต้องเสวยกรรมที่ตนเองได้ก่อไว้อย่างไรบ้าง เป็นการใช้ปาฏิหาริย์เพื่อที่จะสอนเรื่องผลของกรรมดีและกรรมชั่วของพระพุทธเจ้าซึ่งใช้ได้ผลเป็นอย่างดี ในสมัยนั้น พระพุทธรูปปางเปิดโลกนี้ อยู่ในพระอิริยาบถยืน ห้อยพระหัตถ์ทั้งสองข้างลงตามปกติเหมือนประทับยืน แต่แบฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองหันออกไปข้างหน้าเป็นกิริยาเปิด ทำเป็นแบบยกฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองขึ้นก็มี

^{๑๗๕} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๒๕๘.

^{๑๗๖} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๒๗๘.

^{๑๗๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๑๑๗.

(๑๓) พระพุทธรูปปางโปรดช้างนาฬาคีรี พระพุทธรูปปางนี้สันนิษฐานว่ามีที่มาจากสาเหตุที่พระเวททัตนั้นมีความพยายามปลงพระชนมายุของพระพุทธเจ้าเพื่อสถาปนาตนเองเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง ครั้งแรกขึ้นเขาคิชฌกูฏแล้วกลิ้งศิลาเพื่อปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า แต่ไม่สำเร็จถึงกระนั้นก็ทำให้พระพุทธเจ้าทรงหื้อพระโลहितซึ่งเป็นอนันตริยกรรมข้อหนึ่ง ครั้งนี้ทำด้วยการปล่อยช้างนาฬาคีรีซึ่งเป็นช้างที่ดุร้ายมากเพื่อให้ช้างนาฬาคีรีทำร้ายพระพุทธเจ้า ความในพุทธประวัติตอนนี้ปรากฏในพระวินัยปิฎก^{๑๓๘} และคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องพระเวททัต^{๑๓๙} พระเวททัตทำไม่สำเร็จ เพราะพระพุทธเจ้าทรงแผ่เมตตาจิตจนช้างนาฬาคีรีลดวงแล้วเข้าไปหาพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสสอนช้างนาฬาคีรีไม่ให้ทำความชั่ว เพราะถึงแม้ว่าเป็นสัตว์ เมื่อทำความชั่วก็ต้องไปสู่ทุกขภูมิเช่นกัน^{๑๔๐}

จากพุทธพจน์ที่ได้ตรัสกับช้างนาฬาคีรีนี้ทำให้เห็นว่ถึงแม้เป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม เมื่อทำความชั่ว มีการทำร้ายพระพุทธเจ้าเป็นต้น ก็ต้องรับผลของการทำความชั่วนั้นไปด้วย ดังนั้นการให้ผลของกรรมจึงไม่มีข้อยกเว้นว่า ได้ทำในขณะที่เป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเกิดเป็นอะไรก็ตาม เมื่อทำไปแล้วย่อมได้รับผลอย่างแน่นอน

พระพุทธรูปปางโปรดช้างนาฬาคีรีนี้ อยู่ในพระอิริยาบถยืน พระหัตถ์ซ้ายห้อยลง พระหัตถ์ขวายกขึ้น แลพระหัตถ์ยื่นออกไปข้างหน้าเสมอพระนาภี เป็นลักษณะคว่ำฝ่าพระหัตถ์ เป็นกิริยาทรงลูบกระพองศีรษะช้างนาฬาคีรีที่เข้ามาเฝ้าอยู่แทบพระบาทด้วยเมตตา^{๑๔๑}

(๑๔) รอยพระพุทธบาท เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าครั้นเมื่อเสด็จไปที่ใดแล้วทรงมีพระประสงค์จะประทับรอยพระบาทไว้ รอยพระบาทนั้นก็จะปรากฏขึ้น โดยที่ไม่ต้องมีใครมาสร้าง รอยพระพุทธบาทนั้นจะมีลักษณะที่ไม่เหมือนกับรอยเท้าโดยทั่วไป ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงลักษณะของรอยพระพุทธบาทในเรื่องนางสามาวดี เมื่อตอนที่มาคันถียพราหมณ์และภรรยาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถวายลูกสาวของตน แต่ไม่ทรงรับ และทรงประทับรอยพระพุทธบาทเอาไว้ นางพราหมณีได้พิจารณารอยพระบาทแล้วกล่าวว่า “ก็คนเจ้าราชา ฟังมีรอยเท้ากระห่อง (เว้ากลาง) คนเจ้าโทสะ ย่อมมีรอยเท้าอันสั้นปิบ (หนักสั้น) คนเจ้าโมหะ ย่อมมีรอยเท้าจิกลง (หนักทางปลายนิ้วเท้า) คนมีกิเลสเครื่องมุงบังอัน เปิดแล้ว มีรอยเช่นนี้ นี้”^{๑๔๒} จากการพิจารณาลักษณะรอย

^{๑๓๘} คุรายละเอียดยใน วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๔๒/๑๕๕ – ๑๕๗.

^{๑๓๙} คุรายละเอียดยใน จ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๐.

^{๑๔๐} คุรายละเอียดยใน วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๔๒/๑๕๖.

^{๑๔๑} สมพร ไชยภูมิธรรม, ปางพระพุทธรูป, หน้า ๓๐๑.

^{๑๔๒} จ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๓๑ – ๒๓๒.

พระพุทธรูปดังกล่าว จึงเป็นรูปแบบพื้นฐานในการทำแบบจำลองพระพุทธรูปที่พบในที่ต่าง ๆ ในประเทศไทย เพื่อจะได้ให้พุทธศาสนิกชนชาวไทยได้นำไปบูชาต่อไป

๒) พุทธจิตรกรรม งานจิตรกรรมที่เกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบทนั้นยังมีปรากฏอยู่ ณ สถานที่สำคัญภายในวัดและพุทธศาสนสถานต่าง ๆ โดยมี ปรากฏรวมอยู่ในพุทธจิตรกรรมอื่น ๆ งานจิตรกรรมเหล่านี้สามารถบอกถึงอิทธิพลของหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อคนในพื้นที่ในยุคสมัยต่าง ๆ และในส่วนที่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ อรรถกถาธรรมบทนั้นจะมีแต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับพุทธประวัติ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ เรื่อง คือ

(๑) เรื่องสญชัย มีการกล่าวถึงพุทธประวัติ ตั้งแต่การจุติสู่พระครรภ์พระนางสิริมหามายา จนถึงอัครสาวกทูลขอบรรพชา ภาพจิตรกรรมเหล่านี้มีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในวัดบางวัด ซึ่งจะนำจากที่มีผู้บันทึกและอธิบายมาศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ก. เหตุการณ์ขณะเสด็จสู่พระครรภ์พุทธมารดา เหตุการณ์ขณะประสูติ เหตุการณ์นี้มี ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทเรื่องสญชัย ซึ่งมีความปรากฏว่า “เมื่อเทวดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันอาราธนาว่า ‘ข้าแต่พระมหาวิระ กาลนี้ เป็นกาลของพระองค์ ขอพระองค์ จงเสด็จอุบัติในพระครรภ์พระมารดา ตรัสรู้อมตบท ยังโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ข้ามอยู่’ ทรงเลือกฐานะใหญ่ ๆ ที่ควร เลือก ๕ เสด็จจุติจากคฤติบุรีนั้นแล้ว ทรงถือปฏิสนธิในสวาคยราชสกุล”^{๑๔๓} ภาพเหตุการณ์ดังกล่าว มีปรากฏในพระอุโบสถวัดหัวลำโพง ดังภาพในภาคผนวก ข. ภาพที่ ๑ และภาพที่ ๒

ข. เหตุการณ์ขณะทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ แล้วเสด็จบรรพชา พระอรรถกถาได้กล่าว อธิบายไว้พอสรุปได้ว่าในสมัยเสด็จประพาสพระอุทยาน ทรงเห็นเทวทูต ๔ แล้ว คือคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต และในคืนที่จะทรงบรรพชา ได้ทอดพระเนตรเห็นหญิงพื่อนหลับแล้วแสดงอาการแปลก ๆ^{๑๔๔} จึงไม่พอพระทัยแล้วจึงทรงออกบวช ภาพเหตุการณ์ดังกล่าวมีปรากฏในพระอุโบสถวัดหัวลำโพง ดังภาพในภาคผนวก ข. ภาพที่ ๖

ค. เหตุการณ์ขณะทรงบรรลุสัมโพธิญาณ พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายประกอบ เรื่องสญชัย โดยเริ่มกล่าวถึงนางสุชาดาถวายข้าวปายาส เมื่อเสวยจนหมดแล้ว จึงทรงอธิษฐานลอย ถาด จนถึงการตั้งปฏิญญาว่า “เราจักไม่ทำลายบัลลังก์นี้ ตลอดเวลาที่จิตของเราจักยังไม่หลุดพ้นจาก อาสวะทั้งหลาย ด้วยการไม่เข้าถึงมัน”^{๑๔๕} แล้วจึงทรงบำเพ็ญเพียรจนบรรลุสัมโพธิญาณ ซึ่งใน

^{๑๔๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๓.

^{๑๔๔} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๘ - ๑๑๙.

^{๑๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๙.

ขณะนั้นทรงผจญกับพญามาร แต่ทรงสามารถชนะพญามารพร้อมทั้งเหล่าเสนามารได้ ภาพดังกล่าวนี้มีปรากฏในพระอุโบสถวัดหัวลำโพง ดังภาพในภาคผนวก ข. ภาพที่ ๓ และภาพที่ ๖

ง. เหตุการณ์ขณะทรงแสดงปฐมเทศนา เหตุการณ์นี้ปรากฏในเรื่องสญชัย เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้และเสวยวิมุตติสุขแล้ว ทรงพิจารณาว่าธรรมที่พระพุทธองค์ตรัสรู้เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง จึงจะไม่ทรงแสดงธรรม เมื่อทำวสหมบดิพรหมทราบแล้วจึงกราบทูลให้ทรงแสดงธรรม จึงทรงพิจารณาแสดงธรรม และทรงพิจารณาบุคคลที่จะได้ฟังปฐมเทศนา ซึ่งก็คือเหล่าปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ด้วยการแสดงธรรมจักแล้ว ทำให้โกณฑัญญะพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรม^{๑๔๖} ภาพเหตุการณ์ดังกล่าวนี้มีปรากฏในวัดหัวลำโพง ดังภาพในภาคผนวก ข. ภาพที่ ๘

(๒) เรื่องยมกปาฏิหาริย์ ในเรื่องนี้มีหลักฐานเป็นภาพจิตรกรรมที่พระอุโบสถวัดหัวลำโพง ดังภาพในภาคผนวก ข. ภาพที่ ๔ และภาพที่ ๕ ซึ่งแสดงถึงภาพพระพุทธเจ้าขณะทรงทำยมกปาฏิหาริย์ และภาพที่เสด็จลงมาจกสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เราจะเห็นได้ว่า ตัวอย่างเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องเป็นต้นกำเนิดศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญของสังคมไทยหลายประการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เช่นทำให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ รวมถึงการสร้างสถานที่สำคัญ ตัวอย่างเช่นการสร้างศาสนสถานภายในวัดหลายแห่งในประเทศไทย นอกจากนั้นแล้วในประเทศไทยยังมีการจำลองสถานที่ตามทีปรากฏในตัวอย่างเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ภายในประเทศอีกด้วย

๔.๔. หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อการปฏิบัติธรรม

กรรมที่ได้ก่อไว้ในอดีตและปัจจุบัน จะมีผลต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ตามที่ได้ศึกษาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะพบว่ากรรมที่ก่อไว้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีผลทางด้านการศึกษาปฏิบัติธรรมของพระภิกษุ และคฤหัสถ์ ซึ่งมีผลต่อการกำหนดการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในปัจจุบัน ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเรื่องกรรมใหม่ ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้เกิดผลต่อการปฏิบัติธรรมไว้ว่า กรรมใหม่ คือ กรรมที่บุคคลทำด้วยกาย วาจา ใจ^{๑๔๗} ดังนั้น ในวิทธานิพนธ์ฉบับนี้จะได้กล่าวถึงการกระทำกรรมใหม่ที่ส่งผลต่อการปฏิบัติธรรม โดยสามารถจำแนกการให้ผลของกรรมได้ดังต่อไปนี้

^{๑๔๖} คูรายละเอียดยใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๒๐.

^{๑๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๕.

๔.๔.๑ กรรมและผลของกรรมต่อพฤติกรรมทางด้านร่างกาย

กรรมเก่าที่ส่งผลกระทบในทางด้านร่างกาย ที่ส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นั้น มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน กรรมเหล่านี้มีทั้งที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๑) ส่วนที่เป็นกุศลกรรม

กุศลกรรม คือการกระทำที่เป็นกุศล เมื่อบุคคลได้ทำกุศลกรรมแล้ว กุศลกรรมเหล่านั้น จะเป็นเหตุปัจจัยส่งผลต่อการปฏิบัติธรรม กุศลกรรมที่ส่งผลต่อทางด้านร่างกายที่มีผลต่อการปฏิบัติธรรม มีตัวอย่างการให้ผลสัมพันธ์กัน ซึ่งปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังเช่นตัวอย่างเรื่องราวดังต่อไปนี้

(๑) เรื่องบัณฑิตสามเณร กล่าวถึงการทำบุญตั้งแต่ชาติปางก่อนของบัณฑิตสามเณรในคราวที่เกิดเป็นพราหมณ์ชื่อมหาทศตะ พราหมณ์คนนี้ได้เคยทำกุศลกรรมในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ คือได้ทำงานจ้างกับภรรยาของตนด้วยใจว่าจักถวายแก่ภิกษุสัก ๑ รูป^{๑๔๘} โดยมิได้เจาะจงว่าเป็นรูปใด ภัตของมหาทศตะพราหมณ์นั้นปรุงด้วยปลาตะเพียน ๔ ตัว คราวนั้นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะทรงรับภัตของมหาทศตะพราหมณ์ กรรมนั้นส่งผลตั้งแต่ชาตินั้น ทำให้มหาทศตะพราหมณ์ได้เป็นเศรษฐี จนถึงชาติที่เป็นบัณฑิตสามเณร กรรมนั้นยังส่งผลตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา กล่าวคือผู้เป็นมารดา ต้องถวายทานแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตั้งตั้งแต่พระธรรมเสนาบดี ด้วยรสปลาตะเพียนแล้ว นุ่งผ้าข้อมน้ำฝาด นั่งในที่สุดอาสนะและบริโภกภัตที่เป็นเดนของภิกษุเหล่านั้น^{๑๔๙} และเมื่ออายุได้ ๗ ปีจึงได้บรรพชาเป็นสามเณรและบรรลุเป็นพระอรหันต์ กรรมนั้นก็ยังให้ผลอยู่ กล่าวคือท่านมักจะได้ภัตเป็นปลาตะเพียนอยู่เสมอ

(๒) เรื่องสุขสามเณร กล่าวถึงบุรพกรรมของสุขสามเณรเมื่อชาติที่เป็นนายภัตตคฤหัสถ์ถวายภัตแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า^{๑๕๐} ผลกรรมนั้นส่งผลในชาตินั้นทันที กล่าวคือ ได้เป็นเศรษฐีในชาตินั้น ผลกรรมนั้นส่งผลมาถึงชาติสุดท้ายที่เกิดเป็นสุขสามเณรเช่นเดียวกับบัณฑิตสามเณร เมื่ออายุ ๗ ปีจึงได้บรรพชา และเมื่อได้บำเพ็ญสมณธรรมหลังจากบวชแล้ว แค่ ๗ วัน ก็บรรลุเป็นพระอรหันต์

(๓) เรื่องพระจันทาทเถระ กล่าวถึงอดีตชาติของพระจันทาทเถระซึ่งมีรสมีเช่นกับด้วยมณฑลพระจันทร์ตั้งขึ้นจากมณฑลแห่งนาภี^{๑๕๑} เพราะว่าได้ทำกุศลกรรมเอาไว้ด้วยการบูชาพระ

^{๑๔๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๒๔.

^{๑๔๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๓๑.

^{๑๕๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๓๑.

^{๑๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๔.

สถูปทองของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะด้วยไม้จันทน์แดง เมื่อได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว รัศมีดังกล่าวได้หายไป แต่เมื่อกราบทูลลาแล้วรัศมีนั้นก็กลับมาอย่างเดิม จึงเกิดความสงสัย และความสงสัยนั้นเองเป็นเหตุให้ต้องเข้าเฝ้าอีกครั้งและขอบรรพชาเพื่อศึกษาเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าจึง ตรีสบอกอาการ ๓๒ แก่จันทภิกษุ^{๑๕๒}

(๔) เรื่องพระขทิวณิยเรวตเถระ มีความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงบุรพกรรมของพระสีวลี ซึ่งเป็นผู้มีลาภสักการะที่ผู้อื่นถวายไว้มาก พระพุทธเจ้าตรัสถึงการถวายทานของคนบ้านนอกคนหนึ่ง ที่ถวายน้ำผึ้งแก่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสิ^{๑๕๓} ซึ่งทำให้กลายเป็นผู้มีลาภสักการะมาก และสามารถแบ่งปันให้กับภิกษุอื่น กรรมดีนี้ส่งผลให้ท่านไม่ลำบากเรื่องบิณฑบาต จึงสามารถ ปฏิบัติธรรมได้โดยไม่อดอยาก

(๕) เรื่องสุภัททปริพาชก กล่าวถึงเรื่องพระสาวกของพระพุทธเจ้าที่บรรลुเป็นพระอรหันต์องค์สุดท้ายก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน สุภัททปริพาชกนี้ที่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและ ได้บรรลुเป็นพระอรหันต์องค์สุดท้ายก่อนที่จะปรินิพพาน ก็เพราะในอดีตชาติ เมื่อน้องชายให้ทาน อันเลิศถึง ๕ ครั้งด้วยข้าวกล้า แต่ตัวท่านเองไม่สนใจที่จะทำทาน ๘ ครั้งแรก แต่ได้ให้ทานในกาล เป็นที่สุด^{๑๕๔} คือครั้งที่ ๕ กรรมนั้นจึงส่งผลทางด้านจิตใจ เกิดเป็นอุปนิสัยไม่ยอมเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าตั้งแต่ตรัสรู้จนใกล้ปรินิพพานจึงตัดสินใจเข้าเฝ้าให้ได้ เมื่อได้เข้าเฝ้าทูลถามปัญหาจึง ได้ฟังพระธรรมเทศนาจนบรรลुเป็นพระอนาคามีจึงทูลขอบรรพชา เมื่อได้บรรพชาเป็นพระภิกษุ แล้ว เจริญกรรมกรรมฐานได้ไม่นานนักก็บรรลुเป็นพระอรหันต์

(๖) เรื่องนายพรานกุกกุกุมิตร สำหรับเรื่องนี้ เหล่าภิกษุทั้งหลายมีความสงสัยว่าอะไร เป็นอุปนิสัยแห่งโศคาปัตติมรรคของนายพรานกุกกุกุมิตรและครอบครัว พระพุทธเจ้าจึงตรัสแสดง บุรพกรรมของนายพรานกุกกุกุมิตรและครอบครัวว่าเคยสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่ากัสสปะ โดยการมอบตัวเป็นทาสของเจดีย์ และปฏิบัติรับใช้เจดีย์^{๑๕๕} จึงทำให้ทั้ง ครอบครัวได้บรรลुเป็นพระโศคาบันหลังจากได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าจนจบ

(๗) เรื่องเมณฑกเศรษฐี กล่าวถึงบุรพกรรมเก่าทางกายของเมณฑกเศรษฐีที่เป็นเหตุ ปัจจัยให้บรรลुเป็นพระโศคาบันถึง ๒ ชาติด้วยกัน ชาติแรกได้สร้างศาลารายสำเร็จด้วยรัตนะ ๗

^{๑๕๒} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๖.

^{๑๕๓} คุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๓/๔๐๖ – ๔๑๑.

^{๑๕๔} คุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๒.

^{๑๕๕} คุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๑ – ๔๓.

ประการแต่พระตถาคตในที่ตรงหน้าพระคันธกุฎี^{๕๖} และอีกชาติหนึ่งได้ถวายบิณฑบาตแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า^{๕๗} กรรมนั้นจึงก่อให้เกิดเป็นอุปนิสัยของเศรษฐีและครอบครัวที่ทำบุญร่วมกันมา เมื่ออยู่ในท่ามกลางหมู่เดียรถีย์แล้วได้ยินว่าพระพุทธรูปเจ้าจะเสด็จมา จึงรีบเข้าเฝ้าและฟังธรรมจนบรรลุเป็นพระโสดาบัน

(๘) เรื่องนายสุนนมาลาการ กล่าวถึงการทำกุศลกรรมของนายสุนนมาลาการในชาติปัจจุบันที่แสดงออกทางกาย ที่จะส่งผลต่อการบรรลุธรรมต่อไปในภพภาคหน้า ด้วยการบูชาพระพุทธรูปด้วยดอกไม้ ๘ กำมือ โดยการทำนายนว่าจักเป็นพระปัจเจกพุทธะนามว่าสุนนะ^{๕๘} ต่อไปในอนาคต

(๙) เรื่องพระสุธรรมเถระ ตอนบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี กล่าวถึงการทำกุศลกรรมของจิตตคฤหบดีที่มีส่วนส่งเสริมการบรรลุธรรมตั้งแต่สมัยพระพุทธรูปทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ตอนนั้นเป็นพรานล่าเนื้อ เห็นภิกษุรูปหนึ่งนั่งคลุมศีรษะบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ จึงนำอาหารมาถวาย และตั้งความปรารถนาเอาไว้^{๕๙} กรรมนั้นส่งผลให้ฝนดอกไม้ทิพย์และรัตนะ ๗ ประการตกลงขณะที่คฤหบดีนั้นเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า

๒) อกุศลกรรม

อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล เมื่อบุคคลได้ทำอกุศลกรรมแล้ว อกุศลกรรมเหล่านั้นสามารถมีผลต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุธรรม ผล นิพพานเช่นกัน ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีตัวอย่างของผลของอกุศลกรรมที่มีต่อการปฏิบัติธรรมหลายเรื่องด้วยกัน ดังเช่น

(๑) เรื่องพระจักษุบาล กล่าวถึงการทำความชั่วของพระจักษุपालในอดีตชาติ ที่ส่งผลให้ท่านต้องตาบอดในขณะที่ปฏิบัติธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ กล่าวคือ ในชาติที่เกิดเป็นหมอรักษาดวงตา แต่ตั้งใจทำให้หญิงผู้หนึ่งตาบอดด้วยการปรุงยาให้หยอด ทำให้หญิงนั้นตาบอดสนิท กรรมนั้นส่งผลให้ในชาติที่ได้เกิดมาแล้วได้บวชเป็นพระภิกษุแล้วถือเนสัชชิกิณฑงค์ ก็จะไม่เอนกายนอน จนเมื่อโรคทางตาได้กำเริบขึ้น ก็ยังไม่ยอมเอนกายนอน และปฏิบัติธรรมเช่นนั้นด้วยความเพียรจนกระทั่งตาบอดสนิทไม่สามารถมองเห็นอะไรได้อีกต่อไป ดังนั้นพระพุทธรูปเจ้าจึงได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายเมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของพระจักษุपालจบแล้วว่า “ภิกษุทั้งหลาย กรรมที่บุตรของเราทำแล้วในกาลนั้น ติดตามเธอไปข้างหลัง ๆ จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่าบาปกรรมนี้ย่อมตามผู้ทำไป เหมือนล่อ

^{๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๔/๒๘/๔๘.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๔/๑๕/๔๕ - ๕๑.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๐.

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๕๓ - ๒๕๘.

อันหมุนตามรอยเท้าโคพลีพัท (คือโคที่เขาเทียมเกวียนบรรทุกสินค้า) ตัวเข็นธูระไปอยู่^{๑๖๐}
 อกุศลกรรมดังกล่าวของพระจักขุปาล ทำให้ท่านต้องเกิดความลำบากในการปฏิบัติธรรม แต่ท่านมี
 ความเพียรมากพอจึงสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์พร้อมกับอาการตาบอดทันที

(๒) เรื่องพระทวารุจิรียเถระ ท่านได้เคยทำกรรมชั่วไว้ในชาติปางก่อน กล่าวคือได้
 ร่วมกับพวกฆ่าหญิงโสเภณีคนหนึ่ง^{๑๖๑} กรรมนั้นส่งผลเมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์จากการฟัง
 ธรรมแล้วหาบาตรและจีวรเพื่อบรรพชา แต่ไม่ทันได้หา นางชัณฉิณีที่เป็นเจ้ากรรมนายเวรนั้นแปลง
 กายเป็นแม่โคตัวหนึ่ง เข้าขวิดท่านด้วยความแค้น ทำให้ต้องปรินิพพานโดยยังมีทันได้บวช^{๑๖๒}

(๓) เรื่องชน ๓ ตอนบุรพกรรมของภิกษุ ๗ รูป ได้กล่าวถึงอุปสรรคของการเดินทางเข้า
 เฝ้าพระพุทธเจ้าของภิกษุ ๗ รูป ในครั้งนั้นเมื่อภิกษุ ๗ รูปนี้เดินทางมาถึงถ้ำแห่งหนึ่งและเข้าพักใน
 ถ้ำนั้น เกิดมีหินกลิ้งลงมาปิดทางเข้าออก ทำให้ต้องอดอยากในถ้ำและเสวยทุกข์เวทนาอย่างแรงกล้า
 และเมื่อครบ ๗ วัน หินนั้นก็กลิ้งออกไปเอง ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสงสัยจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า
 พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมของภิกษุเหล่านั้นว่า ในชาติก่อนเคยได้ขังเหยี่ยวตัวหนึ่งเป็นเวลา
 ๗ วัน^{๑๖๓} กรรมนั้นส่งผลให้เกิดความยากลำบากในการปฏิบัติธรรมของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น แต่
 เมื่อพ้นกรรมนั้นแล้วได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าก็บรรลุมรรค ผล นิพพาน

(๔) เรื่องพระ โภณฑชานเถระ ที่ต้องประสบกรรมในขณะที่บวชแล้วปฏิบัติธรรม
 กล่าวคือ มีเงาของหญิงติดตามโดยที่ท่านไม่รู้ตัว แต่ผู้อื่นเห็นและเข้าใจผิดว่าท่านมีอะไรกับผู้หญิง
 คนนั้น ก็เพราะว่าเมื่อชาติก่อนเป็นเทวดา เห็นภิกษุ ๒ รูปเป็นสหายกัน แต่เพราะความที่ตนเป็นผู้
 เกลเร ในภิกษุ ๒ รูปนั้น เมื่อรูปหนึ่งปลื้มตัวไปถ่ายอุจจาระ จึงนิรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง ใน
 กาลที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้วออกมา ก็ออกตามมาด้วย ภิกษุอีกรูปเห็นจึงเข้าใจผิด
 และเกิดการทะเลาะกัน กรรมนั้นของท่านเมื่อในอดีตจึงทำให้ต้องเสวยวิบากกรรมดังกล่าว และต้อง
 ทะเลาะวิวาทกับภิกษุทั้งหลายจนไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบความแล้วจึง
 สอบสวนและแสดงความจริงให้กระจ่าง^{๑๖๔}

(๕) เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี กล่าวถึงวัตรปฏิบัติของภิกษุณีที่ไม่ควรปฏิบัติข้อหนึ่งที่
 พระอุบลวรรณาเถรีได้ทำไว้หลังจากบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว ซึ่งจัดเป็นกตัตตากรรม คือกรรมสัก

^{๑๖๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๓ - ๓๔.

^{๑๖๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๖.

^{๑๖๒} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๓๐ - ๔๓๑.

^{๑๖๓} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๘ - ๕๙.

^{๑๖๔} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๓๖ - ๓๗.

แต่ว่าทำ ถึงแม้ว่าเป็นกรรมสักแต่ว่าทำก็จริงอยู่ แต่กรรมนั้นยังให้ผล กล่าวคือ การอยู่ป่าเพียงผู้เดียวของพระเถรีนั้นเปิด โอกาสให้นันทมาณพสามารถทำการข่มขืนพระเถรีนั้นอย่างสะดวก กรรมนั้นส่งผลให้พระพุทธรเจ้าต้องบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุณี ไม่ให้ภิกษุณีอยู่ป่าเพียงลำพัง จำเดิมแต่นั้นมาพวกภิกษุณีย่อมอยู่ในละแวกบ้านเท่านั้น^{๑๖๕}

(๖) เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ ที่ต้องถูกทุบตีจนร่างกายแตกละเอียด และต้องตัดสินใจปรีณิพพาน ก็เพราะกรรมเก่าที่เคยฆ่าพ่อแม่ของตนเอง ทำให้ต้องตกนรก และวิบากที่เหลือทำให้ต้องถูกทุบจนกายแตกละเอียด ๑๐๐ อัธภาพ กรรมนี้เป็นกรรมหนัก ทำให้ไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ในชาตินั้น ต้องใช้กรรมนั้นก่อน ดังนั้นเมื่อท่านปรีณิพพานแล้ว พระพุทธรเจ้าจึงตรัสถึงผลการประทุษร้ายผู้บริสุทธิ์ว่า “ผู้ใดประทุษร้ายคนที่ไม่มีความผิด และคนที่ไม่ประทุษร้ายตอบด้วยโทษทัณฑ์ ผู้นั้นย่อมได้รับผลอย่าง ๑ ใน ๑๐ อย่างคือ

- | | |
|------------------------------|-------------------------|
| (๑) ถูกขเวทนอย่างแรงกล้า | (๒) เสื่อมทรัพย์ |
| (๓) ถูกทำร้ายร่างกาย | (๔) เจ็บป่วยอย่างหนัก |
| (๕) กลายเป็นคนวิกลจริต | (๖) ต้องราชภัย |
| (๗) ถูกกล่าวหาอย่างร้ายแรง | (๘) เสื่อมญาติ |
| (๙) ทรัพย์สมบัติพินาศย่อยยับ | (๑๐) บ้านเรือนถูกไฟไหม้ |

เขาผู้มีปัญญาทราวม เมื่อตายไปย่อมตกนรก”^{๑๖๖}

(๗) เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลิย์กนิณี กล่าวถึงการจองเวรกันและกันของหญิง ๒ คน เป็นเวลา ๗ ชาติด้วยการกินลูกของกันและกัน ในชาติที่ได้พบกับพระพุทธรเจ้า ฝ่ายที่ได้เกิดเป็นหญิงได้หนีการจองเวรของฝ่ายที่เกิดเป็นนางยักษ์นิณีด้วยการเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์ทรงพิจารณาอุปนิสัยของทั้งคู่แล้วทรงเห็นว่าสามารถฟังธรรมแล้วสามารถบรรลุมรรคผลได้ จึงทรงห้ามการจองเวรโดยตรัสว่า “เหตุไฉน พวกเจ้าจึงทำเวรและเวรตอบแก่กัน เพราะเวรย่อมระงับได้ด้วยความไม่มีเวร หาระงับได้ด้วยเวรไม่”^{๑๖๗}

ในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า การจองเวรจะส่งผลให้กับตัวผู้จองเวรทั้งทางกายและทางใจ ในทางกายจะต้องเบียดเบียนกันอยู่เสมอ จนไม่สามารถเข้าสู่การปฏิบัติได้เลย

(๘) เรื่องชวานา เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของอกุศลกรรมที่ให้ผลชนิดทันตาเห็น กล่าวคือชวานาในเรื่องนี้เกือบถูกจับไปประหารชีวิต เพราะชนเหล่าอื่นคิดว่าเป็นพวกโจร เพราะเห็นชวานา

^{๑๖๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๗.

^{๑๖๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๗ - ๑๔๐/๗๔ - ๗๕.

^{๑๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๓.

ถือคุณทรัพย์ที่ถูกปล้นอยู่ในที่นาของตน แต่ได้พระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นพยานให้จึงพ้นจากความผิด และทรงแสดงธรรมต่อจนชาวานั้นบรรลุโสดาบัน^{๑๖๘} เหตุนี้ อกุศลกรรมดังกล่าวจึงทำหน้าที่ปิดกั้นโอกาสที่จะบรรลุโสดาบัน แต่เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นพยาน กรรมนั้นก็กลายเป็นอโหสิกรรมไป และเมื่อได้ฟังธรรมแล้วจึงบรรลุโสดาบัน

(๕) เรื่องสุปปพุทธกฐณี เป็นอุบาสกที่เป็นโรคเรื้อน แต่บรรลุเป็นพระโสดาบันแล้ว แต่กรรมเก่าก็ยังติดตามมาให้ผลในชาตินั้นด้วย กรรมที่ท่านได้ทำไว้แต่ปางก่อน ๒ ชาติดด้วยกัน^{๑๖๙} กล่าวคือ ชาตินี้ในปางก่อนท่านเคยร่วมกับพวกฆ่าหญิงโสเภณีคนหนึ่ง โสเภณีนั้นเมื่อตายไปแล้วอาฆาตชนเหล่านั้น เกิดเป็นนางยักษ์ณี และจองเวรเป็นเวลาร้อยชาติ ดังนั้นเมื่อบรรลุธรรมแล้ว ต่อมาไม่นานก็ถูกนางยักษ์ณีนั้นแปลงกายเป็นแม่โคลูกอ่อนเข้ามาขวิดท่านจนถึงแก่ชีวิต อีกชาติหนึ่งท่านเห็นพระตครสีปิปัจเจกพุทธรูปเจ้าแล้วถ่มน้ำลาย แล้วหลีกไป กรรมนั้นส่งผลให้ถึงความเป็นคนมีโรคเรื้อนในบัดนี้ กรรมเหล่านี้ส่งผลให้บรรลุธรรมได้แค่เป็นพระโสดาบันเท่านั้นเอง

๔.๔.๒ กรรมและผลของกรรมต่อพฤติกรรมทางด้านวาจา

กรรมที่เกิดขึ้นทางวาจา หรือที่เรียกว่า “วจีกรรม” นี้ ยังสามารถให้ผลต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรค ผล และนิพพาน วจีกรรมมีทั้งส่วนที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรม ส่วนที่เป็นกุศลกรรม เช่น การพูดความจริง การพูดคำสุภาพ การไม่พูดต่อเสียด และการไม่พูดเพื่อเจ้อ ส่วนที่เป็นอกุศลกรรม เช่น การพูดโกหก การพูดคำหยาบ การพูดต่อเสียด และการพูดเพื่อเจ้อ วจีกรรมเหล่านี้ มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังต่อไปนี้

๑) กุศลกรรม

(๑) เรื่องสันตติมหาอำมาตย์ เมื่อชาติก่อนของอำมาตย์ผู้นี้ได้ช่วยป่าวประกาศให้มหาชนมาฟังธรรมเป็นเวลาแปดหมื่นปี กรรมนั้นส่งผลให้มีกลิ่นจันทน์พุ่งออกจากกาย กลิ่นอุบลพุ่งออกจากปาก^{๑๗๐} และกรรมนั้นเป็นเหตุปัจจัยส่งเสริมให้ท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย

๒) อกุศลกรรม

(๑) เรื่องพระจูฬปันถกเถระ ที่ท่านได้เกิดมาแล้วเป็นคนโง่ไม่สามารถจดจำคำสอนไม่ได้ แม้แต่พระคาถาเดียวใช้เวลาท่อง ๔ เดือนก็จำไม่ได้ จึงถูกพี่ชายของท่านไล่ออกจากสำนัก จึง

^{๑๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๓.

^{๑๖๙} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๖ – ๑๕๗.

^{๑๗๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๑๘.

อยากสึก ที่ท่านเป็นเช่นนี้ก็เพราะเป็นกรรมเก่าของท่านแต่ชาติก่อน ได้ทำการหัวเราะเยาะ ในเวลาที่ ภิกษุเขลารูปใดรูปหนึ่งเรียนอุเทศ ภิกษุนั้นละอายเพราะการหัวเราะนั้น เลยเลิกเรียนอุเทศ ไม่ทำการ สาศาย เพราะกรรมนั้น จูพินถกพอได้บวชแล้ว พอบวชแล้วจึงเป็นคนโง่^{๑๗๑} เมื่อพระพุทธเจ้าทรง ทราบแล้ว จึงทรงแก้ปัญหานี้ด้วยการทรงเรียกให้มาที่พระพุทธองค์ และประทานท่อนผ้าสะอาดซึ่ง ทรงบันดาลขึ้นด้วยฤทธิ์ และให้ลูบท่อนผ้านี้แล้วบริกรรมว่า “ร โฆหณฺ ร โฆหณฺ” เมื่อท่านลูบท่าน ผ้านั้น ท่อนผ้าได้เศร้าหมองแล้ว ลำดับนั้นจึงคิดว่า “ท่อนผ้านี้สะอาดแท้ ๆ แต่อาศัยอัธยาศัยจึงละ ปกติเดิมเสีย กลายเป็นของเศร้าหมองอย่างนี้ไปได้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ”^{๑๗๒} พระพุทธเจ้าจึง ตรัสให้ละราคะ โทสะ และโมหะเสีย ทำให้ท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

(๒) เรื่องชัมพูกาชีวิตก กล่าวถึงการทำความชั่วของชัมพูกาชีวิตกที่ทำไว้ในอดีตชาติ ที่เคย คำพระอรหันต์ในขณะที่ตนเองเป็นพระภิกษุในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ กรรมนั้น ส่งผลทำให้อาชีวกนี้มีอุปนิสัยตามที่ได้คำพระอรหันต์ในชาตินั้น คือ ไม่ปรารถนาเพื่อจะนอนบนที่ นอน ไม่ปรารถนาเพื่อจะบริโภคน้ำกิน แต่สรีรวิญญูชะของตันทานั้น เป็นผู้เปลือยกาย และถูก ถอนผมด้วยท่อนแปรงตาล กรรมนั้นจึงส่งผลให้เป็นผู้มีมิจฉาทิฏฐิ จึงไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ ถึงแม้ว่าตนเองได้เคยบำเพ็ญสมณธรรมมาก่อนถึงสองหมื่นปีก็ตาม เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพิจารณา แล้ว จึงเสด็จพร้อมกับเทวดาทั้งหลายไปสู่ที่อยู่ของชัมพูกาชีวิตก ทรงให้เทวดาทั้งหลายแสดงตน ทำ ให้ชัมพูกาชีวิตกแปลกใจที่ตนเองไม่เคยได้สิ่งเหล่านี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงบรรพกรรมของชัมพูกา ชีวิตกจนละจากมิจฉาทิฏฐิได้แล้ว ในกาลจบเทศนา เขาบรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภिता^{๑๗๓}

(๓) เรื่องพระสุธรรมเถระ พระสุธรรมเถระนี้ได้ทำอกุศลกรรมทางวาจา กล่าวคือ ได้คำ จิตตคฤหบดี เพราะน้อยใจที่ครั้งหนึ่งคฤหบดีนิมนต์พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะกับภิกษุ พันรูปรับภิกษาที่เรือนก่อน แล้วนิมนต์ท่านภายหลัง แล้วเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรง ให้ไปขอมาจิตตคฤหบดี ท่านก็ทำตาม แต่อุบายสกนั้นพิจารณาแล้วจึงยังไม่อดโทษาให้ จึงทรงให้ พระสุธรรมเดินทาง ๓ โยชน์แล้วกลับมา เมื่อกลับมาแล้วได้ฟังพระโอวาทจากพระพุทธเจ้าแล้ว บรรลุเป็นพระอรหันต์ และไปขอมาอีกครั้ง คราวนี้คฤหบดีพิจารณาแล้วจึงยกโทษาให้^{๑๗๔}

(๔) เรื่องพระสัพพทาสาเถระ กล่าวถึงความกระสันอยากสึกของพระสัพพทาสาเถระก็ เพราะในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า ท่านได้บวชเป็นพระภิกษุ ได้ทำอกุศลกรรมทางด้านวาจา

^{๑๗๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๒๘.

^{๑๗๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๓๑.

^{๑๗๓} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๒๖ – ๒๒๘.

^{๑๗๔} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๗ – ๒๕๒.

กล่าวคือ กล่าวถึงคุณแห่งภาวะของคฤหัสถ์ เพื่อให้ภิกษุผู้เป็นสหาย ได้สึกไปเสียแล้วตนจะได้บริวารต่าง ๆ กรรมนั้นส่งผลทำให้อายุากสึกออกไปเช่นกัน ดังนั้นกรรมนี้จึงส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมโดยตรงจนไม่สามารถปฏิบัติธรรมได้

(๕) เรื่องพระ โทณพทานเถระ เฉพาะในชาติปัจจุบันของท่านได้ทะเลาะวิวาทกับพระภิกษุทั้งหลาย เพราะความเข้าใจผิดของภิกษุทั้งหลาย พระพุทธเจ้าจึงตรัสห้ามและแสดงธรรมว่า “เธออย่าได้กล่าวคำหยาบต่อใคร ๆ คนที่ถูกเธอว่ากล่าวจะกล่าวโต้ตอบเธอ เพราะว่าถ้อยคำที่โต้เถียงกัน ก่อให้เกิดทุกข์และการทำร้ายโต้ตอบกันจะมาถึงเธอ ถ้าเธอทำตนให้นิ่งเงียบได้ เหมือนกิ้งกadalที่ตัดของปากออกแล้ว เธอก็จะบรรลุนิพพานได้ การโต้เถียงกันก็จะไม่มีแก่เธอ”^{๑๗๕}

(๖) เรื่องสุกรเปรต เป็นตัวอย่างของการกระทำกุศลกรรมทางวาจาด้วยการยุยงให้พระภิกษุ ๒ รูปซึ่งเป็นสหายกันให้แตกคอกัน เป็นการทำสังฆราชี ยังไม่ถึงกับเป็นสังฆเภท เพราะมีภิกษุไม่ถึง ๕ รูปรวมถึงผู้ก่อการด้วย^{๑๗๖} กรรมนั้นส่งผลให้สมณธรรมที่เธอบำเพ็ญแล้วสิ้นสองหมื่นปี มิได้อาจเพื่อจะทรงเธอไว้ได้ เธอเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่สิ้นพุทธันดรหนึ่ง มีอัทธภาพมีประการดังกล่าวแล้ว เสวยทุกข์อยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏในบัดนี้^{๑๗๗}

(๗) เรื่องปลาช็อกปีละ เป็นอีกเรื่องหนึ่งของการกระทำกุศลกรรมทางวาจาที่ส่งผลต่อการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะปรินิพพานแล้ว กุลบุตรสองพี่น้องออกบวชแล้ว คนพี่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ ส่วนคนน้องช็อกปีละเรียนคันถธุระแล้วถูกภิกษุสักการะครอบงำ จึงเป็นผู้ว่ายาก และเที่ยวตำหนิภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักรวมทั้งพี่ชายตนเองด้วย กรรมนั้นทำให้เมื่อละโลกนี้แล้ว จึงเกิดในอเวจีมหานรก

๔.๔.๓ กรรมและผลของกรรมต่อพฤติกรรมทางจิตใจ

การทำกรรมทางจิตใจ เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมากที่สุด เพราะการกระทำกรรมต่าง ๆ ที่จะเป็นกรรม และต้องเสวยผลกรรมต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางกายหรือวาจาก็ตาม จะต้องมิเจตนาซึ่งเกิดภายในใจจึงจะเป็นกรรม ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีตัวอย่างการกระทำกรรมทางใจเพียงอย่างเดียวแล้วส่งผลที่เด่นชัดดังต่อไปนี้

^{๑๗๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๓ - ๑๓๔/๗๓.

^{๑๗๖} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๕๑/๒๑๒ - ๒๑๔.

^{๑๗๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๐/๑๑๕ - ๑๑๖.

๑) ด้านกุศลกรรม

(๑) เรื่องมัญญกุณฑลีย์ กล่าวถึงการทำให้เป็นกุศลของมาณพชื่อมัญญกุณฑลีย์ซึ่งได้เห็นพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตาย ทำให้เมื่อตายไปแล้วเกิดเป็นเทพบุตร^{๑๗๘}

(๒) เรื่องธัมมิกอุบาสก กล่าวถึงการทำให้เป็นกุศลของธัมมิกอุบาสก ซึ่งได้ฟังธรรมก่อนที่จะตาย ทำให้เมื่อตายไปแล้วเกิดในสวรรค์^{๑๗๙}

(๓) เรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา กล่าวถึงการแผ่เมตตาจิตด้วยการสวดเมตตสูตร ทำให้พวกเทวดาในป่าที่ภิกษุเหล่านั้นอยู่อย่างมีความสุข^{๑๘๐}

(๔) เรื่องพระทวารุจิริยะเถระ กล่าวถึงกรรมดีของพระทวารุจิริยะที่ได้เคยทำในชาติปางก่อน คือการบำเพ็ญสมณธรรมด้วยความเพียรและตั้งใจทำถึงสองหมื่นปีในชาติปางก่อน^{๑๘๑} จึงส่งผลให้ท่านบรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็วภายในช่วงเวลาฟังธรรมเพียงไม่กี่คำจากพระพุทธเจ้า

(๕) เรื่องนางปฎาจารา การบรรลุธรรมของนางปฎาจารามีความเกี่ยวข้องกับกุศลกรรมอย่างหนึ่ง คือการอธิษฐานตั้งใจทำบุญถวายทานและตั้งความหวังไว้ว่าในอนาคตขอให้เป็นที่เลืกกว่าพระเถระผู้ทรงวินัยทั้งหลายในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง^{๑๘๒} กรรมนั้นจึงส่งผลให้ต้องรีบเร่งในการทำบุญกุศล และในชาติสุดท้ายก็ได้เป็นตามที่คาดหวังไว้

(๖) เรื่องนางลูกสุกร ที่เมื่อชาติก่อนของนางลูกสุกรนี้เกิดเป็นราชธิดาพระนามว่า อุพพรี เจริญสมถกรรมฐานจนได้ปฐมฌาน เมื่อตายไปแล้วจึงเกิดในพรหมโลก^{๑๘๓}

๒) ด้านอกุศลกรรม

(๑) เรื่องพระโสไรยเถระ กล่าวถึงกรรมชั่วที่ได้ก่อขึ้นและให้ผลในชาตินั้นทันที กล่าวคือ โสไรยเศรษฐีได้มีจิตอกุศลกับพระมหากัจจายนะ กรรมนั้นส่งผลทางด้านร่างกาย ทำให้กลับกลายเป็นหญิง กรรมนั้นส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ จนเมื่อได้ขอขมาพระเถระแล้วจึงกลับเป็นชายเหมือนเดิม จึงมีโอกาสได้บวชและบรรลุอรหัตผล^{๑๘๔}

^{๑๗๘} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๔๒ - ๔๓.

^{๑๗๙} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๘.

^{๑๘๐} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๑.

^{๑๘๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๓๑.

^{๑๘๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๕๔.

^{๑๘๓} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๘๑ - ๒๘๒.

^{๑๘๔} คุรยละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๔๕ - ๔๕๓.

(๒) เรื่องพระติสสเถระ พระติสสะรูปนี้มีความห่วงใยในจิวร ดังนั้นเมื่อมรณภาพแล้ว จึงเกิดเป็นเส้นที่จิวรนั้นนั่นเอง^{๑๘๕}

๔.๕. รูปแบบและวิธีการอธิบายเรื่องกรรมในอรรถถาธรรมบทที่มีต่อวรรณกรรมไทยยุคปัจจุบัน

กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายคำว่าวรรณกรรมเอาไว้ในหนังสือประวัติ พระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ไว้ว่า วรรณกรรม หมายถึง “งานเขียนทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรองทุกชนิด วรรณกรรมจึงรวมวรรณคดีเข้าไว้ด้วย”^{๑๘๖} ดังนั้นในงานวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัย จะนำเอาวรรณกรรมที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ที่ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์ อรรถถาธรรมบทของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และเผยแพร่อยู่ในประเทศไทยในปัจจุบันมาศึกษา โดยจะเน้นศึกษาผลงานของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียงในประเทศไทย และทางผู้วิจัยได้ศึกษาและตั้งประเด็นที่จะศึกษาเปรียบเทียบกับเรื่องกรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถถาธรรมบทดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ รูปแบบการอธิบายลักษณะและประเภทของกรรม

จากการศึกษางานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมของนักปราชญ์ในยุคปัจจุบันแล้ว สามารถจำแนกความเห็นของนักปราชญ์เหล่านั้นออกเป็น ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

๑) ลักษณะของกรรม ตามที่ได้ศึกษางานของนักปราชญ์ในยุคปัจจุบัน จะตีความ ลักษณะของกรรมไปในแนวทางเดียวกัน โดยยึดหลักพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุ นี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๘๗} กล่าวคือการ กระทำที่จะเป็นกรรมได้นั้นจะต้องมีเจตนาในการกระทำ คือไม่มีผลต่อตัวผู้กระทำ แต่นักปราชญ์ ในปัจจุบันยังมีความเห็นแตกต่างในข้อปลีกย่อยที่สำคัญประการหนึ่ง คือ หากว่าเป็นการกระทำที่ ไม่มีเจตนา นั้นจะเป็นกรรมด้วยหรือไม่ ซึ่งสามารถจำแนกความคิดเห็นนักปราชญ์เหล่านี้ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

(๑) กลุ่มที่มีความเห็นว่า การกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา ก็เป็นกรรม มีนักปราชญ์ ให้ความเห็นดังต่อไปนี้

^{๑๘๕} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๑๓.

^{๑๘๖} กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๒๕). หน้า ๒๔๗.

^{๑๘๗} อจ. ฉ.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

ก. สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงมีความเห็นว่าการกระทำทุกอย่าง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่ว่าจะเจตนาหรือไม่ ก็เป็นกรรม กรรมที่ทำให้โดยไม่เจตนาเรียกว่ากรรมสัทฺถาทำ เพราะทำให้เกิดผลกรรมได้เช่นกัน^{๑๘๘} ในความเห็นของสมเด็จพระสังฆราชนั้นมีความสอดคล้องกับเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ที่เด่นชัดที่สุดคือเรื่องพระภิกษุในยสังฆรักจิตเถระ ในกรณีพระหลานชายได้กำลังปรนนิบัติต่อพระเถระผู้เป็นลุง แต่ใจลอยกระสันอยากสึก และคิดไปต่าง ๆ นานาอย่างไม่มีสติ จึงเปลือเอาพัดก้านตาลตีศีรษะพระเถระอย่างที่ไม่รู้ตัว^{๑๘๙} กรรมนั้นถึงแม้ว่าจะไม่เจตนากระทำก็ตาม แต่กรรมนั้นยังส่งผลต่อพระเถระผู้เป็นลุงต้องเจ็บตัว และพระหลานชายก็ต้องถูกจับไปตัดสินโทษ

ข. พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ได้สงเคราะห์กรรมสัทฺถาทำนี้ว่าเป็นกรรมชนิดหนึ่ง คือกตัตตกรรม เป็นกรรมที่ทำโดยไม่มีเจตนาซึ่งมีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ซึ่งจะให้ผลต่อไป ท่านอธิบายว่า เพราะตามธรรมดาสิ่งที่กระทำลงไปแล้ว จะเป็นสิ่งที่ไม่ผลนั้นเป็นอันไม่มีโดยแท้^{๑๙๐}

(๒) กลุ่มที่มีความเห็นว่าการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนาไม่จัดเป็นกรรม มีนักปราชญ์ให้ความเห็นดังต่อไปนี้

ก. พระราชปฏิญาณมุนี (บุญมา อาคมปฺญฺโณ) ท่านสงเคราะห์การกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนาไว้ในอภัยกตกรรม หมายถึงกรรมที่ไม่ดี ไม่ชั่ว โดยมากเป็นพฤติกรรมธรรมดาของสิ่งที่มีชีวิต เพื่อให้ชีวิตคงอยู่ เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ถ่าย เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติไม่มีกิเลสเจตนาใด ๆ บงการ^{๑๙๑}

ข. พุทธทาสภิกขุ ท่านได้กล่าวว่า การเคลื่อนไหวหรือการกระทำที่ไร้เจตนา นั้น ไม่จัดเป็นกรรม แต่จัดเป็นกิริยา^{๑๙๒} เช่นการเดินเหยียบสัตว์เล็กสัตว์น้อยตาย การกระทำนั้นย่อมจะมีผลกระทบบ้าง และท่านอธิบายถึงเจตนาตามความคิดของท่านว่าหมายถึงความถึงความตั้งใจที่จะ

^{๑๘๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) , กฎแห่งกรรม : ความเข้าใจเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^{๑๘๙} บุ.ช.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๔.

^{๑๙๐} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕). หน้า ๒๑๕.

^{๑๙๑} พระราชปฏิญาณมุนี (บุญมา อาคมปฺญฺโณ), ฐัถนกรรม ไชขานการบุญ, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๓). หน้า ๑๖.

^{๑๙๒} พุทธทาสภิกขุ, หลักปฏิบัติที่สำคัญในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๑๑). หน้า ๑๐๕.

ทำ กล่าวคือต้องมีต้นเหตุ^{๑๕๓} คือความอยาก ซึ่งเป็นกิเลส และกิเลสเหล่านี้ก็เกิดจากวิบากกรรม จึงสามารถอธิบายได้ว่าจะเกิดกรรมขึ้นมาได้ก็ต้องมีกิเลส มีกิเลสเพราะมีวิบากกรรม และมีวิบากกรรมเพราะมีกรรม ซึ่งเป็นระบบของสังสารวัฏนั่นเอง หรืออาจกล่าวได้ว่าท่านยึดหลักปฏิจจสมุปบาท หรือสังสารวัฏในการอธิบายพุทธภาษิตที่ท่านยกมาเป็นหลักในการอธิบายว่า “เจตาคำ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม” นั่นเอง

ค. ศุภวรรณ พืพัฒนพรรณวงศ์ กรีนได้อธิบายกรรมชนิดนี้ว่าเป็นกรรมที่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะไม่มีเจตนาที่จะทำ ดังนั้นผลหรือวิบากจึงไม่รุนแรงเท่ากับการมีเจตนา^{๑๕๔} ตัวอย่างเช่นเมื่อเข้าไปในร้านขายของ เดินดูของอยู่แล้วเผลอไปทำของตกแตก เจ้าของร้านก็สามารถเรียกร้องให้เราชดใช้ค่าเสียหายได้เช่นกัน

แต่จากการศึกษาในประเด็นของการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังเช่นกรณีของพระหลานชายผู้เป็นสัทธวิหาริกได้ใช้พัดตีพระอุปัชฌาย์ผู้เป็นลุงโดยไม่ได้ตั้งใจในเรื่องพระภาติในยสังฆรักจิตเถระ เป็นต้น ก็มีหลักฐานสนับสนุนทั้งสองฝ่ายข้างต้น และจากเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นถึงแม้จะทำโดยไม่เจตนาก็ตาม ก็ยังต้องรับผลของกรรมนั้น แต่จะสังเกตเห็นได้ว่ากรรมเหล่านั้นไม่ส่งผลต่อไปยังภพชาติหน้าดังที่นักปราชญ์ทั้งหลายได้อธิบายเอาไว้ข้างต้น

๔.๕.๒ รูปแบบการอธิบายการให้ผลของกรรมและการพ้นจากกรรม

ในวรรณกรรมที่ปรากฏในสังคมไทยสมัยปัจจุบัน มีนักปราชญ์หลายท่านได้อธิบายถึงการให้ผลของกรรม ซึ่งให้ผลไปในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกการอธิบายการให้ผลของกรรมที่มีส่วนสัมพันธ์กับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทในประเด็นดังต่อไปนี้

๑) การอธิบายเรื่องกรรมกับเรื่องนรก – สวรรค์ และภพภูมิต่าง ๆ

หลักกรรมตามแนวพระพุทธศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับภพภูมิต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยในการให้ผลไปสู่ภพหน้า กรรมที่ทำไปแล้วจะทำหน้าที่ให้ผู้กระทำไปสู่ภพใหม่ตามคุณภาพของกรรม หากว่าทำกุศลกรรมไว้ กุศลกรรมเหล่านั้นจะเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงสุคติภูมิ แต่หากว่าทำอกุศลกรรมไว้ อกุศลกรรมเหล่านั้นก็จะเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงทุคติภูมิ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในจูฬกัมมวาทกสูตร ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มี

^{๑๕๓} พุทธศาสนิกขุ, หลักปฏิบัติที่สำคัญในพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๗.

^{๑๕๔} ศุภวรรณ พืพัฒนพรรณวงศ์ กรีน, คู่มือชีวิตภาคกฎแห่งกรรม, (กรุงเทพมหานคร : คิว พรินแมเนจเม้นท์, ๒๕๕๐). หน้า ๗๒.

กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๑๕๕}
 ดังนั้น การที่จะทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งก็ต้องคำนึงถึงผลที่ตนเองจะได้ด้วย

ในสังคมไทยปัจจุบันมีนักปราชญ์หลายท่านได้อธิบายถึงเรื่องนรก และสวรรค์ ที่สรรพสัตว์ทั้งหลายที่ได้ก่อกรรมต่าง ๆ เอาไว้จะต้องไปเสวยกรรม ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท วรรณกรรมเหล่านี้ที่กล่าวถึงเรื่องกรรมกันโดยตรงจะมีอยู่ ๒ ยุคสมัยด้วยกัน คือ สมัยสุโขทัย และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยสุโขทัยมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมซึ่งอธิบายถึงการเสวยผลกรรมในภพภูมิต่าง ๆ อยู่เพียงไม่กี่เรื่อง ที่สำคัญได้แก่ เตฎมิกถาหรือไตรภูมิภพหรือไตรภูมิพระร่วง จักรวาลที่ปณี และโลกที่ปกสาร ซึ่งทั้ง ๓ วรรณกรรมนี้มีแนวการอธิบายภพภูมิต่าง ๆ ไปในแบบเดียวกัน จึงจะศึกษาเพียงแค่เรื่องที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน ๑ เรื่องคือไตรภูมิพระร่วง ส่วนวรรณกรรมที่กล่าวถึงนรกและสวรรค์ในปัจจุบันนักปราชญ์ทางศาสนาของไทยในปัจจุบันส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากไตรภูมิพระร่วง นักปราชญ์เหล่านี้ได้สร้างวรรณกรรมพรรณนาถึงเรื่องนรกสวรรค์ไว้ดังนี้

(๑) ไตรภูมิภพ หรือ ไตรภูมิพระร่วง เป็นหนังสือวรรณกรรมที่เจ้าพญาเลไทยทรงนิพนธ์ขึ้นในสมัยที่พระองค์ครองราชย์ได้ประมาณ ๖ ปี จึงได้สร้างไตรภูมิภพขึ้นเพื่อให้ใช้สอนพสกนิกรทั้งหลายให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ซึ่งพระองค์ทรงนำหลักคำสอนในคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา รวมถึงคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงได้อธิบายถึงสภาพแวดล้อมภายในนรกและสวรรค์ และวิธีการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน หากจะกล่าวโดยย่อ พญาเลไทยได้อธิบายถึงภพภูมิทั้งหลายคือ

ก. นรกภูมิ ประกอบด้วยนรกใหญ่ นรกบ่าว โลกันตนรก และมหาอวิจินรก ดังจะได้ อธิบายดังต่อไปนี้

นรกใหญ่ เป็นที่สำหรับฝูงสัตว์ทั้งหลายอันได้กระทำบาปด้วยกาย วาจาและใจ นรกใหญ่ประกอบด้วยนรก ๘ ชุมใหญ่ ๆ ด้วยกัน ดังที่ปรากฏเป็นคาถาที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงว่า

“อันหนึ่งชื่อสัตถุชีพ (นรก) อันหนึ่งชื่อกาฬสุตตนรก อันหนึ่งชื่อสังฆาฏนรก อันหนึ่งชื่อโรรุฉนรก อันหนึ่งชื่อมหาโรรุฉนรก อันหนึ่งชื่อคาปนรก อันหนึ่งชื่อมหาคาปนรก อันหนึ่งชื่อมหาอวิจินรก”^{๑๕๖}

ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงบรรยากาศในนรกใหญ่ ที่ผู้ทำกรรมชั่วต้องไปเสวยกรรมอย่างทรมานอย่างแสนสาหัส และได้กล่าวถึงกรรมชั่วที่ทำให้ต้องตกนรกภูมิใหญ่ ๘ ชุมนี้ ว่า

^{๑๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๗/๓๕๖.

^{๑๕๖} กรมศิลปากร, ไตรภูมิภพ หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาเลไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖). หน้า ๕ – ๑๐.

“คนผู้ใดเกิดมาแลบมิรู้จักบาปจักบุญ แลบมิรู้จักคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ แลบมิได้ให้ทาน ตระหนี่ทรัพย์ แลเมื่อท่านจะอวยทานไว้สักห้ามปรามท่าน อันหนึ่ง มันบมิรู้จักพี่รักน้อง บมิรู้เอ็นดูกรุณา เทียรยอมฆ่าสิ่งสัตว์อันรู้ตึง แลลักเอาสินท่านอันท่านเจ้าสินบมิให้แก่ตน มักทำชั่วด้วยเมียท่าน แลลอกลักรักเมียท่านผู้อื่น แลเจรจาเหลวไหลลวยล่าย มักกล่าวความร้ายต่อเสียดเบียดเบียนท่าน กล่าวความสละประมาทท่าน และกล่าวความหยาบซ้ากล้าแข็งให้ท่านบาดเนื้อผิใจให้ท่านได้ความเจ็บอาย แลกล่าวความมุสาวาทเหลวไหลลวยล่ายอันบมิเป็นประโยชน์เป็นติรัจฉานกถา แลมักกินเหล้าเมามาย แลบมิยำผู้แก่สมณพราหมณาจารย์ อันว่าคนผู้กระทำร้ายฉนั้นไว้สั ครั้นว่าตาไป ก็ได้ไปเกิดในนรกอันใหญ่ ๘ อันนั้นแล อันว่าความอันเขาเจ็บปวดทนต์ทุกข์เวทนาแห่งเขานั้น จักกล่าวบมิได้เลย”^{๑๕๗}

สำหรับในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท การที่บุคคลทำกรรมชั่วแล้วตายไปตกนรก เช่นในเรื่องพระเทวทัต พระพุทฺธเจ้าได้ทรงพรรณนาถึงอเวจีมหานรก เมื่อพระเทวทัตได้ถูกธรณีสูบแล้วต้องรับกรรมในอเวจีมหานรกอย่างทุกข์ทรมาน^{๑๕๘} ในเรื่องนางสามาวดี^{๑๕๙} ที่เมื่อชาติก่อนเคยเผาพระปัจเจกพุทฺธเจ้าทั้งยังทรงพระชนม์มอยู่ ภคินีนั้นทมาณพ^{๑๖๐} ที่ข่มขืนพระอุบลวรรณาเถรีก็เช่นกัน เป็นต้น กรรมที่ส่งผลให้ต้องตกนรกขุมใหญ่ ๘ ขุมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเหล่านี้มักจะเป็นกรรมที่ค่อนข้างหนัก เพราะส่วนมากจะทำกับพระอรหันต์ หรือบุคคลที่มีความสำคัญต่อชีวิต

นรกบ่าว หรือนรกบริวาร เป็นนรกขุมเล็ก ๆ อันอยู่เป็นบริวารนรกขุมต่าง ๆ ในไตรภูมิ พระร่วงแสดงเรื่องนรกขุมเล็ก ๆ เหล่านี้ ๑๖ ขุม ๑๖ คำรบด้วยกัน^{๑๖๑} คือ อุตุนนรก สุนัขนรก สโชตินนรก อังคารกาสุนนรก โลหกุมภินนรก อโยทกนรก กุสปลาสนนรก สัตติหตนรก พิลสนนรก โปราณมิพหนนรก โลหิตปุพพนรก โลหพิสนนรก สังฆานนรก อวังสินนรก โลหสิมพลินนรก และนรกบ่าวขุมคำรบที่ ๑๖ ชื่อมิจฉาทิภูสิ ซึ่งแต่ละขุมผู้ทำกรรมชั่วที่ได้ไปเกิดในนั้นต้องเสวยกรรมอย่างทุกข์ทรมาน

โลกันตนนรก ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงถิ่นที่อยู่ สภาพสิ่งแวดล้อมภายใน และขนาดของโลกันตนนรกไว้ว่านรกขุมนี้อยู่ในช่องว่างระหว่างจักรวาล และมีมิติตลอดกาล และใหญ่โต

^{๑๕๗} กรมศิลปากร, ไตรภูมิภคินี หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชานิพนธ์พระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ พญาสิทธิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๑๒.

^{๑๕๘} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.๒. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๕.

^{๑๕๙} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.๒. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๐๐ – ๓๐๑.

^{๑๖๐} คุราชละเอียดยใน พ.ศ.๒. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๔.

^{๑๖๑} คุราชละเอียดยใน กรมศิลปากร, ไตรภูมิภคินี หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชานิพนธ์พระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ พญาสิทธิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๑๒ – ๑๘.

มาก ต่อเมื่อพระโพธิสัตว์จะตรัสรู้ และเสด็จปฏิสนธิในครรภ์พระมารดานั้น เมื่อท่านสมภพจากมาตุคัพโภทร และเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาพระธรรมจักร และเมื่อเสด็จเข้าสู่นิพพานนั้นก็ดี ในกาลทั้ง ๕ ครั้งนี้ ในโลกันตนรคนั้นจะสว่างขึ้นมาได้^{๒๐๒} ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทไม่มีกรกล่าวถึงนรกขุมนี้โดยเฉพาะ แต่กล่าวรวมกับนรกขุมอื่น ๆ ซึ่งในบางเรื่องพระอรรถกถาจารย์จะใช้คำอธิบายรวมว่า “นรก” โดยไม่ระบุขุมไหนโดยเฉพาะ จึงเป็นการยากหากจะศึกษาถึงเรื่องนรกขุมนี้เฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแต่อย่างเดียว

ในไตรภูมิพระร่วงยังได้กล่าวถึงบุคคลที่จะได้ไปนรกขุมนี้ว่า มีการยุยงสงฆ์ให้ผิดใจกันเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทก็มีเรื่องราวที่สามารถนำมาเทียบเคียงได้เรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องพระโกณฑธานเถระ ที่เมื่อชาติก่อนเป็นเทวดาแต่เห็นภิกษุ ๒ รูปอยู่ด้วยกันจึงลงใจด้วยการทำให้เกิดความเข้าใจผิดระหว่างกัน^{๒๐๓}

ข. ตีรจนาจานภูมิ คือภูมิสัตว์เดรัจฉาน ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวแต่เพียงเฉพาะการเสวยผลกรรมด้วยการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน^{๒๐๔} ไม่ได้กล่าวถึงกรรมที่จะทำให้ไปเกิดในภูมิสัตว์เดรัจฉานนี้ แต่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีตัวอย่างของการจุดหรือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอยู่หลายเรื่อง ซึ่งแต่ละเรื่องนั้นผู้ที่เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานมักจะมีเหตุปัจจัย คือกิเลสที่ทำให้ต้องเสวยกรรมเป็นสัตว์เดรัจฉาน ดังเช่นราคะ ซึ่งปรากฏในเรื่องชน ๓ ตอนบุรพกรรมของภรรยานายเรือ โทสะ ซึ่งปรากฏในเรื่องชน ๓ ตอนบุรพกรรมของกา และโมหะ ซึ่งปรากฏในเรื่องท้าวสักกะ ตอนท้าวสักกะโอวาทนางสุชาดาผู้เป็นนกยาง เป็นต้น

ค. เปตภูมิ ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงเปตหลายประเภทด้วยกัน ซึ่งเสวยกรรมที่แตกต่างกันออกไปตามที่ได้อธิบายกรรมนั้นเอาไว้ เรื่องเปตก็มีปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน ดังเช่นในเรื่องสญชัย เป็นต้น บางเรื่องนั้นการเกิดเป็นเปตจะเกิดจากวิบากกรรมที่เหลือเมื่อได้เสวยกรรมในนรกแล้วต่อมาได้เกิดเป็นเปต จากเรื่องราวที่ปรากฏสามารถสรุปกรรมที่ทำให้เกิดเป็นเปตได้ดังนี้คือ

- ยักยอกอาหารที่จะถวายพระภิกษุสงฆ์ ดังที่ปรากฏในเรื่องสญชัย
- ทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น ดังที่ปรากฏในเรื่องอหิเปต และอชรถเปต

^{๒๐๒} กรมศิลปากร, ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชานิพนธ์พระมหามหารัชมหาราชที่ ๑

พญาลิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๑๘ – ๑๙.

^{๒๐๓} คุรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๖๖ – ๘๕.

^{๒๐๔} คุรายละเอียดใน กรมศิลปากร, ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชานิพนธ์

พระมหามหารัชมหาราชที่ ๑ พญาลิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๒๑ – ๒๓.

- หม่าหรือทำร้ายบุคคลสำคัญ มีพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น ดังที่ปรากฏในเรื่องสังกัฏฐิ
กฎเปอต

- ยุยงให้สงฆ์แตกกัน ดังที่ปรากฏในสุกรเปอต

ง. อสุรกายภูมิ ในไตรภูมิพระร่วง ได้อธิบายถึงสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ที่ไปเกิด
ในอสุรกายภูมิ ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของอสุรกายและภพภูมิที่อยู่
ของอสุรกาย ซึ่งมีปรากฏในเรื่องท้าวสักกะในตอนที่ท้าวสักกะบอสูรทำสงคราม เพราะท้าวสักกะเห็น
ว่าพวกอสุรคิมน้ำทิพย์จนมาถึงไม่ควรเป็นทวดา จึงจ้งอสูรเหล่านั้นเหวี่ยงลงมหาสมุทร^{๒๐๕} เมื่อได้
วิเคราะห์เรื่องราวที่เกิดขึ้นดังกล่าวแล้ว พวกอสุรมีสภาพเช่นเดียวกับทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
แต่ถูกขับไล่ออกจากสวรรค์เนื่องจากทำตนไม่เหมาะสม ดังนั้นจึงสามารถไปยังสวรรค์ชั้นดุสิตเพื่อ
ทำสงครามกับท้าวสักกะได้ และนอกจากนี้ยังมีปรากฏให้เห็นว่าสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้ ดังตอน
ที่ท้าวสักกะปลอมเป็นอสูรชึ่งนางสุชาดาซึ่งเป็นธิดาของพญาอสูร^{๒๐๖} นอกจากนี้พวกอสูรยัง
สามารถเที่ยวไปในโลกมนุษย์ได้ตามประสงค์^{๒๐๗} รวมถึงการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ด้วย

จ. มนุสสภูมิ ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงความแตกต่างในระหว่างหมู่มนุษย์
ด้วยกัน โดยจำแนกออกตามช่วงระยะเวลาที่อยู่ในครรภ์และสภาพแวดล้อมในครรภ์ ลักษณะนิสัย
และอายุขัยของมนุษย์ที่แตกต่างกัน หากว่าได้ศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่จะ
ทราบว่สิ่งเหล่านี้ล้วนมีเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น คือกรรมที่ทำไว้ทั้งในชาติก่อน และชาติปัจจุบัน เช่น
เรื่องพระโสไรยเถระที่ต้องกลับกลายเป็นหญิงก็เพราะกรรมอันลามกของตนเอง เรื่องขัมพุกาชีวิตที่
เกิดมามีอุปนิสัยผิดแปลกไปจากคนทั่วไปเพราะกรรมชั่วของตน หรือบุรพกรรมของพระสิวลีที่
ปรากฏในเรื่องพระขทรวนิยเรวตเถระที่ต้องอยู่ในครรภ์มารดาเป็นเวลา ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ก็เพราะ
กรรมชั่วของตน เป็นต้น จะสังเกตเห็นได้ว่าหากได้ทำกรรมดีมาแต่ชาติปางก่อน ก็มักจะเกิดมาอย่าง
มีความสุข ดังเช่นการเกิดของสุขสามเณร บัณฑิตสามเณร สุมนสามเณร เป็นต้นตามที่ได้กล่าว
มาแล้วในบทที่ ๓ นอกจากนี้แล้ว ในไตรภูมิพระร่วงได้พรรณนาถึงมนุษย์ที่เกิดในทวีปอื่นนอกจาก
ชมพูทวีป และภพภูมิในทวีปเหล่านั้นอย่างละเอียด^{๒๐๘}

ฉ. สวรรค์ ๖ ชั้น ประกอบด้วย ชั้นจาตุมมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี
และปรนิมิตวสวัตตี ในไตรภูมิพระร่วงได้พรรณนาถึงสภาพแวดล้อมของสวรรค์ วิถีชีวิตของทวดา

^{๒๐๕} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๖๗.

^{๒๐๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๗๔ - ๓๗๖.

^{๒๐๗} กรมศิลปากร, ไตรภูมิภคณา หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑

พญาสิทธิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๓๖.

^{๒๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒ - ๔๘.

ทั้งหลาย รวมถึงสาเหตุของการสิ้นอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย การที่จะได้สู่วรรค ๖ ชั้นนี้ จะต้องทำกุศลกรรม แม้เพียงทางใจก็สามารถที่จะเข้าถึงได้ อย่างเช่นกรณีการตายของมัญญกุนทลีย์ หรือกรณีของธัมมิกอุบาสก ดังที่ยกตัวอย่างมาแล้วในบทที่ ๓ เป็นต้น

สำหรับเรื่องราวการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท จะปรากฏว่ากล่าวถึงสวรรค์เพียงไม่กี่ชั้นเท่านั้น กล่าวคือจะพบเรื่องสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และชั้นดุสิตเป็นส่วนใหญ่ ในเรื่องยมกปาฏิหาริย์กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อโปรดพุทธมารดา^{๒๐๕} ส่วนกรรมที่จะทำให้เกิดในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ สามารถกล่าวสรุปได้ว่าต้องทำกุศลกรรมด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ โดยสามารถทำกุศลกรรมดังกล่าวนี้ได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีหลายเรื่องด้วยกัน ดังจะยกตัวอย่างการกระทำความดีทั้ง ๓ ทาง คือ การกระทำทางกายดังตัวอย่างเรื่องนางลาชเทวธิดา^{๒๐๖} ทางวาจา ดังตัวอย่างเรื่องพิพาลปทกเศรษฐี ที่มีบัณฑิตผู้หนึ่งเที่ยวป่าวประกาศให้ผู้คนมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า^{๒๐๗} ส่วนทางใจ ดังตัวอย่างเรื่องมัญญกุนทลีย์^{๒๐๘} เป็นต้น

ข. สวรรค์ชั้นพรหม แบ่งเป็นสวรรค์ชั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น และอรูปพรหม ๔ ชั้น ในไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงกรรมที่ทำให้ได้เกิดในสวรรค์ชั้นพรหมไว้ซึ่งสามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า^{๒๐๙} หากได้เจริญสมาบัติจนบรรลุตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน เมื่อตายไปแล้วจะได้เข้าถึงสวรรค์ชั้นรูปพรหมชั้นใดชั้นหนึ่ง แต่ถ้าเจริญสมาบัติได้จนบรรลุอรุณฌาน ก็จะเข้าถึงอรูปพรหม และถ้าหากว่าบรรลุเป็นพระอนาคามีก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นพรหมที่เป็นภูมิของพระอนาคามีโดยเฉพาะชั้นใดชั้นหนึ่งใน ๕ ชั้น คือ อวิหาภูมิ อตปปาภูมิ สุทิสสาภูมิ สุทิสสิภูมิ และอกนิฐาภูมิ ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีอยู่เรื่องหนึ่งทีกล่าวถึงการปฏิบัติตนที่ทำให้เข้าถึงสวรรค์ชั้นพรหม และกรรมที่ทำให้ต้องพ้นจากสวรรค์ชั้นพรหม คือเรื่องนางลูกสุกร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงนางลูกสุกรตัวหนึ่งที่เมื่อชาติก่อนเป็นพระราชธิดาพระนามว่าอุพพรี ได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่นอนแล้วยังไปพวกลัญญาให้เกิดขึ้นในที่นั้นจนได้ปฐมฌาน เมื่อถึงคราว

^{๒๐๕} คุรายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๔.

^{๒๐๖} คุรายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๑ - ๑๒.

^{๒๐๗} คุรายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๓ - ๓๐.

^{๒๐๘} คุรายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๔๑.

^{๒๐๙} คุรายละเอียดใน กรมศิลปากร, ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาธิไทย ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า ๑๑๔ - ๑๒๑.

สิ้นพระชนม์จึงเกิดในพรหมโลก ก็แลพระนางครั้งจุติจากอัฐภาพนั้นแล้ว สืบสนอยู่ด้วยอำนาจคติ จึงเกิดแล้วในกำเนิดสุกร^{๒๑๔}

(๒) วรรณกรรมเรื่องกรรมที่ปณี เป็นวรรณกรรมที่พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ได้ รจนารขึ้น ในวรรณกรรมนี้ได้กล่าวถึงการเข้าถึงภพภูมิต่าง ๆ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ก. อบายภูมิ ท่านอธิบายสรุปภาพรวมของการให้ผลของกรรมที่จะได้ไปเกิดใน อบายภูมิ ว่าอกุศลกรรมมถ ๑๐ ซึ่งแบ่งเป็นความประพฤติผิดทางกาย ทางวาจา และทางใจ เหล่านี้ เมื่อทำอกุศลกรรมมถอย่างใดอย่างหนึ่ง กรรมนั้นจะเป็นเหตุปัจจัยให้เข้าถึงอบายภูมิ^{๒๑๕} ซึ่งสามารถ สังเกตเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะเห็นได้ชัดว่าเมื่อทำความชั่วอย่างใดอย่าง หนึ่งแล้ว เมื่อละสังขารจากโลกนี้ไปมักจะเกิดในอบายภูมิ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบทอยู่หลายเรื่อง เช่นตอนที่ปรตญาติของพระเจ้าพิมพิสารมาแสดงอาการเพื่อให้พระองค์ อุทิศส่วนกุศลให้ในเรื่องสญชัย^{๒๑๖} การทำกรรมหนักของพระเทวทัตจึงถูกธรณีสูบในเรื่องพระ เทวทัต^{๒๑๗} เป็นต้น

ข. มนุสสภูมิ เป็นภูมิที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้มีใจสูง^{๒๑๘} ท่านอังกุพกัมมวิภังคสูตร โดย กล่าวถึงผู้ที่ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ล้วนมีกรรมเป็นของตนอยู่แล้ว ซึ่งมีทั้งผู้ที่เคยประกอบอกุศลกรรม และกุศลกรรม ซึ่งสามารถสังเกตตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้วจะเห็นว่า หากเป็นผู้ที่เคย ทำกรรมชั่วมาก่อน ก็ต้องเสวยกรรมในนรกก่อน เมื่อกรรมนั้นเบาบางลงแล้ว จึงได้เกิดเป็นมนุษย์ เพื่อเสวยกรรมชั่วมต่อไป ดังเช่นกรณีการดำเนินชีวิตของชัมพูกาชีวิต^{๒๑๙} ซึ่งก่อนหน้านั้นเสวยกรรม ในนรกอเวจีเพราะค่าพระอรหันต์ เมื่อพ้นจากรกต้องรับเศษกรรมชั่วที่เหลือของตนด้วยการเกิดมา ต้องทรมานตนเองด้วยความเป็นมิจฉาภิภูริ ส่วนเหล่าเทวดาเมื่อกุศลกรรมใกล้หมดแล้วก็จะเกิดมา มี ความสุขสบาย ดังเช่นกรณีการถวายภัตตาหารแก่พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะของมหา พุคตะพราหมณ์^{๒๒๐} ทำให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ เมื่อหมดอายุขัยแล้วจึงเกิดในตระกูลอุปัฏฐากของ พระสารีบุตร เป็นต้น

^{๒๑๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๘๑ – ๒๘๒.

^{๒๑๕} คุรายละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕). หน้า ๕๒๐.

^{๒๑๖} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๔๑.

^{๒๑๗} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๘ – ๑๕๙.

^{๒๑๘} คุรายละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๖๐๕.

^{๒๑๙} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๕ – ๒๒๑.

^{๒๒๐} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๓๑.

ค. สวรรค์ เป็นภพภูมิที่เหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายที่จะเข้าถึงได้ก็ต่อเมื่อยังตนให้เป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยกุศลกรรมบถทั้งหลาย^{๒๒๐} ดังตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้น ที่เห็นได้ชัดคือเรื่องท้าวสักกะ ตอนที่ท้าวสักกะไปเยี่ยมอดีตรรยาเก่าที่เกิดเป็นนกยางและแนะนำให้อือศีล ๕^{๒๒๑} และเรื่องปลาช็อกปีละ ตอนบุตรพรหมของเหล่าชาวประมงที่เคยเกิดเป็นโจรแล้วถูกตามจับ ซึ่งขณะนั้นได้กลับใจและสมาทานรักษาศีล ๕ เมื่อตายไปแล้วจึงเกิดเป็นเทวดา^{๒๒๒}

ง. พรหมโลก แบ่งเป็น ๒ ชั้นใหญ่ ๆ ได้เป็นชั้นรูปพรหม กับชั้นอรูปพรหม ท่านได้กล่าวถึงกรรมที่ทำให้เกิดในชั้นรูปพรหมไว้ว่าต้องเจริญสมถกรรมฐานจนถึงขั้นอัปนาสมาธิ^{๒๒๓} ในกรณีการเข้าถึงฌานสมาบัติขั้นนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ๑ เรื่อง คือ เรื่องนางลูกสูกร ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้น ส่วนกรรมที่จะทำให้เกิดในพรหมโลกในชั้นอรูปพรหมได้นั้น ท่านกล่าวว่าต้องเจริญสมถกรรมฐานจนบรรลุรูปฌานสมาบัติตั้งแต่อกาสนัญญาจนะขึ้นไป^{๒๒๔} ในสมัยพุทธกาลมีบุคคลที่บรรลุฌานสมาบัติขั้นอรูปฌาน ซึ่งปรากฏนามอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทอยู่ ๒ ท่าน คือ อาฬารดาบส กาลามโคตร และอุทกดาบส रामบุตร โดยมีรายละเอียดในปาสราลีสูตร^{๒๒๕}

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านได้กล่าวถึงนรก และสวรรค์ ว่านรก-สวรรค์เป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ และท่านได้วางกรอบอธิบายเรื่องนรก-สวรรค์ไว้ ๒ แง่ คือ แง่ที่หนึ่ง ต้องตั้งคำถามว่านรกสวรรค์มีจริงหรือไม่ กับแง่ที่สอง ต้องตั้งคำถามว่าจะต้องมีทำที่หรือการปฏิบัติอย่างไร ทั้งนี้ก็เพราะว่าคนไทยยุคปัจจุบันได้รับแนวความคิดอย่างมีเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ การพิสูจน์เรื่องนรกสวรรค์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีหรือไม่มี ซึ่งพระพุทธศาสนามีการปฏิบัติเป็นการวางทำที่ในเรื่องนรกสวรรค์อยู่ จึงต้องทำความเข้าใจเรื่องนรกสวรรค์ทั้งสองแ่งดังกล่าว ท่านได้กล่าวว่าในหลักพระพุทธศาสนาได้กล่าวเรื่องนี้ไว้เป็น ๓ ระดับ คือ^{๒๒๖}

^{๒๒๐} พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร ป.ธ.๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๖๒๒.

^{๒๒๑} คุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๗๒.

^{๒๒๒} คุรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๗๔.

^{๒๒๓} พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร ป.ธ.๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, หน้า ๖๗๗.

^{๒๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๕.

^{๒๒๕} คุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๗ – ๒๗๘/๓๐๐ – ๓๐๓.

^{๒๒๖} คุรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กรรม – นรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, หน้า

ก. นรก – สวรรค์ ภายหลังการตาย คือเรื่องนรก – สวรรค์ที่เราพูดกันทั่ว ๆ ไปว่า หลังจากชาตินี้ ตายไปแล้วไปรับโทษหรือรับผลกรรม หรือกล่าวได้ว่าเป็นการเสวยผลกรรมแบบ ข้ามภพข้ามชาติ การอธิบายเรื่องนรกสวรรค์ระดับนี้พระอรรถกถาจารย์ก็ได้นำมาใช้ในการอธิบาย เรื่องกรรมซึ่งนำมาอธิบายในบทที่ ๓ ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว

ข. นรก – สวรรค์ที่อยู่ในใจ ดังที่มีสุภายิตไทยได้กล่าวไว้ว่า “สวรรค์ในอก นรกในใจ” เป็นเรื่องของกรรมที่ให้ผลตั้งแต่ชาติที่ได้ทำกรรม และส่งผลต่อไปในอนาคต กรรมนี้เกี่ยวกับ สภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลาไปจนตายและส่งผลข้ามภพข้ามชาติ นอกเสียจากว่าจะมีกรรมอย่างใด อย่างหนึ่งหรือหลายอย่างมาตัดรอนก่อนที่จะตาย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพจิตเท่านั้น

ค. นรก – สวรรค์แต่ละขณะจิต ท่านอธิบายไว้ว่า การที่เราปรุงแต่งสร้างนรก – สวรรค์ของเราเองตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน คำอธิบายของท่านในประเด็นนี้สอดคล้องกับพระ สุตตที่ชื่อว่ากัมมนิโรธสูตร^{๒๒๘} ที่กล่าวถึงลักษณะของกรรมเก่า กรรมใหม่ ความดับกรรม และ ปฏิปทาที่ให้ถึงความดับกรรม กล่าวคือการที่เรารับรู้ถึงผลของกรรมก็เพราะเป็นหน้าที่ของ อายตนะของเรา คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายของเราเอง เมื่ออายตนะเหล่านี้ได้รับเอาอารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งเป็นวิบากกรรมก็จะปรุงแต่งจิตไปตามอำนาจของกิเลสซึ่งจะทำให้เกิดกรรม ใหม่ คือการแสดงออกทางกาย วาจา และใจกันต่อไปตราบเท่าที่ยังไม่ปฏิบัติตามหลักปฏิปทาที่ให้ ถึงความดับกรรม ซึ่งก็คือหลักอริยมรรคมีองค์แปดนั่นเอง

(๔) พุทธทาสภิกขุ ท่านได้กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์ว่าคนไทยถูกสอนให้เชื่อว่า นรกนั้นจะไปตกหลังจากตายไปแล้ว เข้าโลงไปแล้ว คนทำชั่วต้องไปตกนรก ต้องถูกฆ่า ต้องถูกเผา อย่างนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดของคนไทย ท่านจึงกล่าวว่า “นรกหมายถึงความร้อนใจ เมื่อใด ร้อนใจ เมื่อนั้นเป็นสัตว์นรก เมื่อใดโง่เมื่อนั้นเป็นสัตว์เดรัจฉาน เมื่อใดหิว ๆ ด้วยกิเลสตัณหา เมื่อนั้นเป็นเปรต เมื่อใดกลัวเพราะความไม่รู้เพราะอวิชชา เมื่อนั้นเป็นอสุรกาย”^{๒๒๙} กล่าวคือคนเรา สามารถตกนรกทั้งที่ยังเป็นมนุษย์เพียงแค่นี้ได้ทำกรรมชั่วนั้นแล้ว จึงสามารถกล่าวได้ว่ากรรมนั้น ส่งผลทางใจในลักษณะของทิวฐธรรมเวทนียกรรมแล้วในขณะที่นั้นนั่นเอง แต่หากว่าได้ทำความดีไว้ ในขณะที่เป็นมนุษย์ กรรมนั้นก็ส่งผลทันทีเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่าคนที่ตั้งใจทำความดีมักจะมี ความสุขใจในขณะที่กระทำ พุทธทาสภิกขุจึงได้ยกวลีที่เป็นสุภายิตไทยเข้ามาเปรียบเทียบกับว่า “สวรรค์ในอก นรกในใจ”^{๒๓๐} ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าท่านพุทธทาสเน้นการสอนเรื่องนรกสวรรค์ใน

^{๒๒๘} คุุรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๔๖/๑๗๕ – ๑๘๐.

^{๒๒๙} พุทธทาสภิกขุ, อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม อุปสรรคที่มีอยู่ทนคำพูด, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๐). หน้า ๑๔๘.

^{๒๓๐} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๔๕.

ปัจจุบันกาล และเป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ ศุภวรรณ พิพัฒพรณวงศ์ ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ท่าน พุทธทาสได้เน้นไปที่ปัจจุบันกาลอย่างนี้ว่า

“เหตุผลที่เด่นชัด คือ ศาสนาพุทธในสังคมไทยได้ก้าวมาถึงยุคที่เสื่อมโทรมมากแล้ว พระและภรรวาสที่ทำตัวเป็นกาฝากสูบเลือดจากสถาบันศาสนานั้นมีอยู่โดยทั่วไปในสังคมไทยและ ก็ยังคงเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ความคิดเรื่องนรกสวรรค์ตามประเพณีดั้งเดิมที่ให้คนทำบุญมาก ๆ เพื่อ จะได้ไปสวรรค์นั้น ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญให้ศิโยลีย์เหล่านี้หาเงินเข้ากระเป๋าตนเอง และเป็น สิ่งที่ทำให้จ่ายมากกว่าคนไทยที่มีศรัทธาอันยังลึกในพระพุทธศาสนา ดิฉันคิดว่าท่านอาจารย์พุทธ ทาสจะต้องเห็นปัญหาที่ชัดเจนมาก และคิดว่า นี่อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ท่านอาจารย์เน้นเรื่อง นรกสวรรค์ในปัจจุบันมากกว่า”^{๒๓๐}

จะเห็นได้ว่าการอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ตามแนวความคิดของพุทธทาสภิกขุ ท่าน จะเน้นเรื่องนรกสวรรค์ในช่วงขณะจิต เมื่อได้ทำกรรมไปแล้ว หากเป็นกุศลกรรมก็จะทำให้เกิด ความสุขเปรียบเสมือนกับขึ้นสวรรค์ทั้งที่ยังเป็นมนุษย์อยู่ หรือหากเป็นอกุศลกรรม ก็จะได้รับ ความทุกข์เปรียบเสมือนตกนรกทั้งเป็นเช่นกัน สภาวะดังกล่าวเกิดขึ้นมาจากกิเลสด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้น ท่านจึงแนะนำให้ควบคุมไม่ให้ไปสร้างนรกและสวรรค์ในอากาศ คือสร้างภายในจิตสันดานของ ตนเองในช่วงขณะจิตด้วยอำนาจกิเลส^{๒๓๑} ซึ่งจะทำให้ต้องเสวยกรรมกันต่อไปอย่างไม่รู้จบ

สรุปความว่าในปัจจุบันมีนักปราชญ์หลายท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนรกและ สวรรค์ออกเป็น ๒ แนวความคิด คือแนวความคิดว่าจะได้ไปนรกสวรรค์หลังจากตายไปแล้ว กับ สภาวะจิตในปัจจุบันที่กำลังเสวยผลกรรมโดยไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงชาติหน้า ดังที่พุทธทาสภิกขุได้ ยกสุภชาติไทยว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ” และในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะมีอยู่หลาย เรื่องด้วยกันที่มีบทสรุปว่าบุคคลนั้นหรือบุคคลนี้เมื่อกระทำกาละ คือตายไปแล้วจะได้บังเกิด ณ ที่ ใด และก็มีหลายเรื่องด้วยกันที่ผู้กระทำกรรมต้องทนทุกข์ทรมาน หรือมีความสุขอยู่ในชาติที่ได้ทำ กรรมนั้น ดังเช่นกรณีของพระเทวทัต กรณีของนายจุนทสุกริก กรณีของลาชเทวธิดา ดังที่ได้ ยกตัวอย่างมาแล้วในบทที่ ๑ ดังนั้น การนำเสนอความคิดเห็นของนักปราชญ์ทั้ง ๒ แนวความคิดนี้ จึงไม่ขัดกับแนวความคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแต่อย่างใดทั้งสอง แนวความคิดที่ได้กล่าวมาแล้วนี้

^{๒๓๐} ศุภวรรณ พิพัฒพรณวงศ์ กรีน, *คู่มือชีวิตภาคภูแห่งกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : คิวพรีน แมเนจเม้นท์, ๒๕๕๐). หน้า ๕๕.

^{๒๓๑} กิเลส ในที่นี้คือโลภะ โทสะ และโมหะ (พุทธทาสภิกขุ, *ธรรมปาฐโมกข์ เล่ม ๒*, (กรุงเทพมหานคร : สวนอุสมมูลนิธิ, ๒๕๑๒). หน้า ๒๐๐).

๒) การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการก่อกรรมและผลของกรรม

หากว่าได้ศึกษาผลงานของนักปราชญ์ที่กล่าวถึงกรรมตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จะสังเกตเห็นได้ว่าแต่ละท่านอธิบายสอดคล้องกับหลักคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ในหลายแง่มุม แต่นักปราชญ์แต่ละท่านมีจุดเน้น หรือประเด็นที่จะนำเสนอแตกต่างกัน เช่น

(๑) พระธรรมวิสุทธิทักขิ (พิจิตร จิตตฺตฺโน) ท่านมีจุดเน้นการนำเสนอเรื่องกรรมไปที่สภาพของสังคมโลกยุคปัจจุบัน โดยได้ตั้งข้อสังเกตของการให้ผลของกรรมที่ปรากฏในสังคมไทยยุคปัจจุบัน โดยตั้งเป็นคำถาม และท่านได้ตอบด้วยตัวเองดังต่อไปนี้

ก. ทำไมปัจจุบันคนจึงเกิดมากกว่าแต่ก่อน วิญญาณนั้นมาจากไหน ท่านก็ตอบว่า วิญญาณเหล่านี้มีการถ่ายเทจากโลกหนึ่งไปยังอีกโลกหนึ่ง หรือจากภูมิหนึ่งไปยังอีกภูมิหนึ่ง ตามหลักแห่งกรรมของสัตว์โลกนั้น ๆ^{๒๓๓} ดังตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในหลายเรื่องในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทดังที่ได้แสดงมาแล้วในบทที่ ๓

ข. คนที่ตายแล้ว จะต้องมาเกิดเป็นคนตลอดไป หรือว่าไปเกิดเป็นสัตว์โลกอย่างอื่นอีก ท่านตอบว่าหากมีกิเลสอยู่ก็ต้องเสวยกรรม ดังนั้นต้องเกิดต่อไป แต่จะเกิดเป็นอะไรก็ต้องแล้วแต่กรรมของเขา ซึ่งสามารถไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ ได้^{๒๓๔}

ค. หากว่าคนทำกรรมชั่วตกรอกแล้ว ทำไมพระเทวทัตทำชั่วทุกชาติ แต่ยังคงกลับเกิดเป็นมนุษย์ได้ แถมยังเกิดในตระกูลสูง ท่านยกเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเรื่องเทวทัตแล้วจึงตอบว่าพระเทวทัตไม่ได้ทำแต่ความชั่วอย่างเดียว ไม่ได้เพียงพระเทวทัตเท่านั้น ทุกชีวิตต่างก็ทำกรรมดีบ้างชั่วบ้างสลับกันอยู่^{๒๓๕}

ง. มีอะไรเป็นเครื่องวัดว่า กรรมดีและกรรมชั่ว ให้ผลหนักหรือเบา มากหรือน้อยไม่เท่ากัน ท่านตอบว่าขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัย ๓ อย่าง^{๒๓๖} คือวัตถุ หมายถึง คน สัตว์ สิ่งของ หรือเรื่องที่เป็นตัวทำกรรม ประโยค หมายถึง ความพยายาม และเจตนาหมายถึง ความจงใจหรือตัวเจตนา

(๒) พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดำ จิตฺตมฺโม) กล่าวถึงการให้ผลของกรรม เพื่อขจัดความเข้าใจผิดของคนไทยในเรื่องกรรมที่ว่ากรรมนั้นสามารถตัดได้ ดังที่สามารถสังเกตได้ว่ามีหลายสำนักได้อ้างว่าสามารถตัดกรรมนั้น ๆ ได้ ท่านได้กล่าวว่า “กรรมนี้ตัดไม่ได้ ต้องใช้กรรม” และ “ศีลชั่วประการใดมิใช่คนอื่นทำให้ แต่เราทำของเราเอง เราทำตัวเอง บาปก็บาปอยู่ที่

^{๒๓๓} พระธรรมวิสุทธิทักขิ (พิจิตร จิตตฺตฺโน), *กฎแห่งกรรม*, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๕). หน้า ๒๒๑.

^{๒๓๔} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๒๒.

^{๒๓๕} พระธรรมวิสุทธิทักขิ (พิจิตร จิตตฺตฺโน), *กฎแห่งกรรม*, หน้า ๒๓๖.

^{๒๓๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓๘.

ตัวเอง คนอื่นเขาไม่รู้เรื่องด้วย ไปโกรธว่าคนโน้นเขาคำ คนนี้เขาคำ กลับไปนี่ก็จะไปเล่นงานมึง แต่ตนเองเล่นงานตนเองไปแล้วโดยไม่รู้ตัว อ่านตัวไม่ออก บอกตัวไม่ได้ ใช้ตัวไม่เป็น”^{๒๓๗} ดังนั้นเรื่องของ การให้ผู้อื่นช่วยตัดกรรมนี้จึงไม่สามารถทำได้ หรือแม้แต่การไปจองเวรกันก็ไม่สามารถทำให้กรรมนั้นหมดไปได้ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า “เวรทั้งหลายย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร แต่เวรทั้งหลายย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร”^{๒๓๘} แต่กรรมทั้งหลายอาจถูกกรรมอื่นมากอยเบียดเบียน คังกรณีของโสเรยยะที่กลายเป็นหญิงที่เข้าไปขอมาพระมหาภิกษุจาณะ จึงกลับมาเป็นชายเช่นเดิม^{๒๓๙} และเรื่องเจ้าหญิงโรหิณีที่หายจากโรคเรื้อนเพราะทำบุญกุศลในชาติปัจจุบัน^{๒๔๐} แต่ทั้งสองกรณีนี้ผู้รับกรรมก็ต้องใช้กรรมจนกรรมนั้นมีกำลังอ่อนลงจนกรรมดีที่เพิ่งเริ่มทำเริ่มให้ผลจึงสามารถตัดกรรมนั้นได้

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านกล่าวถึงการให้ผลของกรรม โดยสามารถสรุปแนวความคิดในแต่ละผลงานของท่านได้ดังนี้

ก. ผลของกรรมเก่า กรรมใหม่ ท่านวางแนวทางในการอธิบายตามหลักคำสอนที่ปรากฏในจุฬามณีวงศสูตร ว่า จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย มโน คือกรรมเก่า การกระทำที่ทำอยู่ในบัดนี้ ชื่อว่ากรรมใหม่ บุคคลสัมผัสสวิมุตติเพราะความดับแห่งกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม ชื่อว่าความดับกรรม มรรคมืองค์แปด นี้เรียกว่าทางดับกรรม^{๒๔๑} และท่านได้แสดงความเห็นว่ากรรมเก่าไม่สามารถนำมาแก้ไขใหม่ได้ แต่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ด้วย การรับผลกรรมนั้น แล้วสร้างกรรมใหม่ หรือดำเนินไปตามหลักอริยมรรคมืองค์แปดเพื่อเข้าถึงความดับกรรมต่อไป^{๒๔๒}

ข. ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิต ท่านกล่าวว่าจิตไร้สำนึกเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ผลของกรรม เพราะจิตไร้สำนึกนี้จะรับรู้ถึงกรรมเก่าและปรุงแต่งไปตามอำนาจกิเลสทั้งหลาย เช่น โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ส่วนจิตสำนึกได้แต่คิดปรุงแต่งเบื้องต้นเท่านั้น^{๒๔๓}

ค. การให้ผลของกรรมตามหลักปฏิจสมุปบาท เมื่อได้ศึกษาเหตุปัจจัยในปฏิจสมุปบาทแล้ว ท่านให้แนวคิดว่าจะต้องไม่เข้าใจผิดไปว่าพระองค์ตรัสเหตุเดียว – ผลเดียว หรือปัจจัย

^{๒๓๗} พระธรรมสิงหนุราจารย์ (หลวงพ่อดำ ฐิตธมฺโม), กฏแห่งกรรม : ชีวิตเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกที่จะตายก็ได้, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า ๕๖.

^{๒๓๘} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕/๒๕.

^{๒๓๙} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๕๑.

^{๒๔๐} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๘.

^{๒๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เชื้อกรรม ฐักรรรม แก่กรรม, หน้า ๑๕.

^{๒๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๒๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

อย่างหนึ่งไปสู่ผลอย่างหนึ่ง เพราะยังมีปัจจัยอื่นและผลอื่นเกิดขึ้นด้วย โดยจะเห็นได้จากผลเสียของการคิดแบบเหตุเดียวผลเดียวอย่างในวงการวิทยาศาสตร์ปัจจุบันที่ไม่คำนึงถึงผลข้างเคียง จึงทำให้เกิดผลเสียต่าง ๆ ติดตามมา ในเรื่องกรรมก็เช่นกัน แนวคิดแบบ “ผลหลากหลาย ปัจจัยอเนก”^{๒๔๔} นี้จะมีผลต่อวิธีปฏิบัติต่อไป เพราะหากมองอย่างเหตุเดียวผลเดียว ก็จะไม่เห็นว่าทำดีแล้วได้ดีเมื่อกรรมดีนั้นยังไม่ให้ผล ดังนั้นการคิดแบบเหตุเดียวผลเดียวจึงไม่สามารถนำมาใช้วิเคราะห์เรื่องกรรมได้ตามแนวคิดของท่าน

(๔) พุทธทาสภิกขุ เป็นอีกท่านหนึ่งที่ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องของกรรมให้ผลของกรรมในผลงานของท่านเรื่องหนึ่งชื่อว่า “ไควล์ยธรรม” ท่านได้กล่าวถึงการให้ผลของกรรมว่าเมื่อผู้ใดได้ทำกรรมไปแล้ว ไม่ว่าจะหนีไปอยู่ที่ไหน มันก็หนีไม่พ้นผลกรรมไปได้^{๒๔๕} ดังพุทธภาษิตที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่า “บุคคลที่ทำกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่วได้ หนีเข้าไปสู่ซอกแห่งภูเขา ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่วได้ เพราะเขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่”^{๒๔๖}

ในผลงานของท่านที่ชื่อว่า “โอसारัตถ์พพธรรม” ท่านก็ได้กล่าวถึงกรรมและการให้ผลของกรรมที่ประกอบด้วยเจตนา ซึ่งเจตนาอันนี้มีรากฐานมาจากอวิชา^{๒๔๗} คือความไม่รู้ว่าอะไรเป็นทุกข์ อะไรไม่เป็นทุกข์ แล้วทำให้เกิดวงจรปฏิจัสมุปปาท จนถึงเกิดกิเลสตัณหาซึ่งเป็นมูลเหตุให้เกิดอุปาทาน^{๒๔๘} ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์โทมนัสกันต่อไป ยกเว้นบุคคล ๒ ประเภท คือ

ก. บุคคลทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา ซึ่งกรรมนั้นก็จะไม่ทำให้รับกรรม เพราะไม่ได้เกิดจากเจตนาที่มีรากฐานมาจากอวิชา ดังเช่นกรณีพระภิกษุผู้เป็นหลานชายดีพระอรหันต์ผู้เป็นลุงของตนโดยไม่ได้ตั้งใจ ที่ปรากฏในเรื่องพระภิกษุในสังฆมวารัทธิขัตติยเถระ

ข. พระอรหันต์ที่สามารถตัดวงจรปฏิจัสมุปปาท จึงไม่มีเหตุปัจจัยให้เกิดอวิชาซึ่งเป็นรากฐานของเจตนาที่จะทำให้เกิดกรรมต่อไป

^{๒๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *เชื่อกกรรม รู้กรรม แก้กรรม*, หน้า ๑๐๒.

^{๒๔๕} พุทธทาสภิกขุ, *ไควล์ยธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๖). หน้า ๕๒.

^{๒๔๖} บ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๕ - ๖๐.

^{๒๔๗} พุทธทาสภิกขุ, *โอसारัตถ์พพธรรม*, หน้า ๒๖๗.

^{๒๔๘} **อุปาทาน** คือ ความยึดมั่น ความถือมั่นด้วยอำนาจกิเลส มี ๔ อย่าง คือ (๑) กามอุปาทาน ความถือมั่นในกาม (๒) ทิฏฐูปาทาน ความถือมั่นในทิฏฐิ (๓) สีลพศุปาทาน ความถือมั่นในศีลพรต (๔) อัตตวาอุปาทาน ความถือมั่นว่าตน (พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๖). หน้า ๔๓๓).

(๕) พ. สุวรรณ ได้นำหลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทไปขยายความในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ๒ เรื่อง คือกรณีที่น่างใจจนมาฉกฉวยเอาใจความพระพุทธเจ้า และกรณีที่พระเทวทัตลอบปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าและทำลายสงฆ์ ซึ่งกรณีแรกเกิดจากการที่ในชาติก่อนของพระพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ความ นั้น พระสาวกของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าสัพพาภิภู ผลของกรรมนั้นทำให้พระองค์ต้องตกนรกเป็นเวลานาน ในชาติสุดท้ายจึงถูกนางฉกฉวยเอาใจความพระองค์^{๒๔๕} และในอดีตชาติพระองค์ทรงฆ่าน้องชายต่างมารดา ด้วยเรื่องทรัพย์สินสมบัติ โดยปลั่งกลองชอกเขาแล้วเอาศิลาทุบ แต่เพราะกรรมเบาบางมากจึงไม่ถูกอย่างจัง แต่ก็ทำให้พระพุทธเจ้าทรงหื้อพระโลหิต^{๒๕๐}

แต่เป้าหมายที่ พ. สุวรรณ ที่จะให้ผู้อ่านได้เข้าใจก็คือความเข้าใจเรื่องกรรมที่ส่งผลทำให้ทุกชีวิตต้องเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่รู้จักจบสิ้น กับการหลุดพ้นจากกรรมด้วยการปฏิบัติตามหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นการใช้ปัญญาแก้ทุกข์^{๒๕๐} ให้พ้นจากความทุกข์ และพ้นจากกรรมทั้งปวง

(๖) ศุภวรรณ พิพัฒพรณวงศ์ กรีน นำเรื่องการทำกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมาอธิบายประกอบการสอนเรื่องการให้ผลของกรรม โดยนำเรื่องพระมหาโมคคัลลานะ เป็นต้น เป็นเรื่องยืนยันว่ากฎแห่งกรรมนั้นส่งผลโดยตรงไปตรงมา ใครที่ทำกรรมอะไรไว้ก็ต้องรับผลแห่งกรรมนั้นไป แม้แต่พระอรหันต์ก็ยังต้องรับผลกรรมนั้น

(๗) อัคร ศุภเศรษฐ์ ได้อธิบายเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนาไปในแนวทางวิทยาศาสตร์กายภาพ คืออธิบายถึงกรรมที่เป็นลักษณะการกระทำซึ่งทำให้เกิดผลของกรรมซึ่งเป็นปฏิกริยาของการกระทำนั้น ๆ ที่ส่งผลทางกายภาพ เช่น มีคลื่นผิวน้ำที่ออกมาจากที่ขั้วหัวใจ หรือมีอาการผิวน้ำที่ส่วนหนึ่งของร่างกายที่จะรับกรรม^{๒๕๒} การมีอาการผิวน้ำเช่นนี้จะเห็นได้เด่นชัดในเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เช่นกรณีของพระจักษุบาลที่ต้องตาบอดเพราะกรรมเก่าคือการจงใจให้หญิงคนหนึ่งตาบอด^{๒๕๓} กรณีโพธิราชกุมารที่ไม่สามารถมีบุตรได้ก็เพราะกินไข่นกและลูกนกจนไม่สามารถสืบพันธุ์ต่อไปได้^{๒๕๔} และกรณีการเป็นโรคเรื้อนของเจ้าหญิง

^{๒๔๕} พ. สุวรรณ, หลักกรรมใหม่ : เพื่อความสุขในชาตินี้และชาติหน้า, หน้า ๑๓๒.

^{๒๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๒๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^{๒๕๒} อัคร ศุภเศรษฐ์, การบริหารระบบกรรม, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์), หน้า ๒๓.

^{๒๕๓} คูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๓.

^{๒๕๔} คูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๕๒.

โรหิตีก็เพราะเคยแกล้งเอาใบหมามู๋ไปโปรยบนที่นอนของนางรำคนหนึ่งด้วยความริษยา^{๒๕๕}
นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงตัวแปรที่เป็นตัวกำหนดลักษณะผลของกรรมไว้ว่ามีมีตัวแปรที่สำคัญ คือ^{๒๕๖}

- ก. ภาวะผู้กระทำ
- ข. ภาวะผู้ถูกกระทำ
- ค. สิ่งที่เป็นสื่อในการกระทำ
- ง. วิธีการกระทำ
- จ. เวลาที่กระทำ

(๘) เสถียรพงษ์ วรรณปก ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและการให้ผลของ
กรรมในประเด็นที่เป็นปัญหาถกเถียงกันอยู่ในปัจจุบัน ดังนี้

ก. การทำดีลบล้างกรรมชั่วนั้นสามารถทำได้ แล้วแต่เงื่อนไขที่จะมาผันแปร
สนับสนุน เปรียบเสมือนกับเรามีบ่อน้ำสกปรกมาก เมื่อเทน้ำใหม่ที่สะอาดเข้าไปให้มาก ๆ น้ำใหม่
นั้นก็เข้าไปละลายน้ำเก่า สักพักน้ำในบ่อนั้นก็จะใสสะอาด ซึ่งในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทก็มี
ตัวอย่างเรื่องพระอังกูลิมาลเถระซึ่งท่านก็นำมาเป็นตัวอย่างสำหรับการศึกษา ที่เมื่อก่อนเป็นโจรไล่
ฆ่าประชาชนแต่ภายหลังกลับใจบวชและบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้
พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “บุคคลใด ละบาปกรรมที่ตนทำไว้แล้วด้วยกุศล บุคคลนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้
สว่าง เหมือนดวงจันทร์พ้นแล้วจากหมอก ฉะนั้น”^{๒๕๗}

ในประเด็นการทำดีลบล้างความชั่วเดิมที่ทำได้ไว้ของเสถียรพงษ์ วรรณปก นี้ ดูคล้ายกับ
ว่าจะขัดกับ พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจัญญ์ จิตฺตมฺโม) แต่เมื่อได้ศึกษาในหลักกรรม ๑๒
แล้วจะเห็นได้ว่าไม่ขัดแย้งกัน ถึงแม้ว่าหลักกรรม ๑๒ จะมีกรรมประเภทหนึ่งชื่อว่าอุปฆาตกรรม
ซึ่งทำหน้าที่ไปตัดกรรมอื่น แต่กรรมที่จะถูกตัดการให้ผลนั้นมักให้ผลก่อนและเป็นเหตุให้อุป
ฆาตกรรมนั้นไม่ให้ผลอย่างเต็มที่ ซึ่งก็เป็นผลของกรรมที่ถูกตัดออกไปนั่นเอง

ข. ตามหลักกฎแห่งกรรมมีว่า “หว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น ทำกรรมดีย่อม
ได้ผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว” ท่านอธิบายถึงการให้ผลของกรรมว่ามีเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่
ส่งผลต่อการให้ผลของกรรม ดังเช่นนิยาม ๕ ประการ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเป็นต้น ท่านจึงกล่าวว่า

“ชนิดของพืชนั้นไม่กลายเป็นพันธุ์แน่นอน แต่ผลที่ได้อาจเต็มเม็ดเต็มหน่วย หรือได้
น้อยลง หรืออาจไม่ได้ผลเลยก็ย่อมเป็นไปได้ เพราะเงื่อนไขอย่างอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ถ้าดูแลดี เอาใจใส่

^{๒๕๕} คุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๕.

^{๒๕๖} อัคร ศุภเศรษฐ์, การบริหารระบบกรรม, หน้า ๒๕.

^{๒๕๗} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๒๔๔.

รดน้ำพรวนดิน ใส่ปุ๋ย ฯลฯ ก็ย่อมจะได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ถ้าปลูกแล้วไม่สนใจดูแล ปล่อยให้ตามมีตามเกิด ก็อาจได้ผลบ้างแต่ไม่มากเท่าที่ควร หรือปล่อยให้ทิ้งไว้ สัตว์มาเหยียบย่ำ หรือคนมารื้อทิ้ง เสีย ก็อาจไม่ได้ผลเลยก็เป็นได้^{๒๕๘}

จากความเห็นของเสถียรพงษ์นี้ จะเห็นได้ว่ายังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เป็นสภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการให้ผลของกรรม ซึ่งรวมไปถึงกรรมอื่น ๆ ด้วย ตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีหลายเรื่องที่เกิดปัจจัยแวดล้อมทำให้กรรมที่ก่อไว้แต่ต้น เช่นกรณีที่พระเจ้าวิฑูทกะสวรรคต เพราะโดนน้ำหลากพัดพาไป^{๒๕๙} กรณีการถูกธรณีสูบของพระเทวทัต^{๒๖๐} พระเจ้าสุปปพุทธะ^{๒๖๑} และนางจิญจมาณวิกา^{๒๖๒} เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าเหตุปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ทำให้ผู้รับกรรมได้รับกรรมที่ก่อไม่ตรงกับกรรมที่ได้ก่อไว้ แต่ได้รับผลที่คล้ายคลึงและมีความรุนแรงใกล้เคียงกัน

๓) แนวทางการอธิบายหลักปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ และกรรมทั้งปวง

อิทธิพลของหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีต่อแนวทางการอธิบายการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ทั้งปวง และให้ถึงความสิ้นไปแห่งกรรมทั้งหลาย ในปัจจุบันมีนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเพียงไม่กี่ท่านที่ได้อธิบายถึงแนวทางในการทำให้ถึงความสิ้นกรรมทั้งปวง ซึ่งจะได้นำเสนอแนวคิดของแต่ละท่านไว้ดังนี้

(๑) พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ได้แสดงการพ้นจากอบายภูมิอย่างถาวร ไม่กลับไปอบายภูมิอีกเลย คือ การได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล เริ่มตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป เพราะเหตุว่าการที่จะบรรลุธรรมจะเป็นเหตุปัจจัยสำหรับตัดกองทุกข์อันเกิดแต่การเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในวิภวสงสารอีกอย่างมากไม่เกิน ๗ชาติ ตามพระพุทธปฏิภาที่ไว้แล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นผู้ผ่านพ้นจากอบายภูมิด้วย^{๒๖๓} นอกจากจะพ้นจากอบายภูมิแล้ว ยังจะเข้าถึงพระนิพพานซึ่งเป็นจุดสิ้นสุดกรรมทั้งหลายทั้งปวงด้วย เมื่อกรรมถูกเผาผลาญจนหมดแล้ว วิภวสงสารก็จักถึงความสูญสิ้นไปด้วย ท่านยังกล่าวถึงกรรมที่จะเข้าถึงความดับกรรมทั้งหลายว่า กุศลกรรมมีความเกี่ยวเนื่องกับ

^{๒๕๘} เสถียรพงษ์ วรรณปก, ราชบัณฑิต, เพื่อความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับหลักกรรม, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘). หน้า ๑๖.

^{๒๕๙} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๓๕.

^{๒๖๐} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๘.

^{๒๖๑} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๔ - ๖๕.

^{๒๖๒} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๕๘ - ๒๕๙.

^{๒๖๓} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๕), กรรมที่ปณี เล่ม ๒, หน้า ๑๔๓.

อกุศลกรรม^{๒๖๔} เพราะการที่เราจะทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็เพราะมาจากกิเลส คืออวิชชา ตัณหา และอุปาทานด้วยกันทั้งสิ้น

จากความเห็นดังกล่าวมีตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีหลายเรื่องด้วยกันที่แสดงให้เห็นได้ชัดว่าก็เพราะกิเลสดังกล่าว ทำให้ต้องก่อกรรมขึ้นดังเช่นเรื่องนางปติปฐิกา ที่ทำความดีเพราะจะได้กลับไปอยู่ในสวรรค์ตามเดิม และเรื่องพระโส'โรยเถระที่เพศกลับเป็นหญิง จนต้องไปขอขมาพระมหากัจจายนะจึงได้กลับมาเป็นชายเหมือนเดิม เป็นต้น ดังนั้นการที่จะพ้นจากกรรมจึงไม่ใช่การสร้างกุศลกรรมเพิ่ม เพราะต้องเสวยวิบากกรรมที่เป็นกุศลอีกต่อไป พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ยังกล่าวต่อไปว่าไม่มีความสำคัญในการเผาผลาญกุศลกรรม แต่ควรเร่งเผาผลาญอกุศลกรรม เพราะเมื่ออกุศลกรรมถูกทำลายล้างไปหมดแล้ว กุศลกรรมก็ไม่จำเป็นต้องทำต่อไป ก็จักถึงความมอดไหม้สูญสิ้นย่อยยับไปเอง^{๒๖๕}

(๒) พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงความเข้าใจของคนไทยเกี่ยวกับเรื่องการหลุดพ้นจากกรรมไว้ในผลงานของท่านชื่อว่า “ฟ้าสาธระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒”^{๒๖๖} ว่าความหมายในภาษาไทยมีความกำกวม และคนไทยมักเข้าใจว่าตายไปแล้วก็สิ้นกรรม คือไม่ต้องมาทนทุกข์ทรมานต่อไป ซึ่งไม่ใช่เช่นนั้น อันที่จริงแล้วหากว่าศึกษาถึงการเกิดขึ้นของกรรมและการให้ผลของกรรมตามหลักปฏิจสุมุขปาทแล้วจะทราบว่ากิเลสเป็นเหตุให้เกิดกรรม และผลของกรรมก็คือวิบากกรรมซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกิเลสต่อไป ดังนั้นการตายจึงไม่ใช่การสิ้นกรรม การสิ้นกรรมจริง ๆ นั้น ก็คือการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดนั่นเอง ในงานของท่านชื่อว่า “โอसारตัพพธรรม” ได้กล่าวถึงการพ้นจากกรรมเช่นเดียวกับที่กล่าวข้างต้น ซึ่งจะเห็นได้จากตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทซึ่งมีอยู่หลายเรื่องที่กรรมนั้นส่งผลต่อไปในภพหน้าชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไป

(๓) พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) ท่านได้กล่าวถึงกรรมที่ทำให้สิ้นกรรม ซึ่งก็คือกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ซึ่งกรรมนี้พระพุทเจ้าได้ตรัสไว้ในสังคีตีสสูตรว่าเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม^{๒๖๗} ซึ่งคนไทยมักจะมองข้ามกรรมข้อนี้ไป กรรมนี้ก็คือการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดนั่นเอง โดยท่านได้สรุปลักษณะของกรรมนี้ไว้เป็นข้อ ๆ ว่า^{๒๖๘}

^{๒๖๔} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘), กรรมที่ปณี เล่ม ๒, หน้า ๓๖๕.

^{๒๖๕} เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

^{๒๖๖} ดูรายละเอียดใน พุทธทาสภิกขุ, ฟ้าสาธระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : สวนอุมมุนิธิ, ๒๕๒๖). หน้า ๗๔ – ๘๑.

^{๒๖๗} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๕๑.

^{๒๖๘} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), กรรม ตามนัยแห่งพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๒๕). หน้า ๑๒๓ – ๑๒๔.

- ก. เป็นทางด้นกรรม และพร้อมกันนั้นก็เป็นกรรมอย่างหนึ่งในตัว
- ข. มีชื่อเรียกว่า “กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม
- ค. เป็นกรรมที่เกิดจากอโหส อโทสะ อโมหะ จึงทำให้ไม่มีการทำความชั่วใด ๆ เลย
- ง. เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยปัญญา ทำด้วยความรู้เข้าใจ
- จ. เป็นการกระทำในทางที่ตรงใจแก่กุศลอย่างเข้มแข็งจริงจังหรือเต็มที่
- ฉ. เป็นกุศลกรรม คือกรรมที่เป็นกุศลในระดับที่เรียกว่าเป็นโลกุตตรกุศล จึงเรียกว่าเป็นกรรมที่ทำให้สิ้นกรรม
- ช. ว่าโดยหลักกรรมและองค์ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ ได้แก่มรรคมีองค์แปด ที่เป็นทางนำไปสู่ความดับทุกข์

กล่าวโดยสรุปความในประเด็นนี้ จะเห็นได้ว่าทั้ง ๓ ท่านจะแสดงความเห็นโยงไปถึงปฏิบัติที่ทำให้พ้นจากกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา คือหลักอริยมรรคมีองค์แปดนั่นเอง ซึ่งประกอบด้วยสัมมาทิฐิ (คือความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (คือความดำริชอบ) สัมมาวาจา (คือการเจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (คือการกระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (คือการเลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (คือความพยายามชอบ) สัมมาสติ (คือความระลึกรู้ชอบ) และสัมมาสมาธิ (คือการตั้งจิตมั่นชอบ) แต่สำหรับการวิธิการอธิบายในส่วนที่เป็นรายละเอียดของเรื่องกรรมสิ้นกรรม ซึ่งแต่ละท่านมีวิธิการและประเด็นที่นำเสนอที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท่านเอง ดังเช่นพระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) จะเน้นการอธิบายถึงผลของการปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด จนบรรลุเป็นพระอรหันต์ เมื่อบรรลุเป็นพระโสดาบันก็จะไม่มีการไปสู่อบายภูมิด้วยการทำความชั่วอีกต่อไป ส่วนเวลาที่เหลือจากนั้นเป็นต้นไปจนถึงนิพพานจะเป็นช่วงเวลาของการรับผลกรรมเก่า และสร้างกรรมใหม่ที่จะมาเผาผลาญกรรมเก่าให้หมดไปเพื่อจะได้เข้าถึงนิพพานได้เร็วขึ้น ส่วนพุทธทาสภิกขุ นั้น ท่านอธิบายถึงความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมสิ้นกรรมของคนไทยในปัจจุบันนี้ก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อเรียกความสนใจจากผู้อ่านและผู้ฟัง และอธิบายการสิ้นกรรมที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือหลักอริยมรรคมีองค์แปดนั่นเอง และพระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต) ท่านจะเน้นการอธิบายขยายความในส่วนของอริยมรรคมีองค์แปดที่คนไทยส่วนมากไม่ได้คิดถึงว่าจะสามารถทำให้พ้นจากกรรมทั้งปวงได้

๔.๖. บทสรุปวิเคราะห์

พื้นฐานความเข้าใจเรื่องกรรมของคนไทยมีความเชื่อเรื่องกรรมที่คลาดเคลื่อนไปจากหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มักจับเอาส่วนเดียวของอดีตมาเป็นเหตุและมองกรรมในลักษณะแยกส่วนตัดตอน ซึ่งทำให้เกิดผลก็คือ ความเข้าใจผิดในเรื่องกรรม และไม่เชื่อเรื่องกรรมตามหลัก

พระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น ๆ นอกจากนี้ คนไทยยังมองเรื่องกรรมเฉพาะในแง่อดีต และแง่ที่เป็นผล โดยไม่ได้มองถึงภาพรวมทั้งหมดและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนไทยมีความเข้าใจผิดในเรื่องกรรม เช่น ในขณะที่ไม่สามารถหาเหตุที่ทำให้เกิดกรรมในปัจจุบัน ก็มักจะสรุปว่าเป็นเพราะสวรรค์ลิขิต หรือพรหมลิขิต ไม่ใช่กรรมลิขิต นอกจากนี้ในปัจจุบันคนไทยมีแนวคิดเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ซึ่งต้องทราบคำตอบแล้วจึงค่อยเชื่อ เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเหตุการณ์ที่ตนเองได้ประสบอยู่เป็นผลของกรรมนั้น ๆ ก็จะไม่เชื่อและทำตามความพอใจของตนเอง จึงเป็นปัญหาทางด้านศีลธรรมจริยธรรมต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน

ความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทย ทั้งในส่วนที่เป็นกุศลกรรม และอกุศลกรรมได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักคำสอนในเรื่องกรรม อิทธิพลดังกล่าวทำให้เกิดความเชื่อในการให้ผลของกรรมทั้งที่เป็นฝ่ายกุศลและอกุศล และเป็นสาเหตุให้เกิดการบัญญัติให้เป็นจารีตประเพณี นอกจากนี้ ยังมีผลต่อความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ และการหลุดพ้นจากกรรมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีความเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้วต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกจนกว่าจะเข้าถึงมรรค ผล นิพพาน

หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคมในระดับปัจเจกบุคคลที่เห็นได้ชัดจะมีเรื่องของการใช้สอยปัจจัย ๔ อย่างพอเพียง การจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองไปในทางที่ดีขึ้น รวมถึงแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลรอบข้าง เช่นครูอาจารย์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่กำลังกล่าวถึงโทษของการปฏิบัติตนไปในทางที่ไม่ถูกต้อง อย่างเช่นเรื่องของความเป็นมิชฌาทิฎฐิ คือความเห็นผิดตามครรลองธรรม การทำร้ายสัตว์จนไม่สามารถสืบพันธุ์ได้ สาเหตุที่ทำให้เกิดมาจน และผลจากการเป็นผู้ว่ายากสอนยาก เป็นต้น หลักคำสอนเหล่านี้จึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชนในระดับปัจเจกบุคคล ส่วนในระดับสังคม มีผลกระทบทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ตั้งแต่ในเรื่องของการทำบุญตักบาตรซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวัน การทำบุญเลี้ยงพระ การทำบุญอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล และประเพณีต่าง ๆ ที่ต้องทำร่วมกันหลาย ๆ คน ประเพณีที่ทำกันประจำปีอย่างเช่น ประเพณีวันวิสาขบูชา เป็นต้น

หลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยังมีแง่คิดในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมดังเช่นการสร้างสถานที่สำคัญ เช่นวัด การสร้างศาลาที่พักให้กับสาธุชน การสร้างเจดีย์และสังเวชนียสถาน การสร้างงานพุทธศิลป์ในประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเช่นกัน แต่เป็นผลในทางอ้อม เช่นงานด้านประติมากรรมมีการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งมีที่มาจากตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา

ธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน รวมถึงรูปแบบการสร้างรอยพระพุทธรูปที่จำลองก็ได้เนวจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเช่นกัน

หากว่าได้ศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนี้ จะเห็นได้ว่าการกระทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม กรรมเหล่านั้นย่อมส่งผลต่อการบรรลุธรรมทั้งสิ้น กล่าวโดยสรุปได้ว่าถ้าทำกุศลกรรมก็จะเป็นแรงเสริมให้การปฏิบัติธรรมตามหลักอริยมรรคให้ได้ผลเร็วยิ่งขึ้น แต่ถ้าทำอกุศลกรรม อกุศลกรรมนั้นก็จะเป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม สำหรับตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถจำแนกกรรมเหล่านั้นออกมาตามลักษณะการแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งทางกายมีตัวอย่างที่เด่นชัดที่สุดที่เป็นกุศลกรรม ๕ เรื่องและอกุศลกรรม ๘ เรื่อง ทางวาจา ที่เด่นชัดมากที่สุดที่เป็นกุศลกรรมมีเรื่องเดียว ส่วนที่เป็นอกุศลกรรมมีเด่นชัดอยู่ ๘ เรื่องด้วยกัน และทางใจมีเรื่องที่เป็นกุศลกรรมที่เด่นชัด ๖ เรื่อง และอกุศลกรรมที่เด่นชัด ๒ เรื่องเท่านั้น

ในการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักกรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า มีวรรณกรรมไทยยุคปัจจุบันหลายชิ้นที่ได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งนักปราชญ์ไทยทางด้านพระพุทธศาสนานั้นจะมีจุดเด่นในการอธิบาย และประเด็นที่จะเน้นการนำเสนอที่แตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากการอธิบายลักษณะของกรรม นักปราชญ์ไทยทางด้านพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันมีแนวคิดวิเคราะห์ลักษณะของกรรมไปในทางเดียวกัน กล่าวคือยึดถือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า "เจตนาหิ ภิกขเว กम्मม วทา มิ" ซึ่งแปลความได้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราขอมกล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม" แต่ก็มีปัญหาอยู่ว่าแล้วการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนาจะเป็นกรรมหรือไม่ นักปราชญ์เหล่านั้นให้ความเห็นว่าการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา ก็สามารถส่งผลให้ผู้ปฏิบัติรับผลกรรมได้เช่นกัน และจากการศึกษาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะพบว่ามีตัวอย่างเรื่องราวที่เป็นหลักฐานยืนยันแนวความคิดทั้งสองแนวความคิดนี้เช่นกัน

รูปแบบการอธิบายการให้ผลของกรรมและการพ้นจากกรรมของนักปราชญ์ทางด้านศาสนาของไทยยุคปัจจุบัน ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และในวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนาในประเทศไทยยุคปัจจุบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมจะมีการนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

เรื่องนรกและสวรรค์ และภพภูมิต่าง ๆ ซึ่งหากศึกษาการให้ผลของกรรมในตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้วจะเห็นได้ว่าเมื่อได้ทำกรรมใดไปในชาตินี้ หรือปัจจุบันนี้ หากว่ากรรมนั้นมีความหนักพอที่จะส่งผลไปในชาติหน้า ก็จะส่งผลให้เกิดในภพภูมิต่าง ๆ ตามแต่กรรมที่ได้ก่อเอาไว้ ซึ่งถ้าเป็นอกุศลกรรมก็จะไปเกิดในอบายภูมิ หรือทุคติภูมิ มีการเกิดในนรก การ

เกิดเป็นเปรต การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเกิดเป็นอสุรกาย แต่ถ้าเป็นกุศลกรรมก็จะไปเกิดใน
 สுகคติภูมิ วรรณกรรมที่กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์มีอยู่ไม่กี่ชิ้น ซึ่งมีดังต่อไปนี้คือ เทภูมิกถาหรือ
 ไตรภูมิพระร่วง โลกที่ปกสาร จักรกภาพที่ปนิ ซึ่งทั้ง ๓ ชิ้นนี้เกิดในสมัยสุโขทัยและอธิบายเรื่องนรก
 และสวรรค์ไปในแนวทางเดียวกัน และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนปลาย มีวรรณกรรมของ
 นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่านที่กล่าวถึงเรื่องกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมใน
 คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังเช่นผลงานเรื่องกรรมที่ปนิของพระพรหมโมลี ก็ได้รับแนวทางการ
 อธิบายจากไตรภูมิพระร่วง ผลงานเรื่องกรรม - นรก สวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่ของพระพรหมคุณา
 ภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ที่อธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ภายหลังการตาย นรกสวรรค์ที่อยู่ในใจ และนรก
 สวรรค์ในแต่ละขณะจิต และพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์ตามหลักของปฏิจลสมุป
 บาท และเน้นเรื่องนรกสวรรค์ในช่วงขณะจิต

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการก่อกรรมและผลของกรรม มีประเด็นที่สำคัญ คือ

(๑) เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดใหม่ ดังกรณีการตอบปัญหาของพระธรรมวิสุทธิภิกขุ
 ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ามนุษย์เมื่อตายไปแล้วสามารถไปเกิดเป็นอะไรก็ได้ อยู่ในภพภูมิไหนก็ได้
 ตามแต่กรรมที่ตนเองได้ก่อเอาไว้ เช่นทำกรรมชั่วก็ต้องไปใช้กรรมในนรก หรือหากว่าเกิดเป็น
 มนุษย์ก็ต้องมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก ยกเว้นแต่ว่าผู้ที่บรรลุนั้นเป็นพระอรหันต์แล้วนิพพานแล้วก็จะไม่เกิด
 อีกต่อไป ส่วนคนที่ทำชั่วแต่ยังได้ดีก็เป็นเพราะที่เขาได้ดีนั้นก็เพราะเป็นผลจากกรรมเก่าของเขาเอง
 แต่กรรมชั่วยังไม่สามารถให้ผลได้เพราะเหตุปัจจัยแวดล้อมเป็นอุปสรรคในการให้ผล ซึ่งมีความ
 สอดคล้องกับตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

(๒) เรื่องการล้างกรรมชั่วด้วยกรรมดี ประเด็นนี้มีตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรม
 บทที่ชัดเจนอยู่ ๒ เรื่อง คือเรื่องพระโสเรยเถระและเรื่องพระนางโรหิณี แต่ก่อนที่จะล้างกรรมได้ก็
 ต้องชดใช้กรรมจนแรงกรรมนั้นเบาบางลงก่อนแล้วผลกรรมดีจึงสามารถตัดกรรมนั้นได้

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิต โดยกล่าวว่าจิต
 ไร้สำนึกเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ผลของกรรม เพราะจิตไร้สำนึกจะทำกรรมโดยอำนาจของกิเลส
 อย่างไม่มีสติรู้เท่าทัน และเมื่อทำตามอำนาจกิเลสมีวิชาเป็นต้น วิชาทำให้เกิดสังขาร สังขารทำ
 ให้เกิดวิญญาน ฯลฯ จนเกิดเป็นวงจรปฏิจลสมุปบาท

(๔) พุทธทาสภิกขุ ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับการให้ผลของกรรมที่เห็นได้ชัดมีอยู่ ๒
 ประเด็น คือ ประเด็นแรก คือผู้ทำกรรม ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ต้องได้รับผลกรรมนั้น
 อย่างแน่นอน และประเด็นสุดท้ายคือการทำกรรมโดยไม่มีเจตนา นั้นไม่ต้องเสวยกรรมที่เกิดจาก
 อำนาจกิเลส แต่อาจได้รับผลกระทำจากการกระทำนั้น ๆ

แนวทางการอธิบายหลักปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ และกรรมทั้งปวง มีนักปราชญ์ในปัจจุบันเพียงไม่กี่คนที่นำเสนอถึงแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนา ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น การที่จะพ้นจากกรรมได้ก็ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

บทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์หลักกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท” นี้ ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก (๒) เพื่อศึกษาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อสังคมไทย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในพระไตรปิฎก

คำว่า “กรรม” เป็นคำกลาง ๆ และมีผู้ให้ความหมายไปในทางเดียวกัน คือ การกระทำ สัตว์โลกทั้งหลายสามารถทำกรรมดีและกรรมชั่วได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยมีเจตนาเป็นตัวนำให้เกิดการกระทำ แต่ที่เป็นปัญหาถกเถียงกันอยู่ว่าการกระทำโดยไม่เจตนาเป็นกรรมหรือไม่อย่างไร ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็มีหลักฐานยืนยันความคิดของแต่ละคน แต่ในคัมภีร์อรรถกถาได้จัดไว้เป็นกรรมอย่างหนึ่งที่เรียกว่า “กัตตดากรรม” หมายถึงกรรมสักแต่ว่าทำ

หลักกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกสามารถจำแนกได้ตามนี้ คือ จำแนกตามทางที่แสดงออกได้ ๓ ทาง คือ ทางกาย (กายกรรม) ทางวาจา (วจีกรรม) และทางใจ (มโนกรรม) จำแนกตามคุณภาพของกรรมได้ ๒ อย่าง คือ กรรมดี (กุศลกรรม) และกรรมชั่ว (อกุศลกรรม) จำแนกตามเวลาที่เกิดจะได้ ๒ อย่าง คือ กรรมเก่า และกรรมใหม่ จำแนกตามลักษณะของกรรมจะได้ ๔ ประเภท คือ (๑) กรรมดำ มีวิบากดำ (๒) กรรมขาว มีวิบากขาว (๓) กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว และ (๔) กรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว เป็นกรรมที่จะส่งผลไปนิพพาน และจำแนกตามลักษณะความประพฤติผู้ที่ทำกรรม แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ และอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

หลักกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา มีหลักกรรม ๑๒ คือ (๑) ทิฏฐุชเรณียกรรม กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน หรือกรรมที่ให้ผลในภพนี้ (๒) อุปปีชชเวทณียกรรม กรรมที่ให้ผลต่อเมื่อเกิดภพหน้า หรือกรรมที่ให้ผลในชาติต่อไป (๓) อปราปรเวทณียกรรม กรรมที่ให้ผลในภพต่อไป (๔) โอลิสิกกรรม กรรมเล็กให้ผลแล้ว (๕) ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด (๖) อุปัตถัมภกกรรม

กรรมสนับสนุน (๙) อุปปีฬกรรม กรรมบีบคั้น (๑๐) อุปฆาตกรรม กรรมตัดรอน (๑๑) คุฏกกรรม กรรมหนัก (๑๒) อาจิณณกรรม กรรมที่ทำจนเคยชิน (๑๓) อาสันนกรรม คือ กรรมเมื่อจวนเจียน (๑๔) กตัตตากรรม กรรมสักว่าทำ

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรม กับอริยสัจ ๔ สังสารวัฏ และปัจจุสมุปบาท มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือเรื่องสังสารวัฏและปัจจุสมุปบาทเป็นการแสดงวงจรที่ทำให้เกิดกรรม และต้องมาเสวยวิบากกรรม ต้องมีการเวียนว่ายตายเกิด และต้องประสบกับความแก่ ความตาย ความทุกข์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้ผู้ทำกรรมนั้นต้องพบกับวิบากกรรมซึ่งทำให้เกิดกิเลสและกิเลส ต้องทำให้เกิดกรรมต่อไป ดังนั้น หากว่าต้องการจะพ้นจากกรรมก็ต้องปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์แปด ซึ่งเป็นหลักธรรมหนึ่งในอริยสัจ ๔ ที่สามารถทำให้พ้นจากความทุกข์ทั้งปวง และเป็นการตัดวงจรปัจจุสมุปบาทและสังสารวัฏไปในตัว เมื่อไม่มีเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดอีกต่อไปแล้ว ก็จะเข้าถึงนิพพาน เมื่อเป็นเช่นนี้ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับอริยสัจ ๔ สังสารวัฏ และปัจจุสมุปบาท จึงสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

๑) มนุษย์และสรรพสัตว์เมื่อตายแล้วต้องเกิด ตราบใดที่ยังมีกิเลสต้นเหตุอยู่ในจิต ตราบนั้น สรรพสัตว์ต้องเวียนว่ายตายเวียนเกิดในรูปแบบต่าง ๆ นับชาติไม่ถ้วน ตามแรงกรรมที่ได้ก่อไว้

๒) การเกิดในแต่ละครั้งแต่ละชาติต้องมีทุกข์เกิดขึ้นเสมอ และต้องแก้ทุกข์เสมอ สัตว์ทั้งหลายต่างต้องทำกรรม เพื่อแก้ทุกข์ในปัจจุบัน ด้วยการแสวงหาทิฏฐิธรรมมีกัตถะ สิ่งอันเป็นประโยชน์ให้ความสุขในปัจจุบัน และทำกรรมที่ทำให้สัมปรายิกัตถะ เพื่อประโยชน์ในภายหน้า

๓) สังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกเป็นแดนไม่น่าอยู่ เพราะมีแต่ทุกข์ ถ้าไม่มีคำตรัสสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมมองไม่เห็นทางเดินเพื่อการหลุดพ้นออกไปจากห้วงทะเลแห่งสังสารวัฏได้เลย

๔) การได้อัตภาพเป็นมนุษย์แต่ละครั้งแต่ละชาตินั้นยากอย่างยิ่ง การอุบัติขึ้นมาในโลกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้น ยิ่งยากกว่า จึงควรเร่งศึกษาพระพุทธศาสนาและประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อพ้นจากบ่วงกรรมและเข้าถึงนิพพานต่อไป

ในเรื่องของการให้ผลของกรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยแวดล้อมด้วย ในที่นี้มีสมบัติ ๔ ประการ คือ (๑) คติสมบัติ (๒) อุปธิสมบัติ (๓) กาลสมบัติ (๔) ปโยคสมบัติ วิบัติ ๔ ประการ คือ (๑) คติวิบัติ (๒) อุปธิวิบัติ (๓) กาลวิบัติ (๔) ปโยควิบัติ และนิยาม ๕ ประการ คือ (๑) กรรมนิยาม (๒) อุดุนิยาม (๓) พิษนิยาม (๔) จิตตนิยาม (๕) ธรรมนิยาม

นอกจากนี้ กรรมจะให้ผลกับบุคคลดังต่อไปนี้ คือ (๑) ต่อตนเอง (ปัจเจกบุคคล) และ (๒) ต่อสังคม เช่น ครอบครัว หมู่คณะ ประเทศชาติ และกรรมยังมีอิทธิพล ๔ ระดับ คือ (๑) ระดับภายในจิต (๒) ระดับบุคลิกภาพ (๓) ระดับวิถีชีวิต และ (๔) ระดับสังคม

พระพุทธเจ้าทรงมีหลักการสอนและวิธีการสอนธรรมเรื่องต่าง ๆ รวมถึงเรื่องกรรม ดังนี้คือ หลักการสอน มีลักษณะสำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ (๑) อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง (๒) จูงใจให้คล้อยตาม (๓) เร้าใจให้แก้สงสัย และ (๔) ชโลมใจให้เข้มข้น และวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการแสดงธรรม มี ๔ ประการ คือ (๑) แบบสากัจฉา หรือสนทนา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา และ (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ

การที่จะใช้พุทธวิธีในการสอนเรื่องกรรมนี้อาจมีปัญหาในการนำไปประยุกต์ใช้ ปัญหาเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งวิธีการเหล่านี้จะไม่มีวิธีการใดที่ดีที่สุด แต่จะมีวิธีการที่เหมาะสมที่สุดกับแต่ละเหตุการณ์ เหตุนี้จึงควรพิจารณาก่อนแล้วจึงนำไปประยุกต์ใช้

๕.๑.๒ ความหมายของคำว่ากรรมและการให้ผลของกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ความหมายของคำว่ากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีดังนี้

๑) กรรมคือการกระทำที่เกิดขึ้นจากเจตนาที่มาจากใจที่ประกอบด้วยกุศลกรรม หรืออกุศลกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

๒) กรรมคือการกระทำที่ประกอบด้วยกิเลส ทั้งในส่วนที่เป็นกุศลและอกุศล

๓) กรรมคือการกระทำที่ให้ผลอย่างแน่นอน กรรมที่ผู้ทำกรรมก่อขึ้น ถ้าเป็นกุศลกรรม ก็จะส่งผลดีให้ แต่ถ้าทำอกุศลกรรม ก็จะได้รับผลชั่วอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นกัน

ประเภทของกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีดังนี้

๑) จำแนกตามทางการแสดง มีทั้งการแสดงออกทางใจ การแสดงออกทางกาย และการแสดงออกทางวาจา

๒) จำแนกตามคุณภาพของกรรม มี ๒ ประเภทคือ กุศลกรรม หรือกรรมดี มีปรากฏในอรรถกถาธรรมบทถึง ๔๘ เรื่อง จากทั้งหมดที่ยกมาศึกษาจำนวน ๘๖ เรื่อง และเกิดเป็นจำนวน ๘๓ ครั้งด้วยกันและอกุศลกรรม ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทถึง ๔๕ เรื่องและมีจำนวน ๗๖ ครั้งด้วยกัน จากเรื่องทั้งหมดที่ยกมาศึกษาจำนวน ๘๖ เรื่อง ฉะนั้น ลักษณะของอกุศลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท สามารถสรุปได้ว่าเป็นกรรมที่บุคคลใดก็ตามได้ทำไปแล้วเกิดผลเสีย เป็นบาปกรรมต่อผู้ทำกรรมนั้นในโลกนี้ และส่งผลต่อไปในภายภาคหน้า เป็นกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงกระทำ เพราะกรรมนั้นเป็นอกุศลกรรม

๓) จำแนกตามหน้าที่ ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีหลักคำสอน และเรื่องราว จำนวน ๘๖ เรื่องที่สามารถสงเคราะห์เข้ากับหลักกรรม ๑๒ ปรากฏว่ามีทิวฏฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมชนิดนี้ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีปรากฏ ๖๐ ครั้ง อุปัชฌายะเวทนิยกรรม ๙๐ ครั้ง อปรายริย เวทนิยกรรม ๗๕ ครั้ง อโหสิกรรม ๕ ครั้ง ชนกกรรม ๑๑๖ ครั้ง อุปัตถัมภกกรรม ๑๑ ครั้ง อุปปีฬก กรรม ๒ ครั้ง อุปฆาตกรรม ๓ ครั้ง คุรุกรรม ๖ ครั้ง อาจิณณกรรม ๕ ครั้ง อาสันนกรรม ๖ ครั้ง กตัตตกรรม ๗ ครั้ง

วิธีการสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

๑) เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน พระพุทธเจ้าทรงสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือ รู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นและเข้าใจได้ยาก สอนเนื้อเรื่องที่ค่อยลุ่มลึกลงไปตามลำดับชั้น ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง ตรงจุด ไม่วกวน สอนมีเหตุผล ผู้ฟังตรงตามเห็นจริงได้ สอนเท่าที่จำเป็น หากว่าเป็น คำพูดจริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รัก พระพุทธเจ้าจะทรงพิจารณาเวลาที่เหมาะสมกับการตรัส

๒) เกี่ยวกับตัวผู้เรียน ผู้สอนต้องรู้และคำนึงถึงจริตแต่ละคน ต้องปรับวิธีสอนให้ เหมาะกับบุคคล ต้องดูความพร้อมของผู้ฟังต้อง สอนให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ต้องให้ผู้เรียน และผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ต้องเอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจเป็นพิเศษ

๓) เกี่ยวกับวิธีการสอน ควรใช้วิธีการเริ่มต้นเข้าสู่เนื้อหา พระพุทธเจ้ามักจะทรงใช้วิธี นำเรื่องใกล้ตัวของผู้ฟัง สร้างบรรยากาศไม่ให้เกิดความตึงเครียดหรืออึดอัดใจ มุ่งเนื้อหาตามที่ได้ ศึกษาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าทรงสอนแบบมุ่งอรรถมุ่งธรรมทั้งสิ้น ไม่กระทบตน และผู้อื่น ไม่มุ่งเสียดสีใครต่อใคร และสอนโดยเคารพ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่สามารถเห็น ได้ชัดอีกประการหนึ่งก็คือ การเคารพผู้ฟัง ไม่ใช่สักว่าสอน หรือเห็นผู้เรียนเป็นผู้โง่เขลา หรือเห็น เป็นบุคคลชั้นต่ำ และใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย และทรงสอนให้ใช้วาจาสุภาพด้วย

๕.๑.๓ วิเคราะห์เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

คนไทยมีความเชื่อเรื่องกรรมต่างจากหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

(๑) มักจับเอาส่วนเดียวของอดีตมาเป็นเหตุ

(๒) มองกรรมในลักษณะแยกส่วนตัดตอน

ความเข้าใจผิดในเรื่องกรรมของคนไทยนี้ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสังคมไทย ซึ่งมีผล

ดังนี้ คือ

(๑) ทำให้คนไทยส่วนหนึ่งไม่เชื่อเรื่องกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะคนไทยสมัยปัจจุบันมักจัดเอาส่วนใดส่วนหนึ่งที่ตนเองเห็นอย่างชัดเจนมาวิเคราะห์เรื่องกรรม

(๒) คนไทยยังมองเรื่องกรรมเฉพาะในแง่อดีต และแง่ที่เป็นผล โดยไม่ได้มองถึงภาพรวมทั้งหมดและเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนไทยมีความเข้าใจผิดในเรื่องกรรม เช่น ในขณะที่ไม่สามารถหาเหตุที่ทำให้เกิดกรรมในปัจจุบัน ก็มักจะสรุปว่าเป็นเพราะสวรรค์ลิขิต หรือพรหมลิขิต ไม่ใช่กรรมลิขิต

นอกจากนี้ในปัจจุบันคนไทยมีแนวคิดเหตุผลตามหลักวิทยาศาสตร์ซึ่งต้องทราบคำตอบแล้วจึงค่อยเชื่อ เมื่อไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเหตุการณ์ที่ตนเองได้ประสบอยู่เป็นผลของกรรมนั้น ๆ ก็จะไม่เชื่อและทำตามความพอใจของตนเอง จึงเป็นปัญหาทางด้านศีลธรรมจริยธรรมต่อสังคมไทยยุคปัจจุบัน

ความเชื่อเรื่องกรรมของคนไทย เป็นสาเหตุให้เกิดการบัญญัติให้เป็นจารีตประเพณี เช่นการกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศล การรักษาศีล ๕ เป็นต้น นอกจากนี้ หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีผลต่อความเชื่อเรื่องการเกิดใหม่ และการหลุดพ้นจากกรรมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีความเชื่อว่ามีชีวิตอยู่ตลอดเวลาแล้วต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกจนกว่าจะเข้าถึงมรรค ผล นิพพาน ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

๑) หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อวิถีชีวิตของคนไทย มีทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ดังนี้

(๑) ในระดับปัจเจกบุคคลที่เห็นได้ชัดจะมีเรื่องของการแสวงหาปัจจัย ๔ อย่างพอเพียง การจัดสรรทรัพย์ากรอย่างเหมาะสม การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเองไปในทางที่ดีขึ้น รวมถึงแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลรอบข้าง เช่นครูอาจารย์ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงโทษของการปฏิบัติตนไปในทางที่ไม่ถูกต้อง เช่นความเป็นมิฉนาคิฎฐิ ก็คือความเห็นผิดจากครรลองธรรม เป็นต้น หลักคำสอนเหล่านี้จึงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชนในระดับปัจเจกบุคคล

(๒) ในระดับสังคม มีผลกระทบทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ตั้งแต่ในเรื่องของการทำบุญตักบาตรซึ่งเป็นกิจวัตรประจำวัน การทำบุญเลี้ยงพระ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีผลต่อการปฏิบัติของคนในสังคมไทย อย่างเช่น การรู้จักบูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น พระพุทธเจ้า เป็นต้น การอยู่ร่วมกันในครอบครัว การเก็บรักษาสีงของผู้อื่น ดังนี้ เป็นต้น

๒) หลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่มีต่อศิลปวัฒนธรรมไทย

หลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ยังมีแง่คิดในเรื่องของศิลปวัฒนธรรมดังเช่น

(๑) การสร้างสถานที่สำคัญ เช่น วัด เป็นต้น ที่จะต้องพิจารณาในการสร้าง เช่น การหาสถานที่ที่เหมาะสม รูปแบบการสร้างที่เหมาะสม

(๒) การสร้างงานพุทธศิลป์ในประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเช่นกัน แต่เป็นผลในทางอ้อม เช่นงานด้านประติมากรรมมีการสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งมีที่มาจากตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทหลายเรื่องด้วยกัน รวมถึงรูปแบบการสร้างรอยพระพุทธรูปบาทจำลองก็ได้แนวจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเช่นกัน

๓) การกระทำกรรมไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม กรรมเหล่านั้นย่อมส่งผลต่อการบรรลุธรรมทั้งสิ้น กล่าวโดยสรุปได้ว่าถ้าทำกุศลกรรมก็จะเป็นแรงเสริมให้กับการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยมรรคให้ได้ผลเร็วยิ่งขึ้น ดังเช่นกรณีพระพาหิยทารุจิริยเถระที่บรรลุธรรมอย่างรวดเร็ว เพราะเคยปฏิบัติธรรมอย่างเต็มกำลังมาแล้วแต่ชาติปางก่อน เป็นต้น แต่ถ้าทำอกุศลกรรม อกุศลกรรมนั้นก็จะอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม อย่างกรณีของพระเทวทัตที่ได้ทำร้ายพระพุทธเจ้าและทำลายสงฆ์ให้แตกกันซึ่งเป็นกรรมหนัก กรรมนั้นเป็นอุปสรรคขวางกั้นมิให้เข้าถึงนิพพานได้ เป็นต้น สำหรับตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถจำแนกกรรมเหล่านั้นออกมาตามลักษณะการแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ

๔) ในการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักกรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า มีวรรณกรรมไทยยุคปัจจุบันหลายชิ้นที่ได้รับอิทธิพลเกี่ยวกับหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ซึ่งนักปราชญ์ไทยทางด้านพระพุทธศาสนานั้นจะมีจุดเด่นในการอธิบาย และประเด็นที่จะเน้นการนำเสนอที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นประเด็นที่เด่นชัดและสำคัญดังนี้

(๑) การอธิบายลักษณะของกรรม นักปราชญ์ไทยทางด้านพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันมีแนวคิดวิเคราะห์ลักษณะของกรรมไปในทางเดียวกัน กล่าวคือยึดถือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า "เจตนาหิ ภิกขเว กम्मม วทามิ" ซึ่งแปลความได้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราขอมกล่าวว่าเจตนาเป็นกรรม" แต่ก็มีปัญหาอยู่ว่าแล้วการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนาจะเป็นกรรมหรือไม่ นักปราชญ์เหล่านั้นให้ความเห็นว่าการกระทำที่ไม่ประกอบด้วยเจตนา ก็สามารถส่งผลให้ผู้ปฏิบัติรับผลกรรมได้เช่นกัน และจากการศึกษาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจะพบว่ามีตัวอย่างเรื่องราวที่เป็นหลักฐานยืนยันแนวความคิดทั้งสองแนวความคิดนี้เช่นกัน

(๒) รูปแบบการอธิบายการให้ผลของกรรมและการพ้นจากกรรมของนักปราชญ์ทางด้านศาสนาของไทยยุคปัจจุบัน ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏใน

คัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และในวรรณกรรมทางด้านพระพุทธศาสนาในประเทศไทยยุคปัจจุบันที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมจะมีการนำเสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่อไปนี้

เรือนรกและสวรรค์ และภพภูมิต่าง ๆ ซึ่งหากศึกษาการให้ผลของกรรมในตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้วจะเห็นได้ว่าเมื่อได้ทำกรรมใดไปในชาตินี้ หรือปัจจุบันนี้ กรรมนั้นต้องเป็นอุปัชฌาเวทนิยกรรม หรืออุปปราปริยเวทนิยกรรม และกรรมนั้นมีความหนักพอที่จะส่งผลไปในชาติหน้า ซึ่งถ้าเป็นอกุศลกรรมก็จะไปเกิดในอบายภูมิ หรือทุคติภูมิ มีการเกิดในนรก การเกิดเป็นเปรต การเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเกิดเป็นอสุรกาย แต่ถ้าเป็นกุศลกรรมก็จะไปเกิดในสุคติภูมิ วรรณกรรมที่กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์มีอยู่ไม่กี่ชิ้น ซึ่งมีดังต่อไปนี้คือ เตฎุมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง โลกที่ปกสาร จักกวาพิทปนี ซึ่งทั้ง ๓ ชิ้นนี้เกิดในสมัยสุโขทัยและอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ไปในแนวทางเดียวกัน และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนปลาย มีวรรณกรรมของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายท่านที่กล่าวถึงเรื่องกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ดังเช่นผลงานเรื่องกรรมทิปนีของพระพรหมโมลี ก็ได้รับแนวทางการอธิบายจากไตรภูมิพระร่วงและคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ผลงานเรื่องกรรม - นรก สวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ภายหลังการตาย นรกสวรรค์ที่อยู่ในใจ และนรกสวรรค์ในแต่ละขณะจิต และพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์ตามหลักของปฏิจจสมุปบาท และเน้นเรื่องนรกสวรรค์ในช่วงขณะจิต

๕) เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการก่อกรรมและผลของกรรม มีประเด็นที่สำคัญ คือ

(๑) เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดใหม่ ดังกรณีการตอบปัญหาของพระธรรมวิสุทธิภิกขุ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่ามนุษย์เมื่อตายไปแล้วสามารถไปเกิดเป็นอะไรก็ได้ อยู่ในภพภูมิไหนก็ได้ ตามแต่กรรมที่ตนเองได้ก่อเอาไว้ เช่นทำกรรมชั่วก็ต้องไปใช้กรรมในนรก หรือหากว่าเกิดเป็นมนุษย์ก็ต้องมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก ยกเว้นแต่ว่าผู้ที่บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วนิพพานแล้วก็จะไม่เกิดอีกต่อไป ส่วนคนที่ทำชั่วแต่ยังได้ดีก็เป็นเพราะที่เขาได้ดีนั้นก็เพราะเป็นผลจากกรรมเก่าของเขาเอง แต่กรรมชั่วยังไม่สามารถให้ผลได้เพราะเหตุปัจจัยแวดล้อมเป็นอุปสรรคในการให้ผล ซึ่งมีความสอดคล้องกับตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

(๒) เรื่องการลบล้างกรรมชั่วด้วยกรรมดี ประเด็นนี้มีตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทที่ชัดเจนอยู่ ๒ เรื่อง คือเรื่องพระโสเรยเถระและเรื่องพระนางโรหิณี ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องนี้มีกรรมที่เป็นอุปฆาตกรรมเข้ามาทำหน้าที่ตัดกรรมอื่น แต่ก่อนที่จะล้างกรรมได้ก็ต้องชดใช้กรรมจนแรงกรรมนั้นเบาบางลงก่อนแล้วผลกรรมดีจึงสามารถตัดกรรมนั้นได้

(๓) พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกรรมกับจิต โดยกล่าวว่าจิตไร้อำนาจเป็นจุดเริ่มต้นของการให้ผลของกรรม เพราะจิตไร้อำนาจจะทำกรรมโดยอำนาจของกิเลส

อย่างไม่มีสติรู้เท่าทัน และเมื่อทำตามอำนาจกิเลสมีวิชาเป็นต้น วิชาทำให้เกิดสังขาร สังขารทำให้เกิดวิญญาน ฯลฯ จนเกิดเป็นวงจรปฏิจสมุปบาท

(๔) พุทธทาสภิกขุ ท่านมีความเห็นเกี่ยวกับการให้ผลของกรรมที่เห็นได้ชัดมีอยู่ ๒ ประเด็น คือ ประเด็นแรก คือผู้ทำกรรม ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ต้องได้รับผลกรรมนั้น อย่างแน่นอน และประเด็นสุดท้ายคือการทำกรรมโดยไม่มีเจตนา นั้นไม่ต้องเสวยกรรมที่เกิดจากอำนาจกิเลส แต่อาจได้รับผลกระทำจากการกระทำนั้น ๆ

แนวทางการอธิบายหลักปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ และกรรมทั้งปวง มีนักปราชญ์ ในปัจจุบันเพียงไม่กี่คนที่นำเสนอถึงแนวทางในการปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ตามแนวทาง พระพุทธศาสนา ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น การที่จะพ้นจากกรรมได้ก็ต่อเมื่อได้ปฏิบัติตามหลัก อริยมรรคมีองค์แปด คือ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และอิทธิพลของหลักคำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทแล้ว จึงขอเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

เรื่องกรรมเป็นสิ่งที่มิผลในด้านจริยธรรมของมนุษย์ในสังคม ไม่ว่าจะป็นสมัย พุทธกาล หรือสมัยปัจจุบัน รวมถึงการดำรงชีวิตของคนในสังคม และการสอนเรื่องกรรมตาม แนวทางของคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้น สามารถที่จะนำไปประยุกต์กับการสอนศีลธรรมแก่คนใน สังคมได้ ดังนั้นจึงควรพัฒนาการการสอนเรื่องกรรมโดยใช้ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบทไปใช้เพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของคนในสังคมต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับศึกษาวิจัยต่อไป

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวกับกรรมตามหลัก พระพุทธศาสนา และเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยเฉพาะเรื่องกรรม เมื่อได้ ศึกษาแล้ว ยังพบว่ายังมีเรื่องราวที่สามารถทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องกรรม และการให้ผลของกรรมที่ ให้ผลต่อสังคมไทยและสังคมโลก เมื่อได้ศึกษาแล้ว ได้พบข้อสงสัยซึ่งสามารถนำมาวิจัยในครั้ง ต่อไปได้ ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้

๑) จากการศึกษาเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่าในคัมภีร์อื่น ๆ ยังมีการกล่าวถึงเรื่องกรรมในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งสามารถศึกษาและนำมาเทียบเคียงกับเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้

๒) ลักษณะการสอนเรื่องกรรม ทั้งในส่วนของพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ และวิธีการสอนของพระอรรถกถาจารย์ รวมถึงนักวิชาการทางศาสนาในยุคปัจจุบันเป็นวิธีการที่เคยใช้ได้ผลมาก่อน จึงควรหาวิธีการที่จะนำไปประยุกต์ในการสอนเรื่องกรรม หรือหลักธรรมอื่น ๆ ให้กับคนในสังคมต่อไป

๓) หลักคำสอนเรื่องกรรมมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของคนไทย ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคม โดยจะเห็นได้จากขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งส่วนหนึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนเรื่องกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และยังรวมไปถึงการกำหนดเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นหลักจริยธรรมให้กับคนในสังคม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าอิทธิพลเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนี้มีส่วนเป็นตัวกำหนดมาตรฐานจริยธรรมให้กับคนสังคมในวงกว้างมาก

๔) งานทางด้านศิลปวัฒนธรรมของไทยส่วนมากจะได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอิทธิพลจากการสอนเรื่องกรรมก็เป็นหนึ่งในนั้นเช่นกัน

๕) ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทยังมีหลักคำสอน และตัวอย่างของการปฏิบัติธรรม ซึ่งจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง คือเป็นกรรมไม่ดำไม่ขาว ซึ่งเป็นกรรมที่สามารถทำให้บรรลุมรรค ผลนิพพาน ซึ่งในงานวิจัยนี้นำมาศึกษาเพียงส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรมในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเท่านั้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาจุฬาเตปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

_____ . ฌมมปทฎกถาวณณา ปจโม ภาค – ทุติโย ภาค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

๒. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร :

กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

กรมศิลปากร. ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง พระราชนิพนธ์พระมหาธรรมราชาที่ ๑ พญาธิไทย

ฉบับตรวจสอบชำระใหม่. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๖.

_____ . นามานุกรมขนบประเพณีไทย หมวดประเพณีราษฎร์ เล่ม ๒ (ประเพณี เทศกาล และ

วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา). กรุงเทพมหานคร : แอดวานซ์วิชั่นเซอร์วิสเซส, ๒๕๕๐.

พ.สุวรรณ. หลักกรรมใหม่ : เพื่อความสุขในชาตินี้และชาติหน้า. กรุงเทพมหานคร : บ้านมงคล,

๒๕๔๘.

พระชาลย์ชัย อธิปญฺโญ. กรรมใดใครก่อ : เรื่องของกรรมและการระลึกชาติ. กรุงเทพมหานคร :

อมรินทร์, ๒๕๕๑.

พระเทพเวที (ประยูร ฑุฑฺฒิตฺโต). กรรม ตามนัยแห่งพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธ

ธรรม, ๒๕๓๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). กรรม – นครสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร :

สหธรรมิก, ๒๕๔๒.

พระธรรมมหาวิธานวัตร, มลทินปัญหา ฉบับพร้อมด้วยอรรถกถา ฎีกา. กรุงเทพมหานคร : ลูก ส.

ธรรมภักดี, ๒๕๒๘.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรรย์ จิตฺตโม). กฎแห่งกรรม : ชีวิตเลือกเกิดไม่ได้ แต่เลือกที่จะ

ตายดีได้. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). เชื้อกรรม รู้กรรม แก่กรรม. กรุงเทพมหานคร : เลิศไทย,

๒๕๕๑.

_____ . เชื้อกรรม รู้กรรม แก่กรรม. กรุงเทพมหานคร : ส่องสยาม, ๒๕๔๗.

_____ พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ์ราช

วิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____ . พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ. ๘). กรรมที่ปณี เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

_____ . กรรมที่ปณี เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

พระราชปฎิภาณมุนี (บุญมา อาคมบุญโธ). รู้ทันกรรม ไชยงานการบุญ. กรุงเทพมหานคร :

ธรรมสภา, ๒๕๕๓.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗.

พุทธทาสภิกขุ. ไกวัลยธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๖.

_____ . ตูลาจาริกธรรม เล่มที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๗.

_____ . ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒. กรุงเทพมหานคร : คิวพรีนแมเนจเม้นท์, ๒๕๕๐.

_____ . ปฏิจจสมุปบาทจากพระโอรุ้. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๑.

_____ . ฟ้าสงระหว่าง ๕๐ ปี ที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒. กรุงเทพมหานคร : สวนอุสมมูลนิธิ,

๒๕๒๖.

_____ . อริยศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘.

_____ . อริยสังจากพระโอรุ้ ภาคต้น. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๗.

_____ . อะไรคืออะไร. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๖.

_____ . อิทัปปัจจยตา. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๑๖.

พุทธทาสภิกขุ. อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม อุปสรรคที่มีอยู่ทนคำพูด. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๓๐.

_____. โอสาทัพพธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๓๘.

พุทธทาสภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ. กรรมตามหลักพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : เพชรประกาย, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๖๖.

วรนันทน์ ชัชวาลทิพากร. พระพุทธรูปคู่บ้าน คู่เมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ทิพากร, ๒๕๔๓.

วศิน อินทสระ. หลักกรรม และ การเวียนว่ายตายเกิด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรือนธรรม, ๒๕๔๖.

วัชระ งามจิตรเจริญ, ดร. พุทธศาสนาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๐.

ศิลาปาโล. กรรมลิขิต ฉบับคู่มือเตือนสติ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, ๒๕๔๗.

ศุภวรรณ พิพัฒพรณวงศ์ กรีน. คู่มือชีวิตภาคกฎแห่งกรรม. กรุงเทพมหานคร : คิว พรีน เมเนจเม้นท์, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน). กฎแห่งกรรม : ความเข้าใจเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

_____. หลักกรรมในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สมพร ไชยภูมิธรรม. ปางพระพุทธรูป. กรุงเทพมหานคร : ดั้นธรรม, ๒๕๔๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

เสถียรพงษ์ วรรณปก, ศ. (พิเศษ). เพื่อความเข้าใจถูกต้องเกี่ยวกับหลักกรรม. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๘.

อนุสร จันทพันธ์, ดร., บุญชัย โกศลธนากุล, ดร. จริต ๖ : ศาสตร์ในการอ่านใจคน. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๖.

อัคร ศุภเศรษฐ์. การบริหารระบบกรรม. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.

(๒) บทความและงานวิจัย

นัฏกร อาชะวะบูล, “ศึกษาหลักกรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในละครโทรทัศน์: เฉพาะกรณีเรื่อง “เจ้ากรรมนายเวร””. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.**

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ประพันธ์ ศุภสร. “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการแห่งการตอบปัญหาเรื่องกรรมกับอนัตตาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.**

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาประศักดิ์ อัครปญฺโญ (ซ่งแสง). “ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์กับกฎแห่งกรรมของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.**

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาพิเชษฐ ธีรวิโส. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาไพฑูรย์ สุทนต์วิโร (น้อยวัน). “การวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องบาปในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระวีรพรหม วุฑฒิชุมฺโม. “อิทธิพลของความเชื่อในอรรถกถาธรรมบทที่มีต่อประเพณีไทย”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

แม่ชีดวงพร คำหอมกุล. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในธัมมปทัฏฐกถา” **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต,** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

อัมพร หุตะสิทธิ์. “กรรม ๑๒ และการให้ผล”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต , สาขาไทยศึกษาโครงการบัณฑิตศึกษา : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖.**

(๓) วารสาร

กองบรรณาธิการ. “อโหสิกรรม”, **วารสาร พ.ส.ด. ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๒๖๘ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๕๒) : ๒.**

ภาคผนวก ก.

ตัวอย่างเรื่องราวของกรรมและการให้ผลกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

๑) ยมกวรรค

(๑) เรื่องพระจกขุपाल^๑

เรื่องพระจกขุपालเป็นเรื่องของการเสวยผลกรรมของพระจกขุपाल โดยมีเรื่องย่อว่าในตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง มีบุตรชาย ๒ คน ชื่อมหาปาละและจุลปาละ ในเวลาต่อมา มารดาเสียชีวิตแล้ว จึงมอบสมบัติทั้งหมดให้แก่ทั้งสอง ต่อมาวันหนึ่งมหาปาละได้มีโอกาสฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ณ เมืองสาวัตถี มีจิตเลื่อมใสจึงขอบรรพชา โดยได้ไปลาพี่น้องชายก่อน เมื่อบวชได้พรรษาหนึ่งแล้ว จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขอบำเพ็ญวิปัสสนาธุระ แล้วออกไปปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานพร้อมด้วยภิกษุอื่นอีก ๖๐ รูป ไปถึงบ้านปลายแดนตำบลหนึ่งแล้วจึงปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่นั่น มหาปาละได้ถือองค์แห่งการชุกอยู่ข้อหนึ่งอย่างเคร่งครัดมาก ข้อนี้คือจะมีชีวิตอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ อิริยาบถเท่านั้น คือ ยืน เดิน และนั่งเท่านั้น ไม่ยอมนอน แม้ในขณะที่เกิดโรคในจกขุจนน้ำตาไหลออกทั้ง ๒ ข้าง หมอปรุงยาให้นอนหยอดก็ไม่ยอมนอนหยอด จนกระทั่งตาของท่านบอดสนิทแล้วบรรลुพระอรหันต์

ในกาลนั้น พระภิกษุทั้งหลายจะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงชักชวนท่านไปด้วย แต่ท่านปฏิเสธเพราะเกรงจะเป็นภาระแก่ภิกษุทั้งหลาย เหล่าพระภิกษุจึงแจ้งข่าวแก่จุลปาละ แล้วจึงส่งสามเณรหลานของจุลปาละไปอุปัฏฐากและนำท่านมาเข้าเฝ้าพระศาสดา แต่ระหว่างที่สามเณรนำทางให้กับพระจกขุपालนั้น สามเณรได้ยินเสียงขับของหญิงคนหนึ่งจึงขอตามเสียงไป สามเณรนั้นถึงศีลวิบัติแล้ว เมื่อกลับมาแล้ว พระเถระทักว่าเธอกลายเป็นคนชั่วเสียแล้วหรือ จึงไม่ให้นำทางอีก ความทราบถึงท้าวสักกะจึงลงมาจากสวรรค์ และแปลงกายเป็นมาณพคนหนึ่งแล้วเดินร่วมทางกับท่าน และพาท่านไปโดยใช้อิทธิฤทธิ์ของตน พระเถระจึงทราบว่มาณพนี้ต้องเป็นเทวดาแน่ เมื่อถึงเรือนของจุลปาละ จุลปาละจึงได้นิมนต์ให้ท่านฉันภัตตาหารในเรือนของตน

ภายหลังวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายที่มาสู่พระเชตวัน เมื่อถวายบังคมพระศาสดาแล้ว จึงเที่ยวไปในวิหาร ถึงที่อยู่ของพระจกขุपालแล้ว ในขณะที่นั้นฝนตกลงมาตลอดคืน ภิกษุทั้งหลายจึงกลับไปที่พักของตน และในขณะที่นั้น พระจกขุपालกำลังเดินจงกรม ตัวแมลงค่อมทอง (หรือแมลงเม่า) เข้าไปที่จงกรมของท่านจำนวนมาก รุ่งเช้าเหล่าพระภิกษุนั้นจึงไปยังกุฏิของพระจกขุपालอีก เห็นแมลงจำนวนมากตาย ณ ที่จงกรมของท่าน จึงติเตียน แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ท่านทั้งหลายไม่เห็นเธอ (ทำดังนั้น) ฉันใดแล ถึงเธอก็ไม่เห็นสัตว์มีชีวิตเหล่านั้น ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย จึ้นชื่อว่าเจตนาเป็นเหตุให้ตาย ของพระชินาสพทั้งหลาย มิได้มี” ภิกษุเหล่านั้นหาย

^๑ ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๘ - ๓๘.

สงสัยถึงเรื่องที่ท่านเหยียบแมลงตาย แต่สงสัยบุรพกรรมของท่านว่าทำไมต้องตาบอด จึงทรงแสดง
อดีตชาติของพระจักขุปาลว่า ที่ต้องตาบอดเพราะว่าเมื่อชาติก่อนของท่านเป็นหมอรักษาดวงตาใน
เมืองพาราณสี เห็นหญิงผู้ป่วยตามองเห็นไม่ชัด หญิงนั้นกล่าวว่าถ้าทำดวงตาให้หายเป็นปกติได้จะ
เป็นทาสของท่านพร้อมด้วยบุตรธิดา แต่เมื่อจะหายอยู่แล้ว ก็กลัวว่าจะต้องเป็นทาส จึงออกอุบาย
หลอกว่าตายังไม่หายดี หมอรักษาดวงตาทราบวาโดนหลอก จึงแกล้งออกอุบายให้หญิงนั้นหยอดตา
ด้วยยาหยอดตาอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ตาของหญิงนั้นบอด^๒ เมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของพระจักขุปาล
จบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

มโนปุพฺพุกมา ชมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทุญฺเจน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ ทุกฺขมเนวติ จกุกัว วหโต ปทํ^๓
ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้าย พุคอยู่ที่ดี
ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนั้น
คุณลือหมุนไปตามรอยเท้าโค ผู้นำแอกไปอยู่จะนั้น^๔

(๒) เรื่องมัญญุกุณฑลี^๕

ดังนั้นพระพุทธจึงทรงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

มโนปุพฺพุกมา ชมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นํ สุขมเนวติ ฉายาว อนุปายินิ^๖
ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่
สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว

^๒ คุราชละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๒ - ๓๔.

^๓ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๗., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๔.

^๔ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๔.

^๕ คุราชละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๓๕ - ๕๖.

^๖ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒/๑๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒/๒๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๓.

พูดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขา
เพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัวฉะนั้น^๓

(๓) เรื่องพระติสสเถระ^๔

พระติสสเถระ เดิมทีเป็นผู้ว่ายากสอนยาก เพราะบวชเมื่อตอนมีอายุมากแล้ว เหล่าพระภิกษุทั้งหลายได้ตั้งเดือนท่านเกี่ยวกับอาคันตุกะวัตร พระติสสเถระน้อยใจจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงตรัสเตือน ก็ยังไม่ยอมขอมมาพระภิกษุสงฆ์ จึงตรัสถึงบุรพกรรมของพระติสสเถระ ว่าชาติหนึ่งของพระติสสเถระเคยเป็นทเวลดาบสผู้ว่ายากในสมัยพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นนารทดาบส ความในชาติก่อนของพระติสสเถระมีอยู่ว่าทเวลดาบสเป็นอาจารย์ของนารทดาบส ในคราวหนึ่งดาบสทั้งสองได้ขอพักราตรีหนึ่งกะนายช่างหม้อ นารทดาบสพักอยู่ข้างใน ส่วนทเวลดาบสนอนอยู่กลางแจ้ง นารทดาบสเมื่อออกไปในราตรี ได้เหยียบที่ชฎาของดาบสนั้น จึงขอโทษ แต่ดาบสนั้นไม่พอใจนารทดาบส จึงได้กลับนอนหันศีรษะไปทางเท้า เมื่อนารทดาบสจะเข้าไปจึงคิดว่าจะเข้าไปทางเท้าของท่าน แต่ไม่ทราบที่ท่านได้หันศีรษะไปทางนั้น จึงได้เหยียบเข้าที่คอ นารทดาบสได้ขอโทษแล้ว ทเวลดาบสยังไม่พอใจจึงมีการสาปแข่งกันว่าถ้าใครผิดขอให้ศีรษะแตก ๗ เลี้ยงเมื่อพระอาทิตย์ขึ้น นารทดาบสได้ทำนายว่าใครจะศีรษะแตก เมื่อนารทดาบสเป็นตัวเอง อาจารย์ท่านเอง จึงแสดงอิทธิฤทธิ์ทำให้พระอาทิตย์ไม่ขึ้นมาในตอนเช้า ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ความทราบถึงพระราชา จึงออกมาช่วยตัดคลื่นความ เมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของพระติสสเถระแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

อกุโกจฺฉิ มํ อวชิ มํ อชิณี มํ อหสิ เม
เย จ ตํ อุปนยุยฺนติ เวรํ เตสํ น สมฺมตติ
อกุโกจฺฉิ มํ อวชิ มํ อชิณี มํ อหสิ เม
เย จ ตํ อนุปนยุยฺนติ เวรํ เตสุปสมฺมตติ^๕
ก็ชนเหล่าใด เข้าไปผูกความโกรธนั้นไว้ว่า ‘ผู้โน้น
ได้ค่าเรา ผู้โน้นได้ดีเรา โน้นได้ชนะเรา ผู้โน้น
ได้ลักสิ่งของของเราแล้ว’ เวรของชนเหล่านั้น ย่อมไม่
ระงับได้ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกความโกรธนั้น

^๓ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๓.

^๔ คูรายละเอียดคน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๓ – ๖๓.

^๕ พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓ – ๔/๑๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓ – ๔/๓๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๖๕ – ๖๖.

ไว้ว่า ‘ผู้โน้มนำได้ตำรา ผู้โน้มนำได้ชนะเรา
ผู้โน้มนำได้ลัทธิของเราแล้ว’ เวนของชนเหล่านั้น
ย่อมระงับได้^{๑๐}

(๔) เรื่องความเกิดขึ้นของนางกาลียักษิณี^{๑๑}

เรื่องมีอยู่ว่ากฤตุมพินคนหนึ่ง เมื่อบิดาเสียชีวิตแล้ว ก็รับภาระเลี้ยงดูมารดา ต่อมามารดาได้ให้แต่งงานกับหญิงหมั้นคนหนึ่ง ฝ่ายมารดาอยากให้มีลูกจึงพยายามนำหญิงอื่นมาเพื่อมีลูกให้กับลูกชายของตนเอง หญิงหมั้นนั้นทราบความแล้วจึงปริวิตกว่าตนเองจะถูกใช้อย่างทาสี จึงไปหาตระกูลหนึ่งที่มีบุตรให้มีลูกกับสามีของตน แล้วยกลูกให้กับตนเอง เมื่อหญิงนั้นตั้งครรภ์ หญิงหมั้นจึงปริวิตว่าลูกของหญิงนั้นจะแย่งสมบัติของตน จึงปรุรงยาทำแท้งปนกับอาหารแก่นางนั้น แม้การตั้งครรภ์ครั้งที่ ๒ และ ๓ แต่ครั้งที่ ๓ นั้น หญิงนั้นรู้ทันจึงไม่บอกหญิงหมั้น จึงไม่อาจทำให้แท้งได้ แต่บุตรที่เกิดนั้นขณะคลอดนั้นนอนขวางช่องคลอด นางจึงเสียชีวิต แล้วจองเวรกับหญิงหมั้นนั้น เกิดเป็นนางยักษ์ณี เกี่ยวกินทารกของหญิงหมั้นนั้น หญิงหมั้นก็จองเวรอีก ทำให้ต้องเกิดมาจองเวรด้วยการปลัดกันกินลูกหรือกินไข่ของคู่กรณี รวมเป็น ๗ ชาตด้วยกัน ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่ท่ามกลางบริษัท นางกุลธิดาหนึ่งในคู่กรณีให้บุตรนอนลงเคียงหลังพระบาทแห่งพระรัตนตรัยพร้อมถวายต่อพระพุทธเจ้า จึงทรงระงับเหตุด้วยการให้ต่างฝ่ายต่างแสดงสาเหตุของการผูกเวรต่อกัน จึงเทศนาสั่งสอน แล้วจึงแสดงพระคาถา ว่า

น หิ เวนเณ เวรานิ สมมุนตีช กุทาจนี
อเวเรน จ สมมุนติ เอส ทมฺโม สนนฺตโน^{๑๒}
ในกาลไหน ๆ เวนทั้งหลายในโลกนี้
ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย ก็แต่เวรย่อมระงับด้วย
ความไม่มีเวร ธรรมนี้เป็นของเก่า^{๑๓}

^{๑๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๖๖.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๖๘ – ๗๗.

^{๑๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕/๑๖., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕/๔๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๓.

^{๑๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๓.

(๕) เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี^{๑๔}

เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนี้ เป็นเรื่องของการเถียงกันของพระธรรมกถึกกับพระวินัยธรเรื่องวินัยข้อหนึ่งก็คือการเหลือน้ำชำระในภาชนะ ซึ่งพระธรรมกถึกเหลือไว้หลังชำระเสร็จแล้วในชุ่มน้ำ พระวินัยธรเข้ามาให้เห็นเข้าจึงบอกพระธรรมกถึกนั้นว่าต้องอาบัติแล้ว พระธรรมกถึกจะทำคินอาบัติ (คือเป็นการยอมรับผิด) แต่ก็บอกว่าไม่ทราบ (คือไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ) จึงเป็นข้อถกเถียงกันว่าเป็นอาบัติหรือไม่ พระธรรมกถึกมีความเห็นว่าไม่เป็นอาบัติ ส่วนพระวินัยธรได้บอกบรรดาลูกศิษย์ของท่านว่าพระธรรมกถึกนั้นต้องอาบัติ แต่เห็นว่าไม่เป็นอาบัติ จึงไม่แสดงอาบัติ ส่วนลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกได้ยืนคังนั้นแล้ว ก็เอาไปเล่าให้พระธรรมกถึกฟัง จึงเกิดการโต้เถียงจนแยกพวกกัน พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทราบความแล้ว จึงตรัสสอนให้สามัคคีกัน แต่ไม่สำเร็จ คณะสงฆ์แตกแยกกัน จึงเสด็จหนีไปจำพรรษาอยู่ในป่ารกชัฏวัน (ป่าปารีเลยยะ) ทำให้พวกอุบาสกที่อยู่ในเมืองโกสัมพีที่จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าไม่พบพระพุทธเจ้า เมื่อทราบความที่พระพุทธเจ้าเสด็จหนีไปแล้ว จึงลงโทษพระภิกษุเหล่านั้นด้วยการไม่ถวายอาหารจำนวนตามปกติ คือถวายเพียงแค่พอรักษาชีวิตได้เท่านั้น จึงสำนึกแล้วสามัคคีกันดังเดิม และเมื่อออกพรรษาแล้วจึงไปกราบทูลขอภัยโทษ และให้เสด็จไปที่วัดโฆสิตาราม

ส่วนพระพุทธเจ้าในขณะจำพรรษาอยู่ในป่ารกชัฏวัน มีช้างปารีเลยยะ และวานรตัวหนึ่ง เป็นผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า ได้ตรัสเป็นคาถาภายิตสอนภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นไว้ก่อนที่จะเสด็จออกจากป่าว่า

ถ้าบุคคลได้สหายผู้มีปัญญารักษาดน มีปัญญา
ทรงจำ มีคุณธรรมเป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้
สำเร็จ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไชรี้ (บุคคลผู้ได้
สหายเห็นปานนั้น) ควรมีใจยินดี มีสติ ครอบงำ
อันตราย ซึ่งคอยเบียดเบียนรอบข้าง ทั้งปวงเสีย
แล้ว เที่ยวไปกับสหายนั้น ถ้าบุคคลไม่ได้สหาย
ผู้มีปัญญารักษาดน มีปัญญาทรงจำ มีคุณธรรม
เป็นเครื่องอยู่ยังประโยชน์ให้สำเร็จไว้ เป็นผู้เที่ยว
ไปด้วยกันไชรี้ บุคคลนั้นควรเที่ยวไปคนเดียว
เหมือนพระราชผู้ละแฉ่นแฉ่นที่พระองค์ทรงชำนะ
แล้ว เสด็จอยู่แต่องค์เดียว (และ) เหมือนพระ-

^{๑๔} ุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๗๘ - ๘๒.

ยาช้างอันชื่อว่ามาตังคะเทียวอยู่ในป่าแต่เชือกเดียว
การเทียวไปผู้เดียวประเสริฐกว่า ความเป็นสหาย
ไม่มีในเพราะชนพาล บุคคลผู้ไม่ได้สหายเห็น
ปานนั้น ควรมีความชวนชวายน้อย เทียวไปผู้
เดียว และไม่ควรทำบาปทั้งหลาย เหมือนพระยา
ช้างชื่อมาตังคะผู้มีความชวนชวายน้อย เทียวไปใน
ป่าแต่เชือกเดียว และหาได้ทำบาปไม่”^{๑๕}

ในขณะที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จกลับ ช้างปารีเลยยกะมีความผูกพันกับพระพุทธเจ้า ยืน
ร้องไห้อยู่ ณ ที่นั้น ทำกาละไปแล้ว เกิดในท่ามกลางนางเทพอัปสรพันหนึ่ง ในวิมานทองสูง ๓๐
โยชน์ ในภพดาวดึงส์ เพราะความเลื่อมใสในพระศาสดา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองสาวัตถีก่อน
แสดงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในเมืองโกสัมพี แล้วตรัสสอนภิกษุทั้งหลายและทรงแสดงพระคาถาว่า

ป เร จ น วิชานนฺติ มยเมตฺถ ยมาม เส
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ ตโต สมฺมุนฺติ เมธกา^{๑๖}
ก็ชนเหล่าอื่นไม่รู้ตัวว่า ‘พวกเรากำลังย่อยยับ
อยู่ในท่ามกลางสงฆ์นี้’ ฝ่ายชนเหล่าใดในหมู่นั้น
ย่อมรู้ชัดความหมายมันกันและกัน ย่อมสงบ
เพราะการปฏิบัติของชนพวกนั้น”^{๑๗}

(๖) เรื่องจุลกกาลและมหากาล^{๑๘}

ความมีอยู่ว่า มีพ่อค้า ๓ พี่น้องชาวเสตัพยนคร คือ จุลกาล มัชฌิมกาล และมหากาล ใน
บรรดา ๓ พี่น้องนั้นพี่คนโตและน้องคนเล็กนำของจากที่ต่าง ๆ ด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ส่วนมัชฌิม
กาลขายของที่พี่และน้องนำมาให้ วันหนึ่ง มหากาลและจุลกกาลเห็นคนไปฟังธรรมของพระพุทธเจ้า
จึงไปฟังธรรมด้วย พระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุปฺพุพิกถา มหากาลและจุลกกาลจึงลาพี่น้องออกบวช และ
พระมหากาลขอปฏิบัติวิปัสสนาธุระด้วยการออกธุดงค์ ณ ป่าช้าแห่งหนึ่ง และได้ศึกษาระเบียบการ

^{๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๘๘ – ๘๙.

^{๑๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖/๑๖., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖/๕๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๒.

^{๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๒.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๔ – ๑๐๓.

อยู่ป่าช้าจากเจ้าหน้าที่ดูแลป่าช้าแล้ว ได้พิจารณาศพกษัตริย์คนหนึ่งที่มีผิวพรรณหน้าตาดีที่กำลังจะ
ถูกเผา แล้วกล่าวคาถาว่า

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีอันเกิดขึ้นและ
เสื่อมไปเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความ
สงบแห่งสังขารนั้นเป็นสุข^{๑๕}

เมื่อบรรลุประอรหันต์พร้อมปฏิสัมภิทาแล้ว พระศาสดามีภิกษุสงฆ์แวดล้อมเสด็จจาริก
ไปยังเขตพยุคนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ป่าไม้ประดู่ลาย พวกภรรยาของพระจุลกาลได้ข่าวจึงหาทางจับ
พระจุลกาลสึกให้ได้ ด้วยการทำการเสสรวลกับท่านในเวลาที่จะช่วยกันป้อนาสนะ ทำให้สึกจนได้ พวก
ภรรยาของพระมหากาลเห็นจึงอยากให้สามีของตนสึกบ้าง พระพุทธเจ้าทรงทราบความจึงเสด็จไป
ก่อน ทำให้พระภิกษุสงฆ์เกิดสงสัยในเหตุการณ์ ว่าพระมหากาลจะเป็นเช่นเดียวกับพระจุลกาล
พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าจุลกาลยังมากไปด้วยอารมณ์ว่างามอยู่ เป็นเช่นกับต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง
ตั้งอยู่ริมเหวและเขาขาด ส่วนมหากาลบุตรของเรา ตามเห็นอารมณ์ว่าไม่งามอยู่ เป็นผู้ไม่หวั่นไหว
เลย เหมือนภูเขาหินแห่งทิเบต ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถาว่า

สุกานุปสฺสึ วิหรนฺตํ	อินฺทฺริเยสุ อสํวตฺตํ
โกชนมฺหิ อมตฺตณฺณํ	กุสึตฺตํ หีนวิริยํ
ตํ เว ปสฺสหาตี มาโร	วาโต รุกฺขํว ทุพฺพลํ
อสูกานุปสฺสึ วิหรนฺตํ	อินฺทฺริเยสุ สุตํวตฺตํ
โกชนมฺหิ จ มตฺตณฺณํ	สทฺธํ อารทฺธวิริยํ
ตํ เว นปฺปสฺสหาตี มาโร	วาโต เสลฺว ปพฺพตฺตํ ^{๒๐}

ผู้ตามเห็นอารมณ์ว่างาม ไม่สำรวมในอินทรีย์
ทั้งหลาย ไม่รู้ประมาณในโภชนะ เกียจคร้าน
มีความเพียรเลวทรามอยู่ ผู้นั้นแล มารย่อมรังควาน
ได้ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกำลังไม่แข็งแรง ลม
รังควานได้ฉะนั้น ส่วนผู้ตามเห็นอารมณ์ว่า
ไม่งาม สำรวมดีในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณใน
โภชนะ มีศรัทธาและปรารถนาความเพียรอยู่ ผู้นั้นแล

^{๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๕๕.

^{๒๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓ - ๘/๑๖., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓ - ๘/๕๖., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๐๒ - ๑๐๓.

มารย้อมรังควานไม่ได้ เปรียบเหมือนภูเขาคิน ลม
รังควานไม่ได้ฉะนั้น^{๒๑}

(๗) เรื่องพระเทวทัต^{๒๒}

ความมียู่ที่ว่าพระอัครสาวกทั้งสองพาบริวารของตนองค์ละ ๕๐๐ รูป ไปจากพระเช
ตวันสู่กรุงราชคฤห์ ชาวกรุงราชคฤห์ร่วมกันถวายทาน พระสารีบุตรจึงแสดงอานิสงส์ของการถาย
ทานและชักชวนผู้อื่นให้ทาน อุบาสกคนหนึ่งเมื่อได้ฟังแล้ว จึงปรารถนาทำบุญด้วยการชักชวนผู้อื่น
และตนเองก็จะถวายทานด้วย ขณะนั้น กุฎุมพีผู้หนึ่งให้ผ้ากาสาเวจากคันธาระมีค่าแสนหนึ่งแก่
อุบาสกนั้นแล้วกล่าวว่าถ้าทานนั้นไม่เพียงพอ จึงถวายผ้าผืนนี้แก่ภิกษุรูปที่ท่านปรารถนา ชน
เหล่านั้นปรึกษากันแล้วจึงถวายแก่พระเทวทัต เมื่อพระเทวทัตนุ่งห่มแล้วจึงเห็นไม่สมควร ภิกษุรูป
หนึ่งได้สดับแล้วนำความไปกราบทูลพระพุทธเจ้า จึงทรงแสดงอดีตชาติของพระเทวทัตเมื่อเป็น
นายพรานช้าง ครั้งนั้น ช้างหลายพันเชือกเดินหากินอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง พบพระปัจเจกพุทธหลาย
องค์ จึงหมอบลงด้วยเข่าแล้วจบ^{๒๓}ในกาลที่ไปและมา วันหนึ่งนายพรานช้างเห็นกิริยาของช้าง
เหล่านี้แล้ว จึงคิดวิธีล่าช้างเหล่านี้ เมื่อพระปัจเจกพุทธรูปหนึ่งสร่งน้ำอยู่ จึงลักจิวรไป จับหอกนั้ง
คลุมโปงอยู่ริมทาง หมู่ช้างเห็นจึงคิดว่าเป็นพระปัจเจกพุทธะ ทำการจบแล้วก็ผ่านไป นายพรานช้าง
นั้นเอาหอกพุ่งถูกช้างตัวช้างหลังสุด และทำการฆ่าแหละเอาส่วนที่ต้องการ ที่เหลือฝังดิน

ในกาลต่อมา พระโพธิสัตว์กำเนิดเป็นช้าง เป็นหัวหน้าช้าง นายพรานช้างก็ยังทำอยู่
อย่างนั้น พระโพธิสัตว์สังเกตุจำนวนช้างที่ลดลง จึงสงสัยและสังเกตุเห็นพรานช้างนั้น จึงให้ช้าง
เชือกอื่นไปก่อน เมื่อช้างเหล่านั้นเดินไปแล้ว นายพรานเห็นช้าง โพธิสัตว์นั้นกำลังเดินผ่าน จึงพุ่ง
หอกไป ช้างโพธิสัตว์หลบทัน จึงวิ่งเข้าไปเพื่อจับนายพรานฆ่าทิ้งเสีย ครั้นเห็นผ้ากาสาเว จึงยับยั้ง
ไว้แล้วถามนายพรานว่าทำไมจึงต้องฆ่าช้างด้วยวิธีนี้

เมื่อทรงแสดงอดีตชาติของพระเทวทัตจบ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงพระคาถาว่า

อนิกุกสาโว กาสาวุ โย วตุถิ ปริทเหตุสตี
อเปโต ทมสจุเจน น โส กาสาวมรหตี

^{๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๐๓.

^{๒๒} คุรายละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๐๘ – ๑๑๕.

^{๒๓} กิริยาของช้างที่ทำความเคารพ ตรงกับคำว่าไหว้ (พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๑)

โย จ วนตทาสาวสุต^{๒๔} สีเสตุ^{๒๕} สุตมาหิโต
อุเปโต ทมสจฺเจน ส เว กาสาวมรหิติ^{๒๖}
ผู้ใดมีกิเลสจุน้ำฝาดยังไม่ออก ปราศจากทมะ
และสัจจะ จักนุ่งห่มผ้ากาสาละ ผู้นั้นย่อมไม่ควร
นุ่งห่มผ้ากาสาละ ส่วนผู้ใด พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำ
ฝาดอันคายแล้ว ตั้งมั่นดีในศีลทั้งหลาย ประกอบ
ด้วยทมะและสัจจะ ผู้นั้นแลย่อมควรนุ่งห่มผ้ากาสาละ^{๒๗}

(๘) เรื่องสัตถุชัย^{๒๘}

เรื่องสัตถุชัยเป็นเรื่องที่พระอรชกถาจารย์แสดงพุทธประวัติตั้งแต่ก่อนประสูติ จนถึง การตั้งอัครสาวก จากเหตุที่ทรงแต่งตั้งอัครสาวกทำให้ภิกษุเกิดความสงสัย ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึง ตรัสแสดงถึงบุรพกรรมของพระเถระทั้งหลายมีดังนี้

บุรพกรรมของพระอัญญา โณณทัตถุญะที่ได้เป็นเอตทัคคะผู้รัตตัญญู มีอยู่ว่าในสมัย พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี ท่านเป็นชาวนามีชื่อว่าจุลกาล ได้ถวายนมข้าวในนาของตนเอง แก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข และได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า “ทานอันเลิศของข้าพระองค์นี้ จึงเป็นไปเพื่อความแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนกว่าสาวกทั้งปวง” เมื่อกลับไปที่บ้านของตนเอง ก็เห็น ที่นาของตนมีข้าวบริบูรณ์ และได้ถวายทานอันเลิศอีก ๘ ครั้ง รวม ๙ ครั้ง และในสมัยพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ท่านก็เคยถวายทานตลอด ๗ วัน และตั้งจิตอธิษฐานอย่างนี้เช่นเดียวกัน

บุรพกรรมของยสกุลบุตรและสหายรวม ๕๕ คน มีอยู่ว่าชนเหล่านั้นปรารถนาพระ อรหัตผลในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง และทำบุญไว้มาก วันหนึ่งพวกเขาพบหญิงตายทั้งกลม ตกลงว่าจะเผา นายสเอาหลาวแทงศพนั้น พลิกกลับไปมาอยู่ ได้อสุกสัตถุญญาแล้วพร้อมกับสหาย

บุรพกรรมของภทรวักคิย ๓๐ คนก็ได้เคยทำบุญในชาติก่อน ๆ และกियพึงตุมทนิโลวาท แล้ว รักษาศีล ๕ ตลอดหกหมื่นปี

^{๒๔} วนตทาสาวสุต ความว่า พึงเป็นผู้มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายแล้ว ได้แก่ มีกิเลสจุน้ำฝาดอันคายแล้ว ด้วยมรรค ๔ (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๕).

^{๒๕} สีเสตุ ได้แก่ ในปาริสุทธิศีล ๔ (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๕).

^{๒๖} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕ - ๑๐/๑๖., พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕ - ๑๐/๖๒., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๔.

^{๒๗} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๔.

^{๒๘} คูราละละเอียคิน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๑๖ - ๑๕๔.

บุรพกรรมของชฎิล ๓ พี่น้อง มีอยู่ว่าเมื่อ ๘๒ กัลป์ที่แล้วในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าหุสสะ ได้เกิดเป็นโอรสของพระราชามือหนึ่ง เคยได้ถวายภัตตาหารแก่ภิกษุทั้งหลาย และรักษาศีล ๑๐ นุ่งห่มผ้ากาสาจะอยู่ร่วมกับพระศาสดาตลอดไตรมาส และปรารถนาจะเป็นพระอรหันต์

ในช่วงนั้น บุตรของกรรมกรต้องการกินข้าว จึงไปที่นิมนต์เพื่อรออาหารที่เหลือ แต่หมัดก่อนถึงพวกตน จึงออกอุบายว่าจะนำอาหารให้พวกเด็กแล้วรับไปกินเอง เมื่อชนเหล่านี้ตายไปแล้วจึงกลายเป็นเปรต ต่อมาเมื่อพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแก่พระพุทธเจ้าแต่ไม่ได้อุทิศส่วนกุศลให้พวกตน จึงเปล่งเสียงร้องอย่างน่ากลัว พระองค์จึงเสด็จมาสู่เวฬุวัน กราบทูลพระพุทธเจ้า จึงทราบว่าเป็นเปรตพวกนั้นเป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสารในอดีตชาตินั่นเอง จึงถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พร้อมอุทิศส่วนกุศลไปให้ จึงพ้นจากความเป็นเปรต

บุรพกรรมของพระอัครสาวกทั้งสอง พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าอัครสาวกทั้งสองทำความปรารถนาเพื่อเป็นอัครสาวกนานมาแล้วถึงสองขัณด้วยแสนกัลป์ สารีบุตรเกิดในสกุลพราหมณ์มหาศาล มีนามว่าสรทมาณพ โมคคัลลานะเกิดในสกุลคฤหบดีมหาศาล มีนามว่าสิริวัฑฒกุฎุมพี ทั้งสองเป็นเพื่อนกัน วันหนึ่ง สรทมาณพคิดอยากบวช จึงชวนสิริวัฑฒกุฎุมพีบวชด้วย แต่สิริวัฑฒไม่บวช จึงออกบวชเป็นฤๅษีชฎิลพร้อมกับชนเหล่าอื่นอีกเจ็ดหมื่นสี่พันคน สมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโณมทัสสี เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก มีพระอัครสาวกทั้งสองชื่อว่า นิสกะ และชื่อว่า อโนมะ ทรงทอดพระเนตรเห็นสรทมาณพแล้ว จึงไปโปรดสรทมาณพและสิริวัฑฒกุฎุมพี ทรงได้รับการถวายการต้อนรับเป็นอย่างดี และทรงเข้านิโรธสมาบัติตลอด ๗ วัน พวกอันตวาสสิกของสรทมาณพเมื่อบริโภคน้ำผลไม้ในป่าแล้ว ยืนประคองอัญชลีแด่พระพุทธเจ้า ฝ่ายสรทมาณพไม่ไปที่อื่น กั้นฉัตรดอกไม้ด้วยความปีติสุขตลอด ๗ วัน พระศาสดาเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว ตรัสเรียกพระนิสกะและพระอโนมะมาแสดงธรรมเทศนา และพระพุทธเจ้าอโนมทัสสีทรงแสดงธรรม ในกาลจบเทศนา ชฎิลทั้งหมดเว้นสรทมาณพบรรลู่เป็นพระอรหันต์ ส่วนสรทมาณพมีจิตฟุ้งซ่านเพราะปรารถนาเป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้าพระองค์ต่อ ๆ ไป พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าทรงทำนายว่าจะได้เป็นอัครสาวกของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตมะ เมื่อสรทมาณพได้รับการพยากรณ์อย่างนั้นแล้ว จึงไปบอกเพื่อนชื่อสิริวัฑฒะ สิริวัฑฒะจึงขอให้สรทมาณพไปนิมนต์พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารที่บ้านของตนตลอด ๗ วัน โดยตั้งความปรารถนาเช่นเดียวกันสรทมาณพ และทรงพยากรณ์เช่นเดียวกับสรทมาณพ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงบุรพกรรมของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะแล้ว สองอัครสาวกจึงทูลเล่าเรื่องในปัจจุบันที่ตนเองได้ประสบระหว่างออกจากสำนักของสมณชย์ จึงทรงแสดงความเห็นผิดของสมณชย์ และตรัสพระคาถาว่า

อสารเร สารมดีโน สารเร จาสารทสุลีโน
เต สาริ นาริคจณนติ มิจญาสงกปโปโจจรา
สารณจ สารโต ฌตวา อสารณจ อสารโต
เต สาริ อริคจณนติ สมมาสงกปโปโจจรา^{๒๕}
ชนเหล่าใด มีปกติรู้ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็น
สาระ และเห็นในสิ่งอันเป็นสาระว่า ไม่เป็นสาระ
ชนเหล่านั้น มีความดำริผิดเป็น โจร
ย่อมไม่ประสบสิ่งอันเป็นสาระ ชนเหล่าใด รู้สิ่งเป็นสาระ
โดยความเป็นสาระ และสิ่งไม่เป็นสาระโดยความ
ไม่เป็นสาระ ชนเหล่านั้น มีความดำริชอบเป็น โจร
ย่อมประสบสิ่งเป็นสาระ^{๒๖}

(๕) เรื่องพระนันทเถระ^{๒๗}

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จสู่กรุงกบิลพัสดุ์ตามคำอาราธนาของพระกาฬทายี เพื่อโปรดพุทธบิดา และพระนางปชาบดีพร้อมทั้งเหล่าสาکยวงศ์ เมื่อถึงวันวิวาหมงคลของนันทกุมารนั้น เมื่อเสร็จกตกิจ เสด็จลุกจากอาสนะแล้วหลีกไป หาได้ทรงรับบาตรจากหัตถ์ของนันทกุมารไม่ ฝ่ายนันทกุมารไม่กล้าทูลเตือน จนถึงที่ประทับของพระศาสดา พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามนันทกุมารว่าอยากบวชหรือไม่ นันทกุมารก็ไม่กล้าปฏิเสธ พระพุทธเจ้าจึงให้ภิกษุทั้งหลายทำการบวชให้กับนันทกุมาร

ส่วนในเมืองกบิลพัสดุ์ พระมารดาของราหุลกุมารทรงส่งราหุลกุมารเพื่อขอราชสมบัติจากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอริยทรัพย์ ๗ ประการ และให้ราหุลกุมารบวชเป็นสามเณร ความทราบถึงพระเจ้าสุทโธทนะ จึงทูลชี้แจงพระพุทธเจ้าแล้วขอพรว่าขออย่าให้บุตรที่มารดาบิดาไม่อนุญาติให้บวช จึงบัญญัติเป็นพระวินัยแก่พระภิกษุสงฆ์ และสนทนาธรรมกับพระเจ้าสุทโธทนะ โปรดพระพุทธบิดาให้ดำรงอยู่ในผล ๓ แล้วเสด็จกลับกรุงราชคฤห์ และเมื่อวิหารเชตวันสร้างเสร็จ จึงเสด็จไปจำพรรษาในวิหารเชตวัน ณ กรุงสาวัตถี

^{๒๕} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๑ – ๑๒/๑๓., พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๑๑ – ๑๒/๑๖., พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๒.

^{๒๖} พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๓.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๕๕ – ๑๖๕.

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน พระนันทะอยากสึก จึงบอกกับพระภิกษุทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงสดับความแล้ว รับสั่งให้พระนันทะเข้าเฝ้า พระนันทะจึงทูลว่าก่อนที่จะบวชนั้น นางชนบทกัลยาณีขอให้รับกลับ จึงขอคืนสิกขา พระพุทธเจ้าจึงทรงพาพระนันทะไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ทรงแสดงนัปอัปสร ๕๐๐ แล้วถามพระนันทะว่าระหว่างนางอัปสรเหล่านี้กับนางชนบทกัลยาณี ไครงามกว่า พระนันทะทูลตอบว่านางอัปสรงามกว่า พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “นันทะ เธอจงยินดี เราจะเป็นผู้ประกันของเธอ เพื่ออันได้เฉพาะนางอัปสร ๕๐๐ ซึ่งมีเท่าคุณเท่านั้น” ดังนี้แล้ว พระนันทะจึงบวชต่อ ด้วยเหตุนี้ ภิกษุผู้สหายของพระนันทะจึงล้อเลียนพระนันทะเกิดความละอาย จึงหลีกออกไปบำเพ็ญสมณธรรมแต่ผู้เดียวจนบรรลุอรหัตตผล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระคาถาว่า

ยถา อคาริ ทุจฺจนฺนํ	วฺภูจฺจ สมตฺตวิชฺฌตฺติ
เอวํ อภาวิตํ ^{๓๒} จิตฺตํ	ราโค สมตฺตวิชฺฌตฺติ
ยถา อคาริ สฺวจฺจนฺนํ	วฺภูจฺจ น สมตฺตวิชฺฌตฺติ
เอวํ สุภาวิตํ ^{๓๓} จิตฺตํ	ราโค น สมตฺตวิชฺฌตฺติ ^{๓๔}
ฝนย้อมรัวร์รถเรือนที่มุงไม้ดีได้ ฉันใด	
ราคะย้อมเสียดแทงจิตที่ไม่ได้อบรมได้ฉันนั้น	
ฝนย้อมรัวร์รถเรือนที่มุงดีแล้ว ไม่ได้ฉันใด	
ราคะย้อมเสียดแทงจิตที่อบรมดีแล้ว ไม่ได้ฉันนั้น ^{๓๕}	

สำหรับบุรพกรรมของพระนันทะมีอยู่ว่า สมัยที่พระเจ้าพรหมทัตเป็นพระราชามือเมืองพาราณสี พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพ่อค้าชื่อว่ากัปปกะ พระนันทะเกิดเป็นลาของพ่อค้านั่นเอง ทุกวันกัปปกะต้องเดินทางขายของ โดยมีลาแบกของ ครั้นนั้น ลาของเขานั้นพบนางลาตัวหนึ่ง จึงเข้าไปหา แล้วเกิดกระสันขึ้นมา ฝ่ายพ่อค้าขายของหมดแล้วจะกลับจึงไปที่ลานนั้นบังคับให้กลับไป ลากไม่กลับ จึงต้องล่อด้วยการกล่าวว่าจะให้อยู่กับนางลาที่สวยงามกว่านี้ จึงยอมกลับไป เมื่อกลับไปถึง

^{๓๒} บทว่า อภาวิตํ เป็นต้น ความว่า ราคะย้อมเสียดแทงจิตที่ชื่อว่าไม่ได้อบรม เพราะเป็นธรรมชาติเห็นห่างภวานา ราคะว่าฝน (รัวร์รถ) เรือนได้ฉันนั้น ไซ้แต่ราคะอย่างเดียวเท่านั้นหามิได้ สรรพกิเลสทั้งหลายมีโทสะ โมหะ และมานะเป็นอาทิ ก็เสียดแทงจิตเห็นปานนั้นเหมือนกัน (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๖๕).

^{๓๓} บทว่า สุภาวิตํ ได้แก่ ที่อบรมดีแล้ว ด้วยสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา กิเลสทั้งหลายมีราคะ เป็นต้น ย่อมไม่อาจเสียดแทงจิตเห็นปานนั้นได้ ราคะว่าฝนไม่อาจรัวร์รถเรือนที่มุงดีแล้วได้ฉันนั้น (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๖๕).

^{๓๔} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๓ - ๑๔/๑๓., พ.ธ.อ (บาลี) ๑/๑๓ - ๑๔/๕๓., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๖๔.

^{๓๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๖๕.

ก็ให้อยู่กับนางลาตัวที่สวยกว่า แต่กล่าวว่าจะให้อาหารเท่าเดิม คือพอให้ลาตัวหนึ่งกินเท่านั้น ลาเมื่อได้ยินดังนั้นแล้วจึงหมดหวัง

(๑๐) เรื่องนายจุนทสุกริก^{๓๖}

นายจุนทสุกริกนั้น เลี้ยงชีพด้วยการฆ่าสุกรถึง ๕๕ ปี และไม่เคยทำบุญเลย ก่อนที่จะตาย ๗ วันเขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปมาเหมือนหมู คนในเรือนจึงจับไว้แล้วปิดปากเพราะร้องเสียงเหมือนหมู เมื่อครบ ๗ วัน จึงตาย แล้วเกิดในเวจิมทานรก ภิกษุทั้งหลายเมื่อเห็นดังนี้แล้วจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงเทศนาและตรัสพระคาถาว่า

อิธ โสจติ เปจฺจ โสจติ

ปาปการี อุกฺขตฺถ โสจติ

โส โสจติ โส วิหฺณฺณติ

ทิสฺวา กมฺมกิลิฏฺฐมตฺตโน^{๓๗}

ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้

ละไปแล้วย่อมเศร้าโศก ย่อมเศร้าโศกในโลกทั้งสอง

เขาเห็นกรรมเศร้าหมองของตนแล้ว ย่อมเศร้าโศก

เขาย่อมเดือดร้อน^{๓๘}

(๑๑) เรื่องขัมมิกอุบาสก^{๓๙}

ในเมืองสาวัตถียังมีอุบาสกผู้ปฏิบัติธรรมคนหนึ่ง มีบุตรชาย ๗ คน บุตรสาว ๗ คน อุบาสกผู้นี้เป็นผู้ปฏิบัติธรรม ในขณะที่กำลังจะเสียชีวิตก็ยังอยากฟังธรรม จึงส่งคนเข้าเฝ้าพระศาสดาแล้วขอให้ทรงส่งพระภิกษุจำนวนหนึ่งมาแสดงธรรมสติปัญญาให้ฟัง ขณะนั้น มีรถจากสวรรค์ ๖ ชั้น ชั้นละคันมารับขัมมิกอุบาสก แต่ตนเองให้รอก่อน ภิกษุทั้งหลายเข้าใจว่าอุบาสกพูดกับตนเอง จึงหยุดแสดงธรรมแล้วกลับไป บุตรธิดาก็เข้าใจเช่นนั้นเหมือนกัน จึงสงสัยแล้วถามผู้เป็นพ่อ จึงได้พิสูจน์ให้เห็นด้วยการให้บุตรคนหนึ่งโยนพวงมาลัยโดยอธิษฐานว่าจะให้ตนเองอยู่ใน

^{๓๖} คุรยลลเยยฺยคฺโค ใน พุ.ธ.อ. ๔๐/๑๑/๑๓๐ – ๑๓๔.

^{๓๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕/๑๓., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๕/๕๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๓.

^{๓๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๓.

^{๓๙} คุรยลลเยยฺยคฺโค ใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๕ – ๑๘๐.

สวรรค์ชั้นใด บุตรได้อธิษฐานให้อยู่บนชั้นดุสิต พวงดอกไม้ในนั้นได้คล้องที่แอกรถ ห้อยลงในอากาศ
เมื่อบุตรเห็นดังนั้นแล้วจึงหมดข้อสงสัยแล้ว ชัมมิกอุบาสกก็เสียชีวิต

ส่วนภิกษุทั้งหลายกลับมาราบทูลาให้พระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้ทราบความจริงแล้ว พระ
ศาสดาจึงตรัสพระคาถาว่า

อิธ โมทติ เปจุ โมทติ

กตปุณฺณโย อุกยตุถ โมทติ

โส โมทติ โส ปโมทติ

ทิสฺวา กมฺมวิสุทฺธิมุตฺตโน^{๔๐}

ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว

ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงใจในโลกทั้งสอง เขา

เห็นความหมดจดแห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิง

เขาย่อมรื่นเริง^{๔๑}

(๑๒) เรื่องพระเทวทัต^{๔๒}

เรื่องพระเทวทัตในตอนนี้จะกล่าวถึงสากยวงค์เมื่อพระพุทธเจ้าได้ไปโปรดแล้ว มี
ศรัทธาแล้ว จึงมีประเพณีว่าแต่ละตระกูลต้องมีบุตรของตนออกบวชตามพระพุทธเจ้า ครั้งนั้น ใน
เหล่าสากยวงค์มีข้อสงสัยว่า ภัททิยะ อนรุทธะ อานันทะ ภคุ กิมพิละ และเทวทัตยังมีได้บวช จึง
สงสัยว่าคงจะไม่ใช้พระญาติ ครั้งนั้น เจ้ามหานามะปรึกษากับเจ้าอนรุทธะ ตกลงกันว่าใครจะบวชดี

วันหนึ่งเมื่อภักตร์ทั้ง ๖ นั้นทรงเล่นกีฬาอยู่ เจ้าอนรุทธะทรงปราชัย จึงส่งคนไปเอา
ขนมมาให้ผู้ชนะ พระมารดาที่จัดขนมไปให้ ก็เล่นกันต่อ ในครั้งที่ ๔ ก็เช่นกัน แต่เมื่อคนมาขอขนม
จากพระมารดา ก็ได้คำตอบว่าขนมไม่มี อนรุทธะคิดว่าเป็นขนมชนิดหนึ่ง เพราะชีวิตของท่านไม่เคย
ได้ยินคำว่า “ไม่มี” เลยแม้แต่ครั้งเดียว ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อชาติก่อนท่านได้เคยถวายภัตแด่พระ
ปัจเจกพุทธเจ้านามว่าอุปริภูฐะ ดังนั้นเทวตาทั้งหลายจึงนำขนมอันเป็นทิพย์มาใส่ถาดนั้นให้เหล่า
สากยะทั้ง ๖ ได้เสวย เจ้าอนรุทธะคิดว่าเป็นฝีมือของพระมารดาและน้อยใจว่าทำไมเมื่อก่อนไม่เคยทำ
ให้กับตน พระมารดาเมื่อทราบความนั้นจึงทราบว่าเป็นผู้มีบุญ ต่อจากนั้นไม่นานเจ้าอนรุ

^{๔๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖/๑๓ - ๑๔., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๖/๑๐๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๕.

^{๔๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๓๕.

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑๘๑ - ๒๐๒.

รุทรได้บวชตามคำขอของเจ้ามหานามะ โดยบวชพร้อมกับเจ้าศากยะอีก ๕ พระองค์ และอุบาสิกา
มาลา ต่อมาภายหลังทั้งหมดได้บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ ยกเว้นพระเทวทัต

ในกาลต่อมา เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี มีผู้ถวายลาภสักการะแก่ภิกษุ
สงฆ์จำนวนมาก ยกเว้นพระเทวทัต จึงคบกับอชาตศัตรูกุมาร ให้พระองค์ให้ปลงพระชนม์พระ
เจ้าพิมพิสารและขึ้นครองราชย์ ส่วนตนเองจะปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้าและจะสถาปนาตนเองเป็น
พระพุทธรเจ้า แต่การของพระเทวทัตไม่สำเร็จ นุรุชทั้งหลายที่ส่งไปปลงพระชนม์เหล่านั้นบรรลु
โศคาปัตติผล จึงขึ้นเขาคิชฌกูฏแล้วกลิ้งหินลงมาปลงพระชนม์พระพุทธรเจ้า แต่ทำได้แค่ยังพระโลหิต
ให้ห้อขึ้น จึงปล่อยช้างนาพาหิรีไปอีก ก็ไม่สำเร็จ เมื่อชาวเมืองทราบความชั่วของพระเทวทัตแล้วจึง
ไม่ถวายอะไรอีกแก่พระเทวทัตเลย

ต่อมา พระเทวทัตพร้อมด้วยภิกษุวัชชีบุตรผู้บวชใหม่ ๕๐๐ รูป ทูลขอวัดถุ ๕
ประการ^{๔๓} โดยหวังว่าไม่ทรงอนุญาต และจะได้เหตุแห่งการทำลายสงฆ์และตนเองจะสถาปนา
ตนเองเป็นศาสดา เมื่อพระพุทธรเจ้าไม่ทรงอนุญาต จึงพาภิกษุวัชชีบุตรเหล่านี้ไปที่คยาสิประเทศ
โดยไม่ร่วมสังฆกรรมกับภิกษุเหล่านี้อีก พระศาสดาทรงทราบจึงส่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ ไปนำ
ภิกษุผู้วัชชีบุตรเหล่านั้นกลับมา ต่อมาพระศาสดาได้ตรัสถึงบุรพกรรมของพระเทวทัตหลายชาติ
เช่น ตอนที่เกิดเป็นนกชื่อสวิภูฐกะ ก็ทำตัวเลียนแบบนกที่เที่ยวไปได้ทั้งในน้ำและบนบก จึงถูก
สาหร่ายพันตาย ดังนี้ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความทะเยอทะยานของพระเทวทัตในอดีตชาติ

หลังจากนั้น ๕ เดือน ในขณะที่พระศาสดาประทับอยู่เมืองสาวัตถี พระเทวทัตสำนึกผิด
จึงจะเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้า แต่มาถึงฝั่งสระ โบกขรณี บรรดาสาวกต่างก็ลงอาบน้ำในสระ ส่วนพระ
เทวทัตเมื่อลุกจากเตียงแล้ววางเท้าบนพื้นดิน ธรณีสู่จมดินไป แต่ก่อนที่กายจะลงไปหมคนั้น
พระเทวทัตได้อธิษฐาน แล้วถวายกระดูกกลางของตนไว้เป็นพุทธรูชา ก่อนเกิดในอเวจีมหานรก
ภิกษุทั้งหลายเมื่อทราบความแล้วกราบทูลพระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์จึงตรัสบุรพกรรมของพระ
เทวทัตอีก แต่เป็นบุรพกรรมที่ต้องเสวยกรรมด้วยการถูกรณีสู่จมทั้งสิ้น แล้วจึงตรัสพระคาถา
สรุปว่า

อิธ ตปฺปติ เปจฺจ ตปฺปติ

ปาปกาโร อุกฺกตฺถ ตปฺปติ

ปาปํ เม กตฺถุ ตปฺปติ

^{๔๓} วัตุ ๕ ประการ ในที่นี้มี (๑) ภิกษุทั้งหลายควรอยู่ป่าตลอดชีวิต (๒) ภิกษุทั้งหลายควรเที่ยว
บิณฑบาตตลอดชีวิต (๓) ภิกษุทั้งหลายควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต (๔) ภิกษุทั้งหลายควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต
(๕) ภิกษุทั้งหลายไม่ควรฉันปลาและเนื้อตลอดชีวิต (วิ. มหา. (ไทย) ๑/๔๐๕/๔๔๒).

ภิกขุ โข ตปฺปติ ทุกฺคตฺถิ คโต^{๔๔}
ผู้มีปกติทำบาป ย่อมเดือดร้อนในโลกนี้ ละ
ไปแล้วย่อมเดือดร้อน เขาย่อมเดือดร้อนใน
โลกทั้งสอง เขาย่อมเดือดร้อนว่า ‘กรรมชั่วเรา
ทำแล้ว’ ไปสู่ทุกติ ย่อมเดือดร้อนยิ่งขึ้น^{๔๕}

(๑๓) เรื่องสุมนาเทวี^{๔๖}

ครั้งหนึ่ง ภิกษุสองพันรูปจันในเรือนของอนาถบิณฑิกเศรษฐีทุกวัน ในเรือนของนาง
วิสาขาเช่นกัน หากบุคคลใดจะถวายทานต้องแจ้งแก่ท่านทั้งสองนี้จึงทำได้ ด้วยเหตุนี้ นางวิสาขาจึง
ต้องหากคนมาทำหน้าที่นี้แทน ฝ่ายอนาถบิณฑิกเศรษฐี ก็ตั้งธิดาของท่านชื่อว่ามหาสุกัททาให้ทำ
หน้าที่แทน ต่อมาแต่งงาน ท่านจึงตั้งนางจุลสุกัททาแทน ต่อมาแต่งงาน ท่านจึงตั้งนางสุมนาเทวี
แทน นางฟังธรรมจนบรรลุสกทาคามีผล ต่อมานางล้มป่วยลงแล้วเรียกบิดาน้องชาย แล้วก็สิ้นใจ

ส่วนท่านเศรษฐีคิดว่านางไม่ได้สติแล้วเพื่อ จึงกราบทูลพระพุทธรเจ้า จึงทราบความจริง
ว่านางบรรลุธรรมแล้ว และเกิดในภพกุสิต พระศาสดาจึงตรัสพระคาถาว่า

อิธ นนฺทติ เปจฺจ นนฺทติ
กตปุณฺณโย อุกฺขตฺถ นนฺทติ
ปุณฺณํ เม กตฺนฺทติ นนฺทติ
ภิกขุ โข นนฺทติ สุกฺคตฺถิ คโต^{๔๗}
ผู้มีบุญอันทำไว้แล้ว ย่อมเปล็ดเปล็นในโลกนี้
ละไปแล้ว ย่อมเปล็ดเปล็น เขาย่อมเปล็ดเปล็น
ในโลกทั้งสอง เขาย่อมเปล็ดเปล็นว่า ‘เราทำบุญ
ไว้แล้ว’ ไปสู่สุคติ ย่อมเปล็ดเปล็นยิ่งขึ้น^{๔๘}

^{๔๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๓/๑๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๓/๑๑๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๑.

^{๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๒.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๓ – ๒๐๘.

^{๔๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘/๑๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๘/๑๑๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๖.

^{๔๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๐๗.

๒) อัปปมาทรรค

(๑) เรื่องนางสามาวดี^{๔๕}

ในอดีตกาล มีพระราชชา ๒ องค์ คือในแคว้นอัลลกะปปะ มีนามว่าอัลลกะปปะ ในแคว้นเวณฐทีปกะ มีนามว่าเวณฐทีปกะ เป็นพระสหายกัน ทั้งสองพระองค์เมื่อเห็นความไม่เที่ยงของสังขาร จึงออกบวชเป็นคาส ต่อมาเวณฐทีปกะถึงแก่กรรม ไปเกิดเป็นเทพบุตร มาหาอัลลกะปปะคาส ซึ่งเล่าความลำบากเมื่อช่างมารบกวณ จึงถวายพิณและสอนมนต์ให้บังคับช่างไม่ให้มารบกวณได้

ในกรุงโกสัมพี มีพระราชชาทรงพระนามว่า พระเจ้าปรันตปะ วันหนึ่งขณะประทับอยู่กับพระเทวีผู้ทรงครรภ์ มีนักษัตรตัวหนึ่งโฉบเอาพระนางไปยังตนไทรใหญ่ พระเทวีประสูติพระโอรสตอนรุ่งเช้า จึงมีชื่อว่าอุเทน อัลลกะปปะคาสมาพบเข้าจึงได้เลี้ยงดูทั้งแม่ลูก และเมื่ออุเทนกุมารเติบโตใหญ่จึงสอนมนต์บังคับช่างให้ เมื่อพระเจ้าปรันตปะสวรรคต จึงส่งอุเทนกุมารนี้ไปยังเมืองโกสัมพีเพื่อครองราชสมบัติ

ในคราวเกิดทุกข์ภัยในแคว้นอัลลกะปปะ มีพราหมณ์ชื่อว่าโกตุลลิก พากรรษาและลูกอ่อนไปเมืองโกสัมพี เสบียงหมดระหว่างทาง โกตุลลิกจึงบอกให้ภรรยาทิ้งลูก ภรรยาไม่ยอม ดังนั้นโกตุลลิกจึงหาโอกาสทิ้งลูกจนลูกตนเองตาย และเดินทางมาถึงเรือนของนายโคบาลที่นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันเป็นประจำ นายโคบาลนั้นให้ทั้งสองคนอยู่ด้วยกัน แต่เป็นเพราะไม่ได้รับประทานอาหารหลายวัน พราหมณ์โกตุลลิกจึงรับประทานเกินขนาด อาหารไม่ย่อย ได้ตายในที่สุด แต่ก่อนตายได้เห็นสุนัขของนายโคบาล ได้อยู่ดีกินดี แล้วเกิดเป็นลูกสุนัขในท้องนางสุนัขนั้น

เมื่อโกตุลลิกเกิดเป็นสุนัขแล้วเติบโตขึ้น ได้รับก้อนข้าวจากพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นประจำ จึงเกิดความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้า ต่อมานายโคบาลให้สุนัขนั้นไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันอาหารที่บ้าน ไม่นานนักพระปัจเจกพุทธเจ้าก็จากไปสู่เขาคันธมาถ์ แล้วสุนัขนั้นก็ตายไปแล้วเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต เป็นเทพบุตรชื่อว่าโฆสกเทพบุตร และต่อจากนั้นไม่นาน ก็เกิดในท้องหญิงงามเมือง เมื่อคลอดออกมาเป็นชาย จึงให้นางทาสีนำไปทิ้งที่กองขยะ สัตว์ต่าง ๆ ต่างพากันจับกลุ่มล้อมรอบไว้ ทำให้ไม่มีสัตว์ตัวใดทำร้ายเด็กได้ ต่อมาทีคนเห็นทารก จึงเก็บไปเลี้ยงเป็นลูกชาย

ในครั้งนั้น เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพีคนหนึ่งถามปุโรหิตถึงเหตุร้าย และทราบว่าเป็นเด็กที่เกิดวันนี้ จะได้เป็นเศรษฐีผู้ประเสริฐในเมืองนี้ เศรษฐีจึงให้หญิงคนใช้ชื่อกาลิเอาทรัพย์หนึ่งพันไปแลกตัวเด็กที่เกิดในวันนี้มา เศรษฐีคิดว่าถ้าลูกตนเองเกิดเป็นหญิง ก็จะให้ครองคู่กับทารกนี้ แต่ถ้าลูกของตนเป็นชาย ก็จะฆ่าทารกนี้เสีย ต่อมาภรรยาเศรษฐีคลอดบุตรชาย เศรษฐีจึงต้องฆ่าเด็กคนนี้เสีย จึงได้เรียกนางกาลิให้นำเด็กนั้นไปนอนขวางไว้ที่กลางประตูคอกแม่โคทั้งหลายแม่โคก็ไม่

^{๔๕} รุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๒๒๐ - ๓๐๕.

เหยียบ ให้เกวียนทับ โคนี่สลัดแอกไม่ยอมเดินทาง ให้นางกาลิไปทิ้งในป่าช้าศิขิก็มีคนนำไปเลี้ยง จึงซื้อตัวกลับมาให้นางกาลินำไปโยนบนเหว ก็ตกลงไปบนพุ่มไผ่ มีคนนำไปเลี้ยง จึงซื้อตัวกลับมาอีก เมื่อเศรษฐีพยายามแต่ไม่สำเร็จ จึงเลี้ยงจนเติบโตใหญ่ ก็ยังไม่ล้มความตั้งใจ หาอุบายให้นายโหมสกไปหาช่างหม้อ ซึ่งเป็นสหายคนให้ทำการฆ่า แต่ระหว่างทางพบกับลูกเศรษฐีที่กำลังเล่นคลี แล้วให้โหมสกเล่นแทน ลูกเศรษฐีไปเอง ดังนั้นลูกเศรษฐีจึงถูกฆ่าแทน และครั้งสุดท้ายให้นายโหมสกไปส่งจดหมายที่เศรษฐีเขียนให้ฆ่าโหมสกทันทีแก่สำนักของคนเก็บส่วย แต่ระหว่างทางได้แวะพักบ้านเศรษฐีสหายของเศรษฐีนั้น ภรรยาของเศรษฐีสอบถามแล้วมีความรักใคร่เหมือนลูก ส่วนลูกสาวของเศรษฐีที่ชาติก่อนเคยเป็นภรรยาของนายโหมสกตอนที่เป็นนายโกศุหลิก เพราะได้ถวายข้าวสุกทะนานหนึ่งแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยอานุภาพแห่งผลทานนั้น นางจึงมาเกิดในตระกูลเศรษฐีนี้ และความรักปางก่อน จึงเกิดเป็นลูกสาวเศรษฐี เมื่อลูกสาวเศรษฐีเห็นจดหมายนั้นแล้วแอบเปิดอ่าน จึงทราบความแล้วจึงทำลายจดหมายนั้น แล้วเขียนจดหมายอีกฉบับแปลงใจความใหม่ว่าให้คนเก็บส่วยนำเครื่องบรรณาการมาจากบ้าน ๑๐๐ บ้าน ทำมรดกแต่งงานระหว่างลูกสาวเศรษฐี (ตนเอง) กับนายโหมสกนี้ แล้วแอบผูกจดหมายไว้ที่เดิม เมื่อนายโหมสกไปส่งจดหมายนั้น นายเสมียนผู้เก็บส่วยก็จัดการให้ตามนั้น

เมื่อเศรษฐีทราบข่าว จึงเกิดความเสียใจ ทำให้ป่วยและเสียชีวิต โหมสกจึงได้มรดกทั้งหมดจากเศรษฐี ต่อมาพระเจ้าอุเทนจึงประทานตำแหน่งเศรษฐีแก่นายโหมสก และเมื่อโหมสกเศรษฐีทราบความจริงเกี่ยวกับวิบากกรรมของตนจากภรรยาของตนและนางกาลิ จึงใช้ชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท ด้วยการสละทรัพย์วันละพัน ตั้งโรงทานไว้เพื่อคนเดินทางไกลและคนกำพร้า

ในกาลนั้น เศรษฐีนามว่าภัททวดียะในภัททวดีนคร ได้ส่งเครื่องบรรณาการจำนวนหนึ่งไปยังโหมสกเศรษฐีเพื่อแสดงความเป็นมิตรแม้ไม่เคยพบกันมาก่อน ต่อมาเกิดอหิวาตกโรคในเรือนของภัททวดีเศรษฐี ทั้งหมดจึงอพยพไปหาโหมสกเศรษฐี แต่ระหว่างทางเสบียงหมด จึงให้ลูกสาวไปรับอาหารที่โรงทานของโหมสกเศรษฐี ต่อมาทั้งเศรษฐีและภริยาก็ตายเพราะอาหารไม่ย่อย ลูกสาวจึงไปขอรับอาหารเพื่อตนเพียงคนเดียว มีตฤกษุมพีผู้ทำหน้าที่จ่ายทานสอบถามจนทราบความจริงจึงรับมาเป็นธิดาของตน ธิดานั้นจึงช่วยจัดระเบียบโรงทานด้วยการล้อมรั้วจึงได้ชื่อว่าสามาวดี ต่อมาเมื่อโหมสกเห็นเข้า จึงรับเป็นธิดาของตน และให้หญิง ๕๐๐ คนเป็นบริวาร

ต่อมามีงานนักขัตตวันนางสามาวดีพร้อมหญิง ๕๐๐ นั้นพากันเล่นน้ำในแม่น้ำ ขณะนั้นพระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรเห็นจึงรับสั่งให้เศรษฐีส่งนางสามาวดีมาให้ ทรงอภิเษก ตั้งนางไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี ส่วนหญิงบริวารได้เป็นนางกำนัลรับใช้นางสามาวดีต่อไป

วันหนึ่ง พระเจ้าจันทปักษิโศตแห่งเมืองอุชเชนีอยากเรียนรู้มนต์หัสติกันต์ ซึ่งเป็นมนต์ที่จะให้ช้างหนีหรือจับช้างก็ได้จากพระเจ้าอุเทน จึงออกอุบายจนสามารถจับพระเจ้าอุเทนมาได้ แล้ว

ให้ลูกสาวคือ พระนางवासุตทัตตา เรียนมนต์จากพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนจึงได้นางवासุตทัตตา เป็นอัครมเหสีองค์ที่ ๒ แล้วจึงออกอุบายหนีไปยังเมืองโกสัมพีพร้อมนางवासุตทัตตา โดยขอพาหนะจากพระเจ้าจันทปัชโชติและสามารถหนีออกมาได้

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายถึงประวัติที่จะได้พาหนะที่พระเจ้าจันทปัชโชติได้มาว่า เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีได้ทรงอุบัติขึ้น ได้เป็นคนรับใช้ของอิสรชนผู้หนึ่ง ขณะนั้นเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเข้าไปสู่พระนครเพื่อบิณฑบาตแต่ไม่ได้อะไรเลย จึงนิมนต์ให้รับภัตตาหารในเรือนของตน เมื่อถวายแล้วอธิษฐานขอให้ได้พาหนะทั้งหลาย เมื่อเกิดมาเป็นพระเจ้าจันทปัชโชติจึงได้พาหนะเหล่านั้น

ต่อมา ในแคว้นกुरु มีพราหมณ์สองผิวเมียชื่อมากันทิยะและมากันทिया และธิดาชื่อว่ามากันทियाซึ่งมีรูปงาม ขณะนั้นพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งอนาคามีผลของสองผิวเมียนั้น จึงเสด็จโปรด ทั้งสองเมื่อเห็นพระพุทธองค์ จึงถวายธิดาของตน แต่ไม่ทรงรับ โดยตรัสว่า “เรามีได้มีความพอใจในเมถุน เพราะเห็นนางตัมหา นางอรติ และราภา โฉนเล่า จักมีความพอใจเพราะเห็นธิดาของท่านนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยมูตรปละกรีส เราไม่ปรารถนาจะถูกต้องธิดาของท่านนี้แม้ด้วยเท้า”^{๕๐} ทั้งสองผิวเมียก็ตั้งอยู่ในอนาคามีผล เมื่อบวชแล้วก็ได้บรรลุอรหัตผล ส่วนนางมากันทियाผู้เป็นลูกสาวจึงผูกอาฆาตพระศาสดา ฝ่ายนายจุมพาคันทียคิดว่านางมากันทियाควรแก่พระราชินี จึงพานางไปสู่เมืองโกสัมพี และได้ถวายแก่พระเจ้าอุเทน พระองค์จึงตั้งนางไว้ในตำแหน่งอัครมเหสีองค์ที่ ๓

สมัยนั้นเมืองโกสัมพีมีเศรษฐี ๓ คน คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี ปาวาริกเศรษฐี เศรษฐีเหล่านั้นเห็นดาบส ๕๐๐ ท่าน เกิดเลื่อมใสจึงนิมนต์ให้ฉันอยู่ในสำนักของเศรษฐีตลอด ๔ เดือน ในเวลาต่อมา เมื่อดาบสเหล่านั้นมาอีกเห็นต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งจึงนั่งใต้ต้นไทรนั้น เทวดาประจำต้นไทรอุปัฏฐากดาบสเหล่านั้น ดาบสทั้งหลายจึงถามเทวดานั้นถึงบุรพกรรมเก่าของตน เทวดาจึงเล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนตนเป็นคนยากจน ทำงานรับจ้างในสำนักของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ต่อมา เมื่อถึงวันอุโบสถ ไม่มีใครบอกความแก่ตนว่าต้องรักษาศีล ๘ อนาถบิณฑิกจึงให้คนทำอาหารเย็นไว้ให้เขา เมื่อเขาทราบจึงรักษาศีล ๘ แต่ด้วยเหตุที่เขาทำงานตลอดวันจึงเกิดความหิวมากก็ไม่ยอมรับประทานอาหาร จนถึงรุ่งเช้าก็ตายไป ด้วยอานิสงส์ของการรักษาศีล จึงเกิดเป็นเทวดา เมื่อดาบสทั้งหลายทราบข่าวพระพุทธเจ้าอุบัติแล้วในโลก จึงลาเศรษฐีทั้ง ๓ และเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วบรรพชา ต่อมาไม่นานก็บรรลุอรหัตผลทั้งหมด ส่วนเศรษฐีทั้ง ๓ ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ณ เขตวันมหาวิหารก็บรรลุโสดาบันทั้ง ๓ ท่าน และเมื่อกลับสู่เมืองโกสัมพี ต่างคนต่างก็สร้างพระวิหารถวายแก่ภิกษุทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

^{๕๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๑/๒๗๒.

จากนั้น นายสุนนมาลาการต้องการนิมนต์พระศาสดามาเสวย จึงบอกเศรษฐีทั้ง ๓ เวลานั้น พระราชาพระราชทานค่าดอกไม้แก่นางสามาวดีวันละ ๘ กหาปณะทุกวัน ทาสีของนางสามาวดีชื่อนางขุชชุตตราไปรับดอกไม้จากนายสุนนมาลาการเสมอ เมื่อถึงเวลาพระศาสดาทรงเริ่มธรรมเทศนา นางก็ได้เฝ้าฟังด้วยจนบรรลุโศดาบัน ดังนั้นในวันนั้นนางจึงซื้อดอกไม้ด้วยเงิน ๘ กหาปณะซึ่งเมื่อก่อนนางซื้อแค่ ๔ กหาปณะ เงินที่เหลือยกยกไว้ เมื่อนางสามาวดีเห็นผิคลังเกิดดังนี้แล้ว ก็ไม่โกรธ แต่ให้นางขุชชุตตราแสดงธรรมที่ฟังมาให้พระนางฟังจนนางกับหญิงบริวารบรรลุโศดาบันเช่นกัน

วันหนึ่ง นางมาคันทียาเห็นช่องทางแก้แค้นพระพุทธเจ้า จึงหาทางใส่ความหลายครั้งด้วยกัน ทำให้พระเจ้าอุเทนประหารนางสามาวดีด้วยธนูของพระองค์ แต่เกิดปาฏิหาริย์ลูกศรย้อนกลับมาอยู่ที่พระองค์และหยุดตรงหน้าพระพักตร์ของพระองค์ด้วยอำนาจแห่งการแผ่เมตตาของนางสามาวดี จึงพระราชทานอภัยโทษให้ และต่อมานางสามาวดีจึงเชิญเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะและนิมนต์พระภิกษุ ๕๐๐ รูป มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เสด็จมาโปรดที่พระราชวังทุกวัน พระพุทธเจ้าจึงเห็นว่าไม่ควรแก่พระองค์ พระเจ้าอุเทนจึงขอให้ส่งพระภิกษุรูปหนึ่งทำหน้าที่แทนพระพุทธองค์

ขณะเดียวกัน นางมาคันทียาก็จ้างให้คนไปด่าพระพุทธเจ้าทุกวันให้ทั่วเมือง พระอานนท์จึงทูลให้พระพุทธเจ้าหนีออกจากที่นี่ พระศาสดาจึงตรัสให้อดทนไว้ ในที่สุดไม่เกิน ๗ วันชนเหล่านั้นก็เลิกด่าพระพุทธเจ้า ดังนั้นนางมาคันทียาจึงหยุด แต่ไปทำลายนางสามาวดีด้วยการให้อาไปจุดไฟเผาตำหนักของนางสามาวดี พระนางสามาวดีและเหล่าหญิงบริวารไม่สามารถออกมาได้ จึงกำหนดกรรมฐาน และถูกไฟคลอกตายในที่สุด ส่วนพระเจ้าอุเทนเมื่อทรงทราบความ จึงให้คนแอบสืบจนทราบความจริง จึงออกอุบายแสร้งทำเป็นว่ารักนางมาคันทียาและให้พรแก่นางพร้อมบริวาร นางหลงกลจึงบอกพวกพ้องทั้งหมดให้มารับพร เมื่อถึงวันประหารพระเจ้าอุเทนจึงให้คนช่วยขุดหลุมฝังคนเหล่านั้นครึ่งตัว เกลี้ยฟางกลบและจุดไฟเผาคนเหล่านั้นพร้อมนางมาคันทียาจนตายทั้งหมด ภิกษุทั้งหลายจึงถกปัญหาเรื่องนี้และทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมของชนเหล่านี้ดังนี้

บุรพกรรมของพระนางสามาวดีกับหญิงบริวารมีอยู่ว่าในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ลี้ภัยอยู่ในพระราชวังเนืองนิตย์ หญิง ๕๐๐ คน บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ในท่านเหล่านั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า ๗ องค์ไปสู่หิมวันตประเทศ อีกองค์หนึ่งนั่งเข้าฌานอยู่ในที่รกด้วยหญ้าแห่งหนึ่งริมน้ำ ต่อมาวันหนึ่ง เพื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายไปแล้ว พระราชาทรงพาหญิงเหล่านั้นไปเพื่อทรงเล่นน้ำในแม่น้ำ หญิงเหล่านั้นเล่นน้ำตลอดวันจึงรู้สึกหนาวจะผิงไฟ จึงก่อไฟ ณ ที่รกหญ้านั้น เมื่อหญ้าไหม้แล้วก็ยุบลง

จึงเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงกลัวความผิดและหาพินกองสุมเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วหนีไป เพราะคิดว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าหนีพานแล้ว ด้วยวิบากกรรมนี้จึงทำให้หญิงเหล่านั้นไหม้ในนรก หลายพันปี ไหม้ในเรือนที่ถูกไฟไหม้อยู่ ๑๐๐ ชาติ

บุรพกรรมของนางขุชชุดตราที่เกิดมามีหลังค่อมนั้น มีอยู่ว่าในการที่พระราชองค์นั้น ครองราชอยู่ มีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งหลังค่อมหน้อยหนึ่ง นางได้ล้อเลียนด้วยการทำตนเป็น หญิงค่อม ส่วนที่นางได้เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกก็เพราะเมื่อชาตินั้นเคยเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์ถือบาตรที่เต็มด้วยข้าวปายาสร้อน ต้องเปลี่ยนมือบ่อย ๆ จึงถวายเป็นอภิวาทเพื่อรองมือ ส่วนที่นาง เป็นหญิงรับใช้ก็เพราะในสมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางเป็นลูกเศรษฐีในเมืองพาราณสี นาง ศึกษาศิลปะอักษรหนึ่งซึ่งเป็นผู้คุ้นเคยกับนางไปเยี่ยมนาง เมื่อพบกัน นางจึงให้ภิกษุณีนั้นช่วยหยิบ กระเช้าเครื่องประดับให้กับตน พระเถรนั้นพิจารณาแล้วจึงหยิบให้ดีกว่า

เมื่อแสดงบุรพกรรมของชนเหล่านี้จบแล้ว พระศาสดาจึงตรัสพระคาถาว่า

อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ
อปฺปมตฺตํ น มียนฺติ เข ปมตฺตา ยถา มตา
เอตํ วิเสสโต ฉตฺวา อปฺปมาทมฺหิ ปณฺฑิตา
อปฺปมาเท ปโมทฺตํ อริยานํ โคจรเร รตา
เต ฉายิโน สาทติถา นิจฺจํ ทพฺพปรกฺกมา
สุสนฺติ ธีรา นิพฺพานํ โยคฺกฺเขมํ อนุตฺตริ^{๕๐}
ความไม่ประมาท เป็นเครื่องถึงอมตะ ความ
ประมาทเป็นทางแห่งมัจจุ ผู้ไม่ประมาทแล้ว
ชื่อว่าย่อมไม่ตาย ผู้ใดประมาทแล้ว ผู้นั้นย่อม
เป็นเหมือนคนตายแล้ว บัณฑิตรู้ความนั้น โดย
แปลกกันแล้ว ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท
บันเพ็ญอยู่ในความไม่ประมาท ยินดีในธรรม
เป็นที่โคจรของพระอริยะทั้งหลาย บัณฑิต
ผู้ไม่ประมาทเหล่านั้น มีความเพ่ง มีความเพียรเป็น
ไปติดต่อกัน บากบั่นมั่นเป็นนิตย์ เป็นนักปราชญ์

^{๕๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑ - ๒๓/๑๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๑ - ๒๓/๑๗๑ - ๑๗๒.,

ย่อมถูกต้องพระนิพพานอันเป็นแดนเกษมจาก
โยคะอันยอดเยี่ยม^{๕๒}

(๒) เรื่องกุมภโฆสก^{๕๓}

ในคราวที่เมืองราชคฤห์มีหิวอดกโรคระบาด เศรษฐีชื่อราชคหเศรษฐีและภรรยาบอก
บุตรให้หนีไป โดยฝังทรัพย์ ๔๐ โกฏิเอาไว้ บุตรของเศรษฐีหนีไปอยู่ภูเขา ๑๒ ปี จึงกลับมาอยู่ที่
ของมารดาบิดา และไม่มีใครจำเขาได้ จึงคิดว่าถ้าตนขุดเอาทรัพย์ไป คนอื่นจะคิดว่าตนเป็นขโมย จึง
ทำการรับจ้างในที่นั้น และได้งานอย่างหนึ่ง คือการปลูกและตัดเตอนให้คนทั้งหลายลุกขึ้นแต่เช้า

วันหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับเสียงของเขาแล้ว จึงตรัสว่านั่นเป็นเสียงของผู้มี
ทรัพย์มาก จึงส่งคนไปสืบจึงทราบว่าเป็นเสียงของมนุษย์กำพร้าคนหนึ่ง ทำงานรับจ้าง แต่พระราช
ก็ตรัสอย่างเดิมถึง ๓ ครั้ง นางสนมคนหนึ่งจึงรับอาสาไปสืบเองโดยพาธิดาไปด้วย พร้อมทรัพย์พัน
หนึ่ง ทำตนเป็นคนเดินทาง แล้วไปขอพักในเรือนของกุมภโฆสก ทำอาหารให้รับประทาน แล้ว
แกล้งทำเตียงของกุมภโฆสกพัง และให้กุมภโฆสกไปนอนใกล้กับธิดาของตนเพื่อได้เป็นบุตรเขย
อีกสองสามวัน นางก็ออกอุบายให้พระราชรับสั่งให้ทำการ โฆษณาให้จัดทำมหรสพในย่านถนนนั้น
กุมภโฆสกต้องทำตาม โดยส่งทรัพย์ให้นางสนม นางสนมก็ส่งไปถวายพระราช เป็นเช่นนี้ ๓ ครั้ง
ต่อมาพระราชให้กุมภโฆสกเข้าเฝ้าและทรงถามจนทราบว่า เป็นลูกเศรษฐีจริง จึงเสด็จสู่สำนัก
พระพุทธเจ้าพร้อมกับเขาและกราบทูลว่ากุมภโฆสกถึงเป็นลูกเศรษฐี แต่ก็ยังทะนงตัว แต่ทำตัว
เหมือนคนจน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญเพราะใช้ชีวิตเรียบง่ายไม่เบียดเบียนใครและมีความ
ขยัน และตรัสพระคาถาว่า

อุภูจानวโต สติมโต

สุจิกมฺมสฺส นิสम्मการิโน

สญฺตตฺสฺส จ ฐมฺมชีวิโน

อปฺปมตฺตฺสฺส ยโสภิวทฺตติ^{๕๔}

ยส ย่อมเจริญ โดยยิ่ง แก่บุคคลผู้มีความขยัน

^{๕๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๐๔.

^{๕๓} คุรายละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๑๐ – ๓๒๒.

^{๕๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๔/๒๐., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๒๔/๑๘๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๒๐.

มีสติ มีการทำงานสะอาด มีปกติใคร่ครวญแล้วจึงทำ
สำรวมแล้ว เลี้ยงชีพโดยธรรม และไม่ประมาท^{๕๕}

(๓) เรื่องพระจูฬปันถกเถระ^{๕๖}

ในเมืองราชคฤหมีเศรษฐีชื่อชนเศรษฐี ซึ่งมีธิดาคนหนึ่งได้ทาสเป็นสามีนึง จึงชวนกันไป
อยู่ในสถานที่ที่ตนไม่รู้จัก ต่อมามีบุตรด้วยกัน ๒ คน คนแรกชื่อมหาปันถก คนที่สองชื่อจูฬปันถก
ต่อมาเด็กทั้งสองอยากไปหาญาติ มารดาจึงพาทั้งสองไปอยู่กับตระกูลของตายาย และเมื่อเติบโตใหญ่
มหาปันถกไปฟังธรรมแล้วศรัทธาจึงออกบวช ต่อมาจึงบรรลुพระอรหันต์ ส่วนจูฬปันถกก็บวช
ภายหลัง แต่เป็นคน โง่เขลา พระเถระให้ท่องคาถาเดียวใน ๔ เดือนก็ไม่สามารถท่องได้ เพราะใน
สมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เขาได้หัวเราะเยาะภิกษุเขลารูปหนึ่งที่กำลังเรียนอุเทศ ภิกษุนั้น
ละอายเลยเลิกเรียน ไม่ทำการสาธยาย จึงส่งผลให้ในชาตินี้เป็นคนโง่ เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงถูกพี่ชาย
ประณามและขับออกจากพระวิหาร ฝ่ายพระมหาปันถกรับภิกษุณิมิตต์ของหมอชิวก ก็รับเพื่อภิกษุ
ทั้งหลาย ยกเว้นพระจูฬปันถก พระจูฬปันถกเมื่อทราบแล้ว จึงอยากสึก แต่เมื่อพระศาสดาตรวจดู
แล้ว จึงเสด็จล่วงหน้าก่อน แล้วทรงประทานท่อนผ้าที่ขาวสะอาดให้ผืนหนึ่ง ให้ลูบผ้าท่อนนี้และ
บริกรรมว่า “ร โชหรมณฺ ร โชหรมณฺ” จนผ้านั้นได้เสerahมอมง ทำให้ท่านเห็นถึงความไม่เที่ยง จึงเริ่มเข้า
สู่วิปัสสนากรรมฐาน จนในที่สุดบรรลुเป็นพระอรหันต์

ท่านมีบุรพกรรมประการหนึ่ง มีอยู่ว่าชาติหนึ่งเมื่อครั้งเป็นพระราชอา ท้าประทับยนิพ
ระนคร เมื่อมีเหตุโหลจากหน้าผาก ทรงเอาผ้าเช็ด ผ้าได้เสerahมอมง จึงได้อนิจจัญญา และส่งผล
ให้ท่านบรรลुพระอรหันต์ในชาติสุดท้ายนี้

เมื่อหมอชิวก โกมารภจจ์ได้นำน้ำทักษิโณทกเข้าไปถวายพระศาสดา พระพุทธองค์ทรง
ปิดบาตรด้วยพระหัตถ์ ตรัสให้หมอชิวกส่งคนไปดูว่าที่วิหารมีพระเหลืออยู่หรือไม่ พระมหาปัน
ถกคิดว่าไม่มีแล้ว แต่เมื่อคนที่เป็นคนบอกรว่ามีพระเต็มไปหมด พระศาสดาจึงให้นิมิตต์พระชื่อว่าจูฬ
ปันถก คนที่เป็นนิมิตต์ก็ไปนิมิตต์ท่าน แต่ท่านเหล่านั้นก็ตอบว่าชื่อจูฬปันถก จึงไปทูลพระศาสดา
อีก จึงทรงแนะนำว่า ให้ไปถามอีกที รูปใดเอ่ยชื่อก่อน ให้จับมือรูปนั้น ที่เหลือก็จะหายไป คน
นิมิตต์ก็ทำตามนั้น จึงสามารถนิมิตต์พระจูฬปันถกได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกหมอชิวกให้รับ
บาตรพระจูฬปันถกเพื่อให้พระจูฬปันถกทำการอนุโมทนาให้

^{๕๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๒๐.

^{๕๖} คุรายละเอียดยใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๒๓ – ๓๔๔.

ในอดีตกาลของพระจุฬินทรเป็นมาณพชาวเมืองพาราณสี ไปยังดักกสิลา แล้วเรียนวิชาศิลปะกับอาจารย์ทิสปาโมกข์ เป็นผู้อุปถัมภ์อาจารย์ แต่เป็นผู้โง่เขลาจึงไม่สามารถเรียนอะไรได้ จึงลาออก แต่ก่อนออกไปอาจารย์ให้ท่องมนต์บทหนึ่ง^{๕๗} เมื่อมาณพนี้ท่องไปตลอดทางผ่านพวกโจรที่กำลังขูดูโมงค์เพื่อปล้นบ้านเรือนก็ตกใจกลัวหนีไป พระราชาทอดพระเนตรแล้วทรงรับสั่งหาท่านแล้วเรียนมนต์นี้จากท่าน ขณะที่พระราชาสาธยายมนต์ นายภูษามาลา (ช่างผม) กำลังถวายเป็นพระมัสสุของพระองค์จะลอบปลงพระชนม์ นายภูษามาลาเมื่อได้ยินก็ตกใจ จึงตรัสถาม จึงทราบความจริงว่ามีเสนาบดีสั่งให้นายภูษามาลานี้มาลอบปลงพระชนม์ จึงเนรเทศเสนาบดีออกไป เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสบุรพกรรมของพระจุฬินทรจบแล้ว ทรงแสดงพระคาถาว่า

อุฏฺฐาเนนปฺปมาเทน สลฺลเมเน ทเมเน จ
ทีปํ กยิราถ เมธาวิ ยํ โอิโฆ นากิกริตี^{๕๘}
ผู้มีปัญญา พึงทำเกาะ^{๕๙}ที่ห้วงน้ำ
ท่วมทับไม่ได้ ด้วยความหมั่น ด้วยความ
ไม่ประมาท ด้วยความระวัง และด้วยความฝึกฝน^{๖๐}

(๔) เรื่องทำวาลักกะ^{๖๑}

ในอดีตกาล มาณพชื่อว่ามณะ ได้ทำความสะอาดที่อยู่ตนเอง แต่คนอื่นเข้ามาแย่ง เขาไม่โกรธ จึงหาที่อยู่ใหม่ ก็ถูกคนอื่นแย่งอีก ก็ไม่โกรธ จนได้ที่ที่ไม่มีใครมาแย่งแล้วก็พักอยู่ ทำให้เขามีความสุข ต่อมาจึงคิดทำทางให้เรียบ ก็มีคนมาช่วยเป็นจำนวน ๓๓ คน แต่ถูกต่อต้านจากนายบ้าน นายบ้านจึงกราบทูลพระราชาและใส่ความว่าคนเหล่านั้นเป็นโจร พระราชาจึงให้ช่างเหยียบ แต่ช่างไม่เหยียบ เพราะชนเหล่านั้นแผ่เมตตาจิตให้ พระราชาจึงให้ราชบุรุษนำเสื่อผ้าแพนมาคลุมทับชนเหล่านั้นแล้วให้ช่างเหยียบ ช่างก็ไม่เหยียบ พระราชาจึงดำริว่าต้องมีเหตุ จึงสอบสวนมณะมาณพแล้วทรงทราบว่ามิใช่โจร และทำทางอยู่ซึ่งเป็นความดี จึงพระราชทานนายบ้านพร้อมทั้งบุตรและภริยาให้เป็นทาส ส่วนช่างตัวนั้นเป็นพาหนะ และบ้านนั้นเป็นเครื่องใช้สอย ต่อจากนั้น มณะมาณพจึงสร้างศาลาที่พักของมหาชน ภรรยาของมณะมาณพ ยกเว้นนางสุชาดาได้ช่วยสร้างศาลาด้วย

^{๕๗} คุรายละเอียคใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๓๗.

^{๕๘} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๕/๒๐., พ.ร.อ. (บาลี) ๑/๒๕/๑๕๑., พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๔๓.

^{๕๙} เกาะ ในที่นี้หมายถึงอรหัตผล (พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๔๓).

^{๖๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๔๓.

^{๖๑} คุรายละเอียคใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๕๖ - ๓๗๘.

นอกจากนี้ยังบำเพ็ญวัตรบท ๗ ประการ^{๖๒} เมื่อสิ้นชีวิตได้เกิดเป็นท้าวสักกะในภพดาวดึงส์พร้อม สหาย และภรรยาอีก ๓ คน ส่วนช้างพาหนะเกิดเป็นเทพบุตรชื่อเอราวัณ^{๖๓} ส่วนนางสุชาดาถึงแก่ กรรมแล้วเกิดเป็นนางนกยางในซอกเขาแห่งหนึ่ง

ในกาลนั้นพวกอสูรอยู่ในภพดาวดึงส์ อสูรเหล่านั้นคิดว่ามีเทพบุตรใหม่จึงเตรียมเลี้ยง น้ำทิพย์ ท้าวสักกะพร้อมสหายไม่ประสงค์ดื่ม พวกอสูรคิมน้ำทิพย์เมาทั่วกันแล้ว ท้าวสักกะจึงให้ บริษัของพระองค์ช่วยกันกับอสูรเหล่านั้นเหวี่ยงลงไปในมหาสมุทร จึงเกิดสงครามระหว่างท้าว สักกะกับอสูร ต่อมาท้าวสักกะได้พบกับนางนกยางนั้น ให้นางนกยางรักษาศีล ๕ แล้วเสด็จหนีไป นางนกยางนั้นไม่นานก็ตาย แล้วเกิดเป็นธิดาของช่างหม้อด้วยผลแห่งศีลนั้น และรักษาศีลต่อจนตาย ก็เกิดเป็นธิดาของอสูร ท้าวสักกะทรงทราบแล้วจึงชิงนางสุชาดาจากอสูร เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดง อดีตชาติของท้าวสักกะแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

อุปมาเทน มฆวา เทวาน์ เสฏฺฐตฺ คโธ
อุปมาทํ ปัสสนฺติ ปมาโท ครหิโต สทา^{๖๔}
ท้าวมฆวะ ถึงความเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพดา
ทั้งหลาย เพราะความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลาย
ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ความประมาท
อันท่านติเตียนทุกเมื่อ^{๖๕}

(๕) เรื่องพระคิณณะผู้มีปกติอยู่ในนิคม^{๖๖}

ในเมืองสาวัตถี มีกุลบุตรคนหนึ่งบรรพชาอุปสมบทแล้วมีชื่อว่าพระนิคมคิณณะ เป็นผู้ มกน้อย สันโดษ สงัด ปราศจากความเพียร บิณฑบาตเฉพาะในบ้านของญาติ พวกภิกษุจึงสนทนากัน แล้วจึงกราบทูลพระพุทธเจ้าเพราะคิดว่าท่านคลุกคลีกับหมู่ญาติ พระพุทธองค์จึงสอบสวนทราบว่า

^{๖๒} วัตรบท ๗ ประการ มี (๑) บำรุงมารดาบิดา (๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล (๓) พุด คำสัตย์ (๔) ไม่พุดคำหยาบ (๕) ไม่พุดส่อเสียด (๖) กำจัดความตระหนี่ (๗) ไม่โกรธ (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/ ๓๖๖).

^{๖๓} พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า แท้จริง สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ย่อมไม่มีในโลก เพราะฉะนั้น ใน เวลาท้าวสักกะเสด็จออกเพื่อประพาสพระอุทยาน เทพบุตรนั้น จึงจำแลงตัวเป็นช้างชื่อเอราวัณ สูงประมาณ ๑๕๐ โยชน์ (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๖๘).

^{๖๔} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐/๒๑., พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๐/๒๐๕., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๗๓.

^{๖๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๗๗.

^{๖๖} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๘๒ - ๓๘๖.

ไม่เป็นความจริง จึงตรัสชาดกแสดงอดีตชาติของพระองค์เองในขณะเสวยพระชาติเป็นพระยานก
แขกเต้าที่มักน้อย สันโดษ ท้าวสักกะในสมัยนั้นทดสอบพระยานกด้วยการทำให้เกิดทุกข์กับ
พระยานกนั้นก็อดทนด้วยความปรารถนาเพียงแค่มีชีวิตอยู่รอดในที่ที่ตนเองอยู่เท่านั้น ไม่ไป
แสวงหาอาหารจากที่อื่น ท้าวสักกะเมื่อเห็นเช่นนั้นจึงบันดาลต้นมะเดื่อให้มีผลอยู่ตลอดเวลา ดังนี้
แล้วจึงสอนให้ภิกษุทั้งหลายให้ปรารถนาน้อยและสันโดษและตรัสพระคาถาว่า

อุปมาทรโต ภิกขุ ปมาเท ภยทสฺสึ วา
อกพฺโพ ปริหานาย นิพฺพานสุเสว สนฺติเก^{๖๗}
ภิกษุยินดีแล้วในความไม่ประมาท มีปกติ
เห็นภัยในความประมาท ไม่ควรเพื่ออันเสื่อม
(จากมรรคและผล) ตั้งอยู่แล้วในที่ใกล้แห่งพระนิพพานทีเดียว^{๖๘}

๓) จิตวรรค

(๑) เรื่องพระภิกษุในยสังฆรักจิตเถระ^{๖๙}

ในเมืองสาวัตถีมีกุลบุตรคนหนึ่งฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วออกบวช เมื่อ
บวชแล้วมีนามว่าสังฆรักจิตเถระ เพียงสองสามวันท่านก็บรรลุอรหัตผล น้องชายของท่านได้บุตร
แล้วตั้งชื่อว่าภิกษุในยสังฆรักจิต เจริญวัยแล้วได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระเถระ เข้าไปจำ
พรรษาในวัดใกล้บ้านแห่งหนึ่ง ได้ผ้าอาบน้ำฝน ๒ ผืน จึงมอบให้พระเถระเมื่อออกพรรษา แต่ท่าน
ไม่รับเพราะมีพอแล้ว จึงยื่นพัดให้พระเถระพลางคิดอยากสึกไปครองเรือนและแต่งงาน และหวังว่า
จะได้บุตรจากหญิงคนนั้น แล้วจึงจะนำมาให้กับพระเถระ แต่คิดว่าหญิงนั้นคงไม่ให้บุตรแก่ตน จึง
โมโหและไม่ทันคิดว่านั่นเป็นแค่ความคิดของท่านขณะยื่นพัดให้พระเถระอยู่ จึงเอาพัดกานตาลตี
ศีรษะพระเถระอย่างไม่ตั้งใจแล้ว พระเถระใคร่ครวญแล้วจึงไม่เอาโทษ แต่ท่านกลัวจึงรีบหนี ภิกษุ
และสามเณรทั้งหลายจึงช่วยจับไว้และถวายแด่พระศาสดา จึงทรงสอบสวนจนทรงทราบความจริง
แล้วจึงเตือนสติพระภิกษุในยสังฆรักจิตแล้วตรัสพระคาถาว่า

ทฺวารุญฺญํ เอกจรั อสรีริ คุหาสยํ
เย จิตฺตํ สญฺญเมตฺตสนฺติ โมกฺขนฺติ มารพฺนฺธนา^{๗๐}

^{๖๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๒/๒๑., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๒/๒๑๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๕๕.

^{๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๒/๓๕๕.

^{๖๙} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๒ – ๔๑๓.

^{๗๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๗/๒๒., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๗/๒๒๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๖.

ชนเหล่าใดจักสำรวมจิต อันไปในที่ไกล
เที่ยวไปดวงเดียว ไม่มีสรีระ มีถ้ำเป็นที่อาศัย^{๗๑} ชน
เหล่านั้น จะพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร^{๗๒}

(๒) เรื่องพระปฤคิตตติสสเถระ^{๗๓}

กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่งฟังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดา อุปสมบทแล้วได้
ชื่อว่าพระติสสเถระ เมื่อกาลล่วงไป โรคเกิดขึ้นในสรีระของท่าน ต่อมาทั้งหลายเกิดขึ้นจนกายเนา
จนสัทธวิหาริกของท่านไม่อาจปฏิบัติได้ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาแล้วจึงช่วยพยาบาลให้ และ
แสดงธรรมจนท่านนิพพาน ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อชาติปางก่อนพระติสสเถระนี้เคยเป็นพรานนกในสมัย
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เมื่อจับนกแล้วได้หักปีกหักขาเพราะถ้ำมาแล้วขายไม่หมดคนที่
เหลือจะเนาเสีย แต่ภายหลังเมื่อเห็นพระจีณาสพองค์หนึ่งจึงศรัทธาและถวายบิณฑบาตและเล็ก
อาชีพนี และตั้งความปรารถนาบรรลุนิพพานเป็นพระจีณาสพ พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

อจิริ วต ยํ กาโย ปฐวี อธิเสสฺสติ
นุทฺโท อเปตวิญญาโณ นิสฺสํ กฺลิ่งฺครี^{๗๔}
ไม่นานหนอ กายนี้จักนอนทับแผ่นดิน กายนี้
มีวิญญาณไปปราศ อันบุคคลทั้งแล้ว ราวกับ
ท่อนไม้ไม่มีประโยชน์จะนั้น^{๗๕}

(๓) เรื่องภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา^{๗๖}

ในเมืองสาวัตถี ภิกษุ ๕๐๐ รูปเรียนกรรมฐานจากสำนักพระศาสดาแล้วจึงเดินทาง
ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ถึงบ้านตำบลใหญ่ตำบลหนึ่ง พวกภิกษุเห็นภิกษุเหล่านั้นจึงนิมนต์ให้อยู่ที่นี้
ตลอด ๓ เดือนที่ป่าที่อยู่ใกล้ ๆ ภิกษุเหล่านั้นจึงพักในป่านั้น ขณะนั้นพวกเทวดาที่อยู่ในป่านั้นคิดว่า
ถ้าภิกษุเหล่านี้พำนักที่นี่ พวกคนก็ต้งนั่งลงบนพื้นดิน ไม่สามารถขึ้นต้นไม้ได้ จึงคิดต่อว่าภิกษุ

^{๗๑} ถ้ำ ในที่นี้พระอรรถกถาจารย์หมายถึงมหาภูต ๔ (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๗).

^{๗๒} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๑๖.

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๕ - ๔๔๐.

^{๗๔} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๑/๒๓., พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๑/๒๔๐., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๗.

^{๗๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๗.

^{๗๖} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๒๘ - ๔๓๔.

เหล่านี้อยู่แค่คนเดียว แต่ภิกษุเหล่านั้นก็ยังพำนักอยู่ที่เดิม ก็คิดว่าจะไปในวันถัดไป ผ่านไปครึ่งเดือน จึงคิดว่าภิกษุเหล่านี้ต้องอยู่ที่นี้ ๓ เดือนอย่างแน่นอน ก็เป็นทุกข์เพราะอาศัยอยู่กับต้นไม้ไม่ได้ จึงเริ่มหลอกภิกษุเหล่านั้น จนภิกษุเหล่านั้นต้องเข้าเฝ้าพระศาสดาจึงให้ภิกษุทั้งหลายสาธยายเมตตสูตร ที่ทรงแนะนำไว้เมื่อถึงปานนั้น ภิกษุเหล่านั้นทำตาม เหล่าเทวดาเมื่อได้เมตตาคิด จึงทำการต้อนรับ และอุปฐากภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นจึงสามารถเจริญวิปัสสนาได้แล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสคาถา กำชับว่า

กมุฏฺพมํ กายมิตํ วิทิตฺวา

นคฺรุพมํ จิตฺตมิตํ ฤทฺเตฺวา

โยเชถ มารํ ปญฺญาวุเชน

ชิตฺตญจ รกฺเข อนิเวสิโน สฺยา^{๑๗}

(บัณฑิต) รู้จักกายนี้ อันเปรียบด้วยหม้อ กั้นจิต

อันเปรียบด้วยนคร พึงรบบมารด้วยอาวุธคือปัญญา

พึงรักษาความชนะที่ชนะแล้ว และพึงเป็นผู้ไม่ติดอยู่^{๑๘}

(๔) เรื่องพระโสเรยยเถระ^{๑๙}

ครั้งหนึ่ง ลูกชายของโสโรยเศรษฐี ในโสโรยนคร ชื่อโสโรยะ นั่งบนยานกับสหายผู้หนึ่งออกไปจากเมืองเพื่ออาบน้ำ ขณะนั้น พระมหากัจจายนะเถระเข้าสู่โสโรยนครเพื่อบิณฑบาต โสโรยะเห็นท่านแล้ว จึงคิดอยากได้ท่านเป็นภรรยา ในขณะนั้น เพศชายของโสโรยะก็หายไป เพศหญิงได้ปรากฏแล้ว เขาละอายจึงลงจากยานหนีไป จนใกล้เคียงจำไม่ได้ จึงเดินทางไปตักกสิลา และได้สามีในเมืองนั้นและมีลูกด้วยกัน ๒ คน ดังนั้นนางจึงมีบุตรรวม ๔ คน ต่อมาได้พบกับเพื่อนเก่า จึงส่งสาวใช้ให้เชิญมา สหายนั้นก็ยังจำไม่ได้ ต้องอธิบายกันนานจึงจำกันได้ เมื่อสหายได้ทราบความแล้วจึงให้นางไปขอโทษพระมหากัจจายนะเสีย เมื่อนางไปขอขมาแล้ว จึงกลับเป็นชายดังเดิม

เมื่อโสโรยะพ้นจากกรรมนั้นแล้ว จึงมอบบุตรทั้งหมดให้สามีของตนตอนที่เป็นหญิงนั้นดูแล และตนเองก็ออกบวชอยู่ในสำนักของพระมหากัจจายนะแล้วจาริกไปสู่เมืองสาวัตถี เมื่อชาวชนบททราบความจึงถามท่านว่าบรรดาบุตร ๒ จำพวกนั้น ท่านรักใคร่มากกว่าตลอดทางจนท่านรำคาญจึงปลีกวิเวกและเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานก็บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย

^{๑๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๐/๒๓., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๐/๒๓๗., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๒.

^{๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๓๒.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๔๕ - ๔๕๔.

ปฏิบัติภารกิจทั้งหลายแล้ว ชนทั้งหลายก็ยังถามอย่างนี้อยู่ พระโสไรยะจึงตอบว่า “ขึ้นชื่อว่าความ
สิ้นหาในบุตรคนไหน ๆ ของเราย่อมไม่มี” ภารกิจทั้งหลายที่ทราบความแล้วต่างคิดว่าท่านพยากรณ์
พระอรหันต์ผล จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงยืนยันว่าพระโสไรยะบรรลอรหันต์ผล
แล้ว จึงทรงแสดงเทศนาและตรัสพระคาถาว่า

น ตฺ มาตา ปิตา กริยา อญฺเณ วาปี จ ฌาตกา
สมฺมาปณฺธิหิตฺ จิตฺตํ เสยฺยโส นํ ตโต กรเ^{๕๐}
มารดาบิดา ก็หรือว่าญาติเหล่าอื่น ไม่พึงทำ
เหตุ นั้น (ให้) ได้ แต่จิตอันตั้งไว้ชอบแล้ว
พึงทำเขาให้ประเสริฐกว่าเหตุ นั้น^{๕๑}

๔) ปุ่ปผวรรค

(๑) เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ^{๕๒}

เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะช่วงที่สามารถนำมาศึกษาเรื่องกรรมได้นั้น จะเริ่มแต่ตอนที่พระ
เจ้าปเสนทิโกศลทรงลี้มจัดการเลี้ยงภิกษุถึง ๓ วัน เมื่อทรงระลึกได้จึงทราบว่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น
ไม่สามารถรอได้ต่อไป ยกเว้นพระอานนทเท่านั้น จึงให้อังคาส (ฉันทภัตตาคาร) และทรงกราบทูล
พระศาสดา พระพุทธองค์จึงตรัสถึงบารมีของพระอานนทที่บำเพ็ญมาแล้วแสนกัลป์ และตรัสบรูพ
กรรมของพระอานนทแล้ว พระราชาทรงดำริว่าจะทำความคุ้นเคยกับภิกษุสงฆ์ จึงขอพระธิดาแห่ง
พระญาติของพระพุทธเจ้าเป็นมเหสีสักคนหนึ่ง จึงส่งพระราชสาสน์ไปสำนักเจ้าสากยะทั้งหลาย
เหล่าเจ้าสากยะจึงพิจารณาส่งนางवासกชัตติยา ซึ่งเกิดในท้องนางทาสี พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงพอ
พระทัย อภิเษกไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี ต่อมานางก็ประสูติพระโอรส ด้วยเหตุความผิดพลาดของ
อำมาตย์จึงให้พระนามว่า “วิฑูทกะ” เมื่อวิฑูทกะทรงเจริญวัย ได้ขอให้พระมารดาอนุญาตให้ตนไป
เยี่ยมตระกูลพระเจ้าตาและยายของพระองค์ และได้รับอนุญาตในที่สุด

เจ้าสากยะทั้งหลายทรงทราบว่าวิฑูทกะเสด็จมา จึงไม่มีใครไหว้ เมื่อวิฑูทกะเสด็จถึง
กรุงกบิลพัสดุ์ ประทับอยู่ที่นั่นและเยี่ยมพระญาติของพระองค์โดยไม่มีใครไหว้พระองค์เลย จึงเสด็จ
กลับ แต่มหาดเล็กคนหนึ่งลี้มอาวูธของตนไว้ กลับไปเอาอาวูธของตน จึงได้ยินเสียงดำวิฑูทกะ และ
ล้างแผ่นกระดานที่วิฑูทกะนั่งในท้องพระโรงด้วยน้ำเจือด้วยนม จึงถามและทราบความจริงทั้งหมด

^{๕๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๓/๒๔., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๓/๒๔๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๕๓.

^{๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๓/๔๕๓.

^{๕๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๑ – ๑๒.

จึงกราบทูลวิฑูฑะกุมาร วิฑูฑะจึงอาฆาตเค้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเมื่อทราบความก็ทรงพิโรธ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงจึงทรงห้ามมิให้พระองค์ทรงทำการอันเป็นภัยขึ้น

ขณะนั้น ในเมืองกุสินารา ภรรยาของพันธุเสนาบดี ชื่อมัลลิกา ซึ่งเป็นพระธิดาของเจ้ามัลลละถูกผู้เป็นสามีไล่ให้กลับไปวงศ์ตระกูลของตนเพราะไม่สามารถมีบุตรได้ นางจึงเฝ้าพระศาสดาก่อนแล้วจึงจะไป แต่พระพุทธเจ้าให้กลับไปหาสามี และต่อมานางก็ตั้งครรภ์ และใครจะลงอาบและดื่มน้ำในสระโบกขรณีในงานอภิเษกแห่งคณะราชตระกูลในนครไพสาลี นายพันธุละจึงนำนางไป แต่ต้องเผชิญกับเจ้าลิจฉวีนามว่ามหาลิ จึงไม่ได้เข้าเมือง แต่ก็ยังฝ่าไปได้ ต่อมาพันธุละพานางมัลลิกามาถึงเมืองสาวัตถี นางคลอดบุตรเป็นคู่ ๆ ถึง ๑๖ ครั้ง และต่อมาพันธุละได้เป็นอำมาตย์แทนอำมาตย์ที่ฉ้อโกง พวกอำมาตย์ผู้วินิจฉัยยกรุ่นเก่าไม่ได้ค่าจ้าง จึงยุยงให้ราชตระกูลว่าพันธุละปรารถนาเป็นพระราชา จึงถูกพระราชาวางแผนฆ่าได้สำเร็จพร้อมบุตร ๑๒ คน ฝ่ายนางมัลลิกาเมื่อทราบข่าวแล้ว ก็ยังถวายภัตแก่ภิกษุตามปกติเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น นางสอนลูกสะใภ้ทั้ง ๑๒ ให้อย่าเศร้าโศกเสียใจ และอย่าผูกใจแค้นต่อพระราชา

พระราชาเมื่อทราบความจริงภายหลัง จึงเสด็จไปนิเวศน์ของนางมัลลิกาเพื่อขอโทษ และพาทั้งหมดกลับเมืองกุสินาราทตามความประสงค์ของนาง แต่ที่ฆมารายณะผู้เป็นหลานของพันธุละ ผู้ที่ได้เป็นอำมาตย์แทนยังจงเวรพระราชาด้วยการจับผิดพระราชา เมื่อพระราชาเสด็จเข้าเฝ้าพระศาสดา เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีแล้ว ที่ฆมารายณะจึงยึดอำนาจและให้วิฑูฑะเป็นพระราชา เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเห็นดังนี้แล้ว จึงคิดออกตามจับวิฑูฑะ แต่ไม่ทัน พระองค์ก็สวรรคตเสียก่อน

เมื่อวิฑูฑะได้ราชสมบัติแล้ว ทรงระลึกถึงเวรนั้น จึงยกทัพไปฆ่าเหล่าเจ้าสากยะ พระพุทธเจ้าเสด็จห้ามได้ถึง ๓ ครั้ง แต่ครั้งที่ ๔ พระพุทธเจ้าทรงทราบความที่กรรมอันลามกคือการไปรยาพิษในแม่น้ำของเจ้าสากยะเหล่านั้น เป็นกรรมอันใด ๆ ห้ามไม่ได้ จึงไม่ทรงห้าม พระเจ้าวิฑูฑะจึงยกทัพไปฆ่าเหล่าสากยะวงศ์ได้หมด ยกเว้นเจ้าสากยมหามานะผู้เป็นพระเจ้าตา แต่ขณะที่พระเจ้าวิฑูฑะยกทัพกลับ เสด็จถึงแม่น้ำอจิรวดีในเวลารাত্রี ขณะนั้น ฝนลูกเห็บตก ทำให้น้ำหลาก ยังพระเจ้าวิฑูฑะพร้อมด้วยกองทัพถูกพัดพาลงในมหาสมุทรและถึงแก่ความตาย

พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงนุรพกรรมของเหล่าสากยะวงศ์แล้ว จึงตรัสเป็นพระคาถาว่า

ปุปฺพานิ เหว ปจินนฺตํ พุยาสตุตฺตมนสํ นรํ
สุตฺตํ คามํ มโหโฆว มจฺจุ อาทาย กจฺจติ^{๕๓}
มัจฺจุ ย่อมพานระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่าง ๆ

^{๕๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๗/๒๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๒๖๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๐.

ผู้เลือกเก็บดอกไม้ที่อยู่เที่ยวไป เหมือนห้วงน้ำใหญ่
พัดชาวบ้านอันหลับแล้วไปฉะนั้น^{๕๔}

(๒) เรื่องนางปติปฐิกา^{๕๕}

สมัยหนึ่ง เทพบุตรนามว่ามาลาภารีในดาวดึงเทวโลก มีนางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว เข้าไปสู่สวน เทพธิดา ๕๐๐ ขึ้นสู่ต้นไม้เพื่อนำดอกไม้มาประดับเทพบุตร เทพธิดาองค์หนึ่งจุดบินกิ่งไม้ขึ้น ถือปฐิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่งในกรุงสววัตถิ และระลึกชาติได้ ประรณนาการเกิดในสำนักสามี แม้ไปสู่ตระกูลอื่นในเวลาที่มีอายุ ๑๖ ปี ก็ยังทำบุญถวายทานเป็นต้น เมื่อถึงคราวต้องละสังขาร จึงบังเกิดในสำนักสามีเดิมของตน ส่วนเทพบุตรนั้นกล่าวว่าไปไหนมาตั้งแต่เช้า และทราบว่าคุณได้จุดจากสวรรค์และรีบทำกุศลกรรมจึงเป็นเทพธิดาอีก และดำเนินมนุษย์ทั้งหลายที่มัวประมาทอยู่

วันรุ่งขึ้นเหล่าภิกษุเข้าไปสู่บ้านเห็นโรงฉันยังไม่ได้จัด จึงถามถึงนางปติปฐิกา ชาวบ้านจึงกล่าวว่าคุณตายแล้ว จึงเกิดกรรมสังเวช แล้วกราบทูลพระพุทธรเจ้า พระพุทธรองค์จึงทรงชี้แจงว่า ขณะนี้นางอยู่ที่ใด และแสดงกรรมแก้ภิกษุทั้งหลาย ตรัสพระคาถาว่า

ปุปผานี เหว ปจินนติ พุยาสดมมนสิ นริ
อติตุตฺเตเว กามเมสุ อนนฺตโก กุรุเต วลี^{๕๖}
มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด กระทำนระผู้มีใจข้องใน
อารมณ์ต่าง ๆ เลือกเก็บดอกไม้ที่อยู่เที่ยว ผู้ไม่อิมใน
กามทั้งหลายนั้นแล สู่อำนาจ^{๕๗}

(๓) เรื่องนางวิสาขา^{๕๘}

สำหรับเรื่องนางวิสาขานี้ จะยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่สามารถทำการศึกษาเรื่องกรรมได้ คือตอนที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงบุรพกรรมของนางวิสาขาคั้งแต่สมัยพระพุทธรเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ มีหญิงคนหนึ่งเห็นอุบาสิกเป็นผู้เป็นยอดอุปัฏฐายิกาคนหนึ่ง และปรารณาจะเป็น

^{๕๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๐.

^{๕๕} คุรายละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๓ - ๔๘.

^{๕๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๘/๒๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๔๘/๒๗๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๗.

^{๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๔๗.

^{๕๘} คุรายละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๗๓ - ๑๑๕.

เช่นนั้นบ้าง หญิงนั้นถวายทานครบ ๗ วัน ในวันสุดท้ายได้ถวายผ้าสาฎกเพื่อทำจีวรแล้วถวายบังคม พระศาสดา และแสดงความปรารถนาของตน พระพุทธเจ้าปทุมุตตระพิจารณาแล้วว่านางสามารถทำได้ จึงพยากรณ์ นางเมื่อทำบุญจนตลอดอายุแล้ว จุตติจากอภัพนั้น เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เป็นพระธิดาพระนามว่าสังฆทาสี ทรงทำบุญตลอดกาล และต่อมาในอภัพนี้ ได้เกิดเป็นธิดาของชนนุชชัยเศรษฐี ได้ทำบุญเป็นอันมากในพระพุทธศาสนา เมื่อทรงแสดงอดีตชาติของนางวิสาขาจบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

ยถาปิ ปุပ္ผราสีมุหา กยิรา มาลาคุเพ พหู
เอว ชาเตน มจฺเจน กคฺตพฺพิ กุสลํ พหุ^{๘๕}
นายมาลาการพึงทำพวงดอกไม้ให้มาก จาก
กองดอกไม้ แม้นฉันใด มัจฉัตว์ผู้มีอันจะพึงตาย
เป็นสภาพ ควรทำกุศลไว้ให้มาก ฉะนั้น^{๘๖}

๕) พาลวรรค

(๑) เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง^{๘๗}

สำหรับเรื่องนี้ จะกล่าวถึงตอนที่บุรุษ ๔ คนที่เกิดในนรกชื่อ โลหกุมภี ซึ่งลึกได้ ๖๐ โยชน์ ถูกไฟนรกไหม้กำลังไปมาอยู่ และใช้เวลาจมนลง ๓ หมื่นปี ถึงกัน สัตว์นรกเหล่านั้นยกศีรษะปรารถนาจะกล่าวคาถาตนละคาถา แต่ไม่อาจกล่าวได้ จึงกล่าวอักษรตนละอักษร พระราชาได้ยินเสียงนั้นแล้วจึงดำริว่าคงมีอันตรายสักอย่าง จึงให้พราหมณ์มาทำนาย พราหมณ์จึงให้ทำพิธีบูชาัญญ แต่พระนางมัลลิกาทรงคัดค้าน และให้พระราชาทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสถึงกรรมเก่าของเปรตทั้ง ๔ คนนั้น ว่า ในอดีต พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะอุบัติขึ้นในโลก เสด็จจาริกไปกับด้วยพระชินาสพสองหมื่นองค์ถึงเมืองพาราณสี ชาวเมืองได้ถวายอาคันตุกทาน ในกาลนั้นเมืองพาราณสีมีเศรษฐีบุตร ๔ คนเป็นสหายกันทราบข่าวก็ไม่สนใจ ยังหลงเพลิดเพลินในกามคุณ เมื่อตายไปแล้วจึงเกิดเป็นเปรต และใคร่อยากกล่าวตนละคาถา ซึ่งแต่ละคาถากล่าวถึงการไม่ได้ทำความดีเมื่อตนมีโอกาส เมื่อตายไปต้องตกนรก เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับแล้ว จึงดำริว่าจะไม่ผิดลูกเมียคนอื่นอีก พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมจบแล้วตรัสพระคาถาว่า

^{๘๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕๓/๒๖., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๓/๓๐๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๑๔.

^{๘๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๔/๑๑๔.

^{๘๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๓ - ๑๗๓.

ทีฆา ชาครโต รตติ ทีฆํ สนตุสสุ โยชนํ
ทีโฆ พาลานํ สํสาโร สทุธมฺมํ อวิชานตํ^{๕๒}
ราตรีของคนที่ตื่นอยู่ นาน โยชน์ของคนล่า
แล้ว ไกล สงสารของคนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่รู้อยู่
ซึ่งสัตถธรรม ย่อมยาว^{๕๓}

(๒) เรื่องสัตถวิหារิกของพระมหากัสสปเถระ^{๕๔}

พระมหากัสสปะมีสัตถวิหาริก ๒ รูปอุปฐากพระเถระ รูปที่หนึ่งกระทำวัตรโดย
เคารพ รูปที่สองแสดงวัตรที่ภิกษุนั้นกระทำแล้วเป็นเหมือนคนกระทำ (หรือจะกล่าวได้ว่าขโมย
ผลงานของผู้อื่นและอ้างว่าเป็นผลงานของตนเอง) วันหนึ่ง ภิกษุรูปที่สองฉันทแล้วกลับ ภิกษุรูปที่
หนึ่งดื่มน้ำอาบและดักใส่ในหม้อใบหนึ่งตั้งไว้หลังซุ้ม เหลือน้ำไว้กระบายหนึ่งที่ยังมีไอพ่นอยู่ใน
เวลาเย็นภิกษุรูปที่สองตื่นขึ้นเห็น ไอพ่นอยู่ กิณขโมยผลงาน โดยยังไม่ได้พิจารณาจึงรีบไปไหว้พระ
เถระแล้วนิมนต์สร่งน้ำ ภิกษุรูปที่สองจึงวงกระบายลงในภาชนะจึงรู้ว่าน้ำแห้งหมดแล้ว จึงดำภิกษุ
รูปที่หนึ่ง และไปที่ทำน้ำเพื่อตักน้ำ พระเถระได้พิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ในเวลาเย็น จึงให้
โอวาทแก่ภิกษุรูปที่สอง ภิกษุนั้น โกรธพระเถระ จึงไม่ไปบิณฑบาตกับพระเถระ แต่ไปสู่ตระกูล
อุปฐากของพระเถระ ถูกถามว่าพระเถระไปไหนแล้วจึงตอบว่าท่านป่วยอยู่ในวิหาร ตระกูล
อุปฐากจึงถวายอาหารเพื่อให้ภิกษุนั้นนำไปให้พระเถระ แต่ภิกษุนั้นฉันทระหว่างทาง

ฝ่ายพระเถระได้ฝ่าฝืนใหญ่ในที่ที่ไปแล้ว ก็ได้ให้แก่ภิกษุรูปที่หนึ่งที่ไปด้วยกับท่าน
วันรุ่งขึ้นพระเถระไปสู่ตระกูลอุปฐากจึงทราบความ และเย็นวันนั้นจึงได้ให้โอวาทแก่ภิกษุรูปที่
สองอีก ภิกษุนั้น โกรธอีก วันรุ่งขึ้นเมื่อพระเถระเข้าไปสู่บ้าน ส่วนคนพักอยู่ในวิหารและทำลายข้าว
ของของพระเถระและจุดไฟเผาบรรณศาลาของพระเถระ กระทำกาลแล้วเกิดในอเวจีมหานรก

ต่อมาภิกษุรูปที่หนึ่งได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจึงกราบทูลเรื่องราวที่เกิดขึ้น จึงตรัสถึง
อดีตชาติของภิกษุรูปที่สอง ว่าในอดีตกาลกรุงพาราณสีมีนกขมึ้นตัวหนึ่งทำรังอยู่ในหิมวันตประเทศ
วันหนึ่งเมื่อฝนตก ลิงตัวหนึ่งกำลังหนาว ไปหานกขมึ้นเพราะจะหาที่อยู่ให้คลายหนาว แต่นก
ขมึ้นให้หากระท่อมเพื่อกันหนาว ลิงคิดว่านกตัวนี้กลัวความ จึงทำลายรังนกนั้น เมื่อตรัสถึงบุรพ
กรรมของภิกษุรูปที่สองแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

^{๕๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๐/๒๗., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๐/๓๓๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๖๖.

^{๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๖๖.

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๔ – ๑๘๑.

จรรยา นาธิภจเจยย เสยย์ สทิสมุตตโน
เอกจริยั ทพหุ กยิรา นตฺถิ พาลล สหายตา^{๕๕}
ถ้าบุคคลเมื่อเที่ยวไป ไม่พึงประสบสหายผู้
ประเสริฐกว่า ผู้เช่นกับ (ด้วยคุณ) ของตนไซ้
พึงทำการเที่ยวไปคนเดียวให้มัน เพราะว่าคุณ
เครื่องเป็นสหาย ย่อมไม่มีในเพราะคนพาล^{๕๖}

(๓) เรื่องอานนทเศรษฐี^{๕๗}

เรื่องอานนทเศรษฐีเป็นเรื่องเกี่ยวกับเศรษฐีที่เหนียวในกรุงสาวัตถีคนหนึ่ง เมื่อตายไป แล้วเกิดในตระกูลคนจัณฑาล ความตระหนี่เป็นกรรมส่งผลให้คนที่อยู่ใกล้หญิงจัณฑาลที่มีครรภ์ นั้นอดอยาก จึงถูกไล่ออกจากหมู่คณะ เมื่อคลอดออกมาก็พิกลพิการ และอยู่อย่างอดอยาก ต่อมาเมื่อ ทารกนั้นเจริญวัย ผู้เป็นแม่ทนอดอยากไม่ไหวจึงไล่ออกจากบ้านไปขอตาน ก็ไปขอตานเรื่อยไป จนถึงที่แห่งตนเกิดในคราวเป็นอานนทเศรษฐีแล้ว มุลสิริเศรษฐีผู้เป็นลูกเห็นแล้วยังไม่ทราบว่าเป็น พ่อของตนเองกลับชาติมาเกิดจึงไล่ออกไป พระศาสดาทรงเห็นแล้วจึงเรียกเด็กนั้นพร้อมตรัสกับมุล สิริเศรษฐีว่าทารกนี้คือพ่อของตัวเศรษฐีเองกลับชาติมาเกิด และให้ทารกนั้นบอกขุมทรัพย์ที่อานนท เศรษฐีฝังเอาไว้ ๕ แห่ง ทำให้มุลสิริเศรษฐีเชื่อแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

ปุตฺตา มตฺถิ ธนมตฺถิ อิติ พาลโล วิญญตฺติ
อตฺตา หิ อตฺตโน นตฺถิ กุโธ ปุตฺตา กุโธ ธน^{๕๘}
คนพาลย่อมเดือดร้อนว่า ‘บุตรทั้งหลาย
ของเรามีอยู่ ทรัพย์ (ของเรา) มีอยู่’ ตนแล
ย่อม ไม่มีแก่ตน บุตรทั้งหลายจักมีแต่ที่ไหน ทรัพย์
จักมีแต่ที่ไหน^{๕๙}

^{๕๕} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๑/๒๗., พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๑/๓๔๗., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๕.

^{๕๖} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๕.

^{๕๗} คุุรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๒ – ๑๗๖.

^{๕๘} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๒/๒๘., พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๒/๓๔๕., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๕.

^{๕๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๗๕.

(๔) เรื่องสุปปพุทธภุญฐิ^{๑๐๐}

ครั้งหนึ่ง สุปปพุทธภุญฐิผู้เป็นบุรุษโรครีเอน ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าจนบรรลุนิเวศน์ และเพื่อกระทำคุณที่ตนได้ในศาสนาของพระศาสดาให้ปรากฏ ท้าวสักกะทรงทราบจึงทดสอบด้วยการแปลงเป็นเทวดาที่มีมิจนาทิภุญฐิ ก็ไม่อาจทำให้สุปปพุทธภุญฐิเป็นมิจนาทิภุญฐิได้ แต่เมื่อได้เข้าเฝ้าพระศาสดาแล้วออกมา ขณะนั้นแม่โคลูกอ่อนได้ปลงชีวิตสุปปพุทธภุญฐินั้นแล้ว

ที่สุปปพุทธภุญฐิต้องเสวยกรรมครั้งนี้ ก็เพราะ สุปปพุทธะ พาหิยทารุจิริยะ นายโจรฆาตกะชื่อคัมพฐิกะ และปุกกุสาติ เมื่อหลายชาติก่อนเป็นลูกเศรษฐี ได้ร่วมกันฆ่าหญิงโสเภณีคนหนึ่ง แล้วชิงทรัพย์ไป หญิงนั้นอาฆาตและได้ปรารถนาว่าขอให้ตนเป็นนางยักษ์เพื่อฆ่าคนเหล่านั้น และที่ท่านเป็นโรครีเอนก็เพราะเคยถ่มน้ำลายใส่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วหนีไป ไหม้แล้วในนรกตลอดกาลนาน ด้วยวิบากที่เหลือถึงความเป็นคนมีโรครีเอนในบัดนี้ เมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของสุปปพุทธภุญฐิแล้ว ตรัสพระคาถาว่า

จรนุติ พาลา ทุมเมธา อมิตเตเนว อตุคณา
กโรนตา ปาปกัมมัมมึ ย โหติ กฏุกปผล^{๑๐๑}
ชนพาลทั้งหลาย มีปัญญาทรมามีตนเป็นดัง
ข้าศึก เทียวทำกรรมลามกซึ่งมีผลเผ็ดร้อนอยู่^{๑๐๒}

(๕) เรื่องชวานา^{๑๐๓}

ชวานาคนหนึ่งไถนาแห่งหนึ่งอยู่ ขณะนั้น พวกโจรเข้าสู่พระนครโดยที่อนำ บุคเข้าโจรกรรมทรัพย์สินของตระกูลหนึ่งแล้วหนีไปทางนั้น แล้วทำทรัพย์พันหนึ่งตกลงที่นาของชวานานั้น วันนั้นเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกแล้ว จึงไปที่บ้านชวานานั้น ชวานาเห็นพระศาสดาแล้วไม่สนใจ พระพุทธองค์จึงเสด็จไปยังที่ทุ่งบรรจทรัพย์นั้นและตรัสกับพระอานนท์ว่าเห็นมัย อานนท์ อสรพิษร้าย แล้วจากไป ชวานาได้ยินจึงมาดูเห็นทุ่งทรัพย์นั้นจึงเอาเป็นของตน ฝ่ายเจ้าของทรัพย์ตามมาทัน และเห็นชวานาถือทุ่งทรัพย์นั้นจึงเข้าใจว่าเป็นโจร จึงให้ช่วยกันจับและส่งให้พระราชาคัดสิน ขณะที่ถูกทรมานให้รับผิคนั้น กล่าวว่าเห็นมัย อานนท์ อสรพิษ พระราชาจึงทรง

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๔ – ๑๕๘.

^{๑๐๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๖/๒๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๖/๑๕๖., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๗.

^{๑๐๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๗.

^{๑๐๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๑๕๕ – ๒๐๓.

สอบสวนว่าทำไมพุดอย่างนี้ จึงทราบว่าจะพระพุทธรูปเจ้าทรงทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จึงทูลถามพระ
ศาสดา และทราบความจริงทั้งหมด พระศาสดาจึงแสดงธรรมโปรดและตรัสพระคาถาว่า

น ตี กมมํ กตํ สาธุ ยํ กตฺวา อนุตฺปติ
ยสฺส อสฺสุมุโข โรทํ วิปากํ ปฏฺิเสวติ^{๑๑๔}
บุคคลกระทำความใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนใน
ภายหลัง เป็นผู้มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้เสวย
ผลของกรรมใดอยู่ กรรมนั้น อันบุคคลกระทำแล้ว
ไม่ดีเลย^{๑๑๕}

(๖) เรื่องนายสุมนมาลาการ^{๑๑๖}

นายสุมนมาลาการ เป็นช่างจัดดอกไม้ของพระเจ้าพิมพิสาร ต้องรับพระราชทานเงินไป
ซื้อดอกไม้และจัดดอกไม้ทุกวัน ในคราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาต นายสุมนมาลาการนี้เห็น
พระพุทธองค์แล้ว จึงคิดว่าจักบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้เหล่านี้ด้วยศรัทธาโดยไม่เกรงพระราช
อาญาของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อโยนดอกไม้ถวาย เกิดเหตุอัศจรรย์คือ ดอกไม้เหล่านั้นแหวดล้อม
พระพุทธเจ้าทุกทาง ไม่ตก ไม่แยกกัน ลอยตามพระพุทธองค์ หยดในท่าประทับยืน พระรัศมีเปล่ง
ออกจากพระศรีระ ขณะนั้นนายสุมนมาลาการเกิดปีติและเข้าไปถวายบังคมพระพุทธเจ้า และถือ
กระเช้าเปล่าไปสู่เรือน เมื่อถึงเรือน ภรรยาที่ต่อว่าที่ทำอย่างนั้น และฟ้องพระเจ้าพิมพิสาร พระองค์
ไม่ทรงกริ้ว ให้หญิงนั้นกลับแล้วจึงเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงให้ข้าราชการบริพารรีบทำปะรำ
ต้อนรับพระพุทธเจ้าหน้าพระราชมณเฑียร เพื่อให้ประชาชนได้เห็นพระพุทธองค์ ทรงอังคาสกัญ
สงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับแล้ว พระเจ้าพิมพิสารจึงรับสั่งให้นาย
สุมนมาลาการเข้าเฝ้าและถามถึงสาเหตุที่ต้องบูชาพระพุทธเจ้าเช่นนั้น เมื่อทรงทราบแล้วจึง
พระราชทานของเป็นรางวัลแก่นายสุมนมาลาการนั้น

ส่วนพระอานนท์เมื่อเห็นเหตุการณ์ในวันนั้นแล้วจึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่านายสุมน
มาลาการจะมีชีวิตต่อไปอย่างไร ทรงพยากรณ์ว่านายสุมนมาลาการนี้จะไม่ไปสู่ทุคติตลอดแสนกัลป์
และจะเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าสุมนะ ดังนี้แล้ว ในเวลาเย็นภิกษุทั้งหลายกล่าวถึงเรื่องนี้อีก
พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรม และตรัสพระคาถาว่า

^{๑๑๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๗/๒๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๗/๑๕๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๒.

^{๑๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๖๗/๔๘.

^{๑๑๖} คูรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๐๔ – ๒๑๒.

ตลข กมม กต สฐ ย กตวา นานุตปติ
ยสส ปติโต สุมโน วิปาก ปฏิวเสวติ^{๑๑๗}
บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนใน
ภายหลัง เป็นผู้เอิบอิ่ม มีใจดี ย่อมเสวยผลของ
กรรมใด กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้ว เป็นกรรมดี^{๑๑๘}

(๓) เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี^{๑๑๙}

ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ พระเถรีนั้นตั้งความปรารถนาเป็นอัครสาวิกาผู้มีฤทธิ์มาก กระทำบุญสิ้นแสนกัลป์ และเกิดในสกุลเศรษฐีในกรุงสาวัตถีในพุทธรูปบาทกลา นี้ มีชื่อว่าอุบลวรรณา เมื่อนางบวชไม่นานนัก วันหนึ่งนางตามประทีป กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือนิมิตแห่งเปลวเทียน กระทำมานั้นจนบรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาและอภิญญา สมัยหนึ่งพระเถรีนั้นจาริกไปในชนบท ไปสู่ป่าอันธวัน ในกาลนั้น พระศาสดายังไม่ทรงห้ามการอยู่ป่าของนางภิกษุณี ครั้งนั้นพวกมนุษย์ทำกระท่อมตั้งเตี้ยกันมานไว้ในปีนั้นแก่พระเถรี วันหนึ่ง พระเถรีไปบิณฑบาต มีนันทมาณพเมื่อเห็นว่าพระเถรีออกบิณฑบาต จึงเข้าไปในกระท่อมและซ่อนตัวและข่มขืนพระเถรีแล้วหนีไป ครั้งนั้นนันทมาณพจึงถูกแผ่นดินสูบ ไปเกิดในอเวจีมหานรกแล้ว

ฝ่ายพระเถรีได้แจ้งความแก่ภิกษุณีและภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเทศนาเกี่ยวกับเรื่องนี้ และตรัสพระคาถาว่า

มธฺวา มณฺเฑตี พาโล ยาว ปาปี น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจติ ปาปี อถ (พาโล) ทฺกขํ นิคฺจฺจติ^{๑๒๐}
คนพาลย่อมสำคัญบาปประจุน้ำผึ้ง ทรายเท่า
ที่บาปยังไม่ให้ผล ก็เมื่อใด บาปให้ผล เมื่อนั้น
คนพาล ย่อมประสบทุกข์^{๑๒๑}

^{๑๑๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๘/๒๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๘/๓๖๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๑.

^{๑๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๑.

^{๑๑๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๑ – ๒๑๓.

^{๑๒๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๖๘/๒๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๖๘/๓๖๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๕.

^{๑๒๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๕.

(๘) เรื่องขัมพุกาชีวิต^{๑๑๒}

ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ มีภุมมพิชชาชาวบ้านคนหนึ่งสร้างวิหารถวายแก่พระเถระรูปหนึ่ง บำรุงพระเถระด้วยปัจจัย ๔ พระเถระฉันในเรือนของภุมมพิชชาเป็นนิตย์ วันหนึ่งมีภิกษุชิวาสพองค์หนึ่งบิณฑบาตถึงประตูเรือนของภุมมพิชชา ภุมมพิชชาเห็นแล้วเลื่อมใสจึงนิมนต์เข้าสู่เรือน อังคาสด้วยโภชนะอันประณีต ถวายผ้าสาฎกผืนใหญ่ และนำช่างตัดผมมาช่วยปลงผมของท่าน จัดเตียงเพื่อให้ท่านนอน ภิกษุกุลปะก็ผู้นอนอยู่ในเรือนเป็นนิตย์เห็นแล้วอิจฉา เมื่อไปสู่วิหาร ภิกษุชิวาสพนั้นไปกับภิกษุนั้นด้วย วันต่อมาทั้งสองก็ได้ไปฉันภัตตาหารที่เรือนนั้นอีก ภุมมพิชชาก็ปฏิบัติเช่นเดิม ภิกษุกุลปะก็ไม่สามารถอดกลั้นได้ เวลายื่น เธอไปสู่ที่พระชิวาสพนั้น คำว่าท่านกินคลุ (อุจจาระ) ดีกว่าบริโภคน้ำในเรือนภุมมพิชชา ท่านให้ถอนผมด้วยแปรงตาลดีกว่าให้ช่างตัดผมตัดให้ ท่านเปลือยกายดีกว่าการนุ่งผ้าสาฎก ท่านนอนเหนือแผ่นดินประเสริฐกว่าการนอนบนเตียง พระชิวาสพนั้นจึงออกบิณฑบาตแต่เช้าและไม่กลับมาที่วิหารอีก ภิกษุกุลปะก็ทำกรรมเช่นนี้ทำให้ไม่สามารถเจริญสมณธรรมได้ เมื่อสิ้นอายุขัยก็เกิดในอเวจีสิ้นพุทธรูปหนึ่ง

ในพุทธรูปบาทกาลนี้เกิดในเรือนแห่งหนึ่ง เขาปรารธนานอนบนดิน กินคลุเป็นอาหารไม่ชอบนุ่งผ้า เมื่อโตขึ้นมารดาบิดาของส่งตัวไปสำนักของอาชีวก พวกอาชีวกถอนผมด้วยแปรงตาล และใช้ชีวิตอย่างที่เคยปฏิบัติมา คือกินคลุ นอนบนพื้นไม่นุ่งผ้า และหลงตนเองว่ามีตบะสูงเป็นเช่นนี้ถึง ๕๕ ปี พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการโปรดด้วยการไปอาศัยอยู่ด้วย เทวดาทิ้งหลายได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าตลอดคืนจนขัมพุกะแปลกใจและเริ่มคลายจากมิจฉาทิฐิ พระพุทธเจ้าจึงตรัสบอกกรรมเก่าของท่าน และทรงโยนผ้าสาฎกให้เขา และแสดงธรรมให้ฟังจนบรรลอรหัตพร้อมปฏิสัมภิทาและอุปสมบท และประกาศต่อหน้าอุปัฏฐากของตนเองว่าตนเองเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

มาเส มาเส กุสกุเคน พาโต ภุญเชถ โภชนัน
น โส สงฺฆาตมฺมานัน กลํ อคฺขมฺติ โสฬสี^{๑๑๓}
คนพาล พึงบริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคา
ทุก ๆ เดือน เขาย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งท่าน
ผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว^{๑๑๔}

^{๑๑๒} คุรายละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๑๘ - ๒๓๑.

^{๑๑๓} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๗๐/๒๕., พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๗๐/๓๗๔., พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๐.

^{๑๑๔} พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๐.

(๙) เรื่องอหิเปรต^{๑๑๕}

ครั้งหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะลงจากเขาคิชฌกูฏ เห็นเปรตคนหนึ่งกำลังเสวยกรรม อยู่ จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงแสดงบุรพกรรมของอหิเปรตว่า ในอดีตกาลพวกชน อาศัยอยู่เมืองพาราณสีสร้างบรรณศาลาแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า และนำของสักการะไปถวายโดยผ่าน นาของชาวนาผู้หนึ่ง ทำให้ข้าวในนาเสียหาย ชาวนานั้นห้ามชนเหล่านั้นไม่สำเร็จ จึงเผาบรรณศาลา แห่งนั้นในขณะที่พระปัจเจกพุทธเจ้าออกบิณฑบาต ชนเหล่านั้นเมื่อทราบความจริงจับชาวนามา ลงโทษถึงตาย และเมื่อตายแล้วจึงเกิดในอเวจีตราบเท่าแผ่นดินนี้หนาขึ้นประมาณ โยชน์หนึ่งแล้ว จึง เกิดเป็นอหิเปรต เมื่อตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้นแล้ว จึงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

น หิ ปาปี กตัมมัม สชชชชีริว มุจจติ
ทหนติ พาลมนุเวติ กสมัจจนโนว ปาวโก^{๑๑๖}
ก็กรรมชั่วอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่ให้ผล
เหมือนน้ำนมที่รีดในขณะนั้น ยังไม่แปรไปฉะนั้น
บาปกรรม ย่อมตามเผาคนพาล เหมือนไฟอันถ้า
กลบไว้ ฉะนั้น^{๑๑๗}

(๑๐) เรื่องสัตถุฎฐิฏฐเปรต^{๑๑๘}

ครั้งหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะลงจากเขาคิชฌกูฏ เห็นเปรตคนหนึ่งกำลังเสวยกรรม อยู่ จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงแสดงบุรพกรรมของสัตถุฎฐิฏฐเปรตว่า ในอดีตกาล ใน กรุงพาราณสี มีบุรุษเปลี้ยคนหนึ่งชำนานาญการคิดก่อนกรวดได้แม่นยำมาก ขณะนั้นพระราชาทอดพระเนตรเห็นจึงให้ไปช่วยคิดมูลแพะใส่ปากของปุโรหิตที่ปากกล้าคนหนึ่งที่ไม่ค่อยฟังเสียง พระองค์ เมื่อปุโรหิตนั้นพูด ก็คิดมูลแพะไปจนหมดตะนานหนึ่งก็ยังไม่รู้ตัว จึงตรัสเตือนสติปุโรหิต และให้รางวัลแก่บุรุษเปลี้ยนั้น จากนั้นมีบุรุษคนหนึ่งเห็นผลงานของท่านจึงเรียนรู้อากท่านแล้ว อยากรองวิชา สมัยนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อว่าสุเนตตะ อาศัยอยู่ในบรรณศาลา บุรุษนั้นจึงลองคิด ก่อนกรวดไปหมายช่องหูเบื้องขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้าทะลุออกช่องหูเบื้องซ้ายในขณะที่ออก บิณฑบาต ไม่อาจบิณฑบาตได้ จึงไปสู่บรรณศาลาโดยอากาศ ปรินิพพานแล้ว พวกมนุษย์เมื่อไม่

^{๑๑๕} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๒ – ๒๓๕.

^{๑๑๖} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๓๑/๒๕., พ.ร.อ. (บาลี) ๑/๓๑/๓๓๘., พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๖.

^{๑๑๗} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๖.

^{๑๑๘} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๓๕ – ๒๔๕.

เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าออกบิณฑบาตจึงไปยังบรรณศาลา บุรุษนั้นสารภาพว่าได้ทดลองวิชานี้กับ
พระองค์ บุรุษนั้นจึงถูกจับไปฆ่า และเกินในอเวจีจนแผ่นดินใหญ่นี้หนาขึ้น โยชน์หนึ่ง บังเกิด
เป็นสัตถุจิกฏเปรตด้วยผลกรรมที่เหลือ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายด้วยพระคาถาว่า

ยาวเทว อนาคตาย ฌตต์ พาลสุส ชายติ
หนติ พาลสุส สุกกัม มุทุหมสุส วิปาดยัม^{๑๑๕}
ความรู้ย่อมเกิดแก่คนพาล เพียงเพื่อความ
ฉิบหายเท่านั้น ความรู้นั้น ยังหวัคคของเขาให้
ตกไป ย่อมมาส่วนสุกกธรรมของคณพาลเสีย^{๑๒๐}

(๑๑) เรื่องพระสุธรรมเถระ^{๑๒๐}

เรื่องนี้เกิดขึ้นเมื่อจิตตคฤหบดีสร้างวัดอัมพวาทุกวันแล้ว ได้นิมนต์พระสารีบุตรและพระ
โมคคัลลานะกับภิกษุพันรูปและนิมนต์พระสุธรรมเถระเจ้าอาวาสวัดอัมพวาทุกวันภายหลัง พระสุ
ธรรมจึงโกรธที่นิมนต์ที่หลังจึงไม่ไป แต่แอบไปดู จิตตคฤหบดีเห็นจึงต้อนรับและได้เถียงกัน พระ
สุธรรมจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงปรับโทษพระสุธรรมและรับสั่งให้ส่งลงปฏิสารณิ
ยกรรม โดยให้ไปขอโทษจิตตคฤหบดี พระสุธรรมก็ไปขอโทษ แต่จิตตคฤหบดีไม่ยกโทษให้ พระสุ
ธรรมจึงเฝ้าพระพุทธเจ้าอีก จึงทรงแนะนำให้ละภิกษุสามเณรด้วยการออกไปที่อื่นเป็นระยะ ๓ โยชน์
โดยไปกับภิกษุ และกลับไปขอโทษอีก และได้รับการยกโทษ ต่อมา ๒ – ๓ วัน ก็บรรลुพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

ต่อมาจิตตคฤหบดีคิดว่าจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า จึงเดินทางพร้อมด้วยบริวารจำนวน
๕๐๐ พร้อมด้วยของถวายเป็นจำนวนมาก เหล่าเทวดาทราบแล้วจึงได้อำนวยความสะดวกจนถึง
เมืองสาวัตถี เมื่อเดินทางมาถึงก็เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้นและสักการะจำนวนมากก็เกิดขึ้นกับคฤหบดี
พระอานนท์สงสัยถึงบุรพกรรมเก่าของจิตตคฤหบดี จึงทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรง
แสดงบุรพกรรมของจิตตคฤหบดีว่าในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระได้ทำอภินิหารไว้
แบบบาทของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น และในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เกิดในสกุล
ของพรานเนื้อ วันหนึ่งเมื่อฝนตกอยู่ถือหอกไปสู้ป่าเพื่อล่าเนื้อ เห็นภิกษุรูปหนึ่งกำลังบำเพ็ญสมณ
ธรรมอยู่ จึงเข้าบ้านและนำภัตตาหารจำนวนเท่าที่หาได้มาถวาย เมื่อภิกษุรูปนั้นบิณฑบาต ก็รับ

^{๑๑๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๗๒/๒๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๗๒/๓๘๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๔.

^{๑๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๔.

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๖ – ๒๕๘.

บาตรและให้ฉัน ฌ ที่ที่จัดไว้ และทำการบูชาด้วยดอกไม้ และอธิษฐานขอพรณาการพันหนึ่ง จง
มายังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดีในสิ่งที่ข้าเจ้าเกิดแล้ว ๆ ฉะนั้น และขอฝนดอกไม้มีสี ๕ สีจงดก เขา
บำเพ็ญกุศลตลอดชีวิต จึงเกิดในเทวโลก และเมื่อได้เกิดเป็นจิตตคฤหบดีก็ได้ผลตามที่อธิษฐานไว้
ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

อสนต์ ภาวมิจฺเจยฺย	ปุเรกขารณจ ภิกขุสุ
อวาเสสุจ อสิริยํ	ปุชา ปรุกเสสุจ
มเนว กตมณฺเณตฺ	คิหิ ปพฺพชิตา อุโก
มเมว อติวสา อสุสุ	กิจจาภิกฺขเจสุ กิสุมิจิ
อติ พาลสุส สงฺกปโป	อิสฺสามโน จ วฑฺฒติ ^{๑๒๒}

ภิกษุผู้พาล ฟังปรารณาความยกย่องอันไม่มีอยู่
ความแวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย ความเป็นใหญ่
ในอवास และการบูชาในตระกูลแห่งชนอื่น
ความคำริ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลว่า “คฤหัสถ์และ
บรรพชิตทั้งสองจงสำคัญกรรม อันเขาทำเสร็จแล้ว
เพราะอาศัยเราผู้เดียว จงเป็นไปในอำนาจของเรา
เท่านั้น ในกิจน้อยใหญ่ กิจไร ๆ ริษยาและมานะ
ย่อมเจริญ^{๑๒๓}

๖) ปันทิทวรรค

(๑) เรื่องพระราชเถระ^{๑๒๔}

ในเมืองสาวัตถี มีราชพราหมณ์ เป็นพราหมณ์ผู้ตกยาก จึงคิดว่าจะอาศัยและช่วยงาน
ภิกษุทั้งหลาย ต่อมาอยากบวชจึงขอบวชแต่ไม่มีภิกษุรูปใดบวชให้ ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรง
พิจารณาอุปนิสัยของราชพราหมณ์แล้ว จึงเสด็จสู่วิหารเพื่อไปหาราชพราหมณ์ และตรัสถามภิกษุ
ทั้งหลายว่าใครเคยได้รับการสงเคราะห์จากราชพราหมณ์บ้าง พระสารีบุตรจำได้ว่าเคยได้รับ
บิณฑบาตข้าวทัพพีหนึ่ง จึงตรัสให้พระสารีบุตรเป็นอุปัชฌาย์บวชให้ราชพราหมณ์ เมื่อได้บวชแล้ว
พระราชเถระเป็นผู้ที่ว่าง่ายสอนง่าย จึงได้บรรลุพระอรหัตได้อย่างรวดเร็ว ขณะนั้นภิกษุทั้งหลาย

^{๑๒๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓/๒๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๓ - ๓๔/๓๘๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๕.

^{๑๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๔๕.

^{๑๒๔} คุราวละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๘๖ - ๒๕๒.

สนทนาธรรมกันว่าพระสารีบุตรเป็นผู้มีความกตัญญู พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าพระสารีบุตรเมื่อชาติก่อนเคยเป็นช่างกตัญญูต่อพวกช่างไม้ แล้วทรงปรารถนาระไรเถระว่าภิกษุควรเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายอย่างพระราชา พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

นินน์ว ปวตุตาริ ยัม ปสเส วชชทสฺสิน
นิกคยหาวที เมธาวี ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช
ตาทิสํ ภชมานสฺส เสยฺโย โหติ น ปาปิโย^{๑๒๕}
บุคคลพึงเห็นผู้มีปัญญาใด ซึ่งเป็นผู้กล่าวนิคคหะ
ชี้โทษ ว่าเป็นเหมือนผู้บอกขุมทรัพย์ให้ พึงคบ
ผู้มีปัญญาเช่นนั้น ซึ่งเป็นบัณฑิต (เพราะว่า)
เมื่อคบท่านผู้เช่นนั้น มิแต่คุณอย่างประเสริฐ
ไม่มีโทษที่ลามก^{๑๒๖}

(๒) เรื่องพระมหากัปปินะ^{๑๒๗}

ในอดีตกาล พระมหากัปปินะมีอภินิหารได้ทำไว้แทบบาทของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ ครั้งนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าประมาณพันองค์อยู่ในหิมวันตประเทศ ๘ เดือน อยู่ในชนบท ๔ เดือนอันเป็นฤดูฝน ขณะนั้น ภรรยาของนายช่างหูกผู้เป็นหัวหน้า ไปสู่กรุงพาราณสี ด้วยกิจบางอย่าง เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น มีศรัทธาแล้วนิมนต์รับภิกษาในวันต่อมา พวกชาวบ้านได้ข่าวจึงช่วยกันสร้างศาลาหลัง พร้อมทั้งพักกลางคืนและกลางวัน และอุปัฏฐากพระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อออกพรรษา พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายที่จำพรรษาในบรรณศาลาของแต่ละพระองค์ได้รับจีวรจากนางแล้วอนุโมทนาแล้วจึงจากไป ครั้นชนเหล่านั้นละจากโลกนี้แล้วเกิดในภพดาวดึงส์

มาถึงสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ หัวหน้าช่างหูกได้เป็นบุตรของกุกุมพี ฝ่ายภรรยาของเขาก็ได้เป็นธิดาของกุกุมพีผู้ใหญ่เหมือนกัน และได้แต่งงานกันแล้วต่อมาวันหนึ่ง ส่วนเหล่าบริวารก็ได้แต่งงานและอยู่ด้วยกัน วันหนึ่งจะไปฟังธรรมในวิหารเกิดฝนตก จึงช่วยกันสร้างเรือนยอดหลัง แต่ทรัพย์ไม่พอจึงช่วยกันออกอีก เมื่อสร้างเสร็จแล้วชนเหล่านั้นทำการฉลองวิหาร ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขตลอด ๗ วัน แล้วจัดจีวรเพื่อภิกษุสอง

^{๑๒๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖/๓๐., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๖/๔๐๖., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๕๐.

^{๑๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๕/๒๕๐.

^{๑๒๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๒๕๕ – ๓๑๗.

หมื่นรูป ส่วนฝ่ายภรรยาคิดว่า จะทำการบูชาพระศาสดาให้ยิ่งกว่า จึงถือเอาพอบดอกอังกาบ กับผ้า
สาฎกมีสีดั่งดอกอังกาบ ไปบูชาพระศาสดา และตั้งความปรารถนาให้ตนเองมีสีดุดอกอังกาบในที่
ตนเกิดแล้ว และมีนามว่า โอนชา คนเหล่านั้นจุดจากอัฐภาพนั้นแล้ว ก็เกิดในเทวโลก จุดจากเทวโลก
แล้ว กุณฺพิผู้เป็นหัวหน้าได้เกิดเป็นพระราชอาชญาพระนามว่า พระเจ้ามหาภักปิณะ คนที่เหลือเกิดใน
ตระกูลอำมาตย์ ภรรยาของกุณฺพิผู้เป็นหัวหน้าเกิดในราชตระกูลในสาครนคร ในมัททรัฐ พระนาง
ได้มีพระสรณะเช่นกับสีดุดอกอังกาบ ทรงพระนามว่า โอนชา ทั้งหมดเมื่อเจริญวัยแล้วก็ได้แต่งงานกัน

เมื่อพระรัตนตรัยอุบัติขึ้นแล้ว พระเจ้ามหาภักปิณะให้ม้าใช้เหล่านั้นเที่ยวไปติดตามข่าว
ของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ แต่ไร้วีแวว ต่อมาวันหนึ่งพระราชาทรงม้าชื่อสุปิตตะ
เสด็จประพาสพระราชอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นพวกพ่อค้าประมาณ ๕๐๐ กำลังอ่อนเพลียเข้าสู่
พระนคร จึงถามข่าวของพระพุทธเจ้า จึงทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองสาวัตถี จึงทรง
สละราชบัลลังก์และเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับขอบรรพชาอุปสมบท เหล่าอำมาตย์ทั้งหลาย
เหล่านั้นก็ตามเสด็จเพื่อตนเองจะได้บวชตามเสด็จไปด้วย พระเทวีและเหล่าภรรยาของอำมาตย์
ทั้งหลายเมื่อทรงทราบข่าวจึงออกติดตามเพื่อตนเองจะได้บวชด้วย

เมื่อพระราชเสด็จข้ามแม่น้ำ ๓ สายไปแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นพระรัศมีของ
พระพุทธเจ้า จึงเสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับอำมาตย์ทั้งหลาย และฟังธรรมของพระพุทธเจ้า
ทั้งหมดจึงบรรลุโสดาบัน และพระพุทธเจ้าทรงประทานการบวชให้กับทั้งหมด เมื่อพระนางโอนชา
เสด็จถึงพร้อมหญิงบริวารทั้งหลาย ก็ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและบรรลุโสดาบันเหมือนกัน
ทั้งหมด ส่วนพระมหาภักปิณะและบริวารได้ฟังธรรมอีกทีก็ได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ส่วนพระนางโอนชาพร้อมทั้งบริวารนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้ไปบวชในสำนัก
นางภิกษุณี และได้บรรลุพระอรหัตผล ในระหว่างนั้นท่านมักอุทานว่า สุขหนอ จนเป็นที่สงสัยใน
หมู่ภิกษุทั้งหลาย ความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺปสนฺนเนน เจตสา
อริยปรเวทิตะ ธมฺเม สทา รตติ ปณฺฑิตโ๑๒๘
บุคคลผู้เฝ้านิยามในธรรม มีใจผ่องใส ย่อมอยู่
เป็นสุข บัณฑิตย่อมยินดีในธรรมที่พระอริยเจ้า
ประกาศแล้วทุกเมื่อ๑๒๙

^{๑๒๘} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕/๓๑., พ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๓๕/๔๒๐., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๖.

^{๑๒๙} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๖.

(๓) เรื่องบัณฑิตสามเณร^{๑๓๐}

ในสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ วันหนึ่งเมื่อพระศาสดาเสร็จภัตกิจแล้วทรงอนุโมทนาภาดา ชายบัณฑิตคนหนึ่งได้ฟังแล้วคิดว่าจะชักชวนผู้อื่นมาทำบุญ สมัยนั้นมีชายคนหนึ่งปรากฏชื่อว่ามหาทุกตะซึ่งมีฐานะยากจนมาก ได้ฟังชายบัณฑิตนั้นแล้วจึงรับจ้างทำงานเพิ่มเติมและแสวงหาของเพื่อทำภัตตาหาร พระกัสสปพุทธเจ้าพิจารณาแล้วว่าจะสงเคราะห์มหาทุกตะ เมื่อถึงวันที่จะถวายทานทราบจากชายบัณฑิตว่าไม่สามารถจัดพระได้ จึงให้ไปที่วิหารและกราบทูลพระศาสดาเพื่อให้สงเคราะห์ให้ จึงเสด็จโปรดมหาทุกตะ ฝ่ายท้าวสักกะถวายยาสูบเป็นต้น ทรงอังคาสพระศาสดาแล้ว เมื่อพระศาสดาทรงทำภัตกิจแล้ว ทรงทำอนุโมทนา เสด็จลุกออกจากอาสนะแล้ว ท้าวสักกะได้ให้มหาทุกตะรับบาตรตามเสด็จพระศาสดา ขณะนั้นฝนแก้ว ๗ ประการตกลงจากอากาศเต็มล้นไปทั่วเรือน ภรรยาของเขาได้จูงมือลูกออกมาอยู่ภายนอก เขากลับมาเห็นดังนั้นจึงแจ้งพระราชินีให้ทรงส่งเกวียนพันเล่มไปช่วยขน ทรัพย์เหล่านั้นกองสูงประมาณเท่าต้นตาล พระราชินีทรงเห็นดังนี้แล้วจึงพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้ มหาทุกตะเมื่อตายไปแล้วจึงบังเกิดในเทวโลก เสวยทิพสมบัติสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธรูปบาทกาลนี้ จูติจากนั้นแล้วถือปฏิสนธิในท้องธิดาคณโฑ ในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรในกรุงสาวัตถี

เมื่อทารกนั้นเจริญวัยขึ้น จึงได้บวชเป็นสามเณร ในขณะที่บำเพ็ญสมณธรรมจวนจะบรรลุนิพพานนั้น พระสารีบุตรผู้เป็นอุปัชฌาย์จะนำอาหารมาถวาย แต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามไว้ โดยการถามปัญหาพระสารีบุตรจนสามเณรบรรลุนิพพาน เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุอัศจรรย์นั้นแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

อุทกณฺหิ นยฺนฺติ เนตุคฺคา

อุสุการา นมยฺนฺติ เตชนฺ

ทารุ นมยฺนฺติ ตจฺจกา

อตฺตานํ ทมยฺนฺติ ปณฺชิตา^{๑๓๑}

อันคนใจน้าทั้งหลายย่อมใจน้า ช่างศรทั้งหลาย

ย่อมคัดศร ช่างถากทั้งหลายย่อมถากไม้

บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตน^{๑๓๒}

^{๑๓๐} คุรายนละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๑๘ – ๓๔๐.

^{๑๓๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๘๐/๓๑., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๐/๔๓๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๓๕.

^{๑๓๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๖/๓๔๐.

๗) อรหันตวรรค

(๑) เรื่องพระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพี^{๑๓๓}

ครั้งหนึ่ง กุลบุตรชาวกรุงโกสัมพีผู้หนึ่งบวชในพระศาสนา มีนามว่าพระโกสัมพีวาสิติสสเถระ วันหนึ่ง พระเถระรับบวชกุลบุตรของอุบาสกคนหนึ่งเป็นสามเณร กุลบุตรนั้นบรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาในเวลาปลงผมเสร็จ และพระเถระได้พาสามเณรเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อพระเถระกลับ สามเณรก็นั่งคู้บัลลังก์ใกล้เตียงจนใกล้รุ่ง คิดว่าควรรให้สามเณรออกจึงจับพื้นที่วางอยู่ข้างเตียง เอาปลายใบพัดตีเสื่อลำแพนของสามเณร ยกพัดขึ้นแล้วกล่าวให้ออกไปข้างนอก ใบพัดกระทบตาสามเณรจนตาแตกโดยไม่ได้ตั้งใจ สามเณรต้องใช้มือข้างหนึ่งปิดตา และทำงานต่าง ๆ ด้วยมือเพียงข้างเดียว พระเถระคิดว่าสามเณรนี้ทำวัตรด้วยอาการไม่เคารพจึงเข้าไปเตือนจึงทราบความจริง ทำให้พระเถระสะเทือนใจ และเป็นฝ่ายถือภักษะของสามเณรไปสู่สำนักของพระศาสดาเสียเอง และกราบทูลพร้อมขอโทษสามเณรต่อหน้าพระพักตร์ของพระศาสดา และสามเณรนั้นยกโทษให้แล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรม และตรัสพระคาถาว่า

สนฺตนตฺตฺส มนฺ โหติ สฺนฺตา วาจา จ กมฺม จ
สมฺมทณฺณา วิมุตฺตฺส อุปสนฺตฺส ตาทีโน^{๑๓๔}
ใจของท่านผู้พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้ตอบ ผู้
สงบระงับ คงที่ เป็นใจสงบแล้ว วาจาก็สงบแล้ว
การงานก็สงบ^{๑๓๕}

(๒) เรื่องพระขทิวินยเรวัตเถระ

สำหรับเรื่องพระขทิวินยเรวัตเถระนี้ จะยกเอาเฉพาะตอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบุรพกรรมของพระสิวาลี ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในกัณฑ์ที่ ๕๑ แต่กัณฑ์นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสีทรงอุบัติในโลกแล้ว สมัยหนึ่งพระราชากับชนชาวเมืองแ่งกันทำบุญด้วยการถวายทานให้ยิ่งกว่ากัน ก็ไม่มีใครเป็นฝ่ายชนะ ในครั้งที่ ๖ ต่างฝ่ายต่างจัดแจงของถวายและตรวจดูว่ายังขาดอะไรบ้าง จึงเห็นว่ายังขาดน้ำผึ้งดิบ ครั้งนั้น คนบ้านนอกคนหนึ่งมาเพื่อจะเยี่ยมบ้าน เห็นรวงผึ้งในระหว่างทาง ไล่ตัวผึ้งออกแล้วตัดกิ่งไม้ถือรวงผึ้งพร้อมทั้งคอนเข้าสู่พระนครด้วยตั้งใจจะให้ให้นายบ้าน ระหว่างทางมีบุรุษคนหนึ่งจะมาซื้อ จึงทราบเรื่องที่เกิดขึ้นนี้จึงให้เปล่าโดย

^{๑๓๓} คุรายละเอียดยใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๕๕ – ๓๕๕.

^{๑๓๔} พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๗/๒๕., พ.ศ.อ. (บาลี) ๑/๕๖/๔๖๐., พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๕๓.

^{๑๓๕} พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๓๕๓.

ขอมีส่วนร่วมในบุญนั้นด้วย บุญนั้นเมื่อตายไปแล้วเกิดในเทวโลก สมัยหนึ่งจุดิจากเทวโลก บังเกิด
ในราชตระกูลในกรุงพาราณสี เมื่อเป็นพระราชาทรงดำริว่าจะยึดเมืองหนึ่ง ชาวเมืองนั้นไม่รบและ
ไม่ให้ราชสมบัติ จึงล้อมเมืองนั้น ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน เมื่อพระราชานั้นสวรรคตแล้วจึงบังเกิดใน
นรก และกรรมนั้นส่งผลให้ชาตินี้ต้องอยู่ในครรภ์พระมารดาเป็นเวลา เท่านั้น เมื่อทรงแสดงบุรพ
กรรมจบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

คามเ วา ยทิ วารญเณ นินเเน วา ยทิ วา ถเ
ยตุถ อรหุโต วิหรนติ ตั ฎุมิรามเณยยกิ^{๑๑๖}
พระอรหันต์ทั้งหลาย อยู่ในที่ใด เป็นบ้าน
ก็ตาม เป็นป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตาม
ที่นั่นเป็นภูมิสถานน่ารื่นรมย์^{๑๑๗}

๘) สหัสสวรรค

(๑) เรื่องบุรุษผู้ฆ่าโจรมีคราแดง^{๑๑๘}

สมัยหนึ่ง มีโจร ๔๕๕ คนทำการปล้นเสร็จแล้ว และรับบุรุษคราแดงเข้าหมู่ด้วย วัน
หนึ่งชาวเมืองกับราชบุรุษร่วมกันจับโจรได้แล้ว และให้บุรุษคราแดงชื่อตัมพทาฐิกะนั้นทำการฆ่า
โจรเหล่านั้นแล้ว ต่อจากนั้นจึงมีหน้าที่เป็นเพชรฆาตเป็นเวลา ๕๕ ปีก็ถูกให้ออกจากตำแหน่ง
เพราะชราภาพ ขณะนั้น พระสารีบุตรออกจากสมณบัตติ พิจารณาว่าจะไปปรับบาตรที่ไหนดี เห็นว่าควร
ไปที่หน้าบ้านของนายตัมพทาฐิกะ เมื่อไปแล้วนายตัมพทาฐิกะได้ถวายข้าวชวยาคูรวมถึงภัตตาหาร
และทำภัตกิจที่นั่น และได้สนทนาธรรมกัน พระเถระจึงทราบว่านายตัมพทาฐิกะนี้จิตใจเศร้าหมอง
มัวคิดถึงการฆ่าโจรอยู่ จึงถามว่าใครเป็นคนให้ทำ ได้คำตอบว่าพระราชาก็ให้ทำ พระเถระจึงกล่าว
เมื่อเป็นเช่นนี้บุคคลจะมีแก่ท่านอย่างไร ทำให้นายตัมพทาฐิกะนั้นคลายจากความเศร้าหมองและ
ตั้งใจฟังธรรมจนบรรลุโศคาบัน และเมื่อพระเถระกลับไป นางยักษิณีคนหนึ่งแปลงตัวเป็นแม่โคนม
ขวิดตัมพทาฐิกะจนตายแล้ว ตัมพทาฐิกะจึงได้เกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

เวลานั้น ภิกษุทั้งหลายเกิดความสงสัยว่าบุรุษฆ่าโจรนั้นทำกรรมนี้ ๕๕ ปีแล้วทำไมจึง
ได้ไปเกิดในสวรรค์ พระศาสดาจึงตรัสว่าเข่าฟังธรรมเทศนาของพระสารีบุตร ยังอนุโลมญาณให้
บังเกิดแล้ว จึงบังเกิดในวิมานดุสิต ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถา ๒ พระคาถาว่า

^{๑๑๖} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๕๘/๓๔., บุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๘/๔๖๗., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๔๐๕.

^{๑๑๗} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๗/๔๐๕.

^{๑๑๘} คุราวตะเถยัคใน บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๑๘ - ๔๒๔.

พระคาถาที่ ๑

สุภาสิต์ สุนิตฺวาน นลเร โจรฆาตโก
อนุโลมขนต์ิ ลทฺธาน โมทตี ติติวฺจฺคโต^{๑๓๕}
บุรุษผู้มาโจรในเมือง ฟังคำเป็นสุภายิตแล้ว
ได้อุโลมขนต์ิ ไปสู่ท้าวโลกชั้นไตรทิพย์
ย่อมบันเทิงใจ^{๑๔๐}

พระคาถาที่ ๒

สทฺสมฺปิ เจ วาจา อนตฺถปทสฺสยหิตา
เอกํ อตฺถปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุปสมฺมตฺติ^{๑๔๑}
หากวาจาแม้ตั้งพัน ไม่ประกอบด้วยบทที่เป็น
ประโยชน์ไซ้ บทที่เป็นประโยชน์ บทเดียว
ซึ่งบุคคลฟังแล้วสงบระงับได้ ประเสริฐกว่า^{๑๔๒}

(๒) เรื่องพาหิตารุจิริยะ^{๑๔๓}

ในกาลหนึ่ง มนุษย์เป็นอันมากล่องเรือไปสู่มหาสมุทร เมื่อเรืออัปปางแล้วได้เป็นภิกษาของเต่าและปลาแล้ว บุรุษคนหนึ่งจับกระดานไว้ได้ และลอยสู่ฝั่งท่าเรือสุปปราระ ฝ้านุ่งก็ไม่มี ได้ถือเอาเศษกระเบื้องจากเตวสถานมาขออาหาร คนทั้งหลายคิดว่าผู้นี้เป็นพระอรหันต์ บุรุษนั้นเมื่อมนุษย์ทั้งหลายนำฝ้ามานำให้คิดว่าถ้านุ่งฝ้า ลากสักการะจะเสื่อม จึงไม่รับฝ้า นุ่งแต่เปลือกไม้เท่านั้น พรหมผู้เป็นสหายเมื่อชาติก่อนเห็นเข้าแล้วจึงให้สติ และให้ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

พระอรธรรคถาจารย์ได้กล่าวถึงบุรพกรรมของพาหิตารุจิริยะว่า ในสมัยศาสนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะเสื่อมลงอยู่ ภิกษุ ๗ รูปถึงความสลดใจและเร่งปฏิบัติเพื่อเข้าถึงนิพพาน บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุผู้บรรลุนิพพานแล้ว ภิกษุผู้เป็นอนาคามีบังเกิดในพรหมโลก ภิกษุ ๕ รูปนอกนี้ไม่อาจยังคุณวิเศษให้บังเกิดได้ ฝ่ายพอมแล้วกระทำกาละในวันที่ ๗

^{๑๓๕} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๕๕/๔๖๖.

^{๑๔๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๓.

^{๑๔๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๐๐/๓๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๐/๔๖๖., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๔.

^{๑๔๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๔.

^{๑๔๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๒๕ - ๔๓๓.

บังเกิดในเทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ จุตติจากเทวโลกแล้ว บังเกิดในเรือนแห่งตระกูลนั้น ๆ และ
หนึ่งในนั้นก็คือพระทวารุจิริยะนั่นเอง

พาทิยทวารุจิริยะมีความเพียรพยายามเป็นอย่างมาก เมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขณะ
บิณฑบาตอยู่ก็ยังอ่อนวอนให้พระศาสดาทรงแสดงธรรม ทรงห้ามถึง ๓ ครั้งเพราะไม่ใช่กาล ครั้งที่
๔ ก็ยังอ่อนวอนอยู่ จึงตรัสสั้น ๆ ว่า “เมื่อรูปเราได้เห็นแล้ว รูปจักเป็นเพียงเราเห็น” พาทิยะนั้นกำลัง
ฟังธรรมอยู่ที่บรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ แต่ยังไม่บวชไม่ได้ เพราะต้องไปหาบาตรและ
จีวรก่อน

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายความตอนนี้ว่า พาทิยะนั้นกระทำสมณธรรมสิ้นสองหมื่น
ปี โดยไม่ได้ทำการสงเคราะห์ภิกษุอื่นด้วยบาตรและจีวรเลย ดังนั้นจึงไม่ได้บาตรและจีวรในชาติ
สุดท้าย เมื่อพาทิยทวารุจิริยะแสวงหาบาตรและจีวรอยู่นั้น ยักษ์ฉัตตนหนึ่งแปลงกายเป็นแม่โคนม
ขวิดท่านให้ถึงแก่ความตาย

พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต ทรงกระทำกตกิจเสร็จแล้วเสด็จออกไปพร้อมภิกษุจำนวน
มาก ทรงเห็นสรีระของพาทิยะถูกทิ้งในกองขยะ จึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายให้นำเตียงมานำสรีระนี้
ออกจากเมือง เฝ้าแล้วทำสญฺญไว้ และทรงแสดงพระคาถาว่า

สหสุสมิ เจ คาลา อนุตฺถปทสฺสยหิตา
เอกํ คาลาปทํ เสยฺโย ยํ สุตฺวา อุปสมฺมุติ^{๑๔๔}
หากว่า คาลาแม่พันหนึ่ง ไม่ประกอบด้วย
บทเป็นประโยชน์ (ไม่ประเสริฐ) บทแห่งคาลา
บทเดียว ซึ่งบุคคลฟังแล้ว สงบระงับได้ประเสริฐกว่า^{๑๔๕}

(๓) เรื่องพระสัพปทาเสระ^{๑๔๖}

กุลบุตรในเมืองสาวัตถีคนหนึ่งฟังธรรมของพระศาสดาแล้วบรรพชาอุปสมบท ต่อมา
คิดอยากฆ่าตัวตาย จึงหาอุบายฆ่าตัวตาย ครั้งหนึ่ง ภิกษุนั้นให้งูกัดตน งูกัดไม่กัด อีกครั้งหนึ่งจะให้มิด
โกนตัดคอดตนเอง แต่เมื่อพิจารณาถึงศีลอยู่นั้น ปีติเกิดแผ่ซ่านขึ้นมา เมื่อคุมปีติได้แล้วเจริญวิปัสสนา
กรรมฐาน บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย แล้วจึงถือมิดโกนเข้าสู่วิหาร ภิกษุ
ทั้งหลายเห็นจึงถาม และคิดว่าท่าน ไม่ได้บรรลุพระอรหัต จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า ทรงยืนยันแล้ว

^{๑๔๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๐๑/๓๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๐๑/๔๘๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๓๒.

^{๑๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๓๒ - ๔๓๓.

^{๑๔๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๓ - ๔๘๘.

พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงบุรพกรรมของพระสัพพทาสาเถระว่า ในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า บุตรแห่งคฤหบดีผู้หนึ่งฟังธรรมของพระศาสดาแล้ว เกิดความสลดใจจึงบรรพชาอุปสมบท เมื่อความเบื่อหน่ายเกิดขึ้น จึงบอกแก่ภิกษุผู้สหายรูปหนึ่ง สหายนั้นกล่าวโทษในภาวะแห่งคฤหบดีเนื่อง ๆ ภิกษุนอกนี้ฟังคำนั้นแล้วจึงเร่งปฏิบัติกรรมฐาน ลำดับนั้นภิกษุนั้นกล่าวกะสหายนั้นว่า ถ้าตนสึกแล้วจะยกบริวารให้ สหายนั้นเกิด โลกแล้วพยายามกล่าวคุณแห่งภาวะคฤหบดี ภิกษุนั้นอยากสึก แต่เมื่อพิจารณาคำพูดของสหายแล้วจึงกลับจิตของตนด้วยตนเอง เพราะความที่ภิกษุรูปหนึ่งถูกตนทำให้กระสันแล้วในครั้งนั้น บัดนี้ความเบื่อหน่ายจึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ส่วนสมณธรรมที่เคยปฏิบัติมาเป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของภิกษุนั้นในกาลบัดนี้ เมื่อตรัสบุรพกรรมนั้นจบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

โย จ วสสสตํ ชิวะ กุสิโต หินวิริโย
เอกาหิ ชิวิตํ เสยโย วิริยิ อารกโต ทพฺหิ^{๑๔๗}
ผู้ใดเที่ยวคร่ำมีความเพียรอันทราม
ฟังเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่วันเดียว ของท่าน
ผู้ปรารถนาคความเพียรมั่น ประเสริฐกว่าชีวิต ของผู้นั้น^{๑๔๘}

(๔) เรื่องนางปฎาจารา^{๑๔๙}

นางปฎาจาราเป็นธิดาของเศรษฐีในกรุงสาวัตถี เมื่ออายุ ๑๖ ปี นางได้หนีการแต่งงานไปกับคนรับใช้และอยู่กินด้วยกัน ต่อมานางตั้งครรภ์และถึงคราวใกล้คลอดจึงขอให้คนรับใช้ผู้เป็นสามีของตนพาตนกลับไปที่บ้านเกิด สามีก็ไม่ยอมให้ไปเพราะกลัวถูกลงโทษ นางจึงแอบหนีกลับแต่คลอดลูกระหว่างทาง และสามีก็ได้พากลับบ้าน และเมื่อนางตั้งครรภ์อีกครั้งก็ทำเช่นเดียวกัน ก็ได้คลอดลูกกลางทางเช่นกัน แต่ขณะที่หาสามีเพื่อช่วยนำทางกลับจึงทราบว่ามีลูกงูกัดตายแล้ว นางจึงพาลูกทั้งสองไปยังบ้านเกิดของตน แต่ขณะข้ามแม่น้ำที่ไหลเชี่ยว นางอุ้มลูกคนเล็กข้ามฝั่งไปได้แล้วขณะกลับมารับลูกคนโต มีเหยี่ยวโฉบลูกคนเล็กไปกินเป็นอาหาร นางเห็นจึงยกมือทั้งสองขึ้น ลูกคนโตคิดว่าแม่ของตนเรียกจึงลุยข้ามน้ำ และถูกน้ำพัดพาไป นางจึงต้องเดินทางกลับบ้านเกิดแต่ผู้เดียว พบบุรุษคนหนึ่งเดินทางมาจากเมืองสาวัตถี จึงทราบว่าพ่อแม่และพี่ชายของนาได้เสียชีวิตหมดแล้วเพราะบ้านล้มทับในคืนนั้นเอง นางจึงเป็นคนเสียสติไม่รู้แม่กระทั่งเสื้อผ้าหลุดลุ่ยหมดแล้ว

^{๑๔๗} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๑๒/๓๖., พ.ร.อ. (บาลี) ๑/๑๑๒/๕๐๕., พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๓.

^{๑๔๘} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๓.

^{๑๔๙} ฎารายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๘๕ - ๔๘๘.

ตั้งแต่บัดนั้น และเดินทางมาถึงพระเชตะวันมหาวิหาร และได้เข้าไปในขณะที่พระศาสดากำลังแสดง
ธรรมอยู่ พระพุทธองค์จึงเรียกมาเตือนสติและแสดงธรรมให้ฟังจนนางคลายจากความเศร้าโศก
บรรลุปะเป็นพระโสดาบันด้วยพระคาถาว่า

อุ โภ ปุตุตา กาลกตา วเน มยหํ ปติ มโต
มาตา ปิตา จ ภาตา จ เอกจิตมฺหิ ทฺยฺหเร^{๕๐}
บุตรทั้งหลาย ไม่มีเพื่อต้านทาน บิดาก็ไม่มี
ถึงพวกพ้องก็ไม่มี เมื่อบุคคลถูกความตาย ครอบงำ
แล้ว ความต้านทานในญาติทั้งหลาย ย่อมไม่มี
บัณฑิตทราบอำนาจประโยชน์นั้นแล้ว สारวมในศีล
ฟังชำระทางไปพระนิพพานโดยเร็วเทียว^{๕๑}

เมื่อนางได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วทูลขอบรรพชา จึงได้บรรพชาในสำนักของนาง
ภิกษุณี และบรรลุปะอรหัตผลภายหลังจากนั้นไม่นาน

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายบุรพกรรมของนางปญฺจจาราว่า ในกาลพระพุทธเจ้าทรง
พระนามว่าปทุมุตตระ นางปญฺจจารานั้น เห็นพระเถรีเอตทัคคะผู้ทรงวินัยรูปหนึ่ง จึงตั้งความ
ปรารถนาอยากเป็นเช่นนั้นบ้าง และเริ่มทำคุณงามความดีมาตลอด จึงส่งผลให้ในชาตินี้ของนาง
ได้รับผลคือเป็นภิกษุณีบรรลุปะอรหัตแล้วเป็นเลิศทางด้านกรทรงวินัย เมื่อตรัสบุรพกรรมของ
นางจบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

โย จ วสุสสํ ชีเว อปสุตํ อุทฺยพฺพยํ
เอกาหํ ชีวิทํ เสยฺโย ปสุตโต อุทฺยพฺพยํ^{๕๒}
ก็ผู้ใด ไม่เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมอยู่
พึงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่วันเดียว ของ
ผู้เห็นความเกิดและความเสื่อม ประเสริฐกว่า
ความเป็นอยู่ของผู้นั้น^{๕๓}

^{๕๐} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๒/๕๑๓.

^{๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๕๖.

^{๕๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๑๓/๓๗., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๑๑๓/๕๑๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๕๗.

^{๕๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๘/๔๕๗.

๘) ปาปวรรค

(๑) เรื่องพราหมณ์ซื้อจุกเสกสาฎก^{๕๔}

ในกาลพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี มีพราหมณ์ชื่อมหาเอกสาฎก แต่ในสมัยพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ได้มีชื่อว่าจุกเสกสาฎก พราหมณ์คนนี้ก็กับนางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยา มีฝ้านุ่งแค่ฝืนเดียว จึงไม่สามารถไปไหนด้วยกันได้ ภายหลังวันหนึ่งเมื่อเขาจะไปฟังธรรม ทั้งสองจึงตกลงกันว่าให้นางพราหมณ์มาฟังธรรมเวลากลางวัน ส่วนพราหมณ์ผู้เป็นสามีมาเวลากลางคืน พราหมณ์จุกเสกสาฎกเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วตั้งเลใจว่าจะถวายฝ้านุ่งที่ตนนุ่งมาดีหรือไม่ และตัดสินใจถวาย และเปล่งเสียงดั่งขึ้น ๓ ครั้งว่าเราชนะแล้ว ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลที่กำลังฟังธรรมอยู่จึงต้องสอบถามจึงทราบว่าจุกเสกสาฎกชนะความตระหนี่ที่อยู่ในใจได้แล้ว จึงพระราชทานผ้าสาฎกจำนวนรวม ๓๒ คู่แก่เขา แต่จุกเสกสาฎกรับแค่ ๒ คู่เพื่อนำไปใช้เอง ส่วนที่เหลือถวายแด่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ได้ตรัสว่าในสมัยก่อน เอกสาฎกก็เคยทำเช่นนี้กับพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี คือได้ถวายผ้าสาฎกแด่พระพุทธเจ้าเช่นกัน โดยรับเอาแค่ ๒ คู่จาก ๖๔ คู่ นอกนั้นก็ถวายพระพุทธเจ้า โดยชิงฝ้ากัมพลฝืนหนึ่งทำเป็นพदानที่บรรทมของพระศาสดาในพระคันธกุฎี ฝืนหนึ่งทำเป็นพदानเบื่องบนที่ทำกตกิจของภิกษุผู้ฉันเป็นนิตย์ในเรือนของตน เมื่อพระราชาเห็นดังนี้แล้ว จึงพระราชทานทรัพย์อีกจำนวนมาก เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

อภิตุถเรถ กลุยาณ ปาปา จิตฺตํ นีวารเย
ทนฺธํ หิ กรโต ปุณฺณํ ปาปสุมี รมตี มโน^{๕๕}
บุคคลพึงรีบชวนชวายในความดี พึงห้ามจิต
เสียดจากบาป เพราะว่า เมื่อบุคคลทำความดีช้อยู่
ใจจะยินดีในบาป^{๕๖}

(๒) เรื่องนางลาชเทวธิดา^{๕๗}

วันหนึ่ง เมื่อพระมหากัสสปะออกจากฌานสมาบัติ จึงตรวจหาที่จะไปรับบิณฑบาต เห็นหญิงรักษานาข้าวสาธิตคนหนึ่งเค็ดรวงข้าวทำข้าวดอกอยู่ และมีศรัทธา เมื่อท่านไปบิณฑบาต

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔ - ๘.

^{๕๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖/๓๗., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖/๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๗.

^{๕๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๘.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๑ - ๑๕.

แล้วจึงถวายข้าวตอก พระเถระอนุโมทนาแล้ว นางพลางนึกถึงทานที่ตน ได้ถวายแล้วกลับไป แต่ระหว่างทางถูกงูกัดจนเสียชีวิต ได้เกิดในภพดาวดึงส์ ตรวจสอบสมบัติของตนและคิดว่าเราได้สมบัตินี้ เพราะกรรมนิคหน้อย จึงไม่ควรประมาท ดังนี้แล้วจึงไปยังสำนักของพระมหากัสสปะเพื่ออุปัฏฐาก ท่าน พระเถระเห็นดังนั้นจึงห้าม นางจึงเสียใจ พระศาสดาทรงเห็นดังนี้แล้วจึงทรงแผ่รัศมีถึงนาง เทพธิดานั้น แสดงธรรมให้ฟังและตรัสพระคาถาว่า

ปุลฺลณฺณเจ ปุริโส กยิรา กยิราถนํ ปุณฺนปฺปุนํ
ตมฺหิ ฌนฺทํ กยิราถ สุโข ปุณฺณสฺส อจฺจโย^{๕๕}
ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซ้ร้ พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ พึง
ทำความพอใจในบุญนั้น เพราะว่า ความสั่งสมบุญ
ทำให้เกิดสุข^{๕๕}

(๓) เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี^{๖๐}

เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐีที่จะยกมานี้ จะกล่าวถึงตอนที่อนาถบิณฑิกเศรษฐีเริ่มหมดทรัพย์ เพราะให้พวกพ่อค้าอื่นกูดูไป และเงินที่เก็บรักษาไว้ก็หายไป แต่ก็ยังถวายทานตามมีตามได้ แม้เทวดาคนหนึ่งให้ท่านละการทำทานก็ยังทำทานอยู่ตามปกติ ทำวักกะจึงแนะนำให้เทวดานั้นไปหาทรัพย์ของเศรษฐีที่สูญหายไปกลับคืนมา พระศาสดาจึงทรงให้โอวาทแก่เศรษฐีและเทวดา และตรัสเป็นพระคาถาว่า

ปาโปปิ ปสฺสติ ภทฺรํ ยาว ปาปี น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจติ ปาปี อถ (ปาโป) ปาปานิ ปสฺสติ
ภโทฺรปิ ปสฺสติ ปาปี ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ
ยทา จ ปจฺจติ ภทฺรํ อถ (ภโทฺร) ภทฺรานิ ปสฺสติ^{๖๑}
แม้คนผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาล
ที่บาปยังไม่ผลัดผล แต่เมื่อใด บาปผลัดผล
เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่ว ฝ่ายคนทำกรรมดี
ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่ผลัด

^{๕๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๑๘/๓๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๘/๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๔.

^{๕๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๔.

^{๖๐} คุราขละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๑๖ - ๒๓.

^{๖๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๑๕ - ๑๒๐/๓๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๑๕ - ๑๒๐/๑๑.,

พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๑.

ผล แต่เมื่อใด กรรมดีเกิดผล เมื่อนั้น เขาย่อม
เห็นกรรมดีว่าดี^{๑๖๒}

(๔) เรื่องเศรษฐีซื้อพิพาลปทกะ^{๑๖๓}

พิพาลปทกะเศรษฐี เป็นผู้ที่ไม่สนใจในการทำบุญเท่าใดนัก เมื่อมีบุรุษคนหนึ่งในเมือง
สาวัตถีชวนให้ทำบุญก็ให้เพียงนิดเดียว และเที่ยวตามจับผิดบุรุษนั้นว่าถ้าบ่นเรื่องการให้ทานของ
ตนจะฆ่าเสีย แต่ก็ไม่เห็นว่าเป็นเรื่องนี่ จึงเข้าไปขอโทษบุรุษนั้น และได้ฟังธรรมจากพระ
ศาสดา เมื่อทรงแสดงธรรมเทศนาจบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

มวณณเถถ ปุณณสุส น มตุตฺ อากมิสุสติ
อุทพินฺทุนิปาเตน อุทกฺกุโภปิ ปุริติ
อาปุริติ ธีโร ปุณณสุส โลกํ โลกํปิ อาจินฺ^{๑๖๔}
บุคคลไม่ควรดูหมิ่นว่า ‘บุญมีประมาณน้อย
จักไม่มาถึง’ แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา
(ทีละหยาด ๆ) ได้จันใด ธีรชน (ชนผู้มีปัญญา) สั่งสม
บุญแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบุญได้จันนั้น^{๑๖๕}

(๕) เรื่องนายพรานถูกกฏุมิตร^{๑๖๖}

ในกรุงราชคฤห์ มีธิดาเศรษฐีคนหนึ่งอาศัยอยู่ในปราสาท ๗ ชั้น วันหนึ่งได้หนีตาม
นายพรานถูกกฏุมิตร และมีบุตรด้วยกัน ๗ คน และบุตรเหล่านั้นเมื่อเติบโตแล้ว จึงได้แต่งงานกับ
หญิงจากที่อื่นอีก ๗ คน วันหนึ่ง พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาทที่ใกล้บ่วงของนายพรานนั้น
นายพรานล่าจับสัตว์ใด ๆ ไม่ได้ เห็นพระพุทธรูเจ้าจึงคิดว่าพระพุทธรูองค์ปล่อยเนื้อเหล่านี้ไป จึงโค้ง
ธนูหมายจะปลงพระชนม์ แต่ไม่สามารถยิงได้ เกิดอาการเมื่อยอย่างรุนแรงแต่ขยับตัวไม่ได้ แม้บุตร
ของตนทั้ง ๗ คนก็มีอาการเช่นนี้เหมือนกัน ฝ่ายภรรยาเห็นจึงเข้าไปห้ามโดยกล่าวว่า “พวกท่าน

^{๑๖๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๑ – ๒๒.

^{๑๖๓} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๒๓ – ๓๑.

^{๑๖๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๑/๓๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๒/๑๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๐.

^{๑๖๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๐.

^{๑๖๖} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๓๖ – ๔๔.

อย่างบิดาของเราให้พินาศ” นายพรานจึงคิดว่าพระพุทธเจ้าเป็นพ่อของภรรยาของตนจึงเข้าไปขอ
ขมาพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสอนุบุพพิทธานท์หมคบรรลุโสคาบัน

ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลายต่างสงสัยว่าธิดาเศรษฐีเป็นพระ โสคาบันตั้งแต่เด็ก แต่ทำไมยัง
ช่วยเตรียมอาวุธให้นายพรานเพื่อล่าสัตว์ ดังนั้นพระ โสคาบันยังสามารถทำปาณาติบาต ได้อีกหรือ
พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าที่นางทำเพราะคิดว่าเป็นคำขอของสามี มิได้มีจิตคิดฆ่า และเมื่อทรงแสดง
ธรรมจบแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

ปานิมิหิ เจ วโณ นาสุส หเรยฺย ปานินา วิสิ
นาพุณฺณิ วิสมเนวติ นตฺถิ ปาปี อกุพฺพโต^{๑๖๗}
ถ้าแปลไม่พียงมีในฝ่ามือ ไซ้ บุคคลพียงนำ
ยาพิษ ไปด้วยฝ่ามือได้ เพราะยาพิษย่อมไม่ซึมเข้าสู่
ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉนั้นใด บาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่
ฉนั้น^{๑๖๘}

พระศาสดา ได้กล่าวถึงบุรพกรรมของพรานกุกกุฏมิตรพร้อมด้วยบุตรและสะใภ้ว่า ใน
อดีตกาล หมู่ชนจัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระกัสสปะพุทธเจ้า ในกาลบรรจุพระธาตุต้องการ
ทรัพย์มาก ขณะนั้นเศรษฐีบ้านนอกกับเศรษฐีในกรุง ได้แย่งกันเป็นหัวหน้าในการบรรจุพระธาตุ
ด้วยวิธีเสนอทรัพย์ทำบุญว่าใครมากกว่ากัน เศรษฐีบ้านนอกเห็นท่าว่าจะแพ้ จึงให้ทรัพย์แก่ ๕ โภก
และเสนอตนพร้อมทั้งลูกและเมียและลูกสะใภ้ทั้งหมดเป็นทาสของเจดีย์ ชาวเว่นแคว้นจึงให้เศรษฐี
บ้านนอกเป็นหัวหน้า พวกเขาปฏิบัติเจดีย์ตลอดอายุขัย จุตจากอภัพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก
ตลอดหนึ่งพุทธันดร ในพุทธรูปบาทนี้ ภริยาจุตจากเทวโลกนั้นบังเกิดเป็นธิดาเศรษฐีในกรุงราชฤห์
ส่วนสามีเกิดเป็นนายพรานกุกกุฏมิตร และความที่ทำบุญร่วมกัน จึงได้เกิดมาอยู่ด้วยกันอีก แม้พวก
บุตรของนางก็จุตจากเทวโลก ปฏิสนธิในท้องของนาง ส่วนลูกสะใภ้บังเกิดในที่นั้น ๆ เจริญวัยแล้ว
ได้แต่งงานกับบุตรของนาง และการบรรลุโสคาบันของชนเหล่านี้ก็ด้วยอานุภาพแห่งกรรมนั้น

(๖) เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ^{๑๖๙}

เข้าวันหนึ่งนายพรานนั้นถือธนู มีสุนัขห้อมล้อมไปในป่า พบภิกษุถือบิณฑบาตเป็น
วัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาตในระหว่างทาง โกรธแล้วคิดว่าพบคนกาลกรณณ์ แล้วจะไม่ได้

^{๑๖๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๔/๓๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๔/๒๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๐.

^{๑๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๐.

^{๑๖๙} คูรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๕ - ๔๕.

อะไรเลย จากลับจากบิณฑบาต นายพรานนั้นจึงให้สุนัขของาตนกัดพระเถระนั้น พระเถระรีบปีน
ขึ้นต้นไม้ นายพรานก็ยิงให้สุนัขล้อมไว้ ใช้ลูกศรแทงปลายเท้าของพระเถระ จนพระเถระไม่
สามารถจะคุมสติได้ จีวรที่ทำนห่มก็หลุคหลุนายโกกะ เหล่าสุนัขคิดว่าพระเถระตกมาแล้ว จึงรวม
กัดกินเจ้าของของตน พระเถระนั้นจึงหักกิ่งไม้ขว้างไป เหล่าสุนัขเห็นพระเถระแล้วจึงรู้ว่าตัวเองกัด
กินเจ้าของเองแล้ว จึงหนีเข้าป่า พระเถระเกิดความสงสัยในศีลของตน จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระ
พุทธองค์จึงยืนยันศีลของพระเถระยังบริสุทธิ์ และตรัสถึงบุรพกรรมของนายพรานที่เคยเป็นหมองู
ว่า ในอดีตกาล หมองูเที่ยวไปถึงหมู่บ้าน ไม่ได้งานอะไรเลย เห็นเด็กกำลังเล่นกันอยู่ จึงคิดจะให้
เด็กถูงูกัด จึงนำไปใส่ในโพรงไม้แล้วหลอกเด็กคนหนึ่งให้ไปจับงูโดยกล่าวว่าในโพรงนั้นมีลูก
นกสาธิตา ให้ไปจับมัน เด็กน้อยนั้นจับงูที่ค่ออย่างมันดึงออกมาจึงรู้ว่า เป็นงู จึงตกใจและสลัดงูไป
ตกบนกระหม่อมของหมองูนั้น งูรัดคอหมองูและกัดจนสิ้นใจ เมื่อพระศาสดาทรงแสดงธรรมแล้ว
ตรัสพระคาถาว่า

โย อปฺปทฺทจฺสุส นรฺสุส ทฺสุสตี
สุทฺทสุส โปสสุส อนฺจนฺนสุส
ตเมว พาลํ ปจฺเจติ ปาปํ
สุขุโม รโฆ ปฏฺวิวาทฺว จิตฺโต^{๑๑๐}
ผู้ใด ประทุษร้ายต่อนรชนผู้ไม่ประทุษร้าย
ผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสคุณนิน บาปย่อมกลับถึงผู้นั้น
ซึ่งเป็นคนพาลนั่นเอง เหมือนผงธุลีอันละเอียดที่เขา
ช้คทาพนมจะนั้น^{๑๑๑}

(๓) เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว^{๑๑๒}

สมัยหนึ่ง พระเถระนั้นฉันทัดดาหารอยู่ในสกุลของนายมณิการผู้หนึ่งสิ้น ๑๒ ปี อยู่มา
วันหนึ่ง นายมณิการกำลังหั่นเนื้ออยู่ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงส่งแก้วมณีดวงหนึ่งไปด้วยรับสั่งให้
เจียรไนแล้วส่งมา นายมณิการรับแก้วนั้นด้วยมือที่เป็นโลหิต วางไว้บนเตียงแล้วเข้าไปล้างมือ
นกกะเรียนที่เขาเลี้ยงไว้วันนั้นกลืนกินแก้วมณีนั้นเพราะคิดว่าเป็นเนื้อ นายมณิการนั้นกลับมาไม่เห็น
แก้วมณีนั้นจึงคิดว่าพระเถระต้องเป็นผู้เอาไปแน่นอน จึงถือเชือกพันศีรษะพระเถระแล้วขันด้วย

^{๑๑๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๕/๓๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๕/๒๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๘.

^{๑๑๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๔๘.

^{๑๑๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๐ - ๕๓.

ก่อนไม้จันโลहितไหลออกจากศิระษะ หูและจมูกของพระเถระ ตาทั้งสองทะเล้นออก ท่านก็ล้มลง
นกกะเรียนจึงมากิน โลहित ขณะนั้น นายมณีการจึงตะมั้นด้วยเท้าแล้วตาย พระเถระจึงให้นาย
มณีการนั้นผ่าท้องนกกะเรียน จึงพบว่าแก้วมณีอยู่ในท้องของนกนั้น นายมณีการนั้นจึงรีบขอโทษ
พระเถระ และขอให้พระเถระรับภิกษาหารต่อไป และหลังจากนั้นไม่นาน พระเถระก็ปรินิพพาน
ส่วนนกกะเรียนได้เกิดในท้องของภริยาช่างแก้ว นายช่างแก้วทำกาละไปแล้วบังเกิดในนรก ภริยา
ของนายช่างแก้วเกิดในเทวโลก ภิกษุทั้งหลายเมื่อทราบความแล้วจึงทูลถามพระศาสดา พระพุทธ
องค์จึงตรัสเป็นพระคาถาว่า

คพุกเมเก อูปุชชุนติ นิริยํ ปาปกมมิโน
สกุคํ สุกคิโน ынติ ปรีนินุพนติ อนาสวา^{๑๓๓}
ชนทั้งหลายบางพวก ย่อมเข้าถึงครุภ
ผู้มีกรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก ผู้มีกรรมเป็นเหตุแห่ง
สุคติ ย่อมไปสวรรค์ ผู้ไม่มีอาสวะย่อมปรินิพพาน^{๑๓๔}

(๘) เรื่องชน ๓ คน^{๑๓๕}

เรื่องชน ๓ คนนี้ เป็นเรื่องที่ภิกษุ ๓ กลุ่มที่เดินทางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่ในระหว่าง
ทางพบกับเรื่องราวต่าง ๆ เรื่องแรกเป็นเรื่องกาถูกไฟไหม้ตายในอากาศ เพราะในขณะรอเวลา
บิณฑบาตและนั่งฟังธรรม ขณะนั้นเปลวไฟลุกขึ้นจากเตาของหญิงคนหนึ่งที่กำลังหุงข้าว เสวียน
หญ้าอันหนึ่งติดไฟนั้น และลอยไปไหม้กาที่กำลังบินมาและตกลงกลางบ้าน จึงกราบทูล
พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมของกาในสมัยที่เป็นชวานาว่าชวานาผู้หนึ่งใน
กรุงพาราณสีฝึกโคให้ช่วยทำนาอยู่ โคของเขาจี้เกียดจึงนอนเสีย ชวานานั้นก็พยายามให้โคทำงานก็
ไร้ผลจึงสูมกองฟางบนตัวโคที่กำลังนอนนั้นแล้วจุดไฟเผา เมื่อชวานานั้นทำกาละแล้วเกิดในนรก
สิ้นกาลนาน เกิดเป็นกาแล้วถูกไฟเผาเช่นนี้ ๗ ครั้ง

ภิกษุอีกกลุ่มหนึ่งโดยสารเรือไปเฝ้าพระศาสดา เรือได้หยุดนิ่งในกลางมหาสมุทร พวก
มนุษย์พากันคิดว่าต้องมีคนกาลกรณอยู่ในเรือ จึงให้จับสลาก ภรรยาขายเรือก็จับด้วย และนางก็จับ
ได้ถึง ๓ ครั้ง พวกมนุษย์จึงจับภรรยาขายเรือถ่วงน้ำ ปลาและเต่าจึงกินสรีระของนางเป็นอาหาร
ภิกษุเหล่านั้นเห็นดังนี้แล้วจึงกราบทูลพระศาสดา พระพุทธเจ้าจึงตรัสบุรพกรรมของภรรยาขายเรือ

^{๑๓๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๖/๓๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๖/๒๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๓.

^{๑๓๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๓.

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๔ - ๖๐.

ว่าในอดีตกาล หญิงนั้นเป็นภรรยาคนหนึ่งในกรุงพาราณสี มีสุนัขตัวหนึ่งติดตามนางตลอด คนทั่วไปจึงเยาะเย้ยทำให้อาย จึงไล่สุนัขตัวนั้น แต่นางไม่รู้ว่าสุนัขนั้นชาติก่อนเคยเป็นสามีของตน ที่ไม่อาจตัดความรักได้ นางจึงถือกระโถมเปล่าบรรจุน้ำให้เต็มและจับสุนัขและเอาปลายเชือกข้างหนึ่งผูกกับกระโถม ข้างหนึ่งผูกกับคอสุนัข ผลักกระโถมให้กลิ้งลงน้ำ สุนัขนั้นจึงจมน้ำตาย นางนั้นโหม้อยู่ในรกรกลี้กกาลนาน เพราะวิบากของกรรมนั้นจึงถูกเขาเอากระโถมเต็มด้วยทรายผูกคอถ่วงน้ำอย่างนี้แล้วตลอด ๑๐๐ อติภาพ

ภิกษุอีกกลุ่มหนึ่งเดินทางเข้าเฝ้าพระศาสดา แต่ระหว่างทางเข้าไปสู่วัดแห่งหนึ่งแล้วพักในถ้ำแห่งหนึ่ง เมื่อภิกษุเหล่านั้นนอนแล้ว ตอนกลางคืนแผ่นดินหินเท่าเรือนยอดกลิ้งลงมาปิดประตูถ้ำ ภิกษุเจ้าถิ่นพร้อมชาวบ้านที่อยู่ข้างนอกก็ช่วยกันงัดแผ่นดินนี้ตลอด ๗ วัน ได้เสวยทุกข์ใหญ่แล้ว ในวันที่ ๗ แผ่นดินก็กลิ้งออกไปเอง ภิกษุเหล่านั้นเมื่อเห็นดังนี้จึงกราบทูลพระศาสดา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงบุรพกรรมของภิกษุเหล่านี้ทั้ง ๗ รูปว่าในอดีตกาล เด็กเลี้ยงโค เที้ยเลี้ยงโคอยู่คราวละ ๗ วัน กลับมาพบเหยี่ยวตัวใหญ่ตัวหนึ่งจึงไล่ตาม เหยี่ยวหนีเข้าไปสู่จอมปลวกแห่งหนึ่ง พวกเด็กปริกษาว่าวันนี้จับไม่ได้ จะมาจับพรุ่งนี้ จึงช่วยกันปิดช่องทางออกของเหยี่ยวนั้นทั้งหมด วันรุ่งขึ้นเด็กเหล่านั้นก็ไม่ได้นึกถึงเหยี่ยวตัวนั้น จนครบ ๗ วันจึงนึกได้ และปล่อยเหยี่ยวตัวนั้นไป เด็กเหล่านั้นจึงไม่ต้องไปนรกเพราะไม่ได้ฆ่าเหยี่ยว แต่ชนเหล่านั้นได้เป็นผู้อดข้าวร่วมกันตลอด ๗ วันใน ๑๔ อติภาพ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงบุรพกรรมทั้งหมดแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

น อนตฺตฺถิเก น สมฺมุตฺตมชฺฌ

น ปพฺพตานิ วิวริ ปวิสุส

น วิชฺชติ โส ชคตฺตฺปเทโส

ยตฺตฺรภูจฺจิตฺโต มุญฺเจยฺย ปาปกมฺมา^{๑๖๖}

บุคคลที่ทำความชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ

ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลางมหาสมุทร

ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีเข้าไปสู่ซอก

แห่งภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ (เพราะ) เขา

อยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่นดินใด พึงพ้นจาก

กรรมชั่วได้ ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่^{๑๖๗}

^{๑๖๖} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๒๗/๓๕., บุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒๗/๓๓., บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๕.

^{๑๖๗} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๕๕ - ๖๐.

(๕) เรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ^{๑๗๘}

เจ้าสุปปพุทธะนั้น ผูกอาฆาตพระศาสดา จึงทรงดำริว่าจะไม่ให้เสด็จสถานที่นิมนต์ จึงปิดทางเสด็จด้วยการนั่งเสวยน้ำจันทน์ในระหว่างทาง พระศาสดาเสด็จมาแล้วก็ยังนั่งขวางทางอยู่ พระศาสดาจึงตรัสว่าสุปปพุทธะนั้นไม่ให้ทางแก่พระพุทธเจ้าผู้เช่นเราทำกรรมหนักแล้ว ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ ท้าวเธอจักเข้าไปสู่แผ่นดิน ณ ที่ใกล้ซึ่งบันไดในภายใต้ปราสาท ดังนั้นเจ้าสุปปพุทธะจึงอยู่บนปราสาทอย่างเดียว ๗ วัน และสั่งให้พวกมหาดเล็กขนเครื่องใช้สอยไปบนปราสาท ให้ชักบันไดปิดประตู ตั้งคนแข็งแรงไว้ประจำไว้ที่ประตู ประตูละ ๒ คน ในวันที่ ๗ ม้ามงคลของเจ้าสุปปพุทธะก็กระนอง พระองค์จะทรงจับม้านั้น ประตูทั้งหลายก็เปิดเอง บันไดตั้งอยู่ในที่ของตนตามเดิม คนแข็งแรงที่ยืนอยู่จับพระองค์ที่พระศอแล้วผลักให้มีพระพักตร์คะมำลงไป ขณะนั้นมหาปลฐพีแตกออกรับเจ้าสุปปพุทธะ และไปบังเกิดในอเวจีมหานรก เมื่อภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุการณ์ดังกล่าวแล้ว จับกลุ่มวิจารณ์ พระพุทธเจ้าจึงตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า

น อนตุลิกเข น สมุทฺทมขุเณ

น ปพฺพदानํ วิวรํ ปวีสุํ

น วิชฺชตี โส ชคตฺตปฺปเทโส

ยตุรภูจิตฺตํ นปฺปสฺสเหยฺย มจฺจุ^{๑๗๙}

บุคคลที่ทำความชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ

ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปในท่ามกลาง

มหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ หนีไปสู่ชอกภูเขา

ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ (เพราะ) เขาอยู่แล้ว

ในประเทศแห่งแผ่นดินใด ความตายพึงครอบงำไม่ได้

ประเทศแห่งแผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่^{๑๘๐}

^{๑๗๘} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๑ – ๖๕.

^{๑๗๙} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๒๘/๓๕., พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๒๘/๓๕., พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๓.

^{๑๘๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๑๕/๖๓.

๑๐) ทัณฑวารรค

(๑) เรื่องพระโกณฑธานเถระ^{๑๘๐}

ตั้งแต่วันที่พระเถระนั้นบวช จะมีรูปสตรีรูปหนึ่งเที่ยวไปกับพระเถระ แต่พระเถระนั้นไม่เห็น ส่วนมหาชนเห็น ทั้งนี้ก็เพราะว่าในชาติก่อนสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุ ๒ รูปเป็นสหายกัน และมีเทวดาคนหนึ่งเห็นท่านทั้งสองแล้วคิดลองอะไรบางอย่าง จึงเนรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง ในเวลาที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้วออกมา แล้วเดินตามโดยที่พระภิกษุนั้นไม่เห็น แต่อีกรูปนั้นเห็น จึงเกิดการทะเลาะกัน เทวดานั้นจึงคิดได้ว่าทำชั่วลงไป จึงไปชี้แจงให้พระภิกษุทั้งสองรูปนั้นในท่ามกลางหมู่สงฆ์ จึงไม่เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์ บุรพกรรมดังกล่าวทำให้พระภิกษุ ๒ รูปนั้นเกิดในเทวโลก ส่วนเทวดานั้นบังเกิดในอเวจีสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในชาตินี้ได้เกิดในกรุงสาวัตถีและได้อุปสมบท ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านกับรูปหญิงนั้นจึงให้อุบาสกอุบาสิกาผู้เป็นอริยบุคคลทั้งหลายช่วยกันจับไล่ แต่ชนเหล่านั้นให้ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลพระศาสดา แต่ไม่กราบทูลพระศาสดา ไปทูลพระราชาให้ช่วยจับไล่ แต่พระราชาได้สอบสวนและทราบความจริงว่านั่นเป็นภพหลวงดาจึงอุปลัมภ์พระเถระนั้น พวกภิกษุต่างติเตียน และกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมของท่านและตรัสพระคาถาว่า

มาโวจ ผรุสํ กณฺหิจิ วุคฺคา ปฏฺิวเทยฺยุ ตํ
ทุกฺขา หิ สารมฺภกฺกา ปฏฺิทนฺนฺทา มุเสยฺยุ ตํ
สเจ เนเรสิ อตุคฺฉานํ กํโส อุปฺหโต ยถา
เอส ปตุโตสิ นิพฺพานํ สารมฺภโก เต น วิชฺชติ^{๑๘๒}
เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใคร ๆ ชนเหล่าอื่น
ถูกเธอแล้ว จะฟังตอบเธอ เพราะการกล่าว
แข่งขันกันให้เกิดทุกข์ อาชญาตอบฟังถูกต้องเธอ ผิดว่าเธอ
อาจยังตนไม่ให้หวั่นไหวได้ ดังกัณฐคาลที่ถูกกำจัด
แล้วไฉรั เธอไม่น้อมบรรลุนิพพาน การกล่าว
แข่งขันกัน น้อม ไม่มีแก่เธอ^{๑๘๓}

^{๑๘๐} คุรายละเอียดยใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๓๖ – ๘๕.

^{๑๘๒} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๓๓/๔๐., พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๓๓ – ๑๓๔/๔๓., พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๓.

^{๑๘๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๓.

(๒) เรื่องอชกรเปรต^{๑๘๔}

สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะกับพระลักษณะเถระลงจากเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นอชกรเปรต จึงกราบทูลพระพุทธรเจ้า พระพุทธรของค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมของเปรตนั้นว่า ในกาลพระพุทธรเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เศรษฐีชื่อสุมงคลให้สร้างวิหารปูพื้นด้วยแผ่นอิฐทองคำ วันหนึ่งท่านเห็นโจรคนหนึ่งนอนเอาผ้ากาสาจะคลุมร่างอยู่ในศาลาหลังหนึ่ง จึงกล่าวว่าคงจักเป็นมนุษย์ที่เที่ยวเตร่ในเวลากลางคืนแล้วมานอน โจรนั้นคิดว่าเศรษฐีค่าตนจึงผูกอาฆาต ได้เผาของเศรษฐี ๗ ครั้ง ตัดเท้าโคในคอก ๗ ครั้ง เผาเรือน ๗ ครั้ง เผาพระคันธกุฎีที่สร้างให้กับพระพุทธรเจ้า เข้าไปลอบฆ่าเศรษฐี ๗ ครั้งแต่ไม่สำเร็จ ฝ่ายเศรษฐีถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์และอุทิศส่วนบุญให้กับโจรนั้น โจรนั้นเมื่อเห็นดังนี้แล้วจึงเข้าไปขอโทษเศรษฐี โจรนั้นเมื่อสิ้นอายุ บังเกิดในอเวจีสิ้นกาลนาน ในกาลบัดนี้เกิดเป็นอชกรเปรตด้วยวิบากแห่งกรรมที่ยังเหลือ พระศาสดาเมื่อตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้นแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

อด ปาปานิ กมฺมานิ กรํ พาลี น พุชฺชติ
เสหิ กมฺเมหิ ทุมฺเมโธ อคฺคิทฺทโธว ตปฺปติ^{๑๘๕}
อันคนพา ทำกรรมทั้งหลายอันลามกอยู่ ย่อม
ไม่รู้ (สึก) บุคคลมีปัญญาทราวม ย่อมเดือดร้อน คุณ
ถูกไฟไหม้ เพราะกรรมของตนเอง^{๑๘๖}

(๓) เรื่องพระมหาโมคคัลลานะ^{๑๘๗}

สำหรับเรื่องนี้จะยกเอาตอนที่พวกเดียรถีย์หาอุบายฆ่าท่าน เริ่มจากในสมัยหนึ่งพวกเดียรถีย์ประชุมกันหาวิธีว่าจะฆ่าพระเถระนั้น จึงตกลงกันว่าให้จ้างโจรไปฆ่าพระเถระ ครั้งแรกไปล้อมที่อยู่ของพระเถระ ท่านจึงออกไปทางช่องลูกกุญแจ วันรุ่งขึ้นจึงไปล้อมอีก พระเถระทราบแล้วก็ทำลายมณฑลข้อฟ้าหะไปสู่อากาศ ต่อมาพระเถระทราบกรรมของตนเองแล้วจึงมิได้หลบเลี่ยงพวกโจรไปจับพระเถระได้แล้ว ทูบกระดูจนแหลกละเอียด แล้วเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง พระเถระคิดว่าจะเฝ้าพระศาสดาก่อนแล้วปรินิพพาน จึงประสานอัฐภาพตนแล้วไปสู่สำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้วปรินิพพาน ส่วนทางพวกโจรถูกจับได้และสารภาพต่อหน้าพระเจ้า

^{๑๘๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๘ - ๘๙.

^{๑๘๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๓๖/๔๑., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๖/๔๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๓.

^{๑๘๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๓.

^{๑๘๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๘๕ - ๑๐๓.

อชาตศัตรูว่าพวกสมณะเปลือยหรือพวกเดียรถีย์เป็นผู้จ้างมา จึงทรงรับสั่งให้จับสมณะเปลือยประมาณ ๕๐๐ แล้วให้ฝังไว้ในหลุมประมาณเพียงสะดือที่พระลานหลวงร่วมกับโจรทั้ง ๕๐๐ คน ให้กลบด้วยฟางแล้วก่อไฟเผา จนเสียชีวิตทั้งหมด ส่วนภิกษุทั้งหลายต่างก็วิจารณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามภิกษุเหล่านั้นซึ่งมีความเห็นว่าพระมหาโมคคัลลานะไม่ควรรับกรรมเช่นนี้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะว่าในอดีตกาล กุลบุตรผู้หนึ่งเป็นชาวเมืองพาราณสี ทำกิจต่าง ๆ เพื่อบำรุงบิดามารดาที่ทั้งคู่ตาบอด ต่อมามารดาบิดาของเขาก็ให้แต่งงานกับหญิงคนหนึ่ง หญิงนั้นบำรุงแม่ผู้และพ่อผู้ได้สองสามวันเท่านั้น ภายหลังไม่ยอมเห็นท่านทั้งสอง จึงบอกสามีว่าอยู่ด้วยกันไม่ได้แน่นอน ตอนแรกสามีไม่เชื่อหญิงนั้น ในเวลาสามีไปทำงาน ถือเอาปอ ก้านปอและฟองข้าวยาสูบไปเรียรายไว้ให้เลอะเทอะ และใส่ความว่าพ่อผู้แม่ผู้ตนเองทำเลอะเทอะ และทำอย่างนี้ทุกวัน จนสามีเห็นด้วยกับตน จึงเชิญมารดาบิดาให้บริโภคน้ำแล้วก็ชักชวนไปหาญาติ ระหว่างทางแกล้งทำตนเป็นโจรทุบตีมารดาบิดาของตนจนตายแล้วทิ้งไว้ในดงแล้วกลับไป เมื่อทำกรรมนี้แล้วจึงเกิดในนรกหลายแสนปี ด้วยวิบากที่ยังเหลือ จึงถูกทุบตีอย่างนั้นถึงแก่ความตาย ๑๐๐ อัฐภาพ ส่วนพวกเดียรถีย์และพวกโจรต้องรับกรรมเช่นเดียวกัน เหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ	อปฺปทฺถุเจสุ ทุสฺสติ
ทสนฺนมณฺเฑตฺรํ จานํ	จิปฺปเมว นิคฺจจติ
เวทนํ ผรุสฺสํ ชานํ	สรีรฺสฺส จ เกทนํ
ครุกํ วาปี อาพาธํ	จิตฺตกุเขปํ ว ปาปฺเณ
ราชโต วา อุปฺสคฺคํ	อพฺภกฺขานญจ ทารุณํ
ปริกฺขยํ ว ฅาตีนํ	โกคานํ ว ปภฺงฺคฺณํ
อถ วาสฺส อคารานํ	อคฺคิ ทฺหติ ปาเวโก
กายสฺสฺส เกทา ทฺปฺปญฺโฆ	นิริยํ โส อุปฺปชฺชติ ^{๑๘๘}

ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย
 ผู้ไม่มีอาชญา ด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ ๑๐ อย่าง
 อย่างใดอย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือ ถึงเวทนาเกล้า ๑
 ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความสลายแห่งสรีระ ๑
 อาพาธหนัก ๑ ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑ ความขัดข้อง
 แต่พระราชา ๑ การถูกกล่าวต่ออย่างร้ายแรง ๑

^{๑๘๘} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๓๓ - ๑๔๐/๔๑., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๓๓ - ๑๔๐/๕๒ - ๕๓.,

ความย่อยับแห่งเครื่องญาติ ๑ ความเสียหายแห่ง
โกศทั้งหลาย ๑ อีกอย่างหนึ่ง ไฟป่าข้อมไหม้เรือน
ของเขา ผู้นั้นมีปัญญาทราชม เพราะกายแตก
ข้อมเข้าถึงนรก^{๑๘๕}

(๔) เรื่องสันตติมหาอำมาตย์^{๑๘๖}

ในกาลครั้งหนึ่ง สันตติมหาอำมาตย์นั้นปราบปัจฉิมชนบทให้กับพระเจ้าปเสนทิ
โกศล แล้วกลับมา พระราชาทรงพอพระทัย ประทานราชสมบัติให้ ๗ วัน ในวันที่ ๗ ขึ้นสู่คอช้าง
ไปสู่ท่าอาบน้ำ เห็นพระศาสดากำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่ระหว่างประตู อยู่บนคอช้างผกศีรษะ
ถวายเป็นบังคมแล้ว พระศาสดาจึงได้ทำนายไว้ว่า ในวันนี้เขาจะบรรลुพระอรหัตในเวลาจบคาถาอัน
ประกอบด้วยบท ๔ แล้ว นั่งปรินิพพานชั่ว ๗ ลำดล จักปรินิพพาน ฝ่ายสันตติมหาอำมาตย์ขณะที่
นางแสดงการฟ้อนการขับอยู่ในวันนั้นคนหนึ่งเสียชีวิตกะทันหันเพราะอดข้าวมา ๗ วัน สันตติมหา
อำมาตย์จึงเสียใจ จึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสพระคาถาหนึ่งจนบรรลุอรหัตผล และ
ปรินิพพานบนอากาศ แต่ก่อนปรินิพพาน ได้กล่าวถึงบุรพกรรมของตนเองครั้งในสมัยพระพุทธเจ้า
ทรงพระนามว่าวิปัสสี ตนเองได้เกิดในตระกูลหนึ่งได้ชักชวนมหาชนให้ทำบุญ พระราชาเมื่อ
ทอดพระเนตรเห็น จึงให้ยานพาหนะไปช่วยประกาศการทำบุญ นี้เป็นกรรมที่ตนเองได้กระทำแล้ว
เมื่อท่านปรินิพพานแล้ว พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

อลงกโต เจปิ สมํ จเรยฺย
สนฺโต ทนฺโต นฺยโต พุรหมฺจาริ
สพฺเพสุ ภูเตสุ นิชาย ทณฺฑํ
โส พุราหฺมโณ โส สมโณ ส ภิกฺขุ^{๑๘๗}
แม้ถ้าบุคคลประดับแล้ว ฟังประพฤติสม่าเสมอ
เป็นผู้สงบ ฝึกแล้ว เทียงธรรม มีปกติประพฤติ
ประเสริฐ วางเสียซึ่งอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก
บุคคลนั้น เป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ เป็นภิกษุ^{๑๘๘}

^{๑๘๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๐๑ – ๑๐๒.

^{๑๘๖} คุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๑๓ – ๑๒๐.

^{๑๘๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๔๒/๔๒., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๒/๖๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๑๕.

^{๑๘๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๑๕.

(๕) เรื่องสุขสามณเระ^{๑๕๓}

ในสมัยหนึ่งคนบ้านนอกคนหนึ่งบรรทุกพินเป็นต้นไต้ในยาน เพื่อแลกเปลี่ยนแลบียงอาหาร ไปถึงพระนครแล้วก็พักอยู่ในเรือนของสหาย วันนั้นเป็นวันเพ็ญ ชนทั้งหลายประกาศในพระนครว่าจงดูท่าทางบริโภคของท่านคันธเศรษฐี จึงไปดูกัน คนบ้านนอกนั้นจึงได้ไปขอภัตตาหาร คันธเศรษฐีจึงตกลงให้คนบ้านนอกนี้ต้องทำงานเพื่อแลกกับอาหารถาดหนึ่งเป็นเวลา ๓ ปี เมื่อครบกำหนด คนบ้านนอกจึงได้ชื่อว่านายภัตตภทติกะ ขณะที่นายภัตตภทติกะจะบริโภคอาหารนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งพึงออกจากสมบัติและออกบิณฑบาตถึงหน้านายภัตตภทติกะนั้น เมื่อเขาเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงถวายภัตทั้งหมดแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า แต่พระปัจเจกพุทธเจ้ารับเพียงแค่ครั้งหนึ่ง นายภัตตภทติกะจึงขอให้พระองค์ทรงรับทั้งหมดโดยอธิษฐานว่าขอให้ได้บรรลुरुธรรม จึงรับทั้งหมด คันธเศรษฐีเมื่อได้ทราบข่าวแล้ว จึงให้ทรัพย์ของตนครั้งหนึ่ง และขอส่วนบุญให้กับคนบ้าง นายภัตตภทติกะได้ทำตามนั้น นายภัตตภทติกะนั้นเมื่อจืดจากอภัพนั้นแล้ว ได้บังเกิดในเทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ไคถือปฏิสนธิในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระในเมืองสาวัตถี ขณะที่เกิดมาผู้เป็นมารดาจึงให้พระสารีบุตรให้สักขาบาทแก่ลูกชายของตน และได้ชื่อว่าสุขกุมาร เมื่อสุขกุมารมีอายุ ๗ ขวบจึงได้บวชอยู่ในสำนักของพระสารีบุตร ครั้งหนึ่งเมื่อพระสารีบุตรออกบิณฑบาตนำอาหารมาให้สามณเระ ขณะนั้นสามณเระกำลังบำเพ็ญสมณธรรม และวันนั้นพระศาสดาเมื่อทรงพิจารณาแล้ว จึงไปยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู เมื่อพระสารีบุตรมาถึง พระศาสดาตรัสถามปัญหา ๔ ข้อกะพระเถระนั้น และในที่สุดสามณเระก็บรรลुพระอรหัตแล้ว ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุอัศจรรย์นั้นแล้วจึงจับกลุ่มวิจารณ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

อุทกั หิ นยนุติ เนตุติกา

อุสุการา นมยนุติ เตชนั

ทารุ นมยนุติ ตจจกา

อตุคานั ทมยนุติ สุพพตา^{๑๕๔}

อันคนใจน้ำทั้งหลายย่อมใจน้ำ ช่างศรทั้งหลาย

ย่อมคัดลูกศร ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้

ผู้สอนง่ายทั้งหลาย ย่อมฝึกตน^{๑๕๕}

^{๑๕๓} คุรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๒๖ - ๑๔๐.

^{๑๕๔} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๔๕/๔๒., พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๔๕/๗๔.,

พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๓๕ - ๑๔๐.

^{๑๕๕} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๐/๑๔๐.

๑๑) ชาววรรณคดี

(๑) เรื่องของพระนางมัลลิกาเทวี^{๑๕๖}

วันหนึ่ง พระนางมัลลิกาเสด็จเข้าไปยังซุ้มสำหรับทรงสนาน ทรงชำระพระโอษฐ์แล้ว ทรงน้อมพระสรีระเพื่อจะชำระพระขงฆ์ มีสุนัขตัวโปรดตัวหนึ่งเข้าไปพร้อมกับพระนาง มันเห็นพระนางน้อมลงเช่นนั้น จึงเริ่มทำอสังกรรมสันถวะ พระนางทรงยินดีผัสสะของมัน พระราชาทรงทอดพระเนตรเห็น จึงเสด็จมาต่อว่า พระนางจึงกราบทูลว่าถ้าผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปยังซุมน้ำนี้เพียงผู้เดียวก็ปรากฏเห็นสองคน พระราชาจึงเข้าไปในซุมน้ำ และให้พระนางไปมองตรงที่พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น พระนางจึงกล่าวเท็จว่าเห็นพระราชาทรงทำสันถวะกับนางแพะ และรู้สำนึกภายในใจว่าทำกรรมชั่วลงไปแล้ว จึงทรงปริวิตกว่า กรรมดีที่พระนางเคยทำ เช่นการถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขเป็นต้นจะสิ้นไปแน่ พระนางมัลลิกานี้มิได้ทรงนึกถึงกรรมดีที่ก่อไว้ แต่ระลึกถึงกรรมชั่วนั้น สิ้นพระชนม์แล้วจึงเกิดในอเวจี

ส่วนพระราชาเมื่อทรงทราบข่าวการสิ้นพระชนม์ของนางมัลลิกา จึงเกิดความเศร้าโศก และเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามว่านางเกิด ณ ที่ใด พระศาสดาได้ทรงทำให้พระองค์ทรงลืมทุกครั้งเมื่อเข้าเฝ้า จน ๗ วันผ่านไป นางมัลลิกาฟื้นจากอเวจี เกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต พระพุทธเจ้าจึงทรงตอบพระราชาว่าเกิดในชั้นดุสิตแล้ว ทำให้พระราชาเกิดความปลื้มปิติแล้ว พระพุทธองค์จึงตรัสพระคาถาว่า

ชีรฺนฺติ เว ราชรตฺตา สุจิตฺตา

อโธ สรีรมปี ชรี อุเปติ

สตนฺจ ธมฺโม น ชรี อุเปติ

สนฺโต หเว สพุทฺธิ ปเวทยนฺติ^{๑๕๗}

ราชรตฺ ที่วิจิตฺตตี ยงฺครำครำได้แล อนึ่งถึง

สรีระ ก็ย่อมถึงความคร่ำครำ ธรรมของสัตว์บุรุษ

หาเข้าถึงความคร่ำครำไม่ สัตว์บุรุษทั้งหลายแล

ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตว์บุรุษ^{๑๕๘}

^{๑๕๖} คุรยตะเถยฺยคฺโน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๖๖ – ๑๗๑.

^{๑๕๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๑/๔๔., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๑/๕๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๗๐.

^{๑๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๗๐.

(๒) เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก^{๑๕๕}

ในกรุงพาราณสีมีบุตรเศรษฐีคนหนึ่ง เมื่อพ่อแม่ละโลกนี้แล้ว จึงได้ครอบครองสมบัติพร้อมทั้งภรรยา เวลานั้น พวกนักเลงสุราคิดกันว่าถ้าชวนเศรษฐีบุตรคนนี้มาดื่มสุรไปด้วยกัน ความผาสุกจักมีแก่พวกเขา จึงชวนเศรษฐีบุตรดื่มสุรไปด้วย เศรษฐีบุตรนั้นมีย่อยู่ในการหาความสุขกับการดื่มสุรา จนหมดตัว ครั้นในเวลาที่เขาแก่ลง เจ้าของเรือนจึงไล่เขาออกจากเรือน เขาพาภรรยาไปอาศัยที่อื่น และเที่ยวขทานหากิน ครั้งนั้น พระศาสดาทอดพระเนตรเห็น จึงทรงแสดงธรรมให้กับพระอานนท์ว่าถ้าหากเศรษฐีบุตรไม่ดื่มสุราตั้งแต่แรก แต่ขยันประกอบภารงานก็จะได้เป็นเศรษฐีชั้นเลิศ หรือได้บวชก็จะได้บรรลุนิพพาน แต่ขณะนี้เขานี้เป็นขทาน และเสื่อมจากสามัญผล คือไม่สามารถบรรลุนิพพานขั้นสูงได้ต่อไปแล้ว เมื่อทรงเห็นดังนั้นแล้วจึงตรัสกับพระอานนท์ และทรงแสดงพระคาถากำกับไว้ว่า

อจริตวา พุรหุมจริยํ อลทุชนา โยพุพเน ธนํ
ชិณฺณ โภญจาว ฌายนฺติ ชินฺมจฺเจว ปฺลุลเล
อจริตวา พุรหุมจริยํ อลทุชรา โยพุพเน ธนํ
เสนฺติ จาปาติชินฺนาว ปุราณานิ อนุตฺตุนิ^{๒๐๐}
พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้
ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมชบเซาตั้ง
นกกะเรียนแก่ ชบเซาอยู่ในเปือกตมที่หมดปลาจะนั้น
พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้ทรัพย์
ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมนอนทอดลอนถึง
ทรัพย์เก่า เหมือนลูกศรที่ตกจากล้าจะนั้น^{๒๐๐}

๑๒) อิตตวรรค

(๑) เรื่องโพธิราชกุมาร^{๒๐๒}

สมัยหนึ่ง โพธิราชกุมารรับสั่งให้สร้างปราสาทชื่อ โกกนท มีรูปร่างไม่เหมือนปราสาทอื่นบนพื้นแผ่นดิน เมื่อสร้างใกล้เสร็จจึงดำริว่าเมื่อเสร็จแล้วจะฆ่านายช่างนั้นเสียเพราะไม่ยอมทำให้

^{๑๕๕} คุรยลละเอียคใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๙๑ – ๑๙๕.

^{๒๐๐} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๑๕๕ – ๑๕๖/๔๔., พ.ร.อ. (บาลี) ๒/๑๕๕ – ๑๕๖/๕๕.,

พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๙๔.

^{๒๐๐} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๑/๑๙๔.

^{๒๐๒} คุรยลละเอียคใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๙๙ – ๑๙๔.

ไปสร้างเลียนแบบอีก แต่มีมาณพคนหนึ่งไปบอกนายช่าง จึงออกอุบายหนีไปจากที่นั่น โดยที่ไม่ให้ โปธินราชกุมารเข้าไปรับรู้ว่ายานรบรูปนกรุทสำหรับหนี เมื่อปราสาทสร้างเสร็จแล้ว จึงพา ภรรยาและบุตรขึ้นยานนกรุทหนีไปได้ ฝ่ายพระราชกุมารก็ไม่คิดติดตาม แต่ทรงดำริว่าจะทำการ ฉลองปราสาท จึงนิมนต์พระศาสดา และทรงลาดแผ่นผ้าทำนายว่าถ้าตนเองจะได้บุตรหรือธิดา พระ ศาสดาจักทรงเหยียบแผ่นผ้าน้อยนี้ เมื่อพระศาสดาเสด็จถึงก็ไม่ทรงเหยียบผ้า แต่ตรัสให้โปธินราช กุมารเก็บผ้าเสีย เมื่อพระพุทธรูปเจ้าเสด็จเข้าไปภายในแล้ว โปธินราชกุมารจึงทูลถามถึงสาเหตุที่ไม่ทรง เหยียบผ้า จึงทรงทราบถึงบุรพกรรมของพระองค์เองจากพระพุทธรูปเจ้าว่า ที่พระองค์ไม่สามารถมี บุตรได้ก็เพราะกรรมเก่า กรรมนั้นมีอยู่ว่าในอดีตกาล มนุษย์หลายร้อยคนเล่นเรือไปสู่มหาสมุทร เรืออับปางกลางมหาสมุทร สองสามีภรรยาคว้าได้แผ่นกระดานแผ่นหนึ่งว่ายน้ำเข้าไปสู่เกาะน้อยแห่ง หนึ่ง เขาทั้งสองหิวมาก จึงเผาไข่นกกินเป็นอาหาร เมื่อไข่นกหมด ก็จับลูกนกกินเป็นอาหาร เมื่อไม่ มีลูกนกแล้ว จึงจับนกทั้งหลายปิ้งกิน เมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของ โปธินราชกุมารจบแล้ว จึงตรัส พระภาดาว่า

อตตานญเจ ปิยั ชญญา รกเขยฺย นั สุรกฺขิตติ
ติณฺณิ อญฺจตรึ ยามิ^{๒๐๓} ปฏิชฺกุเคยฺย ปณฺทิตโต^{๒๐๔}
ถ้าบุคคลทราบตนว่า เป็นที่รัก พึงรักษาตนนั้น
ให้เป็นอันรักษาด้วยดี บัณฑิตพึงประคับประคอง
(ตน) ตลอดยามทั้งสาม ยามใดยามหนึ่ง^{๒๐๕}

(๒) เรื่องอุบาสกช้อมหากล^{๒๐๖}

อุบาสกช้อมหากลเป็นผู้รักษาอุโบสถ ๘ วันต่อเดือน วันหนึ่งได้ฟังธรรมตลอดคืนยืน รุ่งในวิหาร ครั้งนั้นพวกโจรขโมยของในเรือนหลังหนึ่ง ถือเอาห่อภัณฑะไป ถูกพวกเจ้าของติดตาม มา แล้วทิ้งของที่ตนถือแล้วหนีไป ส่วนฝ่ายเจ้าของติดตามโจรเหล่านี้ไป โจรคนหนึ่งถือเอาทางที่ไป ยังวิหารทิ้งห่อภัณฑะไว้ข้างหน้ามหากล เจ้าของติดตามมาเข้าใจว่ามหากลนั้นเป็นโจร จึงฆ่า อุบาสกช้อมหากลนั้นให้ตายแล้วจากไป ภิกษุทั้งหลายไปพบเข้าแล้วจึงกราบทูลพระศาสดา

^{๒๐๓} บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยามิ นี้ พระศาสดาทรงแสดงทำวัตรทั้ง ๓ วัตรด้วยหนึ่ง ให้ชื่อว่า ยาม เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นใหญ่ในธรรม และเพราะความที่พระองค์ทรงฉลาดในเทศนาวิธี (พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๕๓).

^{๒๐๔} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๕๗/๔๕., พ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๕๗/๑๐๓., พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๕๓.

^{๒๐๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๑๕๓.

^{๒๐๖} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๒๐๕ – ๒๑๒.

พระพุทธเจ้าจึงตรัสบุรพกรรมของอุบาสกชื่อมหากาลว่า ในอดีตกาลพวกโจรชุมนุมอยู่ที่ปากดงแห่งปัจฉิมคามแห่งหนึ่งในแคว้นของพระเจ้าพาราณสี พระราชาทรงตั้งราชภักุคนหนึ่งไว้ที่ปากดง ราชภักุคนั้นรับค่าจ้างแล้วก็นำคนไปจากปากข้างนี้ สู่ปากข้างโน้น นำคนจากปากข้างโน้นมาสู่ปากข้างนี้ ต่อมามนุษย์คนหนึ่งพาภริยาอุปสวคนหนึ่งขึ้นสู่ยานน้อยแล้ว ได้ไปถึงที่นั่น ราชภักุพอเห็นหญิงนั้นก็เกิดความรัก เมื่อมนุษย์นั้นจึงออกอุบายให้อาศัยในเรือนของตนก่อน ราชภักุนั้นก็เอาแก้วมณีของตนแอบไว้ในยานของมนุษย์นั้น และเวลาจวนรุ่งจึงทำเสียงเป็นพวกโจรเข้าไปในบ้าน และมีบุรุษแจ้งว่าแก้วมณีหายไป จึงให้ตรวจค้นทุกคนที่จะออกไปข้างนอก และตรวจค้นยานของมนุษย์นั้นด้วย เมื่อเจอแก้วมณีแล้วจึงให้ราชบุรุษเหล่านั้นจับมนุษย์นั้นไปฆ่าให้ตาย นี่เป็นบุรพกรรมของมหากาลนั้น ราชภักุนั้นก็ตายไปแล้วเกิดในอเวจีสิ้นกาลนาน ถูกทุบถึงแก่ความตายอย่างนั้น ๑๐๐ อดภาพเพราะวิบากที่เหลืออยู่ เมื่อทรงแสดงบุรพกรรมของมหากาลแล้ว พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

อตุตนา ว กตํ ปาปํ อตุรชํ อตุตตสมภวํ
อภิมตุตติ ทุมเมธํ วชิรวุมหยัง มณี^{๒๐๗}
บาป อันทนทำไว้เอง เกิดในตน มีตนเป็น
แดนเกิด ย่อมย้ายบุคคลผู้มีปัญญาทราวม จุฑเพช
ร ย้ายแก้วมณี อันเกิดแต่หินฉะนั้น^{๒๐๘}

๑๓) โลกวรรค

(๑) เรื่องนางจิตฺตมาณวิกา^{๒๐๙}

ในปฐมโพธิกาล เมื่อสาวกของพระพุทธเจ้ามากขึ้น ลากสักการะเป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว ส่วนพวกเดียรถีนั่นเลื่อมลาสักการะ พวกเดียรถีเหล่านั้นจึงปรึกษากัน และตกลงให้นางจิตฺตมาณวิกาไปสู่พระเชตวัน โดยไปในเวลากลางคืนที่ผู้ฟังธรรมนั้นออกมา และออกมาตอนเช้า ขณะที่ผู้ฟังธรรมเข้าไปฟังธรรม เริ่มทำให้ชนทั้งหลายเข้าใจผิดแล้ว จากนั้นผูกไม้กลมไว้ที่ท้องห่มผ้าทับไว้ นานวันเข้าก็ผูกไม้กลมอันใหญ่ขึ้นและห่มผ้าทับไว้ ทำเช่นนี้ประมาณ ๕ เดือน เมื่อพระพุทธเจ้าประทับนั่งแสดงธรรมในเวลาเย็น ยืนตรงพระพักตร์แล้วจึงกล่าวหาพระพุทธเจ้าว่าทำตนเองท้อง ขณะนั้น อาสนะของท้าวสักกะร้อน ท้าวสักกะจึงพิจารณาอยู่ที่ทราบว่านางจิตฺต

^{๒๐๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๖๑/๔๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๖๑/๑๑๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๒๑๑.

^{๒๐๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๒/๒๑๑.

^{๒๐๙} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๕๕ – ๒๖๑.

มานวีกาลำลังใส่ความพระพุทธรเจ้า จึงเสด็จมาจับเทพบุตร ๔ องค์ เทพบุตรทั้งเปลี่ยนแปลงเป็น ลูกหนูกับเชือกที่ผูกท่อนไม้กลม ลมพัดเว็กผ้าห่มขึ้น ไม้กลมปลัดคอบนเท้าของนางจนเท้าแตก มนุษย์ทั้งหลายจึงค่าและนุดลากนางออกไปจากพระเชตวัน ครั้นนางล่วงคลองพระเนตรของ พระพุทธรเจ้า นางจึงถูกรณีสืบ ไปเกิดในอเวจี ส่วนลาภสักการะของพวกเดียรถีย์เสื่อมแล้ว ภิกษุ ทั้งหลายวิจารณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พระพุทธรเจ้าจึงตรัสมหาปทุมชาดก^{๒๐๐} ให้พิสดารว่า ในกาลนั้น นางจัญจนมานวีกาเป็นผู้ร่วมสามีของพระมารดาของพระโพธิสัตว์ทรงพระนามว่ามหาปทุมกุมาร ได้ แสดงอาการลวงว่าเป็นไขแล้วกราบทูลพระราชว่าพระราชโอรสของพระองค์ทำให้ตนเองเป็น เช่นนี้ พระราชาจึงให้นำมหาปทุมกุมารนี้ไปทิ้งในเหวเป็นที่ทิ้งโจร แต่เทวดาที่อยู่ที่หุบเขาจับ พระองค์ และให้อยู่กับพระยานาคหนึ่งปี มหาปทุมกุมารจะบวชจึงมาสู่หิมวันตประเทศแล้วบวช ต่อมามีพรานคนหนึ่งมาเห็นเข้า จึงกราบทูลพระราช พระองค์จึงเสด็จไปพบ จึงทรงทราบความ จริงทั้งหมด จึงรับสั่งให้จับพระอัศรมเหสนั้นทิ้งไปในเหวที่ทิ้งโจร เมื่อตรัสบุรพกรรมของนางจบ แล้ว จึงทรงแสดงพระคาถาว่า

เอก์ ฌมม อติตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตฺโน
วิคฺฌณฺปร โลกสฺส นตฺถิ ปาปํ อการียํ^{๒๐๑}
บาปอันชนผู้ก้าวล่วงธรรมอย่างเอกเสย ผู้มัก
พุดเทจ ผู้มีปรโลกอันล่วงเลยเสยแล้ว ไม่พึงทำ
ย่อมไม่มี^{๒๐๒}

๑๔) พุทธวรรค

(๑) เรื่องยมกปาฏิหาริย์^{๒๐๓}

สมัยหนึ่ง เศรษฐีคนหนึ่ง ได้ไม้จันทน์มาทำบาตร และคิดจะพิสูจน์ว่าพระอรหันต์มีจริง หรือไม่ ด้วยการนำบาตรไม้จันทน์นั้นมาแขวนไว้บนเสาสูง และให้พระอรหันต์หะมาเอาด้วย ตนเอง พวกเดียรถีย์ทั้งหลายประสงค์ประกาศว่าตนเองเป็นพระอรหันต์ จึงหาอุบายต่าง ๆ เพื่อที่จะ ได้บาตรไม้จันทน์นั้น แต่ไม่มีใครได้บาตรนั้นเลย ชาวเมืองจึงคิดว่าพระอรหันต์ไม่มีในโลกนี้ พระ มหาโมคคัลลานะทราบแล้ว จึงให้พระปิณ โทถการทวาชะเป็นผู้แสดงปาฏิหาริย์และนำบาตรไม้

^{๒๐๐} คุรายละเอียดยใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๐๖ – ๑๒๐/๓๕๑ – ๓๕๓.

^{๒๐๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๗๖/๔๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๗๖/๑๔๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๖๑.

^{๒๐๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๒๖๑.

^{๒๐๓} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. ๔๒/๒๔/๒๘๗ – ๓๒๒.

จันทน์มา ทำให้ชาวเมืองนั้นเห็นแล้วว่าพระอรหันต์มีจริง ความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงทรงห้ามไม่ให้ภิกษุทั้งหลายทำปาฏิหาริย์ และไม่ทรงอนุญาตใช้บาตรไม้จันทน์ พวกเดียรถีย์เหล่านั้นจึงได้โอกาสทำแข่งทำปาฏิหาริย์กับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะแสดงยมกปาฏิหาริย์และทรงอธิบายว่าการบัญญัติสิกขาบทเหล่านั้นพระพุทธองค์ทรงประสงค์ไม่ให้ภิกษุทั้งหลายแสดงปาฏิหาริย์เท่านั้น ไม่มีผลต่อพระองค์จึงทรงแสดงได้ โดยจะทรงแสดงที่เมืองสาวัตถี ในวันเพ็ญเดือน ๘ ที่ต้นมะม่วง พวกเดียรถีย์เหล่านั้นจึงหาทางทำลายการแสดงยมกปาฏิหาริย์นั้น มีการทำลายต้นมะม่วงทุกต้นที่อยู่ในบริเวณนั้น และเตรียมการทำปาฏิหาริย์แข่งกัน

ในวันที่พระพุทธเจ้าจะทรงทำปาฏิหาริย์นั้น พระพุทธองค์เสด็จเข้าไปภายในพระนครพบกับผู้รักษาสวนของพระราชินีชื่อคันทะ ผู้นำมะม่วงมาถวายแก่พระพุทธองค์ เมื่อเสวยมะม่วงนั้นแล้ว จึงทรงปลุกต้นมะม่วงนั้น และทรงดำพระหัตถ์บนเมล็ดมะม่วงนั้น ต้นมะม่วงนั้นจึงเติบโตขึ้นมาด้วยอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธเจ้า และทรงทำยมกปาฏิหาริย์ ณ ที่นั้น พวกเดียรถีย์ยังมีความพยายามทำลายต้นมะม่วงนั้น ท้าวสักกะจึงทรงสั่งเทวดาให้ทำลายมณฑปของพวกเดียรถีย์ และทรมานพวกเดียรถีย์ จนเดียรถีย์ชื่อปุณณะที่จะทำปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธเจ้าต้องฆ่าตัวตายด้วยความอับอายและเกิดในอเวจี นี่เป็นกรณีแรก

อีกกรณีหนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวอธิบายบุรพกรรมของอินทกเทพบุตรที่มีบุญจากการทำทานมากกว่าอังกุรเทพบุตรว่า อินทกเทพบุตรได้ถวายภิกษาทัพพีหนึ่งที่เขานำมาแล้วเพื่อตนแก่พระอนิรุทธเถระผู้เข้าไปบิณฑบาตภายในบ้าน มีผลมากกว่าทานที่อังกุรเทพบุตรที่ทำแถวเตาไฟยาวตั้ง ๑๒ โยชน์ ให้แล้วตั้งหมื่นปี สำหรับกรณีนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงธรรมประกอบเป็นพระคาถาว่า

วิเจยฺย ทานํ ทาทพฺพี ยตุถ ทินฺนํ มหปฺผลํ
วิเจยฺย ทานํ ทตฺวาน สกฺกํ คจฺจนฺติ ทายกา
วิเจยฺย ทานํ สุกตปฺปสฺตถ
เย ทกฺขิณฺเญยฺยา อิทฺ ชีวโลเก
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุขเขตฺเต^{๒๐๔}
ทานอันบุคคลให้แล้วในเขตใด มีผลมาก
บุคคลพึงเลือกให้ทานในเขตนั้น การเลือกให้
อันพระสุคตทรงสรรเสริญแล้ว ทานที่บุคคลให้แล้วใน

^{๒๐๔} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๐/๑๖๕.

ทักษิณบุคคทงหลาย ที่มีอยู่ใน โลกคือหมูสัตว์
ที่ยังเป็นอยู่ นี้ มีผลมาก เหมือนพืชที่บุคคทหวานแล้ว
ในนาดีละนั้น”^{๒๑๕}

กรณีที่ ๓ เกิดขึ้นเมื่อครั้งหนึ่งพระศาสดาทรงทำภักติกแล้ว ตรัสให้พระสารีบุตรแสดง
ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้วในวันนั้นแก่ภิกษุ ๕๐๐ ผู้เป็นศิษย์ของท่านเองที่เลื่อมใสยมก
ปาฏิหาริย์ ภิกษุเหล่านั้นในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ เคยเป็นค่างคาหนอยู่ที่เง่อม
แห่งหนึ่ง เมื่อพระเถระ ๒ รูป จงกรมแล้วท่องอิทธกรรมอยู่ ได้ฟังถ้อยเอานิมิตในเสียงแล้ว ค่างคา
เหล่านั้นไม่รู้ว่เหล่านั้นชื่อว่าขันธ เหล่านี้ชื่อว่าธาตุ ด้วยเหตุสักว่าถ้อยเอานิมิตในเสียงเท่านั้น จุตจาก
อัทภานนั้นแล้ว เกิดในเทวโลกพุทธรันดรหนึ่งแล้ว จุตมาเกิดในเรือนตระกูลในกรุงสาวัตถี และเกิด
ความเลื่อมใสในยมกปาฏิหาริย์ บวชในสำนักของพระสารีบุตรแล้วเป็นผู้ชำนาญในปกรณ์ ๗ ก่อน
กว่าภิกษุทั้งปวง

ครันเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว ตรัสกับพระสารีบุตรด้วย
พระคาถาว่

เย ฉานปสุตา ธีรา เนกขมมุปสมเรตา
เทวาปี เตส ปิหยนติ สมพุทธาน สติมตี^{๒๑๖}
พระสัมพุทธเจ้าเหล่าใด เป็นปราชญ์ ขวนขวาย
ในฉาน ยินดีแล้วในธรรมที่เข้าไปสงบด้วย
สามารถแห่งการออก แม้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
ก็ย่อมกระหิ้มต่อพระสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น ผู้มีสติ^{๒๑๗}

๑๗) โกรทวรรค

(๑) เรื่องเจ้าหญิงโรหิณี^{๒๑๘}

สมัยหนึ่ง พระอนุรุทธไปเมืองกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป ครั้นนั้น พวกพระ
ญาติของท่านทรงสดับว่าพระเถระมา จึงไปสู่สำนักพระเถระ เว้นแต่พระน้องนางของพระเถระชื่อ
โรหิณี พระเถระจึงถามและทราบความว่านางเป็นโรคผิวหนัง จึงแนะนำให้นางสร้างโรงฉัน และ

^{๒๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๓.

^{๒๑๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๑/๔๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๘๑/๑๗๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๘.

^{๒๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๔/๓๑๘.

^{๒๑๘} ุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๖ – ๔๓๑.

กวาดพื้นล่างของโรงฉัน ปูอาสนะไว้ และตั้งหม้อน้ำต้มไว้เป็นประจำ โรคผิวหนังก็หายเมื่อพระนาง
กวาดโรงฉันอยู่ในวันหนึ่ง เมื่อสร้างโรงฉันเสร็จ จึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
พระพุทธเจ้าเมื่อทรงทำกัตติกิจเสร็จแล้ว จึงทรงให้พระนางโรหิณีเข้าเฝ้าและตรัสถึงบุรพกรรมของ
พระนางว่าในอดีตกาล พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี ผูกอาฆาตในหญิงนักร้องของพระราชา
คนหนึ่ง จึงรับสั่งให้เรียกหญิงนักร้องนั้นมายังสำนักของตน ไล่ส่งเต่าร้างบนที่นอน ที่ผ้าห่ม และที่
ระหว่างเครื่องใช้โดยที่นางไม่รู้ตัว ไปรยลงแม่ที่ตัวของนาง ทนไฉนนั้นเอง สรีระของหญิงนั้นได้
พุดงขึ้นเป็นตุ่ม นางเกาอยู่ ไปนอนบนที่นอน เวทนาเกล้าเกิดขึ้นแล้ว พระอัครมเหสีในกาลนั้นได้
เป็นพระนางโรหิณี แล้วตรัสว่าความโกรธ ความริษยาแม้มีประมาณเล็กน้อย ย่อมไม่ควรทำ ดังนี้
แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

โกธํ ชเห วิปฺปชฺเหยยฺ มานํ

สํโยชนํ สพฺพมตฺตํกเมยฺย

ตณฺเณนามรูปสฺมิมิ อสชฺชมานํ

อภิญฺจณํ นานุปตฺตนฺติ ทุกฺขา^{๒๑๕}

บุคฺคฺลทฺถิงละความโกรธ สละความถือตัว

ถ่วงสังโยชน์ทั้งสิ้นได้ ทุกข์ทั้งหลายย่อมไม่ตกต้อง

บุคฺคฺลนํ ใฝ่ไม่ข้องในนามรูป ไม่มีกิเลสเครื่อง

กังวล^{๒๒๐}

(๒) เรื่องอุตตราอุบาสิกา^{๒๒๐}

เรื่องนี้จะอธิบายเริ่มจากเรื่องของนายปุลณะซึ่งเป็นคนจนที่อาศัยอยู่กับสุมนเศรษฐีใน
กรุงราชคฤห์ ซึ่งในเรือนของนายปุลณะนั้นมีภรรยาคนหนึ่งและธิดาคนหนึ่งชื่ออุตตรา วันหนึ่ง
พวกราชบุรุษทำการโฆษณาให้ชาวเมืองเล่นนักษัตรกัน ๗ วัน นายปุลณะจะเล่นนักษัตรด้วย จึงเร่ง
รีบทำการงานเพื่อให้มีเงินมากพอ ในกาลนั้น พระสารีบุตรออกจากสมาบัติและพิจารณาว่าจะไปรับ
บิณฑบาตที่ใด พิจารณาแล้วว่าจะไปที่บ้านนายปุลณะ ทั้งสองสามีภรรยาจึงได้โอกาสทำบุญ
ร่วมกัน ฝ่ายภรรยาตั้งความปรารถนาจะบรรลุธรรมเช่นเดียวกับพระสารีบุตร และพระสารีบุตรจึง
ให้พร ส่วนนายปุลณะก็ทนนั่งอยู่ และไปที่นาของตน จึงเห็นว่าที่นานั้นเป็นทองคำทั้งหมด ภรรยา

^{๒๑๕} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๒๑/๕๖., พ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๑/๒๒๔., พ.ธ. อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๕.

^{๒๒๐} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๒๕.

^{๒๒๐} ดูรายละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๗/๔๓๕ - ๔๔๗.

ก็เห็นเช่นนั้น จึงนึกได้ว่าได้ถวายทานให้กับพระสารีบุตรแล้ว จึงรีบกราบทูลพระราชานำนาถไปนำทองคำเหล่านั้นเข้าสู่พระคลัง ชาวเมืองทราบข่าวแล้วพระราชาก็แต่งตั้งนายปุณณะให้เป็นเศรษฐีประจำเมืองคนหนึ่ง ต่อมาธิดาของนายปุณณะได้แต่งงานกับบุตรของสุมนเศรษฐีซึ่งเป็นพวกมิจฉาทิกฐิ ดังนั้นจึงทำให้นางไม่ได้โอกาสทำบุญในช่วงเข้าพรรษาเป็นเวลาสองเดือนครึ่ง จึงออกอุบายหาหญิงคนชื่อบุชชาแล้วจ้างให้ปรนนิบัติสามีของตนเอง เพื่อที่นางจะได้มีโอกาสได้ทำบุญ เมื่อได้โอกาสทำบุญแล้ว นางจึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้ไปรับภิกษาในเรือนของตนตลอดทั้งเดือนนี้ ครั้งนั้น สามีของนางคิดว่าพรุ่งนี้เป็นวันมหาปวารณา จึงไปดูว่านางอุตตรานั้นกำลังทำอะไร ด้วยความที่ตนเป็นอันธพาลแล้วเห็นนางมอมแมมด้วยถ่านและเขม่า จึงหัวเราะเยาะ ส่วนนางสิริมาเห็นดังนั้นแล้วจึงหลงตัวเองคิดว่านางจะแย่งสามีของตนจึงเอาทัพพีตักเนยใสอันเดือดพล่านในกระทะที่ทอดขนมแล้ว นางอุตตราเห็นนางสิริมาเดินมา จึงแผ่เมตตาให้ด้วยคิดว่านางเป็นผู้อุปการะให้ตนเองได้ทำบุญได้ นางสิริมารดเนยใสนั้นแล้ว ปรากฏว่ากลายเป็นเหมือนน้ำเย็น พวกทาสีของนางอุตตราจึงเข้ามาห้ามและพยายามลากตัวออกไป นางอุตตราจึงห้ามนางทาสีทั้งหลาย นางสิริมารู้สึกตัวว่าเป็นฝ่ายผิดแล้วจึงขอโทษนางอุตตรา นางอุตตราจึงชวนนางสิริมาเข้าเฝ้าพระศาสดาเพื่อทรงยกโทษให้ พระศาสดาจึงแสดงธรรมให้ฟัง และตรัสพระคาถาว่า

อกโกเชน ชิน โภธิ อสาธุ สาธุนา ชิน
ชิน กทริยิ ทาเนน สจเจนาสิกวาที^{๒๒๒}
พึงชนะคน โกรธ ด้วยความไม่โกรธ พึงชนะ
คนไม่ดี ด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ ด้วยการ
ให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหล ด้วยคำจริง^{๒๒๓}

๑๘) มลวรรค

(๑) เรื่องบุตรของนายโคฆาตัก^{๒๒๔}

นายโคฆาตักคนหนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ฆ่าโคแล้วถือเอาเนื้อนำไปปิ้งแล้ว นั่งพร้อมด้วยบุตรและภริยาเที่ยวกินเนื้อและขายเนื้อตลอด ๕๕ ปี โดยไม่เคยทำบุญเลย วันหนึ่งเขาขายเนื้อในตอนกลางวันแล้ว ให้ก้อนเนื้อก้อนหนึ่งแก่ภริยาเพื่อปิ้งกิน และตนเองไปอาบน้ำ ขณะนั้น สหายของเขามาสู่เรือนแล้วซื้อเนื้อก้อนนั้นจากภริยา เมื่อนายโคฆาตักอาบน้ำเสร็จแล้วจึงทราบว่าเป็นเนื้อถูก

^{๒๒๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๒๓/๕๖., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๓/๒๓๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๔๔๓.

^{๒๒๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๒/๒๓/๔๔๓.

^{๒๒๔} ฎรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕ - ๑๒.

ชายไปแล้วจึงไปตัดลิ้น โคม่าปึงบริโศก ในขณะนั้น ลิ้นของเขาขาดในอากาศสำหรับใส่กัด เขาได้
วิบากกรรมที่เห็นสมด้วยกรรม แม้เขาก็เป็นเหมือนโค มีสายเลือดไปออกจากปากเข้าไปในเรือน
เหมือนโค ตอนนั้นภรรยาจึงให้บุตรชายหนีออกจากบ้านไปตัดกสิลา ส่วนนายโคฆาตก็ได้ทำกาละ
แล้วเกิดในอเวจี แม้โคก็ได้ทำกาละแล้ว ฝ่ายบุตรของนายโคฆาตก็ไปเรียนการงานของช่างทอง และ
ได้แต่งงานกับธิดาของอาจารย์นั่นเอง ต่อมาได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ในเมืองสาวัตถีแล้ว พวกบุตร
ของเขาปรึษาว่าจะทำบุญให้กับบิดาของตน จึงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เมื่อ
พระศาสดาจะทำการอนุโมทนานั้น ได้ตรัสเรียกบิดาของพวกเขามาแล้ว แสดงธรรมให้ฟังจน
อุบาทว์นั้นบรรลุนิเวศน์ ต่อมาอีกวันหนึ่งได้ทำบุญเช่นนี้อีก และฟังธรรมจนบรรลุนิเวศน์เป็นพระ
อนาคามี และทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาว่า

ปณฺฑุปลาโสภาทานิสฺส

ยมนุริสาปี จ เต อุปฺภูจิสฺสา

อุยฺโยคมุเข จ ติฏฺฐสฺสึ

ปาเถยฺยมุปี จ เต น วิชฺชติ

โส กโรหิ ทิปมตฺตโน

จิปฺปี วายม ปณฺฑิตฺถ กว

นิทฺฐนฺตมโถ อนฺจกโณ

ทิพฺพํ อริยญฺมิเมหิสฺสึ

อุปฺนีตฺวโย ว ทานิสฺสึ

สมฺปยาโตสสิ ยมฺสุส สนฺตํกั

วาโสปี จ เต นตฺถิ อนฺตรา

ปาเถยฺยมุปี จ เต น วิชฺชติ

โส กโรหิ ทิปมตฺตโน

จิปฺปี วายม ปณฺฑิตฺถ กว

นิทฺฐนฺตมโถ อนฺจกโณ

น ปุณฺ ชาตฺติชฺชริ อฺเปหิสฺสึ^{๒๒๕}

บัดนี้ ท่านเป็นจุใจ ไม่วุ่นวาย อนึ่ง บรูษแห่ง

พระยายม (คือความตาย) ปรากฏแก่ท่านแล้ว

ท่านตั้งอยู่ใกล้ปากแห่งความเสื่อม อนึ่ง แม่เสปียงทาง

^{๒๒๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๓๕ – ๒๓๘/๕๘., พุ.ธ.อ. (บาลี) พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๘.

ของท่าน ก็ยังไม่มี ท่านนั้น จงทำที่พึงแก้ตน จงรีบ
พยายาม จงเป็นบัณฑิต ท่านกำจัดมลทินได้แล้ว
ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน จักถึงอริยมรรคอันเป็นทิพย์^{๒๒๖}

(๒) เรื่องพระติสสเถระ^{๒๒๗}

กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่งบรรพชาอุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่าพระติสสเถระ ต่อมาพระติสสเถระนั้นจำพรรษา ณ วิหารในชนบท ได้ผ้าสาฎกเนื้อหยาบ เมื่อถึงวันปวารณาแล้วจึงถือ ผ้าไปหาพี่สาวแล้วพี่สาวก็ทำเป็นจิ๋วใหม่ พระติสสเถระรับจิ๋วนั้นแล้วหว่านโยจิ๋วและจะใช้จิ๋วนั้น คั้นนั้นท่านมรณภาพแล้วเกิดเป็นเส้นเกาะที่จิ๋วตัวเอง ครั้นเมื่อถึงเวลาแบ่งจิ๋ว เส้นนั้นวิ่งร้องไป ทั่วจิ๋วนั้น พระศาสดาทราบความแล้วจึงให้ภิกษุทั้งหลายระงับการแบ่งจิ๋ว ๗ วัน เมื่อครบ ๗ วัน เส้นนั้นเกิดในวิมานชั้นดุสิต พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้แบ่งจิ๋วได้ ภิกษุทั้งหลายสงสัยจึงทูล ถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสชี้แจงและตรัสว่าถ้าภิกษุแย่งจิ๋วนั้นขณะนั้น เส้นนั้นก็จักขัด ใจกับพวกภิกษุ แล้วจะเกิดในนรก แต่ตอนนี้เกิดบนสวรรค์แล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงเกิดความสงสัย พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรม และตรัสพระคาถาว่า

อยสา ว มลฺ สมฺภูจิตฺ
ตพฺพุจาย ตเมว ขาทติ
เอวํ อติโรจนจารินิ^{๒๒๘}
सानิ กมฺมานิ นยฺนติ ทฺทุกฺคตี^{๒๒๙}
สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กแล้ว
ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉนั้นใด กรรมทั้งหลายของคน
ย่อมนำบุคคลผู้มักประพฤติก้าวล่วงปัญญาชื่อว่าโชนา
ไปสู่ทุกฺคิ ฉนั้น^{๒๓๐}

^{๒๒๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/ธ.

^{๒๒๗} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๑๖ – ๒๐.

^{๒๒๘} ในบทว่า อติโรจนจารินิ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยดังนี้

ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาปัจจัย ๔ ว่า “การบริโภคนี้ เป็นประโยชน์ด้วยปัจจัยเหล่านี้” แล้วบริโภค พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โชนา บุคคลประพฤติก้าวล่วงปัญญาชื่อว่าโชนานั้น ชื่อว่า อติโรจนจารี (พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๑๕).

^{๒๒๙} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๔๐/๕๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๔๐/๒๕๖., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๑๕.

^{๒๓๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๑๕.

(๓) เรื่องเมณฑกเสรษฐี^{๒๓๐}

บุรพกรรมของเสรษฐีนี้เริ่มตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เสรษฐีนั้นเป็นหลานของกุกุมพีชื่ออวโรชะ ได้มีชื่อว่าอวโรชะ ซึ่งมีชื่อพ้องกับลุง ครั้งนั้นลุงของเขาเกิดสร้างพระคันธกุฎีเพื่อพระศาสดา เขาจึงขอร่วมสร้างด้วย เมื่อทำกรรมนี้แล้วละจากอัทธภาพนั้นแล้วท่องเที่ยวไปในเทวดาและในมนุษย์ทั้งหลาย ในภัทธกัปนี้เกิดในสกุลเสรษฐีในกรุงพาราณสี มีนามว่าพาราณสีเสรษฐี ในชาติที่เป็นพาราณสีเสรษฐีขณะนั้นเกิดฉลาดกัญ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพุทธิกัญชกัญ เสรษฐีนั้นบริโภคน้ำที่เก็บไว้ เหลือข้าวเพียงแค่มือเดียวแล้ว ขณะนั้นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายออกจากสมาบัติแล้วตรวจสถานที่บิณฑบาต พิจารณาดูแล้วว่าจะไปรับบิณฑบาตที่บ้านพาราณสีเสรษฐี เสรษฐีพร้อมทั้งครอบครัวได้ถวายภัตตาหารร่วมกัน และขอพรอย่าให้ครอบครัวพบกับภัยพิบัติอย่างนี้อีก และอธิษฐานขอให้ได้อยู่ร่วมกันอีก ขณะนั้นยังฉางข้าทั้งหมดของเสรษฐีก็เต็มไปด้วยข้าวสาลีแดง หม้อข้าวก็เต็มไปด้วยภัต เสรษฐีนั้นเคลื่อนจากอัทธภาพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลกในพุทธูปบาทกาลนี้ บังเกิดในสกุลเสรษฐีในภัททियนคร เมื่อได้อยู่ด้วยกันกับภรรยาตั้งแต่ในชาติก่อนแล้วจึงอยากทดลองบุญด้วยการแจกทาน ของนั้นก็ไม่มีหมด จึงได้ทำบุญถวายทานต่อไป

วันหนึ่ง เสรษฐีทราบข่าวว่าพระศาสดาเสด็จมาแล้ว จึงรีบไปเข้าเฝ้า พระศาสดาทรงแสดงธรรมให้ฟังแล้วในกาลจบเทศนา ชนทั้งหลายจึงบรรลุธรรมเป็นอันมากแล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

สุทสุถั วชชฌณเณถั อดุดโน ปน ทุทุทถั
ปเรถั หิ โส วชชานิ โอบุณชาติ ยถากุถั
อดุดโน ปน ฉาเทติ กลีว กิตวา สโจ^{๒๓๒}
โทษของบุคคลเหล่าอื่นเห็นได้ง่าย ฝ่ายโทษ
ของตนเห็น ได้ยาก เพราะว่า บุคคลนั้น ย่อมโปรย
โทษของบุคคลเหล่าอื่น เหมือนบุคคลโปรยเมล็ด
แต่ว่าย่อมปกปิด (โทษ) ของตน เหมือนพรานนก
ปกปิดอัทธภาพด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น^{๒๓๓}

^{๒๓๐} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๓/๒๘/๔๓ – ๕๕.

^{๒๓๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕๒/๖๐., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๒/๒๓๕., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕๘.

^{๒๓๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๕๘.

(๔) เรื่องสุกัถทปริพาชก^{๒๓๔}

ในเรื่องนี้จะกล่าวเพียงแค่บุรพกรรมของสุกัถทปริพาชกที่เป็นสาวกองค์สุดท้ายของพระพุทธเจ้าที่บรรลุพระอรหันต์ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ซึ่งมีอยู่ในอดีตกาล สุกัถทปริพาชกนั้น เมื่อน้องชายให้ทานอันเลิศ ๕ ครั้ง ตนเองไม่ปรารถนาให้ในครั้งแรก ๆ แต่ให้ทานในครั้งสุดท้าย เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้เฝ้าพระศาสดาทั้งในปฐมโพธิกาล มัชฌิมโพธิกาล แต่ในปัจฉิมโพธิกาลเมื่อทราบข่าวทรงตัดสินใจปรินิพพานแล้วจึงเข้าเฝ้า เพราะคิดว่าถ้าไม่ทูลถามปัญหาแล้วตนก็จะต้องข้องใจไปตลอดชีวิต แม้ถูกพระอรหันต์ห้ามอยู่ แต่พระศาสดาทรงให้เข้าเฝ้า สุกัถทจะจึงได้โอกาสถามปัญหา และทรงแก้ปัญหาของสุกัถทด้วยการแสดงพระคาถาว่า

อากาเสว ปทํ นตฺถิ สมโณ นตฺถิ พาทิโร^{๒๓๕}
ปฺปญฺจาภิรตา ปชา นิปฺปญฺจา ตถาคตา
อากาเสว ปทํ นตฺถิ สมโณ นตฺถิ พาทิโร
สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ นตฺถิ พุทฺธานมิลฺลชิตฺ^{๒๓๖}
รอยเท้าในอากาศนั้นเทียว ไม่มี สมณภายนอกไม่มี
หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดีอยู่แล้วในธรรมเครื่องเน้นช้ำ
พระตถาคตทั้งหลาย ไม่มีธรรมเครื่องเน้นช้ำ
รอยเท้าในอากาศนั้นเทียวไม่มี สมณะภายนอกไม่มี
สังขารทั้งหลาย (ชื่อว่า) เทียงไม่มี กิเลสชาติ
เครื่องหวั่นไหว ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย^{๒๓๗}

๒๐) มรรควรรค

(๑) เรื่องสุกรเปรต^{๒๓๘}

วันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะลงจากภูเขาชิลมกุฎกับพระลักษณะเถระ ท่านเห็นเปรตคนหนึ่ง แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้า พระศาสดาตรัสถึงบุรพกรรมของเปรตนั้นว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ พระเถระ ๒ รูปพร้อมเพรียงกันในอวาสโลกัสมุขบ้านตำบล

^{๒๓๔} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๒ – ๖๔.

^{๒๓๕} บทว่า พาทิโร ความว่า ชื่อว่าสมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรคและผลภายนอกแต่ศาสนาของเรา ไม่มี (พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๓).

^{๒๓๖} พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๕๔ – ๒๕๕/๖๑., พ.ร.อ. (บาลี) พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๓.

^{๒๓๗} พ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๒๘/๖๓.

^{๒๓๘} ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. ๔๓/๓๐/๑๑๐ – ๑๑๓.

หนึ่ง รูปหนึ่งมีพรรษา ๖๐ อีกรูปพรรษา ๕๕ ขณะนั้น มีพระธรรมกถึกรูปหนึ่งมาสู่ที่อยู่ของพระเถระทั้งสอง และเมื่อได้อยู่ด้วยกันแล้ว พระธรรมกถึกคิดจะให้ทั้งสองรูปนี้ผิดใจกันและออกไปจากที่นี่ เพื่อตนเองจะได้จะได้ลาสิกขาจากมนุษย์ที่อยู่ในแคว้นนั้น จึงอุบายให้ทั้งสองรูปแตกแยกกันจนสำเร็จ ต่อมาอีก ๑๐๐ ปี พระภิกษุสองรูปนั้น ได้พบกันอีก จึงได้พูดคุยและทราบความจริงว่าพระธรรมกถึกนั้นอุบายให้แตกคอกัน จึงขับไล่พระธรรมกถึกนั้น ส่วนพระธรรมกถึกนั้นเมื่อออกไปแล้ว สมณธรรมที่บำเพ็ญไว้ถึงสองหมื่นปี มิได้อาจทรงเชอไว้ได้ ละจากอภัตภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจีพุทธรันดรหนึ่ง ต่อมาจึงได้เกิดเป็นสุกรเปรตดังกล่าว พระศาสดาเมื่อตรัสบุรพกรรมนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า

วาจานุรภิ มนสา สุตฺวโต

กาเยน จ อกุสลํ น กยิรา

เอเต ตโย กมมปเถ วิโสธเย

อาราธเย มคฺคํ อธิปฺปเวทิตํ^{๒๓๕}

บุคคลผู้มีปกิติกษาวาจา^{๒๔๐} สำรวมดีแล้วด้วยใจ^{๒๔๑}

และไม่ควรทำความอกุศลด้วยกาย พึงยังกรรมบถทั้งสาม

เหล่านี้ให้หมดจด พึงยินดีทางที่ท่านผู้แสวงหาคุณ

ปราศแล้ว^{๒๔๒}

๒๑) ปกิณณกวรรค

(๑) เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่^{๒๔๓}

ในหมู่บ้านชื่อปัทมาปุระใกล้เมืองสาวัตถี ในบ้านนั้นมีชาวประมงอยู่คนหนึ่งเห็นไข่เต่าริมฝั่งแม่น้ำจรูตีแล้ว ถือเอาไข่เต่าเหล่านั้น ไปบ้านแล้วต้มเคี้ยวกิน แล้วให้นางกุมาริกาในเรือนนั้นเคี้ยวกินด้วย ต่อมาวันหนึ่งนางกินไข่ไก่ แม่ไก่เห็นแล้วจึงผูกอาฆาต ตายไปแล้วเกิดมาเป็นสัตว์อื่นมาเคี้ยวกินลูกของกุมาริกานั้น ส่วนนางกุมาริกาทายไปแล้วเกิดมามีลูกก็ถูกสัตว์นั้นกิน จึงผูกอาฆาตต่อไป การผูกอาฆาตกันและกันนี้เกิดขึ้น ๕๐๐ ชาตด้วยกัน นางหนึ่งเกิดเป็นยักษ์ณี ส่วนนาง

^{๒๓๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๘๑/๖๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๘๑/๓๐๗., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๐/๑๑๖.

^{๒๔๐} บุคคลพึงรักษาวาจา ในที่นี้หมายถึงเว้นจากวจีทุจริต ๔ คือ (๑) พูดเท็จ (๒) พูดคำหยาบ (๓) พูดส่อเสียด (๔) พูดเพ้อเจ้อ (พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๐/๑๑๖).

^{๒๔๑} สำรวมใจ ในที่นี้หมายถึงควบคุมใจ โดยไม่ให้มันโนทุจริตเกิดขึ้น (พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๐/๑๑๖).

^{๒๔๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๐/๑๑๖.

^{๒๔๓} คุรายละเอียดยใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๑/๑๕๕ - ๑๖๑.

หนึ่งเกิดเป็นกฤชดาในเมืองสาวัตถี พระพุทธเจ้าทรงเห็นการจองเวรอย่างนี้แล้ว จึงแสดงธรรมแก่ทั้งสองและตรัสพระคาถาว่า

ปรทุกขุปธานน โย อุตตโน สุขมิจฺจติ
เวรสํสคฺคสํสฺสุโจ เวรา โส น ปริมุจฺจติ^{๒๔๔}
ผู้ใด ย่อมปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะก่อทุกข์
ในผู้อื่น ผู้นั้น เป็นผู้ระคนด้วยเครื่องระคนคือเวร
ย่อมไม่พ้นจากเวรได้^{๒๔๕}

๒๒) นiryavarak

(๑) เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี^{๒๔๖}

ในสมัยนั้นพระพุทธเจ้าเป็นผู้อันมหาชนสักการะ ทำความเคารพ นับถือเป็นจำนวนมากแล้ว พวกอัญญาเดียรติย์เลื่อมลาภสักการะ จึงร่วมกับนางสุนทรีใส่ความพระพุทธเจ้าโดยให้นางไปยังพระเชตะวันซึ่งเป็นที่พักของพระพุทธเจ้าขณะนั้นในเวลาตอนเย็น เมื่อสวนทางกับมหาชนก็ตอบว่าจะไปหาพระพุทธเจ้า และกล่าวว่าอาศัยอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกับพระพุทธเจ้า แต่นั้นมาสองสามวัน พวกเดียรติย์ได้จ้างพวกนักร้องให้ไปฆ่านางสุนทรีแล้วหมกศพไว้ที่ระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ที่ใกล้พระคันธกุฎีของพระพุทธเจ้า นักร้องพวกนั้นได้ทำเช่นนั้นแล้วกลับมารับค่าจ้างจากพวกเดียรติย์เหล่านั้น ต่อจากนั้น พวกเดียรติย์ทำความโกลาหลว่าพวกตนไม่เห็นนางสุนทรี และกราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าสงสัยอยู่ในพระเชตะวัน จึงได้ไปค้นพระเชตะวัน และพบศพของนางสุนทรีในกองหยากเยื่อนั้น จึงใส่ความว่าพระพุทธเจ้าฆ่านางสุนทรี และป่าวประกาศความนี้สู่สาธารณชนและดำพระภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นจึงกราบทูลพระศาสดาพระพุทธเจ้าจึงตรัสให้กล่าวกับชนเหล่านั้นว่า

อภฺตวาที นิริยํ อุเปติ
โย วาปี กตฺวาน กโรมิจฺจาห
อุ โภปี เต เปจฺจ สฺมา ภวานฺติ
นิหีนกมฺมา มนฺชฺชา ปรตฺถ^{๒๔๗}

^{๒๔๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๕๑/๖๗., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๒๕๑/๓๓๑., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๑/๑๖๐.

^{๒๔๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๑/๑๖๐.

^{๒๔๖} คุรยลละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๑๕๕ – ๒๐๐.

^{๒๔๗} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐๖/๖๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๖/๓๕๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๑๕๘.

ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก หรือแม่
ผู้ใดทำแล้ว กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าไม่ได้ทำ’ จนแม่
ทั้งสองนั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลก
อื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน^{๒๔๘}

ต่อจากนั้น พระราชาจึงแอบส่งราชบุรุษไปสืบหาความจริงไปทั่วเมือง ครั้งนั้น นักเลง
เหล่านั้นดื่มสุราแล้วทำการทะเลาะกันและแสดงความจริงทั้งหมดด้วยฤทธิ์สุรา ราชบุรุษเหล่านั้นได้
ยินเข้าแล้วจึงจับนักเลงเหล่านั้นส่งพระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์จึงสอบสวนหาความจริง เมื่อทรง
ทราบแล้วจึงให้นำพวกเดียรถีย์เหล่านั้นมาสอบสวนและให้ป่าวประกาศความจริง และความผิดของ
พวกคนที่ได้ทำไว้ มหาชนผู้เขลาจึงทราบความจริง พวกเดียรถีย์และพวกนักเลงจึงถูกลงอาญาฐาน
ฆ่าคน แต่นั้นมาลาภสักการะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายตามเดิม

(๒) เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน^{๒๔๙}

ในสมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะลงจากเขาคิชฌกูฏพร้อมกับพระลักษณะเถระ เห็น
อัฏฐาของเปรตคนหนึ่งผู้มีแต่ร่างกระดูก จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเปรตนั้น
ในคราวสมัยพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เป็นผู้มีทุจริตกรรม จึงตรัสพระคาถาว่า

กาสาวกนุชา พหโว ปาปธมมา อสยุตตา
ปาปา ปาเปหิ กมฺเมหิ นิรยนฺเต อุปฺปชฺเช^{๒๕๐}
ชนเป็นอันมาก มีคอปันด้วยผ้ากาสาวะ เป็น
ผู้มีธรรมลามก ไม่สำรวม ชนผู้ลามกเหล่านั้น
ย่อมเข้าถึงนรกเพราะกรรมลามกทั้งหลาย^{๒๕๑}

(๓) เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ^{๒๕๒}

นายเขมกะนั้นเป็นผู้มีรูปร่างดี ทำให้หญิงทั้งหลายเห็นเขาแล้วถูกระคะครอบงำไม่รู้
ผิดรู้ถูก พวกราชบุรุษจึงจับ และพระราชาให้ปล่อยไป มหาเศรษฐีทราบเรื่องแล้วจึงพาเข้าเฝ้า

^{๒๔๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๑๕๘.

^{๒๔๙} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๑ – ๒๐๒.

^{๒๕๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐๓/๖๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๓/๓๕๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๑.

^{๒๕๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๒.

^{๒๕๒} คูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๕ – ๒๐๘.

พระพุทธเจ้า และกราบทูลเรื่องราวทั้งหมด จึงตรัสสอนให้เห็นโทษของการผิดลูกเมียผู้อื่น จนบรรลุเป็นพระโสดาบัน ส่วนบุรพกรรมของนายเขมกะนี้เริ่มมาจากในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ เขาเป็นนักมวยที่เก่งที่สุด ยกรงทอง ๒ แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสถูปของพระศัพทแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า “เว้นหญิงที่เป็นญาติสาโลหิตเสีย หญิงที่เหลือเห็นเราแล้วจงกำหนด” ทำให้นายเขมกะเป็นคนมีเสน่ห์ในชาติปัจจุบันนี้ เหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงโทษในการเสพภรรยาของคนอื่น โดยตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

จตุตถาริ จานานิ นโร ปมตฺโต
อาปชฺชตี ปฺรทารูปเสวี
อปฺปญฺญลลภํ น นิแกมเสยฺยํ
นินฺทํ คตฺติยํ นิริยํ จตุตฺถํ
อปฺปญฺญลลาโภ จ คตฺติ จ ปาปิกา
ภิตฺตสฺส ภิตาย รติ จ โภกิกา
ราชา จ ทณฺฑํ คุรฺกํ ปณฺเติ
ตสฺมา นโร ปฺรทารํ น เสเว^{๒๕๓}

นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น
ยอมถึงฐานะ ๔ อย่าง คือ การได้สิ่งที่มีโชบุญ เป็นที่ ๑
การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา เป็นที่ ๒
การนินทา เป็นที่ ๓ นรก เป็นที่ ๔ การได้สิ่งที่มีโชบุญ
อย่างหนึ่ง คติลามกอย่างหนึ่ง ความยินดีของบุรุษ
ผู้กลัวกับด้วยหญิงผู้กลัว มีประมาณน้อยอย่างหนึ่ง
พระราชายอมลงอาชญาอันหนักอย่างหนึ่ง
เพราะฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น^{๒๕๔}

(๔) เรื่องหญิงจีหิง^{๒๕๕}

สามีของหญิงนั้นใกล้ชิดกับหญิงรับใช้ในเรือนคนหนึ่ง หญิงจีหิงนั้นมดมีมดเท้าหญิงรับใช้นั้นแล้วตัดหูตัดจมูกของเขาแล้วขังไว้ในห้องว่างห้องหนึ่งแล้วปิดประตู แล้วชักชวนสามีไป

^{๒๕๓} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๐๕ – ๓๑๐/๓๐., พ.ธ.อ. (บาลี) พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๖.

^{๒๕๔} พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๐๖.

^{๒๕๕} คุรยละเอียดใน พ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๒ – ๒๑๓.

ฟังธรรม ขณะนั้นพวกญาติผู้เป็นแขกของนางมายังเรือนแล้วเปิดประตูเห็นแล้วจึงรีบกราบทูล
พระพุทธเจ้า พระศาสดาทรงสดับแล้วจึงทรงแสดงธรรมให้ชนเหล่านั้นฟัง และตรัสพระคาถาว่า

อกต์ ทุกกต์ เสโยโย ปจฺญา ตปฺปติ ทุกกต์
กตฺถจ สุกต์ เสโยโย ยํ กตฺวา นานุตฺตปฺติ^{๒๕๖}
กรรมชัฏ ไม่ทำเสียเลยดีกว่า (เพราะ) กรรม
ชัฏ ช่อมเผาผลาญในภายหลัง ส่วนทำกรรมใดแล้ว
ไม่ตามเดือดร้อน กรรมนั้น เป็นกรรมดี
อันบุคคลทำแล้วดีกว่า^{๒๕๗}

๒๔) ตัณหาพรรค

(๑) เรื่องปลาช็อกปิละ^{๒๕๘}

ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะปรินิพพานแล้ว กุลบุตรสองคนพี่น้องออก
บวชในสำนักของพระสาวก กุลบุตรสองคนนั้น คนพี่ชื่อว่าโสธนะ คนน้องชื่อกปิละ มารดาและ
น้องสาวก็บวชแล้วในสำนักของนางภิกษุณี กุลบุตรคนพี่เลือกบำเพ็ญวิปัสสนาธุระจนบรรลุพระ
อรหัตผล ส่วนน้องชายเลือกคันถธุระ ต่อมามีความเห็นผิด ภิกษุทั้งหลายจึงไปบอกพระโสธนะเถระผู้
เป็นพี่ชายเพื่อให้ท่านมาตักเตือนก็ไม่ฟัง เมื่อเป็นเช่นนี้ภิกษุทั้งหลายต่างก็ตั้งพระกปิละ พระโสธนะ
เถระก็ปรินิพพานในวันนั้นเอง ในกาลสิ้นอายุ ภิกษุกปิละเกิดในอเวจิมหานรก มารดาและน้องสาว
ของเธอเมื่อนั้นถึงทิฏฐานุกติและคำภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักแล้ว ก็บังเกิดในอเวจิมหานรกเช่นกัน

ในกาลนั้น โจร ๕๐๐ คนทำโจรกรรมแล้ว ถูกพวกมณุษย์ในชนบทตามจับแล้วหนีเข้า
ป่า เห็นภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรรูปหนึ่ง ไหว้แล้วจึงขอศีลจากท่าน เมื่อโจรทั้งหลายสมათานศีล
เรียบร้อยแล้ว พวกชาวชนบทก็ตามมาทันจึงช่วยกันปลงชีวิตของโจรเหล่านั้นแล้ว พวกโจรเหล่านั้น
ก็บังเกิดในเทวโลก มีหัวหน้าโจรได้เป็นหัวหน้าเทพบุตร เทพบุตรเหล่านั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลก
สิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธุปปาทกาลนี้ บังเกิดแล้วในบ้านชาวประมง ๕๐๐ ตระกูลใกล้ประตูพระ
นครสารวัตถิ หัวหน้าเทพบุตรปฏิสนธิในเรือนของหัวหน้าชาวประมง ภิกษุกปิละใหม่ในนรกสิ้น
พุทธันดรหนึ่งแล้วในกาลนั้นเกิดเป็นปลาใหญ่ในแม่น้ำอจิรวดี มีสีเหมือนทองคำ มีปากเหม็นด้วย
เศษแห่งวิบาก บุตรชาวประมงเหล่านั้นจับปลานี้ได้แล้วเอาไปถวายพระราชชา พระราชาทรงแปลก

^{๒๕๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๑๔/๓๑., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๑๔/๓๕๗., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๓.

^{๒๕๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๒/๒๑๓.

^{๒๕๘} ุรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๗๑ – ๒๘๐.

พระทัยจึงให้นำปลานี้ไปที่สำนักของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงบุรพกรรมนั้นแล้วทรงให้ปลานั้นพูดได้แล้วตรัสถามจนทราบความแล้วปลาซึ่งกบิละนั้นก็เอาศีรษะฟาดเรือ ทำกาละแล้วเกิดในนรก พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

มนุชสฺส ปมตฺตจาริโน

คณฺหา วฑฺฒติ มาลฺวา วีย

โส ปลวตี หุราหุรี

ผลมิจฺฉว วนฺสุมี วานโร

ยํ เอสา สหตี ชมฺมี คณฺหา โลก วิสตุติกา

โสกา ตสฺส ปวฑฺฒเนติ อภิวัจฺฉว ฬิรณฺ

โย เว ตํ สหตี ชมฺมี คณฺหํ โลก ทุรจฺจยํ

โสกา ตมฺหา ปปตฺนติ อุทพิณฺทว โปกฺขรา

ตํ โว วทามิ ภทฺทํ โว ยาวนฺตตฺถ สมากตา

คณฺหาย มฺลํ ขณฺถ อฺสิรตฺถ โฉว ฬิรณฺ

มา โว นพฺว โสโตว มาโร ภณฺชิ ปุณฺปุณฺ^{๒๕๕}

คณฺหา คฺจฺเถยฺยานฺทราย ย่อมเจริญแก่คนผู้มีปกติ

ประพฤดีประมาท เขาย่อมเร่ร้อนไปสู่ภพน้อยใหญ่

ดังวานรปรารถนาผลไม้เร่ร้อนไปในป่าฉะนั้น

คณฺหานี้เป็นธรรมชาติลามก มักแผ่ซ่านไปในอารมณฺ์ต่าง ๆ

ใน โลก ย่อมครอบงำบุคคลใด ความโสกทั้งหลาย

ย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น คฺจฺหญฺ้าคมบางอันฝนตกรด

แล้วงอกงามอยู่ฉะนั้น แต่ผู้ใด ย่อมย่ำยี คณฺหานั้น

ซึ่งเป็นธรรมชาติลามก ยากที่ใครในโลกจะ

ล้วงไปได้ ความโสกทั้งหลาย ย่อมตกไปจากผู้นั้น

เหมือนหยาดน้ำตกไปจากใบบัวฉะนั้น เพราะฉะนั้น

เราบอกกะท่านทั้งหลายว่า ความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย

บรรดาที่ประหมัดกันแล้ว ณ ที่นี้ ท่านทั้งหลาย

จงขุรธาตคณฺหาเสยฺเถติ ประหนึ่งผู้ต้องการแฝก

ขุคฺคหญฺ้าคมบางเสยฺจะนั้น มารอย่าระราน

^{๒๕๕} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๔ - ๓๓๗/๗๔ - ๗๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๔ - ๓๓๗/๓๕๐ - ๓๕๑.,

ท่านทั้งหลายบ่อย ๆ คุงกระแสน้ำระรานไม้้อ
ฉะนั้น^{๒๖๐}

(๒) เรื่องนางลูกสุกร^{๒๖๑}

วันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ทอดพระเนตรเห็นนาง
ลูกสุกรตัวหนึ่งจึงได้ทำการเยี่ยมพระโอบุษฐ์ พระอนันท์สงฆ์จึงทูลถาม จึงตรัสบุรพกรรมของนาง
ลูกสุกรนั้น เริ่มตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากุกสันธะ นางเกิดเป็นไก่ ฟังเสียงประกาศ
ธรรมของภิกษุผู้สาธยายวิปัสสนากรรมฐานอยู่ จูติจากอัทธานั้นแล้วได้เกิดในราชตระกูลเป็นราช
ธิดาพระนามว่าอุพพรี ในกาลต่อมาพระนางเสด็จเข้าไปยังสถานที่ถ่ายอุจจาระ ทอดพระเนตรเห็น
หมุ่นอนแล้วยังปุกพวกสัตตัญญาให้เกิดขึ้นมาจนได้ปฐมฌาน เมื่อทำกาละแล้วเกิดในพรหมโลก เมื่อ
สัสนอยู่ด้วยอำนาจคติจึงเกิดในกำเนิดสุกรในบัดนี้ เมื่อตรัสดังนี้แล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงเกิดความ
สังเวชเป็นอันมาก ส่วนนางสุกรนั้นพระอรธถกถาจารย์ได้กล่าวว่จูติจากอัทธานั้นแล้ว เกิดเป็น
มนุษย์อีกหลายชาติ ชาติสุดท้ายนางอ้อนวอนสามีบวชในสำนักพระเถรีผู้ประกอบด้วยพละ ๕ ได้
ฟังกถาพรรณนามหาสติปัญญาสูตรในติสสมหาวิหารแล้วบรรลุโสดาบัน ภายหลังเมื่อพระเจ้าทูล
คามณีทรงปราบทมิฬได้แล้ว นางอยู่ในกัลป์โลกมหาวิหารและบรรลุพระอรหัตแล้ว พระศาสดาทรง
ยังความสังเวชให้เกิดแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว จึงทรงภายิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

ยถาปี มูเล อนุปทุเทเว เทเห
ฉินโนปี รุกโข ปุนเรว รุหติ
เอวมปี ตณฺหานุสเย อนุหเต
นิพุตตตี ทุกขมิมิ ปุนปฺปุนิ
ยสุส ฉตฺตีสตี โสตา มนาปสุสวนา ภูสา
มหา วหนติ ทุกฺทิกฺกุฉี สงฺกปฺปา รากนิสฺสิตา
สวณฺตี สพฺพธี โสตา ลตา อุพฺพิชช ติฏฺฐติ
ตลฺย ทิสฺวา ลตฺ ชาตฺ มูลํ ปญฺญา ยินฺนท
สวิตานิ สินฺนิตานิ จ
โสมนฺสฺสานิ ภาวนติ ชนฺตฺโน
เต สาทลิตา สุเขสิโน

^{๒๖๐} บ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๗๗ - ๒๗๘.

^{๒๖๑} คุรยลละเอียดยใน บ.ร.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๘๑ - ๒๘๕.

เต เว ชาติชรูปคา นรา

ตติณาย ปุรกุขตา ปชา

ปรีสปปนฺติ สโสว พาทิโต

สญฺโฆชนสงฺกสฺตดา

ทุกุขมฺเปนฺติ ปุณฺปุณฺนํ จิราย

ตติณาย ปุรกุขตา ปชา

ปรีสปปนฺติ สโสว พาทิโต

ตสุมา ตติณํ วิโนทเย ภิกฺขุ

อากงฺขํ วิจารณ์ฺคตโน^{๒๖๒}

ค้นไม้ เมื่อรากไม่มีอันตราย ยังมั่นคง ถึงบุคคล

ตัดแล้ว ย่อมงอกขึ้นได้อีกทีเดียว แม้นั้นใด

ทุกชั้น เมื่อตัดหนาสัย อันบุคคลยังจัดไม่ได้แล้ว

ย่อมเกิดขึ้นร่าไป แม้นั้นนั้น กระแส (แห่งค้นหา)

๓๖ อันไหลไปในอารมณ์เป็นที่พอใจ เป็นธรรมชาติกล้า

ย่อมมีแก่บุคคลใด ความดำริทั้งหลายอันใหญ่

อาศัยรากะย่อมนำจุดบุคคลนั้น ผู้มีทฤษฎีชั่วไป กระแส

(แห่งค้นหาทั้งหลาย) ย่อมไหลไปในอารมณ์ทั้งปวง

ค้นหาจจะถาวรย์แตกขึ้นแล้วย่อมตั้งอยู่ ก็ท่านทั้งหลาย

เห็นต้นหนานั้น เป็นดังถาวรย์เกิดแล้ว จงตัดรากเสีย

ด้วยปัญญาเถิด โสมนัสทั้งหลายที่ชานไป และ

เป็อนค้นหาจจะงเห็นยว ย่อมมีแก่สัตว์

สัตว์ทั้งหลายนั้น อาศัยความสำราญ จึงเป็นผู้แสวงหา

ความสุข นระเหล่านั้นแล ย่อมเป็นผู้เข้าถึงซึ่งชาติ

ชรา หมู่สัตว์อันค้นหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้ว

ย่อมกระเสือกกระสน เหมือนกระต่ายอันนายพราน

ดักได้แล้วละนั้น หมู่สัตว์ผู้ข้องอยู่ในสังโยชน์และ

กิเลสเครื่องข้อง ย่อมเข้าถึงทุกข์บ่อย ๆ อยู่ช้านาน

หมู่สัตว์อันค้นหาผู้ทำความดิ้นรนล้อมไว้แล้ว

^{๒๖๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๘ - ๓๔๓/๓๕ - ๓๖., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๓๘ - ๓๔๓/๓๕๓ - ๓๕๔.,

ย่อมกระเสือกกระสนเหมือนกระต่ายที่นายพราน
ดักได้แล้วฉะนั้น เพราะเหตุนี้ กิษุหวังธรรมเป็นที่สำรอก
กิเลสแก่ตน พึงบรรเทาค้นหาผู้ทำความดีนรณเสีย^{๒๖๓}

(๓) เรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน^{๒๖๔}

สมัยหนึ่ง บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน ได้ชอบนักฟ้อนคนหนึ่ง จึงอยากอยู่ด้วยกับนาง แม่
บิดามารดานำนางกุมาริกาคนอื่นก็ไม่สนใจ จึงส่งทรัพย์พันกหาปณะแก่ครอบครัวนางนักฟ้อนนั้น
และให้มอบนางให้กับลูกของตน และอยู่ด้วยกันจนมีบุตร และหากินด้วยการแสดงศิลปะในบ้าน
นิคมและราชธานี บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน ได้เรียนศิลปะจากผู้ที่ป็นพ่อตาของตนจนมีความชำนาญ
วันหนึ่ง พระศาสดาทรงเห็นอุคคเสนนั้นในข่ายคือพระญาณของพระองค์ และทรงพิจารณาอุปนิสัย
แล้วว่าสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ จึงเสด็จสู่นครราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต ฝ่ายอุคคเสนเมื่อพระ
ศาสดายังไม่ทันเสด็จถึงได้แสดงศิลปะต่าง ๆ

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จสู่พระนคร ทรงกระทำโดยอาการที่บริษัทไม่แลดูเขา ให้ดูเฉพาะ
พระองค์เท่านั้น อุคคเสนเห็นอย่างนั้นแล้วจึงเสียใจ พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดแล้ว จึงตรัส
เรียกพระมหาโมคคัลลานะให้ไปพูดกับบุตรเศรษฐีว่าให้แสดงต่อไป บุตรเศรษฐีจึงแสดงต่อ เมื่อ
แสดงจบแล้ว จึงทรงแสดงธรรมให้ฟังจนทำให้อุคคเสนบรรลุเป็นพระอรหันต์และตัดสินใจออก
บวชว่า

มุลัจ ปุเร^{๒๖๕} มุลัจ ปจฺจโต^{๒๖๖}

มชฺเฌ^{๒๖๗} มุลัจ ภาวสุส ปารคฺ

สพฺพตฺถ วิมุตฺตมานโส

น ปุณ ชาติชฺร อุเปหิสิ^{๒๖๘}

^{๒๖๓} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๒๘๓ – ๒๘๔.

^{๒๖๔} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๐๒ – ๓๑๐.

^{๒๖๕} บทว่า มุลัจ ปุเร ความว่า จงเปลื้องอาลัย คือ ความยินดี หมกมุ่น ปรารถนา ขลุขลุ่ย ความถือ
ลูกค้ำ ความอยาก ในขั้นทั้งหลายที่เป็นอดีตเสีย (พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๐๓).

^{๒๖๖} บทว่า ปจฺจโต ความว่า จงเปลื้องอาลัยเป็นต้น ในขั้นทั้งหลายที่เป็นอนาคตเสีย (พุ.ธ.อ. (ไทย)
๔๓/๓๔/๓๐๓).

^{๒๖๗} บทว่า มชฺเฌ ความว่า จงเปลื้องอาลัยเหล่านั้น ในขั้นทั้งหลายแม้ที่เป็นปัจจุบันเสีย (พุ.ธ.อ.
(ไทย) ๔๓/๓๔/๓๐๓).

^{๒๖๘} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๔๘/๓๗., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๔๘/๔๐๓., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๐๖.

ท่านจงเปลื้อง (อาลัย) ในก่อนเสีย จงเปลื้อง
(อาลัย) ข้างหลังเสีย จงเปลื้อง (อาลัย) ในท่ามกลางเสีย
จึงเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ มีใจหลุดพ้นในธรรมทั้งปวง
จะไม่เข้าถึงชาติและชราอีก^{๒๖๕}

กรรมที่ทำให้บุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสนเกิดมาเป็นเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงบุรพกรรมว่า ก็เพราะในอดีตกาลเมื่อสุพรรณเจดีย์สำหรับพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะที่เขากระทำอยู่ พวกกุลบุตรชาวพระนครพาราณสีบรรทุกของเกี้ยวกิน ไปสู่เจดีย์ ด้วยตั้งใจว่าจักทำหัตถกรรม พระเถระจีณาสพองค์หนึ่งกำลังบิณฑบาต ขณะนั้นนางกุลธิดาคนหนึ่งเห็นพระเถระแล้ว จึงบอกกับสามีให้ร่วมถวายของเกี้ยวกินนั้น แล้วอธิษฐานว่าขอให้ได้รับบรรลุธรรมเช่นเดียวกับพระเถระเห็นอุปนิสัยแล้วทำการขี้มเพราะได้อย่างนั้นแน่นอน นางกุลธิดานั้นจึงพูดกับสามีว่าท่านจะได้เป็นเด็กนักรบ ฟ่ายสามีก็ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นกัน สามีภรรยาในคำตรงอยู่ในอภิปภาพนั้นชั่วอายุแล้วเกิดในเทวโลก เคลื่อนจากที่นั่นแล้วจึงเกิดในเรือนของนักรบ และอาศัยบิณฑบาตที่ถวายแก่พระเถระผู้จีณาสพ จึงบรรลุพระอรหันต์แล้ว

(๔) เรื่องเศรษฐีผู้ไม่มีบุตร^{๒๗๐}

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงสดับการทำกาละของเศรษฐีนั้นแล้วจึงตรัสว่าทรัพย์สมบัติที่ไรบุตรจะถึงแก่ใคร เมื่อทรงทราบแล้วจึงให้นำมาสู่ราชตระกูล ซึ่งต้องใช้เวลานานถึง ๗ วัน แล้วจึงเสด็จเข้าเฝ้าพระศาสดาเพื่อทูลถามถึงบุรพกรรมของเศรษฐีว่าสมัยหนึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่าตครสิขิบิณฑบาต เศรษฐีนั้นต้อนรับและถวายบิณฑบาตอย่างไม่มีศรัทธาแล้วหนีไป แต่ภรรยาของเศรษฐีเป็นผู้มีศรัทธาจึงใส่บาตรอย่างศรัทธา เศรษฐีนั้นกลับมาดูอีกทีเห็น โภชนะอันประณีตในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงมีความเดือดร้อนเพราะคิดว่าทานเหล่านี้ควรให้กับลูกจ้างของตนมากกว่า เพราะอย่างไรก็ตามทำให้เรา ส่วนการให้พระปัจเจกพุทธเจ้าครั้งนั้นไปแล้วก็จะกลับ อนึ่ง เศรษฐีนั้นปลงชีวิตของบุตรน้อยคนหนึ่งของพี่ชาย เพราะต้องการแย่งสมบัติ ด้วยผลกรรมทั้งสองเหตุการณ์นั้น เศรษฐีนั้นเกิดในสวรรค์ ๗ ครั้ง และเกิดในกรุงสาวัตถี ๗ ครั้ง เป็นผลมาจากการถวายบิณฑบาต และต้องตกนรก และเกิดมาไม่มีบุตรถึง ๗ ชาติ เป็นผลกรรมมาจากการฆ่าบุตรของพี่ชายตนเองเพื่อชิงสมบัติ และในวันนี้ คลุหบดีนี้ใหม่อยู่ในมหาโรจนรก พระราชาเห็นดังนั้นแล้วจึงเกิดความอัศจรรย์ใจ เหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถาว่า

^{๒๖๕} พุ.ธ.อ (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๐๖ – ๓๐๗.

^{๒๗๐} ุรายนละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๒๕ – ๓๓๓.

หนนุติ โภคา ทุมเมธิ โน จ ปารคเวสินโน
โภคคหยา ทุมเมโธ หนนุติ อญญเวว อุตตน^{๒๗๑}
โภคะทังหลาย ย่อมฆ่าคนทรมปัญญา แต่ไม่ฆ่า
คนผู้แสวงหาฝั่งโดยปกติ คนทรมปัญญา
ย่อมฆ่าตนเหมือนฆ่าผู้อื่น เพราะความทะยานอยาก
ในโภคะ^{๒๗๒}

๒๕) ภิกขุวรรค

(๑) เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะ^{๒๗๓}

เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะนี้เป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่องจากเรื่องของการทำสังฆเภทของพระ
เทวทัต โดยมีพระโกกาลิกะร่วมมืออยู่ด้วย ในอรรถกถาเรื่องนี้จะกล่าวแต่พฤติกรรมของพระโกกาลิ
กะและผลกรรมที่จะได้รับจากการด่าพระอัครสาวกในครั้งนั้นว่าต้องไปเกิดในปทุมนรก จึงถูก
แผ่นดินสูบ เหตุการณ์นี้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ในหมู่พระภิกษุ ทำให้พระศาสดาเสด็จมาแล้วแสดงบุ
รพกรรมของพระโกกาลิกะในชาติก่อนที่เคยทำอย่างนี้เหมือนกัน และตรัสว่าในอดีตกาล มีเต่าอาศัย
อยู่ในสระแห่งหนึ่ง ในหิมวันตประเทศ ลูกหงส์สองตัวเที่ยวหากินอยู่ ทำความคุ้นเคยกับเต่าวัน
หนึ่งพวกหงส์ชวนเต่าไปอยู่ในถ้ำทองบนภูเขาชื่อจิตตภูฏ เต่าไปด้วยจึงให้คาบท่อนไม้ท่อนหนึ่ง
ส่วนหงส์ทั้งสองคาบปลายท่อนไม้นั้น ผ่านพวกเด็กชาวบ้าน เด็กเหล่านั้นเห็นจึงพูดกันว่าหงส์สอง
ตัวนำเต่าไปด้วยท่อนไม้ เต่ารำคาญจึงอ้าปากจะด่า ทำให้เต่าตัวนั้นตกไปในพระลานหลวงแตกเป็น
สองส่วน เมื่อแสดงบุรพกรรมนี้จบแล้วจึงตรัสพระคาถาว่า

โย มุขสณฺณโต ภิกขุ มนฺตภาณิ อนุทฺธโต
อตุลฺลํ ฐมฺมญฺจ ทิเปติ มรฺฐํ ตสฺส ภาสิตํ^{๒๗๔}
ภิกษุใด สำรวมปาก มีปกติกล่าวด้วยปัญญา
ไม่ฟุ้งซ่าน แสดงอรรถและธรรม ภาษิตของภิกษุนั้น
ย่อมไพเราะ^{๒๗๕}

^{๒๗๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๕/๑๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๕๕/๔๒๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๒๒.

^{๒๗๒} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๔/๓๒๒.

^{๒๗๓} คุรยลละเอียคใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๓ – ๓๕๖.

^{๒๗๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖๓/๘๐., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๖๓/๔๓๒., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๕.

^{๒๗๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๕.

(๒) เรื่องสุมนสามเณร^{๒๗๖}

เรื่องสุมนสามเณรนี้กล่าวถึงบุรพกรรมของพระอนรุทธะและสุมนสามเณรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกัน ความพิสดารว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าปทุมุตตระ มีกุลบุตรผู้หนึ่งเห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุ จึงนิมนต์พระศาสดาถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ๗ วัน แล้วตั้งความปรารถนาเป็นเช่นภิกษุนั้นในอนาคต พระศาสดาพระองค์นั้นตรวจดูแล้วทรงพยากรณ์ว่าจะได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุในศาสนาของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตม ดังนี้แล้วเมื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นปรินิพพานแล้วจึงถามการบริกรรมเพื่อให้ได้ทิพยจักขุกับพวกภิกษุ ให้ทำโคมตันหลายพันตัน ล้อมพระสถูปทองที่สูง ๗ โยชน์ จูติจากอัทธภาพนั้นแล้ว เกิดในเทวโลกสิ้นแสนกัลป์ ในกัลป์นี้เกิดในตระกูลคนจนในกรุงพาราณสีชื่อว่าอन्नภาระ และได้ถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าพระนามว่าอุปริภูฐะและอริยฐานว่าอย่าได้มีความขัดสนแก่ตนเองอีกต่อไป ครั้งนั้นสุมนเศรษฐีเห็นแล้วจึงขอส่วนบุญด้วย ก็อุทิศส่วนบุญให้ และอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข อन्नภาระนั้นจูติจากอัทธภาพนั้นแล้วเกิดในเทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถีอปฏิสนธิในตำหนักของเจ้าสากยะ และได้บวชในสำนักของพระศาสดาแล้วบรรลुพระอรหัตผลแล้วเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีทิพยจักขุ ต่อมาท่านได้มีความปริวิตกว่า สุมนเศรษฐีผู้เป็นสหายของเราเมื่อชาติก่อนไปอยู่ ณ ที่ใด เมื่อทราบวันเกิดที่บ้านชื่อว่ามุนฑนนิคม ชื่อจุพสุมนะ มีอายุ ๗ ขวบ และจะบรรลुพระอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จ เมื่อท่านไปโปรด เหล่าญาติของจุพสุมนะ ญาติเหล่านั้นจึงนิมนต์ท่านให้อยู่ตลอดพรรษา จนถึงวันมหาปวารณา จึงนำไตรจีวรและอาหารต่าง ๆ แต่ท่านไม่รับ แต่ขอให้จุพสุมนะบวชเป็นสามเณร และจุพสุมนะได้บรรลุอรหัตในเวลาปลงผมเสร็จนั่นเอง และอยู่ที่นั่นประมาณกึ่งเดือนจึงลาพวกญาติเพื่อเฝ้าพระศาสดา

วันหนึ่งพระอนรุทธะกำลังเดินจงกรมอยู่ เกิดลมเสียดท้องขึ้นแก่ท่าน จึงให้สุมนสามเณรนำน้ำจากสระอโนดาต วันนั้น นาคราชมีนาคนักพื่อนแวดล้อมแล้ว ปรารถนาจะเล่นน้ำ นาคราชนั้น เห็นสามเณรเหาะแล้วผู้คนที่ทำตกที่หัวของตน จึงโกรธ ปิดสระอโนดาตด้วยพังพานสามเณรเห็นแล้วจึงขอน้ำอย่างสุภาพ พระยานาคราชจึงให้สามเณรดักน้ำไปได้แต่ต้องผ่านการขัดขวางโดยฤทธิ์ของตน พระยานาคราชยอมรับความพ่ายแพ้และขอโทษสามเณรในที่สุด

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าภิกษุบางพวกแสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสมกับสุมนสามเณร จึงเสด็จไปหาพระอนรุทธเถระ และตรัสกับพระอานนท์ว่าจะทรงล้างพระบาทด้วยน้ำในสระอโนดาต โดยให้สุมนสามเณรนำน้ำมาให้ และสุมนสามเณรได้นำน้ำมาด้วยวิธีการเช่นเดียวกัน

^{๒๗๖} คุราวละเขียนใน พ.ศ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๓๕๕ - ๔๑๕.

หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงล้างพระบาทแล้ว จึงประทานการอุปสมบทแก่สุมนสามเณร ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นเกิดความสงสัยจึงทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมและตรัสพระคาถาว่า

โย หเว ททโร ภิกขุ ยุชฺชติ พุทฺธศาสนे
โสมํ โลกํ ปภาเสติ อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมํ^{๒๗๖}
ภิกษุใด แลยังหนุ่ม พากเพียรอยู่ในพระพุทธศาสนา
ภิกษุนั้น ย่อมยังโลกนี้ให้สว่างดุจพระจันทร์
ที่พ้นแล้วจากหมอก (เมฆ) สว่างอยู่นั้น^{๒๗๗}

๒๖) พราหมณ์วรรค

(๑) เรื่องพระจันทาทเถระ^{๒๗๘}

สมัยหนึ่ง ชาวป่าคนหนึ่งกับพ่อค้าคนหนึ่งได้นำไม้จันทน์แดงจำนวนมากมาบูชาสอุปของที่บรรจพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะในหีบองพระเจดีย์ เมื่อทั้งสองจุดจากอัฐภานนั้นแล้วเกิดในเทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ เทพบุตรสององค์นั้น ผู้เป็นชาวป่าเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลในเมืองราชคฤห์ และมีชื่อว่าจันทาทะ พราหมณ์ทั้งหลายได้พาเขาออกหากินโดยกล่าวว่าผู้ใดเอามือลูบค้ำศรีระของจันทาทพราหมณ์นี้ ผู้นั้นจะได้อิสริยยสมบัติชื่อเห็นปานนี้ อย่างนี้ตลอดทางจนถึงเมืองสาวัตถี ก็ได้พบกับอริยสาวกที่กำลังจะไปฟังธรรม พราหมณ์เหล่านั้นเมื่อได้พูดคุยกับอริยสาวกแล้วจึงทำทนายให้จันทาทพราหมณ์แสดงอิทธิฤทธิ์แข่งกับพระพุทธเจ้าในพระเชตวัน เมื่อจันทาทพราหมณ์อยู่ต่อหน้าพระศาสดา รัศมีในตัวของเขา ก็หายไป เขาจึงคิดว่าพระพุทธเจ้าต้องมีมนต์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ทำให้เป็นอย่างนั้น จึงขอเรียนรู้จากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงให้บวชก่อนจึงจะได้เรียน เมื่อบวชแล้ว พระศาสดาจึงตรัสบอกอาการ ๓๒ แก่จันทาทภิกษุนั้น พระจันทาทะเกิดความสงสัย พระศาสดาจึงบอกว่าเป็นมนต์ที่ต้องสาธยาย เมื่อพระจันทาทะได้สาธยายประมาณ ๒ – ๓ วันก็บรรลุอรหัตผล แล้วจึงให้พวกพราหมณ์เหล่านั้นกลับไป ภิกษุทั้งหลายในขณะนั้นเข้าใจว่าท่านยังไม่บรรลุแต่อ้างว่าบรรลุแล้วจึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงยืนยันแล้วตรัสพระคาถาว่า

^{๒๗๖} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๘๒/๘๓., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๓๘๒/๔๖๘., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๔๑๔.

^{๒๗๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๕/๔๑๔.

^{๒๗๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๒ – ๕๐๘.

จนท้าว วิมล สุทนต์ วิบุปสนุนมนาวิล
นนทิกวปrikุฉิน ตมห์ พุรุมิ พุราหมณ^{๒๘๐}
เราเรียกผู้บริสุทธี ผ่องใส ไม่นุ่นมัว มีภพ
เครื่องเพลิดเพลินสิ้นแล้ว เหมือนพระจันทร์
ที่ปราศจากมลทินนั้นว่า เป็นพราหมณ^{๒๘๑}

(๒) เรื่องพระโชติกเถระ^{๒๘๒}

สำหรับเรื่องนี้จะได้กล่าวถึงบุรพกรรมของเศรษฐี ๒ ท่านที่มีความสัมพันธ์กัน และภายหลังได้บวช คนแรกก็คือพระ โชติกเถระ ความมีอยู่ว่า ในอดีตกาล กุฎุมพี ๒ คนพี่น้องในกรุง พาราณสียังชนให้ทำไร่อ้อยเป็นอันมาก ต่อมาวันหนึ่งน้องชายไปที่ไร่อ้อยตั้งใจว่าจะให้อ้อยลำหนึ่ง แก่พี่ชาย อีกลำหนึ่งเป็นของเรา ขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ภูเขาคันธมาทน์ออกจากสมาบัติแล้ว เห็นเขาในข่ายญาณของตน และสามารถสงเคราะห์ได้ จึงถือบาตรและจีวรมาหา เขาพอเห็นพระ ปัจเจกพุทธเจ้าเกิดความเลื่อมใส จึงลาดผ้าห่ม แล้วถวายลำอ้อยทั้งสองลำ แล้วอธิษฐานขอให้บรรลุ ธรรมอย่างเดียวกับพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อทรงอนุโมทนาแล้ว จึงกลับไป ภูเขาคันธมาทน์และแบ่งรสอ้อย (น้ำอ้อย) นั้นแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป ส่วนเขาได้กลับไปหา พี่ชายและกล่าวถึงการทำบุญในครั้งนั้น พี่ชายมีความยินดีในบุญนั้นด้วย ทั้งสองพี่น้องเคลื่อนจาก อุตภพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลก ต่อมาสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสิอุบัติขึ้นแล้ว ทั้งสอง เคลื่อนจากเทวโลก ถือปฏิสนธิในเรือนตระกูลหนึ่งในพันธุมดินคร คนพี่ชื่อว่า เสนะ คนน้องชื่อว่า อปราชิต เมื่อเติบโตแล้ว มีคนชวนเสน ไปฟังธรรมของพระศาสดาจนจบแล้วขอลาน้องชายไปบวช แล้วต่อมาไม่นานก็บรรลुพระอรหัตผล

ฝ่ายน้องชายก็ได้สร้างพระคันธกุฎีถวายพระศาสดา แล้วประดับพระคันธกุฎีอย่าง อลังการ และไปปรยัตนะทั้งหลายบริเวณนั้นเพื่อบริจาคนแก่มหาชน มหาชนผู้มีศรัทธาจักฟังธรรม ก่อนแล้วจึงค่อยไปหิบบเอา เมื่อรัตนะหมดแล้วก็ไปปรยลงไปอีก อนึ่ง เขาวางแก้วมณีอันหาค่ามิได้ เท้าผลแดงโมแทบบาทของพระศาสดา และทำความปรารถนาว่า พระราชาหรือโจรแม่หลายร้อย ชื่อว่าสามารถเพื่อจะข่มเหงข้าพระองค์จงอย่ามีนับแต่วันนี้เป็นต้นไป แม้ไฟก็อย่าไหม้ของข้า พระองค์ แม้น้ำก็อย่าพัด ดังนี้ อปราชิตกุฎุมพินั้นก็ทำบุญจนตลอดอายุขัยของตน ละจากโลกนั้น

^{๒๘๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๑๓/๘๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๓/๕๑๐., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๗.

^{๒๘๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๐๗.

^{๒๘๒} ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๑๕ - ๕๕๒.

แล้ว เกิดในเทวโลก ในพุทธรูปบาทกาลนี้ ถือปฏิสนธิในตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่งในกรุงราชคฤห์ ในวันที่กุกุมพินันเกิด สรรพาวุธทั้งหลายต่างเปล่งแสงแวววาวทั่วเมืองพร้อมทั้งชุมทรัพย์ทั้งหลาย ครั้งนั้นพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบความแล้วจึงตั้งให้เป็นเศรษฐี พร้อมกับชื่อโชติกะ

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าพิมพิสารจะทอดพระเนตรปราสาทของโชติกเศรษฐี พระเจ้าอชาตศัตรูขณะนั้นเกิดความอิจฉา พระเจ้าพิมพิสารประทับเสวยในบ้านของโชติกเศรษฐีพร้อมกับข้าราชการบริพารทั้งหมด ทรงสนทนากับเศรษฐี ขณะนั้นภรรยาเศรษฐีเข้าเฝ้านำพัดก้านตาลมาด้วย ขณะนั้นกลิ่นพระกุษาสำหรับโปกของพระราชาระทมนต์ดาของนาง น้ำตาก็ไหลจากนัยน์ตา พระราชาจึงสงสัย เศรษฐีจึงได้กล่าวว่าที่น้ำตาไหลเพราะกลิ่นพระกุษาสำหรับโปกของพระองค์ เพราะภรรยาของคุณไม่เคยเห็นแสงสว่างของประทีปหรือแสงสว่างของไฟ แต่อาศัยอยู่ด้วยแสงสว่างของแก้วมณีเท่านั้น พระราชาจึงตรัสชมว่าสมบัติของโชติกะมากจริง แล้วเสด็จไป ต่อมาในภายหลังท่านมีโอกาสได้บวชเป็นพระภิกษุ

บุรพกรรมของพระเถระชื่อชฎิละนั้นมีอยู่ว่าท่านเป็นลูกของธิดาเศรษฐีกับวิฑยารคนหนึ่ง พอเกิดมาแล้วจึงถูกนำไปลอยในแม่น้ำคงคา ขณะนั้นมีหญิงสองคนกำลังอาบน้ำที่แม่น้ำคงคา เห็นแล้วก็แย่งเด็กนั้น พระราชาจึงต้องเป็นผู้ตัดสิน และต่อมาเด็กนั้นก็ได้อยู่ในสำนักของพระมหากัจจายนะ และได้ชื่อว่าชฎิละ เพราะผมของเด็กนั้นรุงรัง และวันแรกที่เริ่มทำการค้า ชฎิลกุมารนั้นเข้าไปสู่เรือนของตนแล้ว ภูเขาทองประมาณ ๘๐ สอกผุดขึ้นแล้วข้างหลังเรือน เขาจึงได้เป็นเศรษฐีตั้งแต่บัดนั้น วิบากกรรมของชฎิลเศรษฐีดังที่ได้กล่าวมาแล้วเกิดขึ้นมาจากสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะปรินิพพานแล้ว มหาชนกำลังสร้างพระเจดีย์ของพระกัสสปพุทธเจ้าอยู่ปรากฏว่าทองมีไม่พอ พระชินาสพองค์หนึ่งจึงป่าวประกาศความนั้นไปทั่วพระนครให้ชาวเมืองทำบุญครั้งนี้ แล้วได้ไปสู่ตระกูลแห่งนายช่างทองแล้ว ปรากฏว่านายช่างทองกำลังทะเลาะกับภรรยาอยู่ เมื่อท่านมาเรียไร นายช่างทองจึงกล่าวด้วยความโกรธว่าท่านจงโยนพระศาสดาของท่านลงในแม่น้ำแล้วไปเสีย ดังนี้ ฝ่ายภรรยาจึงกล่าวเตือนสติ นายช่างทองเมื่อได้สติแล้วจึงขอขมาลาโทษต่อพระศาสดา ในชาติต่อมาของเขาจึงถูกโยนลงไปใต้น้ำในเวลาเกิดถึง ๗ ครั้งด้วยประการฉะนี้ ส่วนบุตรของเขาสองคน คนหนึ่งไม่ปรารถนาจะเป็นสหายในเวลาทำดอกไม้ทองคำ เพราะเหตุนี้ ภูเขาทองจึงเกิดกับลูกชายคนเล็ก เพราะความที่เขาทำดอกไม้ทองคำร่วมกับบิดา

ชฎิลเศรษฐีออกบวชในสำนักของพระศาสดาไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตผล ภิกษุทั้งหลายไม่เชื่อว่าท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงยืนยันและตรัสพระคาถาว่า

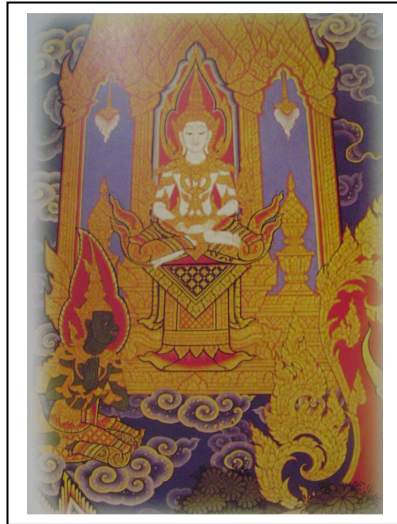
โยช ตณห์ ปหนองวาน อนาคาโร ปริพุเช
ตณฺหาภวปริกฺขิณํ ตมห์ พุรุมิ พุราหมณฺ^{๒๒๓}
ผู้ใด ละตัณหาในโลกนี้ได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีเรื่อ
นเวียนเสียได้ เราเรียกผู้นั้น ซึ่งมีตัณหาและภพ
อันสิ้นแล้วว่า เป็นพราหมณฺ^{๒๒๔}

^{๒๒๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๑๖/๘๕., พุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๖/๕๓๔., พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๔๘.

^{๒๒๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๓/๓๖/๕๔๘.

ภาคผนวก ข.

ภาพจิตรกรรม



ภาพที่ ๑ ภาพเหตุการณ์ก่อนประสูติ

ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๓.



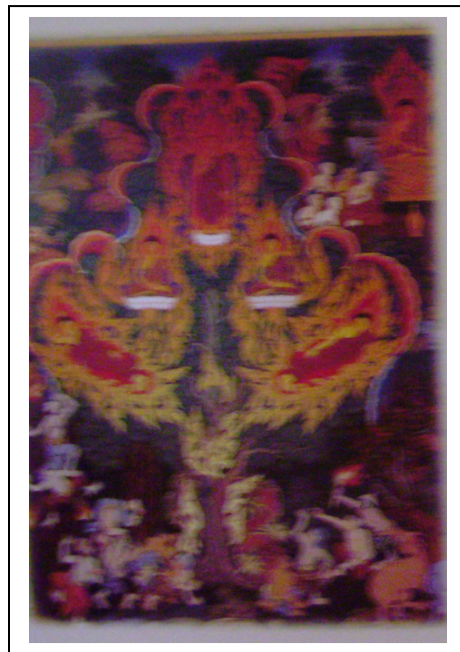
ภาพที่ ๒ ภาพเหตุการณ์ขณะประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน

ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕.



ภาพที่ ๓ ภาพเหตุการณ์ขณะทรงอธิษฐานลอยถาด

ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒.

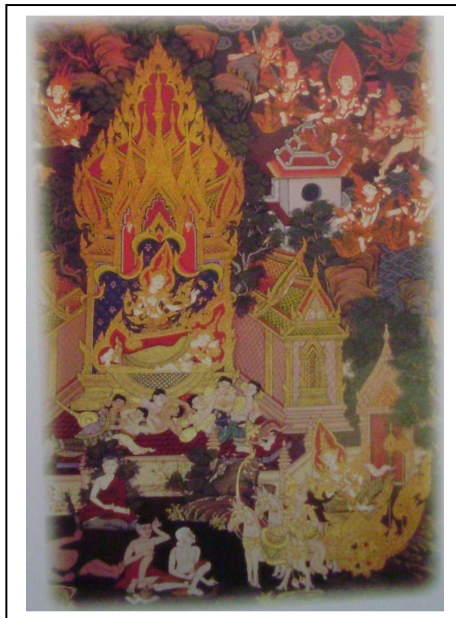


ภาพที่ ๔ ภาพยมกปาฏิหาริย์

ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๔๕.



ภาพที่ ๕ ภาพเหตุการณ์ขณะเสด็จจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง
พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพรีนติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑.



ภาพที่ ๖ ภาพเหตุการณ์ขณะทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔
ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง
พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพรีนติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗.



ภาพที่ ๗ ทรงผจญกับพญามารในคืนตรัสรู้

ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง
พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๔๑.



ภาพที่ ๘ ภาพขณะทรงแสดงปฐมเทศนาแก่เหล่าปัญจวัคคีย์

ที่มา : วัดหัวลำโพง พระอารามหลวง, ภาพจิตรกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดหัวลำโพง
พระอารามหลวง, (กรุงเทพมหานคร : กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระวิวัฒน์ อดุลเปโม (เอี่ยมเปรมจิต)
- เกิด : วันอาทิตย์ ที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๔
- สถานที่เกิด : ๖๓ ถนนห้วยยอด ตำบลทับเที่ยง อำเภอเมือง จังหวัดตรัง
- การศึกษา : ประถมศึกษา – โรงเรียนกอบกาญจน์ศึกษา อำเภอลำทับ จังหวัด
สงขลา
มัธยมศึกษาตอนต้น – โรงเรียนกอบกาญจน์ศึกษา อำเภอลำทับ จังหวัดสงขลา
มัธยมศึกษาตอนปลาย – โรงเรียนสิทธิธรรม (วัดประสิทธิชัย) อำเภอเมือง
จังหวัดตรัง
พุทธศาสตรบัณฑิต (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รุ่นที่ ๕๐ พ.ศ. ๒๕๔๘
- อุปสมบท : วันอาทิตย์ ที่ ๒๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕
- สังกัด : วัดใหม่ (ยายแป้น) ๖๓ ซอยบางขุนนนท์ ๒ (ซอยวัดใหม่ยายแป้น) แขวง
บางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
- หน้าที่ : ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวัดบางขุนนนท์
พระวิทยากรบรรยายพิเศษ ส่วนธรรมนิเทศ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เข้าศึกษา : วันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๕
- สำเร็จการศึกษา : วันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดใหม่ (ยายแป้น) ๖๓ ซอยบางขุนนนท์ ๒ (ซอยวัดใหม่ยายแป้น) แขวง
บางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐